FEGYIN

MÁGLYA

FORDÍTOTTA

BRODSZKY ERZSÉBET

KONSZTANTYIN FEGYIN

MÁGLYA

EURÓPA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST 1963

КОНСТ. ФЕДИН

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
МОСКВА 1962

A gyertyalángot elfújja a szél – a máglyát szítja

Régi mondás

BEHATOLÁS

Első fejezet

1

Minél régebben nem jártunk a házban, ahol felnőttünk, és kora ifjúságunk esztendeit hagytuk, annál hevesebben dobog a szív, mikor ismét a hazai küszöbhöz közelítünk.

Azt hiszi az ember, mindent régen elfelejtett, moha nőtte be a múltat, gombák lepik, de hirtelen az útfordulón előbukkan egy vén fenyőfa, amelyen kisfiú korában mászkált, és ágán lógva ég-föld között fütyörészett, mint Szolovej, a betyár – s a lába akaratlanul megáll.

Néz, néz fölfelé a terebélyes fenyőcsúcsra, csodálkozik: csakugyan a régi vagy még, aki akkor voltál? Én pedig már azt gondoltam, semmit nem találok itt a múltból, minden megváltozott, eltűnt. De lám, könnyű köd csak a feledés, libben a szél, s tovafújja.

Így érezte magát Matvej Verigin is, amikor hazaruccant apjához a Szmolenszk-vidékre.

Szerencséje volt: hajnalban mindjárt a Belorusz Vasút egyik állomásán elcsípett egy üres teherautót, amelynek vezetőfülkéjében már egy öregasszony kucorgott, s a rozzant masina minden csontjában, ízületében recsegve-ropogva, csikorogva zötyögtette vagy huszonöt kilométert; a dűlőút már keményre száradt, csak a mélyebb fekvésű földeken csillogtak pocsolyák az első májusi eső után.

Amikor a leszállás ideje elérkezett, Matvej félkört írt le lábával, mint egy körzővel, a kocsi széle felett, megvetette talpát a

hátsó keréken, átlendítette a másik lábát is, azzal egyensúlyozott, amíg a kifordítva összehajtott kiskabátját kiemelte. Földre ugrott, kissé odább lépett, megtapogatta az útmenti füvet, tenyerét vizsgálta, nem vizes-e, letette a kabátot, visszament, ismét felhágott a kerékre; karizma kidagadt, ahogy nehéz kis bőröndjét, mint valami súlyzót, a levegőbe nyomta. Ezt a csomagot is odavitte a fűre. Egy pillanatig megállt a holmi mellett, majd lehajolt, a kabátot feltette a bőröndre, és odalépett a sofőrhöz, aki deszkafülkéjéből figyelte.

A viteldíjban már az állomáson megegyeztek, de Matvej most úgy döntött, hogy a kialkudott három rubel helyett kettőt kínál, s disznósága teljes tudatában azzal próbált érvelni, hogy Moszkvában ő is sofőr, ezért megértést várhat.

– Ú-úgy. Jó reggelt! – mondta a sofőr, és sanda pillantást vetett utasára.

Matvej elmosolyodott. Szélesen, ép fogsorát villogtatva, mint egy fogorvosi mintakollekciót, de jókedvűen, szívből fakadón.

– Mit vigyorogsz? Te tán potyán fuvarozol ott Moszkvában?

– Én ott szolgálatban vagyok.

– Mi sem vagyunk maszekok.

– Nálunk Moszkvában a feketefuvarért elveszi a jogosítványt a rendőrség – jegyezte meg Matvej csak úgy mellesleg, és könnyedén fricskázgatta nadrágjáról a szalmaszálakat.

A sofőr kilökte a fülkeajtót, barna csizmás lábát kilógatta, s figyelmesen nézegette Matvej ujjnyi vastag gumitalpú félcipőjét.

– Amíg itt a rendőrséget megtalálod, tövig lekoptatod ezeket az abroncsokat – mondta félig fenyegetőn, félig megvetéssel, a divatos lábbelire célozva.

– Nincs tebenned, pajtás, egy szemernyi szakmai összetartás sem – állapította meg Matvej szemrehányón.

– Bezzeg van tebenned, látom: becsapsz . . .

– Nem jól beszélsz – mondta Matvej szomorúan.

– Hagyjuk a fecsegést! Fizess, ahogy megegyeztünk. Mennem kell.

– Az egész kocsid piszkát összeszedtem. Pedig először van rajtam ez a ruha.

Matvej oldalt lépett, hogy a sofőr mögött az útitárs arcába pillantson, és együttérzést ébresszen benne. De az öregasszony a váratlan pihenő örömére elszenderedett.

– Párnázott üléshez szoktál! Emkához!... – epéskedett a sofőr.

– Nem, pajtás, én Cadillac-en járok. Nagy ember a gazdám, nagyobb annál a fenyőnél, ni! – Matvej ismét elmosolyodott. Fejével az erdő széle felé intett, ahol a csipkés lombok felett magányosan bólogatott a fekete fenyőkorona – Leesik a sapkád, ha felnézel rá.

A sofőr, mintha csak a Matvej fogairól szikrázó fény ragyogná be, váratlanul szintén elmosolyodott.

– Tehát becsületes fickó vagy... – szólt némileg elismerően.

– No jó – mondta Matvej –, megkapod az egészet, légy boldog vele.

Mellényzsebéből szorosan összepréselt bankjegycsomót húzott elő, kiszámolt három rubelt, s a szélüket összeigazgatva odanyújtotta a sofőrnek.

– Köszönöm, hogy elhoztál, jóember.

A sofőr zubbonya felső zsebének legmélyére gyömöszölte be a pénzt, és megkérdezte:

– Szóval, Korzsikiból való vagy?

– Onnan – felelte elégedetten Matvej. – Apám is Korzsikiban született, a nagyapám is. Kovácsok voltak. Jómagam is az voltam, a katonaság előtt.

– Megállj csak – mondta a sofőr, és leugrott az útra. – Nem a te apád az, aki most a szövetkezeti boltban dolgozik?

– Vszhodiban? Hát ki másé? Ilja Antonics. – Matvej tisztelettel nevezte meg apját. – Én vagyok a legidősebb fia három közül.

– Akkor hát ismerem őt. Beteg, ugye?

– Betegeskedik.

– Ahá, igen, ismerem.

– No látod. Mégis annyit kértél tőlem, mint egy taxisofőr – villantotta meg ismét a fogát Matvej.

A sofőr nevetett, beült, becsapta a gépkocsi ajtaját, balra fordí-

totta a kormánykereket, bekapcsolta a motort, és kikiáltott a kisablakon, gyors pillantással végigmérve Matvejt:

– Ilyentől nem bűn kérni. Népbiztost kocsikáztatsz Moszkvában?

– Láttad, vagy nem láttad, kit kocsikáztatok? – Matvej ismét a fenyő felé bólintott.

– No, eriggy abba a te Korzsikidba! Sok szerencsét!

A távolodó teherautó zaja fokozatosan csendesült, de mintha nem halt volna teljesen el, hanem észrevétlen más hangok egybefolyó neszezésébe olvadt. Reggeli szél fújt. Az új zaj nem volt erős: a nyír- és rezgőnyárfa-levelek még nem bújtak ki teljesen, alig-alig susogtak, amint tapadós felületük gyengéden egymáshoz ért.

A csillogó fényfoltok káprázatában tisztán kirajzolódtak a félig csupasz, rózsás kis szárak, ringtak a szélben, és szinte hallatszott, amint simogatón ütögetik, csapkodják a zsenge lombokat. Ez az egész halk zsongás az erdő felett szállt, a sűrűben, lent pedig a fenyőágak tompa zúgása tört utat; narancsszín pikkelyes kis rügyhegyecskék pettyezték az ágakat.

Matvejnek hirtelen úgy rémlett, mintha a fák suttogásán túl azt a heves erdőzúgást hallaná, mely valamikor (ha erős szél tombolt a föld felett) végtelen csatangolásokra csábította; és olyan érzékletes volt ez az emlék, hogy megborzongott, összehúzta magát, s mély sóhajjal felvette a kabátját.

A teherautón beszívott szagok – égett olaj- és benzinszag, szuperfoszfát, s még valami másféle, tavasszal szállított műtrágyák ammóniásan kesernyés illata –, mindez nyomtalanul eloszlott. A föld, a fűvek, a gyantás fenyők s a nyírfakéreg fűszeres illata úgy felüdítette egész testét, mintha folyóban fürdött volna.

– Hej, az anyád! – mondta hangosan, és kéjesen nyújtózkodott.

Az útelágazástól, ahol most állt, Korzsikiig még tíz verszt kellett megtennie – jól tudta. Ezen a környéken űzte a nyulakat, apjával, majd később magányosan, hébe-hóba szárnyas vadra is lőtt. Kiterjedt erdők voltak arrafelé, köztük váltakozva tágas tisztások és bogyós cserjékkel sűrűn benőtt, elbokrosodott irtásföldek – koszt, kvártély az erdei vad számára.

Alig ment egy kis darabot, széles lankát pillantott meg; egyik felét fiatal nyír- és rezgőnyárfaerdő borította, a másikon friss fatönkök fehérlettek. Nyomban ráismert e területre, de képzeletben olyannak látta, mint hajdanán volt, mikor ő még, könnyes szemmel, kezdte apját követgetni vadászatra, egyelőre fegyvertelenül. Ott, ahol most az új fácskák zöld kúpokként versenyezve törtek a magasba, akkoriban térdig érő bozót bokrosodott, a tuskók helyén pedig falként magaslott a fenyőerdő, amely immár messze hátrált a letarolt lankától.

A hajdani cserjés legszélén, az erdő kijáratánál mutatta meg valamikor Ilja Antonics a fiának egy példás lövéssel az igazi vadászrutint, s ez a lövés most mintha újból eldördült volna Matvej füle mellett, alighogy az ismerős hely kitárult előtte.

Aznap nem kedvezett a szerencse. Már sötétedett, és Matvejka (így nevezte apja kiskorában) még csak az unalmában összeszedegetett tucatnyi vargányát vitte a vállán lógó vadászhálóban; nem gondolt már semmiféle vadászzsákmányra. A madárfiókák régen szétszéledtek. Egész augusztusban sokat barangoltak a vadászok, s a szárnyas vad, öregje-fiatalja egyaránt, megrémítve úgy megbújt az aljnövényzet sűrűjében, hogy még a kutya orra előtt sem repült fel nyomban. Ilja Antonics elunta már előredöntve vinni a puskát, agyával a hóna alatt, és vállára akasztotta. Amikor a még eléggé világos, nyitott irtásra kiértek, hátuk mögött a homály az egész erdőt egyetlenegy zárt tömeggé olvasztotta, csak a legszélső fatörzsek melegedtek még kissé a lemenő nap ferdén hulló sugaraiban.

Hirtelen Matvejka háta mögött, közvetlenül a lába alól riasztó szárnycsapkodással felrebbent valami nagy madár, nehézkes röptében szétcsapta a bokrokat, és fekete árnyékként az erdőbe veszett. De abban a pillanatban, amikor Matvejka a zajra ijedten megfordult, amikor szeme a bokrok mozgását s az erdő homályába tűnő gyors árnyékot elkapta, amikor meglátta, hogy apjának mintegy magától siklik le a puska a válláról, és illeszkedik agyával az arcához – ebben a pillanatban, amely sok-sok váratlan mozgást foglalt magában –, lövés dörrent.

Súlyos moraj töltötte be a levegőt, felfelé tört az irtás felett, s áthullámzott az erdőn.

Dermedten álltak ott mind a ketten, testük abba a kényelmetlen fordulatba merevedett, amelyben a lövés pillanata érte őket, és kinyújtott nyakkal lesték, nem hallik-e a zúgáson át az elrepülő madár szárnysuhogása.

– Talált? – kérdezte Matvejka halkan.

Apja még mindig hallgatózott.

– Fajdkakas? – kérdezte még Matvejka, miután kis ideig türtőztette magát.

– Keresd meg – válaszolta Ilja Antonics; lassan földre eresztette a puskacsövet, és arccal a fia felé fordult.

Matvejka ekkor, mielőtt az erdőbe iramodott volna, az apja világos szemébe nézett, és két pirinyó fehér fénypontocskát pillantott meg, amelyek mintha reszkettek volna. Apja egész csontos kis alakjával ebben a pillanatban valahogyan más embernek látszott.

Ravasz dolog volt a zsákmányt megkeresni – Matvejka csak keringett, keringett a fenyők között, a homály pedig egyre sűrűbb lett; nemegyszer átvillant az agyán, hogy apja célt tévesztett, és már éppen kételyének akart kifejezést adni, amikor Ilja Antonics szólította:

– Ide nézz!

Csaknem az erdő szélén, két gyertyasimaságú kis nyírfa között, ott feküdt a nyírfajdkakas, kiterjesztett szárnnyal, a lelapított fűben. Feje a begye alá csuklott, fekete tollazatán kormos fény ömlött szét, mintha nedves volna. Matvejka megragadta a még meleg, vértől ragacsos nyakát, és felemelte. Az imént még mindent elnyelt a sötétség, most pedig mintha kivilágosodott volna, és ő megesküdött volna rá, hogy a madár minden egyes tollacskáját külön-külön látja. Sok időbe tellett, amíg engedetlen ujjaival beszuszakolta a zsákmányt a hálóba, amelyet apja szét-húzott előtte.

Az irtáson át indultak az út felé. A zsákmány súlyosan húzta Matvejka vállát, és minden lépésnél a csípőjének ütődött, de könnyűnek tetszett, és csodálatosan jó érzést keltett benne.

– Hogy céloztál, édesapa? Sötét van! – kérdezte, és minden fáradtsága elmúlt, könnyedén követte apját.

Ilja Antonics már megint éppen olyan volt, amilyennek min-

dig látni szokta – fürge kis lépésekkel ment az erdei utakon, és halkan köhécselve nyálazta a cigarettát, amelyet tapogatva sodort újságpapírból. Gyufát sercentett, aranyló hajnalfény világította meg a mellét, és azt mondta:

– Amit a jó szem nem lát meg, a jó fül meghallja.

Megállt, rágyújtott, megvárta, amíg a gyufa kialszik, betaposta szikráját a keréknyomba, és tovább indult.

– Itt nem segít a célzás, kapásból kell lőni – magyarázta, majd kis szünet után hozzátette: – Azt mondják, süket a kovács. Süketnek süket, de pontosan oda talál, ahova kell. Ahányat üt, annyi tízkopejkás... Majd ha te is dolgozni fogsz, megérted.

Matvejka is apja módján hallgatott egy kis ideig, aztán őszinte elismeréssel mondta:

– Jól ledurrantottad!...

Csaknem húsz éve már ennek, de Matvej minden szóra jól emlékezett.

Attól fogva, még ki sem járta a falusi iskolát, segítgetett apjának a kovácsműhelyben; ott dolgozott vele, amíg csak a Vörös Hadseregbe be nem hívták; kitűnő kovács lett, jó vadász, és régen megtanult már kapásból lőni, ha nem is múlta felül e tudásban Ilja Antonicsot.

Abban az évben vonult be katonának, amikor a falun a kollektivizálás folyt, s aztán tizenkét évig nem járt Korzsikiban. Sofőrként szolgált egy gépesített ezredben; amikor az ideje letelt, Moszkvába került, és megházasodott. Előbb teherautót vezetett, néhány évig taxisofőr volt; nekifogott, hogy kitanul szerelőnek, de jó helye akadt, a jelenlegi gazdájánál, aki most június közepéig szabadságolta, mivel hogy feleségével a délvidékre utazott pihenni.

S íme, ismét a hazai erdőket, dombokat járja! Kiszámította, hogy katonalépéssel még vagy másfél óra van hátra Korzsikiig. Mohón ismergette fel az emlékezetes útkanyarodókat, az erdőkben megbúvó egykori tanyaföldeket, mosolyogva hallgatta a szajkók – kiskorában Mátyáskáknak hívta őket – csörgő kiáltozását, a sárgarigók trillázó füttyét, s mintha mindezek a hangok egyre feljebb, feljebb emelték volna felette az égboltozatot.

Elégedetten ment, kis moszkvai bőröndjével kezében, moszkvai sapkájában, mely ugyanolyan barna színű volt, mint a ruhája. Úgy érezte, egész lénye kifejező, sőt kabátja széles, szögletes válla és az ágaskodó kihajtó is arca jellegéhez illeszkedik; világosan látta magát, amint belép a falusi házikóba, leteszi bőröndjét az ajtófélfa mellé, rá a sapkát, fésűt húz elő a zsebéből, megfésülködik, meghajol – jó reggelt, édesapám! –, mondja, s összeölelkeznek, mostohaanyja meg Antosa, a kisöccse pedig csak nézik, nézik, megkövülten, hogy milyen világfiasan is teszi mindezt.

És minél közelebb ért Korzsikihoz, annál világosabban elképzelte, hogyan toppan be a családhoz, és annál többet gondolt apjára.

2

Anton Verigin kovácsmesternek, Matvej nagyapjának, két ikerfia volt: Ilja és Sztyepan. Ilját apja befogta maga mellé a kovácsműhelybe, ő, ha gyengébb volt is, ügyesebbnek mutatkozott fivérénél, akit a városba indítottak idénymunkára. Hány várost is látott Sztyepan, hány gazdát szolgált, sokat keresett-e – a faluban mit sem tudtak róla, sokáig nem jött hír felőle, majd idővel mégis kiderült, hogy nem valami messzire ment, s nem is vitte, isten tudja, milyen sokra: a tulai kormányzóságban telepedett le, Csernyi közelében, Vipolzovo állomáson mint vasúti pályaőr.

Ilja jött másodiknak a világra kettejük közül, őt írták be ifjabbnak az anyakönyvbe, és mint ilyen, sor alá esett. Az orosz–japán háború idején hívták be a cári hadseregbe, s Mandzsúriába került. Ezrede a mukdeni front mögött hányódott, ide-oda dobálták a Huangho folyó egyik partjáról a másikra, amíg csak a gyors visszavonulás Csieling felé meg nem kezdődött; és ekkor Ilja elé tárult a háború úgy, ahogyan egy közkatona a rendezetlenül hátráló, fejvesztett tömegben látja, céltalannak tetsző fegyveres

csetepaték között, az el-eltűnő trén utáni hajszában, tábori kórházak közé keveredve, korgó gyomorral és pihenés nélkül. Sikerült ép bőrrel kijutnia Mandzsúriából.

A Bajkálon túli vidéken ennek az áldozatoktól elcsigázott, gyűlöletes törzskarok által megalázott, hadbiztosok által kifosztott és tisztikara által felbőszített, megvert hadseregnek minden keserűségét és felháborodását átélte. Csitában a szakasza megtagadta az engedelmességet, amikor a sztrájkoló vasúti munkások ellen vezényelték. A katonákat hadbíróság elé állították, és ezzel Ilja részvétele az első forradalom eseményeiben véget ért. A reá kiszabott fegyelmi büntetés meghosszabította szolgálatát – huszonhat éves volt, amikor a faluba visszatért, és nyomban megházasodott.

Nem sokkal ezután Anton Verigin elhunyt. Hagyatéka a családi telekből, házából és a kovácsműhelyből állott. Ilja megírta öccsének Vipolzovóba, hogy apjuk Isten akarata folytán valami gyomorbajban meghalt, s öccse hazajött az osztozkodásra. Ilja még csak első gyerekét várta, Sztyepan kettesben élt a feleségével – gyermekeik csecsemőkorukban meghaltak –, így hát nem volt vita az osztozkodás körül: elfeleztek mindent. Sztyepan nem kívánt a falujába visszatérni – a földművelés kevés haszonnal járt, a kovácsmesterséget nem tanulta, de meg a kovácsműhely is csak szűkös megélhetést nyújtott –, a két fivér úgy állapodott meg tehát, hogy Ilja a Sztyepan jussát megváltja.

Az első világháború alatt Ilja még mindig tartozott a bátyjának. Nőttek a fiai – Matvej és Nyikolaj –, s két rossz termésű esztendő követte egymást, még tavasszal, a munka dandárjának idején is csekély volt a kovácsműhely jövedelme, az adósság alig csökkent. Odáig fajult a dolog, hogy Sztyepan már fenyegetőzött: visszaveszi a jussát. De Ilja elment a háborúba. Felesége siránkozó levelet küldött Sztyepannak, maga mondta tollba az írnoknak, s öt kopejkát fizetett érte; tele volt a levél szóvirággal, ezek nélkül nem fogott az írnok tolla:

„Fényes reménységünk, tisztelt Sztyepan Antonics sógor, ne juttass engem, szerencsétlen katonafeleséget, koldusbotra, mihez fogjak a két neveletlen gyerekemmel, hova menjek Mat-

vejkával és Mikolával, a te kedves unokaöcséiddel, úgy imádkozhassak érted az Úristenhez, mint a tulajdon édesapámért, ne követelj, kérlek, pénzt énrajtam, hogyan lenne pénzem nekem, nyomorultnak, ezidén is annyit vetettünk el, amit learattunk, én meg árván-egymagamban tehetetlenkedem, éjszakákon át nem alszom, nem hágy a gond, hogy mit eszünk, és ha adja Isten, hazajön a háborúból édes öcséd, Ilja Antonics, a szeretett jó uram, mindent illendően megtárgyal veled, és fizeti neked a pénzt, akár a koporsója lezártáig, az utolsó garasig megkapod, mindent megvon magától, és neked adja, csak szánd meg a gyerekeit, még a kanalat se tanulták meg kézbe fogni, Mikola fogacskái sehogyan sem bújnak ki, én pedig, igaz hitemre, holtomig el nem felejtem a mi jótevőnket, szószólónk, az ég királynője küldjön neked és feleségednek, Ligyija Haritonovának, a mi kedves sógorasszonyunknak, gyerekeket, hogy örömötökre legyenek, istápolóitok öreg korotokra, mit szívből kívánok mindkettőtöknek, kiskorú unokaöcséid nevében, és öcséd majd személyesen köszöni meg a nagylelkűségedet, csak jöjjön haza épségben, egészségben, keze-lába ne hiányozzék, jaj, te dicsőséges Úristen, ne tégy boldogtalanná engem, szegény katonafeleséget a pulyáimmal, milyen sors vár rájuk apa nélkül, a Krisztusra kérlek, légy megértéssel, és mielőbbi válaszodat várom az én elesettségemben."

Sztyepan egy sort sem válaszolt, de hosszú időre felhagyott a követelőzéssel, mert a háború alatt rohamos változásnak indult minden, és kevés ember nem változott maga is meg addigra, amikor már nem a háború volt az élet ura, hanem a forradalom.

Ilja az első háborús esztendő vége felé hazajött Korzsikiba, leszerelték a sebesült lába miatt. Betegen tért vissza, és meg volt győződve róla, hogy ugyanaz az ismeretlen gyomorbaj kínozza, amelyben apja meghalt. Feleségét is betegen találta. A sógorához írt levele nem annyira anyai furfang volt, mint színtiszta igazság: a férj nélküli nyomorúság megtörte, és nem sokkal a hazatérése után meghalt.

Ilja magára maradva a két apró gyerekével sem számított volna éppen rossz kérőnek: jó mestersége volt. Csakhogy bete-

geskedett. Arra pedig, hogy ideig-óráig egy beteggel kínlódjék, majd hirtelen megözvegyüljön, más gyerekeivel a nyakában – ilyen sorsra még a legdolgosabb, számítást és zúgolódást nem ismerő nő sem vágyik.

De Iljának szerencséje volt. Alig beszélték még a kunyhókban, hogy teljesen búnak eresztette a fejét, s hogy elpusztul asszony nélkül, feleségül ment hozzá a húszéves Mavra Ivanovna, egy szomszéd falubeli, fáradhatatlanul dolgos kezű lány, persze sokgyerekes szegény családból való.

Ennek a mostohaanyának a keze alatt nőtt fel aztán a két fiú, Matvejka és Mikola.

Apjuk esküvője napján a nagyobbik hatéves volt, az öccse négy. Mavra nem érzett különösebb szeretetet a mostohafiai iránt. De volt egy áldott tulajdonsága: nem tudott veszekedni. A nézeteltérések és civódások mintha csak mulattatták volna, olyan nyíltszívű tréfával ütötte el őket, hogy senki sem haragudhatott meg a nyelvére; nem volt nagyon csípős, inkább csak vidám.

A nehéz élet gyakrabban alakít ki ilyen harmonikus jellemeket, mint a gondtalanság. Az apai házban Mavra hét kisgyereket gondozott, itt csak ketten voltak. Apja szitkokkal fizetett a fáradságáért, Ilja Antonics ellenben mindent helyeselt, amit csinált. Az asszony igyekezetének melegében újjáéledt a Verigin család, és a gazda is fokról fokra erősödött, lábra állt.

A februári forradalom idején Ilja már újra felszította műhelyében a régen kihűlt kovácstűzhely lángjait. Korzsikiban ismét felhangzott az ismerős kalapácsolás zaja, s amikor tavasszal munkára érett a föld, s a parasztok kivonultak a mezőre, és Verigin meglátta őket – lovacskáikkal, ágaskodó fogú boronáikkal –, úgy örült a lelke, mintha zengő üllőjével ő csalogatta volna ki a falu népét az őszi vetés boronálására.

Korzsiki határban volt egy birtok; urai csak rossz hírt szereztek a környéken. Az Októberi Forradalom előtt a parasztok összegyűltek a birtokon, hogy ezzel a gyűlésükkel adjanak nyomatékot elhatározásuknak: a környékbeli falvak közös birtokba kívánták venni a földet.

Lehet, hogy úgy is történt volna minden, ahogy elgondolták – összegyűlnek, vitatkoznak egy sort, megegyeznek, melyik közösségnek mennyit hasítsanak ki az urasági birtokból –, s neki látnak, hogy karókkal kitűzzék a földeket. De amikor javában folyt a vita, kirohant a kastélyból egy félbolond vénlány, az uraságék rokona, akit házőrzőnek hagytak ott, és megfenyegette a parasztokat minden elképzelhetővel: börtönnel, koldustarisznyával, túlvilági végítélettel. Megpróbálták lecsillapítani, de ettől még csak jobban nekitüzesedett. Erre bezárták egy régi kocsiszínbe.

A birtokfelosztás kérdése egyszeriben háttérbe szorult, s a kastélyra irányult a figyelem. Ez az osztozkodás egyszerűbbnek látszott. A hetykébbek már hordták is kifelé a tükröket, székeket, a gyakorlatibb érzékűek a fészerekbe meg az istállókba siettek, az éhesebbek a magtárakba, pincékbe. Recsegve törtek be az ajtók, ablaküvegek csörömpöltek. Az uraság vagyonának őrizője kirobbantotta a parasztokban lappangó gyűlöletet, s ennek nyomában az egymás iránti düh s a féltékeny irigység is feltámadt bennük: kinek mi jut, meg a legénykedés: ki merészel többet a másiknál.

Ilyen esetekben, régtől fogva így van ez már, csak a tűz csillapíthatja le az általános harag tombolását; ebben a csendes erdei zugban is felrepült volna a vörös kakas, óhatatlanul. A fiatalok hordták is a szalmát a kocsiszín köré, amikor Ilja Verigin bicegve, hirtelen ott termett előttük.

Régi tábori köpenye volt a vállán, és mintha ez nem hagyta volna kiszellőzni belőle a szilárd katonaszellemet. Vasvillát ragadott, sebtiben szétdobálta a kocsiszín köré szórt szalmát, megállt, egymaga mind ellen, és megkérdezte:

– Mit akartok? Kinek van haszna belőle, ha a javakat felperzselitek?

Olyan bátran dolgozott a vasvillával, s amikor a pillantások találkoztak, olyan félreérthetetlenül kiolvasták szeméből a kis fehér pont jelentését, hogy azon nyomban csend lett körös-körül, s minden kéz mintha megdermedt volna. Ebben a csöndben szűnni nem akaró női siránkozás hallatszott a kocsiszínből.

– Kit zártatok be?

Erre egyszerre többen is kiabálni kezdtek feléje: – Akit kellett, azt zártuk be! Szemétre dobtuk a dögöt! Tömjétek be a száját annak az ingyenélőnek, hogy ne rikácsoljon!

– Megálljatok, polgártársak, hadd szóljak! – Ilja hangja valamennyit túlharsogta. – Úgy látszik, elment az eszetek, hogy elevenen akarjátok megégetni ezt az asszonyt! No, nézzük csak, miféle!

Odalépett, és kinyitotta az egyik ajtószárnyat.

Az öreg nő zilálltan ugrott szembe vele, hosszú ősz hajtincsében beakadva borostyánkőfésű lógott. Bal kezével szoknyája szakadt övét fogta össze, magasba emelt jobbját vadul rázta a feje felett, kiabálva rontott a népre, és szórta rá a szitkokat.

– Hé, te szörnyeteg! – kiáltott fel Ilja, és tettetett rémülettel hátrált.

Ekkor nevetés hangzott fel, halkan, majd egyre erősödött, s valaki ujjai közt füttyentett. Az aggszűz, mintha ez a váratlan fütty magához téritette volna, elhallgatott, körülnézett, és megérthetett valamit, mert félreugrott, s szoknyáját összefogva, amelybe egyre jobban belegabalyodott, a keritéskapu felé sietett.

Egy keskeny arcú, szakállas ember, mellén keresztbe font karral közeledett Veriginhez, és rosszallóan kérdezte:

– Mi az, Ilja Antonics, így eleresszük?

Halkan beszélt, mintha nem akarná az emberek figyelmét felkelteni, akik hahotázva néztek az aggszűz után. De éppen mert hallották, mit mond ilyen ellenséges arckifejezéssel, ez vonzotta feléje a pillantásokat, s a közelebb állók fülelni kezdtek.

– Mi a fenének kell neked?

– Énnekem semmire se... – felelte a szakállas, de nem fejezte be a mondatot, csak a szemöldökét morcolta.

Mindketten elhallgattak, s várakozón néztek egymásra. Erre a nép is elcsendesült, és ekkor a szakállas megeresztette a hangját:

– Emberek, Veriginnel nézeteltérésünk támadt. Hallgassátok csak. A minap, hogy bekocsizok Vjazmába, ismerőssel akadok össze. Rukoszujjal, Szemljovból, hallottatok róla? Hát vele. Elmondta nekem, hogy van ott náluk egy uraság a járásukban, ilyesféle, mint teszem azt, itt is. No hát persze, megijedt az ingyenélő a forradalomtól. Összecsődíti a parasztokat maga elé, és aszongya nekik, hogy: hát jól van, én hajlandó vagyok örökre elmenni innét, csak ne gyújtsátok fel a kastélyomat, az se nektek nem jó, se nekem... No és hát akadt ott egy eszes ember, az így felelt neki: igaz, ami igaz, uraság polgártárs, kár a javakat hiába felégetni. De hogyha meghagyjuk, úgy ahogy van, te megint csak visszaigyekszel a fészkedbe. Ha felégetjük, nincs mért visszajönnöd. Az utat is elfelejted idővel. Ezért biztosabb, ha felgyújtjuk!... Most hát hogyan értsem ezt, mondjátok, hogy minálunk a kastély is megmaradjon, és az úrhölgyet is szabadon eresszük? Mi?

– Hadd menjen, amerre lát! – mondta Ilja.

– Hát így állunk, emberek, mi? Verigin egymaga akar mindőnk helyett intézkedni?

Sokan értették már, miről van szó, s várták, hogy Ilja mit válaszol.

– Intézkedni nem akarok, de két javaslatom van – mondta Ilja tagoltan. Arcán mosoly derengett, de nyomban eltűnt. – Az egyik: hagyjuk meg ezt a nemesi kisasszonyt magnak...

A nyitott kapu felé fordultak. A nő már kilépett rajta, és visszza sem nézve, botorkáló lépésekkel távolodott, egyenest a mezőnek tartott.

– Igaz is, mit akarsz egy ilyen félkegyelműtől? – szólalt meg egy hang. – Ne bántsd! Akinek kedve szottyan, elülteti a kertek alatt, egy ágyásban.

Még futotta a jókedvből, s a fiatalok ismét felkacagtak.

– Most beszélj, meghallgatunk – fordult a szakállas némi szünet után Iljához.

Verigin mintha megnőtt volna; kiegyenesedett, gyors pillan-

tást vetett körül, kereste, hogy kinek a támogatására számíthat. Az emberek egy része magányosan szaglászott a gazdasági épületekben, ki-kiszaladt az udvarra, majd ismét eltűnt. Más részük a vitatkozók köré verődött, földre rakva a házból kihozott holmit, és ki egy fűrészt, ki nyakhámot, ki teletömött zsákot szorongatott a hóna alatt.

– Polgártársak, következik a második javaslatom – mondta Ilja. – Az uraságí majort foglaljuk le a parasztnép hasznára.

Szavaira nagy élénkség támadt, azt felelték, igen, helyes, úgy is kell tenni, ideje, hogy felosszák az uraság vagyonát, a birtokosokat meg elzavarják a földről, hogy írmagjuk se maradjon. De Ilja még nem fejezte be a mondanivalóját.

– Teljes rendben végezzük el a jószág és a felszerelés elkobzását, a kerület útján, polgártársak, hogy minden közösség megkapja a megillető részét, gépeket meg miegymást.

Amíg ezt magyarázta, hallgatói nyelvükbe haraptak, s a fejek egymás után mind mélyebbre csüggedtek. A szakállasnak hirtelen megjött a hangja, és haragosan sipítva kérdezte:

– Aztán melyik kerület útján akarod az osztást elvégeztetni, Ilja Antonics? Azzal, amelyikbe Korzsikiból küldenek téged?

– No és, mit számít az, hogy küldenek? Nemcsak én leszek ott. Hogy melyik kerület legyen, azt majd a paraszt- és napszámosküldöttek gyűlése határozza el.

– Ez az! Küldöttek! Még mit nem?! – vágott szavába a szakállas diadalmasan. – Nesze neked kerület, nesze küldöttek! Megint vannak, akik meg akarják hagyni a kerületi zemsztvót! No hát csak hagyják. Akkor te bemégy a kerületi zemsztvóhoz, mi? Az majd kimondja, hogy a járási zemsztvo hagyja jóvá. Abban pedig az urak ülnek. Hát kérdem én, emberek: igazság ez?

– Ne kavard össze a dolgokat – szólt rá szigorúan Ilja. – Más a kerületi gyűlés és más a zemsztvo.

– Te ne kavard össze, pajtás! Minket nem vezetsz félre! Emberek, ő az urakat pártolja! Azért is engedte ki azt a nőszemélyt a kocsiszínből. Megsajnálta! Méghogy magnak! Szóval kedveli az uraságí családot! Ez az ebfajzat pedig most meg sem áll a járásig, följelent, hogy aszongya, a parasztok kiebrudaltak! Mi ostobák pedig megvárjuk, amíg Verigin összegyűjti a küldötte-

ket, és a földbirtokosokkal együtt elhatározza, hogy miféle áristomba vessenek minket...

– Elhallgass, te... – kiáltotta Ilja, és felemelt ököllel, bicegve lépett egyet.

– Üss csak! – Ellenfele még hangosabban sipított. – Énmellettem van a nép, vagy temelletted?

De senki sem volt már kíváncsi Ilja és a szakállas vitájára – hagyták, hogy maguk intézzék el a dolgot. Áristom, feljelentés, uraságpárti – ezek a szavak egyszer-kétszer még fölröppentek a hangzavarban, azután öreg, fiatal szétszaladt az udvaron, féltek, hogy elszalasztják a holmit, amelyet azok, akik nem tátották a szájukat, még meghagytak. Majd a szakállas is faképnél hagyta Ilját, és odábbállt.

4

Ezt a fordulatot Ilja nem várhatta. A földosztás, a major elkobzása az ő számára is elhatározott dolog volt, akárcsak a többiek számára. Úgy gondolta, hogy ha a földbirtokosi vagyon átadása a parasztoknak a kerület jóváhagyásával történik, úgy ez az eljárás egyszeriben törvényessé válik. De maga ez a szó: törvény, a parasztok agyában még a földbirtokosok érinthetetlenségét jelentette, az uraság pártolását, amellyel a szakállas Ilját vádolta. Ilja meglepődött rajta, hogy ravasz csavarintással úgy állították őt a többiek elé, mint az uraság szekértolóját. De még jobban meglepte, hogy a parasztok, minden tiszteletük ellenére, most nem őrá hallgattak, hanem olyan emberre, akit soha senki sem becsült.

A szakállas Tyimofej Nirkovot mind ismerték, akik a Verigin elleni kirohanásának tanúi voltak. Nirkov szeretett a gazdagokkal barátkozni, maga is minden erejéből gazdagságra törekedett, s hol úgy húzta az igát, mint egy ökör, hol meg eltűnt egy időre; az állomáson, a városban, vásárokon adott, vett, csereberélt, ami éppen jött. Kinevették – a gazdagok ezért a szenvedé-

lyéért, hogy így erőlködik, töri magát minden kis haszonért, a szegények meg kerülték, amiért a gazdagokhoz húzott. De Nirkov mindenkinek kedvére tudott tenni, és talán senki sem vált ellenségévé. Veriginnel sem volt semmi baja. Sőt egyszer segített is a kovácson: olcsón eladott neki egy csomó ócskavasat, amit az állomáson szerzett. Mi indította hát rá, hogy így összetűzzön vele?

Ilja Antonics, miután magára maradt az ide-oda futkosó emberek között, és kissé lehiggadt, ráeszmélt, miben sántikál Nirkov.

Amikor az uraság javait széthordták, magában mindenki félt a felelősségrevonástól, legjobban pedig az tartott tőle, aki arra számított, hogy mindenkinél többet harácsol. Elsősorban a jószágra áhítoztak valamennyien. De ha egy szegényparaszt elvezet egy tehenet – olyiknál nemcsak, hogy takarmány nem akad otthon, de helye sincs, ahová bekösse. Meg aztán nem is elég csak úgy egyszerűen bekötni. A jószágot kezdetben úgy el kell dugni, hogyha netán történik valami, ügyesen túladhassanak rajta, és tisztán kerüljenek ki a dologból. Erre pedig csak nagy gazdaságban van mód, s a tehetős gazdák már előre elgondolták: a lovakat, szarvasmarhát maguknak tartják, a szegények meg érjék csak be a kisebbfajta lábas jószággal – disznóval, juhokkal: levágják, és minden nyomot eltüntettek. De mindenkinek kell legalább egy tyúkot kapnia, a teljes igazságosság kedvéért, és hogy minden ember benne legyen a dologban.

Ennek a kéz kezet mos elvnek az érdekében igyekezett Tyimofej Nirkov elejét venni az egyenetlenségnek, amellyel Ilja beavatkozása fenyegetett, mivelhogy szilárdan eltökélte, hogy a gazdagokkal együtt ő is jócskán terel haza jószágot a maga portájára.

Verigin nem mozdult helyéről; gondolkozott, és keserűséget érzett a szívében. A kocsiszín már régen tárva-nyitva állt, kihordták belőle a lószerszámot, mindenféle kézieszközt, kihúzták a könnyű szánkót, s feldöntötték, hogy a vasalását megnézzék.

Ezt a vasalást az elmúlt télen Ilja csinálta, és a fizetségért éppen annak a nemesi hölgynek szigorú színe elé járult, akit most

kiszabadított; meghallgatta intelmeit a parasztokat illetően, akik csak azt nézik, hogy minél többet kaparintsanak meg, és minél kevesebbet adjanak. Verigin akkor gúnyosan mosolygott, gyerekkora óta ismerte ezt a tant; azok hirdették, akik a legügyesebben tudtak harácsolni.

Egy pillanatra most kísértésbe esett; a kocsiszín előtt egy eldobott harapófogót pillantott meg. Felvette, próbálgatta, hogy fekszik a kezében, milyen befogóképességű, megnézte a csapos fogakat. Ilyen csapos harapófogója nem volt. Arra gondolt, hogy úgysem hagynak ott semmit a majorban, és hogy ez a szerszám sehol olyan jó szolgálatot nem tenne, mint a kovácsműhelyben. Kiáltások zavarták meg tétovázásában: a gazdasági udvaron veszekedés támadt. Dühösen behajította a harapófogót a kocsiszínbe.

A jószágot már kivezették a rekeszekből, s az emberek falként vették körül. Verigint is ellenállhatatlanul vonzotta az esemény színhelye, megindult hát, igyekezve fékezni lépéseit.

Amint így ballagott, egy serényen ügető kis ember utolérte. Verigin nem látta, ki az, mert a vállán átvetett hatalmas rakomány eltakarta arcát.

– Mi az, Ilja Antonics – szólította meg a kis ember örömteli hangon –, azt beszélik, nincs ínyedre a felosztás?

– A felosztás igen, de a rablás nem tetszik.

– Finnyáskodol! – mondta énekelve a kis ember, és megigazgatta vállán a batyut...

Ilja még sokáig emlékezett rá, milyen vad szomorúság rohanta meg akkor, amikor látva, hogyan szaporázza lépéseit a kis ember, köpött egyet, és hirtelen sarkon fordult s hazament. Emlékezett a bánatra, a magányosság érzésére, és de sokszor megkérdezte magától, ostoba-e, hogy nem tartott a többiekkel, a lelkiismerete pedig mindannyiszor azt felelte: jól tetted, testvér, hogy nem tántorodtál meg.

De neki is felemlegették ezt a szócskát: rablás.

A birtokon történtek után a faluban sokáig az a hír járta, hogy Ilja Verigin az urakhoz húz. A nagygazdák, akik megvetették lábukat a kerületben, még szították ezt a meggyőződést. Ámde, amikor egy év múlva megalakultak a szegényparaszt-bizottsá-

gok, és Verigin a pártjukra szegődött, már nem is nevezték őt másképpen, mint szegénybizottságosnak. A kerületi vezetőségből kikergették a gazdagokat, és ugyanakkor azt kezdték beszélni, hogy Verigin csak úgy tett, mintha a rablás ellen volna, a valóságban maga is rabló, ha a szegényparaszt-bizottságoknak kontráz.

De összetűzésre nem került sor Ilja és a falubeliek között – megszólják, és kész. Kovácsra szüksége van a falunak, mi értelme lenne összeveszni vele, különösen, ha meggondolja az ember, hogy Isten a vakot teszi bölccsé, az ördög meg a kovácsot – még valami olyasmit tehet, hogy attól kódulnak.

Verigin is vigyázott magára. Mavra Ivanovna egyszer így intette:

– Nézd, Ilja, még elmaradnak az emberek a kovácsműhelyből, akkor aztán szépen leszünk. A szegényparaszt-bizottság aligha tölti meg a kamránkat.

Ilja is sokat gondolt erre, nem kevesebbet a feleségénél. Azok az emberek, akik a szegényparaszt-bizottságokra haragudtak, ezekben a szűkös időkben is legalább olykor-olykor egy kis keresethez juttatták a kovácsot. Ha nem fér össze velük, felkopik az álla. A szegényeknek akármit kovácsol, hitelre megy minden.

Egyelőre még folyt a polgárháború, s a falut főképpen a gabonabeszolgáltatás foglalkoztatta. Ilja nyíltan beszélte, hogy a gazdagoktól sokat kell elszedni. Majd új szelek fújtak, eljutott Korzsikiba is a *nep* szó, és ettől egyesek bátorsága megnőtt, másoké megcsappant.

Tyimofej Nirkov egyszer így csúfolta Ilját:

– Te mit vártál? Hogy átírják az egyházi naptárt? A szegényeket teszik meg egyházatyáknak? Nem, testvér, a nép nem fogadja el a te számításodat.

– A tiedet talán elfogadja? Visszaadni a földet az uraknak? – kérdezte Ilja.

– Hová nem kacsingatsz megint? Az urakra gondolsz!

– Úgy látszik, te kacsingatsz. Én nem húzok vissza.

– Miért vissza? A parasztok teljes jogukat megőrzik.

– A szovjetek meg nézni fogják?

– Téged ki tart el? A szovjetek?

Ilja legyintett:

– Akinek Isten nem adott észt, annak nem kovácsolsz!...

De a gondolatokra, amelyek minduntalan hatalmukba kerítették, nem lehetett csak így egyszerűen legyinteni. Csakugyan, vajon kovácsolhat-e észt olyannak, akinek nincs? És alkalmas-e erre az a kalapács, amellyel valamikor apja dolgozott, amelyet most ő forgat, és azt akarja, a jövőben a fiai forgassanak?

5

Azokban az években, amikor a Szmolenszk-vidéken a tanyákra való kirajzás folyt, Korzsikiben is minden tavasszal szétszedtek egy-egy házat, és mielőtt az utak feláztak, gerendánként átköltöztették az erdei irtásokra, minél messzebbre a falutól. Kituskózták az új házhelyeket, bokrokat égettek. A régi erdei utakon az új telepesek keresztbe árkokat ástak, faágakkal eltorlaszolták, nehogy a nép odadugja az orrát, ahová nem kell: a leskelődő szemek csak bajt hozhatnak a portájukra. Elvonult élet kezdődött itt: ki-ki a maga szakállára gazdálkodott.

Ilja kezdetben tele volt munkával. Mi mindent nem csinált a kovács, és ki mindenki meg nem fordult a műhelyében, amíg kijavították a malmokat, darálógépeket, az öreg tavakon épült gátakat, amíg a tanyásgazdák ellátták magukat gazdasági épületekkel, rendbehozták a felszerelést, a szekereket, megpatkoltatták deres és pej lovaikat, új reteszeket tettek a csűrökre. Csapkodott a pöröly, szaporán felelgetett a pontos kis szegezőkalapács, zengett az üllő. Iljáról azt kezdték mondogatni: felvitte Isten a dolgát! Ráverő kovácsot tartott, a serdülő Matvej évről évre serényebben segített neki, már a kisebbik fia, Nyikolaj is, kenyérpusztítóból munkássá lett, s apjuk hamarosan el is felejtette, hogy kezdetben Mavra Ivanovna szította a tüzet a műhelyben, sőt, ha a szükség úgy kívánta, kézbe vette a kalapácsot is.

Ilja apránként kifizette öccsét. Volt egy hátsó gondolata is: ha öccse megbékél, talán segít neki néhanapján egy kis ócskavasat

felkutatni a maga területén, a vasútnál; a gazdátlanul heverő holmit ugyanis már mindenütt megkaparintották. De ez a gondolata feledésbe merült, Ilja egyéb elképzeléseivel egyetemben.

Amikor a tanyásgazdák már elkészültek meleg kis fészkeikkel, megfogyott a nép a kovácsmühelyben. A falusi élet, Ilja szeme láttára, mintha megállt volna, és ő ismét egyre többször avatkozott bele a vitákba, amelyek erről az olyannyira nyugtalan, fordulatos, változékony életről folytak.

Volt min elgondolkoznia. A molnárok imbolyogva sétálgattak gátjaik fehér füzei alatt, és sorba állították az odahajtó őrletőket. A tanyákon tespedő gazdák külön-külön legeltették az erdőben az adóhatóságok elől „dezertált" marháikat. A pénz megjavult, és megint úgy látszott, mint régen: oda megy, ahol sok van belőle; a gazdagok hasasodtak, a szegények egyre ösztövérebbek lettek.

Ilja azelőtt azt remélte, hogy ha majd a fiai felnőnek, minden könnyen, simán fog menni. De lám, szép szál legények, meg kell hajtaniok fejüket a szemöldökfa alatt, ha a házba belépnek, és még mindig csak döcög az életük, hol ez hiányzik, hol amaz.

– Hej, Ilja – mondta egyszer Mavra –, úgy látom, a mi kettőnk szerencséje csak olyan, mint a víz a szitában.

– Miféle szerencsét akarnál?

– Nem magamnak kívánom én! De a fiúk a minap, amikor asztalhoz ültek, megkérdezték: – Mi az, anya, a fazékban csak hagymafejek úszkálnak?

– Mondtad volna nekik, hogy sózzák meg jobban – felelte Ilja.

Már éppen át akarta lépni a küszöböt, de megállt.

– Melyikük mondta ezt a hagymáról? Matvej?

– Nem emlékszem.

– Csak vigyorogj rá, minél többet!

– Mért sírnék?

Ilja becsapta az ajtót. Mindig így van ez az asszonnyal: ő kezdi, aztán csak elüti a dolgot. De igaz is, újabban túlságosan sokat tereferél Matvejjel. Baj, baj, de hát ki hallott olyat, hogy a fiatal kovácsok beérjék az üres káposztalevessel. A fiatal legényeknek csak a mulatságon jár az eszük. Bánják is ők, hogy

egyik-másik mulatságuk bosszúságára van apjuknak! Elég szemrehányást hallott Ilja, még csak ez hiányzott, hogy az övéi is rákezdjék! Hol azt vetették szemére a faluban, hogy az urakhoz húz, hol meg hogy a szegényparaszt-bizottságokhoz, most pedig: hogy a tanyásgazdákhoz. Mindenkinek kedvére tenni – ebbe belezavarodik az ember!

„Magam voltam – gondolja Ilja –, magam maradok".

Könnyű volt ezt elgondolni, de nehéz a maga útját járni. A környéken egyre több szó esett a kolhozokról, a tanyásgazdák képe egyre komorabbá vált. Ilja Antonics olykor, mintegy mellékesen, megparancsolta a fiainak, hogy alkalmilag kerítsenek egy hírlapocskát, olvassák ki belőle, hogy mi újság; máskor pedig kihívóan megkérdi a kisebbiktől:

– No, hadd halljam, miket fecseg mostanában a gárdád? (Nyikolajnak komszomolista barátai voltak a faluban.)

Mavra Ivanovna a régi volt, de férjének úgy rémlett, hogy egyre jókedvűbben beszél a mostohafiaival, és egyre unottabb vele. Panaszt nem hallott tőle, de egy-egy akaratlan sóhajára kelletlenül rávágta a szólásmondást:

– Nemcsak a mi szénánk áll rosszul.

Máskor harapósan hozzátette:

– De lógatod az orrod! Majd ha Matvej hazajön, felvidít!...

Ezt már nem tudta eltűrni az asszony.

– Isten ellen vétkezel, Ilja! Mit csúfolkodol, hogy Matvej így, Matvej úgy... Inkább hínák már be katonának, akkor tán észre térsz...

Ilja maga is csodálkozott: mi ütött belé, hogy feleségének meg fiának minden lépését lesi? Matvej víg kedélyű, barátkozó természetű legény, de nem léha mulattató, nem széltoló. Munkában kitartó, akárcsak az apja, emberek közt higgadt, nem fecseg. Tudta ezt Ilja, jobban, mint akárki más, szigorral bánt vele, de megbecsülte, és neki nem fejezte ki ilyen nyíltan a rosszallását, mint Mavrának. De haragudott, ha összenevetgéltek.

– Esz az irigység, mi? – kérdezte magától, amikor ez a furcsa szomorúság eluralkodott rajta. Nem volt irigy természetű, de most, ha a fiára nézett – ahogy hetykén igazgatja a tiszta ingét, beletúr a hajába a fehér homloka körül, és délcegen leül az asz-

talhoz épp Mavrával szemben – nézi-nézi, és ott látja magát mellette, csaknem csenevészen, hát megint csak összefacsarodik a szíve keserűségében. Gyakran eszébe jutott, hogy Matvejt hamarosan behívják, de ez a gondolat nem annyira vigaszául szolgált, mint inkább a szívét fájdította. Hogy lesznek, ha Matvej elmegy katonának? A kovácsműhelyben már erőt jelentett a fiú, öccse aligha pótolhatja, neki pedig a régen szerzett betegsége már megint azt suttogja, hogy: ne feledd el, pajtás, itt vagyok, a gyomrodban!

Ilja Verigin egyelőre a változásokat várta; türelmetlenül is – bárcsak jönnének már! – meg szorongással, hogy a változáskor pórul jár. De végre eljött az idő, amely mindent megoldott helyette – a kisujját sem kellett megmozdítania. Akárhányszor pislantgatott is az újságokba, bármennyit hallgatta a földbirtokrendezésről, kis- és nagygazdaságokról folyó vitákat, mégis úgy érezte, hogy amilyen váratlanul annak idején a *nep* szó megszületett, ugyanolyan hirtelenül hangzott fel most a vihart rejtő felhívás: leverni a lakatokat a csűrökről! Nem holmi zsiványhad harckiáltása volt ez, nem a tömegek lázítására szolgált, hanem magának a forradalomnak a törvénye: itt az ideje, hogy a falvakban leszámoljunk a kulákokkal, mint ahogyan régebben a földbirtokosokkal leszámoltunk.

Soha ezelőtt nem mondogatták az ősrégi szót, *kulák* olyan sűrűn, mint ebben az esztendőben, amely örökre emlékezetessé vált e néven: *kuláktalanítás*. Ilja Verigin olykor úgy érezte magát, mint akit nyílt mezőn ért utol a hideg zápor: bármerre fordul is, minden vizes, és nincs hová bújnia. Nem volt nagy választása: vagy ott marad a szövetkezetben, amely lassan-lassan megalakult Korzsikiban, vagy megszökik. Ilja erőt vett magán, és úgy határozott, hogy hallgat, megvárja a zivatar elmúlását, de az eső csak verte a nyakát, hátát, szüntelen.

A tanyásgazdák példája felemás gondolatokat ébresztett benne. Némelyikük fanyar képpel olyasmiket beszélt, hogy visszatér a faluba. Mások viszont beszögezték a házukat, s a kiürült udvar kapuját, felkerekedtek, és mentek batyukkal, gyerekekkel a vasútra, s onnan tovább, ki tudja, melyik városba.

Tyimofej Nirkov tűnt el legelsőnek, egy csendes, borús éjje-

len, és róla jött először a hír az állomásról Korzsikiba, hogy látták, amint erőlködve belökött egy hatalmas zsákot egy személykocsi ajtaján, és maga is felugrott a lépcsőre. Rá se lehetett ismerni, mondták, simára borotválkozott, és csak a keskeny pofacsontjáról meg az ajkáról sejtették, hogy ő az: élénkpiros alsó ajka gombafej formájú, a felső meg vékonyka csík, mint egy madzag. Állítólag sikerült szót váltani vele, s azt mondta:

– Nirkov kivárja a szerencséjét!

Megkérdezték, mi lesz a feleségével.

– Ha szeret, megtalál – felelte.

Azzal elutazott.

Hogy mindebből mennyi igaz, ki tudja. Korzsikiban elhitték a történetet, főleg azért, mert Tyimofej röviddel azelőtt egy zsilettkészüléket mutatott a gyerekeknek, s azzal kérkedett, hogy, úgymond, csak végighuzigálom ezt a kis gereblyét, és volt-nincs szakáll, bajusz, megint libasorban futnak utánam a lányok. Nyoma veszett, s a felesége, ha kérdezték, csak elsírta magát.

Ilja Verigint ez az eset először gondolkodóba ejtette. Sehogyan sem tudta megérteni, hogyan szánhatta rá magát ez a zsugori Nirkov, hogy otthagyja a házát mindenestül, és ráadásul a feleségét is? De aztán úgy vélte, ezt az alkuszt nem mérheti a maga mértékével, ennek megvannak az alkuszi elképzelései. Mi lenne – nevetett magában Ilja –, ha ő most szakállat ragasztana, aztán illa berek?

„Az én ügyem egészen más" – mondogatta magának, kurta kenderszín bajuszkáját és csupasz állát simogatva (a cári hadseregben való katonáskodása óta mindig borotválkozott).

Lehet, hogy a gondolatai még sokáig ingadoztak volna, ha az élet egyszeriben mindent el nem intéz helyette.

Abban az évben Matvej bevonult katonának. Nem csaptak nagy búcsúztatást – az apa nem adott rá pénzt, de az indulás előtti napon kitett egy butykos kisüsti pálinkát, megparancsolta Mavrának, hogy süssön pirogot meg mákos tekercset, meghívta Matvej keresztapját, egy jámbor kis embert, aki nemrégen özvegyült meg, és lépten-nyomon könnyezve emlegette a megboldogult asszonyt. Vizespohárból itták a pálinkát, koccintgattak egymás egészségére. A keresztapa elsírta magát, hogy aszongya:

ti az egészségre isztok, én meg a halottra – csókolgatni kezdte a komáját meg a két fiút, hangos siránkozásban tört ki, majd hirtelen abbahagyta, és anélkül hogy az asztal mögül kibújt volna, bocskorával verte a deszkapadlót, s vég nélkül fújta a megfelelõn kiforgatott nótát:

Esznek-isznak vigan a bojárok,
Csak a koma nem tud enni-inni . . .

Ilja nagyokat hallgatott, és a szeme sarkából figyelte az aszszonyt. Mavra rosszkedvű volt, a szesz sem hatott rá. Ilja megkérdezte:

– Mért nem énekelsz?

– Rád várok. Ha te elkezded, majd csatlakozunk a fiúkkal – vágta rá gyorsan Mavra, de miután kis ideig még hallgatagon ült ott, hevesen felállt, kiment, és sokáig nem tért vissza.

Ilja fenékig ürítette a poharát, berúgott, ellenkezve legyintgetett mindenre, petyhüdt ujjaival az asztal lapján dobolt. Mavra az ágyához támogatta; Ilja tűrte, hogy lehúzza a cipõjét, s tovább legyintgetett, és dünnyögött az orra alatt.

Matvej és Nyikolaj hazakísérték a keresztapát, aki alig állt a lábán, s összeölelkezve mentek hazafelé a falu utcáján. Csendes éjszaka volt, azon az õszön száraz idő járta, és ha egy kiskutya álmában elvakkantotta magát, hangja üvegesen visszhangzott a levegõégben. Egyetlen ablakban sem látszott világosság. Korzsiki aludt. A fivérek dülöngélve értek az udvarra, felmentek a tornáclépcsõn, és az égre pillantottak.

– Emlékszel, amikor kicsi voltam, azt mondtad, a csillagok csilingelnek, hallgassam? – szólt Nyikolaj.

– No és nem hallod?

– A fény reszket.

– Tudós leszél – nevetett Matvej.

Vállára csapott, és az ajtó felé fordította öccsét.

– Azelõtt tudta a falu a módját, hogyan kell az újoncokat megtisztelni – mondta halkan. – Ma már nem úgy van . . . A fény reszket – tört ki belõle mintegy akaratlanul, és megint nevetett. – Gyerünk aludni.

Másnap reggeli után Mavra útravalót készített neki. Mind vele indultak. Apja összehúzta magát, sóhajtozott, a másnapos kábultság még csak most kezdődött.

– Fáj? – kérdezte Mavra.

Ilja nem válaszolt.

Csaknem minden házból kijött vagy kiszaladt valaki, velük tartott a következő portáig, ott megállt, és elbúcsúzott Matvejtől. Az idősebbek szívélyes szavakkal, a fiatalok megölelték, barátai a lányokkal a falu határáig elkísérték, onnan már csak magukban mentek Veriginék, gyors lépésekkel.

Elhaladtak a közeli kaszáló és a legelőrét mellett, ahol Prokop, az öreg pásztor, éveit meghazudtoló könnyedséggel odalépett, fürgén keresztet vetett Matvejre, és nyájasan ismételgette: „Adja Isten, hogy egészséggel térjél haza, adja Isten . . ." – majd befordultak az erdőbe.

A nyírfák sárga fénye itt hangtalanul csillámlott, és pergett le a levelekről, s édes-bús érzés volt szótlanul lépegetni az út aranyló szőnyegén, búcsúzni a hazai erdőtől. A nyíresből kiérve aztán véget ért a katonabúcsúztatás. Ilja állt meg elsőnek, megölelte fiát, és pálinkaszagot lehelve, három csókot nyomott felváltva mindkét orcájára. Matvej ezután öccsétől vett búcsút. Hosszú, kemény csókot váltottak, úgy, hogy a foguk összekoccant. Matvej öccsének megnedvesedett szemébe nézett, és azt mondta:

– Mikor látjuk egymást újra, Nyikolka?

– Talán . . . a hadseregben? – felelte bátortalanul Nyikolaj.

– Amire te odakerülsz, én már aligha nem kitöltöttem a szolgálatomat.

Mavra hirtelen megingott, és Matvej mellére borult. Szorosan hozzásimult, felkiáltott, egy pillanatra elcsendesedett, majd váratlanul furcsa, idegen hangon jajgatni kezdett, és csukló zokogástól fulladozva alig bírta ezt az egyetlen szót kinyögni:

– Fia . . . fiacs . . . kám! . . .

Jajgatása reszketegen kóválygott az erdőben. Az asszony megmegremegett, arca Matvej vállához verődött. Matvej igyekezett eltolni magától, és ijedten dünnyögte:

– Anya . . . de anya! . . .

Ilja odalépett a feleségéhez, átfogta a hóna alatt, elhúzta-ráncigálta a fiától.

– Eriggy! – kiáltott Matvejre, és szúrós, fehér pillantásával nézett rá.

Matvej lassan meghajolt mindannyiuk felé, s nagy lépésekkel elindult a meredek úton felfelé, a községbe.

Végeredményben, úgy gondolta, minden annak rendje és módja szerint történt: ittak, énekeltek, részeg könnyek is hullottak, meg forróak is. És most megy, hátán a zsákjával, a gyülekező helyre, a községi tanácshoz, szintén úgy, ahogy illik. Isten veled, Korzsiki! Felnevelted, tápláltad a legényt, kitűnő mesterséget adtál a kezébe. Mit akar még többet? Előre, egy, kettő! Nem illik hozzá a csüggedés. Nem olyannak nevelte az apja, hogy a fejét lógassa, de a mostohája sem. Hej, édes mostoha, Mavra Ivanovna anyácska! Köszönet neked, hogy anya helyett anyja voltál a mostohafiadnak! . . .

6

Ilja Verigin a fia eltávozása után ágynak esett. Kezdetben azzal vigasztalgatta magát, hogy túlságosan sokat ivott, a pálinka ártott meg neki, és hogy a betegsége egykettőre elmúlik. De teltmúlt az idő, s ő nem állt lábra. Elhívták a felcsert. Az könnyedén megtapogatta Ilja Antonicsot, ajkát mozgatva, sokáig írta a receptet, megmondta, mit nem szabad ennie, és végül megkérdezte, hogyan vélekedik a beteg a kolhoz felől. Az orvosság nem használt. Akkor egy öreg javasasszonyt hívtak el hozzá, akinek híre volt a környéken, az meg azt mondta, nem a betegséget kell gyógyítani, hanem a test gyengeségét. Leszólta a felcser diétáját, másikat ajánlott, zsírosabbat, s lelkére kötötte Iljának, hogy felépüléséig eszébe ne jusson belépni a kolhozba, főként pedig a jószágot be ne vigye (isten mentsen!), mert ha nincs elég tej a házban, egy végre jut egészséges, beteg egyaránt.

Ilja a javasasszony gyógymódjától sem lett jobban. Aki csak

benézett hozzá, mind adott valami tanácsot, és noha konok természet volt, a betegség rákényszerítette, hogy mindent kipróbáljon, amit ajánlanak, amíg csak bele nem törődött lassan, hogy lesz, ami lesz, senki sem kerülheti el a sorsát.

Egész őszön és télen át látogatták az emberek, nem annyira azért, hogy az egészségét tudakolják, hanem hogy a közös gondjaikról beszélgessenek, és egyesek lebeszélték róla, hogy a szövetkezetbe belépjen, mások tanácsolták. Mindüknek ugyanazt válaszolta:

– Majd ha lábra álltam, akkor határozok.

De önmagát nem áltatta Ilja. A gazdaság minden gondja Mavrára nehezült, a műhelyé Nyikolajra. A legény ügyesen kovácsolt háztartási eszközöket – villás edényfogót, piszkavasat, serpenyőnyelet – de már sokáig nem tarthatja ott a kovácstűzhely mellett. Pajtásai gyakran elüldögéltek vele a műhely előtt, szűzdohányt szíva arról beszélgettek, ki hova megy dolgozni, tanulni, szerencsét próbálni. Mit tegyen, ha Nyikolaj a városban keresi a szerencsét? Még ha ő, Ilja, felépül is, nem lesz már egész ember; hogy segédet fogadjon fel, arra pedig nem alkalmas az idő. Most legyen okos! Ráadásul a feleségétől hiába vár tanácsot, az tréfával üti el a dolgot:

– Mivel állunk mi rosszabbul másoknál? Nekik sincs semmijük, és nekünk sincs!

Egy téli éjjel, amikor Ilját fájdalmas rohamok kínozták, Mavra egy kis forgácson megmelegítette a reggel főzött hársfateát, megitatta férjét, majd borzas fejét odahajtotta hozzá, és azt suttogta:

– Ne hívd a halált. Hosszú életet kérj. Fiat szülök neked segítségül.

Ilja eltolta a bögrét. A kilobbanó forgács halványan pislákolt a kemenceszáj előterében. Mavra szemét a homályban csak alig láthatta. Lassan kisimította arcából az asszony éjfekete, sűrű haját, és kutatóan meredt rá. Mavra gyengéden nézte.

– Elment az eszed? – kérdezte Ilja.

– Ehhez nem sok ész kell. – Az asszony mosolygott, de nem a szokott tréfás módján, hanem mintegy elmerengve.

– Tehát igaz?

– Igaz.

Ilja elhallgatott, és egyre csak az asszony szemébe nézett.

– Igyál, amíg meleg, igyál – biztatta az asszony, az italt ajkához közelítve. Ilja kivette kezéből a bögrét, lassan hörpölgetett. Kis idő múlva megszólalt:

– Soká lesz az még . . . az a te segítséged.

– A miénk, kettőnké – mondta ismét suttogva Mavra.

– Belefáradunk addig a várakozásba . . .

– Lesz mért élnünk! – tette hozzá az asszony, mintegy lázban.

Ilja kiitta a teát, az asszony elvitte a bögrét az asztalra, visszament az urához, megigazgatta párnáját, a magáét is megveregette, és csendesen melléje feküdt.

– Szűnik egy kicsinykét? – kérdezte.

Ilja hallgatott. Szerette volna megkérdezni, mikorra várja a lebetegedését, de valami nem engedte, hogy feltegye a kérdést; tudta, mi az, ami visszatartja, s várta, hogy az asszony szóljon.

Nem szándékosan tette, de valahogy úgy alakult benne a kérdés: ha Mavra bátran kimondja, akkor való igaz minden, de hogyha megijed, hallgat, akkor hogyan hihessen neki? Határidőket számolgatott, és latolgatta: egybevágnak-e az ő titkos megfigyeléseivel.

Ezek a számítgatások és a találgatás – mintha csak ingerelni akarta volna velük valaki Ilját – elébevágtak minden józan megfontolásnak, amelyeket agyában forgatott. Nem felejtette el, hogy Mavra az esküvőt követő évben koraszülöttet hozott világra. Bármennyire szerettek is volna később gyereket, nem lett. Pedig gond nélkül éltek. A legjobbkor lett volna. Ilja akkor még nem gondolt megöregedésre.

– Csak ne kisjányt küldjön az Isten – mondta ki a gondolatát sóhajtva.

– Esküt nem teszek rá, a szívem érzi, hogy fiú lesz – felelte gyorsan Mavra.

Csendesen feküdtek, és Ilja megkérdezte:

– És ha magadra maradsz?

– Ne hagyj el, akkor nem maradok . . . – az asszony közelebb húzódott hozzá, megölelte. – Gyógyulj meg. Káposztaszedéskor megtartjuk a keresztelőt.

– Nem korábban? – szaladt ki a kérdés Ilja száján.

– Kereszt napja előtt nemigen lesz meg.

Ilja könnyedén megpaskolta felesége gömbölyű vállát, és rajta pihentette kezét. Tehát igazat beszél az asszony, egybevágnak a dolgok. De nehogy elárulja magát, makacsul mondta:

– Keserves lesz felnevelni.

– Megszoktam, nem? A tieidet fölneveltem, ezt se lesz nagyobb gond.

– Nehéz időket élünk.

– Te vagy a nehéz! – vágta rá élénken Mavra. – A siránkozás nem segít... Tegnap láttam az elnököt. Kérdi tőlem, hogy aszongya: nem vóna-e mán ideje, hogy Veriginék portája is belépjen a szövetkezetbe? Betegen fekszik a gazda, mondom. Ő meg erre aszongya nekem, hogy: lépj be te magad. Vagyis a szövetkezetbe. Most egyforma jogok vannak, aszongya. Embernek is, asszonynak is egyforma. Az asszonyok is benn vannak a kolhozba. No, megmondtam neki a magamét, hogy: ahun a férj, ott a feleség.

– Ahun a férj, ott a feleség is, aszondom. De magamban azt gondolom, hogy tán neked, a műhelynek hasznod lehet belőle, ha belépek?

Ilja elvette kezét a válláról.

A szövetkezeti elnököt régtől fogva ismerte. Egyívású volt az illető, egy szomszéd falubeli paraszt, aki a Rudnya – a Vörös – gúnynévre hallgatott. Együtt hívták be őket a tartalékosok közül, és vitték ki a frontra. De a földi osztrák fogságba került, és jóval később tért haza, amikor már a falvakban megalakultak a szegényparaszt-bizottságok, és – mint írni-olvasni tudó ember, aki sokat szenvedett a fogságban, és ráadásul nem valami tehetős házból származott – egy szegényparaszt-bizottságban vállalt munkát. A korzsiki kováccsal, akiről az a hír járta, hogy a szegényparaszt-bizottságokhoz húz, kereste ugyan a kapcsolatot, de nem tudtak megegyezni, és utaik elváltak. Rudnya a városba ment, szövőgyárba, és csak tíz év múlva tért vissza a faluba mint kommunista, amikor épp javában folyt a kollektivizálás. Megint be-benézett Iljához a kovácsműhelybe, magyarázta neki a kolhozrendszert, vitába elegyedett a tanyásgazdákkal – ha történetesen ott volt valamelyikük –, bizonygatta, hogy vége az elrugaszko-

dott életüknek, magányosan éltetek, úgymond, a társadalmon kívül, de elég volt ebből, fordulatra hiába vártok. Iljával higgadtan, tárgyilagosan beszélt, és mindig jó barátságban, mosolyogva váltak el.

– Nem akarlak erőszakkal beszippantani, értelmes ember vagy, magadtól is eljössz hozzánk – mondogatta Rudnya búcsúzáskor.

– Hogyan érhetnélek én utol a rossz lábammal – tréfált Verigin.

– Odanyargalsz, mint más. A sántaságod nem akadály ...

Ilja fejéből nem ment ki a Mavrával folytatott éjszakai beszélgetés. Mindez olyan váratlanul érte, s azt sem tudta, min csodálkozzék: azon, hogy a felesége miként irányította a dolgot a szövetkezetbe való belépés felé, vagy hogy milyen türelmetlenül várja a gyereket. Mi lenne, ha csakugyan megegyezhetik a kolhozzal, és megtartja a műhelyét? Ha megszületik a fia, puszta veteményen nem nevelheti fel. Lám, a műhely jövedelméből milyen két derék legény nőtt fel! A harmadik is követi őket. Nyikolaj egyhamar nem siet a városba, itthon fog dolgozni a behívásáig, aztán meg Matvej is csak hazajön majd, megint odaáll a kovácstűzhely mellé. Igen, Mavra Ivanovna szerencsés keze nagyszerűen elrendez mindent! Ilja Antonics régen nem beszélt már ilyen szíve szerint a feleségével, mint azon a csendes, sötét éjszakán. És milyen szépen kérdezte a végén az asszony: „Megkönnyebbedtél kicsinykét a teától?" Ő meg már el is felejtette a teát. Azon az éjszakán a fájdalmak mintha megkönyörültek volna rajta, és Ilja elaludt.

Nem sokkal ezután a kolhozelnök személyesen jelent meg Veriginéknél: csak egy pillanatra kukkantott be, valahová sietett, mint mindig. Iljának nem volt nehéz kitalálnia, hogy Mavra várta a jövetelét; minden nagyon kéznél volt, noha sopánkodva mondott valamit a váratlan vendégről, sürgött-forgott, sóhajtozott, a díszlócán kínálta hellyel. Rudnya belépett a díszsarokba, és tréfásan megjegyezte:

– Nem gyalázom meg a szentjeidet?

– A szenteket ne féltsd! Csak te nehogy frászt kapjál tőlük! – vágott vissza nevetve Mavra.

Meglobogtatta a tiszta abroszt, asztalt terített, de Rudnya ezt mondta:

– Ne fáradj. Nincs időm maradni. De meg korai is az ünneplés. Majd ha megegyeztünk Ilja Antoniccsal a szövetkezetet illetően, és a közgyűlés felvesz téged, akkor iszunk áldomást.

– Mi az, el akarsz választani a feleségemtől? – kérdezte komoran Ilja.

– Ki választ el tőle? Teneked is legfőbb ideje már, Ilja Antonics, a műhelyeddel együtt belépni.

– Szóval azért jöttél, hogy a lélekharangot megkongasd felettem? – mondta Ilja, és letéve lábát az ágyról, erőlködve felállt. – Teríts, Mavra, teritsd meg az asztalt! Halotti tort ülni Isten rabja felett korai még, még nem temettek ki, de a Verigin kovácsok emlékére feltálaljuk, aminek van!

– Az Istenért! – rebegte ijedten Mavra, és a padkára ült. – Ne fesd az ördögöt a falra!

Ilja is leült, szemben a vendéggel.

– Elég az ostoba beszédekből, Ilja Antonics – torkolta le Rudnya halkan, de erélyesen. – Hallgasd meg először, mit ajánlok neked. Azután szidj vagy szeress!

Amit elöljáróban mondott, az nem volt újdonság Ilja számára. Közeledett a tavasz. A kuláktalanított gazdaságokban összegyűjtött felszerelés javításra várt. A kolhoznak rendes javítóműhelyre van szüksége, addig azonban amíg ez meglesz, be kell érni a meglevővel. Verigin műhelye gyenge, de a falutanács megígéri, hogy szerszámokkal, emberekkel segíti. Egy munkáskéz kevés oda. Mesterek és segédek is kellenek. Patkolásra is be kell rendezkedni – legyen hová a lovat bekötni. Nyikolaj természetesen továbbra is ott dolgozhat, ahogy eddig. Értelmes legény. Csak volna Ilja Antonics teljesen egészséges, minden rendjén menne.

„Ahá – Ilja Antonics felfigyelt. – No lássuk csak, mit tartogatsz még a tarsolyodban, te bőbeszédű!"

– Érted a mesterségedet – folytatta Rudnya megállás nélkül. – Ha meggyógyulsz, bizonyára nem tagadod meg a jó tanácsot, megmutatod, mit hogyan kell. Becsül téged a nép, mindig is hallgat a szavadra. Dolgos ember vagy, nem olyan, mint azok az elrugaszkodottak.

– Ne kántálj! Tudom, ki vagyok – vágott a szavába Ilja. – Nem hívtam ördögöket a műhelybe, hogy a kulákoknak verjenek pénzt!

– A magad zsebe számára se sokat vertél, amint látom – mosolygott Rudnya. – Csak betegséget szereztél. Nem a te egészségednek való már a kovácsmesterség. Csak meg ne ártson, ha megint belekezdesz. Gondold meg jól: itt fekszel betegen, az adód meg szaporodik, fizetned kell.

Ilja kissé felemelt kezével megállította Rudnyát, és nem kihívóan, inkább csendesen kérdezte:

– El akarod venni a műhelyt, mi?

Bánatosan nézett Mavrára, és elfordította a tekintetét. Az asszony, mint aki se holt, se eleven, úgy hallgatott.

– A vezetőség határoz – felelte Rudnya.

– Tudjuk, a vezetőség. No és, teljhatalma van?

– Hogy érted ezt?

– Úgy, hogy hatalmában áll elvenni. De kinek van hatalma arra, hogy meghagyja Veriginnek a kovácsműhelyt? Hogy kovácsoljon a közösségnek, mint ahogyan apja meg a nagyapja is kovácsolt, meg ő is a fiaival eddig.

– Ezt ne várd a kolhoztól, Ilja Antonics.

– Azért mondom, mert ha egyszer úr vagyok a magam portáján, akkor, ha akarom, így határozok róla, ha akarom, úgy. Például ha akarom, betemetem, ha akarom, feigyujtom.

Mavra felsóhajtott, s mindkét tenyerét arcára tapasztotta. Rudnya könnyedén az asztalra ütött, s mély hangon, halkan tagolta a szót:

– Könnyelműen dobálózol a példákkal. Ha másnak fecsegsz ilyesmit, még megbánhatod. Azt mondják: fel akarod gyújtani a falut.

Elhallgatott, és szigorúan fürkészte Verigin bánatos arcát.

– Senki sem akar neked rosszat a vezetőségben.

– Nem akarnak rosszat. Csak kiebrudalnak.

– Már megint a magad nótáját fújod! – mondta bosszúsan Rudnya. – Ne ellenkezz! Más munkát végezz, erről van szó. Állást kínálunk neked, Ilja Antonics! Fizetést! Olyan emberre van szükségünk, aki ért a vasáruhoz.

– Hol van rá szükség?

– A fogyasztási szövetkezetben. Aki el tud igazodni a könnyű vasáru között. Terád gondoltunk a minap, meghánytuk-vetettük.

– Szóval boltost akarsz belőlem csinálni?

– Boltosokat egyáltalán nem sokáig tűrünk már meg. Sem a falun, sem a városban. Kimulathatták magukat – mondta Rudnya, maga is felvidulva, s kezdett kikászolódni az asztal mögül.

Oldalához kapott, szorosabbra húzta az övét. Nemezcsizmájában puhán, lábujjhegyen szökdécselve – a köpcös kis embereknél oly gyakori fürgeséggel – belebújt a bárányből bundájába, felkapta a lócáról a füles sapkáját, és közben szüntelenül beszélt.

– Számold össze, mennyit tesz ki. A te fizetésed, add hozzá, amit Nyikolaj keres, vond le az adót, és még Mavra Ivanovna jövedelme is hozzájárul... Határozz! Az idő sürget. Engem is kérdezgetnek. A napokban benézek a válaszért.

Sapkájával legyintett, és fél fülénél fogva, dühösen megrázta.

– Nézd, ideje már abbahagyni a betegeskedést!... Ne kísérj ki, ne kísérj – még dühösebben megrázta sapkáját a felkelő Mavra felé, s már kint is volt az ajtón; a pitvarból kiabált vissza: – Isten áldjon! A mielőbbi viszontlátásra!

Amikor elment, sokáig csend volt a kunyhóban. Mavra igyekezett nem szipogni, csendesen félrevonulva törülgette szemét. Nem mert az urára nézni, tudta, nem szabad zavarni, amíg magától meg nem szólal.

Ilja a jégvirágos ablakra bámult. Már sötétedett. Odakint február söpörte az utat, s a forgószél havat hordott Veriginék kapujához. Amit Ilja várt, bekövetkezett. De hát miért kell most bizonygatnia magának, hogy csakugyan várta? Miért érzi váratlannak, meglepetésszerűnek? Február van – hepehupásak az utak. Ilja Antonics útja is rögös lett. Forgószél seper. Eltorlaszolja a kaput, akkor nem lehet kinyitni. Nem a vég közeledik-e máris Veriginék portájához? Ha így van, akkor csak mielőbb végezzen vele a betegség, hogy ne kelljen a pusztulást látnia.

Mavra egyszerre nekibátorodott, és halkan megszólalt:

– Megyek, hozok egy kis káposztát, jó lesz? Talán eszel egy kevéskét.

És Ilja ugyanolyan váratlanul, nyugodtan felelte:

– Tölts egy pohár pálinkát.

– Jaj! – kiáltotta az asszony.

– Mit ijedezel? Talán az elnöknek tartogatod?

– Csak meg ne ártson.

– Kutyaharapást szőrével... Nézz csak ki a kapun, hátha itt van Nyikolaj a közelben!

– Mindjárt kikiáltok. – Mavra már futott is a pitvar felé, futtában lekapta a szegről a kendőjét, és a fejére kötötte.

Így fejezték be ezt a napot Veriginék, hármasban, az egész otthonlevő család; ittak, hosszas pohárköszöntők nélkül, és megvacsoráztak. Véget ért a nap, és ki-ki magának tartotta a gondolatát, de mindegyikük ugyanazt gondolta: mire is isszák ezt a komisz pálinkát? Mit mutat a pohár zavaros alja? – bizakodást vagy bánatot? Megsirassák-e a múltbeli életüket, vagy az újat köszöntsék örömmel?

Ilja Antonics fejéből nem ment ki a váratlan hír, amelyről nem sokkal az elnök látogatása után értesült. Sztyepan öccse, aki ritkán adott hírt magáról, levelet írt, s kérte, engedje meg, hogy őt írathassa be újszülött leánya keresztapjának. Ligyija Haritonovna – így szólt a levél – nem győz örülni a kislányának, egész életében gyerekre vágyott, és most siet a keresztelővel, és azt üzeni, Antonyinára keresztelik az újszülöttet, és várja a sógora jókívánságait.

– No nézd! – Ilja nevetve közölte az újságot a feleségével. – Ligyijának, ha későn is, gyereke született! Megelőzött az öcsém... No, Mavra, úgy igyekezz, hogy a mi kései szülöttünk Anton legyen – fordította komolyra a szót. – Talán Sztyepan is fiút várt. Apánkról akarta elnevezni. És Antonyina lett.

– Ahogy lett, úgy van – csattant fel Mavra sértődötten. – Ligyija sokkal öregebb nálam. Nekem nem kései, éppen hogy elsőszülöttem lesz!

– No hát iparkodj – mondta szelidebben, mintegy meghátrálva Ilja.

Belátta, hogy nem kellett volna tréfálnia, de akaratlanul is tréfával leplezte aggodalmát: meghozza-e a gyerek a vigasztalást, amit mind a ketten vártak? Nemegyszer tért vissza erre a té-

mára, noha látta, hogy az ilyesfajta beszédekkel egyre jobban megrémíti az asszonyt. Mavra a szülés közeledte felé teljesen elbátortalanodott, és gyakran sírdogált. Örökös nyugtalanságban telt el a tavasz meg a nyár is; igen, soha nem éltek még nehezebb napokat, mint ebben az évben.

Ilja, ahogy kissé jobban lett, eljárogatott új munkahelyére, a szövetkezeti boltba. A munka nem volt nehéz, össze sem lehetett hasonlítani a kovácsműhelyben végzettel, de az oda-visszamenés minden reggel-este sok erejét elvette. Egy esős őszi napon ottmaradt a boltban éjszakára, nehogy hazafelé bőrig ázzon, s másnap egy Korzsikiból jött kolhoztag elhozta neki Mavra Ivanovna üdvözletét; azt üzente az asszony, vigyen ajándékot a bábának, s gratulál neki a fiához.

„Győztünk!" – gondolta Verigin, és belecsapott a feléje nyújtott tenyérbe, megköszönte az embernek a jó hírt, de ugyanakkor megremegett a szíve: csak restellnie ne kellene az örömét, amikor majd összekacsingatnak körülötte, hogy aszongyák, házasulandó fiai vannak, és tessék, milyen meglepetés – egy csecsszopó! De nyomban vigasztalni kezdte magát: hiszen nem öreg ő voltaképpen, s felesleges mindenféle locsogásra hallgatni.

Ez a nap új korszak kezdetét jelentette a Veriginék házában. Mint ahogyan olykor egy vékonyka kis fénysugár áttöri a vastag felhőburkot, lángba borít valami magányos dombot, és a földön messze körben kigyúlnak a színek, bárhol legyen is, még a felhők végtelen borúja is játékos kis hullámoknak ad helyet.

A gyerek születésével megszaporodott a gond, de a nyomasztó érzés enyhült, a sötétség megvilágosodott. Mindaz az anyai érzés, ami Mavrában gyötrődve várt kitörésre, egy csapásra felszabadult, kivirult benne. Az asszony megszépült, és gyengédebb lett, s erőben szinte önmagát múlta felül; nem volt olyan dolog, amit jókedvvel ne végzett volna. Az apa bölcsőt eszkábált, és felakasztotta a mestergerendára, ő meg kis függönnyel vette körül.

– Isten hozott, Anton Iljics, sokáig élj! – mondta Matvej; félrevonta a függönyt, és megvizsgálta, hogy érzi magát a bölcsőben ez a kis öregesen ráncos képű, zsörtölődő, vörös apróság.

Verigin most már a legkisebbik fia szerint számolta az éveket. Az idősebbek csak nagy ritkán emlékeztek meg egy kurta levél-

kével egyik-másik ünnepről, de nem is háborgatták már az apa emlékezetét. Nyikolaj, amíg a katonai szolgálatát töltötte, és a repülőiskolában tanult, olykor még haza látogatott. Matvej ellenben nem sokat hallatott magáról. Később az idő mindent visszájára fordított: Nyikolaj megházasodott, és már nemigen kényeztette el az apját híradással. Matvej viszont, mintha csak vágyódni kezdett volna a falu után, gyakrabban írt, készült hazalátogatni.

De előbb még Ilja Antonics utazott fel hozzá Moszkvába, a régi Verigin-betegség okából. Ez a betegsége hol enyhült, hol újra megrohanta. Gyógyulás céljából többször járt Dorogobuzsban meg Szmolenszkben, míg végre a fővárosba is eljutott. Mindenütt másként gyógyították, de egyformán kínozta a fájdalom. Moszkvával azért meg volt elégedve. Igaz, itt a szállás nem tetszett, viszont annyi mindent összevásárolt a boltokban, hogy aztán Mavrához egy hónapig járt a falu népe megcsodálni-tapogatni férje ajándékait.

De a legfőbb, amit Moszkvából hazavitt, a fia iránti meleg érzés volt, amely ismét feltámadt benne. Matvej még komolyabbnak, megfontoltabbnak mutatkozott, mint azelőtt, olyan legénynek, akivel minden szülő csak büszkélkedhetik. Iljának átfutott agyán a rögeszméje, hogy meggyanúsította a fiát Mavrával, de nyomban elrestellkedett, és vén bolondnak nevezte magát. A búcsúzáskor szavát vette Matvejnek, hogy tavasszal okvetlenül ellátogat Korzsikiba.

Múltak a tavaszok, egyik a másik után, de Ilja csak hiába várt. Nehéz volt megmásítania a fiáról alkotott jó véleményét, de akaratlan látnia kellett, hogy Matvej nem szótartó. Fájt, mikor egy levelére, amelyben bajukat panaszolta el, nem is válaszolt.

De hát hogyan is számíthatna az idősebb fiaira, amikor valóban minden régit utolért a vég. Hiszen ő maga is ott jár el a hajdani kovácsműhelye mellett, és még csak arra se fordítja a tekintetét. Senkinek sincs szüksége már erre a műhelyre, még az odavezető kis gyalogutat is benőtte a fű. Távolban a gépállomás morajlik, új emberek nyüzsögnek körülötte. Verigin már leszokott róla, hogy kovácsnak mondja magát, mindennap eljár dolgozni a szövetkezeti boltba, s egy gondja van csak: hogy embert faragjon fiából, a kedves kis Antosából, új embert.

1

Melegedett az idő, de Matvej nem vetette le a kiskabátját. Korzsikiig még egy erdősávon kellett átvágnia, amelyben kis falu bújt meg: Gyogtyari. Régtől fogva kátrányt főztek errefelé, a szénkupacokból szálló füst és korom messze szerteszállt az erdőben, az egész falu barátságtalanul kormos háztetőktől feketéllett.

Matvej, amint a kertek alatt közeledett, ismerősen tekingetett Gyogtyarira, erre az erdőtől parasztportáknak és veteményeskerteknek elhódított sávra, amelyen egyetlen utca futott végig, hosszában.

A sor innenső végén friss deszkaburkolatú, igen mutatós új ház világított, mellette pedig mélyen a földbe süppedt, régi kis vityilló húzódott meg, olyan sötét, mintha éppen most mártották volna kátrányba.

Matvej meglepetten széttárta karját: a kis kunyhó előtt egy ember állt mozdulatlanul, és ebben az emberben lehetetlen volt rá nem ismernie Jevdokimra, a kátrányfőzőre. Jevdokim hatalmas, ócska sapkájának ellenzője alól figyelte a közeledőt; lapos teste mintha szekrénybe lett volna beállítva, úgy festett a teljesen ránctalan, térden alul érő, kátrányfoltos posztókabátban. Sovány lábikráján fekete bocskorkötő feszült, és csak a friss fonatú háncsbocskora fénylett sárgán, mint a borostyánkő. Szakasztott ilyennek látta őt Matvej utoljára, sok évvel ezelőtt, ugyanez előtt a kunyhó előtt a földhányáson.

– Aggyisten, Jevdokim bátya! – köszönt Matvej tisztelettel. Közelebb lépett, és levette a sapkáját.

Jevdokim is levette a magáét. Hajába, mely még nem volt egészen ősz, könnyedén belekapott a szél; szakállának néhány szálát ujjai közé csippentette, s elkapta az ajkával.

– Hát ez kicsoda? Verigin, csak nem?

– Az bizony, a tulajdon személyében, Jevdokim bátya. Jó reggelt!

– Á... Jó reggelt, fiam!

Figyelmesen nézett Matvej arcába, majd kutatóan egész öltözékét szemügyre vette.

– No nézd csak, hogy kivakarództál! – mondta, és olyan arccal nyújtott kezet, mintha nem is csodálkoznék, mindennap látná.

– Apádhoz, ugye?

– Hozzá.

Jevdokim a földhányáshoz lépett.

– Bizonyára elfáradtál. Pihenj meg.

Leültek egymás mellé. Matvej hallgatott, várta a kérdéseket, és közben azon tűnődött, hogy ő mit kérdezzen.

A szomszédos új ház kapuján két hétéves forma fiúcska futott ki, kergetőzve az út közepére szaladtak, akkor észrevették Matvejt, megálltak, és csendes lépésekkel mentek tovább, egyre messzebb elkerülve őket.

– Majd adok én nektek – kiáltotta Jevdokim, és sapkájával nagyot csapott a térdére.

A fiúcskák, mint a nyulak, iszkoltak vissza a kapu felé. Matvej nevetett. Jevdokim kissé elmosolyodott, és így szólt:

– Ahogy közeledtél, rögtön rád ismertem, a fogadról... Nem lehet más, ezek a Verigin-agyarak, gondolom... bizony... Szóval hazalátogattál a szülőföldedre. Vendégségbe jöttél.

– Szabadságot kaptam.

– Értem. Megnézed, hogy s mint vagyunk itthon. Mióta nem láttad apádat?...

– Négy éve, amikor Moszkvában járt orvosnál.

– Hallottuk. Mesélte, mennyire más az a Moszkva, mint a mi Dorogobuzsunk...

– Kicsit nagyobb – mosolyodott el Matvej.
– Én is azt mondom... Gazdát szolgálsz?
– Gazdát. Autót vezetek.
– Járni nem tud? A gazdád?
– Tud. Úgy, mint te meg én.
– Szóval a tekintélye nem engedi. Értem... Hallottam, hogy Tyimofej Nirkovot is állásba helyezted; hol van?
Matvej összevonta szemöldökét.
– Ezt is az apám mondta el?
– Tudja a nép. Most Moszkva fújja a nótát, és Gyogtyari táncol rá.
Jevdokim bocskoros lábával topogott a földön, és ravaszkásan rámosolygott Matvejre.
– Hát így van ez mifelénk. Láttad a rudakat a háztetőkön? Akármi történik, tudjuk.
– Nirkov egészen más ember lett – mondta Matvej. – A szakállát is leborotválta.
– Nekem megvan a szakállam, itt la, aztán mit rejtek el benne? Ki milyen, olyan. A mérgét nem borotválhatja le... Megbántották Tyimofejt a korzsikiak. Hova menjen? Hát a városba. A város mindenkit befogad.
– Nirkov nem a városban van. Nyaralót őriz.
– Mindegy a'. Megkapja a fizetésit, s egyenest a pékhez megy. Vagy ilyen lábbeliért, mint neked van...
Jevdokim közelebb húzódott hozzá. Matvej közvetlen közelből látta arcát, keresztbefutó ráncait, a vöröses szemhéját, amelyen kis könny fénylett.
– Ezt magyarázd meg nekem, te fiú! Miért megy a nép mind csak a városba? Ezentúl már csak a városok fognak megmaradni? A komámnak van egy lánya. Bevitte tanulni. Kitanult. Megy érte, hogy hazahozza. A lány meg azt mondja neki: majd bolond leszek a hétosztályos iskola után a kolhozba menni! Az én középiskolai végzettségemmel, aszongya, ahová akarom, oda vesznek fel. No tessék! És hát igaza lett: Dorogobuzsban a postán dirigál a kisablakból... Nem a falunak tanul a nép.
– Neked is volt egy fiad, velem egyidős, az hol van? – kérdezte Matvej.

Jevdokim a kapura mutatott, ahonnét ismét mohó kíváncsisággal lesett ki a két kisfiú.

– Az unokáim – mondta szeretettel. – Vaszilij fiai.

– Hát Vaszilij?

– Technikus Szmolenszkben, házakat épít. Látod, magának is milyen palotát ácsolt. Az ő háza. Múlt nyáron húzta fel. A menyemasszony látni sem akar minket az anyjukommal. Egyre csak a kastélyában járkál, a rádiót hallgatja.

– Neked mért nem épített házat?

– Te tán azért jöttél, hogy apádnak építs? – kérdezte mérgesen az öreg. – Majd egy fenyőbundát ácsol, ha a temetőbe kísérnek... Karácsonytájt küldött egy levélkét, boldog újesztendőt, azt írja... Neki új, másnak meg a régi... Nézd, miben járok!

Megint toppantott a kemény földön, de ezúttal már nem vi dáman.

– Takaros kis bocskor, tavaszi háncsból – dicsérte mosolyogva Matvej.

Jevdokim sóhajtva elfordult.

– Látom, elfeledted a városban, amit a faluban tanultál. Az őszi háncs tíz nappal tovább tart a tavaszinál... De meg nem is voltam ősz óta az erdőn. Az unokáimat vittem csak mogyorót szedni. Öregember módjára.

Felemelte fejét, tekintete könnytől fényesedett. Felmeredő szakálla, amely az ádámcsutka felett galambősz volt, borzasan meg-megrándult, ahogy ajkát mozgatta, és látni lehetett, hogy alig van foga.

– Már nem főzöl kátrányt? – kérdezte Matvej.

– Elég volt belőle! Hogy világéletemben ördögként járjak. Ideje kimosakodni.

Jevdokim váratlanul hetyke mosolygással fordult Matvej felé, a szeme körül, az arcán meg az orrnyergén sűrűn összefutottak a ráncok.

– Mi a fenének neked a kátrány? Te talán nem olajjal kened a gépedet?... Mi se vagyunk hátrább másoknál. Hallod, hogy pöfög a traktor az erdőben? S a kolhoznak háromkerekű kocsijai vannak. Nincs mit kátrányozni...

Eltűnődött, aztán csak úgy maga elé mondta a szót: „Kát-

rány!" – majd vállával meglökte Matvejt, és hirtelen megélénkült.

– A lányom Kalugában van férjnél egy lakatosnál. Jó ember a vőm. És sokat keres – szörnyen sokat! Van egy kis háza az Oka túlsó partján. Ismered Kalugát? Mindjárt, ahogy a hídon átmégy, van egy telep. No és a háza körül kert. Tehenet tartanak... Azt ígéri a lányom, hogy odavesz magához az anyjukommal. Aszongya, az ura is szívesen beleegyezik. Derék ember az, nem a vérem, de jobb a tulajdon fiamnál, a vőm...

Matvej elnevette magát.

– Szóval te sem akarod egész életedet Gyogtyariban leélni?

Jevdokim bizalmatlanul nézett rá, de arca ismét nevetős ráncokba gyűrődött, és fogatlan száját kitátva, alig hallhatóan kuncogott.

– Mit gondolsz, te fiú, csak a fiataloknak van eszük? Hehe!...

Nevetve néztek egymás szemébe, örültek, hogy így kimondták a szót.

Jevdokim hallgatott egy sort, köhécselve Matvejhez dőlt, komolyságot erőltetett arcára, és bizalmasan lehalkította hangját:

– Tán őt magát is láttad? Moszkvában?

– Láttam. Amikor még a teherfuvarozásnál dolgoztam. Felvonultunk a Vörös térre, földgömböt vittem a háromtonnásomon. Zászlóval. No hát akkor ilyen közelről láttam, ni!

– Mint Vaszilijék kapuja? – mutatott oda Jevdokim, és amikor Matvej rábólintott, kétszer is a kapura sandított, a távolságot becsülgette.

– No és milyen?

– Hogyhogy milyen? Integetett nekünk, mi meg elrobogtunk előtte.

– Ti nem integettetek neki?

– De még hogy! Én persze tartottam a távolságot, a kormány mellett ültem, a földgömbben.

– A gömbben?

– Ott.

– Hogy láttad őt a gömbből?

– Volt rajta egy kisablak. Különben elgázoltam volna a népet.

Komolyan beszélgettek; Jevdokim nem sietett a kérdésekkel, mérlegelte, minden egybevág-e.

– Aztán beszéltél-e vele? ... Arra került-e sor?

– Kivel? – kérdezte Matvej, az öreg kutatóan összehunyorított szemébe nézve.

– No hát akiről szó van! – vágta rá Jevdokim türelmetlenül.

– Még mit nem! – nevetett Matvej.

Nyílt a kiskapu, és mind a ketten hátra pillantottak.

Öregasszony kandikált ki az udvarról, szemölcsös kezével a megfeketült kapufélfába fogózva. Súlyos álla, melyet sűrű pihe nőtt be, lefelé húzta állkapcsát, a szája félig kinyílt, és arca zavartnak látszott.

– Gyere ki, anyjuk – hívta Jevdokim –, nézd, ki van itt. Nem ismered meg? A legidősebb Verigin fiú.

– No de ilyet – mondta az öregasszony nyugodt, mély hangon, de arcának zavart kifejezése nem változott.

Mint Jevdokim az előbb, lassú pillantással vizsgálgatta Matvej öltözékét, majd kis bőröndjére pillantott, megcsóválta fejét, s elereszte a kapufélfát, két súlyos kezefejét keresztberakta a melle alatt.

– Csakugyan te vagy az, Matvej? – kérdezte minden érdeklődés nélkül.

Verigint meglepte az asszony közönye; felállt, s köszöntötte.

– Aggyisten, nénike ... Hogy is hívnak, elfelejtettem ...

– Moszkva megártott az emlékezetednek! – mondta jókedvűen Jevdokim. – Nyenyilának hívják, apja után meg mint téged ...

– Bocsánat – Matvej meghajolt az asszony felé.

Az is meghajlással válaszolt.

– Moszkvából jött a gyerek – magyarázta Jevdokim, s hangjában egy kis büszkeség csengett, ami részben a vendégnek, részben önmagának szólt.

– No de ilyet – ismételte az asszony.

– Mivel kínálod meg, anyjuk?

– Köszönöm, megyek már, csak innék ... – szabadkozott Matvej, és kisvártatva hozzátette: – Egy kis vizet, ha szabad kérnem.

Nyenyila szótlanul megfordult, elment, a kiskapu becsapódott mögötte.

– Hát így vagyunk... ez a mi helyzetünk – mondta Jevdokim eltűnődve, s megint ajka közé csippentette a szakálla hegyét.

Matvej nem értette, mire céloz, de mivelhogy kínosnak érezte a hallgatást, és nem volt mit mondania, ráhagyta:

– Ez, persze...

Nyenyila nagy merítőedény vízzel tért vissza. Matvej elvette a merítőt az asszony szemölcsökkel pettyezett kezéből, és saját keze fejére pillantott, amelyen simán feszült a bőr. Majd a vizet nézte. Átlátszóan tiszta volt. Az edényt nemrégen ónozhatták, feneke ezüstösen fénylett, és amikor Matvej inni kezdett, csillogó szeme mintha tükörből nevetett volna vissza rá, s arcának tükörképe könnyedén ringott benne ide-oda, amíg a víz, elfogyóban, meg nem nyugodott.

Jevdokim unokái végre közelebb merészkedtek. Szemecskéjüket kimeresztve lesték, hogyan iszik Matvej, s a két öreg is figyelmesen, szótlanul nézte.

Matvej úgy érezte, hogy a friss kútvíz, amelynek hidege szinte égette a torkát, vérré válik benne, s egyre nagyobb élvezettel kortyolgatta. Fenékig ürítette a merítőt; az utolsó cseppet mosolyogva a fiúcskákra löttyintette, akik már egyáltalán nem ijedtek meg a tréfától, és szégyenlős nevetéssel nyugtázták.

– Köszönöm, Nyenyila Iljinyisna. Az egész belsőm felfrissült tőle – mondta még mindig mosolyogva.

– Szóval, jólesett... – állapította meg Jevdokim. – Egészségedre.

Az asszony figyelmesen nézte, amint Matvej megfogta a bőröndjét, felemelte a földről, és tenyerével megtörölte az alját. Hirtelen megkérdezte:

– Ajándékkal tömted meg a ládikódat?

– Pénzzel, pénzzel, anyjuk! – rikkantotta Jevdokim; nagyot nevetett, és ujjával morzsolgatta a szemébe szökő könnyeket. – Csak ész legyen, pénz ládaszámra akad Moszkvában.

– Vagy eladni valót hoztál? – érdeklődött tovább háborítatlanul az asszony.

– Pénzfüzért az asszonyok nyakába! – vágott a szavába Jevdokim, és nevetős hangja egyszeriben szemrehányóvá lett. – Moszkvában a nyakláncokat is lapáttal mérik . . .

Felállt, és kezet nyújtott Matvejnek. Mint hogyha az asszony ridegségét iparkodnék jóvá tenni, tisztelettel mondta:

– Add át üdvözletemet Ilja Antonicsnak, ha hazaérsz!

Matvej elbúcsúzott tőle, és tréfás hangon még egyszer megköszönte Nyenyilának a vizet.

Az asszony mélyen meghajolt, s az előbbi zavart arckifejezéssel mondta:

– Ne haragudj, hogy csak így fogadtunk . . . Nincs kvasz a háznál . . .

Matvej még utoljára bólintott a két öreg felé, és megindult Gyogtyari széles, hosszú utcáján.

2

Különös érzéssel ment tovább; e találkozás ébresztette benne. Hol amiatt aggódott, hogy apja miképpen él a családjával Korzsikiban, hol meg úgy érezte, kár volt búcsúzáskor újra szót ejtenie a vízről az asszonynak.

– „Hiszen bolond" – gondolta, amint a kérdésére visszaemlékezett: hozott-e eladni valót? De a mély meghajlás, amellyel a fogadtatásért elnézést kért, nem ment ki a fejéből.

A két kis unoka utolérte és elhagyta Matvejt; előtte futottak, és hátra-hátranéztek, mintha csak kérkedni akarnának: „Látod, nem félünk!" Éppen arra gondolt, hogy szóba ereszkedik velük, de a fiúk pajtásokkal találkoztak, megálltak, és előreengedték őt, aztán még sokáig bámészkodtak utána mindannyian.

Ott, ahol az út a faluból kiért, hosszú kútgém ágaskodott, vödör nélkül, az itatóvályú felbillenve, keresztben feküdt. Egy kecske állt ott, és élvezettel hunyorogva dörgölgette felfúvódott, fehér szőrű oldalát a vályúhoz. Látszott, hogy már régen nem járt senki ehhez a kúthoz: körös-körül dús fű fodrosodott.

Matvej még testében érezte a megivott víz hűvösségét, és megpróbálta visszaringatni magát a korábbi kellemes hangulatba, de nem sikerült.

„Még jó, hogy ittam! – elmélkedett magában. – Nyenyila talán jó asszony. De mind olyan esetlenek itt Gyogtyariban. Sötét rengeteg ez . . ."

Most szegényesebbnek látott mindent maga körül, mint reggel, amikor a teherautóról leszállt, és beszívta a föld sokféle illatát. Tekintete is ellustult. Igaz, semmi vonzó sem volt a mocsári növényzettel benőtt ingoványos lapályban, a kiserdőben, amelybe az út kígyózott, az útban sem, vizes, mély keréknyomaival, sem a kétoldalt elszórtan álló égerfabokrokban, de még abban a két gyalogosban sem, akik váratlanul felbukkantak a távolban a bokrok között.

Ámde a szem, ha a természet egyhangúságában élőlényt vesz észre, mindig követi azt, és Matvej is akaratlanul a gyaloglókat figyelte, akik hol jobbra, hol balra mozogtak, aszerint, ahogy az út fordult.

Először egyformának látta őket magasságra és egész alakjukra nézve. Majd észrevette, hogy az egyik mintha nehézkesebben lépkedne a másiknál. Hol egy szomszédos, hol egy távolabbi bokor takarta el a közeledőket, de még mindig nem tudta kivenni, kik azok, mint ahogyan álomban szokott lenni. Majd egyenesre fordult az út, és Matvej meglátta, hogy egyikük sudár és könnyű, mint egy fiú, a másik mintha idősebb volna, és a fél lábára sántít.

Matvej sohasem tudta volna megmondani, hogy is történt, hogy egyszerre csak lassított, majd hirtelen meggyorsította lépéseit, és ugyanabban a pillanatban az az idősebbik, aki sántított, szintén nekilendült, két karral intett, s ő egyszerre tisztán hallotta apja vékony hangját:

– Matvejka-a!

Futva sietett apja felé, de amikor látta, hogy az is nekiiramodik, odakiáltott: „Ne fuss!" – és maga is lassabban szaladt, megigazgatta ruháját, még valamit akart tenni, hogy minden méltóképpen folyjon le, de már nem jutott ideje másra.

Apja megölelte, lesodorta fejéről a sapkáját a földre, és Mat-

vej, amint apja zihálló, keskeny mellét magához szorította, még hallotta a feltörő, mély sóhajtással megszakadó, alig megkezdett kis kivehetetlen szócskát.

Miután az ölelésből kibontakoztak, és kissé megnyugodtak, komolyan, háromszor megcsókolták egymást, és egy-egy lépést hátráltak. Ilja Antonics csillogó kis szeme boldogan nézett a fiára, apai büszkeséggel gyönyörködött elsőszülöttében, Matvej pedig, úgy érezve, hogy ilyen pillanatban teljes szépségében kell mutatkoznia, fésűt vett elő a zsebéből.

– Ez talán Antosa? – kérdezte, a fiúra pillantva.

– Ki más volna?... – felelt az apja, és ő is a gyerekre nézett. – Mit állsz itt, Anton? Köszönj! Nem látod, fel kell venni a bátyád sapkáját!

A gyerek felvette a sapkát, és óvatosan, kissé messziről átnyújtotta. Matvej magához vonta, és megcsókolta az arcát.

– Fejedre nő, édesapám, úgy látszik – mondta, s jól szemügyre vette őccsét, életében először.

– Hiszen máris csaknem utolért! – jegyezte meg Ilja büszkén, s mint mindig, ha régen várta a találkozást, másról kezdett volna beszélni, de valójában egyre csak a viszontlátás örömérő áradozott:

– Ahogy reggel megérkezek Vszhodiba, odahajt egy sofőr a szövetkezeti bolt elé, és aszongya, hogy: eriggy haza, megjött a fiad! – Hazudsz! – mondom. – Mért hazudnék, válaszolja, amikor én hoztam el az állomástól a régi irtásokig... Aztán éppen úgy esett, hogy a mi autónkat meg Korzsikiba küldték. Felszállok rá! Berobogok – hol van Matvej? – kérdem. Mavra a kemence mellett áll, és nagy szemet mereszt rám. Hazudott a sofőr, aszongya. Én is azt gondolom megint: hátha hazudott? És csak akkor jut eszembe, hogy nem érhettél haza ilyen gyorsan. Szólok Antosának: készülj, elébe megyünk, a régi irtásoktól csakis Gyogtyarin át jöhet, mondom.

Ilja kis szünetet tartott, hogy kifújja magát, és ekkor Antosa nekibátorodva végre megszólalt: apja hangnemében sietősen közbevetette:

– Anya aszongya, vedd fel a csizmádat, én meg azt felelem, meztélláb hamarabb érek. Tiszta inget húzok, osztán gyerünk!

Tenyerével végigsimított a tarka, vasalt kartoningen, melltől övig, és bátyjára sandított. Az kíváncsian nézte.

– Ahogy édesapával az erdőből kiértünk, elsőnek én lát... – kezdte, de elakadt, még mindig nem tudta, hogyan szólítsa Matvejt.

– Mavra nagyon örült, amikor megmondtam neki, hogy megjöttél. Hazudott a sofőr, azt mondja, de láttam rajta, hogy örül. Nagyon vártunk ám! De hogy jöhetnél éppen most? – mondtuk. Aztán itt vagy, ni – szólt Ilja szeretettel.

– Anya hogy van? – kérdezte Matvej.

– Jól, mi baja volna?

– Hát a te egészséged?

– Ha szabadjára engedem a fájást – rosszul. Amíg lábon vagyok, hol előkap, hol nyugton hagy.

– Gyógyszereket hoztam neked.

– Köszönöm... Mavra nagyon örvendezett. Eltalálta Matvej, úgy mond mikor jöjjön, éppen tegnap kötöttük be a tehenet.

– Vettétek? – tudakolta élénken Matvej.

– Tegnap jött meg vele Ligyija Csernyából. Már beállt a csordába.

– Csernyából? Mért olyan messziről?

– Ott akadt alkalmi vétel. Sztyepan bátyámtól levélben tudakoltam, milyen árak vannak arrafelé, ő meg azt írta vissza, hogy: utazz ide, a szomszédos pályaszakasz őre városba költözik, és feloszlatja a gazdaságát. Van egy előhasi üszője, jaroszlavli. Odautaztam. Megyek a pályaőrhöz: még nem talált lakást a városban, elhalasztotta az eladást. Kár volt költenem a jegyre, gondolom, te magad is tudod, mit jelent az utazás. Hazajövök, ismét levelet küld utánam, hogy: gyere, megvan a lakása a pályaőrnek, eladja a tehenet! Fű, gondolom, a fenét fogok én itt ide-oda utazgatni! Pedig jó tehén, csak a háta mintha kissé horpadt volna. De szép színű. Sokkal szebb a mi régi tehenünknél!

– Fekete, és fehér harisnya van a lábán – magyarázta lelkesülten, gyorsan Antosa. – A feje meg egész fehér, és fekete szemüvege van!

– Ahogy Mavrának elmondtam – folytatta Ilja –, nem ha-

gyott nyugtomat, egyre csak: írjál, írj Sztyepannak, aszongya – tán Ligyija hajlandó lesz idehajtani. No, mentek a levelek oda, ide. Ligyija elvállalta, hogy elhozza a tehenet. Adj két malackát a fáradságomért, azt írta, elhajtom. Sztyepan, úgymond, kieszközli neked a kedvezményt a vasútnál, hogy egy üres kocsiban ingyen vigyék, egész Pavlinovóig. Nekik, vasutasoknak, kedvezmény jár – utazhatnak, ahová kedvük tartja...

– Mit adtál érte? – érdeklődött Matvej.

– Sokat. Egy százas híján kétezret.

Matvej tenyerével eltakarva, elhúzta a száját, és megjegyezte:

– Mintha túlfizetted volna...

Ilja habozva, mintegy bátortalanul felelte:

– Mifelénk még vagy két százast rá kéne adni. Aztán eriggy keresni.

Megint hallgatott egy kis ideig, várta, hogy Matvej szóljon valamit. Majd kutató, tétova mosollyal kissé félrefordította arcát, s megkérdezte:

– Hoztál egy kis pénzecskét, ahogy ígérted, hogy kisegíts?

– Hoztam, amennyit tudtam – felelte Matvej.

Apjának tétova mosolya erre bizakodóbbá vált, de a hangjában kérés csengett:

– Eladósodtam ezzel a vásárlással, bizisten. Szeretném mielébb megadni, becsülettel. Jószág nélkül mit csinál az ember? Kölcsönt kellett kérnem.

Matvej úgy tett, mintha eleresztette volna apja szavait a füle mellett.

Beértek a kiserdőbe.

Antosa a bátyja jobbján haladt, mezítláb, nesztelenül ugrálta át a vízzel telt kátyúkat; apjuk bal kéz felől ment, így a vendégnek az út közepe jutott, amelyet nem szabdaltak össze a kerekek, s ő egyenletes, hosszú lépésekkel haladt, mint valami gazda. Észrevette, hogy apja is úgy ugrál a pocsolyákon át, mint Antosa, és így szólt:

– Miért ugrálsz apám, mint a lógós ló? Gyere ide középre.

– Jó itt nekem – felelte élénken Ilja. – Mi könnyűek vagyunk, tuskó, zsombék nem számít nekünk. De a te talpad bizonyára aszfalthoz szokott.

Matvej látta, hogy mind a ketten a cipőjére néztek, és apja tekintete Jevdokimot juttatta eszébe, Antosáé pedig a kisunokákat.

– Jevdokimmal találkoztam Gyogtyariban. Tiszteltet – mondta.

Ilja lekicsinylően legyintett:

– Nem mondta neked, hogy készül a kolhozba? – kérdezte nevetve.

– Hát még nem lépett be?

– Dehogy lépett! Az egész faluban ő az egyetlen, aki kimaradt. Ősszel, azt mondja, belép, oszt tavaszra meggondolja magát.

– De hiszen szegény! – csodálkozott Matvej.

– Egér se maradt a házában. No de mindegy, megköti magát, és nem enged. Ő aztán jellem!

Ilja kissé megállt, eltűnődött, nehogy a kelleténél többet mondjon.

– Odaadhatnád a bőröndöt Antosának, biztosan már elfáradt a karod – ajánlta gondoskodón, s hirtelen elhatározta, hogy mégiscsak kimondja a gondolatát, ami ott motoszkált benne:

– Jevdokim a gyerekeire számít, hogy nyugodtan fog élni náluk, azt mondja. Csakhogy ám nem mindegyik fiú támasza az öreg szülőknek. Nemigen hívják magukhoz ...

Matvej fél szemmel rásandított, elfogta apja rászegezett, várakozó pillantását, és hangosan utánaszólt öccsének, aki közben előrefutott:

– Hogy megyünk, Antosa?

– Utánam a gyalogúton, egyenest az új legelőnek! – mutatta a gyerek, és befordult a sűrű kis nyárfaerdőbe.

Libasorban mentek az ösvényen, amelyet az ősszel lehullott levelek csillogó fekete pénzekként leptek el. Lábuk alatt cuppogva tört fel a víz a puha talajból, és ott maradt a nyomokban, megannyi kis tükör verte vissza a napsugarak meg a halványzöld kis nyárfatörzsek képét.

Számtalan, sokféle kis madár fütyörészett, csivitelt itt, teli torokból, hol a ritkás fakoronák belsejében röpdösve, hol puskagolyóként szelve át a fejük felett kéklő keskeny égcsíkot. A kis liget egyhangú életét a tavasz zengő, virágos ünneppé avatta,

és Matvej szívét lassan ismét jóleső érzés járta át. Kedvetlensége amiatt, hogy apja mindjárt a pénzre terelte a szót, eltűnt.

Kiértek a ligetből egy nyílt lapályra, amelyet már magas fű nőtt be. Mély árok szelte keresztbe útjukat, alján fekete víz csillogott, a két szélén kihányt tőzegföld-kupacok. Matvej nem ismert rá erre a helyre, noha már Korzsiki határában jártak.

– Szárít a kolhozunk – magyarázta Ilja. – Már második éve ideterelik a csordát, pedig emlékszel, itt olyan ingoványos volt, hogy nem lehetett átjárni.

– No, add ide a kezed, édesapám – biztatta Matvej jókedvű mosollyal, amikor mind a hárman felléptek egy buckára, és át kellett ugorni az árkon.

– Ne-em – legyintett ugyanolyan vidáman az apja –, egyelőre még fürge vagyok!

Elsőnek Antosa szökkent át könnyedén a túlsó földhányás tetejére, és lefelé futott az ösvényen.

Ilja Antonics követte. De ő nem jutott a bucka tetejéig, lába alatt megcsúszott a föld, és az árokba szóródott; Ilja térdre esett, és két kézzel kapaszkodott a bucka oldalán.

Matvej utána ugrott át, messzire előredobva a bőröndöt, és keményen megragadta apja két karját.

– Egy kicsit elszámítottam magam – jegyezte meg Ilja csendesen és mintegy mentegetőzve; mosolyogni próbált, miközben a földet veregette magáról. – Sebaj! Nem estem bele, az a fő!

– Elöl menj, apám, itt szűk a hely – figyelmeztette Matvej, és előreengedte apját az ösvényen. Nem értette, miért érez egyszerre olyan zavart vele szemben.

Amikor hátulról látta meg apját – lapockáit, melyek mint egy kisfiúé, hegyesen kiálltak a kifakult kabát alól, vékonyka nyakizmait, s köztük a tarkó alatt azt a kis horpadást – összeszorult a torka, és gyorsan ismételte, nehogy apja hátrafordúljon:

– Menj, menj! Jövök . . .

Csak most eszmélt rá, hogy apja megöregedett, hogy bizonyára gyógyíthatatlan beteg, és aligha húzza már sokáig. Heves szánalom fogta el iránta, életében először – és először gondolt rá, hogy édesapja csak egy van az egész világon.

Néhány lépést ment ezekkel az akaratlan gondolatokkal az

agyában, majd leküzdötte a számára merőben új aggodalmat, s megkérdezte:

– Nagy adósságba verted magad, édesapám, a tehén miatt?

– Pontosan négyszázzal tartozom! – kiáltotta nyomban Ilja vékony hangján, és reszkető fejét a fia felé fordította.

– Menj, menj – ismételte Matvej. – Itt oldalt vizes...

Látta, hogy a kérdés felzaklatta apját; Ilja még jobban sántított, s a válla meg-megrándult, mintha szűk ruhában feszengene; végül is nem állta meg, és félig hátrafordulva megkérdezte:

– Mennyit hoztál nekem, Matvej?

Matvej hosszasan tűnődött, mit mondjon.

– Százötvenet, apám – mondta lassan.

Ilja olyan hirtelen fordult meg, hogy Matvej csaknem a lábára lépett.

Ott álltak szemben egymással, s Matvej előtt felvillantak egy pillanatra apja szemében a kiskorától ismert fehér pontocskák, de nyomban ki is hunytak. Ilja Antonics egész arca egyszerre csupa ránc lett, mint egy kolduló vénasszonyé, és fájdalmasan sóhajtotta:

– No, legalább kétszázötvenet adj, fiam, jó?...

3

Anton futott fel elsőnek a tornácra:

– Megjöttek! – rikkantotta.

Átugrott a szoba küszöbén, megállt, elbűvölten meresztette szemét anyjára, és hirtelen csendesen mondta:

– Jön a... – és nyitott szájjal elhallgatott, nem merte még bátyját egyszerűen Matvejnek nevezni, máshogy pedig nem ment.

Anyja sietve letette a piszkavasat, becsukta a kemenceajtót, lerántotta válláról a gyűrött törlőt, sebtiben megtörülte kezét. Ligyija, aki az asztal mellett ült, felugrott, arcát a falitükörhöz

dugta, és gyorsan hátrasimítva a halántékáról őszülő hajfürtjeit, bedugta súlyos kontya alá, amely még hollófekete volt.

Matvej kissé elidőzött apjával a ház előtt. Alacsonynak, roskatagnak látta ahhoz képest, ahogyan az emlékezetében élt. A kapu és az udvar is mintha összezsugorodott volna. Nem az okozta-e, hogy Matvej régen moszkvaivá lett már, és a szeme nagyobb méretekhez szokott?

Apja kitalálta, mire gondol, sajnálkozva mondta:

– Kikorhadt a gerenda. Kezd kihűlni a ház.

– Csak nem állhat örökké? Még nagyapám építette – szólt Matvej, és tisztelettel lekapta a sapkáját Mavra előtt.

Mavra új cipője sarkával kopogva futott le a lépcsőn, és csengő hangja egyszeriben elárasztott mindent:

– Éppen csak hogy összekapartam a parazsat a kemencében, és már itt is a vendég!

Megállt, kiegyenesedett Matvej előtt, hátrahajolt, s viszonozta meghajlását. Egy kicsit várt, s örvendező mosolyában mintha kérdés lett volna, majd megszólalt:

– Isten hozott, fiam! Csakhogy itt vagy. Kerülj beljebb!

Ekkor Matvej ajka is mosolyra nyílt, majd az egész száját villogó fény öntötte el, s élénk pír szökött az arcába.

– Aggyisten, anyácska!

Összecsókolóztak, ahogy illett, s Mavra a tornác felé mutatott. Újra felcsendült a hangja, s Matvejnek, noha tudta már mindazt, amit sietve elhadart, jólesett újból végighallgatnia, hogyan nem hitte először, hogy megjött, aztán mégis elhitte, és hogyan várta minden pillanatban, hogy belép, és milyen borzasztóan örül, hogy már végre itt van.

A szobában Mavra ismét meghajolt, és a vendégre mutatott:

– Ligyija Haritonovna, sógorasszonyunk, neked Sztyepan bácsi révén nagynénéd.

Ligyija odanyújtotta vályúvá összefogott ujjait, és amikor Matvej könnyedén megérintette őket, megrázta a kezét.

– Sztyepan Antonics bácsikájának hitvese, a nagynénikéje – mondta kevélyen, és ujja hegyével megdörzsölte keskeny, száraz ajkát.

Ráérősen letelepedtek. A házban szép rend volt. Az első sarok-

ban új színes nyomatok ékeskedtek, és csak magasan a mennyezet közelében sötétlett még egyetlenegy ikon a nagyapa hagyatékából, üveg alatt, fémkeretén ráragasztott gyertyacsonk. A képek közelében kis könyvespolc függött a falon; éppen Anton feje fölé került, amikor a fiú leült, látnivalóan a megszokott helyére. A kemence melegébe szalonnaillat meg valami égett szag vegyült. Kinyitották a középső kisablakot, hogy kiszellőzzön, de a levegő meg se mozdult, s a nap a függönyön keresztül éppen olyan melegen sütött be, mint a két zárt szélső ablakon. A forró fény, a kemencéből áradó illatok, s a fülledt levegő, a szülői házban töltött régi ünnepnapok emlékét idézte fel.

Kis szünetekkel folyt a beszélgetés, arról, hogy Matvej hogyan utazott és gyalogolt egy darabot hazáig. Ligyija megjegyezte, hogy az ő poggyásza nehezebb volt Matvej bőröndjénél, mire Ilja elnevette magát:

– A tiédet nem kellett kézben hozni. A maga négy lábán jött.

– Jött, jött, de csak kísérted volna te! – panaszolta Ligyija. – Már a vagonban meggyűlt a bajom a te Csernavkáddal. Életemben nem kínlódtam annyit, mint amíg az állomásról idehajtottam. Lejártam a lábam, a cipőtalpam egész elkopott! Ma is sajog még a vállam, annyit kellett egy száraz ággal csapkodnom!

Bántódottan elbiggyesztette az ajkát. Ilja restelkedve elfordult, és úgy pusmogta:

– Mit várasz tőle? Csak egy tehén. Előbb te adj neki, ha kapni akarsz.

Mihelyt Ligyija a poggyász szót kimondta, mindannyian a kis bőröndre sandítottak, s Matvej elérkezettnek látta az időt, hogy megajándékozza őket. Odahúzta bőröndjét az asztalhoz, és kirakosgatta az ajándékokat. Voltak ott fejkendők, selyemből és nyomott kartonból, sportsapka meg másmilyen sapka, szagos szappan, nikkelezett cigarettatárca tele cigarettával, kis zacskókban szódabikarbóna, üvegcsékben orvosság, diáktolltartó, egy kis könyv színes vitorlással a borítólapján, két rúd kolbász, két üveg portói bor, meg két csomag mézeskalács, amelyek csábításának Matvej utazás közben, Vjazmában, nem bírt ellenállni. Amíg mindezt előszedte s kibontogatta, úgy tetszett, hogy vége-

hossza nincs e kincseknek. De amikor kézbe vették, ki-ki a magáét, és nézegették, tapogatták, mintha mindenkinek még hiányzott volna valami. De köszönték, hajlongtak, és szívből örvendeztek, hogy a vendég mindegyikükre gondolt. Csak az apa mondta mosolyogva, miközben a tárca zárát kattintgatta:

– Én, fiam, már régen nem élek vele.

Matvej meghökkent, mentegetőzni akart, hogy úgy emlékszik, amikor nála volt Moszkvában, szeretett füstölni, de Ligyija nem hagyta a baklövését elsimítani.

Amíg az ajándékokat az asztalon szétrakosgatták, Ligyija hallgatott, és semmihez sem nyúlt, mintha azt várná, hogy neki is csak jut valami, de most részvevően sóhajtott:

– Örömöt akart szerezni az édesapjának, és melléfogott!

– Sebaj – mondta Ilja. – Lesz mivel megkínálnom a dohányosokat.

– Megkínálni? Annyi, mint az ajándékot továbbadni. Matvej Iljics bizonyára nem így gondolta, amikor a cigarettatárcát megvette.

– Már mért ne ajándékozhatná tovább? – kérdezte Mavra, és gyors pillantást vetett Matvejre. – Ha a fiamnak nincs ellenére, én is megosztozom veled, kedves sógorasszonyka.

Könnyed mozdulattal kiterítette Ligyija előtt a pamut fejkendőt.

– Fogadd el jószívvel, Ligyija Haritonovna, emlékül a rokonaidtól. Köszönöm a fáradságodat, hogy idehajtottad a mi Csernavuskánkat!

Ligyija megfogta a kendőt, lassan éleire összehajtogatta, eltolta magától.

– Köszönöm, galambocskám, de nem fogadhatom el. – Lesütötte a szemét. – Mindössze két kendőt hozott neked a fiad. Úgy látszik, nem gondolt rá, hogy éppen Mavra napkor ér haza, a névnapodon.

Ravaszkásan hunyorított Matvejre, és nyomban ismét lesütötte szemét.

Matvej felállt. Mindig pirospozsgás, széles arca most elsápadt, s a hangja kissé megremegett, amikor szemrehányó pillantással apjához fordult:

– Miért nem mondtad nekem? És Anton se szólt egy kukkot se róla! Annyi éve nem voltam már itthon...

– Annyi éve, hogy emlékezni is elfelejt az ember. – Ligyija nem állta meg, hogy a szavába ne vágjon.

Matvej a mostohájához lépett, és meghajolt előtte.

– Bocsáss meg, anyácska. Nem gondoltam rá...

De Ligyija ismét közbeszólt:

– Még egy ünnephez gratulálhat. Ma huszonöt éve, hogy a szülei egybekeltek, ezüstlakodalmuk van!

– Hagyd már abba, kérlek – intette le Ilja.

– Miért hagyjam abba? Nem én találtam ki, a menyecskédtől tudom. Ilyen szerencsétek van, hogy két ünnepet egy füst alatt ülhettek meg, egyszer kell csak vendéget hívni. Nálunk a városban mindenki megüli az ezüstlakodalmát, ahol meg az aranylakodalmat is megérik, ott egy álló hétig mulatnak.

– No hát, mi falusiak vagyunk, nálunk ahogy esik, úgy puffan – mentegetőzött nevetve Ilja.

Matvej még mindig ott állt a mostohája előtt, mintha azt várná, miként végződik apja vitája a sógorasszonyával, és a házassági évforduló vagy a névnap alkalmából kívánjon-e szerencsét. Nézte Mavrát, és magában számolgatta, hány éves lehet; hol úgy jött ki, hogy negyvenhárom, hol meg, hogy még negyven sincsen, de mennyivel kevesebbnek látszik – alig harminc-nak! Úgy szikrázott a szeme a szemöldöke alatt, amint Matvejt méregette, barna arcán annyi pajzánság játszott! És hirtelen jó hangosan kibökte:

– Fiacskám, megöregedtél!

Matvej bizonytalanul beletúrt öt ujjal a hajába, de nyomban tekintélyes tartást vett fel, és azt mondta:

– Csak te fiatalodol!

Hozzá akarta még tenni: „anyácska", de meggondolta magát, és csak annyit mondott: „sok boldogságot!" – sarkon fordult, apjának is gratulált a felesége névnapjához, majd ismét Mavrára nézett, és újból meghajolt.

– Gratulálok az ezüstlakodalomhoz. Hány éves is voltál, anya, mikor édesapámhoz mentél?

– Nem is tudom. Húsz már megvoltam.

„Ahá – gondolta vidáman Matvej –, tehát már negyvenöt is elmúltál!"

De Mavra nem vette észre a furfangját. Élénken és egyszerűen beszélt, s a falak mintha halk énekkel kísérték volna.

– Már régen azt fecsegték rólam, hogy pártában maradtam. És igaz is. Menyasszonykérőket csak a módos lányokhoz küldenek. Az én apámnak pedig mije lehetett a nyolc gyereke mellett – azt az egész járás tudta. Csak lányok öten voltunk a házban. Hát nem is igyekeztek hozzánk a menyasszonykérők, de eljött a vőlegény maga. Betegen, sebesülés után. No, rövid a mesém: Ilja Antonics feleségül kért. Éppen április havának végén jártunk. Sürgetem: nézd, Ilja, mondom neki nevetve, májusi esküvés – örök szűkölködés. Ő meg: ne félj, azt feleli, nem lesz üres a fazekunk soha. Te is tudod, úgymond, hogy: „Mavra napra nő a sóska." Nézd, hogy nő a sóska körös-körül. Szóval a nevednapján megtartjuk a lakodalmat. Úgy is lett.

Ilja kedvvel hallgatta a történetet, lehajtott fejével olykor bólogatott hozzá.

– Igaz, ami igaz, első időkben sok sóskalevest ettünk. Szegények voltunk. Aztán már megjárta. Te, fiam, talán már elfeledted, hogyan küldözgettelek egy kis sóskát szedni? – kérdezte az asszony Matvejtől.

Mindkét fia felelt rá. Matvej nevetéssel, a kisebbik meg elégedetten mondta vékony hangján:

– Tegnap egész tarisznyával szedtem édesanyámnak!

Ez a vékonyka hang zárta le a beszélgetést, de Ligyijának még sikerült egy megjegyzést elereszteníe a sóskalevesről, amelyből manapság is minden vendégnek kijut.

A viszontlátás első öröme lezajlott, a háziasszony bepillantott a kemencébe, majd elrakosgatta az ajándékokat. Ki-ki a dolgához látott; az apa felállt, és kiment a pitvarba, Antosa feltette a polcra az új könyvét, a régiek gerincéhez igazítva.

– Antosa, mindenben segít az anyjának – dicsérte a fiát Mavra, miközben magabiztosan tett-vett a szobában. – És rendszerető! Mutasd meg, Antosa, a könyveidet, milyen tiszták!

– Nem firkálok beléjük – bizonygatta a gyerek, és bátran nézett fel a bátyjára. – Mindent az eszembe vések.

Matvej odalépett a polchoz. Ligyija féltékenyen figyelte, amint a könyvekbe belelapozott.

– Mi az, Matvej Iljics, meg se kérdezi, hogy van az unokahúgocskája? – mondta sóhajtva. – Tonyecska, a kislányom, csak alig idősebb Antosánál, és máris milyen kitűnő tanuló! Mindig rend és tisztaság van körülötte, és milyen ügyes mindenben! Öröm nézni: valóságos Isten áldása! Sztyepan Antoniccsal egyre azon gondolkodunk, ne vigyük-e fel jutalmul Moszkvába. Mi a véleménye erről?

– Hozzák fel... Megismerkedünk... Csakhogy a lakással szűken állok... – Matvej szélesen elmosolyodott, s a falon függő fényképeket kezdte nézegetni.

Egy festett faforgács keretből Nyikolaj nézett szembe vele, vadonatúj repülőhadnagyi egyenruhában. Kerek arca, tekintete önérzetet sugárzott. Körös-körül legyező alakban régi és új képek sorakoztak. Matvej gyerekkori ismerőse, a vigyázzban álló cári katona megfakult, és csak a szúrós szeme látszott jól, a sapkarózsa meg a fekete öve – édesapjának képe volt ez, a japán háborúból. A másik, a kórházban készült fényképe is elhalványult, de ezen a világháborúnak valamennyi ismertető jegye világosan látszott: a kigombolt, elnyűtt köpeny, a hátracsapott kozák kucsma, a mankók a hóna alatt, meg a beesett, megnyúlt arc.

– Itt az én Tonyecskám – bökött Ligyija az egyik képre, és szorosan Matvej mellé állt. – Csakhogy ezen nagyon sovány ka a lelkem. Múlt ősszel fényképeztettük le, amikor a kanyaróból kigyógyult. Most már olyan szépen kigömbölyödött, hogy nem győznek csodálkozni rajta. Négy kilót hízott.

Mavra, aki a kemence szájánál szorgoskodott, hirtelen hátrafordult, egy kis lepényt nyújtott Antonnak, és szigorúan rászólt:

– No nesze, egyél egy kis forró süteményként, aztán szaladj a csordához, tudd meg Prokop bácsitól, megszokott-e Csernavka, vagy sem? Most jön épp a csorda itatásra. Mondd, hogy édesanyád kérdezteti.

Könnyedén megérintette Anton vállát, a fiú meg máris futott ki az ajtón, gyorsan beleharapva a lepénybe.

– Ez meg a bácsikája – mutatta Ligyija. – Mifelénk az apja

nevén szólítják. Amikor ezt a képecskét az újságban is kinyomtatták, ott is úgy írták alá, hogy: Antonics. Harminc évet szolgált ki a vasútnál. Egész Tulát bejárta a híre. Csernyában engemet is tisztelnek utána. Akivel csak találkozok, köszön.

Belépett az apa, kérdezett valamit a háziasszonytól. Ligyija most feléje és Matvej felé fordult:

– Édesapja, amikor a tehénvásárlás miatt vendégünk volt, a tulajdon két szemével láthatta az újságot. Mondd el, Ilja, beszéld el, a fiadnak!

– Dejszen te már mindent elbeszéltél, úgy látom.

– Más az, ha én mondom, más, ha kívülállótól hallja. Mi Matvej Iljiccsel csak először beszélgetünk, még azt hiszi: dicsekszem.

– Ugyan már, kinek jut eszébe ilyesmi! – legyintett Ilja.

Matvej mosolygott, és körmével megkocogtatta a Sztyepanéval szomszédos képet:

– Ez maga, nénikém?

– Megismert? – kérdezte Ligyija, és kissé félrebillentette a fejét. – Csak nagyon merengő vagyok rajta.

– Tökéletesen hasonlít. – Matvej még szélesebben mosolygott, majd elkomolyodva nézett apjára, és öccse képére bökött:

– Délceg parancsnok lett Nyikolajból.

Apja tisztelettel mondta:

– Meghiszem azt!... Megírta levélben, hogy mennyit repült... Nem is emlékszem már, hány ezer kilométert is.

– Milljót! – helyesbített Mavra.

Ilja még toppantott is bosszúságában, hogy: fecsegj csak!

– Egyszóval, az apa közönséges gyalogos, a fiai meg sólymok! – fejezte be szeretettel. – Te is felérsz egy pilótával... Nézz csak ki egy percre hozzám. Valamit ácsolok odakint. Megtanácskozzuk.

Ahogy kiment, Ligyija elérzékenyülten nézett Nyikolaj fényképére.

– Hogy hasonlít az öccse a nagybátyjára, Sztyepan Antonicsra, Matvej Iljics, szörnyen hasonlít rá!

– De hisz nem is láttad soha az életben a mi Nyikolajunkat, hogy mondhatsz ilyet – jegyezte meg szemrehányón Mavra.

– Hasonlítsd csak össze te is; szakasztott a bácsikája!

– Apja, anyja tán nem is volt?

– A nagybátyja is rokon. No meg aztán termetre az én Sztyepanom derekabb a te Iljádnál.

– Megmérted talán?

– Nem bántásul mondom, sógorasszony, csak úgy éppen megjegyeztem – felelte engedékenyen Ligyija, és könnyedén meghúzgálta a blúzát. – Fülledt meleg van idebenn. Kimegyek egy kis levegőt szívni.

Mavra csendben figyelte a tornáclépcsőn távolodó lépéseket, becsapta az ajtót, és két kézzel a csípőjére ütött:

– Nem bírom!

Leroskadt a padkára.

– Egy napja van csak nálunk, de mintha már egy hete ülnék vele egy vaksötét gödörben! Látni se bírom! Tegnap is folyton csak sápítozott, hazudozott, ma is kora reggel rákezdte. Belevájja a fogát valamibe, osztán csak őröl, őröl. Hogy azok a vasutasok, úgymond, mennyivel rendesebben laknak, mint mi itt falun. Folyton ugyanazt fújja, hogy: minálunk a városban így, a városban úgy! Pedig Sztyepannal egy kis bódéban laknak, Ilja látta, aszongya, rosszabb, mint egy istálló. Azt a kis cinege Tonykájukat egy rokonnál helyezték el, Csernyában. A bódéból, tudod, messze volna iskolába járni. Kész kisasszony, úgymond. Mármint hogy a Tonykájuk, hallottad?! Henceg, henceg – hogy nem szégyelli magát! Öregasszony, aztán egyre forgatja a szemét, örökösen rángatja a szempilláit, le-fel, le-fel! Sóhajt, és ránt rajtuk egyet. Mi akármit mondjunk magunkról, csak az orrát fintorítja, és megint csak magáról beszél vagy a Tonykájáról. Jaj, én nem is tudom...

– Fütyülj rá, anya! – mondta megértően Matvej.

– Fütyülnék én, fiacskám, de hát mégiscsak vendég!

– No hát akkor tűrd el. Sokáig nem marad tán.

– Tűrök, fiacskám, tűrök én erőmön felül, hisz láthatod. Csak legalább ne hunyorogna folyton! Ahogy te a szobába beléptél, máris rád kacsintott!

– Kacsintós természet! – mosolygott gúnyosan Matvej.

– Az ám. Igaz, ami igaz. Csakúgy forr az epém. Ha meg rá-

gondolok: ki hajtotta ide a Csernavkát, akkor elfog a rémület. Érzem, fiam, ha majd elszámolásra kerül sor, nem jó vége lesz...

– Kimegyek, anyácska, tán segíthetek édesapámnak – mondta Matvej. Levetette kabátját, és körülnézett, hová akassza.

– Add csak ide, majd a függöny mögött találok helyet. A sapkádat is add ide, meg a bőröndöt is elteszem, tudj róla, hova.

Fogta a kabátot, készen rá, hogy szokott könnyedén teendőihez lásson, de megállt, és keze lehanyatlott. Matvej lehajtott fejjel a nadrágszíját vette szorosabbra mélyen behúzott hasán, de a csatszeg sehogyan sem talált be a lyukba. Homlokába hullott fürtjei rezegtek.

– Vigyázz, megpukkadsz! – incselkedett Mavra, és nyomban rá gyönyörködve felkiáltott: – No nézd, micsoda egy derék férfiembert neveltem fel!

De az elégedett kifejezés nyomban lefoszlott arcáról, aggódó sietséggel hozzátette:

– Adja Isten, hogy Antosa rád üssön. Hány esztendőt kell még kivárni? Amíg apja-anyja él, nincs semmi baj. S tehén is van újra, hogy el ne kiabáljam. Nagyon nehéz volt, tudod, tej nélkül: minden cseppért fizetni kellett. Apádat becsülik a helyén. Megengedték neki, hogy a csordába adhassa a tehenét. Még takarmánnyal is a segítségére lesznek.

Kinyújtott ujjaival váratlanul mellbe bökte Matvejt, és mintha felszólítaná, hogy mondja ki az igazságot, panaszosan, halkan kérdezte:

– Rossz bőrben van édesapád, ugye?

– Nem olyan rosszban. Nyikorog, de megy – felelte Matvej, de nem nézett az asszonyra.

– Eriggy, segíts neki! Elkészítem az ebédet. Megéheztél, ugye? A csordához már nem megyek. Nagyon elfáradt a Csernavka az úton. A reggeli fejéskor alig adott tejet. Bóklásszon csak...

Matvej nem várta meg, amíg befejezi. A pitvaron át kiment a kamrába, és körülnézett. A régi vaságy már nyáriasan meg volt vetve. A falakon ősrégi csepűkötegek lógtak. A sötét sarkokban sajtárok, vödrök, agyagedények voltak egymásra hányva. Édes-

kés, nyirkos istállószag áradt be az ajtón. Az udvaron halkan nyikorgott a fűrész, és ütemes nyikorgása olykor elnyomta a hetyke, csaknem fenyegető kukorékolást.

Anton mezítelen lába csoszogott a lépcsőtornácon. Majd vékony kis hangocskája hallatszott a szobából:

– Prokop bácsi azt üzeni, hogy Csernavka megszokott a csordában. Nagyon sokat ivott, azt üzeni.

És Mavra hangosan felelte:

– Hálistennek! A fáradtságtól... No nesze, egyél még egy kis lepényt ebédig...

4

Amikor Matvej a fészertető alól kinézett az udvarra, apja egy fatuskón ült, mindkét könyökével a szétvetett térdére támaszkodva. Keze súlyosan lelógott, háta ívbe görbült, de a fejét hátraszegte, s nagyon figyelt valamit az égen. Matvej lépett egyet, és az eresz alól szintén feltekintett.

Egy héja nagy köröket írt le a kéklő levegőégben, olykor beleveszett a szikrázó fénybe, majd feketén újra előbukkant, mintha megállt volna.

Ilja észrevette fiát, hagyta, hogy kissé gyönyörködjék a felhőtáji vadászban, és kiegyenesedett.

– Talán még Nyikolajnál is több kilométert repült – mondta. – Köröz, egyre köröz...

– És méghozzá benzin nélkül – mosolygott Matvej.

– Amott a benzinje, csak épp tollakban jár – bólintott apja a zsenge fűben kapirgáló tyúkok felé.

De úgy látszott, nem ér rá sokat tréfálni. Inge ujjába törölte verejtékes homlokát, felvett a földről egy kiskést, és hívta Matvejt, nézze meg, mit csinál.

Csernavka jóval nagyobb volt a régi tehénkénél, nehezen tudott csak az istállóban megfordulni, meg fejéshez is szűk volt a hely, tágítani kellett. Ilja bölcsen latolgatta, hogy oldja meg

lehetőleg kevés deszkával – egyik falat arrébbtolja, a másikhoz hozzátold. De amikor nekilátott, hogy a földet elhányja, a korhadék porként gomolygott elő. E régen beszerzett és őrizgetett deszkákból a korhadt részek pótlására éppen csak hogy futotta. Ilja tétovázott, megmérette fiával a már nemegyszer megmérteket, de végül is igazat kellett hogy adjon neki, amikor egy régi bölcsességet idézett, hogy: aki olcsón épít, drágán javít. Úgy döntöttek, bevetik az egész tartalékot, és haladéktalanul munkához látnak.

Matvej éppen apja elnyűtt nadrágjába bújt, s a maga vasalt barna pantallóját gondosan a bőröndjébe rakta, amikor Anton ebédelni hívott mindenkit. Az ünnepi lakomát Mavra estére ígérte, de ebédnél is megeresztett koccintásra egy-egy kis kupica pálinkát. Csendben ettek és bőségesen. Csak Ligyija magyarázott, hogyan lehetne a metéltet vagy a hagymás krumplit jobban elkészíteni, de azért mindenből evett, sokat és jó étvággyal.

Ebéd után Ilja kicsit lefeküdt pihenni, Matvej pedig kiment a napra. Ismét egyedül volt önmagával, szemlélődhetett. Sokáig elálldogált a szín alatt. Az évek során megülepedett por és homály eltakarta a falakhoz és könyökfákhoz csak úgy odahányt sok ócska eszközt: parasztszánt, boronát, leszedett kocsikerekeket. Egy könyökfába bevert rozsdás szögön lószerszám lógott. Vajon nem épp az a kantár volt-e, amelyet Matvej valamikor olyan hetykén rángatott, amikor a szelíd kis pejkanca hátán gyerektársaival lovat úsztatni ment? Megtapogatta: a szíj megkeményedett, és úgy tetszett, ha meghajlítják, törik, mint a száraz vessző. Ami ott volt, minden régen kiszolgált már, és csak a kertek aljára néző, nyitott ajtó mellett csillant ezüstösen két munkától kifényesedett ásó.

A hátsó kertben meg volt művelve a föld, egy keskeny csík burgonyának felásva, a veteményes megkapálva. A tiszta, egyenes sorokon Mavra szorgos kezenyoma látszott. A magányos szilfa ott állt szilárdan, mint valaha, és tavaszias fiatalon a telek végében. A fonott sövényen keresztül látszottak a szomszéd kertek, azok is szép rendben voltak, de csaknem mind néptelen: a kolhoz még nem végzett a tavaszi vetéssel, és mindenki a mezőn dolgozott.

Matvej leült a szilfa alá, hátát nekitámasztotta, s kinyújtotta lábát a földön. Nemcsak ő és Nyikolaj mászta meg gyerekkorában ennek a fának minden ágát, apja is nemegyszer elmesélte, miként búvt el Sztyepan öccsével a nagypapa elől a lombok áthatolhatatlan sűrűjében, s hogy a nagyapa is hasonlókra emlékezett: elbújik az ember a fa tetején, az anyja meg kiabál, hogy: „Megállj, gyere csak le, adok én neked!" Így is nevezték a pajkos fiúk ezt a búvóhelyet: „Megállj-gyere-csak."

Vajon Antosa is itt bujkál az anyja elől? – gondolta Matvej. Aligha. Az anyja nagyon dédelgeti, ő meg talán nem is csintalankodik soha. Csak mulya ne legyen! Nem, nem úgy látszik. A két kis szeme, mint a fényszóró, minduntalan felgyúl, a Verigin-tűz sziporkázik benne. Eszes kölyök, bizonyára a bátyái nyomán fog járni. Talán Nyikolajon is túltesz majd, rajta, Matvejon meg minden bizonnyal. Ámbár ki tudja? Matvej nem tett fogadalmat, hogy örökké sofőr marad. Kitanulja a szerelést, vesz egy autót, akkor tegyen túl rajta valaki! Hol van még őtőle Anton! Előbb fel kell nőnie, Moszkvába jönni. És ha fel is kerül, ott nem olyan egykettőre boldogul! Az nem Korzsiki! Itt Anton helyre kis legényke. De álljon csak valahol az úttest közepén, a Szadováján, mikor Matvej a Cadillac-en arra robog, és megszólaltatja háromhangú dudáját, szörnyet halna a kópé rémületében! S ha beülteti maga mellé a kocsiba, győzhet majd ámulni!... Tudjuk, falun is sokra viheti az ember. Ha már ilyen erdővadonba is, mint ez a Gyogtyari, eljött a traktor!... Igen! Miért nincs még az apjának rádiója? Kulturálatlanul élnek. Fukarkodik az apja. Most ő adjon neki kétszázötvenet. Adni ad, csak aztán várhat, amíg visszakapja. Kovács korában is éppen ilyen zsugori volt... De furcsa is! A régi módon él, a régi nevét viseli, de már nem kovács többé. Egy Verigin! Vagy csak neki rémlik így? Csakugyan a régi módon él-e? Állásban van. Akárcsak egy sofőr. Talán még szakszervezeti igazolvány is lapul a zsebében. Ne feledje el megkérdezni, hogyan vélekedik apja mostanság a paraszti sorról. Csak a portájuk maradt meg. De hát ez volna a Verigin porta? A fészerre sandít: mi van ott még a paraszti életből? Limlom, ócskavas meg verebek... Ni, hogy cikáznak, a fészer alól a szilfára, a fáról meg vissza a fészerbe.

– Hallom.

Igaz, mindent hallott, amit Prokop magyarázott. De nemcsak a két öreg fecsegését hallgatta. A falusi est különféle halk neszei egymás után születtek és haltak el a távolban, a közelben meg óraketyegéshez hasonlóan koppantak a sajtárban a kurta kis tejsugarak.

Első percekben az üres sajtár fémes csengéssel válaszolt, majd megszűnt a csengés, de még hangosan koppantak a cseppek, később már tompábban, s egyre halkabban csurrant a habzó tej a megtelő edénybe.

– Hó, te! – szólt rá halkan Mavra a tehénre, amikor az a sajtár felé rúgott, és óvatos erőlködéssel felemelte a földről a sajtárt.

– Matvej! – kiáltott az apja. – Prokop azt mondja, az ajtó túlságosan közel esik. Csak hideg ne legyen idebenn.

Matvej dünnyögött valamit, már egyáltalán nem figyelt a beszélgetésre, csak azt érezte, hogy teljesen egy ezzel az estéli órával, amely álmos agyában a legeslegszebb gyermekkori emlékeket ébreszti. „Itt kellene élni – gondolta. – Sehol másutt, csak itt, Korzsikiban!"

Mavra befejezte a fejést. Mindannyian odamentek hozzá.

– Puha a tőgye a fejés után? – kérdezte Prokop.

– Persze, puha – felelte az asszony mintegy futólag, de komolyan, és mielőtt ritkás szövésű vászondarabbal lekötötte a sajtárt, hagyta, hogy mind belepillantsanak: sok hiányzik-e a megtelésig.

– Megszűröm, azután melegen megkóstoljátok – ígérte, majd kedvesen így szólt: – Gyere be most hozzánk, Prokop bácsi, maradj velünk estére!

Prokop jól sejtette, hogy miféle estére hívják, felvidult, és amikor a háziasszony eltávozott, kedvtelve rácsapott a tehén combjára:

– Nemesített jaroszlavli! Ezt a fajtát csak a kolhoz tehenészetében láthatod. Keletfríz marhával keresztezték. Kétszer annyi tejet ad, mint az egyszerű jaroszlavli.

Matvej megcsillantotta mosolyát:

– Szakértőféle lettél?

– Úgy ám, öcsém. Sokkal tudósabb vagyok, mint voltam! – felelte Prokop ünnepélyesen bólintva, és könnyedén füttyentett, majd nyomban nevetésre fakadt, a két Veriginnel együtt.

5

Sötétség beálltával mindannyian estebédre gyülekeztek a házban. Először csak beszélgettek a falilámpa világánál; Ilja sokáig igazgatta ezt a lámpát, csipegette a kanócról a rárakódott kormot. Nem ültek asztalhoz, amíg Mavra össze nem készítette a vacsorát – tiszta ruhában, komótosan ki ide, ki oda telepedett le.

Anton – azzal a számítással, hogy bátyjában szövetségesére talál – panaszkodott, hogy apja nem engedi őt a vadászpuskájából lőni. Ott lógott a régi fegyver a mennyezet közelében, magasan a fényképek felett – Matvej már reggel meglátta és megismerte, mihelyt a küszöbön átlépett, de a vadászatról szót ejteni csak most látszott időszerűnek. Apja régen nem járt vadászni, de kérdésére: űzi-e még ezt a kedvtelését, kitérően azt mondta, hogy ritkán.

– Hibázgatsz? – mosolygott Matvej.

Apja rejtett büszkeséggel válaszolta:

– Ilyesmi nem fordult elő.

– A sport mestere! – dicsérte Matvej.

– Hol vagyok én attól!... A gazdád, az talán igen... Még mindig tányérokra lövöldöz?

– Tavasszal mások húzásra mentek, ő a lövöldébe. Megint első lett... hátulról számítva! – Matvej kacsintott, és mindannyian elmosolyodtak.

– Otthon könnyebb tányérokat törni – jegyezte meg Ilja.

Mavra, kezében a tálakkal, egy percre megállt.

– Sehogy se tudom a gazdád nevét megjegyezni, édes fiam. Pedig úgy rémlik, közönséges név, de csak nem akar eszembe jutni.

– Prokop bácsira gondolj, akkor eszedbe jut.

– Hogy? . . . Prokopov talán?
– Pasztuhov, dehogy Prokopov!*
– Jaj, csakugyan, de buta is vagyok! – kiáltott fel Mavra nevetve.
– Hogy megy sora a gazdádnak? – tudakolta Ilja.
– Kitűnően.
– Hallottam. Miből él?
– A színházakból.
– Kettőből vagy többől is?
– Többől?! Százból is talán.
– Szóval, utazgat.
– Ül.
– Akkor hát hogy csinálja?
– Ül és ír, színdarabot. Megírja, aztán füzetekbe varrják össze, amit írt, és szétküldik mindenfelé, a színházaknak. Ott megy a dolog a maga útján. Színlapokat ragasztanak, a rádióban is bemondják, hogy tessék megnézni az új darabot, ilyen meg amolyan, s a címét is, hadd tudjon róla mindenki.
– És ő?
– Ő . . . A pénzecskét számolhatja.
– A füzetekért?
– A jegyek után jár neki. Például, ha te jegyet váltasz a színházba, neki abból százalékot adnak.

Prokopnak tetszett az elbeszélés. Oldalra sandítva, kis ideig gondolatokba merült.

– Minden jegy után? – kérdezte kételkedve, hogy ilyesmi lehetséges, és amikor Matvej rábólintott, halkan megjegyezte:
– Szóval a bevételből. Amennyi népet odacsábít, annyit kap.

De valamit hiányolt még az érdekes elbeszélésből. Megkérdezte:
– Rossz termés is előfordul?
– Anélkül nincs. Egyszer-kétszer játsszák a darabot, aztán már senkit be nem kergethetsz a színházba. Nincs bevétel.
– Szóval, vetettek, de nem aratnak – Prokop most már világosan látott, de azért még feltette az utolsó kérdést: – No és a gazdád?

* Pasztuh –, pásztor.

– Mit csináljon? Átírja – felelte magabiztosan Matvej: tetszett neki ez az általános érdeklődés, és hogy a színházi élet ismeretével így tündökölhetett. – De még más dolog is megtörtént vele. Alighogy én beálltam hozzá. Egyik darabját már teljesen előkészítették, s akkor beütött a baj. Az a rendje: mielőtt egy új darabot előadnak, próbát kell tartani. Szóval, hogy ne csak úgy vaktában mutogassák, hanem előbb megnézzék, mit hogyan.

– Olyan ellenőrzésféle – jegyezte meg komolyan Ilja.

– Hát igen, olyasmi, mint nálunk sofőröknél, a műszaki szemle, ha az megvolt, mehet a gép, rajta!... Kitűzték a próbát. Nappal volt. Ott állok az autóval a kis utcában, a színház mögött. Várok. Kijön a felesége, beül, hallgat. Aztán ő is kijön. Vörös a képe, és dühös. Máskor mindig énmellém ül, most a hátsó ajtót nyitja, a feleségéhez. Hallom, hogy lenyekken, és csak egyetlen szót mond: levágták! Hazáig csend... Megbukott az előadás.

Prokop derűs élénkséggel nézett a körülötte ülőkre.

– Nem mindig papsajt – szólt helyeslőn, és mint aki nagyon mulatságos gondolatra felel, szinte csak úgy magának mondta: – Minden jegy után, hehe!

Matvej ügyes előadása erről az eléggé titokzatos gazdájáról mulattatta az öregeket, s megnevettette a mit sem értő Antont, majd anyját is, aki ezenközben szüntelenül rakosgatta az edényfélét meg az ételt az ünnepi asztalra. A tálak között megcsillanó kis üveg azonban nem engedte, hogy a kellemetes beszélgetés tovább nyúljon, s mindannyian körülülték az asztalt, jó egyetértésben.

Senki sem látszott észrevenni, hogy Ligyija teljesen kivonta magát a társalgásból. Neki nem kellett helyet változtatnia, ahogy a díszlócára leült, a képek alatt, ott is maradt, csak a szemöldökét vonogatta, s a mellére kulcsolt keze emelkedett minden lélegzetvételkor. Nehezére esett a hallgatás, de uralkodott magán, és mozdulatlansága megrémítette a melléje ültetett Antont: először ő is csendeskén a hasára fonta kezét.

A hagyományos szokás szerint, felállva ürítették poharukat a nevenapját ünneplő háziasszony egészségére, apai nevén tisz-

telve őt, majd csendben nekiláttak a tányérokra rakott hideg harapnivalóknak. Ligyija éppen csak ajkához emelte a poharat, s a házigazda, amikor másodszor töltött, tréfásan megdorgálta, amiért nem köszöntötte illendően a ház asszonyát a névnap alkalmából.

– Nem bírom a pálinkát – felelte komolyan Ligyija, és ha már egyszer kinyitotta a száját, nem állta meg, hogy többet is ne mondjon. – És még helyet akarok hagyni, hogy a lakodalmas párra is igyak. A ti boldogságotokra, kedves sógor, a feleségeddel, hogy az aranylakodalmatokat gazdagabban ülhessétek meg az ezüstnél – mondta olyan vontatottan, mint valami siratóbeszédet. – És elnézést kérek, már csak azért sem ihatom, mivelhogy holnap virradatkor legfőbb ideje, hogy hazaszedelőzködjek.

– Hova gondolsz, kedves sógorasszony?! – Mavra összecsapta kezét, s igyekezett csodálkozással leplezni valahogy az örömét.

Prokop jött a segítségére. Neki ugyan édesmindegy volt, hogy Veriginék sógornője megy-e, marad-e, de eltátotta száját nagy ámulatában, hogy ezüstlakodalmasoknál ül, és mivel az ital is már megtette hatását, azonfelül meg jól tudta, hogyan illik lagzin viselkedni, öblös pásztorhangján kurjantott: „keserű!" – Először senki sem támogatta, ekkor észbe kapott, és elhamarkodottságát azzal igyekezett jóvátenni, hogy párhuzamot vont a jelen és a múlt között. Szerinte a forradalom előtt ezüst- meg aranylakodalmat főképpen boltosok ünnepeltek, s talán még a papok – azok dúskáltak az ezüstben-aranyban! De a boltosokat illetően Ligyija más véleményen volt. Vitatkozott egy sort, majd ő is elkiáltotta magát: „keserű!" úgyhogy Matvej és Anton, aki megörült a zajnak, ők sem állhatták meg, hogy ne kiáltsanak, és Prokop is újra jókedvűen úgy elbődült, mintha kürtöt fújna.

– No, Ilja Antonics, hisz nem az első! – mondta Mavra félig kérdőn, félig már határozva is férje helyett.

Felálltak, megcsókolták egymást. Mavra meg akarta köszönni az urának mindazt a jót, amit életében kapott tőle, de felhevült, és meghatott sietséggel csak ennyit mondott:

– Rosszat nem éltem, igaz Istenemre!

Mind feléjük nyújtották a poharukat. Mavra egy szuszra kiürítette a magáét és szemét törülgetve, elvonult a kemencéhez.

Ettől a perctől fogva valahogyan mind sietni kezdtek, evéssel és társalgással egyaránt. Az illemet Prokop és a házigazda nézeteltérése bontotta meg. A pásztor azt javasolta, hogy a régi szokást tiszteletben tartva igyanak a tehénvételre, mire Ilja azt felelte, hogy a vendégek egészségére kell inni, ha pedig áldomásra vágyik, menjen ahhoz, aki a tehenet eladta. Prokopnak cseppet sem volt ellenére, hogy a vendégekre igyék (hiszen maga is vendég volt), de az áldomástól sem tágított. „Az eladó messze van – mondta –, de a vevő itt ül az asztalnál."

Ligyija még csak olajat öntött a tűzre.

– Hogy is volt csak? Sztyepan Antonics kifizette neki a tehén árát, öccse megbízásából, az utolsó kopejkáig leszámolta. Az áldomásról is szót ejtett. De a gazda, aki eladta, az én Sztyepanom jó barátja, hallani se akart róla. „Aki megvette, aszongya, az ihatik velem áldomást." – „De ha Korzsikiban lakik" – feleli az én párom. – „Nekem mindegy, hol lakik, aszongya. Te csak ideadtad nekem a pénzt, ezért nem jár áldomás." Így kibújt alóla, még egy fél litert se tett ki az asztalra.

– No, mit mondtam? – kiáltott fel Prokop. – Hát lehet így áldomás nélkül? Iszunk a vételre, te meg, galambocskám, megviszed az üdvözletünket a tehén régi gazdájának, hogy aszondod: ittak Veriginék az egészségére, és köszönik az eladást. Jó kézbe került a jószág, aszondod. Nehogy megbánja, hogy eladta. Jól beváljon az új gazdájánál!

Mavra, mihelyt meghallotta, mire céloz Prokop, tüstént a pártjára állt. Hogy a tehén jól beváljon – már hogyne innának rá egy pohárkával? Nincs itt semmi vita! De Ligyija másként vélekedett:

– Miért adogassak én át üdvözletet? – Szúrós szemmel nézett Prokopra. – Nekünk, Sztyepan Antoniccsal minden fáradságunkért és igyekezetünkért nem hogy megbecsülésben nincs részünk, de még csak egy tisztességes köszönő szót sem kapunk.

– Jaj, kedvesem! – sóhajtott fel Mavra keserű szemrehányással.

– Minek a szófecsérlés? – mondta Ilja. – Sztyepan a testvérbátyám, s az ő révén te is, Lida Haritonovna, a családunkhoz tartozol. Mi a feleségemmel mind a kettőtöket becsben tartunk, ezért először is a te egészségedre akarunk inni. Köszönjük a jóságtokat, hogy teljesítettétek a mi nagy kérésünket Sztyepannal. Ha hazaérsz, add át neki legszívesebb üdvözletünket! Nem maradunk adósaitok.

Ligyija e beszéd alatt meg se moccant, de amikor Ilja feléje nyújtotta a poharát, felállt, viszonozta a meghajlást, és szabad kezét lassan kinyitotta, olyan mozdulattal, mintha mindjárt mondana valamit, aztán mégis meggondolta magát: jobb csak hallgatni és lesütni a pillantását.

Ki erre ivott, szívből, ki amarra, a látszat kedvéért; a háziasszony újabb üveget tett az asztalra, a házigazda pedig a töltésnél elvétette a poharat, és jól lelocsolta az abroszt. Matvej, mint jó sofőr, nem szokott inni. Hogy Antont megkínálja, felbontotta az ajándékba hozott egyik palack portóit, és öccse mellé ült.

A házigazda és Prokop sem volt igazi ivó, a betegségük miatt. Ilja vacsora előtt bevett egy kanálka szódabikarbónát, és a pásztor is kért a gyógyszerből.

– Mi ketten, Ilja Antoniccsal egy brigádban vagyunk – magyarázta. – Ha ő nyög, én rákontrázok. Különben megvolnék valahogy, bírom erővel, de a belsőm nagyon háborog.

De hát betegség ide, betegség oda, ha már egyszer belekezdtek az ivásba, egyikük sem akart elmaradni. Amikor Ligyija egészségére ittak, a lakoma elérte azt a határt, ahonnét már vagy szétárad a hangulat, vagy megcsappan, mint a tavaszi ár, ha a vízmérőn már a vörös vonásig ér, vagy még emelkedik, és kiönt, vagy apadni kezd, és közepes vízállás lesz. Iljának nagy kő esett volna le a szívéről, ha abbahagyják a tehénről való társalgást. Csak az áráról ne kezdjenek el vitatkozni, gondolta. Mert ha úgy vélik, hogy túlfizette, mindjárt rávágják: tele a bugyelláris, nem néz a garasra, ha meg kimondják, hogy olcsón vette, akkor: megadta az árát, nem is ér többet. De alighogy e kutyaszorítóból kikerült, Mavra e szavakkal tette asztalra a pecsenyét:

– Tessék, fogyasszátok egészséggel, kedves vendégek! Tele gyomor, könnyű szív! – és csaknem még Prokopnál is hangosabban, kijelentette, hogy már most, a malacsültnél, a legfőbb ideje az áldomást meginni.

– Ez kellett még! Hogy a malacpecsenyét is belekeverd! – dohogott Ilja.

De a szó elhangzott, nem lehetett tehát nem inni, ám félig üríteni a poharat sem volt szabad. Ligyija portóit kért. Matvej töltött neki. Az asszony felhörpintette, és a száját nyalogatva, ellágyultan rebegte:

– Elmondok otthon majd mindent a bátyádnak, Ilja Antonics, hogy mi hogy volt. Elmondom, hogy milyen kitűnően megvendégeltetek. Egyszerre három ünnepet ültünk!

– De jól megszámoltad! Egyikre sem ittál, mégis hármon akarsz részt venni! . . . – mondta sértődötten Ilja.

– Mért ne innék, ha van, ami ízlik? Bizony iszom az unokaöcsém egészségére. Köszönöm, Matvej Iljics, a kínálást, köszönet az édes borért. Ha ezt a kis üveget nem hozza ajándékba, nem volna mit élvezni.

Koccintott Matvejjel, értően fenékig ürítette a poharat, hunyorított, majd egész testében úgy összerázkódott, mintha a hideg borzongatná.

– Abba se lehet hagyni! – mondta, mialatt mind őt nézték, várakozva, hogy mi lesz tovább.

Ekkor bátorságra kapott. Kiszemelt, és villájára szúrt egy darab malacsültet, kacsingatva fürkén körbejártatta a pillantását, megmutatta egytől egyig mindenkinek: ő ám tudatában van a maga értékének, s biztos benne, hogy hű, de milyen csinos az arca!

– És a saját malackámat ehetem hozzá! – énekelte, széles mosollyal.

– Már hogy volna a tiéd? – kérdezte Mavra; szinte a lélegzete is elállt. – Otthon vagy talán, a magad házában?

– Otthon vagy nem otthon, ez a sült malac az enyém.

– Hogy volna a tiéd, amikor az én kemencémből vettem ki? – ismételte a ház asszonya.

– Nem a kemencéről beszélek. Az a tiéd volt, és tiéd is ma-

rad. De az *én* malacomat eszed! Tessék, egészségedre! Mi nem vagyunk fösvények!

Ligyija lassan széttárta karját, és gúnyos-szívélyesen bólogatott feléje.

Mavra várakozón pillantott az urára; vagy a védelmére kel, vagy ráhagyja, hogy visszavágjon a sértegetőnek. De Ilja mintegy kővé váltan meredt a tányérjába, csak a járomcsontok ugrottak ki élesebben sovány, zavart arcán.

– Mi az, Lida Haritonovna, te gúnyolni akarsz bennünket? – kérdezte Mavra kihívóan.

– Mért gúnyolódnék? Csak az igazat mondtam. Az embered bezzeg hallgat. Te is jól tudod, hogy miről van szó. Két malacot ígértetek, ha idehajtom Csernavkát, megtettem, és benéztem a disznóólba: csak egy malac szopik ott. Mielőtt én idejöttem, még kettő volt, de estére egyet levágtatok, megpörzsöltétek, még érzem az égett szagot, az orrom nem csal! Mi ez, mondom Ilja Antonicsnak? Kettőt ígértél, és egyet hagytál meg? . . .

– Ne locsogj! – támadt neki hirtelen Ilja. – Megmagyaráztam-e neked, vagy sem? Össze kellett szednem a pénzt a tehénre, ugye? Elmentem hát kölcsönkérni. De ki ad csak úgy köszönömért kölcsönt? Az egyik egy malackát kér, a másik meg kettőt követel tőlem. Oda kellett adni. És csak ötöt ellett a koca.

– Az én kettőm még megmaradt! Hármat odaadtál, kettő az enyém! – kiáltott Ligyija.

– Letagadom talán? Egyet most mindjárt vigyél el, a másikat az új malacozásból.

– Üthetem bottal a nyomát! Csak kikísérjetek a házatokból, akkor már hiába kiabálok. A fél életünk ráment, amíg Sztyepan végre kipréselte belőled a jussát. Kunyerálhattunk a saját keserves kis pénzecskénkért.

Prokop váratlanul felnevetett, s így kiáltott:

– Hogy akarnál két malacot egyszerre elvinni, lelkem? Zsákba dugnád mind a kettőt?

– Az már az én dolgom! Te meg törődj a magadéval: legeltesd a csordát, és fonj bocskort! Itt ne basáskodjál!

– Te basáskodol, hogy nincs benned szégyenérzet! – szólt rá hangosan Mavra.

De alighogy a szégyen szót kimondta, Ligyija nagy szóáradatot zúdított rá feleletül; szemére vetette, hogy Mavrában nincs szégyenérzet, se lelkiismeret. Majd Ilja és Prokop is közbevágott, és már senki sem hallgatott senkire, mind csak a magáét fújta. Egyre feljebb emelték a hangot, az asztallapra csapó dühös tenyerek és öklök nyomán remegtek az ételmaradékok a tálban, s a portói csillogva hintázott az üvegben.

Matvej sápadtan ült a helyén.

Amikor a vacsora elején, még józanul társalogtak, a maga elbeszélői sikerét követően az unalom kezdte környékezni. A halovány lámpafényben minden arc egyformán fáradtnak látszott. Lustán hangzottak a jókívánságok. Csak Antosa szemében csillogott tüzes fény, amint azt leste, hogy töltenek-e valamit a poharába. Matvej, miután öccsével ivott, és gyönyörködött a gyerek élénkségében, érdeklődve kezdte figyelni a társalgást. Eszébe jutott, amit mostohája Ligyijáról mondott neki, amikor négyszemközt maradtak. Pontosan bekövetkezett minden: amíg be nem csíptek, még csak célzások röpködtek, de mihelyt a szesz elködösítette az agyakat, mindaz, ami belül forrott, előtört. A viszály nyilvánvalóvá lett. Matvejt kezdetben mulattatta a hangos perpatvar, de hirtelen megijedt a lármától, mint aki késelést lát, és rádöbben, hogy ha nem választja szét a feleket, azok elvágják egymás nyakát. Anton hozzásimult, és ő erősen magához szorította öccsét.

A vitatkozók nem hagyták abba a kiabálást, egyre jobban belegabalyodtak érveikbe, és a mások érveibe is. Mavra azt vágta Ligyija fejéhez, hogy kényeskedik, mint egy úrhölgy, s izgágának nevezte. Ilja azt bizonygatta, hogy megegyezett a bátyjával, és csak neki tartozik felelősséggel. Ligyija támadt, és ugyanakkor harapósan válaszolgatott. Megint felemlítette, hogy az osztozáskor Ilja állítólag az egész apai jusst magának kaparintotta, és gazdaként terpeszkedik, pedig hát csak fél-házas volt, s az is maradt világéletében. Ilja választ követelt a kérdésére: ha csak a fél ház az övé, akkor Sztyepan miért nem fizetett soha semmiféle adót a magáénak tartott másik fél után? Prokop esküdve bizonygatta: tanúja volt a fivérek szerető osztozkodásának, és soha egy szót sem hallott olyasmiről, mintha

a Veriginék portáján valami adósság volna. Ligyija nagy hangon megint a cipősarkát kezdte emlegetni, ami teljesen elkopott, és azt kérdezte: vajon őt terheli-e a borravaló, amit Sztyepan a vonatkísérőknek adott, amiért a tehenet ingyen szállították?

– Te csak minél több pénzt préselnél ki belőlünk, te kapzsi! – szidta Mavra.

– Hallgass, te csökönyös, énvelem ne kötőzz! – legyintett rá Ligyija, és megint a gazdára támadt. Nem hiába mondta neki Sztyepan mindig – kiabálta: – kovácstól akarnál szenet? Most már látja, mit érnek a kedves sógor, Ilja Antonics ígérgetései, és hogyan lehet tőle tartozást megkapni.

Prokop belefáradt a veszekedésbe, és úgy látta jónak, hogy a kibékülés útját egyengesse.

– Mit civakodtok? – mondta szomorúan csóválva fejét. – Hagyjátok a viszálykodást, jó emberek! Ideje már összeférni.

De hogy meghallják a szavát, ahhoz mindhármukat túl kellett kiabálnia, ennélfogva a békés beszéd dühössé változott.

– Mindig csak sajnáltatod magad, dünnyögsz, mint egy kazanyi árva! – sipítozott szünet nélkül Ligyija. – Mit siránkozol? Ha szegény volnál, nem vágnál ki úgy egykettőre két ezrest egy tehénért. Nem a nyirkos anyaföldet szántod. Boltban dolgozol.

– Mi hasznom belőle? A szövetkezet nem fizeti ki helyettem az adósságomat.

– Aki boltban dolgozik, annak sohasem üres a zsebe!

Ilja hirtelen meglökte az asztalt, felállt. A lámpa fénye éppen arcába hullt, s jól látszott, hogy elfehéredik a pillantása, amint gyöngyként fénylő, tüzes szembogara Ligyijára mered. Alsó ajkát harapdálta. Két öklével az asztalra támaszkodott, rángatózó ujjai közt gyürkődve az abroszt.

Hirtelen csend támadt, s a szavakat is csendesen szűrte a foga közt:

– Mi az, tolvajnak nevezel engem?

– Semminek se neveztelek – felelte Ligyija megjuhászkodva –, honnan veszed ezt?

Kapkodva simogatta, ráncigálta mellén a blúzát, mintha lerázná magáról mindazt, amit a szemére vethetnének, s mutatná, hogy tiszta és ártatlan.

– Azt szeretnéd, ha lopnék, és neked adnám – mondta Ilja, továbbra is foga között szűrve a szót.

– Nekem mindegy, honnan veszed. Én a magaméért szenvedek.

Mavra hevesen felugrott:

– Úgy, neked mindegy?!

Csípőre tette kezét, könyökét előre, fejét oldalra hajtva – s a szemöldökét felhúzta. Nyilván ilyennek látta ellenfelét, és a hasonlóság kedvéért még kacsintott is, és felülről nézett le a sógornőjére. Ám az nyomban visszaadta a kölcsönt: két kezét az oldalába bökte, s mint egy táncosnő, gyors rándítással kiegyenesítette a derekát.

– Nem ijedek meg tőled, galambocskám! – mondta sietség nélkül.

– Tudjuk, a magadfajtát semmivel se lehet megijeszteni. Rossz hírbe akarsz keverni bennünket, te hunyori!

– A szitkoktól még nem lesz igazad. – Ligyija csak azért is kacsintott egyet.

Mavra elrúgta a széket, és fenyegetőn hajolt az asztal fölé.

– Tolvajoknak híresztelsz minket?

Ekkor Ligyija is felugrott.

– Mit hibáztatsz és gyalázkodol egész nap? Tehetek én róla, hogy a te Iljád csaló?

– Jaj, nem jól van így! Ez már gyalázat! – Prokop nyugtalanul, sóhajtozva megérintette a könyökét.

Ligyija nagy lendülettel ellökte a kezét.

– Otthon vagy, mi, hogy így hadonászol? – förmedt rá Mavra.

Ligyija oda akart rohanni hozzá a sarokból, és megpróbálta félretolni Antont, aki bátyjához simult.

– Az én gyerekemet taszigálod? – kiáltott Mavra, és Ligyija felé nyúlt, az pedig gyorsan elkapta a kezét, és az ujjait kezdte csavargatni.

– Verekedni akarsz? Verekedni? – sipították, szinte kifulladva, mind a ketten.

Prokop sietve kimentette az asztal felett viaskodó kezek alól a borosüveget, és arrébb állította.

Anton kitépte magát Matvej öleléséből, anyjához ugrott, és reszkető kis karjával szorosan átfonta:

– Anya! Ne! Édesanya! Anyukám!

Átható hangocskája felrázta apját, aki dermedten állt ott az asszonyok veszekedése alatt.

Egyetlen kemény lépéssel Mavránál termett, és alulról megragadva a csuklóját, egy rántással kiszabadította a kezét Ligyija ujjainak szorításából. Szemét le nem vette a sógorasszonyáról, amíg hátratuszkolta az asztaltól, és testével fedezte a feleségét és fiát.

Abban a pillanatban, amikor Ilja a verekedő asszonyokat szétválasztotta, Matvej is felállt. Egész idő alatt hallgatott, és most is, amint ott állt Ligyija előtt, úgy látszott, hogy egy szót sem akar szólni. Csak éppen minden szín eltűnt az arcából, még az ajka is krétafehérre vált, s egész homlokán, mint fénytelen fehér homokszemek, gyöngyözött a verejték. Ligyijának még mind a két keze járt, nagyon akaródzott verekedni, s noha félt a vasgyúró Matvejjel kikezdeni (hasonlíthatatlanul más volt, mint az öregek), mégis megpróbálta visszalökni a helyére. De Matvej fél kézzel megragadta felső karját, könnyedén az asztal felé taszította, majd a fal felé, és akkurátusan leültette a sarokba, oda, ahol ez a viharos est elkezdődött és lefolyt.

Ligyija a legőszintébb elképedéssel kiáltott:

– Szóval, te is egy követ fújsz ezzel a bandával?

De Matvej, még mindig mozdulatlanul állva, most végre kinyitotta száját. Azzal a kelletlenül udvarias nyugalommal, amellyel a dühös moszkvai rendőr beszél a vétkes sofőrrel, azt mondta:

– Nem, nénikém, nem folytatjuk tovább! Eléggé elrontotta a hangulatot. Ideje már véget vetni ennek, ideje . . .

– Ja-aj! . . . Ja-aj, verne-ek! . . . – visított fel hirtelen Ligyija, majd ugyanolyan váratlanul abbahagyta hisztériás visítását, tenyerébe temette az arcát, és sírva fakadt. Anélkül, hogy kezét elvette volna, lassan felállt, Matvej utat engedett neki, és senki sem háborította, amint az ajtó felé tartott. Kiment a pitvarba, ott megállt, és – mintha egy könnyet se ejtett volna – keményen visszaszólt:

– Annyi tejet adjon nektek ez a tehén, amennyi jót én kaptam tőletek!

Hallották, amint a kamrába berontott, és levetette magát a számára felállított vaságyra.

– Ragadjon le a nyelved, te gonosz! – kiáltotta fenyegetően Mavra: sebtiben lesimította a haját, és Antosa fejét simogatta. – Még a gyerekre is rátámad, a szégyentelen! . . .

Mindannyian visszaültek a helyükre, s hol Ligyiját szapulták, hol egymást nyugtatgatták. Csak egy dolog csillapíthatta a feldúlt kedélyeket: a szesz. A pecsenye még csaknem érintetlenül állt. Töltögettek, ittak, majd szótlanul evéshez láttak, és egyre nagyobb étvággyal folytatták. Áldott béke szállongott a megrakott asztal felett, a ház melege csendes-simogatón fogta körül mindannyiukat, s a szesz tüze élénkebben keringett az erekben.

Prokop nagyot kortyolt a vodkával kevert portóiból, és cuppogva, örvendezően mondta:

– Van egy vodka: kasinainak hívják. Szóval, Kasin városában készül, aszongyák, az olyan, hogy a legpogányabb korhely sem issza meg egy fohász nélkül!

Jókedvre derültek, és azt kezdték latolgatni, nem jobb-e az egészségnek a kisüstön főtt pálinka, s vajon nem úgy kell-e ezt az ügyet tekinteni, hogy ámbár a szovjethatalom helyesen tiltja, a parasztporta számára mégis sokkal gazdaságosabb. Prokop megjegyezte:

– Ebbizony igaz, de hát az ilyen dologhoz is munkaszeretet szükséges.

Hogy egyetértésre jussanak, megkérték a háziasszonyt, bontsa ki a másik ajándék üveget. Mavra tudni akarta, Matvej hogyan vélekedik erről. Az helyeselt: azért hozta, hogy megigyák, mondta. Felbontották, megitták.

És ekkor Ilja, bajuszát megpödörve, gyengéd pillantást vetett a feleségére, és kérlelően mondta:

– Nem adnánk-e oda Sztyepannak a másik malacot is, ha volna?

– Hát, ha névnapot nem ülünk, megvolna! – sóhajtott Mavra.

– Tán vehetnénk egyet hozzá? – kérdezte kisvártatva Ilja. – Igaz, ami igaz, Sztyepan felesége aljas egy bestia. De hát ő is

kénytelen... az ura számon kéri... Odaadnánk neki, ami jár, egyszerre, aztán menjen a fenébe!

– No és min veszed meg? – kérdezte mérgesen Mavra.

Ilja köhintett, és az illendőség kedvéért hallgatott egy sort, aztán rásanditott a fiára.

– Matvej ígért egy kis pénzecskét. Ugye, Matvej?

– Ahogy mondtam – felelte az, rövid gondolkodás után.

– Köszönöm, fiam! – kiáltott Mavra, de még csak rá se nézett, hanem mosolyogva, egész testével az urához húzódott. – Vedd meg, add oda Lidának, fulladjon meg tőle! – fejezte be minden harag nélkül.

– Ez osztán jó, nagyon jó lesz, kedveseim! – hebegte részegen Prokop, és úgy hadonászott az asztal felett, mint egy karmester.

Már mind elernyedtek, elpilledtek, lassabban rágtak, és a pohárért is lustábban nyúltak. Anton kényelmetlenül anyjának dőlt, és elszenderedett. Matvej úgy gondolta, ideje, hogy jó éjszakát mondjon.

Mavra egy irhabundát adott neki, vállára vetette, és kiment az udvarra.

Csillagos éjszaka volt: a föld felől fagyos hideg áradt. Eszébe jutott az az este, amikor a bevonulás előtt az öccsétől, Nyikolajtól búcsúzott a tornácon, s fülébe csengtek öccse szavai, hogy talán még együtt fognak szolgálni. Megeshetik – gondolta, amint a hideg csillagokkal telehintett, beláthatatlan égboltozatot nézte.

A szénapadlásra ment; felmászott a nyikorgó létrán, lábával kitapogatta, hol van még egy kis tavalyi széna, amit a régi tehénkével nem etettek fel, lefeküdt és összegömbölyödve az irhabunda alatt, mostohájának a szavajárására gondolt – az mondogatta nekik mindig gyerekkorukban, ha a hidegre panaszkodtak, hogy: „Gömbölyödjetek csak össze, felmelegedtek!"

Az egész nap ott kavargott az agyában, de hirtelen megszűnt a kavargás, egy gondolat megállította. Ez a gondolat pedig a csodálkozás volt, hogy a hazaérkezése óta egyetlenegy nap telt el. Lehetetlen! Csakugyan? Egy nap? Attól fogva, hogy az irtásnál a teherautóról leszállt, és Gyogtyari határában apjával meg

Antonnal, a kisöccsével, összeölelkezett, amíg most itt fekszik összehengeredve a bunda alatt – egy nap telt el csupán? De hiszen ez jó fél élet, megszámlálhatatlan, egyforma napok sora, amelyek máris kimerítették terhekkel és szeretettel csordulásig telt szívét!

Csakugyan, a szíve nyugtalanul, forrón lüktetett, és Matvej olyan mély álomba merült, mintha részeg lett volna.

6

Még egy hét beletelt, amíg Veriginék útnak indították a sógorasszonyt, felültetve őt egy alkalmi teherautóra, a zsákba kötött két malaccal együtt.

Ligyija Haritonovna ottléte utolsó napjaiban nemcsak hogy megcsendesült, de még bocsánatot is kért a háziaktól, amiért úgy idegeskedett. Így mondta: idegeskedett. Antonnak egy két ujjnyi hosszú kandiszcukor-rudat adott, a feléig papírba csomagolva, melyre csavarosan futó kék szalag volt pingálva. A kisfiú szörnyen szerette volna elszopogatni, de feltette a könyvespolcra, hogy mindenki láthassa. Nem tehetett másként, ki kellett mutatnia teljes ridegségét a nem szívlelt nagynéni iránt.

Ligyija elutazása előtt Anton továbbtanulásáról is szó esett a családban. A fiú elvégezte az elemit, hétosztályos iskolába kellett beíratni, tehát elhelyezni valahol a városban, és persze, legjobb lenne, rokonoknál. Ligyija nyomban megelőzte a veszélyt. A legkészségesebb részvéttel sopánkodott, hogy ő szíves-örömest vállalná Antosát, de hát a vasúti őrházba csak nem dughatja, a városi szobácskájukban meg olyan szűken vannak – Ilja Antonics is láthatta.

Matvej nagyra értékelte Ligyija okosságát. Ő ugyan hallgatott, miközben azon törte a fejét, miként tagadja meg apja kívánságát anélkül, hogy megbántaná az öreget. Amikor apja, elmélázva azt mondta, a legjobb az lenne, ha Anton már az ősszel Moszkvában folytatná a tanulását, Mavra ijedten szólt közbe:

– Hová nem küldenéd? Moszkvába, Antosát? Dejszen akkor soha az életben nem láthatod!

Matvej úgy gondolta, most nyugodtan elvállalhatná, az anyja semmiképpen nem engedné el a kedvencét. De Antonra pillantott, és torkán akadt a szó: a gyerek tekintete úgy felcsillant, amikor Moszkváról hallott. Ekkor szilárdan eltökélte, hogy nemet mond, és habozás nélkül a feleségére tolt mindent: az asszony, úgymond, még őt magát sem igen engedi be a lakásába, nem hogy Antonnal együtt.

– Övé a lakás – magyarázta. – Nekem semmiféle beleszólásom nincsen. Mit csináljak? Amikor te Moszkvában jártál, apám, még egy éjszakát sem tölthettél nálunk. A lakóteret illetően a feleségem nem ismer tréfát.

– De hát mért olyan összeférhetetlen? – ámult el Mavra.

– Ki milyet érdemel, olyat kap! – Matvej tréfával ütötte el a kérdést.

Ligyija elutazása után apja ismét szóba hozta Matvej feleségét; négyszemközött, meghitt beszélgetés során, amelyre később Matvej nemegyszer visszagondolt, ha emlékezetében újra átélte a korzsiki látogatás napjait.

Vasárnap folyt le ez a beszélgetés, csendes délidőben, a falusi temetőkertben. Abban az évben Ilja Antonics betegsége miatt Veriginék nem mehettek ki teljes számban a temetőbe, hogy megemlékezzenek a szülők halálának évfordulójáról, csak Mavra és Anton járt ott. Az apa most azt javasolta Matvejnek, sétáljanak ki kettesben a nagyapa sírjához; így hát elindultak.

Mihelyt a fehér harangtorony feltűnt a kis domb tetején, Matvej világosan látta magát tizennyolcévesen, első városias lenvászon öltönyében, amelyet apja Vjazmában vásárolt neki. Életében először érezte akkor a parádézás gyönyörűségét, és ugyanaznap ismerte meg azt a másik, új érzést is; amikor az ember más szépségbe szeret, és a magáéról szinte megfeledkezik.

Mindez itt történt, a kis ligetben, amelynek égbe nyúló, pompás nyírfái most is úgy sorakoznak, mint frissen meszelt fehér oszlopok. A temetőből kijövet Matvej egy lánnyal találkozott – a közeli falucskából való volt, és régen ismerték egymást, de most váratlanul viruló szépségében jelent meg előtte, kicsattanó piros

arccal, mint az érett alma. A szülők sírján elhangzottak a siratóénekek, és italtól mámorosan már más dalok zengtek. Elmúlt a halottaknak szentelt kurta óra, s az öröm hosszú órája következett. A legények, lányok szertekószáltak a ligetben. Matvej és Agasa is megindultak, kettesben: egyre távolodtak a többi pártól, s egyre közelebb húzódtak egymáshoz – erdőben szűk a hely! Hol találjon egymásra két ifjú lélek, hol szokjon össze, ha nem a napfényes erdőben, tavaszi napon?

Egymás kezét fogva léptek ki az erdőből, de az úton, az emberek szeme előtt, tisztes távolságban mentek, hátratett kézzel. Matvej elkísérte Agasát a falujába, és ezen a napon egy dal zendült szívében, és soha többé mást nem énekelt. Csakhogy egyre bánatosabb lett ez a dal. A tavaszi nap fényét vesztette, és elsötétedett; Matvej megkérte Agasa kezét, és azt a vallomást kapta feleletül, hogy vőlegénye van Jarcevóban, és nemsokára megtartják az esküvőt. Matvej hallott már egyet-mást beszélni erről, de nem akarta, nem merte elhinni.

Így végződött a búcsútalálkozásuk – Matvej köszönés nélkül elszaladt; az erdőben meg a patak partján bolyongott, és reggelig ott ült a tóparton, a kis öböl felett, ahol gyerekkora óta úgy szeretett órákig elüldögélni, horgászva.

– Derékba tört az életem – mondta magában azon az éjszakán, mint ahogy olyan gyakran, és talán túlontúl elhamarkodottan mondogatják az emberek tizennyolc esztendős korukban.

Az idősebbek úgy is vélekedtek, amikor titkos bánatának okát megtudták, hogy: fiatalon hamar beheged a seb! Mavra még nevette is:

– Mi az, édes fiam, hogy az öltönyöd még ünnepnapon is a szegen lóg?

– Ráérek elnyűni! – felelte komoran Matvej.

Sokáig gyötörte a csalódás, és talán ez okozta, hogy még legényfővel vonult be a hadseregbe.

Most, amidőn apjával az erdőszélen mendegéltek, elkomorodott, és szótlanná vált. Ilja Antonics jól sejtette, milyen emlékektől felhősödött el a fia arca, és nem zavarta hallgatásában.

A nagyapa sírján még meglátszottak a nemrégiben ottjárt Mavra s Anton gondos kezének nyomai: a sírhantról eltakarított-

ták a hullott lombot, s a kovácsolt kereszt ágaira két csokor már elhervadt mocsári gólyahír volt kötve. Ez volt az egyetlen vaskereszt a hanyagul elszórt fakeresztek között; Ilja Antonics szegecselte annak idején rúdvasból, és később Matvej szegecselte át. A keresztet lepő vörösrozsda sárgára vált, a metszéseknél pedig megbarnult, de a kereszt jól tartott, és amikor Matvej nagy erővel ránehezedett a karjaira, a szegecsek nem engedtek.

– Még kibírja egy darabig, ha átfestik – jegyezte meg hozzáértően.

Apja is kipróbálta mind a három kart.

– Évek óta készülök már átfesteni – felelte. – De hát télen megszerzem az olajkencét, aztán jön a tavasz: fel kell frissíteni az ablakkereteket, vagy kicserélek a házban egy korhadt deszkát, miegymást. Mire észreveszem magam, az egész festék elfogyott. A halott vár, de az élők türelmetlenek.

Letelepedtek egy-egy sírdombra, és megint hallgattak: figyelték a verebeket, melyek csapatosan röppentek ide-amoda: néhol még látszott egy-egy széttaposott tojáshéj, azoknak a tojásoknak maradványa, amelyeket a szülők halálozási évfordulóján morzsolnak szét a sírokon, „Isten madarai" számára. És Matvej egyszerre csak megismételte az apja szavát:

– Az élők türelmetlenek.

Ilja Antonics a szeme sarkából rásandított: miről beszél? Nem az Isten madarairól. De nem kellett sokáig találgatnia. Fia moccanás nélkül és mintegy erőltetetten színtelen hangon, megkérdezte:

– Agasáról nem hallottál hírt?

– Melyikről? – apja úgy tett, mintha nem értené.

Matvej nem válaszolt. Őszintén kellett hát szólani.

– Ahá-á – mondta Ilja Antonics, mintha csak most eszmélne rá. – Agasáról? Itt van, a kolhozunkban.

– Visszajött? – Matvej megremegett.

– Már régen. Nyilvántartó. A könyvelésnél dolgozik.

– Az urával?

– A kisfiával. Nem fért össze az urával. Sokat ivott, azt mondják.

Matvej hallgatott. Apja megkérdezte, nem akar-e Agasával ta-

lálkozni, de nem kapott feleletet, és kisvártatva megint megszólalt:

– Az életről elmélkedel, úgy látom.

– Mit elmélkedjek rajta? – dörmögte Matvej hirtelen bosszúsággal. – Erőszakkal nem hozhatom vissza. Ki a múltat hánytorgatja, csak a gondját szaporítja.

Apja lenyelte a megjegyzését, hogy a múltat nem lehet visszahozni, igaz, de akkor a jót az ember ne cserélje rosszra.

– Te meg otthagytad az első feleségedet, és másik asszonyhoz pártoltál. Az sír, emez meg a hátadon lovagol.

– Nem mindegy neked, apám, hogy az elsővel élek-e, vagy a másodikkal? – mondta Matvej sértődötten, de nyomban széles mosollyal simítva el bosszúságát, apja felé fordította arcát:

– Nálunk ha válogatni kezd az ember – legyen lakása. Ha nincs lakása, várjon, amíg egy nő kiszemeli magának. A csúf képű is kívánatos menyasszony, ha egy kis zug akad a közelében. A hozományról elfeledtünk kérdezősködni. Csak legyen hol egy ágyat felállítanunk.

– Házat már itt falun se kapsz hozományba – válaszolta apja. – Vőnek kérezkedel valahová – tessék, parancsolj! Manapság a vőlegény drága, de hajléktalan. A biztos fedél a legjobb csalétek a számára.

– Szóval, itt falun már régen szaladgálna két kis lurkóm, ha nem három – mondta a fia.

– Mért nem költözöl le hozzánk?

Matvej elnevette magát, kezét az öreg térdére tette, könnyedén és játékosan ráveregetett, mintha tréfának venné a kérdését. De mosolyát ismét komor kifejezés váltotta fel, s halkan mondta:

– Az elsőt nem hagytam volna ott. De a kamaszfiával nem lehetett bírni. Csirkefogó. Jó szóval próbáltam hatni rá. Nem fogott rajta. Tizenöt éves se volt, és hányszor hoztam ki a rendőrségről. Ki akarták toloncolni – kezességet vállaltam érte. Megint huligánkodik. Az anyja meg sajnálja. Ujjal se enged hozzányúlni. No hát: vagy ő, vagy én! Kiüldözött a házból.

Matvej eltűnődve hallgatott. Apja érezte, hogy ki kell öntenie a lelkét, talán legelőször életében, és meg se moccant.

– Pedig jó asszony volt. Sírt, amikor elmentem, igaz. De meg

én is sajnáltam otthagyni. Majdnem visszatértem hozzá. Egyszer felkerestem, de a legény kicsúfolt. Köptem egyet. No és aztán... Meddig legyek magamban? Újra megnősültem... Egészben véve nem is bánom, édesapám. Jól megvagyunk egymással. Egy dolog bánt csak – hogy semmi áron nem akar gyereket!

– Mért olyan ellensége az asszonyi törvénynek? – fakadt ki rosszallóan az apja.

– Azt mondja: mit csinálok vele, az én szülöttemmel, ha megint háború lesz?... Ő is megszenvedett, amig a maga lábára állt, megszerezte a gyári minősítését. Anyja hadiözvegy volt, hontalan menekült, mindenük odaveszett a háborúban. Gyötrődött, gyötrődött a pici lányával, oszt meghalt. No és aztán kezdődött a hánykolódás: hol magához veszi könyörületből valaki, hol a gyerekmenhelyre kerül. Hét városban nevelődött, sokat búsult.. Próbáltam őt meggyőzni a gyereket illetően. Hallani sem akar róla. Én, aszongya, kisírtam a két szememet amiatt az átkozott háború miatt. De hogy az én akaratomból, az én gyerekem is könnyeket hullasson, azt már nem, soha! Aztán lassan-lassan kezdtem én is egyetérteni vele... Pedig szeretem a gyereket... – tette hozzá, és tekintetében gyengéd melegség fénylett, amint a földről felpillantva, merengve elnézett a messzeségbe, valahová a temetői nyírek és juharfák üdezöld lombjai közé.

Ilja Antonics az elbeszélés vége felé nyugtalanul izgett-mozgott, kihúzogatta a száraz fűszálakat a sírdomb földjéből, és ujjai közt sodorgatta őket.

– Régen itt van már az ideje, hogy unokáim legyenek – mondta sóhajtva. Fiához hajolt, és bátorítón meglökte a könyökével. – Ne hallgass rá! A menyemasszonyra! Jogod van hozzá!

Matvej észrevette, hogy apja a bajuszába somolyog, de visszatartotta a feleletül ajkára kívánkozó mosolyt.

– Minek neked unoka? Itt van a kisfiad, unoka helyett.

Apja felállt, felvette a sírról gyűrött sapkáját, keményen a térdéhez csapkodta, hogy a port lerázza róla.

– A gyerekekről gondoskodnak... ha valami történik – kezdte, de nem fejezte be a mondatot, csak ismét sóhajtott egy hangosat. – No, búcsúzz el a nagyapádtól. Hadd várjon a következő találkozásra... A keresztet pedig befestem...

Megérintette Matvej kabátujját, hogy induljon előre. Kicsit követte, majd visszafordult a sír felé, megemelintette a sapkáját a feje fölött, jobbjával gyorsan keresztet vetett, csak az arca közelében, ismét fia lépéséhez igazodott, és köhintett néhányat, hogy: jövök ám, nem maradok el tőled.

Már mögöttük volt a kis dombtető, a temetővel, elhagyták a nyírfaligetet, amikor az öreg, észrevehetően óvatos hangon, megkérdezte:

– Lehet, hogy a feleséged megtudott valamit a gyárban? Moszkvában tán attól tartanak, hogy háború lesz? Mit beszélnek?

– Ki hogy.

– A gazdádtól nem hallottad?

– Egyszer megkérdeztem az autóban útközben. Azt felelte: felhők gyülekeznek. És hallgatott egy sort. Mentünk vagy egy kilométert – akkor meg ő kérdi tőlem: mért gondolja, hogy én többet tudok magánál? Egy újságot olvasunk, azt mondja, a rádiónk is ugyanaz.

– Nem mondta el a maga véleményét?

– Csak a felhőkről. Hogy lesz-e belőlük eső, vagy sem, azt tudja az öreganyám, mondta.

– De titkolódzó – jegyezte meg rosszallóan az apja.

– Máskor meg valakivel beszélgetett, szintén az autóban. Az azt mondta, hogy Németországgal megegyezést írtunk alá, tehát semmiképpen nem szabad a reményt feladni. Az enyém meg erre: mi az, úgymond, te a fasisztákért akarsz kezeskedni, mi? No, a másik erre rögtön meghátrált.

– Lám csak, ugye! – vágta rá az apa csaknem diadalmasan. – Emlékszel, egyszer valami nyaraló ügyben behoztad Moszkvába azt a Tyimofej Nirkovot? Az fecsegett nekem egyet-mást. Várj csak, mondta, a német most magához tér, máris könyökölni kezd. Mi vagyunk nála soron. – Hogyhogy soron? – kérdem. – Hát úgy, hogy nem szível bennünket a kolhozok miatt – feleli erre. Én meg: annyi baj legyen, hogy nem szível. A kulákok se igen imádták a kolhozparasztokat. Már-már azt hittük, hogy lenyelik őket. De torkukon akadt a falat. Erre Nirkov csendesen a fülembe súgja: félrenyeltek, az történt. De a német még csak köhinteni se fog.

Matvej megállt, összevonta szemöldökét:

– Így mondta?

– Ezekkel a szavakkal.

– Lecsukni nem elég! – mondta Matvej félig zárt ajakkal, és olyan nagy léptekkel indult tovább, hogy apja, aki valamivel előtte állott meg, csaknem futva igyekezett utána.

– Hogy miért mondom? – folytatta sietve. – Nirkovval sohasem értettem egyet. És akkor megint vitatkozni kezdett velem, hogy melyikünk lát tovább a másiknál, én-e vagy ő. Csakhogy én akkor azt gondoltam: ezt nem a maga eszétől találta ki. Jó orra van, megszimatolt valamit! De kitől, gondolom. Nem a ti Pasztuhovotoktól hallhatta? A gazdádtól? Mi?

– Mondom neked, hogy a gazdám vigyáz a nyelvére. Az nem fecseg, nem olyan fajta. Hanem ez a Nirkov aljas gazember – mondta Matvej dühösen.

– Mért szereztél helyet neki? – kérdezte ravaszkásan az apja.

– Megsajnáltam, ezzel az ostoba fejemmel. Egyszer bementem egy gyorsbüfébe, sört inni. Nirkov ott ódalog az asztalok között, várja, hogy valakitől egy falatot kapjon. Megismert, panaszkodni kezdett. Minekünk meg éppen nyaralóőr kellett. Elvittem hát a gazdámhoz. Földim, mondom . . .

– Szóval segítettél rajta. Ő meg ostobának nevezte a te apádat, amikor vitatkozni kezdtünk. A bolsevikokkal tartasz? – kérdezi nevetve. Úgy tesz, mintha tréfálna. Megállj csak, aszongya, visszamegyek én még Korzsikiba!

– Persze, epedve várjátok! – mosolygott gúnyosan Matvej.

– Képzelheted! Még a viszályt keltők között is a legaljasabbak közé tartozott! Kiről hogy, de róla aztán egy jó szót sem mondhat senki a kolhozban! . . .

Ilja Antonics látta, hogy fia arcáról nem tűnik el a gondterhelt kifejezés, de nem tudta eldönteni, melyik beszélgetés izgatta fel jobban. Őt magát nem annyira a Matvej szívügye foglalkoztatta, mint inkább, hogy milyen sors vár felnőtt fiaira meg Mavrára és Antosára, ha csakugyan háború lenne? És amikor a falu utcasorán feltünedezett a Veriginék portájának teteje, mintha feleszmélne, gyorsan kibökte a gondolatát:

– Én ledolgoztam a magam két háborúját. Ma már az asszo-

nyok sem emlékeznek, hányan is nem tértek vissza a magamfajták közül? De meg ki is számolta össze? Hogy mennyi nép maradt ott Mandzsúriában, meg Galíciában is, szörnyűség! Hullottak az emberek, mint a legyek. Megint ugyanide jutnánk?... Engem már nem érint! Én csak megleszek valahogy. De tinektek mind a kettőtöknek el kell menni, Nyikolajnak meg neked. Csak ne jusson a gyerekeknek hevesebb munka, mint az apáknak. Négy éve, hogy Nirkov összeakaszkodott velem ott Moszkvában...

– Minek is említetted – szakított félbe türelmetlenül Matvej. – Locsogó!

– Igaz. Nem is őróla beszélek. Mi sem estünk a fejünk lágyára. A német most nemcsak hogy könyököl, de lám, mennyi államot felnyalábolt! Ha rájön az ízére, senki meg nem állíthatja.

– Megállj – mondta Matvej halkan, rendreutasítóan, és az egész magatartásával kifejezésre juttatta, hogy be akarja fejezni a valamiképp kellemetlen, bosszantó beszélgetést. – A mi dolgunk, hogy az életünket kiépítsük. Az ellenségeinké pedig: hogy akadályozzanak bennünket. Amíg ellenség lesz, akadályok is lesznek. Nincs igazam?

Antosa megjelent a kapuban: ahogy a közeledőket észrevette, feléjük iramodott, meztelen lábával kis porfelhőket verve. Matvej nem várta meg apja feleletét, sietve folytatta:

– Ha majd meg kell állítani, megállítjuk. Akár a németet, akár mást. Nyikolaj biztosan beszélt neked róla, hogy mi az a Vörös Hadsereg? És én is megerősíthetem. Te még a cár alatt szolgáltál. És össze akarsz hasonlítani. Ma már nem azok a hitvány kis puskák vannak ám minálunk, édesapám – fejezte be hirtelen hévvel, és lehajolva, váratlanul a gyerek elé ugrott – s Anton a kitárt karjába rohant. Matvej felkapta a kisöccsét, és pörgött vele, de úgy, hogy az apjának alig volt ideje a levegőben megvillanó, poros kis fiúsarkok elől kitérni.

– Ne olyan vadul, te díjbirkózó! – kiáltotta Ilja, nem mintha megijedt volna, vagy Antont féltené, hanem örömében Matvej ügyessége s a testvérek kölcsönös szeretete láttán, amely ebben a vakmerő tréfában váratlanul így megmutatkozott.

Matvej vállára vetette a lábát lógázó Antont, belökte a kiskaput, s így hármasban, nevetve és kiáltozva léptek be az udvarra, és Mavra is nevetve fogadta őket.

– Ejha! Temetőbe mentetek, és mintha lagziból jönnétek!

Ebben a könnyed hangulatban folyt le az ebéd is. A tejfeles káposztalevest szaporábban kanalazták, a burgonyát mintha jobban megsózták volna, mint máskor, és a nyugtalanító gondolatok elhátráltak, elcsendesedtek. Mint rendesen, asztalnál keveset beszéltek, de mindenről igen jókedvűen, még a megboldogult Anton nagyapáról is – igazán jó ember volt, nyugodjék békében! És Ilja megígérte, hogy befesti a keresztjét, világos festékkel és jó vastagon, hogy sokáig tartson.

7

Senki sem zavarta Matvejt, amikor kiült a tornácra, és lassan körülnézegetett, anélkül hogy bármire is figyelt volna. Utolsó otthoni napjait élte. Az istállót megépítették, a csipcsup munkák, amelyekkel apjának és mostohájának a segítségére lehetett, már szintén elkészültek. Amit el lehetett igazítani, azt eligazította, és minden a rendes kerékvágásba zökkent. Ezt a helyreállt rendet szemlélte most, sokáig le nem vette pillantását a déli verőfényben fürdő udvar egy kis zugáról.

Azok a gondok, melyek apját és a falut foglalkoztatták, őt nem érintették. Nem kívánta magára venni őket. Amíg apja háztájának hiányait foltozgatta, kevés embert látott a faluból. Ifjúkori pajtásai szétszéledtek, az idősebbek régen családot alapítottak már, s nyakig belemerültek a munkába, sosem értek rá. Kettesben szinte alig beszélt valakivel, s ha olykor belekezdtek is egy kis tereferébe, nyomban körülfogták őket, ismeretlenek, és a kérdéseikre válaszolhatott: milyen az élet Moszkvában.

Nemegyszer érezte, hogy ok nélkül elszorul a szíve, mint gyermekkorában, és körös-körül minden olyan kedvessé lesz, és újra meg újra eszébe ötlik: itt a te otthonod, sehová se menj el in-

nen! Kora reggel versenyt bodorodik a kemencefüst a tetők felett; a távoli mezőről most váratlanul motorberregés hallik, mintha egész csapat gyerek kezdett volna diót ropogtatni; most egy szarka röppent a ruhaszárító kötélre, ott hintázik, hosszú tollas farkát felemelve rázogatja, és a dióropogtatásra feleletül hangos csörgésbe kezd: tra-ta-ta-ta-ta... És úgy belesajdul a szív: az én otthonom, az enyém!

Megváltozott ez az otthon, s egyre változik azóta, hogy Matvej odahagyta. Nemcsak a fiatalságon tapasztalja ezt a változást, a korzsiki öregek sem felejtik el minduntalan emlegetni. Morognak, morognak, majd hozzáteszik: no persze, most ír-olvas a nép, egyetlenegy ház sincs, ahol könyv ne volna. Máskor meg az egész kolhozt lajhárnak nevezik, szidják a rossz gazdálkodásért, de észbekapnak, hogy az ő családjuk is benne van, és megint csak hozzáteszik: no persze, most gépek dolgoznak, s ha ráadásul hozzáértőn kezelnék a jószágot, és rendet tartanának a takarmány körül, sokkal előbbre volnánk, mint azelőtt. Matvej egyszer tréfálkozón meg is jegyezte az apjának, hogy Korzsiki új neve csak „No-persze" lehetne, ez illik rá a legjobban. És jót nevettek rajta mind a ketten.

Könnyű volt e változásokat észrevenni, de Matvejnek kéretlenül-hívatlanul az is szemébe ötlött, mennyire elmaradtak a falusiak az ő városi életétől, s örömével, hogy a szülői hajlékot viszontlátta, a fölény érzése járult, a jóleső tudat: ő bezzeg sokkal előbbre jutott. Olykor az egész apai házat szerette volna maga után húzni. De belátta, hogy erre képtelen, még az apját is csak a tulajdon kivívott jólétének rovására vehetné magához. Ekkor ráeszmélt, hogy ez a jóléte még neki magának sem elegendő, s máris mást kívánt: nem nyújtani tovább a látogatást (bármilyen jóleső és kedves legyen is), hanem mielőbb otthagyni Korzsikit és visszatérni Moszkvába.

Elutazása előtti reggel Antonnal kiment a tóra horgászni. Június volt, korán kelt fel a nap. A parti rekettye- és égerfabokrok vadonán át rézvörös hajnalfény vetődött a sima víztükörre. A horgászok egy tavasziasan lágy levelű, új sással benőtt kis földnyelvet szemeltek ki maguknak. E földnyelv és a part között még nem lepte el a tündérrózsa a sekély vizet, amelyet mintha hosszú

kis sziget választott volna el a nyílt résztől, kettőbe szelve a tavat. Matvej jól emlékezett erre a csendes zugra, de Anton és pajtásai is tudták, hogy a cigányhalak itt szeretnek megbújni tavaszszal, ívás idején.

Kiborították a földre a rozsdás konzervdobozból a gilisztákat, amelyeket Anton még az este ásott ki, kiválasztották a vörösszürke fénylő gombolyagból a legkövérebb, legsötétebb példányokat, feltűzték a horgokra, megköpködték, a szerencse kedvéért, s bedobták a vízbe. Majd villás gallyakat tördeltek az égerfabokrokról, alátámasztották velük a horgászbotokat, leültek, és karjukat a térdük köré fonva, mozdulatlanságba merevedtek.

Két-két horgászbotjuk volt, és ezek úgy nyúltak szét a vízbe, mint egy kéz ujjai, csak a nagyujj hiányzott. Nem volt kapás. Az úszók mintegy belefagytak a mozdulatlan, fémes csillogású víztükörbe. A nap emelkedett, vörösreze ezüstbe olvadt. A fivérek szeme kezdetben úgy rátapadt az úszókra, mint vadászé a célgömbre, majd kezdtek másfelé tekingetni, előbb csak egy-egy pillanatra, azután egyre hosszasabban. Egyáltalán nem volt kapás.

Távol, a sziget parti csücskénél, fekete fejű madárka bukkant fel, kissé a víz fölé emelkedve, szárnycsapkodva megrázta magát, majd könnyed mozdulatokkal ide-oda úszkált, mintha valamit elveszített volna, és újra lemerült, csak a kis hegyes farka látszott. Csillogó körök futottak szét a vízen, egyre szélesebben, az első, lassan halványulva, elérte az úszókat, és kissé meghimbálta őket.

– Vízicsibe – suttogta örömmel Anton, bátyjához fordulva, és ajka elfehéredett az izgalomtól.

Eddig mind a ketten hallgattak. Matvej a kisfiú kitartását tette próbára, annak pedig már a szájpadlásához tapadt a nyelve, úgy elmerült a zsákmány várásának csodás rejtelmébe; csak nagy néha vetette ki óvatosan újra a horgokat.

– Találd ki, hol bukik fel – mondta Matvej.

– Elmegy! – felelte szakértő képpel Anton.

És csakugyan, a vízicsibe teljesen lemerült, és többé nem mutatkozott, bizonyára a sziget mögé úszott. Ezzel kapcsolatban lassú vadásztársalgás kezdődött – úgy sincs kapás, ha megpukkadnak is!

Csodálatos, hogy amióta a világ világ, az idősebb vadászok miként ecsetelik a fiatalok előtt a hajdani zsákmányok és fogások bőségét, még ha friss keletűek is ezek a regék, és jómaguk messze vannak a regősöktől vagy a hazudozástól. Matvej szavaiból is az derült ki, hogy amikor ő kezdett vadászgatni, évről évre három-négy fészekalja tőkéskacsa tanyázott a szigeten, a vörös fejű récék számát pedig senki még csak fel se tudta becsülni. Ugyanígy volt a halakkal is. Ő maga például épp a bevonulása előtt ebben az öbölben egy félóra alatt egész serpenyőre való compót fogott!

– Mi a csuda, egy serpenyőre valót! – jegyezte meg egészen tiszteletlenül Anton.

– Te talán még életedben egyet se fogtál – ingerkedett vele Matvej.

– De bizony, hogy fogtam! – mondta öccse büszkén, sértődését leplezve, és ezután sokáig nézte mereven az átkozott úszókat, amíg csak egy kis könny nem gyűlt a szemébe, s a szíve megkönnyebbedett.

– Igaz-e, édesanyám mesélte nekem, hogy egyszer akkora csukát fogtál, mint én? – kérdezte.

– Mikor mesélte ezt?

– Amikor még kicsi voltam.

– Szóval nem valami nagy csuka volt – nevetett Matvej.

Anton bizalmatlanul nézett rá, megint némileg sértődötten.

– Sok csukát fogtam – mondta vontatottan Matvej –, és senki sem emlegeti őket. De erről az egyről akkor minden házban mesélgettek. Amelyikről kérdeztél. Csakhogy ezt a csukát nem fogtam ki.

– Nem fogtad ki? – suttogta Anton csodálkozva.

– Elúszott.

– A legnagyobb?

– Az, az. Akkora volt, hogy olyat még soha senki se látott a mi tavunkban... Így történt: elhelyeztem egy nagy varsát ott ni, a sziget fölött. Erős, új varsa volt, édesapánk fonta – mestere volt a varsafonásnak.

– Amikor még kovács volt, ugye?

– Igen, akkor. A kovácsok ezermesterek. Én is kovács va-

gyok – mosolygott Matvej, és Anton mosollyal válaszolt: – szóval te is ügyes vagy, aszondod, hogyan szalaszthattad el mégis a csukát?

– Csónakról helyeztem el a varsát, este, annak rendje és módja szerint. A karó alsó végét fél méternél mélyebbre leszúrtam – ott iszapos a fenék, a felső éppen csak a tavirózsák fölé nyúlt, hogy ne igen lássék. Reggel kimegyek megnézni, mi van benne. Rögtön feltűnt, hogy a karó nem áll olyan egyenesen, ahogy én leszúrtam. Fogom, kezdem kihúzni – könnyebben jön, mint vártam. No, gondolom, más vitte el a zsákmányt, Sebtiben van ez a karó leszúrva. De nem. Alighogy a varsa púpja kibukkan a vízből, látom: mozog a háló. Van itt valami, gondolom. De még végig se gondoltam – zsu-upsz! –, a ladikom fenekének csapódik valami. Kis híja, hogy fel nem borultam a csónakkal együtt – úgy elkezdett táncolni alattam. De a karót erősen fogtam. Megragadtam a varsát az abroncsoknál fogva. Húzom-húzom, sehogyan sem sikerül kihúzni. A víz pezseg, a csónakom nyelt egy kicsit, elnehezült, ide-oda dülöngél. Végül jól nekifeszültem, minden erőmből megrántottam, és csaknem az egész varsa kiemelkedett a vízből, de nem bírom a csónakba borítani – iszonyú nehéz! Nézem: úristen, mi ez? A vörcsökből nagy, sötét farok nyúlik ki, mint két jó paraszttenyér, és csapkodja a csónakot meg a vizet – zsupsz, zsupsz! – kong a csónak bordája, mint egy hordó. Nézem: egy hatalmas csuka forgolódik veszettül a varsában, fekete, mint a korom, és rozsdás csíkok futnak rajta – szörnyű! A zöld pofáját az egyik végibe fúrta, éppen a vörcsök alatt, másik végén, a szemközti vörcsökből meg kilóg a farka: nem fért be a nagy dög a varsába! Kicsit leültem, elengedtem a karót, és két kézzel fogva az abroncsokat, igyekszem egész súlyommal a másik oldalra nehezedni, nehogy felboruljak. A varsa púpjával már kezdett a csónak szélére hengeredni, de még a víz felett lógott. Talán még egy kicsit magasabban kell fogni az abroncsokat, gondolom. Fel akarok állni. És akkor végigfutott rajtam a hideg: a varsa fenekén csupa lyuk a háló! A csuka pofája meg éppen a legnagyobb lyuknál van! Alighogy megmozdultam, a varsa rám borult a csónakban, alája kerültem!... És akkor, tudod, abban a szent pillanatban, amikor el-

dőltem, a fekete haltest mintha a szememet súrolta volna, és hirtelen loccsanást hallok. Még éppen megláttam... Farkával veri a vizet, szikrázó cseppek szállnak szerteszéjjel...

Matvej végigsimított a homlokán. Ahogy az elbeszélést befejezte, felállt. Kedves emléke volt ez, és most, amint a tóra nézett, újból felidézte emlékezete a kaland apró részleteit, amelyeket pedig azt hitte, már régen elfelejtett. Hallgatójáról nem mondhatni, hogy ne lett volna hálás. Megittasult a rendkívüli eseménytől, egész lelkével és teljes képzelőerővel átélte az őt olyannyira elbűvölő történetet, és csak csillogó szemét forgatta ide-oda, bátyja arcáról a kis sziget mögé, ahol a dolog lejátszódott, majd meg vissza a bátyjára.

– De miért lett lyukas? Hiszen új volt a varsa – kérdezte némi elmélkedés után.

– A csuka szaggatta szét. Elfűrészelte.

– Akkor miért nem úszott ki már előbb a nyíláson? Hiszen a farka kinn volt.

– Hátrafelé nem szokott úszni.

– Hát a többi hal, ami még a varsában volt?

– Mind kiúszott utána! Telis-tele volt a varsa compókkal. Fele a lyukon tódult ki, a másik része meg... No de a fene bánja a többit – vágta el Matvej a szót, és váratlanul kisfiúsan megvallotta: – Akkor csaknem elbőgtem magamat! – Ahogy ezt mondta, elkomorodott, és hanyag közönnyel dörmögte: – Meg aztán csuromvizes is voltam.

– No és... mondd csak... – Anton még kérdezni akart valamit, de meggondolta magát, végigdőlt a fűvön, és két kezét a feje alá tette. Izgatottsága, úgy látszik, elmúlt; kissé elpilledt, és szaporán pislogott, mintha az álom kerülgetné. De kisvártatva, még mindig a hátán fekve, csukott szemmel, érthetően kimondta:

– Talán még mindig itt él a tóban?

– Biztosan él, ha azóta ki nem fogták – felelte Matvej. – Csakhogy most már nem akkora, mint te, hanem talán, mint én.

Anton éles pillantást vetett rá, de úgy látta, bátyja teljesen komolyan beszél. Elgondolkozott, majd kacagva mondta:

– Ilyen nagyra, mint te, csak a harcsák nőnek!

Várta, hogy nevetés hangzik feleletül, de Matvej hirtelen meglökte, és ujjával a víz felé bökdösött. Anton szélső horgán az úszó erősen oldalt, majd lefelé rándult, és gyorsan eltűnt, könnyedén szétfutó kis köröket hagyva maga után. Anton fürgén a horgászbothoz ugrott, ügyesen bevágott, és jó nagy compót vetett ki a partra.

Matvej felgyúlt érdeklődéssel figyelte, milyen magabiztosan szedi le a kisfiú a horogról a halat, amely mohón, mélyen lenyelte a csalétket, milyen nyugalommal szedi elő zsebéből és bontja ki egyetlen helyes mozdulattal az összegombolyított madzagpórázt, mint engedi úszni a pórázra fűzött halat, majd ismét kiveti a horgot, és a másikat is megvizsgálja. Minden mozdulata pontos, kiszámított, fegyelmezett, és ugyanakkor szenvedélyes is. „Verigin!" – gondolta elismerően és szeretettel Matvej.

Ritkán következik be az a horgászok által hőn óhajtott fordulat, amikor a kimerítő várakozás után, egyszerre csak sűrűn harapnak a halak, s a horgásznak minden leleményességét és ügyességét latba kell vetnie. A türelem százszoros jutalmat nyert. Egy csapat falánk compó úszott be az öbölbe. Nincs már idő mesére, beszélgetésre – csak győzzenek forgolódni. Már számát se tudják, hány halat fogtak ki, és dobtak a fűbe sietve. Csak az úszókat látják. Egymásra se néznek. Nem tesznek fel minden bevetéskor újabb kukacot – elég a maradék is, csakhogy nem a puszta horog is elég! Drága a perc! Elmúlt – s vele a lázas izgalom is, csökkent a hév, a vizes zsinór egyre ritkábban villan meg a levegőben. Ismét ravaszabban szúrhatják fel a gilisztákat, meg is köpködhetik, jut idő rá, hogy leguggoljanak, és megigazítsák az elferdült villás ágat a horognyél alatt.

És végre Anton győztesen indul hazafelé. Kezében a compókkal tele madzagpóráz, vállán a horgászbotok. A maradék gilisztákat beszórták a tóba, csaléteknek, az üres konzervdoboz a parti fűben hányódik. Minden a szokás törvényei szerint történt, és a büszke kis gyerekszív a siker boldogságától duzzad.

Matvej gyönyörködve nézte öccsét. Váratlan és örvendetes felfedezés volt a számára, és drága kincsévé lett. Lelke mélyére hullott ez a felfedezés – el akarta vinni magával, hogy egész életére megőrizze. Eltűnődött rajta, ki ébresztett benne valaha is

ennyi gyöngéd érzést, mint ez a gyerek, és ekkor ismét Nyikolaj jutott eszébe. Csaknem azt a régi beszélgetésüket ismételte, amikor megkérdezte Antont: csak nem akar tán tudós lenni?

– De még mennyire! – felelte a horgász habozás nélkül. – Ha már egyszer tanulok, hát tudós is leszek!

Ekkor Matvej így szólt:

– Végezd el a hétosztályos iskolát. És ha tovább akarsz tanulni, akkor magamhoz veszlek Moszkvába.

Anton megállt. A horgászbotok lesiklottak a válláról. Eszébe se jutott, hogy utánuk kapjon – földre estek. Égő szemmel nézett a bátyjára:

– Szavadra? – kérdezte az iskolások tömörségével.

– Szavamra! – felelte ugyanolyan tömören Matvej, és kezet nyújtott. – Fuss előre! Anya főzzön hallevest. És segíts neki a sügéreket megtisztítani!

Anton fürgén lehajolt, hogy a horgászbotokat felvegye, de ügyessége cserbenhagyta, s minél jobban igyekezett összepárosítani a kettőt, annál makacsabbul keresztbeálltak. Bátyja magára vállalta, hogy hazaviszi őket, és a gyerek megkönnyebbülten futásnak eredt, a súlyos pórázt lóbálva. De alig futott egy darabkát, lassított, és hátranézve visszakiáltott:

– Vigyázz! Én nem felejtem el! – és még gyorsabban szaladt.

Már látszott a falu. Matvej lassan bandukolt a kihalt úton. A nap már magasan állt, és perzselően tűzött alá, mégis úgy rémlett, mintha az illatos szellő lágy fuvallataiban, a nyílt mező felett hangzó pacsirtadalban is még a visszasejlő reggel érződnék – az a friss, boldog óra, amellyel elválásuk előtti napon, búcsúzóul Korzsiki megajándékozta.

Az út még egy utolsót kanyarodik, mielőtt a faluba beér, s a kanyarodótól kissé félre, a dombhajlaton Matvej megpillantja a kovácsműhelyt. Meglassítja lépéseit, majd egy pillanatra egy helyben áll, végül elszántan letér az útról, s felfelé kapaszkodik.

A kovácsműhely a gaztengerben úgy fest, mintha félig földbe süppedt volna. Hervadt virágú zelnicemeggy-bokrok nyújtóznak a tetőig. Egy fenyő, a kéményen túlmagasodva, a tető fölé terjeszti ki ágait. Az ajtón hosszú, barna deszkák vannak keresztbeszögezve. Honnan kerültek ide ezek a bokrok, honnan a fenyőfa?

A szél hozta oda a magokat, földbe kerültek, és gyökeret vertek, mint ahogyan élet sarjad a puszta sziklákon is.

Matvej félrehajtja a zöld csalánnal keveredett száraz füvet, kikeres egy rést az ajtószárny és a szárfa között, benéz. Egyik sarokból, a gerendák közötti kitágult hézagokon át napsugár hull be, és pengeként hasítja az agyagos padlót. A tűzhely előtt halomban áll a szemét. Ernyője alatt nagy csomó téglatörmelék, felül két-három még épen maradt, megkormosodott tégla.

Az üllő helye rosszul látszik. Matvej másik kis rést keres az ajtón, de amikor szemét rátapasztja, egy szinte csodálatos módon a levegőben lógó, s a nap által a sötétségből kiragadott nagy pókháló ezüstös köreit látja.

Nincs itt látnivaló, de meg miért is nézné ezt a romot, amely immár utolsó napjait éli? Hamar, igen hamar betemeti a föld. Matvej elfordul a műhelytől, csaknem fut lefelé az útra, és az utca most elébe tárul egyenletes, hosszú házsoraival.

Sötét ruhás nő jön szembe vele. Szapora kis lépésekkel, siet. De amikor közelebb ér, mintha eltévesztené a lépéseket. Már ki lehet venni az arcát. Sápadt ez az arc, s a kendő keretében túlságosan keskenynek látszik. Különös, hogy ilyen forró nyári napon egy nő ilyen vastag, nyilván téli kendőt viseljen. Egyre jobban lassít. Már jól látszik a szeme – kerek, világos szem, kissé kidülled a fekete pillák foglalatából. Csak ez a szem él, a beesett arc, színtelen ajk egyformán hideg, sárga. Homlokát, pofacsontjait és állát szorosan körülfogja a kendő széle, s az arc háromszöge a siratáshoz öltöztetett halott asszonyokéra emlékeztet. Amikor már-már egyvonalba érnek, Matvej elfordítja tekintetét. Mi köze a szembejövő idegenekhez?

– Csak nem Verigin? – szólal meg egy halk, de telt és dallamos hang.

Egyszerre állnak meg mind a ketten.

– Nem ismer meg? – kérdezi bánatos-boldog mosollyal az asszony.

Ekkor, mintegy tűzben, egybeolvad a hangja, szeme, mosolygástól áledő szaja, és Matvej Agasát látja maga előtt. Nem azt az Agasát, aki tétován nyújtja feléje kezét, és várja, hogy mit válaszol. A felismerés fényénél ismét felvillan emlékezetében a

napsütötte erdő, a ragyogó színekben égő fiatal arc, és az első. hosszú-hosszú kézfogás.

– Hát a halat a tóban hagyta? – kérdezi Agasa, és fejével a horgászbotok felé int.

Matvej még mindig képtelen egy szót is kinyögni. Gyorsan elereszti az asszony kezét. Az a kéz, amit ő valaha az erdőben megszorított, másmilyen volt.

Agasa megérti, miért esik olyan nehezére a beszéd. Öröme elhalványodik, s a mosollyal együtt lefoszlik az arcáról. Csak a szomorúság és a fájdalom marad. És hirtelen beszélni kezd mindkettőjük helyett, csakhogy a hallgatás ne nyúljon tovább. Igen, tudta, hogy Matvej megérkezett. Igen, várta, hogy majd találkozni akar vele. De Matvej nem adott hírt magáról, nem jelentkezett. Elküldhette volna az öccsét, vagy másvalakit. Elmondta volna, hogy s mint él. Azt beszélik, nemigen sikerült az élete, igaz?

– Miért nem? Nagyon is jól sikerült – állítja Matvej.

Az asszony elhallgat, és Matvejt nagyon bántja, hogy első szavai ilyen kegyetlenül hangzottak.

– Miért burkolózik így be? – kérdezi.

Agasa szaggatottan, kurtán válaszolja, hogy az arca fáj, az arcidegek, s hogy ez már régóta van. Közel állnak egymáshoz, s az asszony egyenesen az arcába néz, de most lesüti szemét.

– Nem sikerült az életem. Az uram miatt. Azóta betegeskedek.

Matvej egyik lábáról a másikra áll, halkan mondja:

– Gyógyíttatnia kell magát.

– Gyógyíttatom.

Hallgatnak. Majd az asszony felveti szemét, és hirtelen restelkedő hangon, halkan mondja:

– Milyen szép maga.

Matvej elfordítja fejét.

– Látjuk egymást? – kérdezi az asszony.

– Holnap elutazom – mondja Matvej, anélkül hogy ránézne, s egy pillanat múlva hallja, hogy az asszony felsóhajt.

– Szóval vége?

Matvej minden erejét összeszedi, uralkodik magán, hogy fel ne

kiáltson; gyors pillantást vet rá, elkapja a kezét, megszorítja, és már megy is – távozóban mondja ki a búcsúszavait:

– No... Isten veled!

„Csak nem szaladni! Csak nem szaladni, mint akkor régen!" – gondolja, amint óriás lépéseivel méri az utcát.

Berohan az udvarra, a fészertető alatt földre dobja a horgászbotokat, s a konyhakerten át a szilfához megy; a fa törzséhez támaszkodva várja, hogy a halántékában lüktető vér csendesedjék.

Miért is kellett megnéznie azt az elhagyatott kovácsműhelyt? Ha nem megy oda, nem találkozik Agasával. S ha nem találkoznak, akkor most nincs ez a gyötrő összehasonlítás, hogy milyen volt, és mivé lett! Hiszen ő maga sem az már, aki volt. Talán ittmaradna Agasával a faluban, vagy elvinné magával, ha az még a régi volna? De semmi sem marad meg annak, ami volt. Semmi sem a régi. Minden más.

Most vetette fel magában így először az igazság erős fényében az élet változásainak kérdését, és először adott ilyen világos feleletet rá. S ahogy ezt a választ megtalálta, fájdalommal gondolt vissza a régi Agasára; s képzelete újra felidézte azt a hajnali pillanatot, amikor a tóparton Antonnal a nyomtalanul eltűnt vízicsibét leste. Így történt Agasával is; kora reggel váratlanul felbukkant a szeme előtt, szikrázó permetet hintett szét, és mindörökre lemerült a habokba. A víz fenekére süllyedt a boldogsága, iszap lepi – hiába is keresné! Ideje, hogy más boldogság után nézzen, másnak éljen...

Ezen az elutazása előtti napon Matvej hallgatag volt. Még Mavrának sem felelt, aki együttérzően figyelte a búsongását.

– Sajnálod itthagyni a falut?

Nem mondhatja, hogy sajnálja is, meg nem is. Nem vallhatja be neki, hogy már inkább csak vendégnek érzi magát otthon. Némelyik igazsággal fájdalmat okoz az ember, jobb, ha csak magának tartja.

Nem bánthatta meg Matvej az édesapját sem, aki félénken megkérte, toldja meg még egy százassal a kölcsönadott pénzt, amelyet már el is költött, a malacra – a tehén miatti adóssága Ilja Antonicsot továbbra is minden másnál jobban gyötörte. Matvej megígérte, hogy a legközelebbi két fizetéskor küld egy-egy

ötvenest, és maga is örült a nagylelkűségének, amikor apjának felragyogó arcába nézett.

De a sors úgy akarta, hogy az ígéret csak ígéret maradjon. És különös: nemcsak Matvej, de az apja, Ilja Antonics is – mind a ketten elfelejtettek a meg nem tartott ígéretre gondolni.

Egyébként nincs mit csodálkozni rajta, mert hamarosan olyan idő következett, amikor még sokkal fontosabb szándékok is kirepültek az agyból, mint az ilyen kis pénzkölcsönre tett ígéret teljesítése.

A családjától való rövid búcsúzkodás perceit azonban nem felejtette el Matvej.

Reggel csendes eső szitált. A kolhoz teherautója, amely éppen az állomásra ment, és Ilja Antonics nagy kérésére útba ejtette Korzsikit, hogy őt elvigye, úgy állt a Verigin porta előtt, mintha éppen csak az imént mosták volna le. Egy zsák burgonya – a szülői nagylelkűség ajándéka – a kocsiszekrényben hevert, gyékénnyel letakarva. A megkönnyebbedett kis bőröndöt a vezetőfülkébe dugták. A beindított motor türelmetlenül dohogott.

Anton két karjával átfonta Matvej nyakát, s úgy csüngött rajta: hol forrón hozzásimult, hol a szemébe nézett. Valamit suttogott a bátyja fülébe, sem apja, sem anyja nem érthette, és Matvej beleegyező fejbólintással, suttogva válaszolt.

Mavra féltékeny szeretettel magához vonta a gyereket.

– Elég már no, ereszd el végre!

Matvej gyorsan beszállt a vezetőfülkébe; felülről pillant le mostohájára és az apjára. Mavra szorosan a fia mellett áll, dolgos nagy kezét a vállán nyugtatja. Szemében nyugalom és boldogság ül, merev mosolyában minden izgalomtól mentes szomorúság. Ilja Antonics szaporán pislog. Feje minden bólintásnál megremeg.

Végül egy utolsó pillantás Antonra, s feleletül a kerekre nyitott, égő gyerekszemek lenyűgöző válasza, a magasba lendült vékonyka, repdeső karok . . .

Mindez – a sűrűn szitáló langyos eső fátyolán keresztül – olyan, mintha álmában látná. A gép már elindult, a sofőr siet. A sofőrök mindig sietnek – Matvej igen jól tudja ezt.

1

Az állomástól családi házak között vitt az út; léckerítések váltakoztak kifeszített drótokkal vagy csipkés szélű pléhcsíkokkal, amiket a sajtológyárak szórtak ki kapujuk elé, és a nyaralók tulajdonosai gondosan összeszedegettek.

A kakastaréj már régen elnyílt, a lila harangvirág nem hintáztatta gyenge szárán sarkantyús harangocskáit, s a lila csillagfürt hüvelyei feketülni kezdtek – minden különös módon sietett megérni ezen a rekkenő nyáron. Szárazság volt, az útilapu dús levélzetét szürke por lepte. De a kis házak, a Moszkva környékén kedvelt, faragott tokos ablakocskáikkal, festett párkányukkal a napsütésben gondtalannak látszottak.

Alekszej Pasztuhov öt évvel ezelőtt, még mint diák, egyetlenegyszer végigment ezen a számára idegen úton, s most könnyen ráismert, ha meg is változott azóta. Ugyanazzal a céllal jött, mint akkor, apjához, de amint a találkozásukra gondolt, sem a régi elfogódottságot, sem a szorongató nyomást nem érezte.

Apja iránti érzelmei az elmúlt öt év alatt semmit sem változtak. A keserű bántódottság megszokott kiábrándulássá enyhült, és már nem gyötörte úgy a szívét, mint első időben, amikor apja váratlanul otthagyta a házat.

Azon az emlékezetes reggelen, Leningrádban, Alekszandr Vlagyimirovics behívta fiát, s a nyitott könyvszekrény előtt állva, zakó nélkül, könyökig feltűrt ujjú világoskék ingben, élettelen ajakkal mondta:

– Tanulmányaid befejezéséig megkapod tőlem a... tartásodat. Ezt akartam megmondani, hogy tudd.

Nem nézett a fiára, úgy tett, mintha a földön szétszórt könyvek válogatásába merülne, és néhány pillanatig mind a ketten mozdulatlanul álltak.

– Anyádnak átutalok számodra – szólt az apja, és elfordulva folytatta –, s az ő számára, amennyit tudok...

A könyvek között turkált, kivett egyet, az íróállványhoz vitte, amelynél rendszerint dolgozni szokott, és idegesen lapozott benne.

– Még látjuk egymást. Este utazom, a Nyíllal.

Alekszej nem tudott elmenni. Valami furcsát érzett a torkában, s attól félt, hogy ha a fojtogató kötelek mind megpattannak, vagy kiáltani fog, vagy elzokogja magát. „Csak megálljam, csak ne szóljak semmit!" – gondolta, és még mindig nem mozdult, le nem vette szemét apjáról.

– Te olvasod a *Pármai kolostort*, ugye? Hozd ide. Stendhalt elviszem – mondta az apja.

Alekszej tudta, hogy anyja olvassa a regényt, és látta, hogy apja nem akar még egyszer őróla szólni, vagy talán azt a benyomást kelteni, mintha valamitől megfosztaná.

De továbbra is szótlanul állt ott.

– Mindent itthagyok anyádnak. Csak a dolgozószobámból viszek el egyet-mást – közölte éles hangon az apja.

Feléje fordította fejét, és Alekszej tekintete találkozott a kis zöld szemek tüzében égő, hallatlanul elkeseredett pillantásával.

– Semmi se kell nekem, semmi! – tört ki a férfiből a fojtott kiáltás, és nyomban ismét belelapozott a könyvbe.

Ebben a pillanatban nyílt az ajtó, és Alekszej anyját látta maga előtt.

Anasztaszija Germanovna, mintegy szándékosan díszbe öltözve, ahogyan csak ő tudott öltözni – szinte túlzott egyszerűséggel, de csodálatosan egybehangolt színekbe (apja azelőtt szeretett elgyönyörködni benne: „Mondom, Aszja, pokolian jó ízlésed van!") – kezében egy csokor szagosbükkönnyel belépett, és hirtelen megállt.

– Mi az? – kérdezte az apa.

– Nézd, mekkorák! És milyen bódító illatúak! – mondta az anya lágyan, s egy lépéssel közeledve, valami elragadtatott rémülettel, és zavart, mentegetődző mosollyal nézett a férjére.

– No hát, csak edd meg magad – felelte az apa, miközben ingerültsége növekvő dühbe ment át. – Egészségedre – dörmögte még, uralkodva magán.

Anyja úgy maradt ott, a dermedt mosollyal a száján, és kezében a férje felé nyújtott csokorral. Alekszej kiszaladt a szobából.

Sokáig fájt a szíve anyja miatt, fájt, ha parfümös, ünnepi díszére gondolt, s a virágokra, de különösen zavart mosolyára, s a rettegésre, amelyet e valószerűtlen elragadtatással igyekezett leplezni. Hiszen, ha félt, akkor nagyon jól tudta, hogy férjétől sértéseket várhat. Miért alacsonyította hát le magát ehhez az átlátszó játékhoz – mintha mindent készséggel fogadna, mindennel megbékélne, mintha mindez közös, baráti megegyezéssel történnék, amikor apja elhagyta őt, elhagyta családját, otthonát, s más nőhöz pártolt? Hát megkapta a kényszeredett nagylelkűségéért, amelyen apja hidegen rögtön átlátott: hogy kész türelemmel elviselni mindent, csak romba ne döntse sóvár reményét, hogy valamikor minden újraéled, visszatér a régi kerékvágásba, és ez az otthon újra közös otthonukká válik. Anyja békét kínált a jövőre, lényegében irgalomért esdett. Apja pedig elvetette könyörgő ajánlatát, noha minden vétek őt terhelte, s minden igazság az asszony oldalán volt.

Alekszej mélységesen megértette anyját, osztotta bántódottságát, emberi és női érzelmeiben, sérelmesnek érezte gyengeségét, apjában viszont meglepte, hogy olyan érthetetlenül ingerült és szomorú, noha állítólag jóért hagyja ott a rosszat, új boldogságáért.

Egy évvel később Alekszej, anyja kérésére vállalkozott rá, hogy elutazik apjához, aki mintha megfeledkezett volna az Anasztaszija Germanovnának megígért segítségről.

Alekszandr Vlagyimirovics otthon fogadta, készülő Moszkva környéki nyaralójában, végigvezette a telken, ahol éppen a kertet alapozták, és már ki voltak ásva a gödrök az almafáknak, megmutatta a gyékénybe csavart csemetéket s a még üvegezetlen melegágyrámákat.

Egy nedves földhányáshoz mentek. Kútásás folyt. Egy vékony kis kamasz éppen bemászott az agyagosvödörbe. Csupa-maszat arcocskája szánalmasan kandikált ki a hegyes kis térdek közül.

– Mehet! – vezényelt fenyegetőn, önmagát bátorítva.

A kubikos forgatni kezdte a csörlőt, s a legényke eltűnt a gödörben.

– Mennyit ástak már ki? – tudakolta Alekszandr Vlagyimirovics hozzáértően. – Leértek már a homokig?

– Hol itt a homok – felelte a kubikos, az agyagrögök felé bólintva, amelyeken a vágásnyomok úgy fénylettek, mintha polírozva lettek volna.

– Érdekes tudomány a kutatás – elmélkedett apja tétova mosollyal. – Mérnököt hívattam, hogy jelölje ki, hol ássuk meg a kutat. Okoskodott, okoskodott – itt ássanak, mondja. Jött a kútmester, ledobott a földre egy vesszőt, megnézte: itt, azt mondja, aligha lesz víz. Hát hol lesz? – kérdeztem. Ide-oda topogott a telken, megint ledobta a vesszőt, morfondíroz, és azt mondja: itt kell legyen, itt ásd! Elmondtam a dolgot a mérnöknek. Nevetett: a nagy bölcsek! – mondja. – Hát mégis hol ássanak, kérdem tőle, a maga számítása, vagy a vessző szerint? Az én számításom helyes, válaszolja. És mosolyog hozzá. Ritkán tévedek, mondja, de az ősi tapasztalatot sem vetem meg: ássanak ott, ahol a vessző mutatja!...

– No és? – szólt sértődötten a kubikos, s a tenyerébe köpve, ásót ragadott. – Még egy köbmétert kiemelünk, és jön a homok. Ott lesz a víz is.

– Varázslók! – nevetett Alekszandr Vlagyimirovics.

A felesége elutazott, s ő sietett befejezni a házat a hazatéréséig; látszott, mennyire tetszik neki mindez – eltréfálgatott a kályhásokkal, akik éppen a tűzhelyet rakták, megvizsgálta, jól vannak-e beillesztve az ajtózárak, felment a padlásra, és a tetőablakból gyönyörködött a szántástól feketéllő távoli dombokban.

– Nézd, ökörnyál úszik a levegőben – mondta nehezen lélegezve –, hosszú, száraz ősz lesz. Egyszerre meg kell alapozni az egész kertet.

Megsejthette, miért jött a fia, és amikor végre az őr bódéjában megpihentek, hanyagul mondta:

– Pokolian sokba kerül ez az építkezés. És végét se látni. Nyakig úszom az adósságban.

Alekszej megvárta, amíg a szamovárral foglalatoskodó asszony mögött becsukódott az ajtó.

– Mama tudni szeretné, mit adhat el a berendezésből – mondta elpirulva.

Sértette önérzetét ez az egész história: hogy idejött, és pénzről kell beszélnie apjával. Nem osztotta anyja véleményét, amely szerint a régi holmik közös tulajdonuk a férjével, de az asszony kitartott amellett, hogy amit „közösen szereztek", azzal önállóan nem rendelkezhetik, és ezt most mind meg kellett magyaráznia.

– Talán a zongorát? – vetette fel erőltetett lassúsággal. – Mamának valahogy mostanában nincs ideje a muzsikáláshoz... És ha te nem akarod segíteni... A zongoráért adnának... nem tudom... Elég lenne nekünk egy évre. Egy év múlva elvégzem az egyetemet.

– Még mindig nem dohányzol? – kérdezte apja, és elővette cigarettatárcáját.

Nem, Alekszej nem dohányzott. Ebben a pillanatban megfogadta, hogy egy szót sem szól többet. Apja kényelmesen rágyújtott. Majd nagy kortyokkal félig kiürítette a teáspoharát, félre tolta, fiára hunyorított, és kissé csodálkozva felvonta ritkás szemöldökét: fia megférfiasodott, de ifjú szépségében még mindig hasonlított az anyjához.

– Kérlek, Aljosa – szólt, nem szigorúan, sőt szívélyesen –, soha többé ne vállald el a közvetítő szerepét. Kényelmetlen szerep, különösen fiatalember számára. Majd ha egyéni életed lesz, értékelni fogod ezt a jó tanácsomat.

Cigarettája kialudt. Másikat vett elő, rágyújtott, lustán meglóbálva eloltotta a gyufát, és kelletlenül messze eldobta, a padlóra. Alekszejnek annyira ismerős volt ez a mozdulat.

– De ha már egyszer elvállaltad a szerepet – folytatta az apa –, segítek az eljátszásában. Mondd meg anyádnak, szűnjön meg már végre visszavárni engem.

Még jobban hunyorított, a fia mozdulatlan szemét vizsgálgatta: így értette-e vajon anyja szándékait, amikor a megbízást elvállalta.

– Nem megyek vissza – jelentette ki, most már érdesebb hangon. – Ezt verje ki a fejéből. Ami pedig a berendezést illeti, a zongorát, és általában... a mütyürkéket, én annak idején megmondtam neki: ami ottmaradt, az övé, tetszés szerint rendelkezhetik vele. Nem vagyok abban a helyzetben... most... hogy támogathassam. Énnekem... látod?

Fejével az ablak felé intett; a ház előtt pufogva fordult meg egy mésztartály-kocsit húzó teherautó.

– Tyimofej! – kiáltott hirtelen Alekszandr Vlagyimirovics. – A fene egye meg, már megint ráhajtottak a felásott földre!

Tyimofej – sötétsárga a bajusza, mint a hajdinasör – kilépett a bódéjából, és a tartálykocsi felé futott, öklével dühösen hadonászva.

– Megállj, hé, hová, te parazita?!... – motyogta halkan, hogy szitkozódását csak a gazdája hallja, a sofőr ne.

– Így megy ez állandóan: az egyik megcsinálja, a másik tönkreteszi – mondta utálkozva Alekszandr Vlagyimirovics, mint aki már torkig van.

Megindult, hogy a kapuig kísérje fiát, de munkások jöttek oda hozzá, elbeszélgetett velük, és Alekszej otthagyta; megfogadta magában, hogy többé be nem teszi lábát apja új házába.

Azzal a nyomasztó érzéssel távozott, hogy nem szereti ezt az embert, akit apjának kell neveznie, és akit gyerekkorában imádott. Érthetetlennek tartotta, hogy mindazokból a tulajdonságaiból, amelyeket valaha csodált, most csak egyet vett észre: az éleslátást, azt a finom ösztönt, amellyel felismerte anyja titkos reménységét (ő, Alekszej is gyanította, hogy anyja csak ki akarja puhatolni: van-e remény a kibékülésre). Apja jellemének azelőtt oly vonzó vonásai nyomtalanul eltűntek: az emberek iránti mohó érdeklődése, s az, ahogyan komoly képpel tudott tréfálni – mindezt a banális tulajdonosi hév úgyszólván kiszorította. Olyan unott közönyt, amilyennel apja fogadta, sohasem tételezett volna fel róla, és ez annyira bántotta, hogy még azt sem írta meg neki, amikor az egyetemet elvégezte, s mérnök lett. Az egyetlen körülmény, ami megkönnyítette a visszaemlékezést erre a kínos látogatásra, az, hogy apja új felesége akkor távol volt – Julija Pavlovna, a „madmazel", ahogyan őt gondolatban nevezte.

És lám, most mégis megszegte a fogadalmát, és ötévi távollét, vagy helyesebben öt évvel az apjával való szakítás után, kérés nélkül, pusztán a saját jószántából, ismét felkeresi, ugyanazzal, az anyjára vonatkozó kéréssel.

Régen kinőtt már a gyerekkorból – huszonkilencedik évében járt, aligha játszhatta volna, véletlenül, úgy mint akkor, a „közvetítő" téves szerepét. Mégsem ez az érettsége – amely kizárta a kockázatot, hogy apjától újabb leckét kelljen végighallgatnia – nem ez indította a már egyszer kipróbált lépésre. De meg nem is sokat mérlegelte: kipróbálta-e már vagy sem, okos vagy ostoba lépés-e, s hogy méltó-e vagy megalázó rá nézve.

Olyan rendkívüli dolog történt a világban, hogy minden hétköznapi megszokottság mintegy megingott, elvesztette hatalmát az élet felett. Nemcsak Alekszejben, de mindazokban, akik körülötte voltak, egyetlen kurta pillanat alatt új tudat született, és ez az új tudat vagy három nappal a születése után máris annyira hatalma alá hajtott minden gondolatot, hogy a régi tudat minden téren meghátrált.

2

Három nappal azelőtt, a feodoszijai üdülőben, ahol Alekszej a barátjával, Begicsov gyári tervfelelőssel, szabadságát töltötte – ott érte őt a háború kitörésének híre.

Annak a napnak a hajnala különösen jól telt el. Autókon, nagy társasággal kirándultak Koktebelbe, fürödtek, gyengéd holdfényű kis kavicsokat gyűjtöttek a parti fövenyen, és Begicsov, egyéb csomagoló alkalmatosság híján, félpudnyi gyűjteményét, általános mulatságra, a vizes fürdőnadrágjába kötözte. Visszatérésük után ők ketten megint kiszaladtak a tengerhez, felfrissülni, és reggeli után, elfáradva, aludni mentek.

Amikor – tizenkét óra tájban – Alekszej felébredt, a szoba ajtaja tárva-nyitva volt, és pizsamás emberek rángatták félre az ablakfüggönyöket; a folyosóról hangos beszéd hallatszott.

Begicsov, meztelen lábát a padlóra eresztve, kócosan, félig nyitott szájjal ült az ágyán, látszott rajta, nem érti, honnan jöttek, és mit csinálnak ezek az emberek. De hirtelen kinyújtózott, olyan erővel, hogy a válla ropogott, és nagyot rikkantott:

– Kelj fel, Alekszej! Vége a szabadságunknak. Eleget pihentünk. És egyáltalán, pajtás . . .

– Háború van, Pasztuhov elvtárs! – vágott szavába a szobatársuk, és élénken húzogatta össze derekán a pizsamája sodrott zsinórövét.

– Megtámadtak a németek, az éjjel – közölte valaki tompán.

Alekszej hirtelen felkönyökölt. Sustorgó lökéseket érzett a fülében, ám erre a belső zajra ugyanakkor mintha felelt volna a hatalmas épület csendje, amelyben minden kis zaj csodálatos tisztán hallatszott. A földszinti társalgóból váratlanul felhangzott a rádióbemondó ünnepélyes, gitáros zengésű hangja, s az ablakon át lassan behatolt a távoli hullámok morajlása.

Alekszej csak később jött rá, ki is mondta akkor olyan kellemetlennek tetsző hangon: megtámadtak a németek. Egy nemrég érkezett ismerőse, szintén gyári alkalmazott, Szocsin nevezetű. Számadása volt vele, és amikor az üdülőben találkoztak, alig köszöntötték egymást. Ám abban a pillanatban, amelyet Alekszej később a háborúra ébredésnek nevezett, mindannyian, akik véletlenül a szobában voltak, elvesztették ismertetőjegyüket, de még ha nyomban ráismer is Szocsinra, akkor sem lepődött volna meg rajta, hogy bejött. Mindez elvesztette jelentőségét.

A házat mintha egy kézlegyintéssel átdobták volna egy különös, zaklatott világba. Szüntelen jövés-menés folyt a lépcsőkön, előcsarnokokban, folyosókon, mindenütt ajtók csapódtak, mintha egyre többen lettek volna, noha sokan bementek a városba. A vendégek között voltak Moszkvából és Leningrádból érkezett üdülők, de akadtak kieviek és odesszaiak is. Ezek rögtön rávetették magukat a távíróra, övéiket tudakolták, jól vannak-e, számukra a békés Kiev és Odessza elleni légitámadások híre volt a legszörnyűbb.

Alekszej és Begicsov elhatározták, hogy még aznap, vasárnap folyamán elutaznak Feodoszijából. Annak idején mindkettőjüket Kolpinóban vették katonai állományba, Leningrád közelében,

ahol az Izsora gyárban dolgoztak. Szocsin is csatlakozott hozzájuk, és Alekszej nem szólt ellene: tetteit most az új körülmények irányították, és nem volt ideje átadni magát a megszokott ellenséges érzületnek.

A pályaudvaron csaknem közelharcok folytak a jegypénztárak előtt. Türelmetlen embersorok nyúltak ki az ajtókon a térre. Szocsin elszánt eréllyel utat tört magának a nép által megostromolt állomásparancsnokhoz, és iratait lobogtatva kierőszakolt tőle három utalványt a katonai jegypénztárhoz. Azelőtt is hosszú sor kígyózott, a tömeg legsűrűjében és összetételében elütött a többitől: itt csaknem mind férfiak álltak, és nagyon sokan egyenruhában.

Begicsov, Alekszej és Szocsin ügyeletet szervezett: váltakozva álltak sort a jegyért, hogy a pályaudvar fülledt forrósága után odakint pihenhessenek, és megmozgassák tagjaikat. Délfelé a hőség tűrhetetlenné vált. Alekszej átadta az iratait Begicsovnak, és kiment a tengerhez.

A part kihalt volt, csak távol, a kikötőben tarkállott a nyüzsgő sokaság.

Alekszej leheveredett a forró kavicsokra. Egy-egy megcsendesült hullám lustán neszezett. A vízben márványos színek váltakoztak. Felszínén körök terjedtek szét, mintha horgászok merültek volna ott alá. Alekszej a part közelében egy sonkaszínű meduza megcsillanó kupoláját látta. Felkelt, és egy kőre állt, a part legszélén.

Nagy csapat meduzát pillantott meg. Sokszínű, különféle méretű testek özöne volt ez, kocsonyás szövetük csillogva lüktetett a napon. Legtöbbjük színe halvány hússzínbe játszón a friss rozsdára emlékeztetett. Ezek között a bágyadtvörös tömegek közt opálos vagy tejes-búzavirágkék példányok mutatkoztak, feldobták magukat a víz színére, majd meg mélyen alámerültek. A nagy meduzák óriási sampinyongombákhoz hasonlítottak. Száraikat körös-körül pohárforma függelékek övezték. A kis meduzák olajfoltokként úszkáltak, és csak a közepükön látszó kis csillaggal vagy kereszttel különböztek tőlük.

Ezek az alakjukat összevissza változtató, átlátszó élőlények mintha mérezkedtek volna a tiszta vízben, felvetődve, majd meg

alábukva. A tenger mélyéről a part felé özönlésük vonzóan szép látvány volt, és minden valószínűség szerint céltalan.

Alekszejnek sajátos tulajdonsága volt: a „mélázás". A lelki élet nyilván nem ismer semmiféle határt az egyes megnyilvánulásai között. Az ember nem tud csak érezni, vagy csak gondolkodni. Ha gondolkodik, mindig érez is, és ha érez, gondolatai is vannak. De e lelki tevékenységek csak ritkán folynak egy időben, egyenlő erővel. Hol egyik, hol másik kerekedik felül: az érzés vagy a gondolat. És megesik, hogy az érzés még nem ébredt fel teljesen az emberben, hogy magával ragadja, a gondolat pedig, amely már nem dolgozik elmélyülten, még nem szenderedett el.

Alekszej ezeket a pillanatokat patakon való átkeléshez hasonlította. Az ember odamegy a parthoz, és habozás nélkül rálép a kis hídra. Semmiféle szándék nem vezeti, azonkívül, hogy a patakon átkeljen. De hirtelen megállítja valami, és sokáig elnézi az iramló habokat a csillogó kavicsok felett, hogy azután újjászületett érzéssel fusson a túlsó partra.

Ez történt most is.

A tengeri szörnyek zavaros áradatának látványa Alekszejt egy pillanatra dermedt egyensúllyal ajándékozta meg. Ez a mindent felülmúló életbőség teljes értelemhiánnyal párosulva, ámulatba ejtette. Ámde a tengeri magányt megelőzően a nyugtalanság szétszórta a gondolatait. Most a gazdag és az ember iránt oly közönyös természet csodálata összefogta s rendbe terelte őket.

Váratlan nyugalommal felismerte: a háborúra ébredése a létének teljes átalakulását jelenti. Világossá vált előtte, hogy már az új célnak engedelmeskedik, és engedelmeskednek akarva vagy akaratlanul mindannyian, akik ezt a reggelt megérték. Amint most eszébe jutott, hogy ideje visszatérni, tisztán látta a pályaudvart, a pénztárak előtt hullámzó tömeget, az arcokat, merőben megváltozott kifejezésükkel – és hirtelen, nem fontolgatta, hanem szinte kimondta gondolatban: „Íme, a háború követelte tulajdonság: a türelem." Még egy pillantást vetett a nyugodt tengerre, és megindult vissza, a városba.

Amikor esteledett, Begicsov kilépett az üdülő kertjébe, és egy vén tujafa alatt kiszórta a kis köveket, amelyeket a koktebeli

fövenyen szedegetett, emlékül. Egy pillanatig nézte őket, majd elmosolyodott, és lábával lassan elegyengette . . .

A bőröndöket már lezárták. Alekszej két társával este Dzsankojba utazott.

Mivelhogy itt is hárman egyetértően cselekedtek, kitartásuk minden akadályt legyőzött: feljutottak a moszkvai gyorsra.

3

Minden száz kilométerrel makacsabbul tört be a vonatba a háború. A csomópontokon felszállni akaró tömegek, miután a zárt vagonajtók előtt kilármázták magukat a vonatkísérőkkel, ottmaradtak a peronon, és várták a következő vonatot, de a dörömbölést, lármát mohón elnyelték a vagonok, és vitték a forró sztyep felé. Akinek sikerült a kupéból kifurakodnia a folyosóra, a rádióhangszóróhoz, sokáig nem engedte át helyét a kis fekete tányér alatt, amely rezegve szórta hírszilánkjait. Egyre több történetet adtak tovább az első bombázásokról; azok szájából eredtek ezek, akik valami ravaszsággal mégis feljutottak a megközelíthetetlen gyorsra. Egyre komorabbá váltak az arcok. És nevetés már sehol sem hallatszott.

Harkov sokáig nem engedte be a vonatot. A kitérővágányokon hosszú pőrekocsi-szerelvények dübörögtek. Ágyúk mentek, ponyvával és ponyva nélkül. Teherautók, egyszínűre festve, ahogy épp a gyárból kikerültek. Katonasofőrök bóbiskoltak vezetőfülkéjükben, a mozdulatlan kormányok mögött. Furcsa volt ezeket a megmerevült autókerekeket látni, a pőrekocsik nyugtalanul futó kerekei felett. Mintha tapogatva próbálgatná a síneket, úgy haladt a katonavonat. A harcosok a teherkocsik széles, nyitott ajtajában tömörültek. Egyesek felemelt karral viszonozták a gyorsvonat utasainak integetését. Mozdonyfütty nem volt – ez most csak a légiriadó céljára szolgált –, és a vasút ezzel a szokatlan némaságával is kifejezésre juttatta a militarizált szolgálat kemény kötelességét.

Végre befuthatott a moszkvai vonat a pályaudvarra. Alekszej előtt feltárult a peron, katonákkal telezsúfolva. Egy gyalogos alakulat várta türelmetlenül bevagonírozását. Köpenykoszorúk, puskák, kulacsok, utászásók, gázálarcok – mindez új nyelven egyesítette az embereket, s beszélt arról a változásról, amely mindannyiukra vár. A parancsnokok hol felbukkantak, hol eltűntek a felbomlott sorok között, vállszíjukkal, övükön pisztollyal és térképtáskával, mely utóbbi, titokzatos tartalmával, még az alhadnagyokat is jelentőssé tette.

Alekszej beszívta az indulásra váró katonák türelmetlen izgalmát, és szinte megtapogatta egyik csípőjén a pisztolyt, másikon azt a titokzatos, tekintélyt adó parancsnoki térképtáskát. Itt, a harkovi pályaudvaron született a meggyőződése, hogy mihelyt hazaér, behívják. És ettől a pillanattól fogva gyötörni kezdte az aggodalom anyja miatt, aki az ő bevonulása után magára marad.

Amikor Tulához közeledtek, ez a bizonyosság már Begicsovra is átragadt, ő is úgy vélte, mindenkit elvisznek a háborúba, egyszerre. Kezdetben még vitatkozott, bizonygatta, hogy a gyár nem engedheti el a mérnökeit, amíg megbízható pótlást nem talált. Majd abban egyetértett vele, hogy egyeseket elvisznek, mások ottmaradnak – neki mint tervfelelősnek, az emberek ide-oda helyezése békeidőben sem volt éppen ismeretlen fogalom.

– Békeidő, a fenébe is! – kiáltott fel hirtelen, és könnyedén felnevetett. – Tegnap még nem beszéltünk így.

– Igen. Éltünk-éldegéltünk. Most meg: honvédő háború van – mondta elkomorodva Szocsin.

Ez a szó – honvédő háború –, amelyet a rádióban hallottak először, meglepte az utasokat; s szájról szájra járt az egész vonatban. Nemcsak azért, mert történelmi tartalmú volt, s úgy érezték, másra, mint az 1812-es év eseményeire nem alkalmazható, hanem mert mindannyian megszokták a gondolatot, hogy a történelem a Napóleon elleni háborút csak később nevezte el így, amikor kiderült, hogy honvédő. Most ezt a háborút, amely éppen csak hogy kitört, máris azon a néven nevezték, amelyet talán csak a jövőben adhatnának neki – és ez az első pillanatban annyira váratlan volt, mintha a Frigyes elleni háborút mindjárt az

elején hétévesnek nyilvánították volna. Ámde egyre sűrűbben ismételgették, és a honvédő háború kifejezés tartalmában kezdte elveszteni azonosságát a régi történelmi ténnyel. Régiből újjá lett. Átterelte a gondolatot a múltról az elkövetkezendőre, s gondolkodásra késztetett az esemény páratlan nagyságáról és jelentőségéről. És talán éppen ez a kifejezés erősítette meg minden egyébnél gyorsabban – s nem csupán Alekszejben és Begicsovban – azt a meggyőződést, hogy a háború menthetetlenül mindenkit elsodor.

– No, gyerünk tulai mézeskalácsot venni – mondta Begicsov felállva.

Ámde az elmúlt két nap alatt nemcsak a mézeskalács tűnt el Tulából: a kioszkok, s az árus kis kocsijai és tálcái is mind kiürültek. Ezen a közbeeső állomáson is megtízszereződött az emberáradat.

Amint a vasúti büfé felé nyomakodtak a tömegben, Alekszej észrevette, hogy egy vöröses szőke, magas fiatalember, akinek a nyaka tele volt szeplővel, kezét óvatosan Begicsov karja alá dugja.

– Hé, dzsentlmen! – kiáltott rá, s megragadta a fiatalember könyökét.

De az nem hederített a kiáltásra, hanem hátulról átölelte Begicsovot, és erősen magához szorította. Begicsov sandán hátranézett, s nagy szája meglepett mosolyra húzódott.

– Pavel! – mondta. – Te csodabogár! Szervusz!

– Nem hagytak a zsebedbe nyúlni – nevetett a sárga hajú, s futó pillantást vetett Alekszejre.

– Honnan kerülsz ide? – érdeklődött Begicsov.

– Én kérdezem: honnan?

– A Krímből. Ott üdültem. De félbe kellett szakítanom: mi történik, mondd?

– Júliusban én is szabadságra akartam menni. Most már talán Karlsbadba megyek!

– Mit beszélsz?

– Miért? Talán nem hiszed? – kérdezte Pavel, most már teljes komolysággal.

– Kicsit messze van, úgy gondolom.

– Ez más kérdés.

Tovább furakodtak a sörpult felé, erősen összeölelkezve, az embertömeg szorításában. Alekszej, iménti viselkedése miatt kissé zavartan nézegette az idegent, miközben a nyomukban haladt.

Pavel nagycsontú volt, csapott atlétavállú. Szabályos, határozott vonású arca egészséges színével tűnt ki, és egész bőrét sárga szeplők színezték folt nélkül, egyenletesen, csak a füle mögött szóródtak szét mindenfelé apró szemecskékben. Gyorsan beszélt, kihívó jókedvvel, és nagyon magabiztosnak látszott. (Alekszej egyébként gyerekkora óta nem szerette a vörös hajúakat.)

Megvárták, amíg a sörüket kimérik, aztán kissé kivergődtek a tolongásból, koccintottak a hasas korsókkal, s élvezettel merítették ajkukat a hideg habba.

– Ismerkedjetek meg – mondta Begicsov Alekszejnek. – Tulai barátom, együtt dolgoztunk itt, Pavel Tyihonics Parabukin, fegyverkészítő. Ez pedig Izsora-beli, Pasztuhov Alekszej Alekszandrovics.

Parabukin egy pillanatig rászegezte Alekszejre derűs, aranyló pillantását, s bólintott, mintha azt mondaná: helyes, semmi kifogásom az ismeretség ellen.

– Ahhoz a Pasztuhovhoz nincs valami köze? – fordult Alekszejhez.

– Melyikhez?

– No hát, a drámaíróhoz. Nálunk Tulában is játszották egy darabját... hogy is?... Nem jut eszembe.

– A fia – mondta Begicsov.

– Ahá! – Pavel ismét helyeslően bólintott. – Nos, hogy van, min dolgozik most?

– Régen nem láttam már – felelte Alekszej kelletlenül.

– Ú-úgy... – Parabukin szinte sajnálkozva elhúzta a szót. – Most a darabokban keményebben kell a németekkel elbánni – folytatta, és bal öklét a söröskorsó szintjéig emelte; nem volt sokkal kisebb a korsónál. – Mondja meg neki, hogy a fasisztákat úgy kell aprítani, mint a répát. Szóval, tettel, ahol érjük. Hogy lássa a nép.

– Külön élek apámtól – közölte Alekszej.

– Akkor írja meg neki – tanácsolta nyomban Parabukin, és kiitta sörét. – Hajtsátok fel, még eggyel iszunk, én itt soron kívül kapok, ismer a csapos. (Pajzánul kacsintott Begicsovra.) – Hogy is nevezik a fővárosban? Barman, mi?

Egy kezébe fogta mind a három korsót, és a tömeg feje felett nyújtogatva, kiabálta:

– Davidovics! Tölts, kérlek! Elkésem!

– Hát te hova utazol? – kérdezte Begicsov.

– Moszkvába. A gyorsra akartam feljutni, de nem sikerült. Félóra múlva indul a helyi vonat, valahogy majd csak odaérünk.

– Kiküldetés?

– Csak kétnapos. Egy feltaláló körül támadt zavar (újra Begicsovra kacsintott), ezt kell elintézni.

– Tinálatok behívják a gyáriakat?

Parabukin mohón kortyolt néhányat az új korsóból, fújt egyet, és úgy mondta:

– Válogatva, persze. Világos!

– Téged? – érdeklődött tovább Begicsov.

– Engem? Én kijelentettem, hogy önkéntesnek megyek. Az igazgató azt kérdezi: kaptál-e behívót? Nem, mondom, nem kaptam. Akkor, azt mondja, majd én gondoskodom róla, hogy ne iskapj. Elfelejtetted, mivel foglalkozol? – kérdezi. – Holnap elutazol Moszkvába, és minden rendben legyen (mármint a felfedezőt illetően – kacsintott ismét Parabukin). – Önkéntesnek pedig majd csak utánam mégy, mondja. – Végeztünk . . .

– Jól befűtenek most a fegyverkészítőknek! – mosolygott Begicsov.

– Elképzelheted! – Pavel ismét felszegte fejét, és az alsó ajkát lebiggyesztette. – Moszkvában van még egy kis elintéznivalóm: az unokahúgomat kell kihoznom. Ott vendégeskedik. És nem olyan egyszerű kijutni. Méghozzá egy fiatal lánynak. Te láttad őt valamikor, Nágyát?

– Nem emlékszem.

– Igaz, régen volt már, harmadik éve, hogy Tulából elmentél, mi? Nágya már eladó lány, elvégezte a tízosztályos iskolát . . . No, a pénztárhoz kell mennem, különben még nem kapok jegyet. Egészségedre! . . .

Felemelték a korsókat. Begicsov szeretettel nézett Pavelre, és arról kezdett beszélni, hogy még csak egy kis havas szél kavarog, de várj csak, mindent felemel a földről, és viszi-viszi, s felzúg a fergeteg (a Volgán túli sztyeppés vidékről származott, és jól tudta, hogyan nyelik ott el a hóviharok a földet) – kit ide, kit oda sodor, aztán kereshetjük egymást, sőt meglehet, hogy hiányzik is egyik-másik jó barát.

Pavel nem hallgatta végig; egy hajtásra kiitta a sörét, és megtörölte öklével száját.

– Minek találgassuk? Aki nem hal meg, az életben marad.

Búcsúzkodni kezdett. Már elválasztotta őket a tömeg, amikor megfordult, és boldog, naiv mosollyal kiáltotta:

– Begicsov! Megnősültem!

– Mikor?

– Elég régen. Már negyedik napja! – kiáltotta hangosan, és szétterpesztett ujjú, nagy kezével búcsút intett.

Vörösesszőke nyakszirtje még felmerült a tömeg felett, majd eltűnt.

– Micsoda legény! – sóhajtott Begicsov. – Testi-lelki barátok voltunk. És milyen leleményes! Az öreg konstruktőrök sokra tartják.

– Tulai?

– A Volga vidékéről való. Ulinát, a színésznőt, ismered?

– Úgy rémlik, hallottam róla.

– Az a nővére.

– Melyik színházban játszik?

– A Volga-vidéken játszott, meg az Uralban... Általában... A Szovjetunió népművésze. Én itt néztem meg, Tulában. A férje nagy ember. Csak valami baj van vele, azt beszélik...

Alekszej nem figyelt oda.

Bosszantotta, ha ismeretlen emberek az apja felől kérdezősködtek. Sőt olykor azt felelte, hogy semmi köze „ahhoz" a Pasztuhovhoz: névrokonság. Önmaga akart lenni, és nem „annak" a Pasztuhovnak tükörképe, visszhangja...

Ez a Parabukinnal való beszélgetés váratlan ötletet sugalmazott. Úgy gondolta, hogy az ő várható bevonulása következtében anyja joggal várhat támogatást az apjától. Maga persze a vi-

lágért sem fordulna hozzá, túlságosan elmélyült már köztük a szakadék. De őt mi tarthatná vissza, hogy előkészítse apját erre a szükségességre? Hiszen ez nem szeszély. A háborúnak nemcsak meg kell másítania, de egyszerűen meg kell szüntetnie azt az apja iránti ellenszenvét, amely évek során kialakult benne. Megvizsgálta magát, és úgy látta, nem tévedett: a régi haragot már szinte elfelejtette. Végeredményben ez csak kötelessége az anyjával szemben. Megérlelődött az elhatározás: ahogy Moszkvába ér, elmegy apjához, és beszél vele.

Mindaz az emberáradat, ami mindenütt az állomások felé özönlött és tombolt, Moszkvában mintha egyetlen mederbe ömlene, és vízesésként zuhogna alá. Itt minden örvénylett, zúgott.

A három utas kábultan, igyekezve nem elveszteni egymást, lerohant a peronról az aluljáróba, elhúztak a föld alatt, és lihegve bukkantak elő a külső téren. Az emberforgatag valahová a szélre sodorta őket, ahol a hullámok azzal fenyegettek, hogy felborítják a helyiérdekű kis pénztárfülkéit. Csodálatos módon ez a hullámverés mindhármukat poggyászostul belökte egy kis teherautó rozzant kocsiszekrényébe. Az iránytaxi szédítően robogott a Szadovaja körúton a Kurszki-pályaudvartól az Október-pályaudvarig. A barátok újabb körforgásba kerültek.

Alekszej itt közölte Begicsovval, hogy ki akar menni az apjához.

– Eredj! Egész nap a rendelkezésedre áll. Mi Szocsinnal elintézzük az átszállást. Egyébként hogy állsz pénz dolgában?

– Maradt valamicském.

– Szocsinnak nincs elég pénze. Kért.

Alekszej körülnézett. Szocsin távolabb állt, egyik lábát a bőröndjén nyugtatva. Egyáltalán, ahol csak lehetett, igyekezett félrehúzódni. Ez hozzátartozott emberkerülő természetéhez. Tekintetük találkozott, és mindketten elfordították a szemüket.

Alekszej vállat vont.

– Szocsin később jött a Krímbe. Mi már mindent elkölthettünk addigra.

– Mit tudom én, nem jelentette, hogyan történt.

– Szocsinnak nem adok pénzt – szólt Alekszej csendes makacssággal.

– Itthagyjuk, feleúton?

– Szóval ez a helyzet. Számára nincs pénzem. Neked – tessék! Mennyi kell?

– Helyes. Ahogy megérkezünk, megadom. Add ide!

Alekszej kiszámolta a pénzt; majd Szocsinra pillantott, és ismét elfogta annak repdeső tekintetét. Feléje bólintott. Szocsin gyorsan levette lábát a bőröndről, és udvarias meghajlással válaszolt. Szégyenlős és kissé gúnyos mosolyával mintegy megköszönte a pénzt.

Alekszej gyorsan kezet fogott Begicsovval. Néhány perc múlva a metró már átröpítette a Belorusz-pályaudvarra.

4

A sűrű kis fenyvesben a fenyők ága feketének látszott, s a fűre vetett árnyékuk mintegy az éjszaka homályát őrizte, mellette pedig a felhőtlen nap vakító tüzű fényfoltjai csillogtak. Itt nem érződött a hőség, amely a nyitott térségeket nyomasztotta, de mintha kipréselte volna a fák nedvét, és a tűlevelek illatos, álmosító lehelete az egész erdőt átitatta. Itt, más-más módon, minden pihenésre csábított, hangolt: a kis rókalepkék, amelyek párosával űzték csalóka játékukat a napsütésben; a mókus, amely hirtelen megmérgesedve ledobott a fenyőről egy múlt évi üres tobozt; az elsuhanó szajkó kék szárnya és röptiben hallatott, rémült kiáltása; a bodzabokor levegőbe rajzolódó levelei, s alatta a sejtelmes homály, meg a távoli, játékos női „hahó"! . . .

De Alekszej ellenállt a csábításnak. Akkor állt csak meg, amikor az erdei út végére ért, s a dombon épült kis falucskát maga mögött hagyta. Ki is tudott volna elmenni e látvány mellett, ami most a szeme elé tárult?

Mozdulatlan tó pihent ott, meredek part gyűrűjébe zárva. A sűrű füzek, melyek gyökérzete erősen megkötötte a gátat, függőónként lógatták a vízbe ólomszínű ágaikat. A part beugrásain megdőltek a nyírfák, mintha alámosott gyökereikkel együtt a

tóba készülnének zuhanni. Mögöttük évszázados park sötétlett, középen egy csoport vörösfenyő koronája vetődött a magas égbe. A kis öblöket zöld daraként békalencse lepte, s hófehér kacsák szelték szép sorjában, mintha szálra lettek volna fűzve. Egy magányos horgász, újságcsákóval a fején, botjával csendesen riogatta őket, hogy ne zavarják. Vetési varjak szálltak, s a vízben, ahol minden tótágast állt, tükörképük hassal felfelé úszott. Valahol szorgalmasan zakatolt egy motor, s egy kiskutya dühösködött, mintha csak túl akarná ugatni. A víztörőn csengettyűként csilingelt egy rést kereső vízsugár. A távolban a levegő kék párája rezgett.

Mindez az orosz természet által százszor és százszor megismételt, megszokott kép volt ez. De varázsa éppen abban állt, hogy megszokott volt, mint ahogyan nemritkán egy hétköznapi arc mögött a legjelentősebb emberi érték rejlik. Alekszej csodálkozott rajta, hogyan nem láthatta ezt a tavat öt évvel ezelőtt, amikor első ízben kereste fel apját? Tehát valóban nem maradt meg akkor a szívében erről az útjáról semmi egyéb, csak a bántódás.

Meglepő ellentétben állt ez a kép azzal a nyugtalansággal, amely Alekszejt már harmadnapja hatalmában tartotta. A természet mintha azt mondta volna: ilyennek kell lennie az életnek, mint amilyen én vagyok. De még más hang is csengett a nap érintetlen nyugalmában. Azzal fenyegetnek, hogy elvesznek engem tőled, mondta neki ez a hang, elvesznek örökre. Én neveltelek fel téged, én tanítottalak meg szeretni és érteni a szépet, én vagyok a te bölcsőd. A legjobbat, amit e világon láttál, hallottál, és valaha is éreztél, én adtam neked. Az én teremtményem, reményem és gyermekem vagy, az én teremtő szellemem. Most ki akarnak szakítani az életedből. Mivé lesz az életed, ha nem állsz ki értem, nem védesz meg saját testeddel a meggyalázástól?

Alekszej az első pillanatban vágyat érzett, hogy elbúcsúzzék ettől az elébe tárulkozó, napsugaras világtól. De elnézte végtelenül egyszerű és csodálatos vonásait, mint egy anya arcát, és hirtelen azt mondta neki: „Üdv! Üdv, örök útitársam, erőim forrása, szívem gyönyörűsége, örökre üdv neked!"

Váratlan izgalommal indult tovább, hirtelen úgy kilépve, mintha menetelne.

Alekszandr Vlagyimirovics nyaralójának kertajtaja félig nyitva volt. Fekete foltos, barna juhászkutya bukkant fel a kis ösvényen, s fülét hegyezte. Hátrálni nem lehetett: Alekszej egyenesen feléje masírozott. A kutya orrcimpái megremegtek, s hirtelen fülét lesunyítva, lehajtott fejjel, barátságosan megcsóválta bozontos farkát.

A ház nyitott ablakaiból aprítókés kopogása hallatszott. Alekszej belökte a hátsó tornácajtót, és a konyhában találta magát.

A szakácsnő – alacsonyka, és mintha csupa párnából lett volna – köténye csücskébe törölte verejtékes felsőajkát, és nyájasan elmosolyodott, amikor kip-kop! – kis cipősarok kopogása hangzott fel a szobákban, s egy rendkívül aggódóan csengő, ezüstös koloratúra töltötte be a nyaralót.

– Motya! A sáfrányt nem felejtette ki, Motya?

Julija Pavlovna reggeli pompájában kipenderült a konyhába. Hirtelen minden tagja megmerevedett, és egy pillanatig úgy állt ott, mint aki fényképész előtt pózba vágja magát. Egyetlenegy kis ránc sem rezzent halvány selyemvirágokkal hímzett sötét pongyoláján, ügyes kézzel elrendezett, habfehér hajának egy szála sem rezdült.

Alekszej köszöntötte: – Jó reggelt!

– Szent Isten! – rebegte Julija Pavlovna, és lassan összetette kezét, mintha kérve-kérné, hogy ne rémítgesse őt. – Aljosa? Micsoda meglepetés!

– Igen, én vagyok – mondta Alekszej, az egyik lábáról a másikra állva.

– Látom, hogy maga az! De nem hiszek a szememnek! – kiáltotta Julija Pavlovna.

Ismét csilingelt a hangja, hol vékonykán a legmagasabb regiszterbe tört, hol mélybe hullott, mintha szopránjának terjedelmét próbálgatná. Felkacagott, és ezzel minden kis vonása megkezdte élénk tevékenységét, amelyre természettől fogva és a megszokássá lett gyakorlás folytán hivatott volt. Szinte észre sem lehetett venni, hogy Julija Pavlovna elbűvölő asszonyt játszik – olyan természetesen alakította szerepét, mint a színész, akinek játékművészete a természetes mozdulatokból fakad.

Fejéhez kapott, cseppet sem bolygatva meg a frizuráját, fel-

húzott szemöldöke ijedtséget fejezett ki, de a mosoly nem tűnt el az arcáról.

– Hogy jött át a kerten? Nem hallottam Charleyt ugatni. Jó, hogy nem tépte szét magát.

– Szelíd kutya az.

– Íme, a nevelés eredménye! – Julija Pavlovna ismét összecsapta kezét, körmöcskéi csak úgy szikráztak. – Surik úgy elrontotta Charleyt, hogy már csak a háziakra ugrik rá. Képzelje, ettől a vadállattól már a kiscicák sem félnek!

Hirtelen elkomolyodva nézegette Alekszejt. Szemében ámulat és szomorúság fénylett.

– Aljosa, hiszen maga megszépült! Sokkal szebb, mint volt! Ez... ez már szinte illetlenség!

Felkacagott, kedveskedőn, s nyíltan gyönyörködött a fiatalemberben, és talán még inkább önmagában.

– És hogy megférfiasodott! Mit tesz az, mérnöknek lenni!

Alekszej még mindig nem tudott elkapni egy kis szünetet, hogy végre megszólaljon. Julija Pavlovnán nem fogott az idő: ugyanolyan volt, mint régen, amikor az apja bemutatta neki („Ismerkedj meg, kérlek, ezzel az elbűvölő teremtéssel – mondta tréfásan Alekszandr Vlagyimirovics –, és ne hidd, hogy nagymama, Julija Pavlovna úgy megtanult hajat festeni, hogy a fodrászok megőrülnek az irigységtől.") És Alekszej ekkor hallotta először Julija Pavlovna kacagását és beszédét, amely úgy beleszövődött ebbe a kacagásba, mint cérna a csipkébe. („Ó, az apám huszonhat éves korában már galambősz volt! – mondta. – S azt állította, hogy ez családi tulajdonság nálunk. S hogy nem az öregségtől van, hanem... a bölcsességtől! Látja, én sem fajzottam el. Legalábbis, ami az ősz hajat illeti.")

Most is, mint akkor, megismerkedésükkor, Julija Pavlovna egymásba fonódó beszéde és nevetése vegyes érzelmeket váltott ki Alekszejből. Túlságosan sok hatásosság volt ebben a fesztelen viselkedésben, ám ugyanakkor nem hihette, hogy ekkora fesztelenség mesterkélt lehet.

– Mit bámul úgy rám? – kérdezősködött tovább Julija Pavlovna; élvezte, hogy a fiatalember le nem veszi róla a szemét. – Megöregedtem? Az ősz hajszálaim már nem szaporodhattak.

Az ősz haja volt a büszkesége – ez a sima, mintegy fényezett, kékesfehér haj, amely a fiatal arc élénk színeit még jobban kiemelte. Sok mindenről le tudott volna mondani, csak a hajáról nem; kékítette, hogy a kékes árnyalatát fokozza: ezt nem tartotta festésnek, és szerette hangoztatni, hogy egy asszony, mihelyt a haját festi, már egy lépést meghátrált az öregség előtt. Igaz, neki nem lett volna ezt a lépést miért megtennie: – alig volt túl a harmincon.

Alekszej nézte, és arra gondolt, hogy Julija Pavlovna bizonyára csak ha egyedül van, s akkor is csak véletlenül pillanthatja meg tükrében azt az arcot, amely valóságos lényét tükrözi. „Igen, madmazel" – csaknem kiszaladt a száján ez a szó, amikor az asszony, kissé bántódottan, kimondta helyette:

– Magának egy kérdés lebeg a nyelvén, hogy Surik itthon van-e?

– Igen, Julija Pavlovna, beszélnem kell apámmal.

– Micsoda bosszúság! – csicseregte az asszony. – Surik tegnap bement a városba. De hamarosan megjön. Legkésőbb estére. Ittmarad nálunk, ugye, Aljosa? Vagy... (karikára nyílt szemében ijedtség és szemrehányás látszott), vagy még mindig nem szívelhet engem?

– Átutazóban vagyok, és nagyon sietek.

– Mit beszél?! – mondta még ijedtebben, és ujjai hegyét az ajkára illesztette. – Surik soha meg nem bocsátja nekem, ha magát elengedem. Nem, nem! Meg kell, hogy várja!

– Lehetetlen.

– Komolyan mondja? Azután, hogy annyi évig még csak tudni sem akart rólunk, most eljön, és Surikkal ne is találkozzanak?

– Engedje meg, hogy néhány sort írjak apámnak.

– Nem, nem! Hova gondol?! Sehová sem megy el! Egyszerűen ráuszítom magára Charleyt!

Alekszej elővette a noteszét, és állva írni kezdett.

Julija Pavlovna csüggedten kesergett:

– Istenem, micsoda egy makacs ember! Hova siet? Mondja, talán ez is összefügg ezekkel a hallatlan eseményekkel? Mit gondol a háborúról, Aljosa? – rebegte hirtelen áhítattal.

Alekszej valamit mormogott, de nem hagyta abba az írást.

– Surik nagyon odavolt. De csak az első pillanatban. Majd úgy vette, mint elkerülhetetlent, és kijelentette, hogy mindenre kész. Igen, persze, fel kell készülni! Surik nagyon férfiasan viseli mindezt. Olyan nehéz neki, szegénykének!

Az asszony hirtelen hátravetette fejét, nem hogy a szemét égnek meressze, ámde kissé bágyadtra állította be a pillantását, amitől az részvétet és szomorúságot fejezett ki.

– Attól félek, mindent értek már! Ó, igen, tudom! Magát behívták, ugye?

– Nem.

– De el kell mennie a háborúba?

– Miért: kell? Mindenkinek kötelessége.

– Persze, kötelesség. De nem borzasztó?

– Tessék, kérem, adja át apámnak – kérte Alekszej, a noteszlapot kitépve.

Az asszony közelebb lépett hozzá, fogta a kis cédulát, és lassan belecsúsztatta Alekszej zakójának mellényzsebébe.

– Semmit sem veszek el, egyelőre nem engedem el innen. Átutazóban van Moszkvában, méghozzá helyiérdekűn jött ki (elbiggyesztette az ajkát), étlen-szomjan (halkan kuncogott)... Motya, mi van már kész? A húsos kalácsot már kivette?

Kissé felemelte a vastag konyharuhát az asztalon levő tepsiről, élvezettel megszaglászta a kalács héját, és mosolyában valami gyerekes mohóság csillant.

– Csakugyan, mint Csehovnál! Emlékszik, Aljosa? A húsos kalács szemérmetlenül tárulkozzék, egész meztelenségében! – mondta Alekszandr Vlagyimirovicsot utánozva, aki szeretett idézgetni.

– Mindjárt, mindjárt megkóstoljuk! Nem hívom be, Aljosa, odabenn olyan felfordulás van!

Kisuhant az ajtón.

Az egész beszélgetés alatt edényzörgés hallatszott a szobákból. Most egy lány jött ki a konyhába, szűk szoknyácskában. Egy halom tányért szorított a melléhez, kíváncsi pillantást vetett a vendégre, és kikottyantotta:

– Mennyi mosogatni való, nem is tudom, Istenem segíts! – letette a tányérokat, megráncigálta a szoknyáját, és visszament.

Julija Pavlovna máris ott állt, szalvétával a kezében.

– Miért nem kínál helyet, Motya? Üljön le, Aljosa! Motya, tegye arrébb a tepsit. Itt fogok teríteni.

Meglobogtatta a ropogósra keményített szalvétát, s az asztal egyik sarkára terítette. Motya kötényével letörölt egy konyhaszéket.

– Kérem, adja ezt át apámnak – ismételte halkan Alekszej, és letette a cédulát a szalvétára,

– Szóval maga csakugyan... – kezdte Julija Pavlovna, de nem fejezte be. Egyik vállacskáját felrántotta, és erőtlenül leejtette a kezét. – Ha már húsos kaláccsal se lehet itt tartani, mit tehetek?

– Nem akarom más helyét elfoglalni – mondta Alekszej, és lábával kissé eltolta a széket. Vére arcába tolult.

Az asszony is elpirult, de mosolygott.

– A szerelmet nem lehet erőltetni. De ne felejtse el, Aljosa, hogy Suriktól ki fogok kapni. Ez a maga lelkén szárad.

Alekszej elbúcsúzott. Az asszony kikísérte a lépcsőtornácra, és Alekszej hallotta a háta mögött ezüstösen csilingelő hangját:

– Tyimofej! Fogja meg Charleyt! Tyimofej! Charleyt!

– Minek fogjam meg azt a borjút? – felelte egy lusta kis hang.

A kapun kilépve Alekszej abba az irányba nézett, amerről jött. Forró szellő lengedezett, s zörgette a kerítés mellett sorakozó bokrok idő előtt elszáradt lombját. Eszébe jutott a tó, és a rezgő, párás levegő a víz felett, fülébe csengett a gát zsilipjén szóló kis harang.

Ebben a pillanatban az egész út, a madmazel általi fogadtatással koronázva, esztelenségnek tűnt fel előtte, az asszony csicsergése, és a szalvétácska a konyhaasztal sarkán: megcsúfolásnak. A méreg kikívánkozott belőle, szamárnak szidta magát. Ugyanazon az úton visszamenni annyi lett volna, mint állandóan szidni önmagát az ostobaságáért. Úgy döntött tehát, hogy más úton tér vissza Moszkvába, és elindult megállót keresni.

Ötven lépést sem mehetett még, amikor énekszó harsant feléje, hetyke, több szólamú harmonikakísérettel.

Négy legény ment összeölelkezve a fenyvesen át, a fűvel be-

nőtt, széles nyiladékban, mögöttük csapatban lányok. A fákon átszűrődő zöldes fény pajzán foltokat ejtett a fiatal arcokra, a lányok takaros ruhájára, s a legények ingére.

– Milyen nap van ma? – tűnődött Alekszej. – Miért vigad a falu?

A fiatalok láthatóan pityókosak voltak, imbolyogva, de gyorsan mentek, víg dalt énekelve, és mégis valami szívsajdító volt ebben a jelenetben.

„Behívottak – gondolta Alekszej. – Ezek bevonulnak. Negyedik napja már . . . negyedik napja a felébredésnek."

Mintha naptárba pillantott volna: június huszonötödike. Hirtelen megállt: az ördögbe is! Június huszonötödike? Az apja születésnapja . . . Ezért volt hát mindez: a húsos kalács, a felfordulás a szobákban, az edényzörgés, „mennyi mosogatni való, Istenem, segíts!" Alekszandr Vlagyimirovics Pasztuhovnál ma vendégek lesznek.

Igen, igen. Mindig szerette megülni ezt a napot, eszem-iszommal könnyíteni a lelkecskéjén. Lehet, hogy most sem tér el a szokástól? Talán még alszik, mint ahogy Alekszej aludta az igazak álmát Feodoszijában, amíg azok az emberek be nem jöttek, hogy a függönyöket félreráncigálják? Talán az ő számára még nem érkezett el a felébredés?

– Mégiscsak kiegyensúlyozott jellem az én apám! – mosolygott gúnyosan, és meggyorsította a lépéseit.

A bánatos harmonikaszó még sokáig kísérte.

1

Alekszandr Vlagyimirovics Pasztuhovnak rossz napja volt. A színház, amely Moszkvában legtöbbet játszotta a darabjait, abbahagyta új vígjátékának próbáit.

Az okot nem látta világosan, legalábbis az első percben nem. Az igazgató szobájában lefolyt beszélgetés azt a bizonyos jól ismert jelleget viselte magán, amikor a színházi szakemberek nem akarják kereken kimondani az igazságot, nehogy a szerzővel való jó viszonyukat elrontsák. A mennyezet felé vetett tűnődő pillantás, hirtelen egy nagyon szakértő mondat, majd gyors tréfa, nevetés, és utána megint komolyság – ez az a halvány pasztell, amely a beszélgetést színezi, és amely után a tisztelt szerző a színházból kilépve megáll az utca közepén, és azt kérdezi magától: „Voltaképpen mit is mondtak nekem?"

– Nem, dehogy, a darab feltétlenül bennemarad a színház tervében – bizonygatta a művészeti vezető olyan meggyőződéssel a hangjában, amellyel ezt szokták mondani: „Isten ments, hogy valami mást gondoljon!", és orrnyerge fölé dudort ráncolva, hipnotizáló pillantással nézett sorjában az igazgató, az igazgatóhelyettes, a rendező és a dramaturg szemébe.

Mind a négyen különböző fejbólintással erősítették meg ezt a kijelentést – ki gyorsan, hevesen, ki nyájas nyugalommal, ki meg lelkesen bólogatott.

– Egy szó mint száz, maguk be akarják savanyítani a darabomat – mondta Pasztuhov, szándékosan nyers hangon.

– Marinírozásra gondol? Ecet-olajban? – kérdezte meglehetős vidáman az igazgatóhelyettes.

– Amit besavanyítanak, azt nem marinírozzák – mosolygott a művészeti vezető, és egy pillanatra mind a négyen megélénkültek.

– Hagyjuk az élcelődést! – vágott közbe szigorúan Pasztuhov. – Nem egy éve ismerjük egymást, és én egyenes választ szeretnék: mit jelent ez, hogy a próbákat abbahagyják?

– Ej, Alekszandr Vlagyimirovics, mintha ismeretségünk alatt még sose fordult volna elő ilyesmi! – kiáltott fel a rendező.

– Vis major, igazi vis major! – rebegte a dramaturg. Kis feje és fehér kezecskéi álmosan tekingettek ki az akkurátus kis zakóból.

Pasztuhov odafordult hozzá, és egyszerűen, otthoniasan mondta:

– Ne rakj te rám latin piócákat, Borenyka dramaturg! Vis major! Mondtad-e, vagy sem, hogy ez a legjobb vígjátékom, amit harminc év alatt írtam?

– Hát tagadom? – A dramaturg mintegy felocsúdott. – Mindenki megmondhatja. Én nem szoktam megváltoztatni a véleményemet. A legjobbak egyike. Kitűnő vígjáték! De . . .

– Nem arról van szó, hogy a legjobb-e – vágott szavába az igazgató –, hanem arról, hogy vígjáték.

– Adott esetben: sajnos – tette hozzá a művészeti vezető.

– Micsoda időket élünk! – kiáltott fel ismét a rendező.

– Ez az! – mondta a dramaturg, és félénken előbújt a zakójából. – Ha most rögtön írnál valamit . . . ami kapcsolatban volna . . . kifejezné . . . megfelelne a mi . . .

Pasztuhov haragra gerjedt. Felállt, és szétterpesztett ujjaival az asztalra támaszkodott.

– Írtam. Érted? És most megint azt mondjátok nekem: hogyha írnál! Írj te, dramaturg!

– Melyikünk a drámaíró? – tette fel a kérdést, már kissé bátrabban amaz.

– Arról beszéljünk, amit már megírtam – folytatta Pasztuhov, nem is figyelve rá –, arról, hogy a színház elfogadta a darabot, és ti most el akarjátok vágni.

– Alekszandr Vlagyimirovics! – esdekelt a rendező hangja.

– Száz színház jelentette be igényét a darabra. És hol nem kerül színre? Moszkvában! Abban a színházban, amelynek színpadáról éveken át le nem kerültek a darabjaim. Mit jelent ez? Hogy mind a száznak lőttek, talán még többnek is!

– Minek ezt így félremagyarázni? – könyörgött ismét a rendező. – Mi csak egy időre tesszük el a munkát, a tény miatt, amely . . .

– Maguk, barátom, a munkával együtt engem is félreraknak. Igen, ezt csinálják. Ez a tény.

– Az egyetlen tény ma a háború – jelentette ki az igazgató, és rakosgatni kezdte az asztalon a szépen összefűzött kéziratokat.

Pasztuhov ellökte magát az asztaltól, és könnyedén megrázogatta az ujjait. Bánatos ünnepélyességgel szólt:

– Én, elvtársak, három háborút átéltem. Aki csak egyre is emlékszik, tudja, hogy a háborús frontot a hátország irányítja. A mi segítségünk a háborúnak: a derű, amivel a színházban a közönséget megtöltjük. A színpadnak vidámságot, jókedvet kell sugároznia. (Lassan széttárta karját, annak jeléül, hogy – ó jaj! – a szavak feleslegesek és pontot kell tenni.) Ezért kergettek most ki engem a vígjátékommal a színházból.

Kettős tokája hármassá nőtt, és elfedte a nyakkendő bogát. Testes alakjával alig észrevehető kis fordulatot tett, jelezve, hogy menni készül.

Valamennyien felálltak bántódottságától lehangoltan, és maguk is megbántva. A művészeti vezető túláradó együttérzéssel odalépett hozzá, s határozottan, de egyúttal bizalmasan mondta:

– Mélységesen igazad van, Alekszandr Vlagyimirovics. A színpadnak most lelkes, élénk hangulatot kell lehelnie, még inkább, mint valaha. De a derű nem pusztán nevetés, vígság. Ez az élénkség ma harci düh, vakmerő elszántság, hősi tettre hívás. Ilyen órában . . .

Uralkodott elcsukló hangján, és a kollégáira nézett. Azok buzgón helyeseltek: jól beszélt. Ekkor megragadta Pasztuhov két karját, és minden mondatánál keményen lefelé rántva őket, így folytatta:

– Színházunk teljesíti kötelességét. De hidd el nekünk, el sem

képzelhetjük a színházat nélküled. Ez tragikus lenne. Megkérünk téged... Nem, ne tiltakozz! Nem most! Mi sem vagyunk kevésbé izgatottak nálad... Kérni fogunk. Igen... De most be kell látnod. Fő a fejünk. Olyan repertoárra van szükségünk, amely jobban megfelel az idők követelményeinek, a nagy eseményeknek, értsd meg! Van a repertoárunkban egy és más derűs, de csak abban az értelemben, ahogyan te mondtad: vidám, mulattató...

– És értékesebb az én vígjátékomnál – vetette közbe Pasztuhov hidegen.

A szónok elengedte a karjait.

– Együttesünk olyan darabot próbál, amely a jelen pillanatban nem mutatható be – mondta kitérően. – Ez képtelenség. Ha már játszanánk a darabodat, az más volna...

– Boldogok volnánk – sóhajtotta bánatosan a dramaturg, és behúzta nyakát, mint egy csiga.

Pasztuhov a kabátja szárnyaival legyezte magát; csakugyan nagyon meleg volt. Cigarettát vett elő. Az igazgató odatolta a hamutartót, amelyet egy kis átlátszó műanyag repülőgép díszített. Helyettese felkattintotta pisztolyformájú öngyújtóját. A művészeti vezető a rendezőhöz fordult:

– Vannak újabb megjegyzéseid?

Az szótlanul kabátja ujja alá, az órájára pillantott. A dramaturg megkérdezte az igazgatót:

– Valamit el akart velem olvastatni?

Az igazgató válogatni kezdett a kéziratok között.

– Úgy vélem – jelentette ki Pasztuhov, haragos füstfelhőt engedve ki az orrán –, hogy mi itt ezzel a kedves társalgásunkkal még nem merítettük ki a kérdést.

Búcsúzkodni kezdett. Körülfogták. Az igazgató kilépett az asztal mögül, kezet rázott vele, a kölcsönös megértés kifejezéséül.

A művészeti vezető és a dramaturg a színház kapujáig kísérték. Pasztuhov szótlanul ment le a lépcsőn, hallgatásával jelezte, hogy harcolni fog.

– A nyaralóba mégy? – érdeklődött a művészeti vezető.

– A Bizottsághoz – közölte Pasztuhov keményen. – Habár nem akartam elrontani a mai napot.

– Megállj! – kiáltotta a dramaturg, és egyszerre mintha kibújt volna a ruhácskájából. – Gratulálok, barátom! Hiszen ma van a születésnapod! Igaz! Hogy is feledkezhettem meg róla!

Mindhárman megálltak.

– Gratulálok, gratulálok – udvariaskodott a művészeti vezető.

– Köszönöm – felelte Pasztuhov, merev ajakkal, és hirtelen megragadta a feléje nyújtott kezeket. – Nagyon örülök az ajándékotoknak. Nagy meglepetés! A legjobbkor . . .

– Istenemre, kár így a szívedre venni! – sajnálkozott a dramaturg teljesen elszontyolodva.

– Hagyd a gyógyírt, Borenyka – mondta Pasztuhov, és a kapu felé indult.

Világosan látta már, hogy a háború csak alkalmas ürügy a darab visszaadására, amelyet a színház csak nagy habozva fogadott el. A vígjáték csakugyan olyan könnyű volt, mint ahogy azt most felróták neki. De ő érdemnek tekintette ezt a fogyatékosságot. Gyakran sikerült valamely színpadi jellemet egyetlenegy röpke „bemondással" olyan találóan megrajzolnia, hogy a szerep alakítójának nem maradt más feladata, mint hogy helyesen ejtse ki ezt a mondatot. A színészek szívesen játszották a darabjait, a közönség nem unatkozott az előadásokon, és minden második darabja sokáig telt házat vonzott – megszokta már ezt. De sem a színház, sem a közönség nem várt tőle jelentősebb művet, erős, nagy jellemeket. Szokássá vált ugyanolyan könnyedén kezelni Pasztuhov színdarabjait, mint amilyen könnyed tartalmúak. Ez bosszantotta, de vigasztalódott a sikerrel, és azzal, hogy – amint előszeretettel mondogatta – a vígjáték a bírálat legfőbb műfaja. Szeretett bírálni, és értett hozzá. És nem tagadhatta meg a hajlamait, még ha nagyon akarta volna is, hiába, a természet: természet – főleg komédiákat írt.

Elbúcsúzott, és kilépett a kiskapun. Amikor a színházba bejött, azt tervezte, hogy estére kiviszi magával a nyaralóba a művészeti vezetőt, és talán még Borenykát is, ezt a nem egészen hasznavehetetlen embert, akivel kapcsolatban egyszer ezt a tréfát eresztette meg:

– A dramaturg persze nem a színház aortája, de mégiscsak egy hajszálér.

Most bántotta, hogy ezeket az embereket meg akarta hívni. Búcsúzáskor egy szót sem szólt nekik.

Beült a kocsijába, hogy a Művészeti Bizottsághoz hajtasson. Mintha gőzfürdőbe lépett volna, úgy körülfogta a forró napon átizzott karosszéria melege; levetette zakóját.

– A „Nacionalba" megyünk, inni akarok – mondta a sofőrnek.

A kávéház tömve volt, a libegő tüllfüggönyös nyitott ablakok nem győzték kieregetni a dohányfüstöt. A pincérnők fénylő arcukat törölgették. Valaki nevén szólította Pasztuhovot, amint cikcakkban keresztülvergődött a székek között. Bólintott feleletül.

A rövid söntéspult előtt tolongtak a teremből jöttek, meg azok is, akik egyenest az utcáról léptek be, a kényelmetlenül szűk bejáraton. Pasztuhov lábujjhegyre állva igyekezett szemügyre venni, hogy mi történik a pultnál.

– Limonádé van? – kérdezte. Nem látott semmit, csak az emberek fejebúbját, és reménye se volt, hogy feleletet kap.

– Jöjjön hozzánk, Alekszandr Vlagyimirovics!

Fehér öltönyös, rövid törzsű, kövérkés ember tekingetett ki az asztal előtt tolongók háta mögül. Pasztuhov megindult feléje, amaz pedig – fejét hátravetve a kis növésű emberek szokása szerint, igyekezett úgy állni, hogy a mellén fénylő kitüntetés minél jobban lássék – meglehetős méltósággal köszöntötte.

– Szereztünk két üveg ásványvizet. Mindjárt kerítünk poharat magának is.

– Tessék az enyém, még nem ittam belőle – nyújtotta oda vízzel telt poharát egy fiatalember.

– Nagyon jó – helyeselt a fehéröltönyös. – Nem ismerik egymást, Alekszandr Vlagyimirovics? Ragozin, festő. Táblaképeket fest. Ivan Petrovics. A termünk számára készítget ezt-amazt.

– No, éppen csak úgy . . . – szabadkozott a festő.

– Igen, igen. Hogy úgy mondjam, rendelésre. Színészportrékat a jubileumokra, meg hasonlókat. Dekorációnak.

– Mellékkeresetképpen – tette hozzá feszengve Ragozin.

– Ásványvízre? – Pasztuhov hunyorgott; elvette a poharat, és a festőt nézegette.

A fehéröltönyös kiitta a vizét, és szárítgatni kezdte arcát a

zsebkendőjével; úgy rakosgatta rá, mintha tapogatná, hogy mindene megvan-e.

– A legjobbkor találkoztunk, Alekszandr Vlagyimirovics – mondta fontoskodva. – Emlékeztetem az ígéretére, hogy részt vesz a vitaesténken.

– Melyiken?

– Nem emlékszik? Még a témában is megegyeztünk magával: a komikum természete, és a többi. Szóval vita a szovjet vígjátékokról.

Pasztuhov összehunyorította a szemét, amint tekintete az orrhoz közel ülő szemek szúrós pillantásával találkozott. „Tudja, vagy nem tudja?" – kérdezte magában, és a festőhöz fordult.

– Elvettem a poharát. Most szomjan hal. Ezért még felelnem kell . . .

– Igyon, amennyi jólesik – mosolygott rá a festő, és széles arca ettől a mosolytól még szélesebb lett.

– Akkor hát rányomtatjuk a nevét a meghívókra – szögezte le a fehéröltönyös, megnyomva a szavakat, hogy ráfigyeljenek.

Pasztuhov elnézett a feje felett, mintha a körülöttük levők érdekelnék.

– Tudja, úgy gondolom . . . – kezdte, és látszott rajta, hogy csakugyan gondolkodik: mit is mondjon? – Úgy gondolom, hogy ez a téma . . .

– Nagyon elmés téma! – mondta a másik; láthatóan előre akart szaladni.

– Mi az, hogy elmés . . . – állapította meg Pasztuhov. – Most nincs időnk az elméskedésre. Új feladatok előtt állunk. A komikum természete nem szalad el előlünk.

– Ehe, de a hallgatóságot összeszedni? Itt a taktikai mozzanat. A vígjátékkal kezdjük, aztán komolyabb dolgokra térünk át.

– Most nem lehet mézesmadzaggal közönséget fogni!

– Ugyan! Maga igazán nem az!

„Tudja!" – Pasztuhov egyszerre világosan érezte ezt, és valahová a vele szemben ülő ember fejebúbjának képzeletbeli érintőjére meredt.

– A művészet nem tűri a ravaszkodást – jelentette ki nyomatékosan, és megint a festőhöz fordult: – Ért engem?

– Persze: jobb kereken kimondani, amit gondolunk – dörmögte Ragozin.

Pasztuhov olyan mozdulattal nyújtotta feléje a poharat, amilyennel a kitüntetéseket adják; tetszett neki ez a fiatalember, akinek széles arca ahaltekei lóra emlékeztette. Kész volt szövetségre lépni vele ezzel a fehéröltönyössel szemben, aki fontoskodva tovább beszélt:

– No hát, maga is mondja ki kereken, Alekszandr Vlagyimirovics, hogy mik a színház új feladatai. Éppen ez az, amit magától várunk. De könyörgök, könyörgök – figyelmeztető árnyalattal ismételte ezt a szót –, ne tagadja meg! Maga nélkül elképzelhetetlen... Erről jut eszembe, mi van a darabjával? Próbálják?

– Visszavettem – vágta rá Pasztuhov.

– Visszavette? És a színház? A színház beleegyezett?

– Mit gondol, a színház nem érti meg, milyen pillanatot élünk?

– És a Bizottság?

Ez a begyeskedő liliputi nem valami leleményes, úgy látszik. Pasztuhov a szemébe nézett: lehetséges, hogy nem hallott a színház döntéséről? Mindegy. Már nem visszakozhatott. Határozottan mondta:

– Éppen odamegyek, bejelenteni, hogy abbahagytuk a próbákat. Viszontlátásra.

A festőtől elköszönve, néhány pillanatig barátságosan nézett rá.

– Kiállítani is szokott?

– Keveset.

– Hol végzett? Kinél?

– Grinyinnél tanultam... de egyelőre még nem végeztem...

Ragozin, pillanatnyi feszengés után, ismét szélesen elmosolyodott.

Pasztuhov könnyű szemhéját egy icipicit összehunyorította:

– Tájképecskék? – kérdezte játékosan.

Ragozin hirtelen elkomorodott.

– No és? Üres zsáner?

– Isten vele – búcsúzott Pasztuhov, és megindult a kijárat

felé, ügyet se vetve a szembejövőkre, akik jobbról-balról taszigálták.

„Micsoda fertelmes nap!" – gondolta, amint a forró autóülésen hátradőlt.

– A Bizottsághoz? – kérdezte a sofőr.

– Ördög vigye a Bizottságot! Gyerünk . . . a borbélyhoz.

2

Alekszandr Vlagyimirovics szerette a vendégeket. Nehéz lenne megmondani, miért. Azért-e, hogy nagystílűségének híre öregbedjék, vagy mert valóban nagystílű volt. Hiúságát más neveken nevezte: büszkeségnek, becsvágynak, önérzetnek. Még élcelődött is ezen. Mulatott a sofőrjén, Matvej Veriginen, aki szeretett a kormánynál büszkélkedni, az autóval és a vezetéssel kérkedni.

Ámde Verigin ezzel az akaratlan gyengéjével roppant élvezetet szerzett gazdájának, és ezt nagyon is jól tudta. Háromszólamú dudája úgy búgott fel az útkereszteződéseknél, mintha Gedicke, zeneakadémiai tanár ült volna az orgonához, s az arrajárók lába szinte földbe gyökerezett: miféle nagy személyiséget vihet ez a muzsikáló kocsi? Pasztuhov csak magában mosolygott.

Egy alkalommal szelíden odaszólt a sofőrnek:

– Magának valami újgazdagnál kellene szolgálnia.

– Kinél?

– Nagy ficsúr maga, Matvej Iljics.

Verigin szótlanul vezetett vagy egy percig, azután nyájas mosollyal megjegyezte:

– Csúfolkodik, Alekszandr Vlagyimirovics. Pedig magának is ínyére van . . .

Pasztuhovnak csakugyan ínyére volt mindez: a duda harsogó hangja, a kis krepdesinfüggönyök a hátsó ablakokon (Julija Pavlovna gondoskodásának eredménye), meg az is, hogy Verigin, valahányszor előzött, igyekezett minél tovább a középső útsávon

maradni, amely a kormány tagjainak van fenntartva. Pasztuhov elnézte ezt a gyerekes csalást, és minden bűnt sofőrjére tolt, noha őt is kellemesen csiklandozta a tudat, hogy autója csakugyan elmehetne állami kocsinak is.

Julija Pavlovna nagy jóindulattal viseltetett Verigin iránt, és ez alkalmat adott Pasztuhovnak, hogy olykor őt is kicsúfolja.

– Mit csinálsz, Julenyka?

– Miért?

– Limonádét adsz a Pubinak! Még vérszegény lesz tőle!

Ha feleségének beszélt róla, Pubinak nevezte Matvejt; csak huzatot ne kapjon a Lala ... fáradtnak látszik a Pubi ... – e csipkelődéseknek azt kellett kifejezésre juttatniok, hogyha Julija Pavlovna nem pártfogolná, ő bizony nem nézné el a sofőr pöffeszkedését.

A maga hírét illetően Alekszandr Vlagyimirovics óvatos volt; ha nem kedvezett neki, úgy tett, mintha nem érdekelné. Szerette, ha sokan ültek az asztalánál, őszintén élvezte a nagy lakomákat, vendégségeket, de kegyetlenül szenvedett, ha nem méltányolták kellően a szíveslátását.

Most, hogy a színházi kellemetlenségre ne gondoljon, igyekezett ünnepi hangulatba ringatózni, és bevásárló körútra indult; összeszedegetett, amit tudott: különleges, márkás borokat (ehhez kora ifjúsága óta értett), új töltőtollal ajándékozta meg magát, és mellesleg cigarettaszipkákat, nyakkendőket, finom kis zsebkendőcskéket vásárolt.

Sajátosan tudta irányítani a gondolatmenetét: ha dolgozott, akkor a munkáról elmélkedett, ha pihent, akkor minden komoly gondolatot kiszellőztetett az agyából. A tárgyak úgy befolyásolták a hangulatát, mint az időjárás, elég volt csak egy kis sikerült festésű, régi dohányszelencét a kezébe vennie, s a lelke máris mosolyra derült.

Ezúttal makacskodott a hangulata és a gondolatai is. Megpróbálta elképzelni a kellemes estét a vendégei között, de a képzelete nem engedelmeskedett. Szórakozásul átlapozta az utcai könyvárus asztalán az *Orosz népi ünnepeket; Karácsonyi ünnepkör, Tavasz-ünnep, Húshagyó hete* – de valahogy nem tudta eldönteni: meg akarja-e venni ezt a százéves könyvet, vagy most

rögtön becsukja, ott, a Kuznyeckij moszton, hogy soha többé ne gondoljon rá. A hőségtől kimerülten végre hazahajtatott.

A moszkvai utcák egyre sebesebben maradoztak el a háta mögött, és amikor már késő volt azon gondolkodnia, hogy még hova nézhetne be, hirtelen úgy érezte, nem is bánja azt a szerencsétlen darabot. Érezte, nem a színházi balsikere akadályozza meg a pihenésre hangolódásban, hanem az a belső szorongás, amely három napja támadt, és azóta benne lappang, nem akar elmúlni.

Ezzel a megváltozott érzéssel idézte fel magában most a színházi szóváltást, és úgy látta, semmi jelentősége a számára, sem a színház, sem egyetlen más színház számára, amelyik a darabját játszani akarta – és, ami fő: nem lehet olyan nagy jelentősége a közönség számára, mint ahogyan akkor gondolta.

A Mozsajszki út különös új házai után egyszerre végeszakadt Moszkvának. Az autó felfelé robogott, a Hódolat hegyre. Messziről a faragott Mária Oltalma templom orosz összerakós-játéknak látszott. Fili futott szembe vele, és húzott el oldalt, alacsony házaival, s a régi falu egymást keresztező utcáival. A sík térség egybefolyt a ritka felhőfüggönyös éggel, és rajta elszórtan gyárkémények s magas épülettömbök rajzolódtak ki.

Már ezek a nevek is: Hódolat hegye, Fili, Pasztuhovot az emlékek kitaposott ösvényein rég letűnt időkbe kalandoztatták. Életében de sokszor is eltűnődött rajta: ismétlődik-e a történelem, vagy sem? És ha ismétlődik, akkor vajon mindig, mindenben? Sok, nagyon is sok hasonlóság van a között, ami valaha volt, és ami most történik. De lám, a különbség is elkerülhetetlen. Miért is ne volna? Halad a világ, tehát egyre több különbség lesz a múlt és a mai idők között. Csakhogy van, ami gyorsan változik, és van, ami túlságosan lassan. Egy kis csermely tíz év alatt hányszor keres új medret magának, az erdők meg évszázadokon át helyben állnak, s a kősziklák évezredekig mozdulatlanok.

Bonaparte a Hódolat hegyén várja, hogy a „bojárok" átadják neki Moszkva kulcsait. Egyre mondogatja, hogy diadalának órája elérkezett. Ám, mielőtt még a Hódolat hegyére tette lábát, Filiben a haditanács úgy határozott, hogy majd csak később üt

az óra. És íme, a türelmetlen cézár diadala a sors rendelése folytán megaláztatássá válik. Évszázadok óta a cézárok nemcsak győznek, de el is számítják magukat. És mégis, egyik cézárt követi a másik; olthatatlan világuralmi vágy hajtja, és szentül hiszi, hogy jól megtanulta a történelmet, nem engedi, hogy az csúfot űzzön belőle. Eztúttal vajon megismétlődik-e a történelem, az idők minden különbözősége ellenére? A közönséges osztrák őrmester, aki tegnap még nevetséges figura volt, mára pedig Európát rettegtető szörnyeteggé vált – ez a régiségboltból kölcsönzött római tógába bújt, nagyhangú ember meg tud-e maradni a cézári emelvényen, amelyre a Ruhr vidéki ágyúkirályok segítségével felkapaszkodott?

Pasztuhov a szélvédő üvegen át egyenesen előre néz. Cadillac-je a minszki műút széles sávján robog. A leeresztett oldalablakon besüvít a szél, melyet a nappali hőségtől még puha aszfalt meleg illata telít. A nap már lemenőben van, és északnyugaton aranyló felhők úsznak. Messze, elöl, az autóút egyenes sávja földre tett tőrnek látszik. Az aszfalt az alkonyat vörös fényében ég – a tőr mintha véres volna... Tegnap jelentették, hogy Minszket újabb légitámadás érte. Vajon holnap mit jelentenek? Milyen barbársággal, miféle gazsággal mocskolja még be magát ez az úton-útfélen dicsőített európai civilizáció? És milyen áldozatokkal, milyen hőstettekkel felel a nép, amelynek ismét vérével kell megvédenie a szovjet földet az ellenség támadásától? Mi lehet most ott, ennek az útnak a másik végén, amely nem is olyan régen készült el? Ki tudja? De kifent tőrét még jókor, még idejében nyugatnak szegezte...

Pasztuhov hirtelen arra lett figyelmes, hogy ott, ahol a nap lemenni készül, sötét felhő domborodott ki, s már félig eltakarja; közepe szürke, mint a galamb tolla, s a szélein tüzes karima. Olyan volt ez a felhő, mint egy szfinksz körvonalai, de oroszlánfej helyett hegyes orrú páviánpofával. A szfinksz nem változtatta körvonalait, nem mozdult. Csak narancsszínű farka, amely a maga alá húzott lábak körül csavarodott, nyúlt lassan lefelé, mintha verdesni akarna.

– Nézze csak, Matvej Iljics! – mutatott Pasztuhov az égre. – Milyen szörnyű!

Fejét behúzva figyelte tovább a különös felhőt, majd hangtalanul felnevetett, és a sofőrre pillantott.

Matvej komolyan, magába merülten ült. Állkapcsa, amely rendszerint izmainak játékával fejezte ki, ha nem akart felelni, szorosan össze volt zárva. Sofőrmódon gyorsan jobbra fordította fejét, Pasztuhovra sandított, és tekintete egy másodpercre megpihent a felhőn, majd ismét az út távolába meredt.

– Csakugyan szörnyű – szólt rövid hallgatás után, és nagyobb sebességre kapcsolt.

„Ördög tudja! – gondolta kissé gúnyosan Alekszandr Vlagyimirovics. – Még csak az kell, hogy égi jelekre várjunk!"

A Cadillac lankás emelkedőn futott, és előtte fokozatosan kibontakozott egy szembejövő hosszú gépkocsioszlop. Élén egy kis terepjáró autó haladt, leeresztett ponyvateteje fölött rövid rúdra tűzött katonai zászló repdesett. A parancsnok úgy állt a zászlórúd mögött, a könnyű karosszériában, mint egy uszálykaraván kapitánya; szeme a mögötte haladó vontatókat és a hozzájuk kapcsolt ágyúkat figyelte.

Matvej lassított. Már tisztán ki lehetett venni a vontatókon a szorosan egymás mellett ülő katonák napbarnított arcát. A csikorgó lánctalpak mély, rovátkolt ösvénykéket nyomtak az aszfaltba, a mögöttük futó lövegpótkocsik nehéz kerekeikkel letörölték a rovátkákat, és gumiabroncsaik tűlevélmintáját rajzolták az útra.

Dübörgő gépkocsioszlopok és ezek a szorosan ülő tüzérek a vontatókon, meg a ponyvával bevont, mutatópálcaszerűen felmeredő ágyúcsövek – mindez nem volt új Pasztuhov számára, azelőtt is látta olykor ugyanezen az úton, hazafelé menet. De most megdöbbenve tapasztalta, hogy a vonuló tüzérség látása valami rendkívüli jelentőség érzését kelti benne, mintha az ismerősnek tetsző kép a közelgő események értelmét foglalná magában.

Balra kellett fordulniok, és Matvej megállította a kocsit, várta, hogy az oszlop elvonuljon. Az elfutó lövegek közötti szabványos távközök hosszabbnak tűntek fel, a mozgás lassabbnak, a vontatók csikorgása fülsértőbbnek. Pasztuhov igyekezett a harcosokat jobban megnézni, de a mozgás elvillanó, rövid csíkokba mosta őket, szeme egyetlen arcot sem tudott külön elkapni, és

azért úgy rémlett, mintha az emberek is a rohanó acélgépek alkatrészei volnának.

Amikor az oszlop elvonult, és a Cadillac az erdei útra kanyarodott, a levegő még mindig telítve volt benzin- és égett olajgázzal, az átgyúrt aszfalt bűzével, s a vontatók távoli dübörgése még sokáig nem halt el a fülben. Pasztuhov szeretett volna zaklatottságának valamiképpen kifejezést adni, de amire gondolt, azt Matvej számára túlságosan elvontnak vélte, ezért csak az mondta ki, ami éppen a nyelvére jött:

– Kitűnő nehéztüzérségünk van, ugye?

– Ezek légvédelmi ágyúk.

– Tudom. Az űrméretről beszélek.

– Az űrméret közepes, nem pedig nehéz.

A fölény, amely Matvej lassú szavaiban csengett, lehűtötte Alekszandr Vlagyimirovicsot. Katonai dolgokhoz nemigen értett. De méltóságteljesen tudott viselkedni, így hát a szakmai beszélgetést egyszerűen közérthetőre fordította.

– Elnyomorítják az aszfaltot a lánctalpakkal. Kár az útért.

Matvej most jóval tovább késett a felelettel.

– Az emberekért nagyobb kár – jegyezte meg komoran.

Pasztuhov felvonta szemöldökét; igen, talán éppen ez a szó bujkált az eszében eddig, akármire gondolt is. Kár az emberekért, kár magunkért, kár ezért a rendezett, tartalmas életért, amely majd minden bizonnyal széthull, összeomlik. Vajon sofőrje lelkében nem valami rokonérzés rejtőzik-e, hasonló ahhoz, ami nem engedi, hogy Alekszandr Vlagyimirovics ezekben a nyomasztó napokban teli tüdővel szívja be a levegőt? A Jóisten ismeri ezt a Lalát! Nagyon is lehetséges, hogy Julija Pavlovnának igaza van: érzékeny lélek.

– Mit gondol, Matvej Iljics, bátran fog harcolni a falu?

Verigin nyomban válaszolt, de mintha kelletlenül ejtegetné a szavakat.

– A falu biztos alapunk. Ha kell, harcol. Ha kell, megbékél... De mindig szánt – fejezte be kurtán, és dühösen dudálva, hirtelen fékezett.

Gépkocsik torlaszolták el az utat. Valami történt a hosszú kanyarodón túl, az erdő kijáratánál. Pasztuhov jól ismerte ezt a

helyet, itt kezdődtek a nyaralójával szomszédos kolhoz földjei. Élvezettel tárta ki az ajtót.

– Megnézem, mi az.

Közvetlenül a kanyar mögött kis embercsoport állt csendben, mozdulatlanul – fehér kendős falusi asszonyok, nyaraló nők barnára sült, mezítlábas gyerekekkel, sofőrök. Kopácsolás hallatszott, mint amikor szögeket vernek deszkába.

Egy teherautó állt keresztbe az úton. Néhány ember éppen deszkahídlást támasztott a nyitott kocsiszekrényhez, amelyen lécekből ácsolt lóállás volt. Mindjárt az út mellett izmos kis parasztember állt, tarkójára vágott sapkában, s egy pejlovat tartott kötőféken.

A kolhoz lovásza volt, Pasztuhov ismerte: élemedett korú ember, Malojaroszlavecből való; alig látható szemöldökű, arca kerek, szeplőktől vöröslő, felsőajka féloldalt felgörbült. Szürkéskék szeme meg se rebbent, nézte, hogyan állítják fel a deszkahídlást. Keze mozdulatlanul tartotta az istrángot, egész lénye figyelembe dermedt; alacsony termete ellenére furcsa módon hasonlított a lóhoz, amely fülét hegyezte, és szintén nem vette le ragyogó fekete szemét a teherautónál dolgozó emberekről.

Pasztuhov az első pillanatban felismerte a helyzetet: a kolhoz lovakat szolgáltat be a hadseregnek. És mihelyt meglátta az embert a lóval, és vagy ötven lépésre, a tisztás közepén az elárvult istálló kitárt kapuját, úgy megsajdult a szíve, mintha tőle vitte volna el a lósorozó tiszt ezt a pompás pejt a kiürült, immár felesleges istállóból.

A tőszomszédságban kezdődött az ártéri rét, ahová a lovakat éjszakai legeltetésre szokták hajtani. Pasztuhov egyszer este, séta közben, itt hallotta a szelíden fenyegető rekedtes kis hangot: „Hová, te, hová-á!" A csikók be akartak menni a lucernába, a szomszédos mezőre, s kelletlenül, de engedelmeskedtek, visszatértek a megbéklyózott anyaállatokhoz. A kis ember guggolva megszorította a karón a hosszú pányvakötelet, amelynek másik végén egy pompás pejkanca volt legelésre kicsapva. Itt, a legelőn ismerkedett össze Alekszandr Vlagyimirovics a kolhoz lovászával.

Ez az ember annyira beszédes természetű volt, hogy Pasztu-

hov még meg sem kérdezte, miért legel a többi ló szabadon, a pej pedig megkötve, máris kipakolt a kancáról mindent, ha kellett, ha nem, s ráadásul csaknem a maga egész egyszerű életét is elmondta.

Kiderült, hogy a pejkanca rigolyás és ravasz: ha olykor nem sikerül megbéklyózni, és kitör a mezőre, akkor aztán nyargalhat utána az ember, lóháton sem éri utol, pányvával meg nem fogja, becézéssel vissza nem csalja.

– Igazat szólva, ez nem a lovász dolga – éjszakai legeltetésen őrködni. De a kolhoz nem ád segítséget. Küldtek egyszer egy legényt, amolyan bojtárfélének, de nagyon semmirevalót. Folyvást káromkodott. Szidtam: „Mit átkozod azt a lovat? Minek nézed – embernek? A ló a tisztességes bánásmódot szereti." De csak nem hagyta abba. Elkergettem. Így hát magam bajlódom.

A Pasztuhov tárcájából került cigaretták különösen fokozták a beszélőkedvét – akkor este vagy fél tucatot elszívott a zsombékos réten, és éjszakai tartalékul is zsebre dugott legalább annyit. Elmondta, miként szolgált Malojaroszlavecben, hogyan eresztette búnak a fejét ebben a kisvárosban, s ment más, kedvére való helyet keresni, faluról falura, míg végre Moszkva határában letelepedett, gyökeret vert, és felvették a kolhozba.

– Teljesen megbíznak bennem – mondta, és egyre jobban élvezte, hogy beszélhet. – Az én kezem alatt igen jó a lóállomány. A növendék állatokat másik műszak neveli. Ez a rakoncátlan pej például még csikó volt, amikor átvettem a vezetést, az idén meg már másodszor ellett. Minden jó volt, jobb nem is kellett. De egy évvel ezelőtt megözvegyültem... Feleségem afféle mindennapi asszony volt. Harminc évet éltünk együtt, amilyen ő hozzám, olyan én őhozzá – különösebb figyelem nélkül. De amikor meghalt, mintha a fél karomat lefűrészelték volna. Nincs, aki varrjon rám, nincs, aki mosson, nincs aki egy káposztalevest megfőzne. Csak jövök-megyek, legyintgetek – semmi se megy úgy, ahogy kéne. Csak az istállóban vagyok meg jól. Haza akár ne is nézzek... Azon kezdtem töprengeni: ne vegyek-e el valami vénaszszonyt? No jó, gondolom, kimegyek a megboldogulthoz, megkérdem, tán ád tanácsot, kiokosít. Vettem egy fertálylitert, ki-

ballagtam, megittam a síron a felét, és megkérdeztem: „Mit szólsz hozzá? Nehéz így nélküled, egészen lerongyolódtam, nincs, akivel szót válthassak, csak a kancákra kiabálhatok." Még végig se mondhattam, mit akarok. Megszólal szép csöndesen: „Szamár vagy, vén szamár, meghalnod kéne, nem házasodni"... A föld alól! Bizisten!... Hű, de végigfutott rajtam a hideg!... El akartam szaladni – reszket a lábam, nem engedelmeskedik, majdhogy össze nem rogy. No, azért valahogy összeszedtem magam, kiittam a maradékot. Akadt kenyérhéj a zsebemben, azt szétmorzsoltam a kereszt körül, megköszöntem a tanácsot, és – usgyi!... Azóta tengek-lengek.

Most, ahogy az útról feléje pillantott, Pasztuhov rá sem ismert erre az emberre. Olyan jól az emlékezetében élt az arca érdekes ismerősének, ahogyan sorjában rágyújtott a cigarettákra, s a gyufa megvilágította pufók képén a szeplőket és a felhajló ajak furcsa mosolyát. Csúfondáros vonásai akkor naivságot és agyafúrt észjárást tükröztek. Ez az arc most nem is hasonlított a régihez. Kemény volt, minden vonásában olyan, mint a göbös fakéreg.

A deszkahídlás felállítását befejezték, a gépkocsi körül állók utat engedtek, s a csendben halkan szólt valaki: „Gyerünk, vezesd!" Körül még csendesebb lett, mintha valamire várnának.

Az ember meghúzta a kötőféket, indult, s a ló nyomban követte; fülét még jobban hegyezte, kitágult orrcimpái remegtek. Az ember határozottan lépkedett, mintha menetelne, keményen tette lábát a deszkahídlásra, csak a lépései rövidebbek lettek, amint behajlított térddel felment. A deszkahídláson súlyosan dobogtak a patkók, a gépkocsi karosszériája megnyikordult. Az ember egyetlen lendülettel bevezette a lovat az állásba, az oldalgerenda alá bújt, rádobta a kötőféket az elülsőre, a vezetőfülke hátánál, és szorosan hozzáerősítette.

Dolga végeztével megpaskolta a ló nyakát, s rá sem nézve, lement az autóról, hátat fordított neki. Amíg, nagy zaj közepette, egy gerendával lezárták az állást a ló mögött, ledobták a hídlást, és a teherkocsi hátsó falát beakasztották, mozdulatlanul állt, ólomszürke szeme tágra nyitva. De amikor a gépkocsi megremegett, s a motor pufogni kezdett, a ló felé fordult.

Az állat csillogó, ijedt szemével sandítva kereste gazdáját; megkötött fejét nem mozdíthatta, csak lábait emelgette izgatottan, s erős, szép teste remegett. Messze zengő, hosszú nyerítése egyszerre az egész környéket felverte. És mihelyt mély, fenyegető morgással abbahagyta, az istállóból válaszképpen nyomban éles csikónyerítés tört elő, kétségbeesett üvöltéshez hasonló. A kanca kapálni kezdett patáival, izgett-mozgott az állásban, és újból vadul felnyerített, mint egy pusztai ló.

Akkor az ember lekapta sapkáját, földhöz vágta, telitorokból kiáltott valami értelmetlenséget, és elrohant. Hanyatt-homlok futott, karjával hadonászva, ahogy a gyerekek szaladnak, egyenest át a mezőn, az istálló felé, és vissza sem nézve, eltűnt a kitárt kis kapu mögött, a sötétben.

A gépkocsik dudáltak, felfejlődtek, szétbontakoztak a keskeny úton. Az emberek némán szerteszéledtek.

Pasztuhov nem bírt elmozdulni helyéről. Tudatában volt, hogy egyedül maradt a tisztáson, s mohó érzékei szokás szerint telhetetlenül falták magukba a külvilágot. Megfigyelte, hogy a közeli kis tanya háztáji gazdasága rozzsal van bevetve, s a virágzó kalászt mintha fehér porral szórták volna be, de alul még kéklenek a szárak. Ám tudata nem erősítette meg a benyomásokat, hanem valamennyi érzékét egyetlenegy gondolatnak vetette alá.

Ez a gondolat pedig az volt: most olyan élet kezdődik, amely semmiben sem hasonlít az előzőhöz, az emberek a régit máris újjal cserélték fel, s maguk is megváltoztak. A régi elmúlt, az újból pedig egyelőre csak annyit érteni, hogy félelmetes. Pasztuhov csak állt, állt, és ez a gondolat – mint váratlan felfedezés, amelyre az iménti látvány, a lovásznak és kancájának elválása, vezette rá – szüntelenül, makacsul keringett benne, amíg egy ismerős, udvariasan rövid dudálás meg nem ütötte fülét.

A Cadillac türelmetlenül várta már az elnéptelenedett úton. Pasztuhov beült Matvej mellé, és az, szokása szerint kis hallgatás után, így szólt:

– Besorozták a lovacskát?

– Be! – vágta rá Pasztuhov.

Szeme sarkából Matvejre pillantott. Úgy érezte, a sofőr nem mondott ki mindent, szavai barátságtalanul hangzottak. De visz-

szatért agyába a kísértő gondolat, hogy most nem szabad a régire gondolni, sőt még az is eszébe villant, micsoda tökfilkó is ő, amiért a színházi ügyein búsult. Hol vannak már ezek a gondok – csak a múltban voltak, amely elszállt, talán örökre.

Látta, nyitva áll a nyaraló kapuja: tehát várják. Gondolatai kínosan vánszorogtak. Azon tűnődött: mi lehet az, amit Matvej nem mondott ki? Nem azt akarta-e mondani: lám, a lovacskát besorozták, nem lenne ajánlatos magát is besorozni, tisztelt Alekszandr Vlagyimirovics? De hiszen ez ostobaság! Ő már régen túl van azon a koron. És Matvej Iljics elég eszes ahhoz, hogy ilyesmire gondoljon . . .

Elmúltak az évek, el! De valahogy a maga ötvennyolc esztendejével azért mégiscsak legény a talpán! És most élvezettel ül asztalhoz, hogy elszórakozzék a vendégeivel. Bizonyára mind együtt vannak már. Ó, csak ne lett volna ez az elakadás útközben! . . .

Matvej ügyesen kanyarodott, ami Pasztuhovot mindig bámulatba ejtette, olyan kellemesen oldalt vetette ez a fordulat az utast, és Alekszandr Vlagyimirovics közérzetében is könnyű, észrevétlen fordulat történt. A Cadillac behajtott a nyaraló kertjébe. Pasztuhov végighúzta tenyerét az arcán, homlokától álláig, és megint önmaga lett, azaz teljesen a régi.

3

Öt vendég ott volt már, amikor Pasztuhov belépett az ebédlőbe – az ablakok tárva-nyitva, úgyszintén a verandára nyíló ajtó is, ahol a terített asztal állt.

– Szörnyen nyugtalankodtunk miattad – mondta Julija Pavlovna, noha senkin sem látszott nyugtalanság, és mindenki mosolyogva fogadta a házigazdát.

Pasztuhov is elégedett mosollyal járatta körül tekintetét a vendégeken – mindannyian máskor is találkoztak nála, és jól ismerték egymást.

– Rettentő csatát vívtam – szólt lassan, míg latolgatta, melyiküknél kezdje az üdvözlést.

– Csatát? Hol, drága barátom? – kérdezte egy sovány hölgy.

– A csemegeüzletben – felelt Pasztuhov, és hozzálépett. – Két gombomat otthagytam az ellenségnek, amíg a sorból kitéptem magam.

– Mi ez, Surik?! – Julija Pavlovna könyörgőn összetette kezét. – Mi az ördögöt kerestél a csemegeüzletben? Hiszen mondtam neked, minden van itthon!

– Várj csak, várj, Julenyka, nézz ki a konyhába, micsoda titáni évahalat vásároltam! – mondta Alekszandr Vlagyimirovics; a sovány hölgyhöz hajolt, és megcsókolta kissé csontos, de szép, hosszú ujjú kezét. – Ez már nem is évakeszeg, de valami verhetetlen világbajnok!

Egy kövérkés vendég, aki a zongorán levő virágok mögül kandikált ki, élvezettel krákogott, és lehunyta, majd kidüllesztette felhőtlen, tiszta, jóságos szemét.

Julija mosolyogva s egyben leküzdhetetlen kíváncsiságot mutatva a hal iránt, kisietett az ebédlőből.

A sovány hölgy tenyerébe fogta Alekszandr Vlagyimirovics arcát, mint a kisgyerekét szokták, amikor azt akarják mondani neki, hogy: „úgy szeretlek, majd megeszlek", homlokon csókolta, és megindító halkan, nagy szünetekkel így szólt:

– Nem változik. Sosem változik. Milyen jó ez. Különösen ezekben a napokban.

– Igen... ezekben a napokban... – ismételte meg Alekszandr Vlagyimirovics szintén halkan, és úgy maradt, meghajolva.

Ljubov Arkagyevna Dorosztkova, a híres moszkvai színház idős és kitűnő hírnévnek örvendő művésznője, régi barátja volt Pasztuhovnak. Ritkán találkoztak, mint sok moszkvai, még ha egymás szomszédságában laknak is, de minden találkozásukkor meghatott perceket éltek át. Alekszandr Vlagyimirovics belenézett az asszony ceruzával árnyalt, okos szemébe, Ljubov Arkagyevna pedig az ő szemébe – mind a ketten gyengéd szomorúsággal, mintha azt mondanák: lám, milyen könyörtelen is az élet, nem engedi, hogy naponta lássuk egymást!

E kölcsönös üdvözlés alatt Ljubov Arkagyevna férje, Zahar Grigorjevics Torbin rendező – az örök lovag, felesége ízlésének tökéletes visszhangja és hírnevének lelkes terjesztője – az asszony mellett állt, mozdulatlanul kitárt karral és áhítatos mosollyal. Megmerevült mozdulata szinte dalolt helyette: jöjj, jöjj hozzám gyorsan, mert a szívem nem bírja már a várakozásnak ezt a néma ekszтázisát!

Pasztuhov végre átengedte magát a rendező kitárt karjának, s maga is átölelte Zahar Grigorjevicset.

– Száz évig élj, kedves barátom! – szólalt meg Torbin.

Hangja remegett, orrnyergénél könnyek gyülekeztek.

– Hogy mondtad, milyen? Verhetetlen világbajnok, mi? – kérdezte a kövérkés vendég, és előjött a zongora mögül.

– Te már krákogtál, Karp Romanics! Nagyon türelmetlen vagy – jegyezte meg mély hangon a felesége, Muza Ivanovna Jergakova, egy rubensi színekkel ékeskedő asszony. Pillantása csúfondáros és fáradt volt – gyakori kettősség azoknál az embereknél, akik a házasélet változatossá tétele céljából semmit el nem engednek egymásnak.

– Mért ne lennék türelmetlen, mi? – csattant fel kihívóan Jergakov. – Hát kinek a kedvéért folyt a harc a csemegeboltban? Mi? Igaz? Mi? Gombokat veszítve, mi?

Kezet rázott a házigazdával, másik kezével pedig az odalépő Nyelidov könyökét böködte, és egyre kérdezett, felhőtlen szemét felváltva feleségére, Pasztuhovra és a doktorra meresztve.

– Kinek szánták ezt a világbajnokot? A kedves vendégeknek? Mi? Én talán nem vagyok kedves vendég? Mi? Mért ne krákogjak hát, mi?

– Hagyd azt a sok „mi"-t, még nem ittál – intette le megvetően Muza Ivanovna.

– Előre örülni az ízének talán nem szabad? No, gratulálok, kedvesem! Mi? Hányadik évfordulót is ülöd ma? Szerintem a hatvanadikba lépsz, mi?

– Ne lökdöss már folyton – szólt rá a doktor.

Pasztuhov ravaszkásan, kissé fölényesen nézett Nyelidovra.

– No, mi újság, te vitatkozó? Ide azzal a pezsgővel! – mondta szelíd gúnnyal, mosolyogva, hümmögve.

A doktor elővette zsebkendőjét, s végighúzta bajuszszerű, hosszú szemöldökén, mint aki a feleleten tűnődik.

– Igyekszem megadni. Ha nem lesz rá időm, írd fel. Holnap megyek a kiegészítő parancsnoksághoz.

Pasztuhov egy lépést hátrált.

– Vesztett, doktor? – érdeklődött Muza Ivanovna.

– Katonának viszik? – fordult az orvoshoz vele csaknem egyszerre Dorosztkova, de nyugtalanabbul.

– Mi volt a fogadás? – tudakolta kitartóan Jergakova.

– Bevesznek, Leontyij? – szólt hallkan Pasztuhov.

– Igen, harmadszor húzom fel a katonazubbonyt.

– De hiszen a háborúban sebészre van szükség – jegyezte meg Dorosztkova. – Maga talán sebész?

– Tíz éve van nálunk a színháznál, és mindig belgyógyásznak tartottuk – tette hozzá a férje. – Csakugyan sebész?

– Volens nolens – mondta a doktor.

– Ő elsősorban micsurinista – mosolygott Jergakov, s megint meglökte a doktor könyökét.

– Se nem sebész, se nem micsurinista, hanem udvariatlan ember – méltatlankodott Muza Ivanovna. – Miért nem mondja meg már, Leontyij Vaszilics, hogy miféle fogadásról van szó?

– No, mit iszunk? – kérdezte Jergakov.

– Ne tolakodj – utasította rendre Muza Ivanovna.

– Eh, fene vigye a fogadást! – sóhajtott Pasztuhov, és lustán végighúzta tenyerét az arcán. – Becsületemre, inkább ezerszer veszítettem volna, mint hogy ezt az egyet megnyerjem!

– Hiszi a piszi! – nevetett Muza Ivanovna. – Nyerni mindig kellemesebb.

Pasztuhov szigorúan nézett rá.

– Azon vitatkoztam Leontyijjal, hogy a háború elkerülhetetlen. Ő azt állította, hogy elkerültük.

Egy pillanatra kissé kínos szünet támadt, s ezalatt alighanem mindenki arra gondolt, hogy valamennyiüknek ugyanaz nyomja a lelkét, és semmiképpen sem lehet kitérni annak az eseménynek a gondolata elől, amely a velejéig behatolt az életbe.

Jergakov az ablak felé fordította szemét, amely még tisztább és még jóságosabb lett.

– Bocsánatot kérek, de ez kissé könnyelmű fogadás – jegyezte meg szinte bántódottan.

Ljubov Arkagyevna kifejező ujjait nézegette, és mintha azokhoz beszélne, sajnálkozó hangsúllyal mondta:

– De hiszen mindenki biztosra vette, hogy háború lesz. Hitt talán valamelyikünk a fasisztáknak? Dehogy! Egy percig sem. Mindez előre megrendezett dolog. (Hirtelen abahagyta ujjai nézegetését.) Aljasul megrendezett.

– Valóban senki sem hitt! – erősítette meg elkeseredetten Zahar Grigorjevics.

– Nekem eszembe se jutott volna vitatkozni. Biztos vesztés – állapította meg Muza Ivanovna.

– De Leontyij azt hitte, nyerni fog – szólt Pasztuhov, majd magához ölelte a doktort, és hangosabban folytatta, hogy mindenki hallja: – S valljuk be nyíltan, a múlt szombaton a legtöbben még egy véleményen voltak a doktorral.

– Szó sincs róla! – fordult el büszkén Muza Ivanovna.

– Soha! – kiáltott Dorosztkova; ő látszott a leglehangoltabbnak, és ez átragadt a férjére is, aki idegesen tördelte ujjait.

Jergakov ismét felvidult és megbökte a doktor könyökét:

– Hogy történt, mi? Bakot lőttél, Napoleontyij Vaszilics?

– Régi vicc, tisztelt barátom – nézett rá komoran Nyelidov.

– Régi vagy nem régi, Hibridov elvtárs, de ide a pezsgőt az asztalra!

Muza Ivanovna türelmetlenül vállat vont.

– A Hibridov is régi vicc, Karp Romanics. Ne játszd a jókedvűt!

– Napoleontyij Vaszilics Hibridov – ingerkedett Jergakov, még mindig a tréfálkozó hadállásában, de mosolya kissé meghervadt.

– Leontyij Vasziljevics Nyelidovnak hívnak – mondta a doktor még komorabban.

– Menjetek a pokolba! – szólt Pasztuhov; átölelte barátait, és hasukkal egymáshoz lökte őket. Jergakov elnevette magát, szavajárását ismételte: – Mi? Mi? – mintha mindenkivel el akarná ismertetni, hogy ellenállhatatlan.

– Szellemes emberek nem bocsátkoznak ismétlésbe – állapí-

totta meg Nyelidov sötéten, öklét Jergakov kis pocakjához nyomva, és ellökte őt magától.

– Grivnyinék! Az áldott Grivnyin házaspár! – jelentette be ezüstösen csilingelő hangján Julija Pavlovna. Kis cipősarkainak kopogása már hallatszott, mielőtt a szobába beszaladt volna. Megállt az ajtóban, és hívogatón intett új vendégeinek.

Nyikanor Nyikanorovics Grivnyin, Nyelidov nyaraló szomszédja, és Pasztuhovnak is barátja – fürgén követte, keskeny csokornyakkendőt, bő, vasalatlan ruhát viselt, amely alatt állandóan érződött a test különös munkája: egyszerre hol kitöltötte a laza kis kabátot úgy, hogy válla megduzzadt, és melle kidomborodott, hol meg hirtelen összelappadt, és nemcsak a kabát, hanem a mellény és az ing is lógott rajta, hogy egy pillanat múlva ismét megdagadjon a mellkas nyomásától. Hirtelenszőke volt, göndör hajú, szemhéja az áttetsző vértől rózsállott. Életöröm és szinte ijedt csodálkozás ugrásszerűen váltakozott benne, s éppoly gyakran látszott lelkesülten boldognak, mint megrendülten szerencsétlennek.

Beszaladt, és csak akkor kapott észbe, hogy nem engedte előre a feleségét, mire visszarohant.

Az asszony – telt idomú, kiegyensúlyozottan elégedett nő – nagy fehér fogait villogtatva kissé lassította lépéseit, meghajolt, és ízes hangon szólt:

– Nágyon örvendek, ó–ó!

Jevgenyija Viktorovna francia születésű volt; régóta élettársa Nyikanor Nyikanorovicsnak, akit „mon de l'Académie"-nek nevezett (Grivnyin nem volt akadémikus, de festészetet tanított, és professzori címet viselt), férjét a legjobb élő tájképfestőnek tartotta, megértően vállalta kissé zilált életmódját, de ő maga megmaradt kuporgatónak és háziasnak.

A házigazda elébement; összecsókolóztak. Pasztuhov tetőtől talpig szemügyre vette az asszonyt.

– Ördög tudja, mennyi sikk van benned, Zsenya!

– Ó-ó! – fogadta az asszony a bókot, és megint körülnézett. – Nyikanor, nézd, milyen szépen tükröződnek a dáliák a pianínón!

– Nagyon szépen – vágta rá gyorsan Grivnyin –, csakhogy,

asszonykám, ez nem dália és nem pianínó, hanem bazsarózsa és zongora.

– Ó–ó, te nem tudod megállni, hogy ne csipkelődj! – nevetett a felesége, mire mindannyian elnevették magukat, és a nők összecsókolóztak vele, a férfiak pedig sorukra vártak, hogy üdvözölhessék. Grevnyin újságpapírba burkolt, bekeretezett kis vázlatot nyújtott át a házigazdának. Kibontották. Pasztuhov összehúzta szemét, s a képet kinyújtott karral eltartotta magától. Grivnyin váratlanul zavarba jött, s azt dünnyögte:

– Nem rossz ... nota bene – a születésnapodra ...

– Nem erőltetted meg magadat! – kiáltott fel Jergakov.

– Kis semmiség – mondta Grivnyin mentegetőző mosollyal; a szoba közepére ment, kérdőn hümmögött – hm? hm? –, majd hirtelen nagyot szusszant, s álmélkodva jártatta körül az ottlevőkön rózsálló tekintetét.

– Hogy tetszik? Megértitek-e vagy sem? Eszeveszetten törnek, törnek előre! Legyenek átkozottak!

A férfiak abbahagyták a kép nézését, s közelebb léptek a festőhöz: Jergakov szavalni kezdett:

– Ágyú dörög, had hadra dől, s halál, pokol mindenfelől ...* Mi? Mi?

– Tüneményes versmemória – jegyezte meg Pasztuhov teljes komolysággal –, honnan valók ezek az elfelejtett sorok?

– Ne gúnyolódj, kérlek – Jergakov hirtelen elvörösödött.

Grivnyin mintha már elfelejtette volna, miről kezdett beszélni, fejét forgatta, és derűsen mosolyogva nézegette a falon függő képeket, mint aki kedves ismerősöket fedez fel.

– Alekszandr, mondd, te szereted a régi darabjaidat? Milyen gyönyörűség lehet előszedegetni és újra elolvasni!

– Rendkívüli! – felelte Pasztuhov. – Néha üvölteni szeretnék.

– Én meg szeretem így elnézegetni ... saját magamat.

Mindannyian forgolódva követték a tekintetét.

Pasztuhov valamikor vett tőle néhány képet. Grivnyin kedvelt témái: víz, hamuszínű füzek, szelíd messzeségbe futó utak, borús reggel, vagy eső után felszakadó felhők, s megint ugyanazok a nedvességtől acélosan fénylő füzek ...

* Idézet Puskin: Poltava c. poémájából.

– Mégiscsak ügyes munka! – állapította meg Grivnyin. Arca sugárzott a belső elégedettségtől. A többiek együttérzően mosolyogtak.

– Isten bizony, remek! – a festő arca még jobban felragyogott. – Ha a gondolat nem is sok... Mit tegyek?... A gondolatot a zsáner, a portré fejezi ki. De ha valakinek nem adatott?

– Csakugyan, ha nem adatott, akkor mi történjék? – nevetett Jergakov.

Grivnyin elkomolyodott.

– Több mint ötven önarcképet csináltam. Megfestem, megmutatom. Azt kérdezik: ez bizonyára te vagy?

– Iszonyú! – mondta Pasztuhov, és átölelte Grivnyint.

– Művészetről beszélgettek? – kíváncsiskodott Julija Pavlovna, karonfogva odavezetve Dorosztkovát és Jevgenyija Viktorovnát.

– Ó, az én de l'Académie-m másról se tud beszélni! – mondta Grivnyina.

– Hát tudjátok, ez borzasztó! – sopánkodott Julija Pavlovna, csaknem igazi borzalommal. – A művészfeleség sorsa: úgy tenni, mintha nem unná napról napra hallgatni a művészetről folyó diskurzusokat. Igazi hősnek kell lennie, hogy kibírja! De meddig futja a türelemből? Kinek egy évig, kinek kettőig. Csak nagyon kevésnek egy életen át.

– Te a kevesek között vagy, Julenyka? – kérdezte Pasztuhov szaporán pislogva, mintha a szemét akarná kitisztítani, hogy jobban lássa a felesége arcát. – Könnyű megérteni a művészfeleség szenvedéseit – mondta, megvetően elbiggyesztve ajkát. – Képzeljük csak, mi lenne vele, ha egy vízvezetékszerelőhöz ment volna hozzá, és az minden áldott nap a vízöblítő csövekről locsogna.

– Surik haragszik, de én azt mondom, hogy nekünk, asszonyoknak, mindig lelkesülten kell hallgatnunk a mi vízvezetékszerelőinket (Julija Pavlovna először Dorosztkova vállára hajtotta fejét, majd Grivnyina vállára). Szofija Andrejevna Tolsztaja intő példa mindannyiunk számára. Ha ő ebédnél és vacsoránál türelmesen hallgatta volna Lev Nyikolajevics prédikálását, talán semmiféle Asztapovo nem lett volna?... (Tünődő arcot

vágott). Azt hiszem, sok családi drámának a művészeknél éppen az az oka, hogy a feleségek képtelenek éveken át reggeltől éjszakáig hallgatni: a művészet, a művészet, a művészet... Ez szükségszerűen váláshoz vezet.

Kórusban nevettek, de ugyanúgy egyszerre elhallgattak, és egyikük-másikuk a házigazdára pillantott.

– Mi ez? Figyelmeztetés? – szólalt meg könyörtelenül Muza Ivanovna rendkívül elégedett hangja.

Julija Pavlovna sokatmondó pillantással nézett egyik asszonyról a másikra, mintha beavatná őket a maga külön gondolataiba.

– Érdekes, Julenyka, csak kissé hosszú – mondta Pasztuhov.

– Hanem szörnyen kezdek nyugtalankodni – folytatta megváltozott hangon Julija Pavlovna. – A verandán terítettünk, és világossal be kell fejeznünk a vacsorázást, ott nem tudunk elsötétíteni.

– Persze, az elsötétítés... – eszmélt fel Dorosztkova.

– Akkor miért vesztegetjük az időt, mi? – izgult Jergakov.

– Kit vártok? – kérdezte tárgyilagosan Muza Ivanovna.

A háziasszony felvonta szemöldökét:

– Hogy kit? A köztársaság népművészei jönnek.

– Á, népművészek? Mégpedig? – tudakolta Grivnyina.

– Lika néni, természetesen – közölte Muza Ivanovna mély hangján.

– Hát még ki?

– Surik megkérte Lika nénit, hozza el Ulinát – jelentette be Julija Pavlovna olyan ünnepélyesen, ahogy az ajándékot szokták átnyújtani.

– Anocska itt lesz? – érdeklődött Dorosztkova erősen suttogva. – Hát Moszkvában van?

– Ó, Ulina! – szólt unottan Muza Ivanovna. – Aki azzal az izé... színházzal jött?... hogy is hívják azt a vidéki színházat?

– Nem voltunk Moszkvában, amikor Anocska itt járt, és rettentően örülök, hogy eljön – mondta gyengéden Dorosztkova. – Imádom...

– Szép kis Anocska! Második ifjúsága végét tapossa... – vetette oda Muza Ivanovna.

– Virul, mint a verbéna – suttogta Dorosztkova.

– Bámulatos teremtés – sóhajtotta Zahar Grigorjevics –, és rendkívüli tekintély: az ő jelenlétében a színészek feszesebbre húzzák a nyakkendőjüket.

– Vegyenek róla példát, asszonyok: azt beszélik, mindenüvé magával viszi a férje fényképeit – szólt hirtelen oktató hangon Pasztuhov.

– Ez inkább a férjre vet fényt, mint az asszonyra – jegyezte meg Muza Ivanovna.

– Az én fényképeimet például a feleségem nem hordozza magánál. Mi? Mi? – nevetett Jergakov.

– Tülkölés! Halljátok? Jönnek, jönnek! – kiáltott fel Julija Pavlovna, és a verandán keresztül kiszaladt a kertbe.

Mindnyájan követték.

Tyimofej poroszkálva ment az ösvényen, hogy kaput nyisson; Charley fülét hegyezve, lelkesen futott utána, egy vörös kandúr rémületében egyszeriben fenn termett a hársfa törzsén a sűrű lomb között.

Hosszú fekete Limousine hajtott be óvatosan a kertbe.

Egy kis öregasszony előbb fél lábbal kipróbálva a földet, ahogyan a lépcsőt próbálgatják a fürdőmedencébe lemenet, oldalvást kikecmergett belőle, maga után húzta özönvíz előtti kézitáskáját, és egész arcát beragyogó mosollyal végignézett a fogadására elébejött vendégeken. Szeme szinte eltűnt kedvesen huncut ráncai között. Pasztuhov elvette a táskáját, az asszony ölelésre emelte karját. Egyszerre több hang is kérdezte:

– Hát Ulina?

– Anocska nem jött el?

– Hol van Anna Tyihonovna?

Lika néni ráncai kisimultak, fürge szeme csillogott.

– Ti még nem tudjátok? Alighanem a németekhez került!

– A németekhez? Anocska?

– Az Isten áldja, Glikerija Fjodorovna! Hiszen Moszkvában van!

– Bárcsak Moszkvában lenne, kedveskéim!

– Magadnál vagy, mátuska, vagy sem? – szólt meglepetten Pasztuhov. – Hát nem veled együtt láttuk?

– Szasenykám – felelte az öregasszony, kibuggyant a könnye, és gyorsan magához szorította Pasztuhov karját. – Csakhogy a mi Anocskánk egy nappal a háború előtt Bresztbe repült! Vendégszereplésre!

– Istenem! – sóhajtotta Dorosztkova, s hosszú ujjaival eltakarta arcát. Zahar Grigorjevics együttérzőn hajolt hozzá.

– Hát Isten hozta, csakhogy itt van – köszöntötte mély hangján Muza Ivanovna.

Megindultak a ház felé, útközben sietve csókolgatták Glikerija Fjodorovnát – arcát, száját, ki ahol érte.

Lika néni, mikor a verandára lépett, hirtelen visszafordult, még egyszer végignézett mindannyiukon könnyes, szomorúan-ráncos szemével, megrázta fejét, mint aki elviselhetetlen, asszonyi részvéttel szán mindenkit, és így szólt:

– A gazemberek! Látjátok, mit művel ez az átkozott ellenség?

S kis öklével a szemét törölgetve, bement a házba.

4

Vannak barátságok, amelyek a jóbarátok állandó kölcsönös csipkelődésében és egymás ugratásában fejeződnek ki. Ez a sajátos forma a nyílt érzelmi vallomások iránti ellenszenvből származik. Azok az emberek, akik jó szívvel tudnak nevetni a barátjukon, s tudnak nevetni önmagukon, ismerik a tréfa igazi értékét. A rokonszenv őszintesége ösztönzi a humort, a humor pedig kizárja a hivalkodó szeretet-megnyilvánulásokat – az ilyesminek hízelgésszaga van.

Az asztali zaj Pasztuhovék verandáján sem igen különbözött az átlagos nyaralói családi ünnepségektől. Csak talán kicsit több volt mindenből; több a fecsegés, a kacagás, a pohárköszöntő, több a vita, az idézet, odaillő meg oda nem illő, a hangos, de nem túlságosan éles nézeteltérés. Szeszes ital kevés volt, viszont többféle ízlésnek megfelelő és csupa kiváló minőségű. Énekelni egyáltalán nem énekeltek.

Pasztuhov egy alkalommal megjegyezte, hogy amikor nincs miről beszélgetni, akkor énekelnek. Karp Romanovics vidáman felelte:

– Szerintem azért énekelnek, hogy mások ne hallják, miről beszélgetnek.

Pasztuhov hunyorogva nézett rá.

– Ezért akarsz hát mindig kórust összehozni! Szerinted a mi beszélgetéseinket énekkel leplezni kell mások füle elől?

– Ugyan már! Egyszerűen muzikális vagyok.

A célzás nemigen tetszett Alekszandr Vlagyimirovicsnak: zenei képesség tekintetében az anyatermészet kissé fukarul bánt vele, s ő ezt titkolta.

A párbeszéd most felújult. Amikor az első poharakat kiürítették az ünnepeltre és a háziasszonyra, Jergakov rögtönzésre jelentkezett. Julija Pavlovna azt kívánta, hogy mindenkinek töltsenek, és nyomban a rögtönzés elhangzása után igyanak a szerző egészségére. Karp Romanovics felállt, a házigazdára meresztette szemét, amely már csillogott az első néhány pohár hatására, és így szavalt:

Bekeretezte Melpoméne
Kitűnő érdemeiért;
Drámát ír, mivelhogy é n e k é n e
Nem tud, az énekhez nem ért . . .

Mind tapsoltak, a házigazda kivételével. Karp Romanics ragyogott. Pasztuhov felé nyújtotta poharát, de az felállt, és figyelemre intette a vendégeket.

– Egy pillanat türelem! Igyunk Karp Romanics egészségére, de csak ha meghallgatták válaszomat erre az „énekéné"-re.

A társaság elnémult. Pasztuhov orrát ráncolta, fújt egyet, és dörmögve recitálta:

Hihi! A verset szeretem,
Mivelhogy ő az elemem!

Általános nevetés közepette a legszívélyesebben koccintott Jergakovval. Majd, tányérján csirkét vagdosva, figyelte, miként kommentálják a rögtönzők versenyét.

– Szégyenben maradtam! – kiabált Jergakov. – Mint hitvány műkedvelő, leteszem a fegyvert a mester lába elé. Micsoda csillogó rím, mi? És micsoda elegáns szabadosság a nyelvtan tekintetében. A vers, úgy tudom, nem élő személy, és most „ő" lett belőle? . . .

Pasztuhov a pohárhoz csendítette kését. Rágta a falatot, és nem nézett fel tányérjáról, amíg mind oda nem figyeltek. Ekkor a lehető leghalkabban így szólt:

– Következik a leleplezés . . . Először Karp Romanicsnak tekintélyes idő állt rendelkezésére a vers megköltéséhez. Tökéletes verselési készségével egy hétig keresett két . . . könnyen emészthető rímet, sőt . . . alliterációt . . .

Máris mindenfelől a szavába kiabáltak. De ő nem változtatott a tartásán, sem a hanglejtésén. Muza Ivanovna mély hangja áttört a zsivajon:

– Karp Romanics csak egy napig verejtékezett a versén!

– Ez volt az ő bolgyinói ősze!* – kiáltott Grivnyin.

– Doktor, hiszen maga klasszikus műveltségű! – fuvolázta Dorosztkova.

– Igen, Leontyij Vasziljevics klasszikus műveltségű – ismételte a férje. – Magyarázza meg a félreértést Melpoménével!

– De engedjék, hogy Surik befejezze a leleplezést! – csilingelt Julija Pavlovna magas szopránja.

– Mi van Melpoménével, mi? – Jergakov komolyan izgult.

– Másodszor – folytatta mondókáját Pasztuhov, és várta, hogy a vendégek elcsendesüljenek –, nem én felelek ezért a két sorért. Sem a nyelvtani helyességért, sem a rímért. A remekmű a forradalom előtti idők egy versfaragójától származik.

– Plágium! – sipította Jergakov.

– Szó sincs róla. Azt mondtam, hogy ez a válaszom, azt nem, hogy én rögtönöztem. Emlékezetem cserbenhagyott, a szerzőt most nem tudom megnevezni. De próféta volt. Megérezte Jer-

* Puskin alkotó munkásságának legtermékenyebb korszakát élte 1830 őszén, apja bolgyinói birtokán.

gakov epigrammaköltő eljövetelét. És előre horgára akasztotta ezt a Pontyot.*

– Le a plagizátorral! – tiltakozott Karp Romanics.

– Leontyij, intézd el őt – utasította Pasztuhov csaknem parancsolóan.

Nyelidov letette csíptetőjét a tányérja elé.

– Melpoméne istennő – kezdte oktatóan – a tragédiákat pártfogolta. De az ókori tragédiákban, mint tudjuk, kar is szerepelt. Az istennő értékelte a Pasztuhov-színművek érdemeit, s éppen ezzel rótta le adóját Alekszandr drámaíró művészete egész zengzetességének.

– Idefigyelj, te!... – vágott közbe Jergakov, de egyhangúan lehurrogták, és követelték, hogy engedje befejezni. Ljubov Arkagyevna magasba lendítette könyörgőn összetett kezét:

– Kedves doktor, de hiszen különbséget kell tenni az ókori értelemben vett kórusok és aközött, amiről az epigrammában van szó. Nincs igazam? – fordult a férjéhez. De mielőtt Zahar Grigorjevics felelhetett volna, a doktor következetesen folytatta:

– Az epigramma fogyatékossága, hogy szembeállítja a drámát az énekkel...

Jergakov nem bírta tovább hallgatni.

– Ha azonnal abba nem hagyod, te szószátyár...

– Ó-ó! – jajongott Jevgenyija Viktorovna, s dallamos hanglejtését más-más árnyalattal a többi asszony is átvette, a férfiak harsány hahotája kíséretében.

– Verik a mieinket! – rikkantotta Grivnyin, s oltalmazólag magához vonta a doktort.

Jergakov felugrott, valamit mondani akart, de hiába, Muza Ivanovna a kabátujjánál fogva lehúzta a székére.

– Megadom magam! – kiáltotta panaszosan Jergakov, és fejét lehajtva, szelíd-huncut mosollyal, gyanakodva körülnézett. – De miért csaptok ekkora hűhót? Végül is mit költöttem? Háborús időkhöz illő verset, semmi mást.

Lika néni, aki eddig szótlanul ült, összerezzent, kis tenyerét szinte ijedten végighúzta Pasztuhov vállán, fakó szeme nehezteléssel szegeződött Karp Romanicsra.

* Karp – ponty.

– Mit beszél, bátyuska?

Grivnyin minden élénksége eltűnt; hidegen kérdezte:

– Komolyan mondod ezt?

– No, ha komolyan beszélünk, akkor én éppúgy tréfáltam, mint ti – mondta Jergakov. – De végre nem lenne jó a háziasszony javaslatára gondolni, és inni a . . .

– Helyes, helyes! A drága jó Karp Romanicsra, akit teljesen ok nélkül ízekre téptek! – kedveskedett élénken Julija Pavlovna.

Az ivás azonban nem ment, noha mind a poharukért nyúltak. Csak Jergakov ürítette fenékig a magáét, s hogy megtörje a beállt csendet, ismét beszélni kezdett. Úgy festett a dolog, hogy ki akar mászni a csávából.

– Egyébként világos, miért támadtatok úgy rám. Irigységből! Én tudok rögtönözni, de ti nem! Ennyi az egész . . . Ami a te kérdésedet illeti, Nyikanor Nyikanorovics . . . hagyjuk a tréfát. Az igazi költészet örök, és minden évszakban elevenen él. Számára nincs téli álom, vagy más efféle. De én olyan versekre gondoltam, amelyek így vagy úgy, eseményekhez kapcsolódnak. Hogy úgy mondjam, hivatalos versekre . . .

– Szónok, elég a hülyéskedésből! – hurrogta le Pasztuhov. – A hivatalos költészet nem költészet.

– Akkor költészet – makacskodott Jergakov –, ha lelkesedés fűti. A költő feladata most – inkább mint valaha –, hogy lelkesen írjon . . .

– Megette a fene, pajtás, ha a lelkesedés feladattá válik – vágott közbe ismét Pasztuhov. – Akkor a költő dolga is éppen olyan reménytelen, mint asszonyt szeretni kötelességből. Ráadásul: „inkább mint valaha"!

– Értem. Azt akarom . . .

– Éppen az a baj, hogy nem érted! A művészet, éppúgy, mint a tudás, a tudomány; létezik, függetlenül attól, hogy háborúban vagy máskor jön létre.

– Te engem ismételsz.

– De nem a te butaságaidat. A háború fokozott követelményeket támaszt minden emberrel szemben, nyilván a költővel szemben is. Háborúban a művészet ne hivatalos legyen, hanem hű önmagához. Legfeljebb csak magasabb szinten.

– Ó, ez nagyon igaz! – sóhajtotta meggyőződéssel Dorosztkova, s úgy rémlett, hogy a férje is egy tüdővel sóhajt vele.

– Szélesebben, nem magasabban – felelte Grivnyin –, a művészet kiterjedtebb legyen.

– Mit jelent az, hogy kiterjedtebb? Alacsonyabb? Rosszabb? Kezdetlegesebb? – firtatta Pasztuhov.

– Kiterjedtebb annyi, mint átfogóbb – mondta Grivnyin, kissé maga is meglepődve azon, amit mondott.

– De tudnod kell, hogy magasabbról átfogóbban látsz.

– Átfogóbban, azaz nemcsak a magam szemével, hanem milliókéval – hadarta zavarosan a festő, és hirtelen így fejezte be kihívóan: – Ha ma plakát kell, hát hagyom a tájképet, és kivágok egy plakátot!

– Ha ugyan tudsz, te favágó! – mosolygott barátian Pasztuhov.

– Ó, ismerem én a mi mestereinket! – jelentette ki Jevgenyija Viktorovna, és sorjában megmutatta mindenkinek villogó fogú száját – már felültek a... hogy is mondják... miféle lóra?

– Felültek a vesszőparipájukra – segítettek neki.

– Már felültek a veszett paripájukra – helyesbített az asszony.

– Zsenya, te elragadó! – nevetett Pasztuhov. – A számból vetted ki a szót. Most mindenkinek a vesszőparipáján kell nyargalnia. Azt csinálni, amit legjobban tud. Méghozzá teljes erejét latba vetve.

Felhajtott néhány korty bort, ajkát harapdálta, szeretett volna hozzáfűzni valamit a saját gondolatához, amely az ő számára is teljesen váratlan volt. De ekkor Julija Pavlovna hangosan elsorolta mindazokat a hideg ételeket, amelyekhez eddig még hozzá se nyúltak, s kinézett a kertbe, bájos aggodalommal csóválgatva csinos fejét. Az idő estére járt, s a vacsora, a Pasztuhovéknál szokásos ünnepségekkel ellentétben, bágyadtan folyt.

Alekszandr Vlagyimirovics is kitekintett, s megint érezte azt a másik világot, amely valahol a sápadt levegőégben terült szét, és amelynek fenyegető hatalmát háza kapujához közeledve lerázta magáról. Felvillant előtte a ló rémülettől égő szeme, s látta tisztára kefélt, vörösbarnán fénylő, remegő testét. Agyában holmi

zavaros ostobaság gomolygott a vesszőparipáról és a veszett paripáról mondottakból, de nem mulatott rajta, és úgy érezte, hogy a szokásos kölcsönös ugratásokban sem telt a vendégeknek igaz örömük. E tréfák, ártatlanul bár, de azt leplezték, amit senki sem titkolt, és ami valóság volt. Pasztuhov arra gondolt, hogy mielőbb be kell fejezni a vacsorát, s átmenni a szobába, ahol el lehet sötétíteni. Lika nénire pillantott, ráncos arcára, öregasszonyosan beesett, de mosolyra kész ajkára.

– Úgy ülsz itt, mint valami halotti toron – mondta ifjú korában belégyökerezett népiesen nyers modorában, amely nála mindig meglepően kellemesen, szinte gyengéden hatott.

Glikerija Fjodorovnát mindjárt megkapta ez a dévaj gyöngédség, s azzal a közlési készséggel, amely a színészek szívét mozgatja, hevesen válaszolt, de úgy, hogy csak Pasztuhov hallja.

– Szasenyka, kedves! Nem megy ki a fejemből a mi Anocskánk! Ha álmomból felébredek, s eszembe jut, egyszerre kiver a hideg.

A férfi nem talált szavakat, csak szaporán hunyorgott, és mereven nézte az öregasszonyt.

– Furdal a lelkiismeret! – suttogta szomorúan Lika néni, és csöndesen közelebb húzódott hozzá.

– Mi köze ehhez a lelkiismeretednek? Csak nem te hoztad ránk a háborút?

– Jaj, Szasenyka, hiszen csak nem én fogtam, és indítottam útnak Bresztbe!

– Mit fecsegsz?

– Bizony, galambom! Annyit meséltem neki a breszti társulatról, végzős növendékeinkről, a fiatalok érdekében buzgólkodtam.

– De hát ki kért fel közvetítőnek? Mikor történt? – kérdezte Pasztuhov csodálkozva.

– Múlt pénteken, amikor együtt voltunk vele, hazamegyek, szól a telefon. Ő volt az, a mi kedveskénk, a szállodából. Ott van nála, azt mondja egy színigazgató az adminisztrátorával, vendégszereplésre hívják. Nevetve mondta, mintha nem is gondolna a vendégszereplésre. Én meg mindjárt rákezdtem az áradozást: jó lenne, azt mondom, ha a színház első szezonját a te

vendégszerepléseddel kezdené. Utazz el, mondom, ne gondolkozz... Nagyon tehetségesek a fiatalok...

Lika néni lehajolt, felszedte a földről kézitáskáját, amely mindjárt megakadt a székek között, ügyetlenül és dühösen rángatni kezdte. Pasztuhov segített kiszabadítani a retikült, szótlanul várt, amíg az asszony kinyitotta, kotorászott benne, mint egy tarisznyában, majd előhúzott egy pirinyó kis selyemzsebkendőt, és könnyes arcához nyomogatta.

– No! – sürgette aztán.

– Jaj, ne noszogass, kedvesem! – sóhajtotta az öregasszony. – Szombaton el akart jönni hozzám Anocska, de nem jött. Vasárnap pedig, ahogy a rádióban meghallottam... Jaj, Istenem! (A gombóccá gyűrt zsebkendővel ismét szétmázolta ráncain a könnyen pergő könnyeket.) Rohantam, felhívtam a szállodát. Nagy kínosan kapcsoltak. Mintha kötőtűvel szúrtak volna a fülembe: Uliña polgártársnő tegnap este elutazott!... Leroskadtam, se holtan, se elevenen...

– Kérdés, hogy hova utazott! – mondta Pasztuhov tétován. – Máshová is mehetett...

Glikerija Fjodorovna kérdő pillantása körbejárt a vendégeken.

– Az ég áldjon, csak nem vagyok bolond?! Egész Moszkva beszéli: szombat reggel Bresztbe repült! A főiskolán is tudják, meg akárhol érdeklődtem...

Ajkához szorította zsebkendőjét; egy pillanatra elvette, s a szavak zokogva törtek fel melléből:

– Úgy látszik, semmi remény már!

Vacsora előtt nem akart Ulináról beszélni, az izgatottságtól képtelen volt, és nem is faggatták. Most az asztalnál, a történet közepén már erőre kapott a hangja. Mindenki őrá figyelt. Dorosztkovának megeredtek a könnyei. Jergakov inni akart, de Ivanovna résen volt, és elkapta a kezét, Grivnyin ünnepélyesen ült a helyén, égő szemhéjjal. Nagyon szerette volna megvigasztalni Glikerija Fjodorovnát, és végül ezt a vigasztalást eszelte ki:

– De hogy vádolhatná az ember magát akármivel, amikor ez úgy jött... mint a villámcsapás (üvöltve megrázta kezét a feje fölött), egyszerre csak lecsapott ránk!

– Lecsapott... azért vetek keresztet! – mondta könnyes szemmel Glikerija Fjodorovna, s valóban keresztet vetett, ahogy leküzdhetetlen megszokásból minden színrelépésekor tette.

– Lika néni, a férjénél nem érdeklődött Ulina felől? – kérdezte a doktor gyakorlatiasan. – A férje bizonyára tudja. Ő is színész?

– Mérnök, ismerem – szólt Zahar Grigorjevics.

– Mérnök Szormovóban – erősítette meg Ljubov Arkagyevna.

– Ébredjetek fel, kedveskéim! – mondta Lika néni. – Régesrégen nincs már Szormovóban. Évek óta Tulában van. Anocska csak a férje kedvéért vállalta, hogy az elmúlt szezonban Tulában játsszék. Valamiféle pártmunkás ott...

Az öregasszony, mintha sose sírt volna, kíváncsian fordult Pasztuhovhoz:

– Ő is szaratovi, akárcsak te. Izvekov a neve. Nem hallottál róla?

– Izvekov? – ismételte Alekszandr Vlagyimirovics. – Nem én, mátuska, nem emlékszem.

– Izvekov... mintha valami... – tűnődött Grivnyin, s hevesen a homlokára csapott. – Nem, nem ő az!... De az is Izvekov... Emlékszem, egyik tanítványom beszélt valami históriát... Ott, úgy rémlik, abban a históriában is...

– A „Nacional"-ban ma megismerkedtem egyik tanítványoddal. Remek pofa – mesélte Pasztuhov.

– Hogy hívják?

– Az ördög tudja... Azt hiszem, Ivannak. Az arca is olyan iványos!

– Ragozin?! – kiáltott fel Grivnyin, s izegni-mozogni kezdett örömében. – Ivan Ragozin! Az enyém, az enyém! Ami a fizimiskáját illeti, igazad van. Kerek képű.

– Megállj csak – mondta Pasztuhov, s kezét az asztal fölé kinyújtva, ujjaival csettintett. – Miféle história az, amiről te... Várj! Izvekov! De hiszen ez... Nyikanor! Kiféle ez a Ragozin?

De nem sikerült kibogozni az összegabalyodott neveket.

Kiabálás hallatszott a kertből, férfi és női hangok vegyest. Julija Pavlovna kinézett az ablakon, nyomban férjéhez fordult, és ijedten suttogta:

– Surik! – s máris rohant az ajtó felé, futtában hangosan hozzátette: – Verekszenek!

Jergakov felpattant, hirtelen az ablaknál termett, s a párkányra könyökölve, fél testével kihajolt a kertbe.

– Barátaim, gyertek csak! – szólt izgatottan.

Mindenki felállt, zörögve lökdösték a székeket. Pasztuhov lomhán felkelt, megigazgatta ruháját, és mesterkélten tagolva a szavakat, a vendégekhez fordult:

– Kérem, szíveskedjenek a verandán maradni. – És hatásosan eltávozott.

5

A konyhaajtó tárva-nyitva állt. A kis pitvarban kisírt szemű nők szorongtak, és elzárták az utat Julija Pavlovna elől, aki megpróbált kinézni a kertbe, és követelőn dünnyögött valamit.

Alekszandr Vlagyimirovics szótlanul előre furakodott, félretolta a feleségét, két lépcsőt lement, és szétnézett a csatatéren.

A Limousine vezetője, sötét hajú, félelmetesen szélesvállú legény, ott állt Verigin és Tyimofej Nirkov között, két karját szélesen kitárva, és nem engedte egymáshoz az ellenfeleket. Egyik tenyerét Matvej mellének nyomta, másik kezével pedig könnyedén a kakaskodó Nirkovot lökdöste vissza.

Matvej sápadt volt, és szinte megsóványodott, dühösen összevont szemöldöke alól gyűlölettel nézte Nirkov eltorzult arcát. Látszott, hogy az ökölharc csak félbeszakadt, de nem fejeződött be, és ha a békítő félreállna útjukból, a verekedők ismét összecsapnának.

Pasztuhov még egyet lépett lefelé a lépcsőn, s lassan keresztbefonta karját, mint aki reméli, hogy ezzel a fenséges pózzal egymagában is rendet teremthet. Nirkov vérszemet kapott, hogy a ház gazdája megjelent, úgy gondolta, itt a leszámolás ideje, és kihívó hangon panaszolta:

– Nekem rontott, Alekszandr Vlagyimirovics! Hívni kell a rendőrséget! A sofőr elvtárs a tanúm, Matvej megütött. Itt, ni,

ezen a helyen, idevágott... – Pofacsontját dörzsölgette, ujjai eltakarták rángatódzó arcának felét. – Vegyék jegyzőkönyvbe, amit ez a gazember művelt! Nem tréfa ez! Leütött a lábamról. Az ilyesmiért bíróság elé kell állítani!

Matvej mindenkinek hátat fordított. A sofőr, látva, hogy már nincs rá szükség, hátratett kézzel elvonult, Nirkov lassan mérsékelte hangját, és közelebb lépett a házigazdához.

Pasztuhov elégedett volt a hatással, amelyet tekintélyes külsejével keltett; lelépett a lépcső-piedesztálról.

– Nem ismerek magára, Matvej Iljics! – korholta Verigint erélyesen, de halkan, úgyhogy inkább atyai szemrehányásnak hangzott, semmint megrovásnak.

– De hát mi történt? – szólt fentről egy csodálkozó és behízelgő hang.

Pasztuhov szigorú pillantást vetett arrafelé. A nők már a tornácon álltak, legelöl Julija Pavlovna, az izgalomtól megszépülve, mint mindig. Pasztuhov felemelte hangját, éreztette, hogy csakis ő jogosult ebben a dologban ítélkezni.

– Verekedni? Botrányt okozni? Mi jutott eszébe?

– Nehogy ez a bitang a németjeit idevárja! – felelte Matvej tompa hangon, s megint fenyegetőn nézett Nirkovra.

– Hogyhogy a németjeit? – kérdezte Pasztuhov, de Tyimofej túlharsogta:

– Miért? Mit mondtam? Van tanúd rá?

– Bolond lennél tanúk előtt jártatni a szád! Ismerünk már téged!

Matvej kiskabátja zsebébe dugta kezét, s olyan hevesen indult Pasztuhov felé, hogy az akaratlanul is hátralépett, s a tornácon feljajdultak a nők.

– Tessék! – mondta Matvej, még mindig kapkodva a levegőt, és meglobogtatta a zsebéből előhúzott papírlapot. – Mutatom neki a behívómat, elolvassa, és azt mondja... Ott, a bódéja előtt beszélgettünk... Ostoba vagy, ha jelentkezel, mondja. Akár bevonulsz, akár nem, a németek áttörték a frontot. Elintézik az ilyen magadfajtákat, majd rendet teremtenek itten. – Fasiszta rendet talán? – kérdezem. Nem tudom, azt mondja, milyen rendet, de számunkra megfelelőbbet. – Hol? – Itt is, azt mondja.

– Hazudj csak, hazudj! De ki hallotta? – kiabált Nirkov.

– Köszönd ennek a sofőrnek, különben kiráztam volna belőled a németjeidet!

Pasztuhov elvette Matvejtől a papírlapot. Messze eltartotta összehúzott szemétől, elolvasta, majd lassú mozdulattal visszaadta, és keményen végighúzta arcán a tenyerét. Megvetően nézett Nirkovra.

– Menjen a bódéjába!

– Magamtól is tudom, hova menjek! – felelte amaz indulatosan, s fejével Matvej felé intett. – Engem akarsz befeketíteni? Ezt nem bocsátom meg neked! Majd a rendőrfelügyelő kivizsgálja...

Felrántotta rossz kis nadrágját, tüntetően megfordult, és gyorsan a kertajtó felé indult. Csak néztek utána.

Most mindenki figyelme Veriginre irányult: tartása és arca egyaránt a maga mélységes, de felháborodott igazát juttatta kifejezésre. Egy kis gömbölyű asszonyka fürgén lesietett hozzá a lépcsőn; közepén elválasztott lenszőke haja akkurátusan simult parányi fejére. Pasztuhov csak most ismerte fel benne Matvej feleségét, noha többször látta már az életben. Utána mindenki lement, aki a tornácon volt. A vendégek is előkerültek a pitvarból.

Julija Pavlovna serényen csillogtatta körmöcskéit: haját igazgatta, amely egyébként cseppet sem volt zilált.

– Miért hallgatta el, Matvej Iljics? – kérdezte szemrehányón. – Szinte hihetetlen!

– Miért hihetetlen? – morogta Matvej nyersen.

– De mikor? Mikor megy el? – folytatta Julija Pavlovna, egyre a sofőr feleségét nézve, aki férje kabátjának szakadt hajtókáját igyekezett helyreigazítani. – Előre meg kellett volna mondania, hogy tudjuk.

– Hát én tudtam? Az imént hozta az asszony a behívót a városból. Holnap kell jelentkeznem.

– Hogyan? – rebegte Julija Pavlovna, és egy pillanatra megdermedt. – És mi... – szaladt ki a száján, de Alekszandr Vlagyimirovicsra pillantott, és az helyesbítette:

– Mi talán már nem is látjuk egymást?

– Azt nem tudom – felelte már nyugodtabban Matvej, és el-

tolta melléről a felesége kezét. – Hagyd! Majd otthon megvarrod. Mindjárt megyünk . . .

Lassan körülhordozta tekintetét az ottlevőkön, meglátta a rászegezett, várakozó pillantásokat, végigsimított göndör fején, és mintha zavaró súlyt lökne le róla, legyintett egyet.

– Ahogy a kiegészítő parancsnokság határoz: már holnap a csapathoz irányít, vagy ki tudja, mikor. (Alig észrevehetően, mintegy restelkedve, elmosolyodott.) Legbiztosabb, ha elbúcsúzunk.

– Ó, Istenem! – sóhajtotta Julija Pavlovna, és két kezébe fogta Matvej feléje nyújtott kezét.

– Köszönök mindent, éljenek boldogul – búcsúzkodott a sofőr már kissé vígabban, és magabiztos, ragyogó mosolya váratlanul szétömlött arcán. – Holnaptól fogva önnek kell, Julija Pavlovna, felváltania engem. Tessék a kormányhoz ülni.

Az asszony játékosan felkacagott.

– Surik, hajlandó vagy megadni nekem Verigin fizetését?

Pasztuhov nem felelt a nevetésre, hanem a háziasszony nevében megkérte a vendégeket, fáradjanak vissza a szobába. A hozzálépő Matvejt nyaralótársaihoz vezette, és előbb azok, majd a többi vendég, tisztelettel kezet ráztak a sofőrrel, ki halkan, ki hangosabban, sok szerencsét kívántak neki, és lassan bementek a házba. Glikerija Fjodorovna kis öklével ismét dörzsölgetni kezdte szemét, s jóságos,ráncos arcának bánata átragadt a többi asszony arcára is, a szakácsnő használatba vette köténye csücskét, s Matvej feleségének, aki féltékenyen sandítgatott a divatos szoknyás, síró, fiatal bejárónőre, megeredtek a könnyei.

Pasztuhov a ház sarka mögé vezette Matvejt, és könyökét megfogva, komolyan így szólt:

– Írj nekem, kérlek. Hol, mit, hogyan . . . Tartsuk fenn a kapcsolatot. Ha szükséged van a segítségemre, azonnal írd meg, hogy tudjak . . .

Hirtelen ráeszmélt, hogy először tegezi Verigint, és ettől egy pillanatra ellágyult. Úgy látszott, itt a pillanat, hogy kiöntse érzéseit, amelyek évek során, a sofőr szolgálata alatt felgyülemlettek benne. De mihelyt az igaz barátságról kezdett beszélni, a torka összeszorult. Végül elérzékenyülten vállához szorította

Matvej fejét, a sofőr férfiasan kurta csókját kettővel viszonozta, mindkét orcájára nyomott egyet-egyet, s bement.

A konyha és a szobák közti keskeny folyosón Jergakovba botlott.

– Nálad csak úgy verekszenek a káderek, mi? – nevetett Karp Romanovics, és könyökével oldalba bökte. – Ez nem helyes, drámaíró! Elhanyagoltad a személyi állomány nevelésének munkáját, mi?

– Menj a fenébe! – förmedt rá nyersen Pasztuhov, és meg sem állt.

Dolgozószobájába érve kihúzta az asztal középső fiókját, és leszámolt néhány bankót. Szemébe tűnt a könyvnyaláb mellett levő kis zseblámpa. Tenyerében forgatta, meggyújtotta. Éles fény villant fel. Pasztuhov kinézett az ablakon: a homály sűrűsödött. Zsebébe csúsztatta a lámpát, betolta a fiókot, menni készült. De a tenyerében ottmaradt a tapintás kellemes, hűvös érzése – sajnált megválni a lámpától. Gondolkozott, visszatette régi helyére, megint benyúlt a fiókba, még két bankjegyet tett az előbbiekhez.

Visszatértekor üresen találta a folyosót; behívta Matvejt a konyhából, s mikor az belépett, becsukta mögötte az ajtót, a sötétben kitapogatta a kezét, és erőszakkal markába nyomta a pénzt.

– Az útiköltségre – magyarázta halkan. – Az elszámolásért majd küldje el a feleségét Julija Pavlovnához. És ne felejtse el, amiben megállapodtunk. Rendben van? – kérdezte, megérintette Verigin vállát, és bement az ebédlőbe.

Ott nagy sürgölődés volt: a vendégek behordták a verandáról az ételeket, italokat, evőeszközöket, letették, ahol helyet találtak, beleértve a zongorát meg a kandalló téglapárkányát is. A háziasszony kapkodva irányította őket, de mindenki azt tette, amit éppen jónak látott, a verandaasztal észrevétlenül megüresedett, a székeket itt körbe, amott ovális alakba állították a szobában, s a becsukott ajtóban kulcs csikordult.

Senki sem ült le. Pasztuhov és a felesége kibontotta az ablakroló zsinórját. A roló lécre csavart fekete papiros volt, az ablakkeret méretéhez szabva. Amikor a zsineget megoldozták, a tekercs leszaladt, s a ragasztásoknál felhólyagosodott papír zi-

zegve pattogott. A szoba homálya fokozatosan sötétségbe olvadt. Nem tudni, miért, de mindnyájan hallgattak. A villanykapcsolónál készenlétben álló Jergakov halkan köhécselt. A lécek egymás után a párkányhoz koppantak. Teljes sötétség lett.

– Kész – jelentette Jergakov, és ugyanabban a pillanatban felgyúlt a csillár.

Káprázó szemmel néztek körül, mintha egy más világba jutottak volna, és nem tudnák, mit várjanak tőle.

– Bort kérek – mondta Dorosztkova megremegő, mély hangon.

Mozgolódás támadt körös-körül, poharakat kerestek, töltöttek, majd mindenki helyet foglalt, egy-két szót váltottak, és különös módon újra csend lett.

Grivnyin székén fészkelődve körülnézett a szobában, s többször egymás után csodálkozva ismételte a kérdést:

– Tudjátok, milyen ez most? Tudjátok, milyen? – és maga adta meg a feleletet, mintha lassan betűzgetné: – Olyan, mintha tél volna . . .

Megpróbáltak tréfálkozni. Muza Ivanovna, kis legyezőjével legyezve magát, azt követelte, hogy fűtsenek be a kandallóba. Julija Pavlovna panaszkodott, hogy bár falun élnek, a városból hozatják a fát, és egyetlenegy hasáb sincs a fáskamrában. Jergakov vigasztalta: minek ezen bánkódni, mondta, amikor Grivnyin jóvoltából annyi fűzfa van a házban? Az egész telet átfűthetik velük! Még Jevgenyija Viktorovna is megcsipkedte imádott akadémikusát:

– Ó, már kapitalista volnék, ha az ő szép fáit is úgy megfizetnék, mint a tűzifát!

Alekszandr Vlagyimirovicsot nemcsak hogy nem mulattatta ez a fecsegés, de bosszantotta, s fokozta a rosszkedvét. Nem hitte, hogy másról lehessen beszélgetni, mint ami magától kínálkozott, s amit mindenáron el akartak kerülni, mert vendégségben voltak. Úgy érezte, az összejövetel nem sikerült.

– Senki sem tudhatja, milyen lesz az idei tél – jegyezte meg, amikor a tréfálkozásban szünet állt be.

– A háborúra gondolsz? – kérdezte Julija Pavlovna gyermeteg kíváncsisággal.

– Dehogy, a párizsi divatra... Egyébként azt most Hitler oberlejtnántjai ellenőrzik.

– Hihetetlen! – fortyant fel Grivnyin.

– Mi a hihetetlen? A divathölgyek kapitulációja?

– Úgy járok ezekben a napokban, mint a holdkóros. De hirtelen feleszmélek, és a fejemhez kapok! Hogyan állíthattak minket így falhoz?!

– A mi kedves doktorunk – mondta gúnyosan mosolyogva Pasztuhov – elmondta nekem beszélgetését az egyik legtekintélyesebb törzskari tiszttel. A doktor kételkedését fejezte ki, vajon a mi gyalázatos utaink alkalmasak-e a modern háborúhoz. A tiszt azt felelte, hogy a doktor gyerek, s megnyugtatta: ha megtámadnak minket, akkor teljesen készen állunk az ellenség kitűnő útjainak felhasználására... Igaz, doktor?

Nyelidov lehajtotta fejét. Mindenki izgatottan figyelt. Pasztuhov együttérzőn bólogatott a doktor felé, és mosolyogva megjegyezte:

– Ezért mertél fogadni velem, te szegény. (Pillanatra elhallgatott.) Igen. Azok, akik a háborút előidézik, egy adott pillanatban a körülmények kezébe adják magukat, és nem tudják, hogy ezek a körülmények hova vezetnek... A háborúk sohasem az előre kitűzött időben törnek ki.

– Ugyanezt az okos regényekben is olvashatjuk – vetette közbe Jergakov.

– De én nem onnan veszem – vágott vissza Alekszandr Vlagyimirovics; hanyagul cigarettát dugott a szájába, és rágyújtott.

Nyelidov hangja megfontoltan, de szilárd meggyőződéssel csengett:

– A jövő feladata a kutatás, a magyarázat, az ítélkezés. Most folyik a háború, és nekünk csak a győzelemre szabad gondolnunk.

– Csak a mi győzelmünkre! – suttogta utána Dorosztkova, felemelt fejjel.

Pasztuhov egy tányérba dobta a tövig égett gyufát, megégett ujját szopogatta, lassan a pohárért nyúlt, s felállt.

– A szovjet fegyverek diadalára... – szólalt meg halkan. Utána a többiek is felálltak, és némán kiitták a borukat. Ez a

perc, Pasztuhov érzékelése szerint, feloldozta az igazi hangulatot, s létrehozta azt az őszinte egyszerűséget, amely hiányzott az estélyből.

– No, fene vigye – mozdult meg ismét teljes tęsttel Grivnyin –, senki sem akar nekem válaszolni: miért hagytuk az orrunknál fogva vezetni magunkat, hogy azután ilyen hitszegéssel kerüljünk szembe!

– Csillapodj, mester – intette le Pasztuhov. – Verd ki a fejedből ezt a szót. Egyszerű a tanulság: nem kell tátott szájjal számolni a csókákat az égen. Ugyanannyi hitszegés van, mint amennyi emberi gyűlölködés. Tanulmányozd a történelmet. A mi klasszikus műveltségű doktorunk ajánlhat neked valami tanulságosat. Tudsz valami példát, Leontyij?

– Példa, az túlságosan is sok van – vonta fel a vállát a doktor.

– Miért verjük fel a port a könyvespolcokon? – szólt most Jergakov. – Az élet betör az ablakon... Alekszandr rábízta kastélyát, saját személyével együtt egy buzgó őrre. És ez az őr: ellenforradalmár! Hitszegés ez vagy sem, mi?

Pasztuhov sokáig pislogott.

– No, nézd csak, sikerült valami okosat mondanod... Az igazat megvallva, én nemigen bíztam ebben a Nirkovban. Azt gondoltam, megvan itt szép csöndesen, és kész... Most más szemmel látom. És tudjátok, mit? Az ilyen sötét alakok miatt sok baj szakad még ránk. Nekik a háború: revans. Arra számítanak, hogy az események az ő malmukra hajtják a vizet.

– Várj csak a jövendölésekkel! – Grivnyin nem tágított. – Hiszen te utasítasz engem a történelemhez! Halljuk a példákat, hol vannak a példák, doktor?!

– A jóslások sem egyébből erednek, mint a történelmi tapasztalatokból – állapította meg Nyelidov. – De az emberek a jóslásoknak éppoly nehezen hisznek, mint amilyen könnyen elfelejtik a történelem tanulságait.

– Pompás bevezetés – sóhajtotta Jergakov, s lehunyta a szemét.

– Fogd be a szád! – utasította rendre Muza Ivanovna.

– Példát? Hát vegyük akár csak a germánokat – mondta a doktor, nem esett ki a lendületből. – Pontosan nem nevezem

most meg Gaius Julius Caesar idejének germán törzseit. Holmi usipiek, meg mások. Érdekes, hogy a fő fészkük éppen a mi korunknak jól ismert Ruhr-vidéke volt... A rómaiak számára a germánok barbárok voltak, veszélyes ellenségeik. A Caesarral vívott háborúban követeket küldtek hozzá tárgyalni. Sikerült megkötni a fegyverszünetet, de a fegyverszünet alatt váratlanul megtámadták a hadseregét. Egy maroknyi lovasságuk volt. A római lovasok száma pedig több ezer. Mégis megfutamodtak. Jó lecke volt. Okult Caesar belőle? Igen. Igazi barbár együgyűséggel a germánok újból követeket küldtek hozzá. De ő, mondván, hogy ostobaság bízni az ilyen álnok hitszegőkben, fogva tartotta a követeket, és megindította seregét a germánok ellen...

– Csodás gimnáziumi emlékek – szólt Jergakov merengve, de mintha senki sem hallotta volna, és a doktor, egy kis szünet után, szomorúan folytatta:

– Hány háború volt már életemben! Az utóbbi háromban saját kezűleg is közreműködtem. Szerencsére csak sebészkéssel és fűrésszel. Ki ne óhajtaná, hogy a mostani háború az utolsó legyen a földön? Ezt bizonyára csak mi vívhatjuk ki... De ha újabb és újabb háború fenyeget majd minket, fohászkodjunk a sorshoz, hogy ne felejtsük el a leckét, amelyet most ad nekünk a germán civilizáció, mint ahogyan Caesar sem felejtette el a barbár germánoktól kapott leckét.

Jergakov színlelt rémülettel nézett Pasztuhovra.

– Nem lenne már legfőbb ideje énekelni?

– Majd adok én neked! – fenyegette meg a házigazda.

Julija Pavlovna felhasználta az alkalmat, hogy veszélytelenebb vágányokra terelje a beszélgetést.

– Elég, elég! Igyatok, vagy énekeljetek, játsszatok zálogosdit, csináljatok, amit akartok, de hagyjátok abba a kinyilatkoztatást, a jövendölést, a leckefelmondást!

Felnyitotta a zongorát, ujjai nem túlságosan fürgén végigfutottak a középső hangsoron.

– Karp Romanics! Énekeljen valami kedvére valót! Majd kísérem.

– Engedelmével, inkább díszkíséret nélkül...

Jergakov felemelte poharát, előre lépett, és akadozva rákezdte:

„Pé... pé... pé..." Leintették: „Régi, régi!... Le vele!"... Mégis elénekelt két sort, részeg cigány módra kiforgatva a magánhangzókat, és oda is rakva, ahová nem kell:

Pé-peckesen o-dadaállt,
Egy szíp tojást átadott...

Elővette zsebkendőjét, jobbról-balról végighúzta borotvált ajkán. Hangos kiáltások igyekeztek elnémítani. „Hej, Moszkvin hogy csinálja ezt!" – csicseregte Dorosztkova. „Ó, Lavrentyev, Pevcov, ők hogy adták elő!" – tódította Zahar Grigorjevics. „Megbuktál, megbuktál!" – recsegte Muza Ivanovna. „Le vele!" – harsogta Grivnyin.

Jergakov valahogy legyőzte az ellenállást, de már nem énekelt, hanem poharával Pasztuhovhoz lépett, és sietve szavalta:

Ljokszasának gératulált:
Kirisztus féltámadott!...

– Jaj, te istenkáromló! – sopánkodott Lika néni.

Az öregasszony egyre csak hallgatott, és néha puha ujjai közt gyűrködte a zsebkendőjét. Amikor Dorosztkova megkérdezte, miért nem iszik semmit, talán rosszul érzi magát, megfogta Ljubov Arkagyevna csontos kezét, és gyöngéden tapogatva az ujjait, azt mondta:

– Kedveském, mi itt csak iszunk és fecsegünk, az emberek pedig ki tudja, hol, talán éppen értünk hullatják a vérüket.

Pasztuhovra sandított, látta, hogy az hallotta a szavait, és most már hangosabban tette hozzá:

– Bevallom, kedveskéim, misét mondattam a mi Anocskánkért. Nem hivő ugyan, de olyan csupa lélek asszony, hogy Isten megbocsátja neki...

Ekkor Ljubov Arkagyevna fogta meg az öregasszony mindkét kezét, és most már ő kezdte áhítatos tisztelettel becézni.

– Nem kéne már hazamenni, Lika néni?

– Régen azt gondolom... Az autók, láttad, milyenek most? Olyan szemellenzőket tettek a lámpákra, mint a lovakra szokás.

Hogy meg ne bokrosodjanak, ugye?... Nem kellemes most autón menni... (Pasztuhovhoz fordult.) Nem baj, hogy misét mondattam?

– Csak ne gyászmise legyen! – szaladt ki a férfi száján, s nem is bánta, hogy a véletlen szóval megijesztette a kedves öregaszszonyt. Az illendőség kedvéért kivette Dorosztkova kezéből Lika néni forró, kicsi kezét, és megcsókolta.

Látta, hogy Julija Pavlovna lázasan lapoz a vékony kottacsomóban, sejtette, hogy felesége énekelni fog, és az unalomtól fizikai fájdalmat érzett a szíve táján.

Igen, az összejövetel nem sikerült. S Alekszandr Vlagyimirovics epedve várta, bárcsak már elmennének a vendégek.

6

A városi vendégek távozása után, amikor már teljesen megvirradt, a háziak kikísérték a kapun Grivnyinéket és Nyelidovékat.

Arról beszélgettek, hogy Lika néni még mindig rendkívül eleven, és: bárcsak öregkorunkra majd mi is ilyenek lennénk, (semmi sem vénít úgy, mint az évek – jegyezte meg Pasztuhov, a szellemes Vlasz Dorosevicsre emlékezve); hogy Jergakov lehetetlen ezzel az állandó lökdösődésével (nincs egy ép hely a bőrömön – panaszkodott Julija Pavlovna); meg hogy Dorosztkovék mulatságosak a kölcsönös imádatukkal, de azért meghatóan jó emberek.

– Micsoda levegő! – kiáltott fel Nyikanor Nyikanorovics, tág orrcimpákkal szimatolva.

Magasba lendítette karjait, és hirtelen rázúdította ölelését a feleségére, majd ugyanolyan váratlanul és vehemensen végigcsókolt mindenkit.

– Istenem, honnan ez a rengeteg temperamentum! – szólt Julija Pavlovna.

– Ó, ti nem ismeritek, milyen, amikor ivott... – mondta Jevgenyija Viktorovna elégedetten, és a haját igazgatta.

– Még elgondolni is! – kiáltott fel ismét Grivnyin, de most már bánatos hangon. – Ilyen reggelen, ott valahol Belorussziában . . .

Elharapta a szót, karon ragadta Jevgenyija Viktorovnát, s imbolyogva maga után vonszolta:

– Gyerünk a gátra, anyjuk, napkeltét nézni!

Nyelidov is elbúcsúzott, s már megindult Grivnyinék után, de visszafordult.

– Azt akarom mondani neked, Alekszandr: ásd ki ősszel a fácskáimat; ültesd át a magad kertjébe . . . amelyiket akarod . . .

Sietősen, és bizonytalan hangon beszélt, mintha restelkednék.

– Hagyd ezt, az ördögbe is! Ha visszatérsz, majd meghívsz teára, és melléje feladod a „Sáfrány-pepin"-jeidből főzött befőttet! – felelte Pasztuhov.

Nyelidov bozontos szemöldöke magasra csúszott; lekapta orráról a csíptetőt, és szeme, amely az állandó rövidlátós hunyorgáshoz képest most szokatlanul nagynak látszott, a hajnal meleg visszfényében felcsillanva elnézett barátja feje felett.

– Mi győzünk! – mondta megváltozott hetyke hangon, mint holmi duhaj legény, s hunyorogva merőn nézett Pasztuhov szemébe.

– Csak már látnám! – felelte amaz, kis szünet után.

– Meglátni nem nagy dolog. De kiharcolni! – A doktor, fejét felszegve, mintha a homlokába hulló hajfürtöket vetné hátra (rövid hajat hordott), Grivnyinék után sietett.

Pasztuhovék a tekintetükkel kísérték.

– Minden lehetséges! – dörmögte Alekszandr Vlagyimirovics.

Visszatértek a kertbe, és Pasztuhov felvette a földről a vasrudat, hogy a kaput elreteszelje. Valahol a falu irányában halk énekszó csendült, és nyomban félbeszakadt: bizonyára a fiatalok búcsúztatták bevonuló társaikat.

– Mi lehetséges?

– Talán utoljára láttuk a mi Leontyijunkat.

– Ragadjon le a nyelved – mondta Julija Pavlovna, és kényszeredetten elmosolyodott.

Megszokott mozdulatával hirtelen két tenyere közé fogta a halántékát:

– Surik, kedves! Te most . . . megversz engem!

Csakugyan félősen sandított a vasrúdra, amelyet férje egyik végével lefelé tartott, hogy beletolja a kapuoszlopon levő vaskampóba.

– Mi az?– kérdezte Pasztuhov közönyösen.

– Bocsáss meg, teljesen megfeledkeztem róla, a vendégek . . . a sok beszéd között . . .

– No, mi az? – ismételte Alekszandr Vlagyimirovics, miközben lustán erőlködött a vasrúddal, és sehogyan sem tudott a kampóba beletalálni.

– El sem hiszed – Julija Pavlovna igyekezett a férje arcába nézni –, micsoda meglepetés! Ma reggel egyszer csak betoppan Aljosa . . .

Pasztuhov az asszony felé fordította fejét, néhány artikulátlan hangot hallatott, és mozdulatlanná merevedett, kényelmetlenül, vízszintesen tartva a vasrudat.

– Aljosa, igen, ő – erősítette meg az asszony, noha nyilvánvaló volt, hogy férje nyomban megértette, kiről van szó.

– No és?

– Nos . . . mivelhogy átutazóban volt, és nem várhatott meg téged . . .

– Azt látom! – vágott szavába a férje. – De te bizonyárą nem is kérted, hogy várjon.

– Hogyne kértem volna? – tiltakozott sértődötten az asszony.

Pasztuhov dühösen földhöz vágta a rudat, és olyan csodálkozva nézett körül, mintha nem értené, hogy került oda, ebben az órában, és miért veszkölődik ezzel az ostoba vassal.

– Valami ügyben jött?

– Fogalmam sincs róla. Nyilván a büszkesége nem engedte, hogy közölje velem – állapította meg Julija Pavlovna fölényesen. – Egy levélkét hagyott itt. Gyerünk be, ott van az asztalodon. És kérlek, ne haragudj!

– Nem – felelte Pasztuhov –, itt maradok a kertben. Dobd ki nekem az ablakon.

– Kihozom – mondta az asszony ismét bántódottan, és szapora kis lépésekkel indult a ház felé.

Pasztuhov bereteszelte a kaput, letisztogatta a kezét, és las-

san, meg-megállva, egy lonccserje tövében álló kis pad felé tartott. Mélységes csend uralkodott, amilyen a madarak ébredését szokta megelőzni. Már világos volt, de körös-körül még minden aludt, s a harmatos föld hideg lehelete minduntalan megborzongatta. Pasztuhov felhajtotta a gallérját, és leült.

Charley álmosan megjelent, félénken rakosgatta lábait, s hol gazdájára vetette szemét, hol bűntudatosan lesütötte . . .

– Nem szégyelled magad, te buta – szólt rá Pasztuhov.

Charley hálásan nyújtózkodott, előbb farkát behúzva, a mellső lábait nyújtotta ki, majd a hátsókat; pofáját felfelé tartva ásított, és megélénkülve futott a kis ösvényen Julija Pavlovna elé.

– Itt vagy? – kérdezte az asszony; messziről jól látta férjét, de kapkodó mozdulataival mégis úgy mutatta, mintha csak nehezen akadna rá a bokrok között.

– Nem fázol meg? – aggodalmaskodott, és melléje ülve, még jobban bebugyolálta férje nyakát a felhajtott kabátgallérba.

Pasztuhov szótlanul elvette a cédulát. Fia ezt írta:

„Átutazóban vagyok Leningrád felé, és ahogy megérkezem, bizonyára behívnak. Bocsásd meg, hogy Hozzád fordulok. De ki tudja, mi történhetik. Nem magam miatt aggódom. Abban az esetben, ha anyámat nem tudnám segíteni, kérlek, támogasd. Ez az egyetlen kérésem. Bevonulásom előtt majd megmondom neki, hogy itthagytam Neked ezt a levelet."

– Azt írja, átutazóban van. Honnan jött?

– Nem mondta meg.

– Kérdezted?

– De hiszen mondom, hogy csak néhány percig időzött itt – bizonygatta Julija Pavlovna, mintha csodálkoznék, hogy férje nem akarja megérteni, de csodálkozását nyomban ismét aggodalom váltotta fel: – Kellemetlenségeid vannak?

– A kellemességek ideje lejárt – vágta rá ingerülten Pasztuhov. – Hogy lehet, hogy semmit sem beszéltél vele?

– Én egyre marasztaltam, de nem volt hajlandó maradni, nyilván attól félt, elkési a vonatot. Sőt, húsos kaláccsal is megkináltam, ő azonban . . .

– Sőt? – biggyesztette el ajkát Pasztuhov.

– Teszerinted térden állva kellett volna könyörögnöm neki? – kérdezte az asszony, most már ingerültebben.

– Szerintem, amikor megérkeztem, nyomban meg kellett volna mondanod, hogy itt volt . . .

– De Surik, értsd meg, ha egyszer elfelejtettem! – Julija Pavlovna sírós hangjában alázat és könyörgés csengett, hogy ne kínozza tovább.

– Utánamentem volna a pályaudvarra, hogy lássam. Késő este indult a vonat.

– Bocsáss meg, de képtelen ostobaságokat beszélsz! Hát a vendégek?

– Te beszélsz ostobaságokat. Alekszej a háborúba megy – mondta Pasztuhov, nyomatékosan tagolva a szavakat.

– Szörnyű! – suttogta az asszony, és összehúzta magát. – Fázom.

Ismét megigazgatta Pasztuhov gallérját, megcsókolta a férjét, és felállt.

– Majd odabent beszélgetünk. Ne ülj itt sokáig. Én már vacogok.

Keresztbefonta karját, és mezítelen vállát fogva, elfutott. Alekszandr Vlagyimirovics most már nemcsak hogy nem kételkedett benne, hogy felesége ismerte a levélke tartalmát, de arról is meg volt győződve, hogy egyáltalán nem feledkezett meg Aljosa látogatásáról. Mint mindig, kellemetlen volt neki őt Aszjára emlékeztetnie, ezt már a múltban is kimutatta. De mégsem kerülhette el az emlékeztetést, mert Aljosa jövetelét nem hallgathatta el – csak késleltette a levél átadását, talán éppen azért, nehogy még eszébe jusson megkeresni fiát a pályaudvaron.

Amikor minderről megbizonyosodott, Julija Pavlovna hamissága ellenszenvre hangolta, mint már több ízben máskor is az asszonnyal szemben, és ez az ellenséges érzés bizonyos rokonszenvvé alakult át benne a régi családja iránt – szinte szégyellte most magát Aszja és Aljosa előtt, amit már régen nem érzett. S minél ingerültebben gondolt Julija Pavlovnára, annál nagyobb részvéttel fordult gondolatban Aszja felé.

A zajos összejövetel s a vendégekkel való fecsegés után most,

a reggel csöndes magányában, lassan rendeződtek a gondolatai. Lehiggadt, magába mélyedt, és emlékezete újra felidézte a családjától való elszakadás részleteit, olyan világosan, mint ahogyan a szeme minden kis levélkét látott a kertben, és minden mozdulatlan fűszálacskát ezekben a hajnali percekben.

Nem olyan emlékek voltak ezek, amelyek rendben sorakoznak egymás után csendes merengés idején. Összefüggéstelen képek voltak, minden következetesség nélkül bukkantak fel, de tisztán kivehetően, és zaklatott munkára késztették a lelket; hol nagyon távoliak, hol újabbak, s egyre jobban összezsúfolódtak agyában. Mintha kívülállóként pillantott volna a múltjába, míg szeme a reggeli kert szépségét csodálta, és e világ pompázatos egyszerűségének érzése nőttön-nőtt benne, annak rútságával ellentétben, amire gondolt . . .

7

Mindenféle emlékezés mögött, bármennyire összefüggéstelen legyen is az, ott áll annak az eseménynek a logikája, amely az emléksort megindította, mint ahogy az utcák zavarosnak látszó forgataga mögött a városi életből fakadó emberi cselekvések értelme rejlik.

Pasztuhov ott látta magát Julija Pavlovna egymásba nyíló kétszobás otthonában, ahol az unokanővérével lakott, hét évvel ezelőtt. Színház után ment el hozzá; véletlenül találkoztak, még csak futó ismerősökként, s ő ajánlkozott, hogy hazakíséri. Útközben megeredt az eső. Julija Pavlovna ragaszkodott hozzá, hogy Pasztuhov nála várja meg az eső elállását. A kuzinja, ahogyan unokanővérét nevezte, nem volt otthon. Letétette vendégével a vizes zakót, s kiment kávét főzni. Átöltözve jött vissza, halovány virágokkal hímzett fehér kimonóban, s terítéshez látott, minduntalan összefogva magán az engedetlenkedő lenge öltözéket.

Megitták a kávét, egy kis maradék konyakkal, ami a kis tá-

lalóban akadt, sokat nevettek, és Julija Pavlovna, felbátorodva azon, hogy a csaknem ok nélküli kacarászás tetszik Pasztuhovnak, szüntelenül hadonászott, s igazgatta a halántékába hullott fürtöket. Nem egzaltáltság volt ez, csak fesztelenség, és egészen természetesen hatott, amint kacagva hirtelen magasba lendítette két könyökét, s ujjait a fején összefonva, néhány pillanatig úgy maradt. De Pasztuhov egyszer észrevette, hogy Julija Pavlovna elfogta a tekintetét, éppen akkor, amikor a kimonó bő ujja a válláig visszacsúszott, s látni hagyta fehér testét, a sötét hónaljgödörrel. Elfogta a tekintetét, és nem sietett a karját leereszteni, amiből ő arra következtetett, hogy kész a játék folytatására. Kisvártatva megismételte a mozdulatát, annak megerősítéséül, hogy: igen, jól értette, hajlandó.

Pasztuhov sokáig ottmaradt nála. Az eső nem állt el. Julija Pavlovna ráerőszakolta kis női esernyőjét, és ő, aki sohasem járt ernyővel, néptelen utcákon sietett haza, dühösen a történtekért s restelkedve mulatságos külseje miatt.

Másnap élénk színekkel ecsetelte feleségének az egész históriát. Anasztaszija Germanovna együtt nevetett vele. Pasztuhov szándékosan minden kis részletről beszámolt, beleértve Julija Pavlovna mulatságos szokását, hogy állandóan égnek emeli a karjait, csak arról nem tett említést, hogy azon az éjszakán a szeretője lett.

Kezdetben nemigen nyugtalanította ez a kaland, úgy vélte, szóra sem érdemes, hamarosan elfelejti. Kínos volt Aszjának hazudnia, de igyekezett könnyelműen felfogni a dolgot, hiszen: az életben sok minden megtörténik, ő mindeddig nem csalta meg, azután sem fogja. Ez az egy eset meg volt, nincs – elfelejti.

De valahogy mégsem felejtette el. Egyszer, amint a zajos, vidám sugárúton ment, és magával ragadta a tömeg életkedve, boldog elégedettséggel tapasztalta: tettének bántó utóíze teljesen elmúlt. Kellően erősnek érezte magát, hogy a dolog ne ismétlődhessék meg. Ámde minél inkább büszkélkedett lélekben az erejével, annál kitartóbban ott lebegett előtte a lány képe. Átment a napos oldalról az árnyékosra, és hirtelen befordult egy csendes kis mellékutcába. A nagy nyüzsgés váratlanul terhére volt, szabadabban kívánt mozogni. Rádöbbent, hogy lába akarat-

lanul is Julija Pavlovnához viszi, egy pillanatra tétovázva lassított, már-már visszafordult, de nyomban átvillant az agyán: okvetlenül meg kell mondania neki, hogy a történteket csakis örök feledéssel tehetik jóvá. Julija Pavlovna olyan csókokkal fogadta, amilyeneket még soha életében nem kapott. Otthon szokatlan könnyedséggel azt mondta, hogy már régen nem sétált olyan jót a varázsos Leningrádban, mint ez alkalommal.

Legközelebb egy jelentéktelennek látszó eset zavarta meg a lelkiismeretét.

Aznap Julija Pavlovna telefonon engedélyt kért, hadd mehessen el az esernyőjéért (borús idő volt). Anasztaszija Germanovnával beszélt, aki hevesen és restelkedve bizonygatta: már összeszidta férjét a mulasztásáért, és Alekszandr Vlagyimirovics még aznap személyesen viszi vissza az ernyőt. De Julija Pavlovna nem kevésbé restelkedve könyörgött, ne háborgassa Pasztuhovot, ő éppen a közelben van, s a legkisebb fáradságába sem kerül, ha egy pillanatra benéz Anasztaszija Germanovához. Megismerkedésük a kölcsönös elragadtatás jegyében folyt le, e kellemes találkozás okozójának jelenlétében, akin jó alkalom nyílt tréfálkozni, és aki maga is vidáman tréfált. Az ernyő különben igen elkelt, mivelhogy éppen ismét megeredt az eső. Ámde Julija Pavlovna távozása előtt a ház asszonya megpillantotta vendégüknek nyitott cipellőjét, és szörnyen megijedt a gondolatra, hogy az esőben tönkreázik, sőt, mi több: a lába is átnedvesedik. Ráadásul nagyon szép kis cipő volt. A nagylelkű rábeszélés és a hasonlóan nagylelkű tiltakozások harca után Julija Pavlovna hajlandó volt felpróbálni Anasztaszija Germanovna nyári sarcipőjét. Kissé szűk volt ugyan, de azért sikerült felhúznia, csak a bekapcsolásával nem boldogult sehogyan sem. Ekkor a ház asszonya könnyedén letérdelt az ülő vendég előtt, és segített benyomni a patentgombokat. Gyorsan és ügyesen csinálta ezt, mintegy játékosan. És Julija Pavlovna is ugyanolyan játékosan, kissé felemelte lábacskáit, hogy könnyebben menjen a begombolás, és közben boldog mosollyal nézett Alekszandr Vlagyimirovicsra.

Pasztuhov a feleségére pillantott; soha nem tapasztalt rémület és szégyenkezés fogta el a gondolatra, hogy az asszony megfor-

dul, és meglátja az ő ajkára fagyott, és (így mondta magának később) aljasan hazug mosolyát. Ámde Aszja csak az elbájoló vendéget látta. Pasztuhov uralkodott magán, és búcsúzáskor, ironikusan nyers modorában megjegyezte: Julija Pavlovna remélhetőleg nem tulajdonítja el a sárcipőt. Amikor az ajtó becsukódott, Aszja igen kedvesnek mondta Julija Pavlovnát, ő pedig, dolgozószobája felé tartva ráhagyta, hogy igen, kedves, habár túlságosan szeleburdi.

Így kezdődött életének legkínosabb időszaka, s végtelenül sokáig tartott. Szégyen marcangolta, ha ébren volt, szégyen nyomasztotta álmában. Egyetlenegy órára sem tágított az emlékezés, semmiféle ravaszsággal nem verte ki agyából. Ha a szégyen kínja nem lett volna olyan véghetetlen, mindent bevallott volna. De nem volt ereje hozzá, hogy még fokozza a szenvedését annak a feltárásával, amit egész titkában a legszégyenletesebbnek érzett. Vagyis: nemcsak megcsalta az asszonyt, de még arra késztette, hogy a szeretője előtt térdeljen, és segítsen a sárcipőt felhúzni. Ezért undorodott saját magától.

Sohasem tudta volna megmondani: tudatosan vagy véletlenül olvasta-e éppen ebben a különösen nehéz időszakban Lev Tolsztoj: *Az ördög* című elbeszélését, és az öngyilkossági gondolatok maguktól vagy ennek az elbeszélésnek a hatására támadtak-e benne. Megtudta, hogy Tolsztoj kétféle változatban írta meg a befejezést, és sokáig nem tudta eldönteni, melyik a természetesebb, vagyis Irtyenyev, a történet hőse, melyik megoldást válassza inkább: önmagával végezzen-e, vagy a szeretőjét, Sztyepanyidát ölje meg. Meglepte, mennyire hasonlítottak Irtyenyev érzései ahhoz, ami őt kínozta, s azt kérdezte gondolatban: nem a legjobban tenné-e, ha egy csapással véget vetne mindennek (hiszen mások is meg tudták tenni), és ő is azon töprengett, és ugyancsak nem tudott dönteni: magát ölje-e meg vagy Julija Pavlovnát? E töprengések nem tartottak túlságosan sokáig, és, hogy úgy mondjuk, azt adott drámai bonyodalom síkján mozogtak, mert a tépelődő hangok mögött egy nagyon halk, de állhatatos kis hangocska bizonykodott, s erősítgette a tudatban, hogy valójában senkit sem fog megölni.

Rossz ördöge szüntelenül építgette a hadállásait. Pasztuhov

mind sűrűbben találkozott Julijával, s egyre ellenállhatatlanabb vágy hajtotta hozzá. Könnyebben érezte magát, ha vele volt, mint a feleségével, egyszerűen azért, mert neki nem kellett hazudnia. Különösen vonzóvá váltak e találkozások attól fogva, hogy megérlelődött benne a meggyőződés: Julijája szenvedélyel tudja szeretni. Ekkor ismét riasztó sejtelem rohanta meg, a felesége gyanít valamit, talán tud is már a viszonyukról.

Egy alkalommal, amikor későn ment haza, felesége ébren várta, s ő átadta neki Jergakov üdvözletét, akivel azelőtt is elüldögélt olykor éjszakánként valahol egy telefüstölt lacikonyhában. Úgy rémlett neki, Aszja még vár valamit az üdvözlésen kívül. Elmondta, hogyan találkozott a barátjával, melyik vendéglőbe mentek, mit vacsoráztak. Az asszony baráti mosollyal nézett rá, de ő gúnynak fogta fel a szívélyességét. Mintha a hallgatásával próbára tenné őt, és mentegetőzést várna. Erre részletezni kezdte a barátjával folytatott beszélgetésüket. Minél tovább beszélt, annál világosabban látta, hogy az asszony nem hisz neki, és ez sértette, mert a vacsorát, a vendéglőt és Jergakovot illetően a tiszta igazat mondta.

Megállt, és azt kérdezte: „Te talán nem hiszel nekem?" Az asszony szörnyen elcsodálkozott a kérdésen, és ez a csodálkozás olyan megjátszottnak tűnt fel előtte, hogy ingerülten megismételte: „Hazugsággal gyanúsítasz?" Aszja hirtelen elkomolyodott. Pasztuhov észhez tért, megértette: e kérdésekkel rontott a dolgán, mert megijesztette az asszonyt, és gyanút ébresztett benne. Felvillant benne a remény, hogy talán csakugyan nem sejt semmit. De már nem tudott meghátrálni. A heves vágy: bizonyosságot szerezni, tud-e Aszja a Julijával folytatott viszonyáról, megmérgesítette, és hirtelen felcsattant a hangja, majd kiabálásba ment át. Unja már az örökös ellenőrzést, hogy minden lépését figyelik – kiabálta –, s nem tudja, nem hajlandó tovább elviselni Aszja tűrhetetlen viselkedését mindazokkal szemben, akikkel ő érintkezik, és ha csak a legkisebb mértékben is érdekli őt az illető, és Aszjának ez a mérhetetlen önzése megmérgezi az életét. Az asszony alig bírta visszafojtani a könnyeit, és visszavonult a szobájába, azzal, hogy férjének meg kell nyugodnia, és látszik, az idegei nincsenek rendben.

Ez után a jelenet után, amely őt is váratlanul érte, Pasztuhov két felfedezést tett. Belátta, hogy az Aszjára zúdított vádak hazugok voltak. De először is, ez az újabb hazugság hasonlíthatatlanul elviselhetőbbnek tűnt fel az elsőnél, és jelentősen mérsékelte kínját. Másodszor: ráébredt, hogy az önigazolásnak legjobb módja, ha minél jobban felingerli magát a felesége ellen.

Valamikor félig tréfásan Aszját és önmagát két csónakhoz hasonlította, amelyek nyílt vízen találkoztak, és együtt futottak révbe. Most azt mondta neki, hogy ezek a parti cölöphöz kötött sajkák éjszakai papucshoz hasonlítanak. Otthonát paposan puritánnak mondta, életét unalmasnak, fia nevelését nyárspolgárinak. Mindennek a felesége az oka, aki a férje jólétét kizárólag a családi lakhely banális kényelmében látja. Neki pedig viharok kellenek (amikor magában volt, és ezekre a viharokra gondolt, gúnyosan mosolygott: „Csakugyan? Ejnye!"), neki az élet sűrűjében kell lennie, mert ő nem nyárspolgár, hanem művész (ezt senki el nem vitathatja tőle! – gondolta mély meggyőződéssel).

Így hát, ha nem is teljes fegyverzetben, de készen állt az elkerülhetetlen összecsapásra.

Általában mindennek hamar híre jár, de a szerelmi viszonyokról szóló mendemondák a leggyorsabban elterjednek. Julija Pavlovna élete sem maradhatott rejtve az emberek előtt, még ha az unokanővérét nem is csak egy vékonyka fal választotta volna el tőle. Sem Julija Pavlovna, sem Pasztuhov nem tudta meg, ki pletykált róluk, vagy miféle úton-módon jutott el a hír Anasztaszija Germanovnához. El kellett jutnia, és kész.

Pasztuhov később sehogyan sem tudott visszaemlékezni, voltaképpen hogyan is kezdődött a magyarázkodása Aszjával. Csak egyre emlékezett: amikor megkezdődött, már nem érezte azt a félelmet, amitől tartott, és örült, hogy a várakozás véget ért. Aszja rövid beszédéből különösen egy szó vésődött az emlékezetébe: őt a szenvedélye elvakította. Ez a szó, és főleg az a kihívó nyugalom, amellyel mondotta, és Aszja tökéletes meggyőződése, hogy ennek a vakságnak el kell múlnia – ez váltotta ki Pasztuhovból a felháborodást, amelyre tudatosan készült. Haragja a gyökeréig színlelt volt, és ezért még dühösebb.

Nem is annyira a megcsalás vádjával szállt vitába (habár ka-

pásból visszautasította), mint inkább felháborodottan ülte diadalát, hogy jogosan ítélte el az asszonyt. Állati féltékenységgel vádolta, szemére vetette, hogy kényszerű lét rabságában tartja, gyámkodik felette. Azzal fejezte be: a felesége maga taszítja őt, isten tudja, mibe, s teszi lehetetlenné a vele való életet. Valóban, látni se bírta már az asszony részvevő arcát, szemét, amelyben tisztaság fénylett és valami különös megadás a szerencsétlenséggel szemben; ebben a pillanatban megértette: Aszja ezt a szerencsétlenséget úgy tekinti, mint ami mindkettőjüket egyformán sújtja.

A magyarázkodás után nyomban Julija Pavlovnához ment. Bár megért benne az elhatározás, hogy egy csapásra átvágja a csomót, most is utálta magát, és érezte, még mélyebben belesüllyedt a hazugságba.

Ismét Irtyenyev történetére gondolt, de sokkal kevesebb hasonlóságot látott a kettejük helyzete között, mint ahogyan azelőtt képzelte. Elfogadhatónak vélte azt a harmadik utat, amelyet „Az ördög" hőse a maga számára lehetetlennek tartott. Irtyenyev nem hagyhatta el a feleségét Sztyepanyida kedvéért, de a feleségével sem maradhatott, mert képtelen volt a szeretője iránti szenvedélyét legyőzni. Gondolt erre a harmadik útra – otthagyja a feleségét –, de aztán elvetette. Pasztuhov viszont úgy belelovalta magát a haragba a felesége ellen, hogy szinte máris kész volt szakítani vele. Ugyanakkor meggyőződött a szeretője iránti szenvedélyéről, s úgy érezte, ha a feleségével maradna, az csak a megalázó csalás folytatása lenne.

A maga helyzetét most már csak annyiban látta Irtyenyevéhez hasonlónak, hogy mind a ketten utálták magukat, amiért az ördög hatalmából nem tudtak kikerülni. De – vagy mert ez az ördög Pasztuhovval elnézőbb volt, mint Irtyenyevvel vagy két különböző ördögről volt szó – ott, ahol Irtyenyev nem látott kivezető utat, Pasztuhov talált. Julija Pavlovnához menet szilárdan elhatározta, hogy otthagyja Aszját. Ami pedig az utálatot illeti, hát önmagának őszintén és némi gúnnyal bevallotta: nem is utálja úgy magamagát, mint Irtyenyev tette, csak mérsékelten, vagyis többé-kevésbé restelkedik. Ez pedig nyomasztotta, mert megszokta, hogy elégedett legyen önmagával, s tudta, hogy a jövőben is töretlenül igyekezik megőrizni ezt a szokását.

Julija Pavlovna természetesen szerette őt, és szenvedélye szította az ő érzéseit. A szerelme nem szavakban nyilvánult meg, hanem hangulat-árnyalatokban: kedélyét mindig a kellő időben felhőzte mélabú, merengés, vagy azok a megmagyarázhatatlanul bánatos könnyek, amelyek megindítók voltak, de sohasem terhesek. Julija Pavlovna tudott nevetni, élcelődni a maga helyén, ártatlanul, vagy eléggé csípősen is, ha ez Pasztuhovnál kegyes fogadtatásra talált. Muzikális volt, és olvasott, persze csak bizonyos fokig. Egyáltalán, mindenből volt benne egy kevés, és ha az emberi tulajdonságokat a számokhoz hasonlóan egyszerűen összeadhatnánk, úgy Julija Pavlovna végeredményben rendkívüli asszony lett volna. Amikor Alekszandr Vlagyimiroviccsal közelebbi kapcsolatba került, egyes vele született sajátosságai kifinomultan jelentkeztek, például az együttérzés képessége: szavak nélkül, pusztán arcjátékkal tudta érzékeltetni növekvő részvétét a felesége okozta szenvedései miatt. Pasztuhov egy alkalommal önkéntelenül a fejéhez kapott: egy negyedszázadot élt le Aszjával, és nem vette észre, mit kell elviselnie!

Azelőtt sikerültnek érezte a házasságát. Voltak benne örömök, bánatok, viharok és megpróbáltatások egyaránt. Nem áltatta magát túl nagy boldogsággal, de a hiányát sem érezte, és ha erre a népszerű témára került a szó, és valaki megkérdezte: „Hogy van a kis család?" – tréfásan így felelt: „Köszönöm alássan, megfelel a házassági normának."

Fia szeretetével büszkélkedhetett. Alekszej felnőtt korában is érintetlenül megőrizte gyermeki meggyőződését, hogy apja példás tulajdonságokkal megáldott, kivételes lény. Ezért a családjával történt szakítás komor napjaiban, amikor a titok napvilágra került, Alekszandr Vlagyimirovicsnak legjobban az fájt látnia: hogyan záródik be előtte a fia szíve, amely anyjáénál nem kevésbé szenved. Egy különösen gyötrő órájában nem bírta tovább, és elviselhetetlen fájdalmát félig komoly, félig tréfásan nyers hangba burkolva, megkérdezte:

– Mi az, fiatalember, bojkottálni akarod az apádat?

Alekszej lesütötte szemét. Egy pillanatig nem mozdult, azután szótlanul elhagyta a szobát. Olyan csapás volt ez az apának, aminőt még soha életében nem ért meg, és el sem tudott kép-

zelni: fia, ebben a pillanatban láthatóan megtagadta saját gyengéd, érző lelkének természetét. És ekkor, visszahatásként, elérkezett Pasztuhov számára az oly régen és oly határozatlanul várt pillanat.

Ott állt előtte a tea; Aszja csak az imént töltötte ki neki. Lassan kavargatta, kanalával kocogtatva a pohár falát. Arccal az ablak felé fordult, és a szürke eget nézve, mintha azt kémlelné, lesz-e eső, fáradt, kiábrándult hangon mondta:

– Hát ezt tetted a mi gyengéd lelkű fiunkkal? ... Ellenem lázítottad?

– Ő mindent lát, és sokat tud – felelte Anasztaszija Germanovna. – Mutass férfiasságot. Aljosának világosan meg kell értenie téged.

Hangja nyugodt volt, mintha nemcsak igazat adna a fiának, hanem a támaszát látná benne, szövetségesét. Alekszandr Vlagyimirovics döbbenten nézett rá, és nyomban lesütötte pillantását, ugyanolyan restelkedő elszántsággal, mint az imént a fia.

– Igazad van – bólintott. – Mindennek tisztázódnia kell. És fog is ... mihelyt elmegyek tőled.

Az asszony hallgatott egy kis ideig.

– Lehetséges ... De vissza fogsz jönni.

Pasztuhov felpillantott. Aszja arca kigyúlt, és rettenhetetlen, elítélő tekintete szokatlanul lelkesen fénylett.

– Nem – jelentette ki határozottan a férfi.

Később, amikor ezekre a percekre gondolt, elámult rajta, milyen csendben teltek el.

Alekszandr Vlagyimirovics és Julija Pavlovna végre egy hónapot töltött együtt egy nem túlságosan elegáns, de nem is elhanyagolt fürdőhelyen. Közös fedél alá költözésük nem keltett nagy feltűnést. A szerelmi szenzációk buzgó hírvivői rájuk sem hederítettek. És Pasztuhov egy alkonyórán, valahol a tengerparton, amikor beavatta kedvesét a családi kötelékektől való szabadulásának körülményeibe, ezzel keresztet vetett a múltjára. Julenyka kissé riadt kérdésére – mi lesz a válással – jókedvűen azt felelte, hogy a többi már csak technika kérdése ...

Most, a fiatal kertben, amely kifejezte Alekszandr Vlagyimirovics új életét, különösen hosszan foglalkozott gondolatban en-

nek az életnek a kezdeti időszakával. Akkoriban az látszott a legfontosabbnak, hogy gyötrő szégyenérzetétől szabaduljon, s a régi kiegyensúlyozott és elégedett hangulatba visszazökkenjen. Ámde olykor megzavarták a kényszerű összehasonlítgatások: múlt és jelen, Aszja és Julenyka között.

Nem sokkal a válás után volt az első ilyen eset, amikor Julija Pavlovna megjegyezte: túlságosan bőkezűen bánt a családjával, és úgyszólván csak azt hozta el magával, ami rajta volt. Rendkívül bántotta az asszonyt, hogy még a karéliai nyírfából készült dolgozószoba-bútor is Anasztászija Germanovnának maradt. Alekszandr Vlagyimirovics férfiösztönével megérezte, hogy veszélyben a házassági norma, amelyen szeretett gúnyosan nevetgélni, és azonnal elhárította Julija Pavlovna igényeit: szigorúan ráparancsolt, soha többé ne tegyen említést a családi kapcsolatairól. A dolgozószobát illetően pedig kijelentette: apjától kapta, és a fiának akarja majd adni. Julenyka gyorsan meghátrált, de Pasztuhov azután is nemegyszer észrevette Aszjával és Alekszejjel kapcsolatban az új asszony titkolt féltékenységét, és ilyenkor mindig megzavarták a nyugalmát a régi életébe visszaszálló gondolatok.

Térdére könyökölve ült a padon, tenyerén Alekszej levélkéjével. Tanulságok sorakoztak rendben elméjében, amelyek még soha nem jutottak eszébe. Arra gondolt, hogy az érzésnek kényszerítés kell, csak akkor marad meg, és hoz gyümölcsöt. Nem lehet szabadjára engedni, akárcsak a gondolatot, amelyet állandóan szigorúan dolgoztatni, irányítani kell, különben elsekélyesedik, és felületessé válik. Az érzés is lehet felületes, azt is irányítani kell.

Merre, hogyan irányítja vágyón remegő, élő apai szeretetét?

Hirtelen megzörrent a kiskapu retesze, s a sarokvasak halk csikordulása beleolvadt az ébredő madarak pittyegésébe. Egy percig úgy rémlett, a kapu nem csukódik: talán csak éppen megnyitotta valaki, hogy benézhessen a kertbe. Aztán hangosan becsapódott. Egyenetlen, csizmás lábcsoszogás hallatszott. Charley meg sem nyikkant.

Pasztuhov felállt. A fiatal, karcsú hársfatörzsek között jól látta az utat és rajta Tyimofejt.

Nirkov lassan, bizonytalanul botorkált haza. A sűrű fák mögött eltűnve kissé megpihent, majd továbbvonszolta ólomsúlyú lábait, és amikor a ház elé ért, a verandával szemben megállt. Látni lehetett, amint ott tántorog, és hol felveti fejét, hol lecsüggeszti. Hirtelen meglendítette a karját, és ujjával a verandát fenyegetve, elvigyorodott. Kezét leejtve meglódult, mintha indulni akarna, de ismét felemelte, és most már öklét rázta a veranda felé.

– Hu-uh, te parazita! – mondta hangosan, s a részegségéhez képest meglepően érthető hangon. – Alszol? Ressz-ketsz?...

Charley odaszaladt hozzá, s ő mormogott valamit neki, majd bele-belebotolva a kutyába, megindult vele a bódéja felé.

Pasztuhov visszaült a padra. Lassan kisimítgatta a markába gyűrt levélkét, és zsebébe dugta.

Egy csapat veréb, harciasan körözve a feje felett, megsuhogtatta a lombokat, és máris elszállt. Pasztuhov elmosolyodott, és utánuk szólt: „Hu-uh, ti paraziták!" Ez volt Nirkov kedvenc szavajárása. Pasztuhov egy alkalommal a teliholdra mutatott, amely izzó serpenyőként bukkant fel a sötétben, és megkérdezte tőle: „Ugye, milyen éber őr?" Nirkov megrázta fejét, és epés hangon válaszolta: „Parazita!" Akkor tetszett Pasztuhovnak ez a szó. Most elgondolkoztatta: – tudta már, hogy Nirkov számítása szerint kitől kellene reszketnie. És azt kérdezte önmagától: vajon mit tesz ez a Nirkov, ha Aljosa kimegy a frontra, s talán életét áldozza a földért, amelyet védeni megy egész nemzedéke, s vele együtt, ha szükséges, az apák nemzedéke is.

Ezüstös hang csilingelt a mozdulatlan levegőben:

– Surik! Megfázol! Nem tudok elaludni!...

Pasztuhov dühösen kiáltani akart, de hallgatott, és ottmaradt a kertben. Szilárd rendbe kellett szedni mindazt, amit most átélt, e nem egészen huszonnégy óra alatt.

1

Kirill Nyikolajevics Izvekov vasárnap reggel a tulai pályaudvaron búcsúzott a lányától: Nágya Moszkvába utazott, hogy beadja a felvételhez szükséges iratait az egyetemre, s egy régi barátnőjénél, a család nyaralójában vendégeskedjék.

Izvekov mosolyogva nézett lánya csillogó szemébe – az anyjáéhoz hasonlóan kissé dülledt szem fehérét vékonyka kis rózsás erek hálózták.

– Nem aludtad ki magadat, te lump – korholta. – Ott Moszkvában eszedbe ne jusson zülleni!

– Ó, csak egyszer adódik az életben ilyen kettős alkalom: a bácsikám lakodalma meg az érettségi bizonyítvány kiosztás!

Jól esett kimondani ezt a szót: „érettségi", amely előbb közhasznúvá vált, mint ahogy az iskola bevezette – az utóbbi napokban több százszor is elismételte, a legkülönbözőbb hangnemekben, és különös élvezettel ejtve ki a kettős „té"-t.

– Borzasztóan sajnálom, hogy anyu nem látja meg az érettségi bizonyítványomat!

– Persze! Hasonlíthatatlanul jobban, mint azt, hogy őt magát nem láthatod meg Moszkvában – mondta az apja színlelt együttérzéssel.

– Hogyan hasonlíthatnám őt bármihez is? Csak arra gondoltam, hogy az érettségi bizonyítványt beadom az egyetemre, és soha többé a kezembe nem foghatom.

– Sebaj, majd az egyetemi diplomádat foghatod.

– Á, a diploma, az elvont fogalom! De az érettségi bizonyítványom az itt van, ni! Valóság!

Diadalmasan vállához emelte a kézitáskáját, tenyerével rácsapott, majd gyorsan néhány csókot nyomott apja arcára, szokása szerint gyerekes-keményen odahúzva fejét forró orcájához, míg apja kedveskedőn veregette a hátát.

Azután felugrott a vonatra. Kirill Nyikolajevics ott állt, amíg csak a fejek felett integető kis kezet láthatta, majd a kiürült peronon át a kijárat felé indult.

Gondolatai hol együtt, hol külön-külön a legújabb és nem éppen mindennapos családi események körül jártak: lánya érettségijén, a felesége újabb utazásán, sógora esküvőjén. Különösen az esküvő foglalkoztatta, amelyen nem vehetett részt, a városépítkezési költségvetésnek a végrehajtó bizottság ülésén történt aprólékos és nem egészen viharmentes felülvizsgálata miatt.

Feleségének testvéröccse, Pavel Parabukin fegyvergyári mérnök, múlt csütörtökön bejelentette: szombaton megházasodik. Harminckettedik évében járt, legfőbb ideje tehát, s a választása sem volt titok: akárhogyan igyekezett is tréfával elleplezni, mind tudták, hogy Mása Oszokinát szereti, aki a Jasznaja Poljana-i iskolában Nágya osztálytársa volt. De nagy meglepetést okozott, hogy olyan hanyatt-homlok siettek az esküvővel: éppen az érettségizettek záróünnepének napjára tűzték ki. Amikor Izvekov megjegyezte sógorának – „Legalább egy kurta hetet várhatnál még, nem helyes ez így, öcskös, az iskolapadból egyenest az anyakönyvi hivatalba menni" – Pavel nevetve válaszolt:

– Dehogyis nem! Nagyon helyes! Annál emlékezetesebb lesz ez a nap: egyszerre két okirat a családi pikszisbe! Már elő is készítettem a dobozt!

– A nővéred is éppen elutazott. Nem szép dolog vele szemben – szólt Izvekov szemrehányóan.

– Ó, Anocska már réges-régen rám adta az áldását! Előre! – Pavel ismét felkacagott.

Így hát megtartották a lakodalmat Jasznaja Poljanában: bizonyítványkiosztás után a gyerekek lármás, víg csapatban egyenest az anyakönyvi hivatalba vonultak. Mása mindkét kebelbarátnője, Nágya és Larisza, ott tanúskodott, majd a fiatal pár-

ral együtt mentek lakodalmat ülni Oszokinékhoz, akiknek házában Nágya az utolsó három iskolaévét töltötte. Pompás lakodalom volt. A tornácon fogadták az új párt, teli marék búzát szórva rájuk, a díszhelyre ültették őket, és házi sört töltögettek. Fanyar bort meg pezsgőt is ittak, és Mása előtt az asztalon ott állt egy régi kis intarziás doboz, mélyén a két okmánnyal: egyiket tíz évi munkával szerezte, bölcs igazságok magolásával, a másikat a sors ajándékozta. Valamelyik lány egy tízkopejkást dobott be a skatulyába – szerencsepénznek! –, mire egymás után hullottak bele a csengő érmék, és Pavel kijelentette:

– Most már futja nászútra!

Csakugyan futotta ezekből az értékes garasokból. Amikor a víg lakoma véget ért, és harmonikakísérettel eljárták a ház előtti füves udvaron a búcsútáncot – Nágya, mint rendesen, itt is kitűnt vele született grácziájával –, mindannyian megindultak, s kikísérték az új párt a falu olyannyira ismert, hosszú utcáján, s az erdős parkon át az állomásig, ott aztán a fiatalok Nágyával és a többi városi vendéggel együtt felszálltak az éjszakai helyiérdekű vonatra, és Tulába utaztak.

Nágya elragadtatottan számolt be apjának a lakodalomról, és lányos sóhajtozások közepette, minden második mondat után felkiáltott:

– Micsoda éjszaka volt ez, papa! Micsoda napkelte!

– Értem már, értem! – felelte amaz.

S egy perc múlva megint:

– Jaj, papa, ha láttad volna, milyen csodálatos volt a mi Pavlikunk! És tudod, milyen tekintélyes megjelenés, honnan is vette?!

– Hát persze, a helyzet kötelez. Ámbár mégis disznóság, amit csinált. Mért nem várhatott a házassággal? Te elintézted volna Moszkvában a dolgodat, és egyetemi hallgatóként tértél volna vissza, sőt talán a mama is megjött volna. Mégiscsak jobb lett volna, nem?

– Persze, persze! De, először is, én már úgyis egyetemi hallgató vagyok. És... tudod, olyan jó volt tegnap, becsületszavamra!... Különben, ha Pavlik fejébe vesz valamit... Hát nem ismered?...

Kirill Nyikolajevics nagyon is jól ismerte.

Pavel náluk nőtt fel, s a felesége, Anna Tyihonovna, a nagyobbik gyerekének nevezte. Olykor, hogyha megharagudott rá valamiért, rossz kölyöknek. De alapjában véve értékes fiú volt, Izvekov annak tartotta, s ha akadtak is útján balsikerek, a maga erejéből megbirkózott velük, és ahogyan mondogatta, drámák nélkül.

– Drámák nem tartoznak az ügykörömbe!

Kiskorától fogva tudta, hogy a nővére „húzta fel". Különféle városokban tanult, nagyobbrészt ott, ahol Izvekov dolgozott, de néha ott is, ahol a nővére játszott. A költözködések pénzbe kerültek, úgyszintén a kétféle lakás is, márpedig, különösen az első időben, leginkább kétfelé laktak: nővére nagy színházakban akart játszani, a nagy színházak pedig nem mindig ott voltak, ahol a nagy gyárak épültek, és ahová Izvekovot küldték. Pavel soha sem érezte az árvaságot, családi körben élt, de talán éppen ezért mint családtag, korán ráeszmélt, hogy valamit hozni is kell, adni kell haza. Egyik kudarca épp ennek az érzésnek a következménye volt, ha nem kizárólagosan a kamaszkor válsága. Tizenöt éves korában elhatározta, hogy otthagyja az iskolát, és gyárba megy dolgozni. Izvekov azt mondta neki:

– A mai gyáraknak nem kellenek félművelt emberek.

– Majd megtanulok mindent a gyakorlatban – felelte Pavel.

– A gyakorlathoz nem vagy felkészülve.

– Segédmunkásként kezdem.

– Nem gazdaságos. Már túlságosan sok évet fordítottál a tanulásra.

– No tessék: hol készületlen vagyok, hol meg túlságosan művelt.

– Mit tegyünk, ha így van.

– Beiratkozom az üzemi iskolába.

– Most nincs felvétel.

– Hát nem lehet... soron kívül?... Nem tudja elintézni, hogy felvegyenek?

– Miért tennék olyat, amit helytelennek ítélek a számodra?

– Mindegy – mondta Pavel. – Engem csak a gyakorlat érdekel.

Izvekov akkor megírta feleségének ezt a beszélgetést; az asszony hosszú levélben válaszolt, és egy kis cédulát mellékelt az öccse számára, mindössze négy szót: „Drága Pavlik, szamár vagy." Pavel elpirult, össze akarta tépni a levélkét, de Izvekovra pillantott, és megkérdezte:

– Elolvasta?

– Mit?

– Ezt a cédulát.

– Hogyan olvashatnám el, ami nem nekem szól?

Pavel lassan sok-sok rétbe, kicsire összehajtogatta a levélkét, zsebébe rejtette, majd elvonult a szobájába, és lefeküdt az ágyára, gondolkodni. Egy hétig nem ment iskolába, s egy reggel, amikor Izvekov a gyárba indult, az ajtóban megállította:

– Belátom, el kell végezni az iskolát.

– Szerintem teljesen igazad van.

– Csakhogy... nem mondtam meg magának... közöltem az igazgatóval, hogy nem tanulok tovább.

– Úgy! Nos, ha kizártak, majd beszólok az iskolába, meglátjuk, mit tehetnek. Szervusz! Mennem kell.

– Még azt szeretném... – mondta Pavel, komoran lehajtva fejét. – Azt szeretném... Megint megcsókolhatom?

– Hát persze, pajtikám! Miért ne? – Izvekov elmosolyodott, és megcsókolta a fiú összeharapdált, cserepes, duzzadt ajkát.

Sok évvel később, már mint kész mérnök, Pavel egyszer tréfáskihívóan megkérdezte:

– Igazán nem olvasta el akkor Anocska levelét?

Izvekov habozott, egy icipicit hunyorított, s kissé kinyújtotta nyakát, mintegy várakozón, hátha valami rendkívül érdekeset fog hallani.

– Persze hogy nem.

– És Anocska se mondta el?

– Nem emlékszem. Mi volt benne?

– Az titok.

Sokáig nevettek, és kiolvasták egymás szeméből a ki nem mondott gondolatot, amit úgyis mind a ketten jól tudtak.

Pavel mintegy két évvel Izvekovék Tulába költözése előtt került a Fegyvergyárba. A Bauman egyetemet végezte. Alighanem

Izvekov buzdítására korán megtanult tervrajzot olvasni, szerkezetekbe piszkálgatott, kíváncsian forgolódott mindenféle bonyolult gépezet körül. Az egyetemen a tervezés ragadta meg, így hát a fegyvergyáriak is nemsokára megfelelő szakembernek ismerték el.

Izvekovék boldogok voltak, hogy újra összekerültek vele. Első időben magányosan érezték magukat Tulában, és Pavel kissé gúnyos kedvességgel vigasztalta őket:

– Ne búsuljatok, én mindig szívesen szolgáltatok nektek társaságot.

– Nagyon köszönjük a pártfogást – felelte Izvekov –, de mivel akarsz minket szórakoztatni?

– Kezdjük, kedveseim, a kerékpár-versenypályával. Ez Tulában olyan, mint a Kolosszeum Rómában.

Mindenben épp Oroszország új korának legátlagosabb fiatal embere volt: hévvel dolgozott, ha nem is mindig egyformán, könnyen barátkozott, szerette a mozit, futballmeccsekre járt, kerékpározott, és – hosszú lábaival – ebben a hagyományos tulai sportban szép sikert ért el, sőt még valami kis jelvényt is szerzett, amelyet ünneplő kabátjára tűzve viselt, amíg el nem vesztette. Mihelyt jól kezdett keresni, mindjárt vett egy motorkerékpárt.

Nagyon szerette Nágyát, azt mondogatta, hogy a nyakára nőtt (tizenhárom év volt köztük), és amikor az első tulai őszön Nágya tüdejében egy kis beszűrődést vettek észre, s a kislányt ezért Jasznaja Poljanában helyezték el, állandó összekötőül ajánlkozott a város és Jasznaja Poljana között. Csaknem minden szabad órájában megjelent pöfögő, berregő, fényes motorkerékpárján Izvekovéknál, és megkérdezte: „Mi van elvinni való? No, ide vele, viszem!" – és már robogott is a Tolsztoj-sorompó felé, majd egyenesen tovább, az orjoli úton, a faluba.

– Szervusz, Nágyuska! Hoztam neked „zsamki"-t!

– Mi az?

– Hol születtél, te csodabogár, ha még a „zsamki"-t sem ismered?

– Ott, ahol te, a Volga partján.

– Az egész Volgán túli vidék ha alszik, úgy ezt látja álmában!

– Akármennyit alszom, nem láttam.

Pavel a csomagból egy halom kerek mézes csókot rázott ki az asztalra.

– Csakhogy ez nem igazi „zsamki". A tulaiak csak a mézeskalácsukat készítik jól. És mivelhogy ahhoz értenek, hát éppen az nem kapható Tulában.

Szájába vett egy darabot, és leült Nágya mellé a sezlonjára.

– Pompás itt ezen az üdülőhelyen! Hogy vagy? Javulóban?

Ezen az üdülőhelyen ismerkedett meg a sápadtka kislánnyal – csitri volt az is, mint Nágya –, így aztán egy-két év múlva már nemigen tudta, kinek a kedvéért jár inkább Jasznajába, rég meggyógyult unokahúga, avagy Mása Oszokina kedvéért.

Izvekov, amint most ezekre az apró részletekre emlékezett, mosolyogva gondolta: „Hát ide vezetett a motorozás!" Bosszantotta, hogy nem mehetett el az esküvőre, nem nézhetett bele Pavel boldog, szeplős képébe (így képzelte most maga elé), és nem gyönyörködhet Másában meg Lariszában, mert bizonyára szépek mind a ketten, főleg pedig, mert Nágyának kedvesek.

De még jobban bosszantotta, hogy a felesége nélkül tartották meg az esküvőt. S erre, szokott gyors eszmetársításával, ismét az asszony turnéira gondolt, amelyeknek a számát sem tudta már.

Anna Tyihonovna, a színpadon Ulina, született Parabukina, egész életpályája a vidéki színházakhoz fűződött. Sokáig kellemesen hangzott fülének a divatjamúlt szócska – szerette mondogatni: vidéki színpad, vidéki színész. Nem tartotta véletlennek, hogy az első játékszín a nép számára éppen a kis Jaroszlavl városkában született meg, amely akkoriban nem volt nevezetes semmiről sem, csak a régiségéről. A legkedvesebbek voltak számára a régi volgai színpadok. Ezt a ragaszkodását egy cseppet sem zavarták meg úgynevezett kiruccanásai. Nyári pihenő helyett csak kapni magát, elrohanni valami vadonba, és eljátszani holmi félig elfeledett darabot egy új építkezésnél, vagy távoli katonai helyőrségen – szüksége volt erre, mint a hűségnek a próbatételre. Hittel vallotta: a színész az orosz ember útitársa, mert minálunk a színház – kedvelt életiskola.

Izvekov megszokta, hogy felesége örökösen utazgat, és sok-

szor egész váratlanul felkerekedik. Osztotta romantikus színházimádatát, amelynek alapjait még a polgárháború frontjain, a vöröskatonák előtt tartott vándor-előadások vetették meg. Magáénak vallotta az asszony nézeteit, s vita nélkül elfogadta azokat. De sem neki, sem a feleségének nem lehetett közös kívánsága a sokszor több hónapig tartó távollét egymástól. Anocska egyszer, egy meghitt órájukban, megkérdezte:

– Nagyon nehéz neked nélkülem?

– Hiszen tudod – felelte ő, szokás szerint némi habozás után. – De ha egyszer színésznőt vettem feleségül, tudtam, mit vállalok.

– Szegénykém, mit vállaltál! – nevetett az asszony, nem annyira e szavakon, mint örömében, olyan csodálatos jó érzés volt pontosan azt hallani tőle, amit ő már úgy kimondatlanul is megérzett.

Ha távol éltek egymástól, leveleztek, és Izvekov, noha minden levél után még fájóbban hiányolta feleségét, valahogy ifjúi mohósággal napról napra kívánt volna kapni. Anocska sajátos csevegési stílust alakított ki a levelekben: nagyon komolyan kezdte, a helyi hírekkel s a színházi eseményekkel, beszámolt a darabokról, majd áttért azokra a naiv semmiségekre, amelyek mögül minduntalan kicsengett az asszony és a feleség bensőséges, egyéni hangja: „Itt egy rövid hét alatt úgy felmelegedett az idő, hogy legszívesebben ruha nélkül járnék. Hát tefeléd?... És egy pillanat alatt hogy kifejlődött, kivirult minden, milyen illatok szállnak! Hát tenálad?... Alig hogy az utcára kilépek, máris úgy érzem, hogy mindjárt rázendítenek a fák, és a tiszta kék ég is dalba kezd. És úgy dobog a szívem! Hát a tied?... Mi van ott, abban a te munkás Velencédben, amelyet csak egyre építesz, és talán soha be nem fejezed az építését? Megszaporodtak a múlt évi pocsolyák, ugye? És még mindig emelővel húzod ki az autókat az ingoványból? Hej, micsoda élvezettel dőlnék neki veled együtt az emelőrúdnak, mint legutóbb, emlékszel? A legvégén, és a lábam a levegőben kapálózna. Írj hamar, hogy vagy..."

Az ilyen levelek után Izvekov erélyes lépésekkel néhányszor végigment a szobán, egyik sarokból a másikba, ruháját igazgatta, szorosabbra húzta derekán az övet, előbb összeborzolta

haját a feje búbján, majd lesimította, és szigorú, gondterhelt arccal ment ki ebédelni. Ha történetesen Nágya ott volt az asztalnál, egy pillantást vetett apjára, és szemrehányón sóhajtva mondta:

– Miért színlelsz, papa?

– Hogyhogy színlelek?

– Hiszen az arcodra van írva: anyutól jött levél.

– Semmit sem írnak az arcra, ha tudni akarod...

– Felolvasod? – kérdezte Nágya hízelegve.

– Meggondolom – válaszolta titokzatosan.

Rendszerint felolvasott néhány szemelvényt a lányának, az pedig a kezét húzva, faggatta:

– Mit hagytál ki már megint? Mutasd csak! Én neked mindent megmutatok, amit anyu ír.

– Inkább Puskint olvasd! Neki mindez sokkal jobban sikerült.

– Mi sikerült?

– Neki minden sikerült.

– Tudom. De te azt olvasd, amit anyu írt, és ne Puskint!

Izvekov kiválasztott még néhány sort, de nem azokat, amelyek arra késztették, hogy hirtelen a haját borzolja, és ide-oda futkosson a szobában.

Igen, persze, a felesége távolléte nem volt újdonság a számára. De ez a mostani eset mégis bántotta. Így kellett hogy történjen ezzel a makacs testvérpárral! Meg kell hagyni, méltók egymáshoz.

Anocska, alighogy befejezte az idényt a tulai színházban, kis időre Moszkvába utazott. A tulai idény unalmas vállalkozás volt, csak azért eszelte ki, hogy együtt lehessen a családjával a férje számára olyannyira nehéz és bonyolult három év után, amelyek során ő csak szabadságra jöhetett haza, meg egy-két kurta látogatásra. Izvekov a szó szoros értelmében azelőtt ültette vonatra, hogy Pavel a házasságát bejelentette. Pénteken egész nap nem tudott összeköttetést kapni a moszkvai szállodával, ahol Anocska lakott, és éjjel az asszony hívta fel, és közölte vele: Bresztbe repül, kétheti vendégszereplésre. Ekkor tudatta vele az újságot. Anocska hüledezett.

– Meg ne merje tenni az a fiú, amíg haza nem érek!

Izvekov azt felelte, hogy a rábeszélés nem használt.

– Mása tud hatni rá. Gondolj ki valamit. Mint Pavel fogadott örömapja, egyszerűen követeld, hogy ezt az őrült lakodalmat két héttel elhalasszák.

– Nem lenne jobb inkább ezt az őrült elutazást két nappal elhalasztani?

– Haragszol? Egyáltalán nem mennék el, ha napközben felhívtál volna. Csak az imént írtam alá a szerződést. Holnap reggel repülőgépen indulok, és vasárnap délelőtt már játszom...

– No hát, jó utat! És szerencsés hazatérést!

– Értsd meg, Kirill, hát megszeghetném a szavamat? Hiszen szerződés köt! Tudod, milyen érdekes együttes, csupa fiatal... Meg aztán úgy elfogott a vágy...

– Értem. No hát, Pavelt is elfogta...

– Látom, valóban neheztelsz rám. De hát mit tegyek most már? Nem hivatkozhatok az öcsém esküvőjére! Ha megmakacsolja magát, mondd meg neki, hogy haragszom rá, és ezt soha meg nem bocsátom. Hopp, most jut eszembe: add oda neki a teáskészletet... Mit mondasz? Hát persze, a fiataloknak, azt a halványkéket, az arany szegéllyel. Nágya tudja. Megbeszéltük vele... Hogy van? És mikor jön Moszkvába, ha az esküvő...

Itt beleszólt az interurbán központ: letelt az idő, a beszélgetést be kell fejezni. És Anocska, mint annyi sok-sok beszélgetésüket, azzal fejezte be, hogy csókolja, és emelt hangon, sietve még hozzátette: „Nagyon-nagyon-nagyon." Ő pedig, mintha a központ előtt restelkednék, kurtán válaszolta:

– Én is...

Végeredményben mindezeket a gondolatokat a családi dolgokról le kell zárni valahogy, az emlékekből levonni a következtetést. Egyébként a következtetés magától adódott, és ugyanolyan egyszerű volt, mint a gondolatok és az emlékek. Nágya felnőtt, Pavel szilárdan áll a lábán, Anocska csupa életerő, mindegyikük szabadnak érzi magát, hisz a maga ügyében, és minthogy ki-ki a maga szerencséjének kovácsa, így is kell lennie. Nem a „Házirend"-re épült fel a család, nem a „Házirend"* szerint kell élnie.

Gyalog sétált haza az állomásról. Úgy gondolta, pihenőnapot

* „Domosztroj"; a családi életre vonatkozó régi orosz szabályzat.

engedélyez magának – nem közönséges naptári vasárnapot, hanem olyan ünnepet, amelyen semmi kötelességszerűt nem tesz, odamegy, ahová jólesik s a lelke gondtalan, mint egy óvodás gyereké.

Magára maradt a házban. Meleg volt, s a lába egyenest abba a helyiségbe vitte, amelyet Nágya „vidéki fürdőszobá"-nak keresztelt el – azért nevezték így ezt a szobát, mert fürdőkád éppen nem volt benne. Széles lócákon meg alattuk is mosdótálak, kancsók, vödrök sorakoztak, a falakra víztartályok voltak erősítve, öblös csöbrök, kis és nagy edények, amelyeket szintén Nágya nyelvén „testápolási felszerelés"-nek mondtak. Reggelente a zörgő tartályok friss vízzel teltek meg, azután a kiömlő víz csobogó zaja, fröcskölés és bugyborékolás hallatszott, s e muzsikából könnyen felismerte bárki, hogy a ház lakói közül melyik zárkózott be a helyiségbe.

Izvekov a mosakodás szertartását, amely következetes volt, mint valami szolgálati szabályzat, jóleső lassúsággal, élvezettel végezte. Ilyen percekben az érzékletek uralkodnak az agyon, a fej mintegy felszabadul a közvetlen kötelessége alól, a test minden porcikája egyetlenegy zengő érzést sugall: jó, hogy egész életedben gondozol és ápolsz engem, nézd csak, élek és akarok élni, élni, élni! S akármilyen gépiessé vált is ez az ifjúkorban beidegzett testápolás, bármennyire úgy tűnt is, hogy amíg keze a gyakorlott mozdulatokat végzi, az agy tovább folytatja a munkáját – a valóságban pihent az agy, s a test munkáját élvezte, amely forró hullámokban küldte fel a vért.

Ugyanilyen lassan, élvezettel foglalkozott régi borotvájával, miután kövön és fenőszíjon kellően kiélesítette. Borotválkozás után újra megmosakodott, és könnyű pizsamában a könyvespolcához lépett. Ujja már lenyomta Montesquieu: *A törvények szelleme* című kötetének gerincét, de nyomban visszatolta, s pillantása máris másik polcra siklott. Miért ne olyasmit olvasson most, ami vonzza, és amire máskor nem jut ideje? Szépirodalmat? Lám, mennyi kis és nagy kötet sorakozik itt, melyeknek olvasását mind a szabadsága idejére halasztja.

A könyvek fölé hajolt, de ekkor megszólalt a telefon. Felvette a kagylót.

Pavel jelentkezett: köszönés nélkül azt kérdezte, Nágya elutazott-e, és ő mit csinál most.

– Á, a fiatal férj! Gratulálok! Éppen jelezni akartam: ajándékkal készülök hozzád.

– Vajon mi lehet az – érdeklődött Pavel tréfásan és mintegy mellékesen.

– Majd meglátod.

– Valami törékeny holmi?

– Olyasféle.

– A legjobbkor! Esküvőkor a cserepek szerencsét hoznak.

– Mi az, össze akarod törni az ajándékot?

– Én nem... Hallotta a rádiót? – kérdezte gyorsan Pavel.

– Miért? Ki van kapcsolva.

Csak most tűnt fel neki Pavel szokatlanul tompa hangja, és már csaknem egy kis tréfát is megeresztett a másnapos hangulattal vagy az álmatlan éjszakával kapcsolatban, de Pavel ugyanolyan gyorsan mondta:

– Nyissa ki! Éppen beszél megint. Háború van. Érti?

– Miféle... mit beszélsz... – kezdte Izvekov, s egy pillanatra meghallotta a kagylóban a bemondó szigorúan tagolt beszédét, de Pavel hangja máris elnyomta:

– Gyorsan kapcsolja be! Ahogy meghallgatta, siessen hozzánk. Mása és én várjuk...

A rádió ott állt a telefon mellett. Izvekov kinyújtotta kezét, és bekapcsolta. Amíg a lámpák melegedtek, összeférhetetlen gondolatok ütköződtek furcsán az agyában. Arra gondolt, hogy már a házasélet első óráiban megszületik ez a szent formula: „Ő és én, mi"; miért: Mása és én várjuk, és nem egyszerűen, úgy, mint tegnap: várom?... A háború már csaknem két éve tart. Hányféleképp nevezgették! Kiagyaltak egy szót: állóháború. És elterjedt egész Európában... Furcsa szokása ez Pavelnek, csak úgy leteszi a kagylót, és az ember semmit sem ért... Még jó, hogy minket is nem rántottak bele, sem álló, sem fekvő mészárlásba... Mása és én! Hogyan fogsz majd összeférni vele, mikor akármennyit tanítottunk emberi beszédmódra, minden kárba veszett rajtad! No hát, azelőtt a mozi volt néma, most pedig a rádió hallgat. Csak aztán el ne kezdjetek Másával edényt törni...

Türelmetlenül forgatta a beállító gombot. Hajszálvékony cincogás hallatszott, távoli tangófoszlányok, színészi kacaj, recsegés, valami teherautó kipufogása, és utánuk hirtelen tisztán felcsendült a bemondó hangja, az, amelyet a kagylóban is hallott egy pillanatig, amikor Pavel ezt a szót kimondta: háború.

Egyszerre megértett mindent.

Szája kinyílt, szemöldöke, amely az orrnyerge fölött egyenes csíkba nőtt össze, és még mindig fekete volt, mint fiatal korában, felcsúszott. Keze gépiesen elvált a kagylótól, megragadta egy szék hátát, és húzni kezdte. Nehogy a zaj zavarja a hallgatásban, Izvekov kényszerítette a kezét, hogy felemelje. Szemét le nem vette a készülék mozdulatlan műselyem ernyőjéről, amely mögött keményen pattogtak a bemondó súlyos szavai, és lassan leült.

Egyetlen hang sem kerülte el a fülét ezekből a szavakból, ámde ugyanakkor, éppen olyan világosan, mint e hangokat, érzékelte saját tudatának hangtalan beszédét, amely, úgy tetszett, minden szóra válaszol.

– Úgy, úgy – szólt ez a hang –, hát mégiscsak ránkhozták a háborút. Benne vagyunk. Abban, amibe minket nem tudtak berántani. Aminek minden erőnkből ellenálltunk. Amit gyűlöltünk. Ellenünk fordították, hogy ki ne maradhassunk belőle. Felforgatták ezzel a világot, és bennünket is fel akarnak forgatni. Mindazzal együtt, amit alkottunk és alkotunk. Ez az ő háborújuk. Úgy, úgy. Most már a miénk is. A miénk. A mi háborúnk az övék ellen. A háborújuk iránti gyűlöletünk háborúja. Ó, milyen váratlan ez! Milyen hirtelen jött! Pedig várható volt. Várhattuk. Vártuk, és mégis milyen váratlanul ért! Minden nagy dolog váratlan, azt mondják. És talán minden aljas dolog is. Úgy, úgy. Az aljas dolgok is . . .

Izvekov mindkét hangra figyelt – a hangosra és a némára. Minden mozdulatlan volt benne, mint amilyen mozdulatlan a rádió megfeszülő selyemernyője. Csak a szája csukódott be lassan, és ahogy összeszorult, a kékre borotvált felső ajkán egyenesebbre rajzolódott az orr felé húzódó kis mélyedés, s a száj még mintha összébb zárult volna, és árnyékok remegtek az állkapcsán, a kivörösödött fülek alatt.

A bemondó hangja felcsattant, majd még hangosabb lett, és most már kiáltva mondta: „Győzni fogunk!" Pillanatnyi csend követte ezt a kiáltást, tűrhetetlen üresség, mintha minden eltűnt volna a házból, sőt maga a ház is eltűnt volna – és Izvekov, kirúgva maga alól a széket, hirtelen felállt.

Mindaz, ami ott a szobában elhangzott, és mindaz, amit öntudata e szavakra válaszolt az imént, minden-minden egyetlen szóba forrott: Breszt!

Anocska Bresztben van! Ő maga mondta tegnap, maga ejtette ki ezt a nevet: Breszt. Miért nem gondolt erre mindjárt? Nem fontos. Semmi sem fontos. Ott van, ahol a tűz fellángolt. A határon! Vagy talán rosszul hallotta? Miért nem kérdezte vissza? Csakugyan ezt mondta? Nem téved? „Nagyon-nagyon-nagyon!" – ezek voltak az utolsó szavai. De miért az utolsók? Mit jelent, hogy az utolsók? Mi ez?

Két keze súlyosan felemelkedett, mintha szétterpesztett ujjakkal a fejéhez akarnának kapni. Kényszerítette őket, hogy leereszkedjenek. Úgy érezte, mindjárt felkiált. De nem kiáltott fel. A bátorság beidegzett erélyével uralkodott magán: visszaült, és két kezét a térde közé szorította.

A szobában induló harsant.

Menetinduló. Olyan élénk, derűs. Mindenféle előkével, trillával. Ugyanonnan, a mozdulatlan ernyő mögül. Készülni kell. Anocska második napja Bresztben van. Ma játszania kellene. Már hajnal óta tűzben van. Táviratozni kell, mindenekelőtt. Nem, rádiogrammot küldeni. Csak semmi fejvesztettség. Ez a fő. Rádiogrammban kell kérni, hogy azonnal hozzák ki Anocskát, repülőgépen. Kit kérjen meg? Miféle színház az, amelyik elcsábította? A Művészeti Tanácsnak tudnia kell. Az felel érte. Lehetetlen, hogy ne tudja, hová utazott a Szovjetunió népművésze. Azonnal táviratozni kell! Igen ám, de az ördögbe is, nincsenek benn, vasárnap van! Meg kell bízni Nágyát, hogy holnap reggel... Igen, Nágya! Ő még a vonaton ül. Legjobb lesz a katonai szervezeteken keresztül, a parancsnokság révén. Bresztben most a katonáké a hatalom. A hadseregben ismerik Anocskát. És ugyanakkor a Bizottságon keresztül is. Nágya moszkvai címe? Ja igen, el akarta küldeni. Még ma egyenest a nyaralóba megy.

A vonaton már bizonyára mindent tudnak. Nágya is értesült, és visszafordul. Miért jöjjön vissza? Nem tudni. Sosem tudni, mi vár ránk. De most tudom. Ilyen veszélyben még Anocska sohasem volt. Nyugodtabban meg kell gondolni. A sietség nyugtalanság. Nem izgulni, nem, nem . . .

A telefon hosszan, szaggatottan felberregett, mint az interurbán hívásoknál. Izvekov a készülékhez ugrott.

Dohányzástól rekedtes, mély női hang szólt – mindjárt megismerte – tompán, de barátságosan:

– Izvekov elvtárs? . . . Jó napot! Novozsilov elvtárs kéreti, hogy jöjjön be a területi bizottsághoz tanácskozásra. Fél óra múlva kezdődik. Mit mondjak neki?

– Azonnal megyek.

Az előszoba felé indult, de ráeszmélt, hogy pizsamában van, és befordult a hálószobába. Szándékosan lassan öltözködött, igyekezett lekötni a figyelmét a csepp figyelmet sem igénylő dologgal. Csak egyenes szemöldökének a szemre húzott fekete csíkja mutatta, milyen feszülten gondolkodik.

Amikor a telefon mellett elment, eszébe jutott Pavel.

„Sebaj, majd a területi bizottságtól felhívom – gondolta. – Várhat. Fiatal férj!"

Megtapogatta zsebét: ott vannak-e a külső ajtók kulcsai. Minden teljes rendben volt.

2

Amikor a házból kilépett, tekintete egy pillanatra megpihent a vízvezeték-kúton, amelynek csövéből vékonyka vízsugár csordogált, és ezüstösen gyűrűzött a napfényben. A sarkon állt ez a kút, az utca túlsó oldalán, éppen a házzal szemben. Izvekovék a környék lakóival közösen használták, és Kirill Nyikolajevics természetesen sok százszor látta már, amikor az utcára kilépett.

De ennek a vízvezeték-kútnak különös jelentősége volt a számára, amit talán senkinek se mondott volna el, nehogy tréfálko-

zást váltson ki vele. Ezt a derék, bár kissé már elavult jószágot a városi lakosság anyagi kultúrája érdekében állították ide; öntöttvasból készült, kérdőjel formában, és vesszős alakúra nyújtott vaskarral volt ellátva. Az egész egy mindig vizes, tenyérnyi kis betontalapzaton állt, s a talapzat előtt a fekete földben gödröt vájt a kifolyó víz, odébb árokban folytatódott, amely kígyózva futott lefelé a költő, Zsukovszkij, utcáján, festőien füves, macskakövekkel teleszórt határként az úttest és a járda között.

Valami halk líraiság zenélt esténkint a kút körül, a vödrök zörgésében s a beléjük ömlő víz csobogásában, és ezeknek a hangoknak békésen megfelelt a bodros utcakép, kőris- és hársfáival, amelyek zöld sátrat borítottak az egész lejtő fölé, a Lev Tolsztoj utca temetőfalától, a Gogol és Puskin utca kereszteződésén túl a város alsó szintjéig.

Izvekovék családjában ezt a városrészt „irodalmi védett terület"-nek nevezték. Anya és lánya nevetgéltek Tulán, tréfásan mondogatták: a városatyák, amidőn a régi utcákat az írókról elnevezték, ezzel kimerítették irodalomszeretetüket, és rábízták a tizenkilencedik század klasszikusaira, hogy huszadik századbeli jó hírükről maguk gondoskodjanak. Izvekov látszólag békén hallgatta ezeket a csúfolódásokat, noha nemigen volt kedvére, ha Nágya a jelenlétében megkérdezte barátnőit: „Hol jöttetek, lányok, a Zsukovszkij utcán vagy a Turgenyeven?" S ők azt felelték: „Mindegy, úgyis csak a Kolhoz útra lyukadunk ki."

E nagyszerű írói nevekről Izvekovnak nemcsak az jutott eszébe, hogy ő is a városatyák közé tartozik. Maga szemelte ki Tulába jövetelekor ezt az „irodalmi védett területet" a családjával való letelepedés céljára, és találta ezt a lakást, a kúttal szemben.

Abban az évben az átéltektől fáradtan bolyongott az ismeretlen városban, amelyben ezentúl élnie és dolgoznia kell – járkált, mert egy szabad órája volt, és utált a szállodában ülni.

Hirtelen megállt egy óriási hársfa előtt. Gyönyörű fa volt, vastag törzsét két ember foghatta csak át. Árnyéka teljesen befödte a hosszú, földszintes házat, amelynek deszkaburkolata sötétbarna olajfestékkel volt bemázolva. A ház sem volt éppen mindennapi: alacsony falában egymástól nagy távolságra három öles nagy-

ságú hármas ablak, faragott fatokos, és a kapu is ugyanilyen ódivatú faragással díszített. Nem sokkal azelőtt esett, a hársfalomb, a festett fal s a ház faragott cirádái nedvesen csillogtak, a felázott utcán még patakokban folyt a csobogó víz, és fénylett a fehér macskaköveken.

Izvekov egyszerre úgy érezte, hogy ez az utca szülővárosára, Szaratovra emlékezteti, a régi volgai feljárókra, ahol a vízvájta csatornákban eső után ugyanilyen kis patakok csörgedeznek, s azt gondolta: „De jó lenne ilyen házban lakni!" Kőről kőre lépdelve átment a túlsó oldalra, keresztülugrott az árkon, a hársfa alá, de nyomban megállapította, aligha sikerülhet ebbe a házba költöznie: a homlokzaton elhelyezett emléktáblán nagy meglepetéssel azt olvasta, hogy ott született Gleb Uszpenszkij, az író. Ez még érdekesebbé tette az épületet, és a környezet is egyszeriben kíváncsi figyelmet ébresztett. Izvekov felfelé ballagott a dombon, és csak amint a sarkokon az utcai névtáblákat nézegette, akkor ébredt rá, hogy mintegy az orosz irodalomtörténet sehol másutt nem lelhető, ritka kivonatán lapoz végig.

Ez elszórakoztatta; de még jobban meglepte, milyen érezhetően illenek ezek a hangzatos írói nevek a cseppet sem hivalkodó, igénytelen utcákhoz. Mert igenis, a legegyszerűbb, vidékiesen szürke és javarészt szegényes házak sorakoztak itt katonásan, de nem nagyság szerint, legtöbbjük deszkamundérban, amelyen érdemrendek helyett lyukak ékeskedtek. És mégis, az utcák képe, az évszázados fák dús levéldísze, a festői udvarok s a félig földbe süppedt kerítések – mindez vonzóan barátságos volt, és hamisítatlanul, teljesen orosz. Vagyis változatlan, hiteles burka éppen annak az életnek, annak a tizenkilencedik századbeli Oroszországnak, amelyet megénekeltek, szerettek, amelyért kínlódtak, gyötrődtek, és amelynek a világon a legeslegnagyszerűbb sorsot jövendölték irodalmának megteremtői, ők, akiknek nevét itt, Tula város irodalomtörténeti védett területén az utcai névtáblák hirdetik. Persze, csak külső burka és csakis a tizenkilencedik századbeli Oroszország életének – ezt Izvekov nyomban leszögezte, mihelyt felbukkant agyában a gondolat, hogy az orosz irodalomra, amely az élet megújítására buzdított, az új korszaknak éppen ezekkel a régi utcákkal kell emlékeztetnie. A barátságos,

vonzó külső itt valahogy váratlanul az új Oroszországnak szóló, fenyegető figyelmeztetéssel párosult: nézd, mintha csak ezt mondaná ez a szemléltető múlt-múzeum, nem változtatsz a régi megszokás-anyácskán, lám, minden így marad!

„Ilyen messzire és ilyen erélyes húzásra a városatyák bizonyára nem gondoltak – villant később Izvekov agyába nem is egyszer –, de ez a merész újításuk kitűnően sikerült."

Éppen ekkor, e váratlan benyomások percében ért a vízvezeték-kúthoz, a Zsukovszkij és a Gogol utca sarkára.

Kis vízsugár folydogált a csapból, játékosan pörgött saját tengelye körül, s a betonról leszökkenve, csillogó permetként eltűnt a gödörben, amelynek mélyén a fentebbről lefutó esőlé zavaros áradata csobogott. A betontalapzat megrepedezett, és a kérdőjel alakú öntöttvas cső előredőlt. Izvekov meg akarta ízlelni a vizet, s óvatosan lenyomta a kút karját, de hirtelen hatalmas vízsugár tört elő a csőből, mint valami tűzoltófecskendőből, mire ijedten félreugrott.

– Ahá – mosolygott, vizes csizmájában a macskaköveken toporogva –, a technika magas szinten áll!

Itt, e technika láttán lassan felszabadult a nyomasztó gondolat alól: szüntelenül gyötörte, mióta az az eset idehozta Tulába. Most már nem hátra nézett, nem a maga mögött hagyott útra, hanem arra, ami rá várt. Nemcsak elgondolta, hanem sajátos élénkséggel szinte fizikailag érezte, hogy noha hasonlíthatatlanul nyomorúságosabb és szűkösebb körülmények előtt áll, mint amilyenek közül kiragadták, és amelyek között cselekedni tanult, itt is megleli újra azt a munkakedvet, ami nélkül nem élhet.

3

Amíg akkor, nyáron, az „irodalmi védett területen" barangolt, mindössze három embert látott, azok is teljesen jelentéktelenek, álmosak voltak, és senki sem jött oda vízért, akármeddig álldogált is a kút mellett. Csak két kisfiú szaladt át egyik udvarról a

másikra, az elöl futó élesen visított, üldözője pedig vadul hadonászott a feje felett fakardjával, amely a Kulikovo mezei harcos idők tatár kardjaira emlékeztetett. Majd minden ismét elszunyadt. Ez az álmos hangulat eszményien illett a házak halk dekorációjához, és gyermekkori emlékeket idézett fel Izvekovban: szülővárosának lelkébe vésődött harmóniáját, hasonló, napsütéses utcák képét ugyanilyen kihalt délelőtti órában.

Hej, sok éve már annak a gyermekkornak, de hol van az a húsz év, a forradalom esztendei, amelyek, úgy látszott, az egész világot átalakítják, ha a megrekedt orosz élet ilyen múzeumai még érintetlenek? Hogy lehet ez: az ősidőktől fogva mesterségeiről híres városban, amely „az orosz fegyverek kovácsműhelye" büszke címet viselte, két évtized alatt nem akadtak, akik bevezessék a vízcsöveket ezeknek a maguk nemében vonzó kis zugoknak házaiba, udvari épületeibe és apró lakásaiba, itt, a központ tőszomszédságában? Olyan begyepesedett alja nép lakik itt, hogy arra ítélték: egész életében vízhordó-rudakkal járjon a kútra, mint falun? De hát, igen tisztelt elvtárs, te magad is ugyan mit tettél azért, hogy a kezek emberséges módon eltüntessék a vízhordórudakat?

Izvekov, amint ezt a kérdést feltette magának, a minden emberben benne élő önigazolási ösztönével gondolatban ismét visszatért a múltjához, amelyet akkor egy vonással keresztülhúztak – az ő akarata ellenére.

Igenis, az elmúlt években sokat dolgozott. Mi több: a különféle özönvíz előtti vízhordórudakat kellett a legújabb eszközökkel felcserélnie – épp ez volt a feladata. Nem képzelhette természetesen, hogy az embert egyszerre és simán meg lehet szabadítani a régi életforma kényelmetlenségeitől. Meg volt győződve róla, hogy sajátos stratégiára van szükség hozzá, s ennek módszeres keresztülvitelét a taktikának kell segítenie. Ez a stratégia az úgynevezett „nagy manőverben" állt, a taktika pedig hathatós példák felállításában. Most, ezekben a szabad, elmélkedő perceiben, ha csak futólag is, felfigyelt arra a jelenségre, amit a fejlődés egyenetlenségének neveznek, és eltűnődött: mi okozza, hogy egyik irányban gyorsan halad minden a jobb felé, a másikban kissé elmarad, s a harmadikban nem hogy egy hely-

ben topogna, de még csak nem is áll a lábán, az ingatag talaj beszippantotta.

Az egyenlőtlen fejlődés gondolata azelőtt is foglalkoztatta, de most egy új láncszemre bukkant, amely eddig elkerülte figyelmét.

A régi életforma létezését egyszerűen ideiglenes jelenségnek magyarázta és fogadta el. De ez a magyarázat most egyszerre túlságosan elvontnak tűnt fel. Egész életében a nagy stratégiai manőverrel lévén elfoglalva, a régi életformát, mint nagyjából létezőt, már észre sem vette. Nem mintha azt állította volna, hogy már mindent kitűnően átépítettek. Ellenkezőleg, nyakig belemerült e munkába. Ámde szüntelenül csak újat épített, és minden régi iránt ez az egy szó fejezte ki érzéseit: csökevények. Az a körülmény, hogy minden új óhatatlanul a régiből nő ki, nem jelentett számára többet, mint egy épülő palotának az építkezést körülvevő fabarakkok: amint a palota kész, lebontják a barakkokat. De még ha csak csökevények volnának is ezek a barakkok, akkor is könnyen lebonthatók, és nyomtalanul eltűnnek majd, mihelyt a palota felépül.

A tréfásan keserű jelszót, amely szerint mi sem állandóbb az ideiglenes építményeknél, szívből gyűlölte. Jól tudta, hogy a nagyszerű, szép vállalkozást miként növik körül a munka során az építést szolgáló viskók, kalyibák, ezeket viszont a disznóólak, tyúkólak, fáskamrák, aztán mindez a szükséges szemét öncélúvá válik – lám, ott a lejtőn már beláthatatlan várossá nőtt menthetetlenül, és se gyalog, se járművön nem lehet átmenni rajta: korhadásnak indul, falemezzel megfoltozzák, tovább korhad, és már régen elfelejtették: épp azért épült, hogy idővel lebontsák.

Izvekov számára nagy stratégiai manőver volt az a mindent átfogó palota, amelynek alapjait a forradalom rakta le, és ezer építkezésből állott, mindegyiken ezerszer ezer ember dolgozott, és köztük ő, Izvekov. Belemerült a közös nagy munkába, s örömmel szentelte magát hol ennek, hol annak a még oly apró ügynek is, ha szükséges volt a palota felépítéséhez. És annyiszor összegyűjtött, és olyan sokszor bontott már le mindenféle barakkot a műve körül, hogy az idő meggyorsult és megrövidült képzeletében.

Ámde ezeken a tulai utcákon, ez előtt az utcasarkon álló vízvezeték-kút előtt, azt kérdezte magától:

– Miféle számítást kell hát alkalmazni a csökevények ideiglenességére? Mivel mérendő az arány, amelyben egyes csökevények elhalnak, mások pedig tovább élnek? Milyen számokban fejeződik ki a fejlődés egyenetlensége, ha szembeállítjuk a nagy stratégiai manővert a nyilvánvaló ténnyel: íme, ezekben a zugokban talán nem is gondolnak rá, hogy nagyanyáink életformájához hozzányúljanak? No, hagyjuk a számokat. De mégis, itt talán megfeledkeztek róla, hogy a csökevényeket ki kell irtani? Ha csak egy, mondjuk, hétemeletes házat építenének, körös-körül látnák: merre tart a fejlődés. De így, példa nélkül?...

Izvekov a példa hathatósságának taktikáját ugyanúgy képzelte el, mint mindenki. Ha tegyük fel, valamiféle világ tíz feltételes egységből áll, úgy először egyet építenek át, a többi kilenc pedig sorára vár, s az első felsőbbrendűségétől áthatva törekedik arra a legjobbra, ami abban szemléletesen megtestesült. Izvekov a példaadás módszerét mind elméletben, mind gyakorlatban létfontosságúnak tartotta, s a maga részéről mindig rendkívül őszinte lelkesedéssel, teljes odaadással igyekezett általános követésre méltó példákat létesíteni. (Annál jobban meglepte, egyebek között, amikor jómaga sokak szemében kétes példává lett, ha nem éppen veszélyessé.) A példa útja, látjuk, elvitathatatlan. Ámde álnokságot rejt, s ezt ritkán veszik észre azok, akiknek az a szerencse jutott osztályrészül, hogy az első, már átépített egységet élvezhetik: túlságosan előresietnek, és eltávolodnak a többi kilenctől, amelyek még sorsukra várnak.

Tűnődésében ehhez a ponthoz érve, Izvekov végre megragadta azt a hiányzó láncszemet, amely addig kisiklott előle.

Nem volt-e ő is voltaképpen ilyen szerencsefia, akit a nagy stratégia elragadott, úgyhogy az új építése közben a réginek egyidejű létezését teljesen szem elől tévesztette? És még: nem érte-e be azzal, hogy már élvezi a felsőbbrendű életforma áldásait, míg mások, akik ma is dédanyáink maradi életét folytatják, egyelőre csak gondolatban készülnek a példaképül állított kitűnő életre?

Az utóbbi kérdésre határozott „nem"-mel válaszolt. Még mosolygott is rajta. Nem, ő sohasem érné be vele, hogy jobban él-

het másoknál. Célja éppen a mások életének, mindenkiének, megjavítása volt. Jómaga igen egyszerűen élt, ahogyan gyermekkorában édesanyjától tanulta – Vera Nyikandrovna mindig ügyesen gazdálkodott tanítónői fizetésével. Ami pedig azt illeti, hogy a stratégia hevében a taktikát elhanyagolta, erre nézve ott volt a kész formula: „ellentmondások", és ez után a mindent megmagyarázó szó után már nyugodtan pontot tehetett volna a tűnődéseire. De mert nagyon belemelegedett, nem sikerült pontot tennie.

Nem sikerült, mert nem csak elmélkedett, hanem közben egyre azt tapasztalta, hogy az érzései a gondolatmenetével mintegy ellentétben állanak. Gondolatban abból indult ki, hogy valami csoda folytán itt még érintetlenül maradt a múlt század burka, amelyet már régen újjal kellett volna felcserélni, a mai igényeknek megfelelő, sokkal tökéletesebb burokkal. De szeme, füle, lehelete itta magába az utcákon szabadon zöldellő fák finom-halk életét, az árkokban futó víz csobogását, az eső öntözte fű illatát, a házak útra vetődő árnyékának hűsét. Önmaga számára is váratlanul, hirtelen támadt rokonszenvvel nézegette a hullott vakolatú, világos sarokházat – emeleti ablakait a sűrű égerfalomb mögött, kis udvarát az egyetlen magányos fa árnyékában. Nem mondta magának, de érezte: itt fogunk lakni Anocskával, Nágyával és anyámmal! Azt is megérezte, hogy akik időtlen idők óta itt élnek, ezekben a védett hajlékokban, szeretik őket, szeretik a kis házaikat, udvaraikat, bármilyen egyszerűek is – és ha veszély fenyegetné ezt az egész emberi fészket, lakói egy emberként sietnének kiállani, bátran védenének minden zugot, mert ezt nem pótolta semmi jobb, és ezért mind ez ideig az egyetlen, amit szerethetnek.

Le kellene bontani már, kiirtani ezt az idejét múlt régi életformát – ez derült ki Izvekov tűnődéséből. De érzései nem egészen ezt mondták, mert nagy meglepetésére ráeszmélt: ha immár másodszor szemel itt ki magának lakást, bizonyára vonzza őt valami a dédanyák életében, mindegy, mi: a volgai feljárók emléke, vagy a fáradt idegekre olyan gyógyítóan ható csend. Talán ha váratlanul kiderülne, hogy már soha, semmiféle isten háta mögötti vidéken nem találhat ilyen szemnek kedves zugra, még

sajnálná is az ember, hogy örökre nemlétbe merült, s műemlékként sem létezik már.

Izvekov egyébként rögtön elismerte : mégiscsak kellene itt valami hétemeletes példát állítani, mert líra ide, líra oda, cselekedni kell. Felépíteni egy sok emeletes óriást, és kezdetnek elindítani egy autóbuszt az utcán, lefényképezni a házóriást az autóbusszal együtt, és közölni a fényképet az újságban – ez már egy lépés előre. Előbb vagy utóbb végezni kell a csökevényekkel, és utóbbra hagyni talán baj lehet. A gyorsaságon múlik a dolog, a sebességek versenyén, az erők felmérésén: vajon az élet vízhordórúdja továbbra is nyomja a vállakat, vagy meggyengül a nyomása, és vajon hamarosan meggyengül-e – meddig kell várni?

A kérdés meglehetősen talányosnak látszott. De egy dologhoz nem fért kétség: a vízhordórudak valóban nyomják a vállakat, és Izvekov eddig, a nagy stratégia gondjaiba elmerülve, nemigen törődött ezzel. „Nyilvánvaló – mondta magának a közkeletű szóval –, hogy elszakadtam a valóságtól: a fejlődés ellentmondásait nem lehet itt nálunk olyan egy-kettőre felszámolni."

Ez volt az a pillanat, amikor világosan felismerte, mi a tennivalója új munkahelyén, amikor új munkája már nem tűnt fel szegényesnek ahhoz képest, amit azelőtt végzett. És noha némi öngúnnyal gondolt arra az autóbuszos fényképre (a fotoriporterek, akikkel életében találkozott, mindig kikerestek a fényképezőgépük számára valami haladó vívmányra valló tárgyat, és azt kapták le az előtérben), most pontosan tudta, hogy tevékenysége a régi életforma kiirtásában fog állni, ez lesz a munkája, amelyet büntetésül róttak rá, és amelyet ő maga is súlyos büntetésnek érzett mindaddig, amíg e festői tulai utcákra nem bukkant.

Persze, nem volt ez valami nagy felfedezés a számára – eddig is jól tudta, miben áll a városi tanács községgazdálkodási osztályán a végrehajtó bizottság elnökhelyettesének a kötelessége. De mindeddig inkább csak büntetést látott ebben a váratlan idehelyezésében – voltaképpen többé-kevésbé visszavetették a kiindulási helyzetébe –, mert pontosan tizennyolc évvel ezelőtt is éppen a városi végrehajtó bizottságnál dolgozott. Ezért volt

olyan jelentős ez a pillanat, mert a büntetés gondolata merőben másnak adott helyet: mivel is kezdje, hogy a régi élet terhe mielőbb csökkenjen, az új pedig ne annyira a fotoriportnak segítsen, mint a forradalomnak?

4

Izvekov megjelenése Tulában nemcsak számára volt váratlan meglepetés. Személyesen kevesen ismerték itt, s akik ismerték, ipari kádernek tudták, és nem értették, miért és mi célból küldték oda, egy ismeretlen város községgazdálkodásával foglalkozni. Még ha a Fegyvergyárba került volna vagy a Görbehegyi Kohóműbe – senkinek a szeme pillája se rezdült volna. De hogy a nagy útról így félreállítsák, még hozzá lejjebbre: mert aki csak hallott Izvekovról, természetes dolognak tartotta volna, ha valami kitűnő főigazgatóság fejévé teszik meg vagy még magasabbra helyezik. De soha senki, legkevésbé a végrehajtó bizottságban nem gondolhatná, hogy Izvekov a maga jószántából jön a városgazdálkodáshoz.

Efelől elég találgatás folyt, legkivált a városgazdálkodás dolgozói körében, ahol már olyan régen hiába várták a vezetőség leváltását.

A város községgazdálkodása élén a végrehajtó bizottság volt elnökhelyettese, Mihail Antyipovics Pridorogin állt, imponáló erélyű ember, de nem eléggé megfontolt, és ráadásul fantaszta is. A róla hozott határozat, amelyet a végrehajtó bizottság jegyzőkönyvéhez csatoltak, leszögezte: azért mentik fel, mert nem tudott megbirkózni a munkájával, de az új helyettes kinevezéséig ideiglenesen még ezt a korábbi tisztét tölti be. A felmentés indokaként szerepelt az is, hogy Pridorogin a megbízható munkatársak közé idegen elemeket engedett beszivárogni, akik közül egyesek valóban igen könnyelműen kezelték az állami tulajdont.

Mihail Antyipovics soha életében nem találkozott Izvekovval,

de mindenkinél többet tudott meg róla, és mintegy mellékesen, azt az érzést keltette, ahol csak lehetett, hogy Tulába jövetelétől aligha lehet jót várni. Nyilván tőle származott ez a kifejezés – csak úgy odavetette, de felkapták: – „Izvekov-ügy". A bölcsek közé tartozott, akik minden körülmények között eleve valami rosszat gyanítanak, és sejtetik, hogy a legrosszabban sem kételkednek. Ezt senki sem rótta fel neki különösebben, mivelhogy más embert ócsárolni egyszerűen óvatosságszámba ment. Ha rosszat mondasz valakiről, abból semmi baj sem származik, de ha dicséred, akkor aztán véged: támogattad, közösséget vállaltál vele – most aztán felelj magadért, meg azért is, akit dicsértél. Pridorogin óvatosságát széles körben ismerték, és észre sem vette, hogyan esett áldozatául. Körülhízelegték, olyan emberek, akik mesterien értettek e gyengéjének kihasználásához, s ő, mint egy ló, hegyezte fülét a riasztó hangokra. Mást se hallott, mint: „Micsoda idők, Mihail Antyipovics, micsoda idők!" Már egy lépést sem tett anélkül, hogy azt ne mondta volna magának: „Vigyázat, Pridorogin elvtárs, vigyázat! Mielőtt egyet ásítanál, már rádkennek valamit, amiről nem is álmodtál. Akarva vagy akaratlanul kerültél bele, manapság nem sokat kutatják, megfizetsz érte. Erről egy percre sem szabad megfeledkezni. Ezért hát vigyázz magadra, légy résen!"

Amikor azt a számára végzetes határozatot a végrehajtó bizottság jegyzőkönyvéhez hozzáfűzték, olyan megrendülés vett rajta erőt, hogy attól fogva valami teljesen sima nyelven beszélt. E módszer következtében, de főleg a hallgatás és hümmögés segítségével holmi kényes témával kapcsolatosan is az érdeklődő képtelen volt bármiféle határozott következtetésre jutni. A barátaival természetesen nyíltabban beszélt, mint a felületes ismerősökkel, de először: velük is csak abban az esetben, ha négyszemközt voltak, másodszor: óvatosságból és a megszokás erejénél fogva még barátokkal szemben is részben az arcjátékot és a sima nyelvet használta.

Ilyen megnyilatkozás volt az a beszélgetés, amelyet régi barátjával, Filipp Filippovics Bokatov városi építésszel folytatott, akivel a felesége révén rokonságban állt.

Mind a ketten hivatali kiküldetésben utaztak Moszkvába, és

szerencséjükre sikerült a közvetlen vonaton külön szakaszt kapniok. Miután magukra csukták az ajtót, és leültek egymással szemben az ablak alatti kis kinyitható asztalkához, a két barát megkönnyebbülten felsóhajtott, cigarettát vett elő, bölcs megjegyzéseket váltott a dohányzás káros voltáról, majd hallgatott egy sort. Habár világos nappal volt, Pridorogin megforgatta a kis narancssárga műselyemernyős asztali lámpa kapcsolóját. Nem volt áram. Lassan végigsiklatta tekintetét a falon, felfedezte az ablak felett a rádió fekete hangtölcsérét, felállt, kitapogatta a kapcsológombot, és jobbra-balra csavargatta. Nem szólalt meg.

– Ideje lenne már egy kis hájat leadnod, Mihail – jegyezte meg Bokatov.

Pridorogin megpaskolta domború pocakját, amelyet széles sárga öv szorított, visszaült helyére, ismét nagyot sóhajtott:

– Az élet, barátocskám, harc a súlyfelesleggel. Most majd lesz időm tornászni.

Megint elhallgattak.

– Átadod?

– Készülök.

– Valahogy elhúzódik.

– Izvekov nem akarja átvenni, amíg a családját ide nem hozta. Itt pedig két bökkenő van. Először: nincs kész a lakás. Másodszor: a feleség nem kap szabadságot a színháztól. Komfortosan csinálja.

– Hol adsz neki lakást?

– Ő sütötte ki: a Zsukovszkij utcában, egy háztömbbel a temető alatt. Én új házban kínáltam, de megmakacsolta magát, ott egyéb sincs, úgymond, mint mész meg kavicstörmelék. Tudod, fákat akar . . .

– Hát ültessen, ahol kedve tartja, ő lesz a gazda . . .

– Én is így gondoltam: fásítson. Lakást is olyat rendezzen be, amilyet kíván. Felőlem akár a Zsukovszkij utcában is, akár . . . a temetőben.

Egymásra mosolyogtak.

– Igen, így van – mondta bosszúsan Pridorogin. – A Zsukovszkij utcából vagy tíz embert ki kell raknom, hogy beköltözhessen. De hová? Izvekov azt mondja: adj nekik lakást az új

házakban, ahol nekem kínáltál. De amikor nincsenek soron az igényükkel, válaszolom. Hát akkor, tanácsolja, helyezd el a soron levőket az új házakban, a Zsukovszkij utcaiakat pedig költöztesd be az ő helyükre. De okos vagy, mondom. Így aztán minden új lakást a soron levőkre fecsérelhetnék. Fecsérelni nem kell, válaszolja, de a soron levők között szétosztani, az a kötelességed. No és, kérdem erre, mi lesz akkor a felelős elvtársakkal, akiket idehelyeznek hozzánk, mint például téged is? Hová tegyük őket? Nem mondanád meg? Talán a soron levők közé vegyük fel, vagy hogy?

Botakov elnevette magát.

– Ezt jól megmondtad!

– Hogyisne? A készre jönnek! És lakókat költöztess ki nekik, meg tataroztass, és még fák is legyenek!

– Mit bajlódsz vele? Lakjon szállodában.

– Mondtam neki!... Azt felelte: nem vagyok hajlandó a szállodában minden reggel másfél órát elvesztegetni a mosdó előtti sorbaállással. S a mosdók is olyanok nálad, azt mondja, hogy undorodik az ember a kezét leöblíteni. És tudod, egyre csak: „nálad", „nálatok", „a tiéd", mintha ugyan isten tudja, milyen világvárosból jött volna.

– Igen – bólintott Bokatov, és hozzáfűzte –, azt beszélik róla: szigorú ember.

– Kik beszélik? – kapta fel a fejét Pridorogin.

– A műhelyemben egyik rajzoló azelőtt Szormovóban dolgozott, annak meggyűlt vele a baja.

– Valami konfliktus volt?...

– Nem, nem éppen... De ügyelni kellett a munkára. Állítólag fáradhatatlan ez a Kirill Nyikolajevics, no és nagyon követelő, szigorú.

Pridorogin hallgatott, majd kisvártatva így elmélkedett:

– Ha meggondoljuk, nem is lehet másként. Olyan idők járnak ránk. No meg a nép is olyan ám, az igazat megvallva. Különös ország ez. Itt kemény kéz kell. Ha elereszted a gyeplőt, a forradalmat veszélyezteted. Nem szabad.

– Persze. De hát a szigorúság egymagában nem elég. Azt mondják, jó diplomata.

– Miért ne? Rugalmasság nélkül nem sokra megy az ember. Hogy szigorú, az jó, hogy diplomata, még jobb. A néppel bánni kell tudni.

– Politikus!

– Ki? – kérdezte Pridorogin meghökkenve.

– Hát Izvekov.

– Mit akarsz? Csaknem harminc éve van a pártban, hogyne lenne hát politikus.

Bokatov kissé előrehajolt. Pridoroginra kacsintott, és halkabbra fogta a hangját:

– És *azzal* kapcsolatban hogy vélekedsz?

Pridorogin vállat vont, és két kezével olyan mozdulatot tett, mint aki gyapjúmatringot tart, és segít felgombolyítani.

– Aligha volt ellenzékben – mondta halkan. – Pozícióban van, pajtás, nem ellenzékben.

– A pozíciója is ellenzék.

– Ne mondd ezt. A fegyelmet érti. Azt mondják, eddig az esetig még sohasem részesült megrovásban.

– Mást is beszélnek róla. Állítólag egyetlenegy javaslatot el nem fogad külön határozat nélkül. Ahhoz, úgymond, hogy mindenféle javaslatot elfogadjon az ember, nincs szükség észre.

– Hát nincs igaza? – kérdezte Pridorogin elég hangosan. – Az ember még ki sem mutathatta, mit tud, már záporoznak rá a javaslatok: ezt tedd, azt tedd, itt is várnak, ott is szükség van rád. Hanyagságra szoktatják a népet, formalistákat gyártanak. Izvekov nem formalista, ő munkás.

– Szóval, osztod az elveit? – szólt némi éllel Bokatov.

– Mit tudom én!

A társalgás elakadt, mintha tisztázniok kellene magukban, helyeslik-e Izvekov szigorát vagy elvetik, és ez vagy amaz milyen határig megengedhető.

– Munkás! – kezdte Bokatov szkeptikusan. – Mindannyian munkások vagyunk, csak olykor nem azt kell csinálnunk, amit szeretnénk... Izvekovnak mindig simán ment minden. Amit akart, sikerült neki. S a munkáját illetően éppolyan határozatok születtek, amilyenek neki tetszettek. Ő igazgatja az apparátust... Így történt...

– Kire célzol? – kérdezte Pridorogin követelően, de ismét lehalkított hangon.

– Ragozinra. Hallottad?...

– Azt hiszed, csak te hallottad?... Ragozin a katonai ügyosztályon volt, Izvekov pedig a nehéziparban.

– És a katonai ügyosztálynak talán nincs beleszólása a nehéziparba?

– No hát ha tudni akarod, Ragozin most megadta neki!

Bokatov mintha csodálkozott volna, de hallgatott, megijedt a kényes témától, amelyet maga idézett fel, és jobbnak látta kissé meghátrálni.

– Mégiscsak különös. Hiszen nem valami jöttment. Ha kellett, harcolt, kereskedett, folyami flottát állított helyre. A vontatóhajókat a nyizsegorodi vásárra ki fűtötte be, mondják. Izvekov. Amikor a gyárak építésére került sor – ott volt, az első sorban. Az autógyártásban ki vezette be a futószalagot, ha nem ő? Nem maradt el a szakmérnökök mögött. Tanult, képezte magát. Nem bóbiskolt, nem aludt.

– És ott van, ahol elkezdte: a községgazdálkodásnál! – Pridorogin elbiggyesztette ajkát, de hirtelen keményen rácsapott a barátja térdére. – Egyet nem értek nála: mindig mintha a háttérben lett volna, igazi vezetéshez sosem jutott, csak helyetteskedett folyton? Ilyen régi párttagsággal?...

– Tudod, vannak emberek, akik nélkül nem lehet rendes dolgot végezni, akik értékeket termelnek, és ezzel elégítik ki a büszkeségüket. Akiknek a fejük, kezük aranyat ér.

– A vezetők talán kétbalkezesek? – jegyezte meg Pridorogin szemrehányóan.

– Egyesek vezetni szeretnek, mások a munkát elvégezni. Te is azt mondod, hogy Izvekov munkás. Rajta állt az üzem, mi?

– Ez mind csak üres szóbeszéd. Nem tudjuk, miféle tényekkel igazolta. Miért kell neki, mondom, árnyékban lennie, és nem a napfényben, a jó kis napocskán, mi?

Pridorogin hátradőlt a párnás ülésen, a sarokba, és lehúnyta szemét. Különös képessége volt: egy pillanat alatt el tudott aludni, s még kissé horkolt is, nagy hasát felfújva, de ugyanolyan váratlanul, hirtelen felébredt, és mintha mi sem történt

volna, folytatta a vitát, vagy újat kezdett. Bokatov tudta ezt róla, és noha Mihail Antyipovics ezúttal sokáig szendergett, nyugodtan megvárta a percet, amikor végre felnyitotta pilláit, és kába szemmel körülnézett a szakaszban.

– Hát így van ez, pajtás – mondta Pridorogin, és kényelmesebben elhelyezte testét. – És hogy voltaképpen hol is ennek az esetnek a bökkenője, azt te meg én úgysem tudjuk! Ami Izvekovot illeti, ő . . .

– Tévedés, azt mondják.

– Igen-igen, mondják. Ki mondja?

– Tévedés mindenkivel megeshetik.

– Ezt mi megértjük. Csakhogy mostanában ritkán hallani, hogy valaki csak úgy egyszerűen tévedett. Lám, egyik-másik ember csak az árnyékban nyüzsög, ki se bújik a fényre, aztán mire észreveszed, elkövetett valamit, s egy ilyen percben egyszerre csak ott áll, teljes megvilágításban!

– Ilyesmi nemcsak helyettesekkel fordul elő – vetette ellen Bokatov.

– Ez is igaz. Az egyik egész életében morált prédikált, a forradalmi hagyományokhoz való hűséget hirdette, és a többi, és nini: öv nélkül kísérik a jómadarat, kétoldalt két vöröskatona, puskával. Nesze neked, morál . . .

– Ilyen időket élünk. Senkiért sem kezeskedhetel . . .

– Éppen erről beszélek. Ideküldték hozzánk kezdetnek ezt az Izvekov elvtársat, a városi csatornázást intézni, s ha vársz, és a portréját nézegeted – hopp, elkapják a sólymot, és láncra . . .

– Igen – hagyta rá Bokatov –, nagyon is önfejűen gondolkodik ez az ember . . .

– Ez az éppen – fejezte be Pridorogin. – Láttunk mi már ilyen büszkélkedőket! . . . Kelj fel, Filipp Filippovics! Itt vagyunk! . . .

Felkeltek, zsebre dugták a cigarettáikat, megfésülködtek.

Mihail Antyipovics már megfogta az ajtó kilincsét, de megállt, fél karral átölelte barátját, és a füléhez hajolva súgta:

– Novozsilov elvtárs, úgy beszélik, igen megértően fogadta. Állítólag a régi munkahelyéről ismeri. Mégiscsak vigyázatlanság, úgy gondolom. Az ördög tudja, mi van ennek az Izvekov-

nak a füle mögött. Majd meglátjuk. Ha leadja az iratait a személyzetin, többet fogunk tudni . . .

Felrántotta az ajtót, kilépett a folyosóra, ahol már javában tolongtak a bőröndökkel az utasok, és kiáltva mondta:

– Hát itt van Moszkva anyácska!

Mintegy feleletül erre a kiáltásra, egyszerre valamennyi hangszóróban felharsant a dal, valami okból éppen a refrén közepén kezdte: „Nézd, kél a nap, az ég alatt . . ."

És Pridorogin élénken belevágott: „Harcolj, dalolj, dolgozz velünk!"

1

Akkor, négy évvel ezelőtt, Izvekov nem tulajdonított neki különösebb jelentőséget, hogy a Központi Bizottsághoz hívatták. Gyakran hívták telefonon Moszkvába. Vállán nyugodott az üzem alapvető termelésének gondja, és ez az év különösen vesződséges volt a gépkocsigyártási terv kibővítése miatt. Tervek, előirányzatok, költségvetések megállapításának, összehangolásának és jóváhagyásának boszorkányüstje forrt. Előfordult, hogy Izvekov reggel jött meg a fővárosból, a saját kezdeményezésű útjáról, és éjjel meghívást kapott, hogy ismét utazzon fel a népbiztos vagy másvalaki kívánságára.

Mint mindig, a „Moszkva" szállodában szállt meg, és rögtön betelefonált a nehézipari ügyosztályra, egy régi elvtársának.

– Ki az? – kérdezte másodszor is az ismerős hang.

Izvekov megismételte a nevét, hozzátette a változatlan „szervusz"-t, és azt mondta, hogy hívásra jelentkezik.

– Tessék – felelte az elvtárs.

– Mi az, megsüketültél?... Milyen ügyben kellek, nem tudod?

– Mindjárt megnézem.

Izvekovnak éppen csak átvillant az agyán, hogy úgy látszik, az ügyosztály apparátusában nagyon kimerültek, egy fölös szót sincs idejük szólni – amikor egy ismeretlen, szép basszushang kimérten beleszólt a kagylóba: – Izvekov elvtárs?... Hívja fel a... (és még kimértebben bediktált egy telefonszámot).

– Kit hívjak fel? Kinek a száma ez?
– Az Ellenőrző Bizottságé.
– Köszönöm.
– Kérem.

Máskor ilyen esetekben Izvekov gyorsan lenyomta a kapcsolóvillát, és habozás nélkül feltárcsázta a kellő számot. De most, szokása ellenére, letette a kagylót.

Bármilyen ügyben hívathatták az Ellenőrző Bizottsághoz, olyanban is, amely nem közvetlenül reá tartozik – ez volt az első gondolata, és ehhez járult egy második, nyilván válasz nélküli, vajon kinek az ügyében szükséges a megjelenése? Számtalan párttagot ismert, semmi értelme sem lett volna gondolatban elsorolni őket, csak arra próbált emlékezni, nincs-e valami ismerőse az Ellenőrző Bizottság tagjai között, de nem jutott eszébe, s így azzal fejezte be, amivel kezdenie kellett volna: felhívta a megadott számot.

Női hang jelentkezett, s kérte, várjon; a várakozás olyan hosszúra nyúlt, hogy Izvekov már el akarta halasztani a beszélgetést, amikor a hang titkári pontossággal közölte vele a kitűzött órát, a kaput és a szobát, ahol jelentkeznie kell. Izvekov megkérdezte: ki hívatja. A nő ezt felelte:

– Ott megmondják, Izvekov elvtárs.

Az ilyen kitérő válasz teljességel megszokott dolog volt, de most mégis akarata ellenére, arra indította Izvekovot, hogy kitudakolja, miért hívatják.

A kitűzött óráig még volt ideje, de azért nagyobb ügybe már nem kezdhetett. És ekkor Ragozin jutott eszébe, régi jó barátja. Az utóbbi esztendőkben kizárólag különféle üléseken, értekezleteken találkoztak, ritkán és futólag váltottak szót, és mindig abban maradtak, majd módját ejtik egy alkalmas találkozásnak, de a mindig sürgős munka hol egyiket, hol másikat akadályozta, és Ragozin egy ízben tréfásan megjegyezte: ha majd nyugdíjba megyünk, úgymond, akkor kibeszélgethetjük magunkat a szamovár mellett. Izvekov most elhatározta, hogy felkeresi.

A Központi Bizottság székházában, amint a szőnyeggel borított széles lépcsőn felfelé haladt, mint mindig, bizonyos ünne-

pélyességet érzett, amit e hatalmas épület tekintélyes hivatali nyugalma sugallt, a hangtalanul suhanó liftek, a lépcsőpihenők lekerekítettsége, a hadnagyok őrizte ajtók, s a mögöttük nyíló néptelen folyosók, a padlójukon ugyanilyen futószőnyegek.

A katonai ügyosztályon a titkár bement, hogy bejelentse. Nyomban visszajött, s az ajtót nyitva tartva maga mögött, fejbólintással jelezte, beléphet a dolgozószobába. De még mielőtt Izvekov a díványról felkelt volna, Ragozin már kijött elébe.

– Gyere, gyere – mondta, és erős ujjai közt szorongatva barátja kezét, betessékelte.

A szoba közepén kissé elálldogáltak, szótlanul nézegették egymást, és összehasonlították az emlékükben őrzött képet azzal, amit most láttak.

Pjotr Petrovics Ragozin már annyira megkopaszodott, hogy csak egy kis galambszürke pelyhes szegély húzódott a fülétől a tarkójáig, és mintha a szemöldöke is kihullott volna; bajusza megritkult, és az is ősz volt, de pörge, mint valaha. Azt az öltözéket viselte, amelyhez sokan, a polgárháborút végigküzdött bolsevikok, hozzászoktak, sőt amelyet valamiképp jelentősnek tartottak: csizmanadrágot és valami zubbonyfélét. Ehhez a formaruhához ragaszkodtak, és csak egyetlenegy engedményt tettek: acélszürke lehetett a régi kekiszín helyett. Ragozin katonai civilnek nevezte. A nadrág bő buggyai mintha még széjjelebb feszítették volna görbe lábainak abroncsát, és ez most különösen szembeszökött, amint ott helyben állva, súlyos, hosszú törzsét hintáztatta. Régi izmossága eltűnt – meghízott.

Kirill rendes ruhában volt, de a hosszú zakó jól illett rá. Még zömökebbnek látszott benne, a kitömött vállak és a kabát hajtókái erősen hangsúlyozták alakjának szegletességét. Arca nem sokat változott, csak barna bőre sötétült meg borotvált képén, és a halántéka erősen megezüstösödött. Szeme csillogott, mint fiatal korában, és szokatlan színe az erős teáéhoz hasonlított.

– A régi vagy. Csak tán még szebb – mondta Ragozin.

Izvekov meg volt elégedve a fogadtatással; le akart ülni egy karosszékbe, háttal az ablaknak, de Pjotr Petrovics ismét kézen fogta, és a szemben levő karosszékbe ültette. Kirill elmosolyodott.

– Egészen elfelejtettem: látogató, arccal a világosságnak . . .

– Megszokás, barátocskám – felelte Ragozin, nem tulajdonítva jelentőséget a mosolynak, és megkerülte íróasztalát.

Helyére ült, az íróasztalhoz, és rákönyökölt. Az üveglap alatt, papírra gépelve úgynevezett „forgó"-*telefonszámok sorakoztak, s az üveg csillogóan tükrözte a tintatartó bronzát meg az ablaktáblák fehér fényfoltjait.

– De még milyen látogató! – folytatta, és meleg pillantással nézett Izvekov szemébe. – Nem is tudom, kinek örülhetnék jobban, mint neked.

– Én sem. De hát te is jól tudod . . .

– Ahogy jelentették nekem – Ragozin nem hagyta befejezni –, jelentették, hogy itt vagy, azt gondoltam: csak nem megint a hadseregbe kívánkozol? Elfogott a vágy a katonaköpeny után?

– Csak látni akartalak – mondta Izvekov, és hirtelen gyengédséget érzett. – Végül még megharagszol rám. Annyiszor járok errefelé, és be sem nézek hozzád.

– Megharagszom – erősítette meg szigorúan Ragozin, és mind a ketten elnevették magukat, e különösen zordonná formált hang hallatára, amely mindenkit megijesztett, aki nem eléggé jól ismerte őt.

– Beszélj, hogy vagy – követelte, és könyökét széjjel tolva, mellével nekidőlt az íróasztalnak, e kényelmes testtartással jelezte, hogy hosszú hallgatásra készül fel.

Mindenről szó esett, ami közel állt Kirillhez – Ragozin maga sugallmazta, miről beszéljen, és miután anyja felől érdeklődött, Vera Nyikanodrovna felől, aki akkoriban jó egészségben élt, a lányát kérdezte, hogy tanul, még azt is, hogy mekkorát nőtt (rád ütött? alacsony növésű? no lám, fél fejjel magasabb! Tizennégy éves korában? szóval elhagyta az apját?), majd hosszan tudakozódott a feleségéről: (a színésznődről, róla beszélj! Úgy hírlik, szeretik őt a Volga táján, igaz?)

– Hogy csinálod ezt, pajtás – komolyodott el váratlanul –, ennyi éve csaknem mindig külön éltek, és még mindig nem váltál el?

– A közmondás is azt tartja, Pjotr Petrovics, hogy egyedül

* Automata telefon.

unalmas. De annál erősebb a vonzalom – felelte Izvekov vidáman.

– Nem, te nem tudsz lépést tartani a korral. A mai férjek jóval fürgébbek. Ha otthon ül a feleség – mért nem dolgozol? Válás! Ha dolgozik – mért nem ül otthon? Megint csak válás. Azt hiszem, megalkuvó vagy: ahogy ő akarja, úgy jó neked is.

Ragozin hamiskás tekintete elbágyadt; az ablak felé vándorolt, és Kirill nem találta fel magát a hirtelen támadt csendben: tudta, hogy Pjotr Petrovics második felesége, akivel több mint másfél évtizedet éltek együtt, csaknem egyik napról a másikra meghalt, pedig soha beteg nem volt. Ragozin ismerte a magányt első, tízéves özvegységéből, de nem tudott beletörődni, és egy futó találkozásuk alkalmával kérdés nélkül megvallotta: nincs keservesebb sors a világon a kényszerű magánynál, méghozzá a hetedik évtized küszöbén.

– No és mondd csak, hogy van... izé... hogy is hívják? – kérdezte Ragozin gyorsan, nyilván, hogy magáról ne kelljen beszélnie. – Nem jut eszembe a neve... A feleséged öccse!...

– Pável?

– Az, az, Pável! Egyetemi hallgató, ugye?

– Régen mérnök már.

– Mit beszélsz? Hol dolgozik?

– A tulai Fegyvergyárban. Hát a te Ivanod nem beszélt róla neked? Hiszen jó barátok.

Ragozin nagy tenyerét lassan végighúzta kopasz feje búbján, ami azt jelentette, hogy láthatóan nem kíván a fiáról beszélni, de erélyes mozdulattal elrántotta könyökét az asztalról, és kiegyenesedett.

– Pavellel barátkozik, de az apjával hadilábon áll. Hol kibékülünk, hol meg összeveszünk ismét. És ha összeveszünk, akkor soká tart...

– Miért nem fértek össze?

– Olykor megvizsgálom magam: talán én vagyok a hibás, nem tudok vele bánni? De nem, én megpróbáltam teljes engedékenységgel közeledni, mondhatom, úgy társalogtam vele, mint egy kisasszonnyal. És mégiscsak összekaptunk. Pedig mintha nem akarna megbántani ő sem, de hát úgy adódik...

Restelkedve, elnézést kérő mosollyal nézett Kirillre.

– Tudod, nagyon bántó, amit csinál... Csak úgy, minden ok nélkül, amolyan laikusnak kezel engem. Én, azt mondja, tisztellek téged, de az én dolgomhoz nem értesz...

– Szóval művészetről társalogtok. – Izvekov kissé csúfolódva ismételte barátja szavát.

– Festészetről, persze. Lehet is másról beszélni vele? De erről aztán – csak győzd! (Ragozin összeszoritotta ajkát, és ismét az ablak felé fordult.) Idestova egy éve már, nem mutatkozik – dörmögte. De nyilván maga is megérezte a panaszt ebben a dörmögésben, mert hevesen megfordítva fejét, egyenesen Kirill arcába nézett, és úgy folytatta, mint aki hirtelen elszánta magát, hogy mindent elmond, amiről sokáig hallgatnia kellett.

– Legutóbb elkergettem. Azt mondtam neki: takarodj a szemem elől, fajankó! Kifelé indult. Közben megállt, és visszaszólt: ezt meg fogod bánni! Soha! – feleltem. – De megbékélek veled, ha észretérsz, mondom. Mire ő: neked az észretérés annyi, mint mindenben alávetni magam neked, márpedig a művészetet engedelmességgel nem szerzi meg az ember. Sarkon fordult, és tudod, mint egy lovag, távozott. Az ajtót sem tette be maga után. Magad tedd be mögöttem, mondta...

– Hagyhatnád, hogy a maga esze szerint éljen.

– Bánom én az eszét? – hökkent meg Ragozin, és kissé harciasan folytatta: – Az elvről van itt szó!

– Kinek az elvéről? Az övéről?

– Miért az övéről? Az enyémről! – kiáltotta Ragozin. – Ivan zavaros fejű. Rákezdi: a festészetben mozogni kell, mozogni! Mozogj, mondom, tessék, senki nem áll utadban!... A repülő kő nem mohosodik meg, azt mondja. Honnan szedte ezt az aforizmát? nem tudom. De nem vitatkozom vele. Ez is igaz. De hova repülsz? – kérdem. Ha a szakadékba, az mire jó?

Ragozin vállat vont, és nyugalmat parancsolva magára, lassabban mondta:

– Talán akkor kavarták meg az agyát, amikor még óvodába járt? Ott mindenféle baloldaliságot propagáltak.

– A gyerekek propaganda nélkül is mindig balra hajlók – jegyezte meg Izvekov.

– Ez az! Ivan is azt magyarázta nekem, hogy a festőművész a maga tökéletes mivoltában csak egy gyerekben található meg. Es milyen az a tökéletes mivolta? Feltétlenül balos? Házikókat, lovacskákat minden gyerek rajzol. Később aztán a rajzolók egy részéből fasiszta lesz, a másikból becsületes ember.

– Nos, és a te elved miben áll? Mi körül csatáztok?

– Az én elvem így hangzik: mi nem a házikókat, lovacskákat tartjuk becsben, hanem az embert. Ivan pedig miket mond nekem? Egy alkalommal néztem egyik képét, és megkérdeztem: ez itt milyen fa teszerinted? Ő meg: azt akarod, válaszolja, hogy a fűvészkertből ültessek át fákat a vászonra? Még talán kis táblácskákat is szögezzek rájuk, a nevükkel, hogy: cypressus verticalis, vagy amott... olea fragrans?!... Kertészt akarsz a festőből faragni? És rákezdte! Én, azt mondja, a világon mindenféle tájat megfesthetek, anélkül hogy kilépnék a szobából. Például régi ecseteket dugok egy spenótos tálba a természet helyett, és megalkotom az én tájamat!

– No jó, Pjotr Petrovics, ez az ő tája – nevetett Kirill. – De hát mégis, mit akarsz tőle?

– Idefigyelj! – kezdte Ragozin oktató hangon. – Én elébe megyek. Békésen. Hát legyen spenót, mondom. És te csak nézd azt a természetet a levesestálban, de az eszmére gondolj. Miférére? – kérdi. Hát ez az éppen, hogy miférére! A magadéra. És ha neked nincs, azt mondom, akkor kár is festened!... Megint összevesztünk!... Legutóbb is így történt. Ismét a repülő kőről kezdett magyarázni. A művész kereséseiről. A tökéletesedésről. Azt felelem neki, hogy nézd, értsd meg, te kelekótya – minden a célokon múlik, a te kereséseid célján, és nem magán a keresésen! Mit válaszolt erre? A te ábécédet megérteni nem nehéz, úgymond, én gyerekkorom óta ismerem. A művészet, mondja, bonyolultabb valami az ábécénél. És az a baj, jelenti ki hirtelen, a baj ott van, hogy te a művészet céljáról beszélsz, és valójában a hasznosítására gondolsz. Szóval, mintha kétszínűsködnék, érted? Hát ezért a hasznosításért is kergettem el...

– Elképzelem a civódásaitokat – mondta Izvekov, mintha egy kissé unná a dolgot. – De érdemes-e a fiaddal szakítani a képekről folyó viták vagy akár ízlésbeli különbségek miatt?

Ragozin búsan legyintett.

– Hiszen én nem vitatkoznék! Isten neki, keresések... repülő kő... Csakhogy mi lesz ebből az életben? Miféle hebehurgyaság! A Festőakadémiát otthagyta. Moszkvába jött, festőművészektől tanulni. Egyik nem tetszett neki, a másikkal nem fért össze. Visszament az Akadémiára, megint félbehagyta, megint festők körül sündörög. A szakemberek jó véleménnyel vannak róla, úgy hallom. Állítólag tehetségesnek mondják. De ő folyton akadékoskodik velük, sehogy sem tud békén meglenni. Tehetséges vagy sem, az idő múlik, mit gondolsz? És semmi hasznát nem látni.

– Igen, az idő nem áll meg – helyeselt Izvekov, s az imént még együttérző hangja most valahogy megváltozott, túlságosan általánosítónak tetszett.

Ragozin finom füllel érzékelte a változást, és a feleletéből látszott, hogy őszinteségi rohamából kész átváltani a legteljesebb semlegességre.

– Megjöhetne már az esze Ivannak. Régen felnőtt, nagydarab férfi, mint az apja.

– De te biztosan többet nyomsz – mosolygott Izvekov.

– Nekünk is mozognunk kellene, nemcsak a festőknek. Én, amióta a polgárháború után megváltam a csapatszolgálattól, csak egyik szobából a másikba járkálok... Elbeszéltem az idődet. Sietsz? Ipari ügyben utaztál fel?

– Nem, tudod, az Ellenőrző Bizottsághoz hívattak – felelte Kirill egyszerre nagyon élénken.

– Az Ellenőrző Bizottsághoz? – ismételte Pjotr Petrovics kis szünet után, és egy vékony csomó tiszta papírt felemelve, kopogott vele az üveglapon, egyengette a lapokat, majd visszatette az előbbi helyére.

– Igen. Nem hallottad véletlenül, miféle ügyet vizsgálnak ott most?

– Hol hallottam volna? Nekünk egészen más ügyeink vannak – egy, kettő, indulj! – vezényelt tréfásan Ragozin, két öklével könnyedén dobolva az ütemet a karosszék karfáján. – De hát mi dolgod lehet ott? Valaki panaszt emelt ellened?

– Sejtelmem sincs.

– Most egyenest odamégy tőlem?

– Igen, már mennem is kell.

Felálltak.

– Gyere vissza, ha végeztél – szólt Ragozin –, elmondod, mi történt.

– Okvetlenül. Nem vagy nagyon elfoglalva?

– Gyere csak bátran, én estig bennmaradok. – Ragozin többször is bólintott, és Kirillnek úgy tetszett, bátorítón.

„Szóval úgy gondolja, bátorítani kell engem – gondolta Izvekov a szobából kimenet –, mégiscsak különös, ha nem tudja, mért hívattak . . ."

Pjotr Petrovics, amikor magára maradt, az ablakhoz lépett. Alant, mintegy beékelve az erős, magas házfalak közé, udvar látszott, gondosan takarított, akár egy szoba. Néptelen volt, s a falak mentén sem állt semmiféle, udvarokon szokásos tárgy, mintha nem is udvar lett volna, hanem a szomszédos házak közös külön helyisége. A rácsos kapu előtt az ügyeletes őrszem faköpönyege látszott, a kapun kívül pedig, az öntöttvas rudakon túl, mozdulatlanul fénylett egy fekete, zárt személyautó, a magasból önmagánál is hosszabbnak tűnt fel. Mindez: a kapu, a faköpönyeg és a személyautó a falakon túli életről beszélt, az utca közelségéről, arról, hogy a házak közötti térség mégiscsak udvar és nem szoba.

Ragozin nézte az udvart, a házak emeleteit, a ragyogó tiszta ablakokat, amelyek mögött felhúzott vagy leeresztett vászonrolók fehérlettek, s itt-ott halvány-meleg árnyalatuk sejtette a fehér ruhás mennyezetlámpákat. Az ablakokban sem állt senki, csakúgy, mint az udvaron, az egész kép mozdulatlan volt, és ebben a mozdulatlanságban olyannyira ismerős, hogy Ragozin, amint nézte, észre sem vette, csak hozzátartozott, mint a kép őhozzá. Valamennyi fehér rolós ablak mögött, az övéhez hasonló szobákban emberek voltak, akiknek munkája abban állt, hogy átvizsgálják a beérkezett aktákat és jelentéseket, javaslatokat, és véleményezéseket írjanak róluk, vagy a csatolt határozatokat végrehajtsák, és ez okból utasításokat, előírásokat, direktívákat és magyarázatokat fogalmazzanak. Ragozin nem láthatta az embereket, akik az ablakok mögött, e szobákat benépesítették, de

úgy ismerte valamennyit, hogy szinte a szeme előtt voltak, és ha nem is nézett rájuk, látta őket, érezte a velük való közösséget. Az ő munkája is abban állt, hogy tanulmányozza a beérkezett ügyeket, s az egyikben végrehajtott, a másikban határozatot hozott.

Csak egy percig állt így az ablaknál, és egyáltalán nem gondolt rá tudatosan, hogy része e házak és az udvar mozdulatlan képének, sem az emberekkel való közösségére, akik a szobákban az akták mellett ültek – nem volt miért erre gondolnia, mert már régen megadatott neki mindez, mint az öt érzék. De kellett ez a perc, és elég volt arra, hogy végezzen a váratlan gondolattal, amelyre Izvekov késztette – és azzal fejezte be, ami nélkül egyáltalán képtelen volt gondolkodni: határozott döntéssel.

Meggyújtotta a mennyezeti lámpákat, és visszament az íróasztalhoz. Orrára téve ódivatú, szarukeretes szemüvegét, sokáig húzogatta ujjai hegyét az üveglapon, amíg a szükséges számot kikereste. Leült, s felvette az automata telefon kagylóját. Sajátosan lehalkított hangon, amelyen csak telefonba szokott beszélni, megkérdezte elvtársától, az Ellenőrző Bizottság régi munkatársától, nem tudja-e, Izvekovot milyen ügyben hívatták a Bizottsághoz? Az elvtárs viszont azt kérdezte, nem szándékozik-e Pjotr Petrovics Izvekovot katonai munkába bevonni. Ragozin azt felelte, nem szándékozik, de nem is lenne ellenére, mert jól ismeri őt még régről, amikor a Vörös Hadseregben szolgált. És erre baráti hangsúllyal azt a választ kapta, hogy azóta sok víz lefolyt, és ha eddig nem siettek visszahívni őt a régi szolgálatba, akkor nyilván most sem lehet olyan sürgős a dolog. Ezenkívül következett még egy kérdés:

– Talán valami kéréssel fordult hozzád?

– Nem, csak úgy baráti beszélgetés során említette, hogy a Bizottsághoz megy, mert hívatták.

– Tehát most ott van nálad?

– Nem, itt volt, de már elindult hozzátok.

– Úgy, úgy . . . – mondta az elvtárs habozva.

Kurta szavaiból Ragozin azt a következtetést vonta le, hogy az ablaknál állva helyesen döntött. Helyesen, mégpedig két szempontból: először, az Ellenőrző Bizottságban tudni fogják,

hogy régi baráti viszonyban van Izvekovval (amit eszébe se jutna megtagadni), és hogy jól vélekedik róla, de ezért még korántsem kell Ragozinnak titkolnia az Izvekovval folytatott társalgást; másodszor, a beszélgetésből kiderült, hogy csakugyan van valamilyen Izvekov-ügy, és ez olyan, hogy ha Izvekov kéréssel fordulna hozzá, akkor nem kell előzékenykedni, nem is szólva arról, hogy katonai munkához nem szabad odaengedni (ami Pjotr Petrovicsnak eszébe se jutott).

Egyébként beigazolódott a szokott ragozini szabály: mindig nyomban határozni, de semmit el nem sietni. Miután jól kielemezte magában a kérdés mindkét oldalát, Ragozin mégis újra gondolkodóba esett. Összecsukott szemüvegével kopogtatta a kis papírcsomót, s egyre a néma ablak felé nézett, mintha onnan várná a feleletet a kérdésekre, amelyek Kirill Izvekovval kapcsolatban soha addig fel nem merülhettek benne, de most foltokat ejtettek rá, mint ahogyan a vizes hó hull, pettyekben, az utcára kilépő emberre. Valamivel tovább ült ott eltűnődve, mint ameddig az imént az ablaknál állt, majd heves mozdulattal ellökte a szemüveget, úgy, hogy az jó darabot csúszott az üveglapon, s még a telefoni hangjánál is halkabban mondta:

– Nem, ezt nem lehet elhinni!

De egy pillanat múlva nehézkesen felvonta a vállát, és mintegy erőtlenül leeresztette. Olyan esetek juthattak az eszébe, amikor a lehetetlen az életben lehetségesnek bizonyult.

Izvekov ezekben a percekben már egy másik épület kapuján lépett be. A széles liftajtó kattant mögötte, s a légáramlásból érezni lehetett, hogy a lift gyorsan emelkedik. A folyosó bejáratánál ülő hadnagy, kis asztala fölé hajolva összehasonlította egy listáról Izvekov elő- és utónevét a párttagsági könyvével, tisztelgett, és azt mondta:

– Egyenesen és balra, Izvekov elvtárs.

Kirill mintha ugyanilyen folyosókon ment volna egy órával azelőtt régi barátjához, és lába ugyanilyen puhán süppedt a virágos szegélyes, piros szőnyeg vastag bolyhába. De most úgy érezte, nélkülözi azt a feltehető felsőbb bizalmat, amely olyan kellemesen fokozta az önérzetét ebben a kifogástalan környezetben.

Jobbra-balra sárga fényezett falburkolat húzódott, vonalzóegyenesen, abból nyíltak az ajtók, és Izvekov észrevette, hogy pillantása egyetlenegy ajtószámot sem hagy ki, mintha az a szám, amelyet ő keres, váratlanul soron kívül szemébe tűnhetne. De amikor végre arra került volna a sor, eltűnt a számozás, sem egyik, sem másik ajtón nem volt, és Kirill önkéntelenül meglassította a lépéseit.

Hirtelen, a harmadik ajtón üveglap alatt nagy, aranyló betűket pillantott meg, mire ismét gyorsabban lépett. Közeledve elolvasta a felírást: a Bizottság elnökének szobája volt ez, ahová őt hívták.

2

Izvekov a kitűzött időben jelent meg, de sokat kellett várnia. Erőlködve megpróbálta elgondolni, milyen ügyet intézhet el egyúttal Moszkvában, de képtelen volt összpontosítani. Nem volt izgatott, vagy legalábbis így vélte. Csak azt vette észre, hogy figyeli a saját mozdulatait, nyilván mert nem szokta meg az idejét várakozással vesztegetni, gondolta.

Ketten voltak a szobában rajta kívül: a titkárnő, egy hamuszínű, keskeny arcocskájú asszony, és egy sötétkék ruhás fiatalember, aki az elnök szobájába nyíló ajtó mellett, egy kerek asztalnál újságot olvasott. Nyilvánvalóan már régen ott ült, a munkaidő kezdete óta, mert szemhéja le-lecsukódott, és amint Kirill észrevette, valahányszor álmosságát legyőzve a lapba nézett, mindig ugyanazt a helyet olvasta.

A titkárnő többször is bement közben a szobába, és visszatérve nem nézett Izvekovra, leült asztala mögé. Izvekov szerette volna megkérdezni, bejelentette-e őt, de még fülében csengett a kimért hangja, ahogy hellyel kínálta: „Üljön le, Izvekov elvtárs", és csendben várt tovább. Azt gondolta, szándékosan nem fogadják rögtön, hanem az ajtó előtt várakoztatják, és azt kérdezte magától, nem előkészítésül szánták-e ezt az előszobázást, a bölcs mondás szerint: – Alázkodj meg, büszke ember! – Először mo-

solygott ezen a gondolaton, de aztán ingerültséget érzett, és elhatározta, emlékeztet magára.

Felállt, s a fiatalemberre nézett, agyában a kész mondattal: „Szabad az újságot, látom, kiolvasta már?" – de hirtelen elfogta az éber szemnek, amely mintha sohasem lett volna álmos, feléje irányuló pillantását, és önmaga számára is váratlanul, a titkárnőhöz fordult:

– Elvehetek egy újságot?

Egy csomó újság hevert az asztalon, bizonyára a reggeli postával érkeztek, s a titkárnő, gyorsan lapozgatva köztük karcsú ujjaival, mint egy könyvben, megkérdezte, melyiket óhajtja. Izvekov azt felelte:

– Amelyiket ideadja.

Ekkor az ujjak, mintegy kelletlenül, csaknem az egész csomót felragadták, és feléje nyújtották.

– Ennyit kell várnom? – kérdezte Izvekov.

A keskeny arcocska elmosolyodott, láthatólag értékelte a szellemességét, de ugyanakkor, valami jelre, amit Izvekov nem vett észre, a nő felállt, és bement a szobába. Izvekov még nem ért vissza a helyére, amikor kijött, és a nyitott ajtóra mutatott:

– Tessék.

A szobát lágy fény világította meg. Az íróasztal előtt, rá merőlegesen, zöld posztóval letakart hosszú asztal állt, két oldalán székek sorakoztak, mintegy az előírt távolságot jelezve, amelyet a belépő tekintetének be kell futnia, míg végül megpillantja az elnököt.

Az iratok fölé hajló ember szokott pózában ült, látszott, hogy alacsony növésű és meglehetősen testes. Nem viszonozta Izvekov köszönését, de egy másodperc múlva, anélkül hogy az iratokból felnézett volna, náthás, rekedtes hangon kijelentette:

– Megvárakoztattalak – és ez mintegy pótolta a köszönést, sőt némi mentegetődzésként hangzott.

Egy újabb másodperc múlva felemelte fejét. Mélyen ülő kis szeme az egész szoba távlatából gyakorlatiasan vizsgálta az ajtóban álló Kirillt.

– Ülj ide közel, Izvekov elvtárs – mutatott a zöld asztal mentén sorakozó székek egyikére, amelyik éppen szemben állt vele.

Amíg Kirill átment a szobán, elhúzta a széket, és helyet foglalt, az elnök, könnyedén ajkát harapdálva, nézte. Majd ismét az iratokba merült, mintha megfeledkezett volna a jelenlétéről.

– Huszonhét éve vagy a pártban – mondta végre félig kérdő, félig csodálkozó hangsúllyal.

– Igen – bólintott Izvekov.

– Nagy idő!

Egymásra néztek, mintha mind a kettőjüktől egyforma mértékben függne, hogy az ügyre térjenek, de mindketten inkább halogatnák a dolgot.

Az elnök pillantása kutatóan merev és súlyos volt, a kétoldalt magasra csúszott homlok szinte szorongatta. Arcának püffedt és elmosódott vonalú alsó fele mintegy ellentétben állt a kemény koponyával, meglágyította a kifejezését, de főként a mozgékony ajkak, amelyek a maguk módján magyarázták a szavakat.

– Nagy idő – ismételte. – Meg kellene becsülni az ilyen régi párttagságot. Értékelni kellene tudni.

Ujjával a fülébe piszkált, mintha víz ment volna bele, felbiggyesztett ajka holmi utálkozást fejezett ki, s kelletlenül belelapozott az iratokba, nem is nézve, mit lapoz.

– Itt ez az ügy, amelybe a te neved is belekerült. Mondd el, hogyan keveredett bele. Ezért hívattalak.

Elhallgatott.

Izvekov meg akarta kérdezni, milyen ügyről van szó, de valami furcsa érzés visszatartotta: nem tegezheti az elnököt ugyanolyan egyszerűen, mint ahogy az beszélt vele. Ha pedig magázza, azzal mintegy kirekeszti magát a megszokott bizalom légköréből, amelyről pedig nem tartotta szükségesnek lemondani. Az elnök tegezésében is éppen ez a megszokás csengett. Ez kétségtelennek látszott, különben ez a „te" nyersen hangzanék, nem elvtársian, márpedig őt egyenesen Izvekov elvtársnak szólították.

– Kérdezni akarsz valamit? – az elnök mintha kiolvasta volna a habozás okát.

– Nem tudom, milyen ügyről van szó.

– Tudd meg. Nem bújócskázunk. És nem is macska-egér játékot játszunk. Nyíltan beszélünk.

Ismét elhallgatott, és hosszan nézett Kirill szemébe.

– Egy botlásodnak súlyos következményei lettek. Egyes elvtársak méltatlannak ítélnek a kommunista rangjára. Fel fogjuk vetni a kérdést.

Kirill az asztalra tette a kezét, és keményen rányomta a tenyerét a terítőre. A hűvöskés posztó érintése visszatérítette az életbe, amelyből egy pillanatra mintha kitaszították volna.

– Semmiféle ballépésről nem tudok. Kik azok az elvtársak?

– Az nem tartozik ide. Nem azok közül valók, akikkel kapcsolatban álltál.

– Felsorolhatom mindazokat, akikkel kapcsolatban voltam.

– Ezt meg is kell tenned. Teljes őszinteséggel.

– Nincs mit elhallgatnom.

– Ne berzenkedj! Elfelejted, hol vagy – mondta atyaian az elnök. – Itt röviden össze van foglalva, hol dolgoztál. Felolvasom. Ha valami kimaradt, szólj.

Olvasni kezdett, kis szüneteket tartva közben, olykor Izvekovra pillantott, és sajátos mimikájával hol hirtelen kételkedést fejezett ki, hol meg mintegy csodálkozó helyeslést – ajkát biggyesztgette, harapdálta felváltva az alsót, felsőt, vagy egyszerre mind a kettőt beszívta.

Kirill mindkét karját az asztalon nyugtatta, úgy, ahogy rásimultak, mintegy biztos támaszt lelve meggörnyedt teste mozdulatlanságának és teljes figyelmének.

Amit hallott, a legapróbb részletekig ismerte, és minden emlékezetébe villant, amint az elnök a régi munkahelyeit sorolta, rendben egymás után – mindez a régi párttag szokásos életrajza volt. Más országban ilyen életrajz nem alakulhatott volna ki, és ha mégis, csodának tartanák. De itt, ebben a világban, amelyet ilyen, Izvekov-féle emberek teremtettek meg és oltalmaznak, teljesen megszokott. Kirill lépései az események nyomát követték, és ahol ő járt, ott volt maga a jelen – ő teremtette meg, szakasztott úgy, mint az őt. És mindaz, amit itt hallott, nem ellene szólt, hanem mellette, így hát nem értette, mi szükség a múlt kérdőív adatainak felsorolására, amikor ez a múlt kizárta a lehetőséget, hogy bármivel is megvádolhassák. Lépésről lépésre eszébe juttatta az Októberi Forradalom diadalát, a szovjetek megvédését

a lázadásokkal szemben, a polgárháborút, az anarchián aratott győzelmet, a bandák leverését, és az első vidám fejszecsapást a frissen lehántolt deszkán – a vasárnapi munkát, a békés újjászületés első sóhaját, az ifjúságot, az új élet gyermekéveit, elemi tudományával: toldozni, foltozni, javítani, és mohó jelszavával: tanulni, tanulni mindent – kereskedelmet, aritmetikát, politikai alapismereteket, egészségtant, udvariasságot, technikát, fegyelmet, civilizációt és olvasást, olvasást a végtelenségig! Ó, később miként haladt, bővült mindez! Az alapfogalmakból hogyan fejlődött ki, hogyan érett, izmosodott a tudomány: építeni az egységes, közös célok soha – nem – volt világát! És azok az emberek, akik még tegnap felnőtten, palatáblával ültek az iskolapadban, és tanultak pálcikákat rajzolni, ma az ország iparosítását valósítják meg, egyetemeket és akadémiákat létesítenek, s már ugyanúgy ismerik holmi csillagászati számítások értékét, mint például a csizma vagy a szappan árát. Nehéz volt e győzelmek útja, nehéz, mint a járhatatlan hegyekben a mélység szélén kapaszkodó út, és súlyos áldozatokba került. De a nép, a himnusz szavai szerint, a tulajdon kezével harcolta ki, az építette, követte ezt az utat – és mert úgy igérkezett, hogy nemcsak az övé lesz, hanem az egész emberiségé, ezért lett egyre értékesebb. Az érette vívott küzdelemben az élet kemény feladatait adták fel, és hajtották végre. Izvekov oldotta meg őket, a hozzá hasonlók hadában, a történelem közkatonáival, s boldog volt, hogy a közkatonák száma növekszik, és egyre barátibban összefogva szorongatják e meredek, de varázsos út ellenségeit, a lélegzetelállítóan magas, azelőtt elérhetetlen sziklás párkányokon.

Minél tovább hallgatta Kirill munkáinak és napjainak e váratlan felsorolását, annál bátorítóbbnak érezte, hogy ilyen jól feljegyezték minden tettét – mintha valaki már előre meg akarta volna tisztítani a nevét a gyanúsításoktól vagy a hamis vádaktól. Saját maga aligha foglalhatta volna össze ilyen röviden és teljesen.

– Leningrádban is dolgoztál? – nézett rá az elnök, váratlanul megszakítva az olvasást.

– Dolgoztam. A Lenin hajógyárban, azelőtt *Névai*-hajógyárban.

– Miért nem szóltál, hogy a Leningrád kimaradt?

– Nem akartam közbevágni. Észrevettem a hiányt.

Az elnök fitymálóan legörbítette az ajkát.

– Nagyon tapintatos, majd meglátjuk: nem akartál közbevágni!... Melyik évben dolgoztál a Névaiban?

– Szormovóból irányítottak oda. Akkoriban tért át az üzem a hajógyártásról a turbinákra. Át kellett képeznem magamat. Ezerkilencszázharminc...

– No hát, jól átképeztek Leningrádban – szakította félbe az elnök, és hangosan megkérdezte: – Hlebcevicset ismered?

– Hlebcevics..., aki a külkernél van?

– Csak volt – mondta az elnök, és rosszallóan megnyomta a „volt"-at.

Izvekovnak ebben a pillanatban eszébe jutott az eset: jó egy esztendeje véletlenül egy beszélgetésből megtudta, hogy Hlebcevicset leváltották a Külkereskedelmi Népbiztosságon betöltött állásából. Igen tehetségesnek tartotta őt, úgy vélte, megérdemelten emelkedett egyre feljebb, és csodálkozott az elmozdításán. Akkoriban kérdezte is olyanoktól, akik jól ismerték Hlebcevicset, hogy mi történt vele, de senki sem tudott, vagy nem akart határozott feleletet adni. Aztán nem gondolt rá többet.

Meg akarta erősíteni, hogy igen, ismeri Hlebcevicset, de a kérdés elébevágott:

– Miféle külföldiekkel vagy kapcsolatban?

– Nincsenek kapcsolataim, és nem is voltak – válaszolta határozottan. – Az árumegrendeléseink listáit tárgyaltam meg külföldiekkel, főleg németekkel.

– Amerikaiakkal – mondta az elnök.

– Igen, velük is. De mindig a külkereskedelmi népbiztosság dolgozóinak a jelenlétében.

– Szóval, ugyanazok a külföldi kapcsolatok, mint Hlebcevicsnek – állapította meg az elnök.

– Nem ismerem Hlebcevics kapcsolatait. Engem tanácskozásokra szokott hívni. Ülések voltak, más semmi.

Az elnök az asztalon át odanyújtott egy papírlapot, amelynek az alsó szélét behajtotta.

– A te aláírásod? – kérdezte, a papirost lobogtatva. – Állj fel, no!

Izvekov két öklével az asztalra támaszkodva felállt, egy pillantást vetett a maga elvitathatatlan, megnyomott és lehúzott szárú „Z"-jére, erőlködve felnézett. A belső harc feldúlta arcát – nagy erővel uralkodva hangján, lassan megszólalt:

– Nem tudom, mi alatt áll ez az aláírás.

– Tudnod kell, mit írsz alá! Azt akarod, hogy én bízzak benned, te pedig nem bízol énbennem? Azt hiszed, csapdát állítok neked?

A levegőbe lökte a papirost, az felröppent, és egy pillanatra megállva, simán leereszkedett, messzire csúszott a posztón, Izvekovnak el kellett tolnia a mellette levő széket, hogy elérje. Alig pillantotta meg a szöveg első sorait, nagy felháborodása, amely az éles válaszokra késztette, és amelyet minden erejéből türtőztetett, egyszerre lecsillapodott. Naiv csodálkozással mondta:

– De hiszen ez a Gaszilovról adott véleményem. Régi dolog, úgy rémlik, még Leningrádban . . .

– Szóval, megint Leningrád . . . – dörmögte mintegy magának az elnök.

– Gaszilovot még Szaratovban ismertem, a polgárháború legelején. A kőolajiparban dolgozott, a Nobel-raktárak államosítását hajtotta végre. Azután is ott maradt. Kitűnően értette a dolgát. Amikor én a Névaiban voltam, a munkámmal kapcsolatban Leningrádban találkoztam vele. Ott is igen sokra becsülték. Kisegítette a gyárat, ha megakadtunk az üzemanyaggal. Igen, most már emlékszem: ezt a véleményt az egyik moszkvai kiküldetésem idején írtam. Nem Leningrádban.

– Kinek a kérésére írtad? – állította meg az elnök.

Izvekov hosszú töprengésbe merült, nem tudott rögtön válaszolni. Erőlködve gondolkodott, miként is jött létre ez az írás, amelyet még mindig a kezében tartott, és közben azt találgatta, vajon a beszélgetés menete miért irányul arra, hogy őt összefüggésbe hozza ezzel a váratlanul előbukkant két idegen névvel?

– Sokáig gondolkozol – jegyezte meg az elnök.

Izvekov, mint aki felfedezésre bukkant, hirtelen szinte örvendezve mondta:

– Gaszilov akkor ment át Leningrádból a Külkereskedelmi Népbiztossághoz!

– Lám, lám! – sóhajtott szemrehányóan az elnök. – Add ide azt a papírt! Ezek szerint tehát Gaszilovot te csempészted oda Hlebcevicsnek!

– Én senkit sem szoktam odacsempészni. Csak megírtam, amit tudtam róla.

– Hallgass! Mindent elmondtál már. Nem mondhatsz többet. Hlebcevics is azt írja, hogy te ismerted Gaszilovot. Ő pedig nem ismerte. Azt írja: Gaszilovot a legmelegebben ajánlotta nekem egy őt jól ismerő régi bolsevik, Izvekov, Kirill Nyikolajevics. Tehát ő, Hlebcevics, nem hibás. Te vagy a hibás, úgy látszik.

– Miben vagyok hibás?

– Miben vagy hibás?! – ismételte zsémbesen az elnök.

Ebben a zsémbelésében, amelyet különféle ajakmozgással, ittott cuppogással kísért, valami kedélyesség hallatszott, mint az öreg embereknél, akik szigorúak akarnak lenni, de természettől fogva elnézőek. Hirtelen azonban keskenyre húzódott a szája, ajka elsápadt, s a hangja tisztán, hidegen csengett:

– Egy gazemberről tanúsítod, hogy becsületes szovjet dolgozó, és még azt kérdezed, miben vagy hibás! Gaszilov disszidált! Áruló! Érted? Hányadszor közlik már a külföldi sajtóban a Szovjetunióról tett mocskos nyilatkozatait! Rágalmazó! . . . Hlebcevics árulót küldött ki külföldre. A nép ellenségét! És ki kezeskedett Hlebcevicsnek a nép ellenségéért?

Néhányszor megpróbálta felvenni a papírlapot, amelyen Izvekov aláírása volt, de a lap egyre messzebbre siklott remegő ujjai közül. Ekkor, mint egy iskolás, gyorsan megnyálazta a mutatóujját, felkapta a papírt, és kinyújtott kezében lobogtatva Izvekov felé:

– Tessék, itt van, ni! . . . – kiáltotta.

Eldobta a papírt, és egész testtel oldalt fordult. Izzó kis szeme így jobban látszott, ajka ismét megvastagodott, és lebiggyedt, mintha duzzogna. Felfújt orrlyukakkal, fújtatva lélegzett.

Egy pillanatig csend volt. Majd az elnök felállt.

– A pártkollégiumban vizsgáljuk meg az ügyedet.

Lesütött tekintete ellenségesen siklott végig az asztalon szétszórt iratokon. Halkan, mintegy lehiggadva, és csak úgy mellékesen, mondta:

– Mutasd a párttagsági könyvedet!

Izvekov felállt, csendesen megkerülte az elnök asztalát, és átadta a párttagsági könyvét.

Az elnök kinyitotta, sokáig nézte az első oldalt, majd lapozott, és a másik oldalát is hosszan vizsgálta. Azután Izvekovra pillantott, szinte csodálkozva felvonta a szemöldökét, és megint a párttagsági könyvbe nézett.

Kirill szája nem nyílt ki, alsó szemhéjai alatt sötét foltok jelentek meg, mintha éppen betegágyból kelt volna fel.

Az elnök habozott. Majd valahogy furcsán, rosszallóan köhintett, és nem odaadta, hanem valósággal belenyomta Izvekov leeresztett kezébe a párttagsági könyvet.

– Menj! – mondta tompán.

Kirill meghajolt, és az ajtó felé indult. A náthás, rekedtes hang, amely belépésekor fogadta, még utánaszólt:

– Hívni fogunk, Izvekov elvtárs!

Izvekov meglassította lépéseit, de nem fordult vissza – kinyitotta az ajtót, vállával beleütközött a csukott szárnyba, és mozdulatlan szemmel nézve maga elé, még mindig ujjai közt szorongatva a párttagsági könyvét, keresztülment a titkári szobán.

Az újságot olvasó fiatalember hátulról végigmérte, a feje búbjától a cipője sarkáig. A titkárnő megigazított egy homlokába hulló tincset.

Kirill lassan lépegetett az üres folyosókon, igyekezett egyenesen a puha szőnyegek virágmintás szegélyén menni.

3

Ha Kirill Izvekov nem ígérte volna meg, hogy benéz Ragozinhoz, vagy ha egyáltalán nem találkozik vele az imént történtek előtt, mint ahogyan olykor évekig nem látták egymást, ebben a percben mindenképpen rágondolt volna. Pjotr Petrovics már több mint negyedszázad óta úgy élt tudatában, mint azoknak a tanítóknak egyike, akik nemcsak hogy nem tiltják meg tanítványuk-

nak az ellenvetéseket, de szeretik, ha ellenvetést tesznek. Kevés beszélgetésük folyt le vita nélkül, és amikor a tanítvány idővel kezdett meggyőzhetetlenné válni, a tanító, némi makacskodás után, elismerte az igazát, és ezért egész életében megmaradt számára annak, aki kezdetben volt: Mindig igaz tanítójának.

Kirill, amikor az utcára kiért, és a kaputól távolodva a járda szélére lépett, megállt. Erős szél hajlítgatta a sétány fáit, az ágak suhogva, tarkán integettek lombseprőjükkel. E zajban nesztelenül siklott oda, fékezett és állt meg Kirill előtt egy díszesen csillogó Packard. Kirill önkéntelenül hátrált, nehogy az autó kinyíló súlyos ajtaja meglökje. Az autóból lassan, meggörnyedve, egy férfi szállt ki a járdára – arca majd kicsattant az egészségtől –, és nehézkesen kiegyenesedett.

– Izvekov! Ismét Moszkvában! – mondta, cseppet sem meglepetten. – Kocsira vársz? Nem? Ha igen, szállj be, elvisznek.

Kezet fogtak. Tervezőmérnök volt az illető, Kirill jól ismerte – a gyári tervosztályok dolgozói e gúnynéven emlegették: „Életünket adjuk!" Izvekov kezét a magáéban tartva, megkérdezte:

– Lázad van? Beteg vagy?

– Meghűltem – felelte Izvekov.

– Miért nem viselsz sapkát? Vigyázni kell magadra! Egyik barátom is így, lábon hordta az influenzát, aztán középfültőgyulladást kapott, majd szövődmény lépett fel, meg kellett lékelni a koponyáját, és tegnapelőtt Chopint játszottunk neki. Vigyázni kell magadra – ismételte, és már nem adott kezet, hanem erősen megtörölte zsebkendőjével, bólintott, és a kapu felé indult.

„Vigyázni kell magadra!" – ezzel az idegen mondattal a fejében ment Izvekov tovább, gépiesen ismételgette, miközben egyetlenegy gondolat uralkodott rajta: a rázúdult vád és a kegyetlenül elébe táruló vétkének gondolata.

Ahogy Ragozin szobájába lépett, Pjotr Petrovics már az első pillanatban észrevette, hogy Kirill nem ugyanazon emberként tért vissza hozzá, mint aki egy órával ezelőtt eltávozott. Leültek egymással szemben az asztal előtt, mintegy egyenjogúan, egyformán megvilágítva a mennyezetcsillár által, és Ragozin szótlanul nézett Izvekovra, amíg az felvetette pillantását, és szintén reá irányította.

– Nos? – kérdezte.

Izvekov arcán csendes, ingadozó mozgás futott át, mintha nem tudná eldönteni, milyen kifejezés illik ahhoz, amit érez – végül sem döntött –, és félig hanyag, félig mentegetőző elfogult mosollyal mondta:

– Úgy áll a dolog, hogy van egy... Izvekov-ügy... Érted?

– Ügy?

Ragozin szűkszavú szigorúsága segítette Kirillt, hogy akaratát összeszedje. Röviden, egy szuszra elmondta neki a történtek lényegét, majd elhallgatott, és csodálkozva felrántotta fekete szemöldökét, mintha maga sem hinné, amit most beszélt.

– Hogy lehet, hogy te...? – kezdte Ragozin halkan.

– Ez az! – kiáltott fel Izvekov. – Ahogy meghallottam, első gondolatom az volt, hogy ő... Gaszilov...

Ismét elakadt.

– Gazember... – mondta utálattal. Álla görcsösen megrándult, és lefelé húzta száját. – Hogy merészelt, hogyan tehette... az áruló... – ezt gondoltam. Most pedig azt kérdezem magamtól, hogy én, én hogy kerülök bele?

– Igen, barátocskám, bizony te – bólintott komoran Ragozin.

Kirill hirtelen a térdére könyökölt, halántékát szétterpesztett ujjaihoz szorította, és gyorsan kérdezte:

– Nem gondolod, hogy valaki bele akar engem keverni a leningrádi ügyekbe... nem tudom, talán a régi ellenzékből? A beszélgetés állandóan Leningrád felé irányult.

– Nem tiszta a lelkiismereted, ugye? – kérdezte Ragozin homlokát ráncolva.

– Merész kijelentés!

– Nem tartozom a félősek közé.

– Én sem – vágta rá Kirill kissé kihívóan, és egy rándítással ismét kiegyenesedett.

– Akkor miért ijedtél meg, hogy ott valamibe belekevernek?

– Azt szeretném tudni, mit szólsz hozzá: talán nem is az árulóról van szó, vagy nem csak róla, nem Gaszilovról, hanem még másról?... De ha te is kételkedni kezdesz a lelkiismeretességemben...

Ragozin lehajtotta fejét – nem ráhagyóan, hanem azzal a ki-

fejezéssel, hogy, úgymond, nemcsak megérti Kirill bántódottságát, hanem nagyon jónak is tartja.

– Úgy látom, nagyon fel vagy dúlva. Csak nem butultál meg?... Magyarázatot keresel, holott napnál világosabb a dolog. Azt mondod: nem az árulóról van szó? Akarva-akaratlanul, de árulónak tettél szolgálatot...

– Nem rossz szándékkal tettem, nem, csakugyan! – fakadt ki Izvekov.

– Nem rossz szándékból. És talán nem is könnyelműségből, véletlenül. Véletlenségből, amit nem szabad megengednünk. Nekünk, párttagoknak, különösen nem.

– Most a pártkötelességről fogsz beszélni nekem.

– Arról. Tehát vétettél a kötelesség ellen? Nem Gaszilovnak kellett rá helyetted ügyelnie...

– Szóval a párt iránti hűségemet firtatod?

– Nem firtatom. Azt mondom csak: hogyan kezelted a hűséget.

– Nem tettem kockára.

– Nem tetted. Ám a tétet elfogták... Hogy miféle játékos – most eléd tálalták.

– De hiszen te is ismered Gaszilovot, emlékszel rá?

– Alighanem emlékszem. Ott forgolódott egy ilyen...

– Én jóval később ismertem meg, Leningrádban.

– Tehát Leningrádban is forgolódott.

Izvekov hátradőlt a karosszékében. Mint aki nem talál több szót, vagy már nem is keres. Az asztalra nézett, arra a fényes üveglapra, amelyben nem sokkal előbb Ragozin arca tükröződött, a régi Ragoziné, a megértő, kedves elvtársé, és nem a mogorva zsémbelőé, aki unalmasan prédikál neki. Az asztal üveglapja most a csillár tükörképét verte vissza, és ezzel a hideg fénnyel hűsítette Izvekov szemét. Minden megváltozott ebben a szobában, Ragozin nem értette meg a legfőbbet, azt a sajátos fájdalmat, amit Kirill érzett, s nem akarta barátian meghallgatni s megosztani ezt az érzését. Lehetséges, hogy a régi jó barát most valóban kételkedik a hűségében aziránt, aminek mind a ketten ifjúkoruk óta minden erejüket odaadták?

– Hűség! – mondta Kirill mintegy magának. – Meggyőződé-

seid gondolatban alakulnak. Az álmokat is gondolattal, képzelettel szövöd. A célhoz a szíved szólít. S a hűség? Lélegzel, és eszedbe se jut, hogy nem élhetsz meg levegő nélkül. A meggyőződések, a cél, s az álmok – mindez együtt él, amíg hű vagy hozzá, amíg áthat. A hűség a lélegzés. Ha megrendül, rögtön elszorul a torkod.

– Baj érheti, igen – szólt Ragozin –, értesz engem? Gondolni kell rá, a hűségre. Helyes: lélegzés, vagy nevezd, aminek akarod. De ugye, a levegő tisztaságára ügyelsz? Ha szájtátiskodol, megmérgezik. Mindenféle Gaszilovok . . .

– Azt mondom, lehetetlen, hogy az ember megszegje a hűséget, és észre se vegye! – tört fel újra hevesen Kirillből.

– Miért nem vetted észre, mielőtt megmondták neked? Mielőtt dicséreteket fogalmaztál, az ördög tudja, kinek, a párt iránti odaadásra gondoltál volna! . . .

– Szerinted megfeledkeztem róla?

– Nem énszerintem, hanem a történtek szerint.

Kirill széttárta kezét; egy helyben topogtak mind a ketten.

Azért jött Ragozinhoz, hogy az is ugyanolyan mértékkel mérje az ő vétkességét, amilyennel ő maga méri. Gaszilovot hosszú éveken át mindenhol derék embernek tartották, és semmiféle jós, ha még oly ihletett lény is, nem mondta volna meg, hogy áruló. Miért hulljon az árnyéka most őreá, Izvekovra? Ha vétkezett, mert bizalommal járt el ott, ahol ellenőrzés kellett volna –, az következik-e ebből, hogy neki is köze van az áruláshoz? Várta, hogy Ragozin azt mondja neki: nem, ilyen mértéket az ő vétkére senki sem alkalmaz. De Ragozinnak nincs más szava, csak a szemrehányás, mintha már eleve elítélné, könyörtelenül. Mintha anélkül a szerencsétlen kis papiros nélkül, amit alighanem valahol úton írt valamikor, nem is történt volna semmiféle árulás!

– Itt semmiféle összefüggés nincs! Nem szabad így feltenni a kérdést! – csattant fel sértődötten. – Ez annyi, mint Gaszilovval egy kalap alá venni engem, csak azért, mert . . . valamikor együtt fürödtünk a Volgában.

Ragozin könnyedén köhécselt, bajuszát simogatta.

– A Volgának ehhez semmi köze. No de ha fürdőházat építettél volna neki a Volgán, akkor . . .

– A hátát dörzsölném – vágott közbe csaknem dühösen Izvekov.

– Lám, lám! – Ragozin most már nem fojtotta el a mosolyát. – És ha személyesen mosnád a hátát a fürdőházban, ne kérdeznék meg akkor tőled, hogy mi célból?

– Ez az egész ostoba história nagy szerencsétlenség a számomra, te meg ... – vágott szavába Izvekov, de nem fejezte be a mondatot.

Ragozin még mindig mosolygós szemmel nézett rá, és ezzel a pillantással újra megvizsgálta arcát – Kirill arca megnyúlt, furcsán megkisebbedett, és apró rángások futottak át rajta, nem a külső vonásokon, hanem valahol mögöttük. Izvekov ugyanakkor azt látta, hogy Ragozin mosolya eltűnik, és valami halvány, szórt fényt hagy maga után, mint amikor reggeltájban lassan kinyitják a zsalut. Ebben a kurta pillanatban mind a ketten úgy érezték, visszatért a régi kölcsönös megértés, talán azért, mert elhangzott ez a mindent megmagyarázó szó: szerencsétlenség.

– Lám, egy életen át ismerjük egymást, de úgy látszik, még nem tisztáztuk a hűség fogalmát – mondta Kirill megenyhülten, de még mindig keserűséggel a hangjában. – Mi nem tetszett neked a szavaimban? Hogy a párthoz való hűségemet olyan természetesnek tartom, mint a lélegzést? Ez talán azt jelenti, hogy én nem vizsgálom magamat, nem ügyelek a cselekedeteimre? (Hirtelen, mintegy nem helyénvalóan, elmosolyodott.) Eszembe jut valami ... Egy emlék. Elmondjam? Szóval ... Emlékszel, persze, a Mironov-lázadásra? A Hvalinszk környéki esetre? ... Én akkor Cseremsanban voltam, egy férfikolostorban. Sok óhitű zsúfolódott még ott össze, még mindig folytak az istentiszteletek a kis gerendából ácsolt templomban. Az egész hasadék tele volt néppel – a városból odacsődült vendégekkel. De a telepen volt két-három távoli cella – ezek magányára féltékenyen vigyáztak. Az egyikbe bevezettek engem. Komisszár voltam, és meg kellett nekem mutatniok, hogy semmit sem rejtegetnek a hatóság elől. Kígyózó kis ösvény vezetett oda, sűrű juharoson át. Tudod, hogy benövi mifelénk a juhar a domboldalakat. Egy ilyen bozótos lejtőn pillantottam meg a kunyhót, csak amikor már egészen közel értem hozzá. Vékony gerendákból ácsolták, nagyon

takarosan, s az egész, mint egy kis játékszer, egy marokban elférne. A pitvar tárva-nyitva, és a szoba ajtaja is nyitva volt. Bekiáltottam, de senki sem felelt. Felmentem a tornáclépcsőn – a pitvarban éppen a szobába nyíló ajtóval szemben, nyitott tölgyfakoporsó állt a földön, benne fejtől rózsaszínű kartoncihás, lapos párna, s azon rátapadva néhány hosszú, összekuszált, ősz hajszál. A hátsó falnak a felállított koporsófedél volt nekitámasztva. Rajta fekete festett kereszt, nyolc sarkos. Szóval, minden, amit a szigorú szerzetesi fogadalom előír. Csak be akartam pillantani a kunyhóba. De a sűrűségből kilépett a szerzetes – szikár öregember, kócos, ősz haja úgy körülfonta, mint a komló indái. „Béke veletek" – így köszönt, és behívott a szobába. Beszélgettünk. Vagyis az én kísérőim beszéltek, ő főleg hajlongott. Búcsúzóul kezet nyújtott nekem, és azt mondta: „Béke önnel." Én ezt akkor nagyon furcsállottam, nem illett a helyzethez; akkoriban harcoltam, és vörös csillag volt a sapkámon. De hát igaz, győzelmet csak nem kívánhatott nekem? Nem is ez a fontos, nem ide akartam kilyukadni... Akkor, bocsánatot kérve a talán illetlen kíváncsiságomért, megkérdeztem tőle, hogy mióta alszik éjszakánként a tölgyfa ágyában. Azt felelte (persze, lesütött szemmel, ahogy nekik illik) – nem emlékszik rá. De aztán megtudtam, hogy már idestova húsz éve hál a koporsóban, tehát a század eleje óta! Ezen csodálkoztam: milyen állhatatos ez az öregember! Az ilyen nem hagyja magát, nem tágít... Hát ennyi az egész történet. De képzeld csak, én akkor váratlanul jó kedvre derültem. Még nevettem is. Igen, igen, alig távolodtam el kissé a cellától, s megmondták nekem, hogy a szerzetes húsz éve hál a koporsóban, elnevettem magamat. Arra gondoltam: mi sem adjuk ám meg magunkat, mi sem tágítunk! Meg arra, mi sem vagyunk gyengébbek, sőt szilárdabbak vagyunk a meggyőződésünkben, mint ez az öreg az ő hitében. És nemcsak hogy ő nem győz le minket, hanem azok sem, akik vele vannak, akárhányan legyenek is, s bármennyire csodálatba ejtsenek a nyakasságukkal – sohasem győznek le minket!

Amíg Izvekov beszélt, Pjotr Petrovics egyre komorabb lett és végül úgy elborult az arca, mintha az a zsalu, amelyen keresztül egy perce még fény szivárgott be, teljesen becsukódott volna.

– Kedves kis mese – mondta vontatottan. – Szóval, te a kommunista meggyőződést a régi hithez hasonlítod? A valláshoz!

Kirill szinte hátratántorodott meglepetésében.

– Az odaadás erejét hasonlítom – kiáltotta. – A kitartást, a makacsságot hasonlítom össze! Hiszen a raszkolnyikok valamikor tűzbe mentek a hitükért. Mi talán meghátrálunk a tűz elől, amikor a meggyőződésünket védjük?

– Micsoda összehasonlítás ez? – erősködött tovább Ragozin. – Azok az emberek ugyan miben voltak állhatatosak? Mit védtek?

– No, gondold meg, mit kérdezel?! – Kirill még mindig csodálkozott.

De Ragozin csak még makacsabbul ellenkezett. Felállt, most először, amióta beszélgettek, és egész kemény nagyságában Izvekov előtt magasodva, már külsejével is kifejezésre juttatta: nem hajlandó egyetérteni vele.

– Az óhitűek azt akarták, hogy a világon semmi ne változzék. Ezért ragaszkodtak a koporsóhoz. Hogy az egész élet a halálra való előkészület legyen, és minden úgy maradjon, ahogy van. Mi pedig afelé haladunk, ami még sohasem volt. Azért küzdünk, hogy minden megváltozzék, a változások felé haladjon. Ők a nyugalomért voltak készek életüket áldozni, és fel is áldozták érte, tudom. Mi pedig nyugtalanságból vagyunk alkotva. Ők halálba mentek, mert szerintük körös-körül mindennek meg kell halnia, és az egész emberi nem az Úr oltára elé járul. Mi pedig azért megyünk halálba, mert szerintünk mindennek körös-körül élnie kell. Mi az életért, ők a halálért. Hogy lehet ezt nem érteni?

Ragozin most már erélyesen fel-alá járt, minden „mi pedig"-nél megállt, és rosszallóan nézett Kirillre.

– A mi állhatatosságunk más eredetű, és merőben más célt szolgál. Semmi máshoz nem hasonlítható. Ha az a te szerzetesed száz évig alszik is a koporsójában, a nyakassága mégiscsak értelmetlen, és ezért nulla. Te pedig az összehasonlításoddal ezt a nullát dicsőited.

– Mindjárt „az én szerzetesem"! – mondta Kirill fáradtan. – Ne oktass engem! Nem vagyok én egészen ostoba. Ez a hasonlat

réges-régen jutott az eszembe, és inkább a tréfa kedvéért idéztem fel, mintsem komolyan.

Ő is felállt.

– Azelőtt meg tudtad érteni a szellemességet.

– Válogasd meg a tréfáidat! – intette rendre Ragozin, csaknem a szavába vágva, aztán nyomban szelídebben hozzátette: – De meg most nincs is kedved tréfálni.

– Nincs hát! Hisz úgy beszélsz velem, mint egy hitszegővel.

Ragozin csak egy komor pillantást vetett rá. Elővette zsebkendőjét, heves lendülettel a fejére terítette, megtörölte homlokát és kopasz feje búbját. A maga részéről befejezte a beszélgetést.

– Tudni szeretném – puhatolózott Izvekov –, elvtársi véleményt adsz-e rólam, ha szükség lesz rá?

– Ha megkérdeznek, nem fogok hallgatni.

– Bocsánat a hosszú beszélgetésért – mondta Kirill, és kezet nyújtott.

Elment, Ragozin olyan arccal nézett utána, mintha másképp képzelte volna el a beszélgetés befejezését. Ő mindenekelőtt arról akart meggyőződni, hogy Izvekov csak tévedett, nem másról van szó, erről meg is győződött és nem értette, miért nem mondhatta ezt meg neki. És ekkor felébredt a szeretete Izvekov iránt. Olyan érzés volt ez, mintha minden vére hevesen a szíve felé áramlanék, és ott megállna. Felemelte kezét, hogy Kirillt visszahívja, de az már becsukta az ajtót maga mögött.

Kirill egyáltalán nem azzal az érzéssel tette be az ajtót, amelylyel korábban annak a másik szobának az ajtaján kilépett. Onnan kábultan távozott, Ragozin szobáját viszont azzal a világos tudattal hagyta el, hogy régi barátja ebben a keserves pillanatban eltaszította magától. Belátta, Ragozinnak a maga módján igaza van, mint ahogy neki is igaza van a maga szempontjából. Próbálta megfejteni, miért nem egyezik, miért ellenkezik egymással ez a két igazság. Nem talált rá választ. De abból, hogy Ragozin igaza nem egyezett az ő igazával, az ő számára olyan magány fakadt, amilyet még soha életében nem ismert, és amelynek előérzete megrohanta, amikor a barátjától elvált.

Még aznap hazautazott Moszkvából. Éjszaka vacogott a vonatban, és nem aludt: fagyos tavasz volt.

Az üzemi pártbizottság és a kerületi bizottság pártvezetősége hamarosan megvizsgálta az ügyet, és a gyár igazgatósága azt javasolta, váljon meg az állásától. Huszonhét nap múlva (számolta ezeket a napokat) megkapta új beosztását: Tulába küldték. Moszkvába nem hívták többet.

Félig tréfásan úgy gondolt magára, mint büntetettre. De komolyan megfogalmazta a szabályt: tedd, amit kell, és tűrd, ami elkerülhetetlen!

4

Egyetlenegy percnyi emlékezés mennyi mindent foglalhat magába! Olyan ez, mintha az ember hegytetőről pillantana le a környékre: egyszerre lát erdőt, mezőt, folyóparti réteket, utat, amely hol eltűnik a sűrű fák között, hol szalagként kígyózik felfelé, magányos fák alatt álló épületeket, és kertekben megbúvó háztetőket, vonuló felhőket a távoli égen, és mindezt a fény és árny játékában, s minden csupa szín, mozgás, emberek, állatok, gépek, minden-minden mintha arrafelé fordult volna, ahová az egész teret körülfogó szél siet. A szétszórt, összevissza részleteket a szem egy röpke pillanat alatt elkapja, és egészbe fűzi.

Ugyanígy Izvekovnak is egy pillanat alatt és gyors részletekben sok-sok esemény jutott eszébe, a Tulába jövetelét megelőző időből, alighogy a kiskapun kilépett, és megpillantotta az utcai kút csapjából folydogáló gondtalan kis vízsugarat. Emlékezete szikrákként csiholt ki a múltból, fontosat és jelentéktelent, régvoltat és legutóbb történtet, és mindez közös tengely körül forgott, mint a hulló vízsugár.

Mindössze néhány percet kellett gyalog megtennie a területi központig. Sietett. Még fülében csengett a rádió hangja, amely addigi életét az újtól elválasztotta. Ezekben a percekben döntenie kellett: mit visz magával a múltjából az új életbe. Azt akarta, hogy minden világos legyen; a történtek pontos felmérése és a szilárd cselekvések terve. De az érzései háborogtak, s nem sike-

rült nyomban elcsitítani őket. Egyszerre egy váratlan gondolattól torpant meg a lába: „Jó, hogy anyám meghalt."

Nyomban ismét gyorsan folytatta az útját. Soha még ilyen ostoba, kegyetlen gondolata nem volt. Sajnálta, hogy anyja nem élhetett tovább, nem érte meg Nágya teljes gyógyulását, nem láthatta, hogyan fejlődik az élet. Az utóbbi években igyekezett megkímélni anyját mindentől, ami izgathatta volna. De hát a háborút nem rejthetné el előle! Most megtudná, mi történt Anocskával. Máris gyötörné az aggodalom a fiáért, Nágyáért. Ó igen, anyja támasza lenne a megpróbáltatásokban, amelyek reá és mindannyiokra várnak. Ő tudna panasz nélkül küzdeni. Kirill tőle tanult önuralmat. De mégis jobb, hogy a halál megkímélte őt a bánattól, amely most készül átlépni, vagy talán már át is lépte Izvekovék küszöbét. Hogy is kívánhatna ilyet, anyja könnyítse meg ezt az időt, öreg vállára vegye terheit?

Emlékezett, hogyan felhőzte el a bánat egy alkalommal anyja mindig derűs, szép szemét. Ugyanannak az esetnek kapcsán történt, amely az ő életét a főútvonalról a dűlőútra terelte. Amikor átadta a gyári ügyeket az utódjának, és hazament, nekilátott, hogy megtisztítsa íróasztalát a felgyülemlett mindenféle papírtól. Voltak ott vázlatok a műhelyekben a gépek elhelyezéséről, különféle ceruzarajzok, jelentések piszkozatai, munkásháztervek. Azt gondolta, akadhatnak köztük okmányok is, amelyekre a gyárnak még szüksége lehet, de csak felesleges limlomot talált. Az egészet el akarta égetni. De ekkor anyja vacsorázni hívta.

Kettesben ültek az asztalnál – a lánya későn jött haza az iskolából, felesége turnén volt (másnapra várta). Megkérdezte:

– Mama, ugye te még mindig őrzöd a frontról írt leveleimet és más holmimat?

– Még az iskolai füzeteidet is – mondta az anyja büszkén.

– Nem tennél hozzá egyet-mást az itteni munkám idejéből?

Anyja kis habozás után megkérdezte:

– Történt valami?

Kirill a szemébe nézett, aztán lesütötte tekintetét.

Nem nézhette nyugodtan, hogyan sápadt s keskenyedett el az ajka, s borult el a pillantása.

– Bocsáss meg, hogy eddig nem szóltam.

– Azt hiszed, nem vettem észre?

Kirill erőlködve ismét anyjára nézett, és elmosolyodott.

– Nem, nem hiszem.

– Eltitkolni nehezebb, mint megmondani – szólt ismét kis szünet után az anyja.

Kirill elmondta, mi történt vele. Vera Nyikandrovna egyszer sem szakította félbe. Olyan csendben hallgatta, hogy Kirillnek úgy rémlett: anyai szíve dobogását hallják mind a ketten.

Alighogy az elbeszélést befejezte, anyja felállt, és odalépett hozzá. Tenyerével végigsimított a fején, megcibálta, megnyomkodta sűrű haját, biztató, tanítónői mozdulattal, ahogyan gyerekkorában szokta, majd anyaian a mellére szorította az arcát, és még mindig hangtalanul, visszaült a helyére.

Kirill feje tüzelt, egy szót sem tudott szólni, csak a vállát vonogatta, és különös, vibráló mosollyal nézett rá.

– Félrevezettek, Kirill. De te senkit sem vezettél félre. Ez a fontos – mondta anyja.

Arca már felderült, és a szemében égő könnyek megforrósították a szeme csillogását.

– Anocska még nem tudja? – kérdezte.

– Holnap megmondom neki.

– Persze, levélben ezt nem lehet közölni – jegyezte meg megfontoltan Vera Nyikandrovna. – A költözködésekhez pedig hozzászoktunk veled együtt.

– Nem költözködésről van szó.

– Hát miről? A munkáról? Még minden munkád hasznot hajtott az embereknek.

Kirill nem felelt; felállt. Anyja sajnálkozva megérintette a tálakat:

– Minden kihűlt. Megmelegítem.

– Nem kívánok enni. Teát hozz nekem, kérlek.

Bement a szobájába, de visszajött, és csaknem jókedvűen mondta:

– Azért mégiscsak adok néhány lakóháztervet a te értékes irattáradba. Mert városgazdálkodásnál leszek.

Anyja jól ismerte fiát, de azt is tudta, hogy minden erő forrásokból táplálkozik, és hogy nincs kimeríthetetlen forrás. Ezért

sokra van szükség. És bőkezűen osztogatta szét magát fia és annak családja között. Igénytelen, tiszta forrás talaja volt, és nyugodt, mint minden a természetben: Kirill soha életében nem tapasztalta, hogy bármi is nyomasztotta volna.

„Most nagyon nehéz volna neki" – gondolta, de nyomban félbeszakította magát, mert ez volt a másik oldala annak a gondolatának: milyen jó, hogy az anyja már meghalt.

„Ez mind önzés – állapította meg, és keményebben, s mintegy dühösebben lépkedett. – Egyszerűen nem bírnám elviselni, hogy méghozzá anyámért is aggódnom kelljen. (Ismét félbeszakította magát.) Jaj, micsoda ostobaság ez! Könnyebb volna nekem, ha élne! Hasonlíthatatlanul könnyebb. Anyám magára vállalná a Nágyáért való gondoskodást. Hiszen ő nevelte, egyedül! Habár nem, ezt soha el nem ismerte. Meg volt győződve róla, hogy Nágyát az egész család neveli. Az egész család? De hiszen Anocska legfeljebb ha három hónapot volt otthon egy évben!"

– Ez nem jelent semmit – mondta neki egyszer Vera Nyikandrovna. – Ha Anocska szeretetet és tiszteletet tudott Nágyába oltani maga iránt, akkor igazi nevelő. Az ilyen családot, mint a miénk, azelőtt áldottnak mondták volna. Te nem tulajdonítasz elég fontosságot a családnak.

Kirill nem tulajdonított fontosságot neki! Hiszen ha más szót talált volna, vajon boldog perceiben ismételgeti-e akkor félig tréfásan és örvendezve gondolatban: „áldott család"?

Hirtelen egy nagyon régi kép bukkant fel emlékezetében. Hármasban voltak: anyja, Anocska és ő. A szormovói kis lakás, nyitott ablakok és csukott zsaluk; fülledt júniusi meleg. Az utolsó Nyizsnyij-Novgorod-i vásárkor volt ez, Kirill csak az imént fogadta a kikötőparton a feleségét. Anocska hatalmas csokor bazsarózsát hozott: véget ért a színházi évad, és a kollégák elhalmozták virággal a hazautazót. Az asztalon válogatta a tenyérnél nagyobb, szirmaikat hullató, súlyos virágfejeket, és szétrakta a vázákba. A padló rózsaszínű, fehér, céklapiros szirmoktól tarkállott, a levegő édes illattal telt meg. Anocska nevetett, kérdezgetett összevissza mindent, ami eszébe jutott, s meg sem várva a válaszokat, magáról kezdett el beszélni, majd újabb kérdésekkel szakította félbe magát:

– Hát te hogy vagy, Kirill? Különben ne is felelj, tudom, hogy jól! Mindent olvastam! (Utánozva a rádióriporter hangját): A volgai hajózás helyreállításának alapvető munkái befejeződtek. Korszerű gőzhajókat állítottak be. Újabb termelési kapacitásokat vetnek be... Nem, ez kibírhatatlan! Honnan ez a nyelv, Kirill, honnan? Képzeld el, ha ilyesmiket mondanék a színpadon, hogy: „Milyen kapacitásokkal rendelkezik, mérnök elvtárs?"

Otthagyta a virágokat, köröket rajzolt a levegőbe, két karjával, egyre nagyobbakat, és számolta: „Két kapacitás... öt kapacitás... mi ez?" – majd hirtelen megállt.

– Most pont! Én csak beszélek, beszélek, ti pedig egy szót sem szóltok nekem, még Nágyáról sem!

– A te Nágyád is újabb kapacitásokat vet be – kezdte nevetve a jelentését Vera Nyikandrovna. – A minap hazajön az óvodából, és azt kérdi: nagymama, mondd meg nekem, kérlek, a kapitalistákat kikergetik, vagy emberekké változnak át?...

– Jaj, de édes! – kiáltott fel Anocska, kacagva férjéhez futott, és megölelte. – Gondold el, Kirill, még nincs hatéves! Mi lesz később?! És mit felelt neki?

– Azt mondtam: kérdezzük meg a papától, neki volt velük dolga.

– Hát te, Kirill?

– Mit tehettem? Azt mondtam: ha a kapitalisták nem változnak át emberekké, akkor feltétlenül kikergetjük őket.

Nevettek – és még most is, amikor e pillanatnyi emlékezésekkel együtt felvillant Kirillben a gondolat, hogy talán soha többé nem hallhatja Anocska kacagását – még most is mosoly játszadozott ajka körül egy pillanatig, e boldog szormovói viszontlátás visszfénye...

Anocska cseppet nem volt nevetős természetű, ritkán kacagott, de miért, miért nem, Kirill most csak ilyen vidámnak látta.

Nem is olyan régen Izvekovnak a városi parkkal kellett foglalkoznia: virágágyakat mértek ki és csoportosítottak át, bokrokat ültettek, az épülő pavilonok körül egész tavasszal énekeltek a fűrészek, s a levegőben friss olajkence illata remegett. Végül a fasorok kereszteződésénél felállították a Moszkvából érkezett szobrokat.

Anocska nyáron jött haza. A park már teljes díszében pompázott. Kirill megmutogatta feleségének a sok munka eredményét. Kora reggel először a szélső fasorokat járták végig, árnyékos lombok alatt. Kirill úgy gondolta: a csaknem érintetlen természet dísze után a park belsejének dekorativ szépsége egyszeriben lenyűgözi a drága vendég képzeletét.

De különös: Anocska – aki könnyedén, ünnepi hangulatban lépegetett mellette, és csupa gyönyörűség volt, hogy Kirill karján sétál – szinte unott lett, amikor a kicirkalmazott kis terekre kiértek, ahol a park zöldje meghátrált, és szégyellősen bújt meg a diadalmas furnérépítmények mögött. Anilinfesték vakított a napsütésben, nem sokféle, de rendkívül vad színekben, amiért is senki sem vádolhatta volna meg az építőket azzal, hogy gyötrelmes igyekezettel a virágok harmóniáját kívánták ellesni.

Kirill a feleségére sandítva, megkérdezte:

– Nem tetszik?

– Neked tetszik?

– Miért felelsz kérdéssel a kérdésre!

Anocska felkacagott, és Kirillt erőszakkal megfordította.

– Mit gondolsz, nem láttuk már valahol ezt az evezőlapátos istennőt? – kérdezte ártatlanul, fejével az egyik gipszszobor felé intve. A vállas szűz, irigylésre méltó arányaival, meggyőzően hirdette, hogy az evezőssport használ az egészségnek.

– Ez persze nem az eredeti – mondta Kirill csaknem komolyan. – De hát mit számít az? A Milói Vénuszról mennyi sok másolat készült, hiába nincs karja.

– De ez elrontott Vénusz, hiába van két karja, sőt még evező is a kezében.

– Nem tudom, mi van elrontva rajta. A formája nem rossz – mosolygott Kirill –, én nem vagyok szobrász.

– Ez a te ízlésed? – Anocska nem tágított.

– Inkább Pavelé.

– Pavelé?

– Megkértem, tudja meg, hol árulnak Moszkvában kerti szobrokat. Ő a barátjához fordult, Ványa Ragozinhoz. Az elvitte egy műterembe. Ott közösen kiválasztottak néhány alakot, és én megrendeltem őket.

– Megrendelted, anélkül hogy megnézted volna?

– Miért ne? Tudtam, mit veszek. Te is azt mondod, hogy ezt a sportoló nőt már láttuk valahol. A Nyizsnyij-Novgorod-i Lejtőn, ugye? – hangjának simogató árnyalatával a Volga-parti esti sétáikra emlékeztette Anocskát.

– Még jó, ha csak a Volga-parton! De hát ennek az istennőnek az evezőlapátja ott is felnyúlik, ahol soha az életben nem láttak csónakot. Csaknem a sivatagban is.

– Nem nagy a választék – jegyezte meg mintegy ingerkedve Kirill –, be kell érnünk azzal, ami van.

– Mi az, hogy beérni? – heveskedett Anocska. – Talán nem hangulatosabb az ilyen Versailles-paródiáknál az egyszerű zöld, a virágok? Nincs szükségünk tornanadrágos antikvitásokra!

Kirill jót mulatott ezen a kifejezésen; nevetve nézett a felesége ragyogó arcába, és továbbvezette őt, ujjai hegyét fogva, mint valamikor, az ifjúi időkben.

A jókedv persze nem dönthette el az ízlések vitáját. Meg aztán Kirill megszokta, hogy a vitákban is tisztázza a dolgot. Egy padot hívott segítségül, távol a festett pavilonoktól.

Sokáig nem szólalt meg egyikük sem, hallgatták a nyírfalombok susogását, amint halkan felelgettek a még félénk reggeli szellőnek. Kirill a felesége vállára tette kezét, és ez a mozdulata, amely mintegy békeajánlatnak hatott, ismerős visszhangot keltett: Anocska tudta, férje nyilatkozni akar.

– Nem állítom, hogy a parkot nem lehetne szebben, jobban elrendezni. Igazad van. De a dísz, még a szegényes is – hogy is mondjam? – tisztességes viselkedésre kötelez. Az ültetett virágokat nem tépik le. A felállított szobrot nem rongálják meg. Ne szaggassanak. Ne rongáljanak. Ezt akarjuk. Mert mi, meggyőződésünk szerint, nevelők vagyunk. (Elmosolyodott.) Te persze azt mondod: jó példákon kell nevelni. Nem helyes rossz ízlésre nevelni őket. Megint igazad van. De szerinted megtilthatnánk-e a középszerű színházaknak, hogy Shakespeare-t játsszanak, csak azért, mert közepesek?

– Nem, dehogy! – kiáltotta Anocska, hirtelen egész testében megremegve. – Nem kell megtiltani. De csak jó színészeket szabad a színpadra engednünk.

– Ám egyelőre, ugye, még több a rossz nálunk?

– Egyelőre igen – hagyta rá meggyőződéssel az asszony, de nyomban pajzánul megcáfolva saját magát: – És bizonyára mindig is több lesz.

– Ezt a büszkeség mondatja veled – felelte Kirill tréfásan. – Idővel kevesebben lesznek a rosszak, erről meg vagyok győződve. De egyelőre... Ravasz dolog ez az „egyelőre" – szakította félbe saját magát. – Lényegében a meglévőből kell kiválogatnunk a legjobbat. Mindenben. És ezek a mi, ahogy te nevezed: antikvitásaink, most ezek a legjobbak... a maguk nemében, persze. És a park sem olyan nagyon rossz most. Hiába gúnyolódsz...

– Ne haragudj – szólt Anocska mosolyogva –, rokonszenvezek a te... hogy is mondta Nágyuska, emlékszel?... a te képtelen művészeteddel.

– Köszönöm... De nem ilyen egyszerű a dolog. Csak lenne miből kiválogatnunk a legjobbat. De a lehetőségek, milyenek a lehetőségek? Tudod, azelőtt mindent másként gondoltam, mert sok mindent másként láttam. Aki sokáig dolgozik az iparban, az más szemmel nézi a dolgokat. Ott minden fejlődik. Még a rossz munkás is akarva-akaratlanul követi az általános előrehaladást, különben vége. A jó viszont a fejlődés élén jár, úgy húzza maga után a többit. Folyton kérdezgetik tőle: lehet-e még többet tenni, gyorsabban, jobban? Lehet, válaszolja, ha lesz pénz, ha lesznek emberek, és helyén lesz a fejük. Minden meglesz, felelik neki, pénz, emberek, új tervet kapsz, készíts újat, dolgozz új módra! És ő dolgozik, és mind dolgoznak körülötte – gyorsabban, tökéletesebben. Próbálj elmaradni! Próbáld meg felborítani a tervet!... Amikor idejöttem, eleinte a városi munkát a gyárinál sokkal átfogóbbnak láttam. Emlékszel, azt mondtam neked: az üzem, az a termelés – a város: az élet. Ott csak egy rész van, itt az egész. Itt születnek, tanulnak, családot alapítanak, táplálkoznak, alakítják egyéni életüket, keresik a boldogságot, álmodoznak, mint sehol, dolgoznak ugyanazokban az üzemekben, gyárakban, minden kis utcában, minden fedél alatt pihennek, szórakoznak, öregszenek, szenvednek, gyógyulnak, s megszokják, hogy úgy éljenek, mint egy méhkaptárban, közösen. Itt mind úgy

megoszlanak, és mind úgy össze vannak kapcsolva, hogy semmiféle üzemi termelést, még ha ezerféle folyamatból áll is, nem lehet a várossal összehasonlítani. Csak ki kell mondani ezt az egy szót: élet, és máris várost képzelünk magunk elé. És nemcsak a városiak. Sőt, manapság talán éppen nem ők... Hát itt, ebbe a városba, amely örökségképpen szállt ránk, amelyet legjobbjaink vérével ragadtunk el a történelemtől, az új élet számára, ebbe a városba új lelket kell lehelnünk... Ez valóban nagy terv. Gigászi terv...

Halkan beszélt. Fennhangon mondta el azt, amit már nemegyszer végiggondolt magában. Anocska mozdulatlanul ült. Senki sem zavarta meg őket, nem ment el előttük – vasárnap volt, és még mindig korán.

– Úgy készültem munkához látni, nagy lendülettel, üzemi módra: felülről irányított terv szerint. De mindenben van még egy lenti terv is: a lehetőségek, a megvalósíthatóság. Objektív nehézségekkel nem takarózhatunk. Ezért megvernek minket. És joggal. Ám ez persze nem jelenti azt, hogy objektív valóság nincs. Igenis, van. És mi nem tagadni akarjuk, hanem átalakítani... No hát én is alakítgatom a mi tulai objektív valóságunkat. Hogyan? Így, idefigyelj!

Kirill elhallgatott, kérdőn pillantott valahová félre.

– Nem is tudom, hol kezdjem. De akárhol kezdjük is – mosolygott. – Abban az évben, amikor idejöttünk, a helyi tanácsok egész lakóház építkezése a túlparton folyt, és egyharmadát tette ki a peremvárosokban folyó magánépítkezéseknek: – Mjasznovóban, Rogozsinszkojeban, és másutt. Egy évvel később, amikor én már belefogtam magamat a szekérbe, a tizedrészét építettük annak, amit a magántulajdonosok. A múlt évben pedig: a nyolcvanketted részét. Szégyellem kimondani: a mi egész eredményünk kétszáz négyzetméterre terjedt. Ez alatt a négy év alatt minket, községgazdálkodókat messze megelőzött a vállalatok, intézmények, szövetkezetek tőkéje. De még ez az alap is jól elmaradt a magánépítkezésektől, amelyek, mellesleg mondva a múlt évben kétszer annyit tettek ki, mint az iskola-, a kórház- és az üzemi lakóház építkezések együttvéve. Tehát: ezekben az években a városi községgazdálkodás csak vesztegette a lakóte-

rületét. És egyre tűrhetetlenebb szükség szorongat minket. Mert akárki építsen is házat, közművekkel a városnak kell ellátnia. Nekünk pedig mind a mai napig facsöves vízvezetékünk van, és egyelőre még nem áll módunkban vascsövekkel cserélni ki az egészet. Évről évre felmérjük a vízszivárgást. S a múlt évben is ragyogóan túlteljesítettük a tervet. És mit művelünk a szegény tulai Upával? Egy év alatt körülbelül négy millió köbméter szennyvizet eresztettünk bele tisztítatlanul! És így van minden, akármihez nyúl is az ember: a hidak, az utak, a mosodák, a fürdők . . . s ami a legfőbb: a házak, a házak!

Lassú beszédében kis szünetet tartott, majd hirtelen megkönnyebbülten mondta:

– Tudod-e, egyre többet gondolok a kis házakra. Még holmi hat-falasokra is. Orosz módra. Elérhetőbb, gyorsabban felépíthető. Lakónegyedek, amelyeket az erdők, mezők lehelete leng körül. Mesterséges tavakkal és telente korcsolyapályával a gyerekek számára . . .

– De a kis családi házak, úgy gondolom, kevésbé gazdaságosak – jegyezte meg Anocska, mint aki kritikusan mérlegeli a tervet.

Kirill természetesen elértette a tréfát, de komolyan akarta végigmondani:

– Képzeld, nem! Persze, ha nem holmi urasági kastélyok. Kiszámítottam. Kiderül, hogy azonos nagyságú lakótérség mellett a függőleges építkezés, vagyis a sok emeletes skatulyaházak építése és karbantartása jóval többe kerül, mint ugyanez vízszintesen: különálló kis házak komplexuma. Amott lépcsők, liftek, emeletfödémek, pincék, mély alapozás kellenek. Itt minderre nincs szükség. Minél magasabb a ház, annál több fémet kell hozzá felhasználni. Próbáld csak meg hosszában elképzelni a csöveket, fűtőtesteket, korlátokat, vasbetonvázakat, erkélyrácsokat – és mi minden van még ott? Bőven elég egy szilárdan megépített lakótelepre.

– Falusira – tette hozzá az asszony, az urára sandítva.

– Típustelepre. Rendezettre. Amely nemcsak a falut múlja felül, hanem elsősorban a várost. Annak pora, korma, zaja, tülekedése nélkül. Társbérletekben való kínlódások nélkül. Minden a

megtervezésen, az elosztáson múlik. Az egészségesebb feltételeken. A városépítés jellegén.

– Minden telep széltében terjeszkedik – jegyezte meg szkeptikusan az asszony . . . – Mennyi föld kell hozzá?

– Azt hiszed, szűkiben vagyunk? Mi nem spekulálunk a földdel. Más az: elkótyavetyélni . . .

– No, és a közlekedés? Ha a te vízszintes telepeid kilométerekre terjednek . . .

– Ez rémkép! A városóriásokat értelmetlenül túlterhelik iparral, s a lakótelepeket úgy építik, hogy a városi ember legalább két óráig utazik a munkahelyére. És még a közlekedést szidják! Fel kell hagyni az összetömörüléssel! Akkor a közlekedés is egyszerűsödik. Az ipar és a lakóépületek arányáról van szó. A tervszerű elhelyezésről. A nagy állami tervről!

– Álom! – mosolygott Anocska.

– Igen. Az álomért folytatott küzdelemről – erősítette meg Kirill keményen, és nála szokatlan sietséggel folytatta: – Szidnak engem. Kik? Mindazok, akiknek víz, lakás, villamos, gödörtisztítás, hidak kellenek, akik fürdőkbe, fodrászhoz, gyógyintézetekbe járnak, akik kórházakban, szülőotthonokban fekszenek, akik olyan barakkokban laknak, amelyek a megrongálódottak között vannak nyilvántartva. A polgárok. A városiak. Nekik mindenesetre igazuk van. Egy a baj csak: hogy önmagamat nem szidhatom. Ha felteszem magamnak a kérdést: mindent elkövetek-e, tiszta lelkiismerettel azt felelem: mindent, ami csak elképzelhető. Az én elképzelhető, vagy helyesebben, elképzelhetetlen munkámat a végrehajtó bizottság bírálja, az ülésein noszogat. De ha a pénzről, az emberekről kezdek el nekik beszélni, arról, hogy a községgazdálkodásnak is lendületet kell adni, nem pedig itt-ott gyámfákkal megtámogatni, mint a korhadt távíróoszlopokat – beszélhetek! Nem próbáltam-e meg? Kinevettek. Fel akarod fújni a községfejlesztési kérdést, és még a magad kis tervét sem teljesíted! Miért nem zavarnak el az állásomból, ha nem teljesítem? Bármelyik üzemből bizonyára kitennének. Mert nem lehet házat építeni tégla nélkül meg fa nélkül, ácsok nélkül, nem lehet vízvezetéket bevezetni csövek, kubikosok, szerelők nélkül. A terv túlságosan kevéssé van biztosítva, ezért is teljesítünk

olyan gyengén. Ezt valamennyien tudják. Azt is tudják, ha az egész községfejlesztési ügy kezelésén gyökeresen nem változtatunk, holmi nagy tervről még csak beszélni sem lehet. De én még jobban tudom, hogy a nagy terv elkövetkezik. Ez sohasem lehet túlságosan korán. Csak túlságosan későn ne legyen. De most... Ezzel még várni kell, Izvekov elvtárs... Egyelőre lehetetlen. Egyelőre...

Végre elhallgatott. Látnivaló volt, hogy gondolata nem változtat irányt, de hát nem a végrehajtó bizottságnak tart beszámolót – annak nem is felelne meg a beszéde, a feleségének pedig talán jóval rövidebb is megtette volna.

Anocska gyengéden megsimogatta a kezét. Kirill megkérdezte:

– Mi az? Sajnálsz?

– Az ilyeneket, mint te, talán sajnálják?! – felelte az asszony, és hirtelen keményen megszorította az ujjait.

Kirill felállt. Anocska is nyomban felemelkedett, és a lépéséhez igazodva megindult mellette.

– Ha a sólyom sasként szárnyalhatna! – mondta hangosan Kirill, kihúzva magát, és körülnézett. – Minden növekedik, akármit mondj is. És minél nagyobbra nő, annál több a hiány.

Az asszony erre ismét felkacagott.

– Ami a sast illeti, kedves sólymom, meg hogy minden növekedik – azért mondod, nehogy azt gondoljam, hogy a te gyenge kis gazdaságoddal erősen elfáradtál!

– Azt hiszed, hogy a tulai fogyatékosságok minden fényt eltakarnak előlem? Látom én, hogy fejlődünk, és tudom: még jobban fogunk fejlődni. Hacsak meg nem zavarnak minket...

– Kik? Ki zavarna meg?

Kirillnek ma is élénken a fülében csengett az a nyugtalan hang, amely kitartó kérdésével elnémította Anocska kacaját. Akkor sokat beszéltek arról, ki zavarhatná meg a fejlődést, ki gátolná az életet. Miért kellett így történnie, hogy most Anocska elsőként, a legelsők egyikeként, és saját magán tudta meg, kik zavarják, kik zavarták meg máris? Miért? Mi van vele, mi lehet vele most, ebben a pillanatban, amikor ő hallja a hangját, a kacaját, és olyan kristálytisztán látja maga előtt, mint még soha, egyetlenegy távolléte alatt sem? Mi van vele... – folyton csak

ezt ismételgette, amíg az emlékek, egymást űzve, összekeveredve vagy különválva, sugárban keringtek az egyetlen érzés körül, amely hirtelen a tudatába hasított: háborúban vagyunk. Máris ...

Nem, nem megy ki a fejéből a ma már jelentéktelenné vált kérdés: mit tettek mégis az elmúlt négy tulai év alatt? Mi maradandó és mi korhadt? Mi állja ki a próbát, és mi fog összeomlani? Olyan sokat dolgoztak, úgy érezte, a jövő számára, és olyan kevés, amit teljesítettek! Ott az utcasarkon az öntöttvas kérdőjel a vesszővel epés kis vízsugarát csillogtatja: bizony, Izvekov elvtárs – ennyi idő, és ilyen kevés történt!

Ördög vigye ezt a kutat! Mindent kiver az emlékezetéből, amit akar, és még csúfolja is: keveset dolgoztál, Izvekov elvtárs, keveset! Például bevezettethetted volna a vízvezetéket a lakásodba. Alig néhány tíz méter az úttesten keresztül a kútig. Az a bizonyos Mihail Antyipovics Pridorogin, aki a vízvezeték-ügyosztályon tartott meg magának szerény tisztséget, tanácsolta, hogy ezt a kényelmi berendezést haladéktalanul valósítsa meg. De Izvekov nem fogadta meg a tanácsot.

– Majd csak ha rákerül a sor a mi negyedünkre – válaszolta. – Vannak, akiknek égetőbben kell.

– Régimódi ember vagy te, az már igaz, Izvekov elvtárs! – mondta erre Pridorogin.

– Énszerintem pedig éppen újdivatú vagyok. Ráadásul te lennél az első, aki megírnád a jelentésben, hogy Izvekov önkiszolgáló ...

– Kinek tartasz te engem? – védte ki a vágást Pridorogin a legnagyobb bántódottsággal.

– Önmagadnak – felelte Kirill nyugodtan.

Újdivatú. Mit jelent ez az ostoba szó: újdivatú? Oktalanul agyába tolakodik, és csaknem fizikai erőfeszítésbe kerül, hogy kiverje a fejéből, és vele együtt mindazt a sok zűrzavaros gondolatot, amely egyszerre megrohanta, amikor a rádióban az a rettenetes hír elhangzott.

Kirill megteszi ezt az erőfeszítést, és felrántja az ismerős épület ajtaját, a Kommunárok utcájában.

A területi bizottság székházának lépcsőjén már nem egyedül ment felfelé. Emberek siettek előtte, poros csizmákat látott. Beszélgetés csak kevés hallatszott, az is tompán.

A felső pihenőn összeszorultak – az ajtóban meglassult a mozgás. Az érkezettek üdvözölték egymást, és itt fent már halk hangzavar zsongott.

Az ismerős arcokon kívül olyanok is voltak itt most, akikkel Izvekov még nem találkozott, közöttük némán hallgató katonák. Többen kezet szorítottak vele, és menet közben kurta kérdéseket vetettek oda: „No, mit szólsz hozzá?" – meg hasonlókat, de nem vártak választ. Mindenki tömondatokban beszélt, mintha a magukba zárt, súlyos gondolatok csak úgy véletlenül ejtenék el ezeket a kisebb fontosságú szavakat.

Ez a fegyelmezettség, ezek a szaggatott mondatok a mintegy egyformára hangolt halk férfihangokon nemcsak hogy nem okoztak olyan zajt, amely természetes ennyi ember összesereglésénél, hanem éppen fordítva, a feszült csend benyomását keltették.

Kirillnek az az érzése támadt, hogy régen ismeri már a csendnek és a halk beszédmorajnak e különös összhatását, s hogy bizonyos lelkiállapotnak felelhet meg, amely az ottlevőkön és rajta is eluralkodott. Egyre jobban érzékelte a zsúfoltságot, egyre figyelmesebben vizsgálta az arcokat, amint a többiekkel együtt felfelé haladt. Úgy rémlett neki, hogy már ment így valamikor, meglassított lépésekkel nyomakodva az ajtóhoz vezető folyosókon, s hogy ugyanígy szorosan mellette haladtak az elvtársak, szaggatott szavakat váltva egymással, és akkor is ugyanilyen feszült csönd volt.

És Szaratovot látta maga előtt.

Igen, persze, ott történt ez, nem is egyszer történt, amikor rendkívüli gyűléseket hívtak össze váratlan események alkalmából, s a kitűzött órára megjelentek a hívatott elvtársak, és mentek a terembe. Az életet akkoriban a polgárháború frontjainak élete jelentette, ezt élték valamennyien. De mi ez most? Azoknak az éveknek a folytatása vagy visszatérése, mint egy ismétlődő

refrén? Régen történelemmé vált események visszhangoztatták a múltból halhatatlan értelmüket, amely szerint a régi ellenség ismét harci frontot nyitott, ismét elkövetkezett a frontok korszaka. És az elszántság és az aggodalom küzdelmének ismerős érzése van ezekben a lefojtott hangokban, ebben a csendben.

Valaki megérintette a könyökét. Félig megfordulva hátranézett. Pridorogin, a hőségtől lihegve, hangosan sóhajtotta:

– Harcolunk, Izvekov elvtárs?

„Csak nem te, velem?" – akarta Kirill válaszolni, de arra gondolt, hogy Mihail Antyipovics fogyatékosságai közül még az ostobaság a legelviselhetőbb – és hallgatott.

Már a teremajtóhoz ért, amikor valaki hangosan „egy perc türelmet" kért, és mindenki igyekezett utat nyitni, amennyire csak lehetett. Novozsilov jelent meg, és mögötte, szoros kis csoportban, a területi bizottság néhány tagja.

Novozsilov kissé petyhüdt, széles arca mintha megizmosodott volna, s élénk színei erősen megsápadtak. De úgy ment, mint máskor: kifeszített vállal, állát előredugva. Magas, szálegyenes alakja volt, és Kirillnek ebben a percben úgy tetszett, mintha még megnőtt volna, terepszínű régi zubbonyában, amely szorosan ráfeszült a törzsére.

Amikor Kirillel egy vonalba ért, mintha hirtelen fájdalom hasított volna bele, erősen lehúnyta szemét, és alig észrevehetően kétszer bólintott, olyan kifejezéssel, mintha azt mondaná, hogy ők ketten – Kirill és Novozsilov – egyformán megértenek mindent, egyformán éreznek. Ugyanakkor bal kezével kitapintotta Kirill jobbját, s a csuklóját megszorítva húzta őt magához, maga mellé.

– Hogy érzed magad? – kérdezte futólag, maga elé nézve.

– Jól. Minden rendben – felelte Kirill.

Bementek a terembe, ahol egyszeriben tágasabb lett. Novozsilov elengedte Kirill kezét. Egymás szemébe néztek, egy pillanattal tovább, mint az imént, és Kirill ekkor ráeszmélt, hogy nem úgy felelt Novozsilovnak, ahogy szeretett volna.

– Most katonai rendre van szükség – mondta Novozsilov, de mintha Kirill habozását észrevette volna, nyomban megkérdezte: – Mi bajod?

– Azonnal tenni kell valamit a feleségemért. Bresztben van – felelte gyorsan Kirill.

Novozsilov egy pillanatra megállt, felkapta a fejét, és alig hallhatóan kérdezte:

– Hogy került oda?

– Valami színházzal. Csak tegnap ment el, repülőgépen.

Novozsilov már továbbindult, és már újra előrenézett, de amint ismét a kezénél fogva húzta a széksorok közt meg-megálló Kirillt, elégedetlenül mondta:

– Azt sem tudod, milyen színházzal?

– Valami moszkvaival. Fiatalokkal.

– Gyűlés után gyere be hozzám!

Egy perccel később csend lett a teremben. Kirill az első sorban ült. Kissé rézsút vele szemben Novozsilov magaslott: amint az asztalt megkerülve helyére ment, nem ült le, hanem állva fürkészte végig az egész termet, mintha névsorolvasás nélkül is meg akarná állapítani, ki hiányzik a sorból. Majd lassan kimondta a megszokott szót, amely most rendkívülien hangzott:

– Elvtársak!

Kirill úgy fogadta ezt a szót, mint valóban rendkívülit ebben az órában, amikor mindennek határozottan meg kellett változnia. De a szó a régi volt. Évtizedek alatt hozzászoktak, a vérükbe ivódott. És ha mégis rendkívülinek hangzott, csak azért, mert hatalma uralkodott, az egész életet megrendítő változás ellenére is.

Novozsilov azzal kezdte, hogy az elvtársak hallották már a rádióban bemondott hírt, de még egyszer felolvassa, jegyzetből. És belekezdett. Keze erősen markolta az összehajtott papírlapokat. Súlyos-mozdulatlanul állt ott, mint egy hírnök. Csak ajka nyílt szét s zárult össze keményen, s a papírról fel-felnéző kék szemének pillantása futkosott a teremben.

Izvekov érezte, hogy önuralma visszatér. De a gondolatai folytatták különös, több síkú nyargalásukat – hol egymásba ékelődve, hol meg ismét rétegekre oszolva.

Ha ismételnie kellett volna, amit Novozsilov felolvasott, elismételte volna. De ugyanúgy ismétlődött mindaz, ami az agyában viharzott, amikor a rádiókészülék hideg hangszórója előtt

ült. Háborúban vagyunk – erősítette meg saját belső hangja. Nem egyhamar adnak nekünk pihenőt. Soha semmit sem adtak nekünk. Mindent magunk vettünk el. Mindent magunknak kell elvennünk. Mindent el lehet érni, ahogyan a polgárháborúban elértük. És most ismét háborúban vagyunk. Mi következik? Milyen lesz a háború kimenetele? Honnan is vannak ezek a szavak? Hiszen csak most kezdődött – nem, korai még a kimenetelére gondolni.

Izvekov le nem vette szemét Novozsilov arcáról. Ez az arc dühös volt, és egyben jóságos is. Novozsilovot mindig is ilyennek ismerte: dühvel védte a jót, amiért a forradalom harcolt. Tudott jó barát lenni, és Izvekov számára az volt. Mi lett volna Kirillel, ha Novozsilov nem hajlandó neki Tulában munkát adni?

Négy évvel ezelőtt Izvekov véletlenül megtudta, hogy Tulába helyezését Ragozinnak köszönheti. Mint kiderült, Novozsilov jól ismerte Pjotr Petrovicsot. Egy találkozásuk alkalmával panaszkodott neki, hogy a régi Tula faházikói korhadnak, kevés új lakás épül, a lakosság szaporodik, egyre több munkás költözik a városba. Pjotr Petrovics, amikor az Ellenőrző Bizottság elnökével Izvekovról beszélt, visszaemlékezett erre a panaszkodásra. A fegyelmi büntetés, amelyet a párt Izvekovra kiszabott, nem kecsegtetett csábító kilátásokkal. Ragozin azt javasolta, helyezzék át a vétkes embert Tulába, a lakásépítkezésekhez. A bizottság elnöke – maga is tulai – kijelentette, hogy ő nem hajlandó állásközvetítő lenni. Ha Izvekov megint bakot lőne, akkor aztán kétszeresen felelhet a földijei előtt! Döntsön a személyzeti osztály. Ragozin beszélt a személyzetisekkel. Azt mondták: Novozsilov nyilatkozzék, ő fog vele együtt dolgozni. Novozsilov azt felelte, hogy jónak látja, de nem ő helyezi állásba, hanem hozzá küldik. Végül is Ragozin és Novozsilov megegyeztek egymással, hogy közösen támogatják Izvekovot – így került Tulába.

Amikor először mondta el részletesen Novozsilovnak a szomorú történetet, „büntetett"-nek nevezte magát, mire az tréfásan megjegyezte:

– Sebaj, sürgősen átnevelünk!

Izvekov kétkedőn felvonta a vállát.

– Az a baj, hogy akit nevelnek, mindig rosszabb helyzetben

van a nevelőnél; soha életében nem lesz egyenlő értékű vele, még ha túl is szárnyalja, mert eleve rosszabb anyagból való.

– No, ami azt illeti – vágta rá Novozsilov egészen felvidulva – növésben talán kissé elmaradtál, de azt tudom, hogy jó fából vagy, keményből.

– Érdekes esetre figyeltem fel Pityeren – mondta erre Izvekov. – Volt ott egy igazgató, akit a vállalatának jó eredményei megszédítettek. Dolgozott nála egy nagyon ügyes könyvelő. Ez azonban a múltban egyszer megtévedt, és vétkéért büntetőtáborban vezekelt. Büntetésének letelte után az igazgató elhatározta, hogy tovább folytatja a nevelését, és a pénzügyi osztályra helyezte. A boldoggá tett könyvelő ezek után olyan hévvel vetette bele magát a munkába, hogy valóságos csodákat művelt; az egész könyvelést eszményi szintre emelte. Az igazgató nem győz dicsekedni vele. Ha valami tekintélyes látogató érkezik, s vesztére a könyvelő éppen kéznél van, azonnal bemutatja: „Ez kérem, a mi büszkeségünk, a főkönyvelőnk, kiváló dolgozó, mondhatnám, a munka hőse, aranyat ér, az egész apparátus lelke, rajong a pénzügyekért... Pedig hát, hű, micsoda káderlapja van! Egyesek kajánul nevetnek az átnevelésen. Itt van, ni, három évet töltött munkatáborban, i-igen, ott, egy kis piszkos ügyért – tolvaj volt, tolvaj!"

– Mit beszélsz? – vágott közbe csodálkozva Novozsilov. – Lehetetlen! Ez csak anekdota!

– Képzeld, lehetséges. Mindkettőjüket ismertem. Az igazgató nekem is bemutatta átnevelt gyöngyszemét. Tolvajnak nevezte, és tetejében azt is megkívánta tőle, hogy ő maga erősítse meg: „Ugye, igazat mondok?"

– És ő?

– Megerősítette. Lehajtott fejjel, szemlesütve suttogta: „Igen, megesett a baj..."

– No de... Mi van vele... a főkönyvelővel?

– Semmi különös. Kicsit elitta az eszét.

Novozsilov nevetett, de nyomban homlokát ráncolva mondta:

– Nem csoda, ha leissza magát!...

Váratlanul hamiskásan kacsintott Izvekovra:

– Ezt okulásul mondtad el nekem, mi?

– Csak úgy eszembe jutott – mosolygott Kirill.

– Értem. De ólomsúlya van a szavadnak. Úgy odakoppintod – nem felejti el az ember... (Novozsilov könnyedén elmosolyodott.) Én nem szándékozlak mutogatni, azért, hogy érdemeket szerezzek. Neked pedig azt tanácsolom: kevesebbet gondolj a büntetett voltodra. Semmi értelme. Hagyj fel vele! Ez, barátom, afféle értelmiségi vonás...

Kirill egyre csak a balsorsán töprengett. De e beszélgetés után mind ritkábban gondolt rá: folyt a munka, megállás nélkül, no meg a tapintatos Novozsilov is sokakban jóindulatot keltett iránta.

Most, a mozdulatlanságba dermedt teremben, Kirill le nem vette pillantását Novozsilov arcáról, és emlékezete spontán összevisszaságban hol ezt, hol amazt a találkozásukat ragadta ki a múltból, amikor ez a jó barát egy-egy futó kézszorítással bátorította. Ebben a percben nemcsak barátnak nevezte, hanem megmentőnek: szentül hitte, hogy meg fogja menteni Anocskát, csak ő, és senki más. „Gyűlés után gyere be hozzám!" Bárhová kalandoztak is Kirill gondolatai, ezek a szavak belevésődtek. Ha egyszer kimondta, akkor meg is teszi, megmenti. Hát ki más, ha nem ő? Igen, csakis ő képes kiragadni Anocskát a tűzből!

És ekkor hirtelen megpillantotta saját magát abban a régi-régi időben, amikor a sors először hozta össze Novozsilovval. Húsz év telt el azóta, és emlékezete egyszer sem idézte fel ilyen élénken a különös eseményt, amely ezt az első találkozást kísérte, most pedig bámulatos hirtelenséggel átvillant az agyán.

1921-ben

A fehér hadseregeket szétverték. Csak egyes rablóbandák tartották még magukat az orosz síkság rejtett zugaiban. Izvekovot a Vörös Hadsereg egy különítményével az erdős Tambov-vidékre küldték a banditák felszámolására. De váratlanul elvezényelték a hadseregtől, és a helyi milícia parancsnokává nevezték ki. Ott találkozott Novozsilovval.

Novozsilov a helyi cseka élén állt. Első, négyszemközti beszélgetésük alkalmával azt mondta, hogy: Izvekov két évig volt komisszár a fronton, és a milícia-szolgálatot bizonyára jelentéktelennek véli. Pedig a milícia sajátos valami. Közel áll a lakossághoz, sokat tud, és bárki másnál jobban meg kell felelnie. Hallotta-e Izvekov, kérdezte, hogy miért csukták le az előző parancsnokot, igen?

– Ez a te mostani feladatoddal kapcsolatos – mondta. – Ivan Sosztak a járásban garázdálkodik. Idevalósi. Azelőtt a fehéreknél volt. Megszökött tőlük. Mindjárt a hazatérése után a falvakban embereket kezdett toborozni: hozzám, fiúk, zöld erdőben keressük az igazságot! Az atamánjaitól tanult ott délen. Állandóan a nyomában vagyunk, de a banda mindig kisiklik a kezünk közül. Sosztaknak ahány falu, annyi pártfogója van. Tavaly ügyesen megvette a kulákokat: egy szovjet élelmezési osztagtól egész szállítmány gabonát zsákmányolt, és az egészet visszaadta nekik. Azok hálából elvállalták a banda élelmezését. Letartóztattunk negyven személyt, akikről tudjuk, hogy kapcsolatban vannak a banditákkal. A milícia parancsnoka szemet vetett az egyik fogolyra, egy csinos menyecskére – később bevallotta, hogy éjjel-nappal róla álmodott. Kiviszik a foglyokat sétálni – egy résen bámul utána, le nem tudja a szemét venni róla, szépséges páva! Elhatározta, hogy ha a nő hozzáfordul segítségért, ő segíti a szökésben. Az pedig egyszer csakugyan megszólította. Biztosan megérezte, mennyire epekedik érte. Tapasztaltak ezek! Beszélgettem vele. Csakugyan szemrevaló boszorka. Hovatovább a parancsnok egyre többet kedvezett neki, és végül már nem volt mit tennie. Megállapodtak, hogy együtt szöknek. De nem sikerült: az úton elkaptuk őket... A kihallgatáson a szemembe nevet ez a páva: elvesztettétek, úgymond, a parancsnokotokat, ő most már énhozzám van láncolva. A bandával való kis ügyeiről pedig egy szót sem mondott. De kiderítettük, hogy már régen barátkozott Sosztákkal, még mielőtt az a fehérekkel elment. A milícia parancsnoka esküdözik, hogy erről semmit sem tudott. No de mindegy. Tudta, vagy nem tudta, nem válik a becsületére. A milícia legfőbb kötelessége: a becsületesség. Őszintén szólva, ezen a téren akadnak nálunk mulasztások – fejezte be Novozsilov.

Izvekovot bízták meg a banda felszámolásával. Ez volt az egyetlen hadművelete a milicista szolgálat alatt – hamarosan visszatért a hadseregbe.

Harci feladat volt, csakhogy a falvakban ravaszabban folyt a háború, mint a fronton: nem lehet azt mindjárt látni, ki kinek a pártján van, és minden olyan békésnek, simának tetszik. Úgy jár az ember a földön, mintha puha fűvön járna. Pedig tűz lappang a fű alatt. Nem tudni, mikor lobban fel.

Mihelyt Sosztak értesült róla, hogy a Vörös Hadsereg egy különítménye üldözi, manőverezni kezdett. Összezavarta a banda nyomait, s a falvakban mindenféle képtelenséget terjesztett el a mozgalmáról. Izvekov kapcsolatban állt a Vörös Hadsereg különítményével. Sosztak minden figyelmét a katonai alakulatokra összpontosította, és előle hátrálva közeledett a milicista csoporthoz. Végre a felderítők jelentették Izvekovnak, hogy melyik falu közelében állt meg a banda nappali pihenőre. Sosztak az előző éjszakát ebben a faluban egy Voronkin nevű ádáz kuláknál töltötte. Nem lehetetlen, hogy még egyszer ott hál. Izvekov azonnali cselekvésre határozta magát. Kevés embere volt, és csak ő meg a helyettese lovas, a többi gyalogos. De estig sikerült a falut az erdő felől két milicista-vonallal körülzárni. Megparancsolta, hagyják szabadon a falun végigvezető kocsiutat, és őrszemeket is állíttatott.

A faluból való egyik milicista alkonyattájt parasztasszonyt látott az úton, megismerte, előbújt a rejtekéből, és elbeszélgetett vele. Az asszony a szomszéd faluba igyekezett, ott akarta tölteni az éjszakát, hogy másnap kora reggel sorba álljon a felcser rendelője előtt: a foga fájt. A milicista nem állta meg, hogy Voronkin felől ne kérdezősködjék. Az asszony azt felelte: kutyabaja sincs annak, éli világát, lakomázik.

– Most is lakomázik? – kérdezte a milicista.

– Ki tudhatja?

Éjfélkor a hírszerzők jelentették Izvekovnak, mi lett ennek a beszélgetésnek a következménye. Voronkinnál állítólag délután idegen emberek voltak, kisüstit iddogáltak, de ahogy sötétedni kezdett, csak felkerekedtek, és mind egy szálig eltűntek. A hadműveletet elárulták. Izvekov lecsukatta a milicistát, mondván,

hogy az a menyecske a beteg fogaival megrontotta az ostoba egészségét.

Helyre kellett hozni a botlást. Izvekov mindkét bekerítő vonalat összébbvonta a falu körül, és éjfélkor Voronkin házába vezettette magát.

Maga a gazda nyitott neki ajtót. Kirill ráparancsolt, hogy gyújtson világosságot, s a két milicista kíséretében bement a szobába, a többiek körülvették az udvart. Az egész családot álmából verték fel, idegen egy sem akadt kézre. Voronkin okos ember volt. Bevallotta, hogy a nap folyamán megjelentek nála, fegyverrel fenyegették („mint maguk most, elvtársak"), italt, szalonnát követeltek, ettek-ittak, ráparancsoltak, hogy befogja a száját („különben csak üszkök maradnak a portámból"), és ahogy jöttek, elmentek. Ő, Voronkin, soha egyiküket sem ismerte, és csak félelmében teljesítette a kívánságukat. Sosztakról kijelentette, hogy hallott róla, de látni nem látta („Isten őrizz!"), és bizonyságul az ikonok felé fordulva még keresztet is vetett.

– No, Voronkin, elég a hazugságból, ámbár ügyesen hazudsz – mondta Kirill. – Mindent tudunk. Majd a bíróságon kivallod az igazat. Most választhatsz: vagy nyomban börtönbe mégy, vagy teljesíted a feladatot, amit rád bízok. Sosztak bandája befejezte a mulatságot, be van kerítve. Mi a Vörös Hadsereggel működünk együtt. Sosztak is csak egyet tehet: meg kell adnia magát. Érted?

Voronkin tűnődve válaszolt:

– Értem. Adja Isten, hogy úgy legyen, ahogy mondani tetszik . . . És milyen parancsot kapok?

– Te most azonnal elmégy Sosztakhoz az üzenetemmel: tárgyalni akarok vele. Közlöd vele a nevemben, hogy a Vörös Hadsereg nem fog tárgyalni, mert azt a parancsot kapta, hogy a bandát az utolsó emberig megsemmisítse. Tehát előnyösebb a banditáknak, ha a polgári hatósággal, a milíciával van dolguk. Ezt is megmondod Sosztaknak. Eszedbe vésted?

– Hogyne vésném, parancsnok elvtárs! De hát hova menjek? Megmutatják nekem? Nagy az erdő, és éjjel még nagyobb. Miféle embereknek adjam át az üzenetet, ha nem ismerem őket?

– Akkor mondd meg az asszonynak, hogy készítsen neked két

váltás fehérneműt meg két cipót a fegyveres kísérőid számára. Indulsz a városba, a Csekához!

A szobában levő nők és utánuk a gyerekek is, nagy sírás-rívásba kezdtek. Voronkin ráripakodott a háza népére, hogy hallgassanak, s az ikonok elé lépett, imádkozott. Majd Izvekovhoz fordult, és széttárta karját.

– Itt a börtön, amott a halál – választhatok, amit akarok. Soha életemben nem jártam éjszaka gombászni az erdőbe. Engedelmeskedem, parancsnok elvtárs, ahogy kívánja.

– Eszedbe ne jusson ott maradni a bandánál! Itt, a házban foglak várni. Senki a tieid közül ki nem teszi innen a lábát addig, amíg vissza nem jöttél. Gondolj a családodra!

– Már hogy ne gondolnék! – mondta Voronkin, azzal felkapta a lócáról a ködmönét, vállára vetette, és Izvekov előtt meghajolva, az ajtó felé indult.

Kirill sok mindent átgondolt, amíg Voronkint várta, és a kulák utolsó szavait forgatta agyában: érthette őket, ahogy akarta. Így vagy amúgy cselekszik-e Voronkin, ha megjelenik a banditáknál, Sosztak mindenesetre biztos értesülést kap a milícia tartózkodási helyéről. Tehát bármelyik oldalról várhatja a rajtaütést.

De Voronkin hajnalban visszatért, és meghozta Sosztak válaszát. A bandavezér hajlandó találkozni, azzal a feltétellel, hogy a találkozás fegyverek nélkül történik.

– Vagyis a banditák rám céloznak, én pedig olyan védtelenül állok előttük, mint egy újszülött – mondta Izvekov.

Voronkin vállatvont.

– Nem tudhatom a szándékaikat.

– Te semmit sem tudsz, de ugye, könnyen megtaláltad a barátaidat az erdőben!

– Nem én találtam meg őket, parancsnok elvtárs, ők fogtak el engem!

Kirill nevetett. Rövid habozás után lecsatolta az övét, a vállszíját, leakasztotta válláról puskáját, és átadta egy milicistának.

– Mutasd az utat! – parancsolta Voronkinnak.

Négyesben elhagyták a falut: két milicista puskával a vállán kísérte a kulákot. Izvekov lóháton ment.

Az erdőben köd ült, és álmos csend terpeszkedett. Fél óra múltán Voronkin kijelentette, hogy most már Izvekovnak magában kell tovább lovagolnia az irtássávon, ott majd várják, és elvezetik oda, ahová kell.

– Mikor álljak meg?

– Majd megmondják. Meghallja.

– Tudod, Voronkin, mit kockáztatok – figyelmeztette Izvekov. – De az én embereim is – a két fegyveres őrre mutatott –, ők is tudják, mit tegyenek veled, mihelyt az első lövést hallják.

– Ki lőne, parancsnok elvtárs, amikor a vezérük várja? Méltóztassék fehér kendőt kötni a karjára és lépésben haladni.

Izvekov így is tett.

A keskeny, bozótos irtássávban sűrűbb volt a köd. A szeptemberi hajnali hűvösség még érintetlenül megmaradt a fák árnyékában. De Kirillnek melege volt. Köpenyét, zubbonyát kigombolta. Ezt már csak azért is meg kellett tennie, mert a zubbonya alatt, a szívén lapult a pisztolya. Minden lépésnél hevesebben kínozta a vágy, hogy visszaforduljon. Úgy vélte, becsapták. Egész tervét gyerekesen ostobának érezte. De látta, hogy már nem változtathat rajta. Késő... Elengedte a kantárt. Lova óvatosan kerülgette a ködből kibukkanó fácskákat. Izvekov úgy érezte, hogy az irtássávot elnyeli a víz, és ő lassan elmerül benne. Órájára pillantott. A mutató olyan lustán mozgott, mint még soha.

Füttyszó hallatszott. A ló oldalt ugrott, és nekiiramodott. Kirill megállította. Csend volt. Tovább indult. Újra füttyentettek. Ismét megállt. Mit jelentettek Voronkin szavai: „Majd megmondják?" Füttyel beszélnek a rablók – gondolta. Nem mozdult. Arra gondolt: mi lesz, ha jobbról figyelik, és nem látják a bal karjára kötött kendőt? Semmi neszt sem hallott. A lovát figyelte. A ló mindkét irányba fülelt. Hirtelen balra fordította a pofáját, felkapta, és halkan, kurtán, kétszer felnyerített. „Lóra nyerít" – gondolta Kirill és türelmetlenül kiáltott:

– Bújj elő! Fegyvertelen vagyok!

Csaknem nyomban széthajló lombok halk neszét hallotta.

Ketten léptek ki az irtássávra. Az egyik puskát tartott, lövésre készen, a másiknak browning volt a kezében. Az ellenkező oldal-

ról is feltűnt két fegyveres. Mind a négyen lassan körbejárták a lovat, óvatosan kellő távolságban maradva. A browningos megkérdezte Izvekovtól, hogy kicsoda, és hozott-e magával valakit. Majd felszólították, szálljon le, és megfogták a lova kantárát.

Egy régi ösvényen vezették az erdő mélyébe. Néhány lépésnyire egy nyárfához kikötött ló várakozott. A browningos ember felpattant rá – ő parancsolt a többinek. Csakhamar kis tisztásra értek. A köd már megritkult, világosabb lett. Izvekovot kivezették a tisztás közepére, és otthagyták. Kirill azt gondolta, most vége, és még mosolygott is rajta, hogy ő az oka mindennek. Úgy állt ott, mint aki kivégzésre vár.

Egy perccel később az erdőszélen, épp szemben vele három legény bukkant elő nesztelenül, és csizmájukkal a harmattól súlyos, magas fűszálak között taposva, lassan közeledtek feléje.

A középső – hosszú, nagyon sovány legény, nyesett kis bajusszal, piszkos panamakalapban, s a vállán gyűrött katonaköpennyel – elsőnek állt meg Izvekov előtt és halántékához emelte kezét. Kirill keze is megrándult, de visszaparancsolta, és csak bólintott feleletül. Valamennyien hallgattak. A dülledt kékszemű, nyurga legény kalapjának karimája alól fürkészte Izvekov arcát. A jobb oldali komoran mondta:

– Ivan Sosztak atamán hallgatja, mit mond.

Izvekov szóról szóra elismételte, amit már Voronkinnak is el kellett mondania. Sosztak hallgatott. A banda, úgy látszik, még nem határozott. A vezér gondolkodott, s mintha sovány arcának dermedt mozdulatlansága mögé rejtette volna a gondolatait. Hirtelen az egész arca megrándult, összehunyorított szemétől a szájáig, amelyben megvillant egyenetlen fogsora. Kissé éneklő hangon kérdezte:

– Azt akarja, hogy kegyelemre megadjuk magunkat?

– Az erőviszonyok alapján kívánom. Mi vagyunk fölényben.

– Mi többet tudunk magukról, mint maguk mirólunk – felelte Sosztak.

Társaira pillantott. Azok elvigyorodtak. Arca ismét megmerevedett. Kihívóan folytatta:

– A Vörös Hadsereg különítménye a fáktól nem látja az erdőt. A milícia vezére pedig a kezünkben van.

– Nem félek, és nem hiszem, hogy megöltök – vágta rá Izvekov dühösen. – Az előbbi parancsnokot az ujjatok köré csavartátok. Ezért ül most. No és ha megöltök! Akkor is levernek, összefogdosnak benneteket. Nincs hová meneküljetek. Mögöttünk áll a szovjethatalom, de mi áll ti mögöttetek? Megöltök tíz embert. Benneteket mind egy szálig kiirtanak. Tegyétek le a fegyvert! Kezeskedem az életetekért. Ha a bíróság büntetést ró ki rátok, kitöltitek a büntetést, és becsületes emberekké váltok.

A két legény mosolyogva sandított a vezérre. Annak arca nem változott. Kirill úgy érezte, ideje, hogy az aduját kijátssza.

– Melyiktek akar még ma hazamenni, az asszonyával hálni? Mindenki elmehet. Holnap megjelentek, átadlak benneteket a szovjethatalomnak. Elítélnek, amnesztiát kaptok, mert önként adtátok meg magatokat – ismeritek a törvényt. Felelek a szavamért. Ha megöltök – rosszabbul jártok. Ne számítsatok rá, hogy tovább garázdálkodhattok. A családotok a kezünkben van. (Kirill egy pillanatra elhallgatott). Akinek pedig nincs családja, annak van szeretője. Mindet száműzzük. Ha megadjátok magatokat, megkíméljük őket, s visszatérhettek hozzájuk.

Elhallgatott. Sosztak nem mozdult. Mint az imént, kimeresztett szemmel vizsgálgatta Izvekov arcát. Majd feje kelletlenül jobbra fordult, és csukott szájjal, mintegy csodálkozva hümmögött: „Hm?" Nyilván ez volt a kérdezés módja; a legény, akire nézett, lehorgasztotta fejét, de nem válaszolt.

Sosztak levette a kalapját, meglengette mint egy zászlót, és hirtelen magas, csengő hangon elénekelte a vezényszót:

– A parlamenter mehe-et!

– Két órát fogok várni – mondta Izvekov. – Fegyveresen kell eljönnötök Voronkin portájára.

– Befejeztük a tárgyalást – vetette oda kurtán Sosztak, és hátralépett. A legények eltakarták testükkel, és ő a vállukon keresztül, nevetve mondta:

– Ügyes elvtárs!

Izvekovot ugyanazon az ösvényen visszavezették az irtásra. A lovát is visszakapta. Fogta a kantárt, megigazgatta a nyerget, kényelmesen felült, és lépésben megindult. Azon tűnődött, hogy mit jelent ez a vezényszó: mehet? A másvilágra küldik? Golyót

várt a hátába. Alig bírta visszafojtani vágyát, hogy elő ne kapja eldugott pisztolyát, és hátralőjön. De lépésben lovagolt tovább. Amikor már biztos volt benne, hogy a köd eltakarja, vágtára sarkallta a lovát.

Amikor a milicistákat meglátta, és visszafogta vágtató lovát, megborzongott; úgy érezte, mintha jeges inge odafagyott volna lapockáihoz és a vállához. Meghagyta a milicistáknak, állítsanak őrszemeket a banda biztos szemmeltartására, és Voronkinnal együtt visszatért a házba.

A Sosztaknak adott gondolkodási idő alatt felkészült az esetleges összecsapásra – inkább harcra számított, mint hogy a banditák önként megadják magukat. Letelt az idő, és nem jelentkeztek.

– Mi az, Voronkin, elillannak a barátaid?

– Azt csak az Úristen tudja – sóhajtott Voronkin. – Nem az ő végüket várom én, hanem a magamét...

– Megölnek, amiért kiadtad őket?

– Olyan idők járnak, előbb-utóbb mindenkit megöl valaki...

Mielőtt Izvekov feleletre nyithatta volna száját, odalovagolt a helyettese. A banda fegyveresen, vezérével az élén, kiért az útra és a falu felé tart – jelentette.

A kapu sarkig ki volt tárva, s az udvar mélyéről, egy szín alól egy Makszim-géppuska nézett kifelé – a milicisták oltalma.

Sosztak a kapuhoz érve földre ugrott. Izvekov odalépett hozzá:

– Elfogadtátok a feltételt?

– Nem bízol benne? – kérdezte az szinte gúnyosan, és dülledt szemét ismét Izvekovra szegezte.

Mind a ketten hallgattak.

– Ha leadod a fegyvert, kiérdemled a bizalmamat.

Sosztak egész testében megremegett, arccal a csapata felé fordult, mereven állt, Izvekov a leeresztett jobbját figyelte. A legény keze a csípőjéhez volt szorítva, s köpenyének könnyű, világos anyaga, amelyet tiszti öv szorított össze, hullámosan rezgett a remegő ujjhegyek alatt.

Sosztak nem fordult feléje, hanyagul mondta:

– Mindennek eljön az ideje. Nem akarok érdemeket szerezni.

Megragadta a panamakalapját, és magasan a feje felett meglengette. Egész csapata megmozdult, nyakát nyújtogatta, hogy jobban lássa. A komor legény – aki az erdei tárgyaláskor elsőnek fordult Izvekovhoz – lóhátról kiáltott:

– Figyelem, fiúk, az atamán beszél!

Sosztak leeresztette a karját, megvárta, amíg csend lett. Ádámcsutkáján, amely hegyesen kiugrott a vékony nyakon, látni lehetett, hogy nagyokat nyel. Majd áthatóan kiáltása végigharsant az utcán:

– A lovakat bekötni az udvarra! Minden ember utánam, a házba!

Sarkon fordult, és Izvekovot megkerülve, megindult a tornác felé.

Odabent letelepedett az üres asztal mellé. Voronkin lehajtott fejjel kissé távolabb állt, az ajtófélfánál. Sosztak, a szokott gúnyos fintort vágta feléje:

– Így fogadod a vendégeket, gazda?

– Itt most a parancsnok elvtárs a gazda – felelte Voronkin.

Izvekov nyomban ráparancsolt, kerítsen egy vödör kisüstit, hozzon valami zöldségfélét, és vágjon le egy birkát. Voronkin nemcsak hogy ellenkezés nélkül, de szemlátomást felvidulva hanyatt-homlok rohant ki a pitvaron át az asszonyokhoz, hogy intézkedjék.

Izvekov Sosztak mellé telepedett az asztalfőre, csaknem az ikonok alá. Az atamán szótlanul kibámult az ablakon. A ház lassan megtelt az embereivel. Az idősebbek a falak menti lócákon helyezkedtek el, a fiatalabbak a kemence meg az ajtó körül verődtek össze, és egyre többen szorultak ki a pajtába, ahonnan már a milicisták egyensapkái virítottak.

Izvekov még az utcán felbecsülte, hányan lehetnek a banditák. Kevesen voltak, nem többen harmincnál. Az a gyanúja támadt, hogy nem jött el valamennyi, egy részük lesben áll valahol, vagyis csapdát készítettek a milíciának. De Novozsilov szavaiból is az derült ki, hogy Sosztaknak kevés embere van, és csak a kulákok támogatásával erős. A banditavezér, nyilván anélkül, hogy erre gondolt volna, maga vezette rá az ötletre, hogy pálinkát adasson nekik; ha visszautasítják, alighanem rosszat

forralnak; ha azonban elfogadják a vendéglátást, akkor le lehet itatni őket.

Figyelmesen nézett az egybegyűltekre.

Mindegyik kéznél tartotta a fegyverét. Felerészben katonai puskájuk volt, egyeseknek sörétes vadászfegyverük, sőt kettőnek múlt századi típusú Berdán-puskája.

– Gyengén van felszerelve a bandád – jegyezte meg Sosztaknak.

– Elég ez! Egy Makszimmal nem ijesztesz meg minket.

– Eggyel talán nem, de a háromnak nem akad dolga – ravaszkodott Izvekov, de nyomban megbánta: az emberek elhelyezkedését kísérő csizmadobogás, fegyvercsörgés egyszerre megszűnt, ahogy ezt a beszélgetést meghallották. Mindannyian megértették a szavait, és olyan csend támadt, mintha a helyiség hirtelen kiürült volna. Fenyegetéssel kezdenie nem volt helyénvaló – de Sosztak váratlanul a segítségére sietett:

– Hát ha így áll a dolog, parancsnok, nyisd meg a leszerelési konferenciát – mondta nevetve –, mi nem utasítjuk vissza a te makszimjaidat.

– Korai a tréfa, még nem kötöttünk fegyverszünetet. Ha elhoztad az embereidet, ez azt jelenti, hogy a feltételeimet elfogadtad, tehát most teljesíteni kell őket. Közös megegyezés nélkül nem jöttek volna ide.

Mindannyian az atamánra néztek, de ekkor a pitvarban levők közt mozgolódás támadt, utat nyitottak. Voronkin befurakodott a szobába, borzasan, kopasz fejebúbja csupa verejték, kezében nagy üveg pálinka.

– Kerítettem egy fél vödörnyit, parancsnok elvtárs – mondta élénken. – Amíg megisszák, még szereznek valahol a parasztok... A birkát meg már kezelésbe vették a fészerben. (Ujját hirtelen a szeméhez kapta, mintha könnyet morzsolna szét.)

Egy kislány, kék szarafánban, félénken előbújt a háta mögül, szoknyája aljából egy csomó uborkát szórt az asztalra, és ledobott egy nyaláb zöldhagymát. Az asszonyok kezdték behordani a csorba csészéket, poharakat, bögréket. Valaki öblös hangon megjegyezte:

– Halotti tor, emberek, mi?

– Leánykérő! – helyesbített hetykén egy másik.

– Eljegyzés! – kiáltotta még valaki.

– És ki a vőlegény?

– Az a vörös sapkaszegély, az kérte meg Ivan atamánt.

Sosztak felugrott. Sovány arca elsápadt, megnyúlt. Lihegett, de uralkodott a hangján.

– Aki a helyembe lép, tartsa fel a kezét!

Mindenki megdermedt. Sosztak egy pillanatig várt, majd éneklő hangon mondta:

– Az én akaratom. Én felelek érte. Tölts!

Leült, és ismét az ablak felé fordult. Töltögetni kezdtek. Az első poharat neki hozták. Odakiáltott Voronkinnak, hogy jöjjön közelebb. Az fogta a poharat, de Izvekov elé tette, meghajolva „tisztelt elvtárs"-nak nevezte, és elvigyorodott. Izvekov eltolta a poharat, fejét rázta.

Sosztak ingerkedve kérdezte:

– Utálsz minket?

– Tiltja a szolgálat – felelte Izvekov, majd kisvártatva hozzátette:

– Meg aztán nincs is még mire innom veletek.

Sosztak ismét gyorsan felállt, s meghajolt mindkét irányba.

– Igyatok, fiúk, az egészségetekre! Arra iszom, hogy a sors ne legyen nagyon mostoha hozzátok. Ahogyan megbeszéltük, úgy legyen! Az újabb viszontlátásra!

Állva, lassú kortyokkal fenékig ürítette a poharat. Sózott marhahúst meg hagymát tettek elébe. Társai is iváshoz láttak, egymásnak adogatták a vegyes ivóedényeket. Foguk alatt hersegett az uborka, hagyma. Nagyobb zaj lett, noha még mindig csak ritkán és keveset szóltak.

Sosztak Izvekovhoz húzódott.

– Miért nem fegyverezel le minket?

– Nem akarlak megalázni. Ti magatok tegyétek le a fegyvert.

Sosztak az asztalra dőlt, és lentről gyorsan Izvekov felé fordította arcát, rávillantotta kutató tekintetét.

– És aztán mit csinálsz velünk?

– Aztán mindenkit összeírunk, és holnapig hazamehettek.

– Összeírtok? . . . Igazolvány szerint vagy hogy?

– Mi az, igazolványt adtál az embereidnek?

– Minek adtam volna? A forradalom megszüntette az igazolványokat. A felvett nevünk szerint kell összeírni minket.

– Egy ember hazudhatik, de tömegben nem sikerül – mosolygott Izvekov. – Azt hiszed, nem eleget tudunk rólatok? Vegyünk például téged. A háború előtt énekes voltál, ugye?

Sosztak halkan nevetve a falnak dőlt, fogott egy hagymát, beleharapott, rágta:

– A kozlovi székesegyházban énekeltem, a kóruson. Ez igaz. – (Elgondolkozott, de nyomban komoran sandított Izvekovra.) Nem azért vadásztál rám az erdőben, mert énekes vagyok?

Feleletre várt. Izvekov hallgatott. Sosztak a mestergerendára emelte pillantását, sértődötten suttogott valamit.

– Muzikális ember vagyok – mondta sóhajtva –, sokat mondogatták nekem: tanulj, Ivan, második Szobinov lesz belőled! Bársonyos tenor hangom volt. Még ma is, ha kieresztem, hát akár a tűzbe is követnek az emberek, ha kell. A nők pedig... Ezek a lányok... De minek keserítsem magamat? Jött a háború, és katonának vittek. Nagyon bántott, hogy nem kímélték a természetadta tehetségemet. Ott aztán már vége volt...

– Mért szöktél el a fehérektől? Nem tartottak jól talán?

– Nem kell nekem, hogy tejben-vajban fürösszenek! Nekem igazságot adjanak, azt akarok, igazságot! – Sosztak csaknem ordított, és öklével fenyegetőn a mellére vágott.

– Banditának mentél, az eszer igazságodért?

– Nem azért, hanem az emberi igazságért, az enyémért meg a tiédért is, de nem a milicista igazságodért, hanem a mindenki, a világ igazságáért! – Sosztak széles mozdulattal az ablak felé intett, és éneklő hangon mondta:

– Fiúk, töltsetek! Szaporán! Senki meg ne rövidüljön! Becsületesen! Érzitek a birkahús szagát?

Csakhamar nagy zaj kavargott a szobában, asztalra került a harmadik üveg, a pitvarban dalt próbálgattak, ki puskája agyával verte a földet, ki vitát kezdett. Voronkin összeölelkezett valakivel, egy legény a fejek felett kiáltozott az asszonynépnek, hogy fussanak a pincébe, és kapargassák meg a kádak alját, nem maradt-e még valami sózott vagy savanyított ennivaló?

Sosztak váratlanul nyugtalankodni kezdett, amint a lerészegedett embereken végigpillantott, de meg nyilván saját magán is érezte az ital hatását. Megint Izvekovhoz hajolt: – Inkább fegyverezd le őket, különben fejükbe száll az ital. Ki tudja, mi történhetik. Heves vérűek.

– Ne ijesztgess – felelte Izvekov. – Inkább adj parancsot. Én nem fogok parancsot adni.

Sosztak elgondolkozott. Izvekov óvatosan figyelte – nem tudhatta, mit forgat a fejében ez a feltétlen engedelmességhez szokott, önkényeskedő bandavezér. Sokáig várni, hogy magától miként alakul a dolog, veszélyesnek látszott, de beleavatkozni talán még veszélyesebb lett volna: az emberek csak mulattak, pálinkával öntözgetve keserves búcsúzásukat. Ha megzavarja a kesergésüket, vajon nem másítják-e meg dühükben az egyszer már megfogant elhatározásukat? Izvekov úgy döntött magában, hogy még öt percig vár – meglátja, mi lesz –, és órájára pillantott. Sosztak észrevette a mozdulatát, és nyomban megélénkült.

– Izgulsz? – kérdezte gúnyos részvéttel.

– Nem – felelte Izvekov nyugodtan –, csak azt nézem, hová lett az erdei bátorságod? Ha egyszer ez a te jámbor gyülekezeted elhatározta, hogy megadja magát, akkor mit halogatod?

– Ügyes ember vagy, parancsnok – mosolygott Sosztak.

Hirtelen suttogóra fogta a hangját, de nagyon érthetően és szigorúan kérdezte:

– Mit is mondtál az erdőben, a szeretőkről? Az enyém él?

– Él. És ha végig kitartasz a szavad mellett, életben is marad.

– És mi az a vég?

– Most leteszed a fegyvert, és holnap a faluszovjetnél vallomást teszel.

– Ez nem a vég, ez csak a kezdet – dünnyögte Sosztak. Bajuszos ajka megremegett, eltorzult. Habozva kortyintott egyet a pohárból. Elhúzta a száját, de erőt vett undorán, és intett a helyettesének, aki balra ült tőle. Az áthajolt az asztalon.

– Hallgattasd el őket – parancsolta Sosztak.

A legény felállt, kissé felemelte katonazubbonya szélét, a szíjon lógó rövid tokból finn kést húzott elő, s megkocogtatta vele az üres butykost. Az emberek lassankint elcsendesedtek.

– Az atamán szól! – jelentette be komoran a legény.

Izvekov látta, hogy Sosztak nyughatatlan ujjaival a térdén dobol, majd mindkét kezét ökölbe szorítva az asztallap szélének támasztja, és erőlködve felemelkedik.

– Egy szót mondok még nektek, fiúk, és nincs többé akaratom felettetek – teljhatalmam lejár. Ideje. Akármennyit repkedjen is a sólyom a magas égben, egyszer csak leszáll a földre. Nem akartunk mi vérbe gázolni, de hét éve már, hogy kényszerítettek. Tetőtől talpig véres genny lepett. Nem félünk a haláltól, de melyikünk keresi? Elítélnek vagy megkegyelmeznek nekünk, ami volt, azon már nem változtathatunk. A háborúban mindenki az igazságot trombitálja, de csak az erő győz. Én sem altattam el a lelkiismeretemet – gondoljanak rólam, ami jólesik. Nem rablásra verbuváltalak benneteket. Ti is ahogy értettétek, úgy cselekedtetek. A hitetekért köszönet nektek, amiben vétkeztem, azért megbocsássatok!

Meghajolt, feje szinte az asztalt érintette. Senki sem moccant, szótlanul ültek, álltak, és mindenki lesütötte szemét. Sosztak körülhordozta égő tekintetét, de egyetlenegy nyílt pillantással sem találkozott, erre ő is leeresztette gyulladt szemhéját. Majd könnyedén ráütött az asztalra, meglökte, és felkapta a poharát – nem hagyta felborulni, csak épp meglocsolta a zavaros itallal a fehér deszkalapot. Kiegyenesedett, és kissé felemelte hangját:

– Rajta, fiúk, ez az utolsó parancsom.

Szárazon köhintett, arcát sötét pír futotta el, ádámcsutkája fel-le ugrált. Nehezen lélegzett.

– Adjuk át fegyvereinket a szovjet hatalomnak!

Most sem moccant egyetlen ember sem.

Sosztak lábával meglökte Izvekov térdét, szótlanul keresztülfurakodott közte és az asztal között, a kemence köré gyűlt embereihez lépett, és két karjával félretolta őket.

– Rakjátok le rendben, fiúk! Tűzfegyvert, kést, lőszert! Mindent. Rajta!

Lekapcsolta övét, lehúzta róla a tokban levő browningot, és a földre dobta. Zsebeiből két tele tölténytárat vett elő, és lehajolva, egymás mellé rakta. Sokáig babrált a derékszíján, nem sikerült végével a csatba találni. Elcsukló hangon kiáltotta:

– Vége a dalnak! Nincs atamán!

Hátralépett, de nem az előbbi helyére ült, hanem a pad végére, háttal Izvekovnak. Végigsimított a homlokán, majd összekulcsolta a kezét, és a két térde közé lógatta.

Kínos dermedtségben telt el a perc, amíg végre felállt az asztal mellől egy deres hajú, alacsony ember, szemmel láthatóan a legidősebb mind között. A kemencéhez lépett, és akkurátusan odahelyezte Sosztak browningja mellé sörétes vadászfegyverét, fején áthúzva leakasztott a válláról egy töltényekkel teletömött, ócska fehér vászontarisznyát, és reszelős hangon mondta:

– Tartsatok ki, barátaim, ha már egyszer a szavatokat adtátok! Lám, így fordul a sors, nem úgy, ahogy a vénasszony jósolta, és amilyen kártyát kihúztunk.

Az egyszerű mondás mintha bilincsekből szabadított volna ki mindenkit – az emberek megmozdultak, elszántabban lépett elő egyik a másik után, és ki dühösen vágta oda a fegyverét, ki meg békésen letette. Puskacsövek zörrentek és csikorogtak acélosan, nyírfa puskatusok döngtek, szíjak nyikorogtak és puffantak egymásra – gyorsan nőtt a puskák, pisztolyok, kardok és szablyák rendetlen halmaza. Izvekov intésére két milicista keresztülfurakodott a tömegen, és őrt állt a felhalmozott fegyverek mellett.

Sosztak helyettese utolsónak tette le fatokos Mauser-pisztolyát, és hátralépve, el akart keveredni az emberek között, de Izvekov hangosan rászólt:

– Hé, hát a kést miért nem adtad le? Meg akarod tartani?

A legény megfordult, lecsatolta övéről a kését, és az asztalra dobta, Izvekov elé.

– Dögölj meg! – préselte ki gyűlölettel a foga között.

Izvekov nem nyúlt a késért.

– Fogd és tedd le oda, ahová kell – mondta szigorúan.

A legény, mintha valaki ide-oda lökdöste volna, imbolyogva az asztalhoz lépett, és felvette a kést. Egy pillanatig hunyorogva nézett Izvekovra, majd tágra nyitotta elködösült tekintetű, mozdulatlan bikaszemét, és eléje dobbant.

Izvekov előrántotta zubbonya alól a pisztolyát. Ebben a pillanatban Sosztak felugrott, és testével eltakarta őt a legény elől.

– Golyót akarsz, ostoba? – kiáltotta.

A közelebb álló milicista a karjánál fogva elhúzta a legényt, s a kést kiütötte kezéből.

Izvekov felállt, eltette a pisztolyt. Végignézett az embereken, és – most már teljesen a helyzet uraként – megkérdezte:

– Senkinél sem maradt fegyver? Nem írják a javára, ha nem adta le.

Kicsit várt, s még egyszer körüljártatta tekintetét a szobában.

– Most hallgassatok rám! Tudtam, hogy van eszetek. Úgysem kerülhettétek el a megadást. Nem azért, mert megijedtetek. Vagytok olyan bátrak, mint a haramiák. A fehérektől ijedtetek ti meg, nem a vörösöktől. A vörösök nem vertek titeket puskavesszővel. Ti parasztok vagytok, és jól tudjátok, hogy mindőtöket eldöngetnek, ha a földbirtokosokat ismét a nyakatokra hagyjátok ülni. Azt hittétek, ha a fehérgárdistákat otthagyjátok, a földbirtokosoktól is megszabadultok. Dehogyis! A kulák is ugyanolyan földbirtokos, legfeljebb csak agyafúrtabb nála. Őérette verték félre a harangot az eszerek. Mi ellen harcoltatok? A gabonabeszolgáltatás ellen. És kinek van gabonája? A kulákok magtárai dugig vannak, nem úgy, mint a tietek. No meg az idők is megváltoztak. Levertük a fehéreket. Szibéria, Ukrajna, Kubany a szovjeteké. Nincs szükség gabonabeszolgáltatásra. El is törölték. Az eszerek harangtornya romba dőlt, a harangozótokkal, Antonovval egyetemben. Mivel csalogatnak most a kulákok? Miért harcoljatok a bolsevikok ellen?

Elhallgatott. Az emberek bizalmatlan, égő tekintete kövételőn várta, mit mond tovább – és Izvekov érezte, hogy e várakozás némaságában már nem ugyanazon a gondolaton rágódnak, amelyyel az imént vezérüket hallgatták.

Lassan felemelte karját, és kinyújtott mutatóujját szinte beledőfte a földre szórt fegyverrakásba.

– Idedobtátok a flintáitokat a szovjethatalom lábához, mert ez a láb szilárdan áll a földön. És mert tudjátok, hogy tűzzelvassal semmit el nem értek, csak bűntetteket követtek el. Titeket arra biztattak, hogy ne ismerjétek el a bolsevikokat. És mi történt? A papok, a püspökök nem ismerték el a bolsevikokat. Most már Szibériában misézhetnek a szovjetekért. Úgy látszik, kijóza-

nodtak már, a kolcsakisták után. Híveiknek azt hirdetik, hogy őszintén engedelmeskedjenek a hatalom birtokosainak, „mivelhogy a hatalmuk Istentől való", mondják az apostol szavaival. Nos, ha a papok a munkásokat és parasztokat az istenükkel állítják egy sorba, mi nem fogjuk zavarni az istentiszteleteiket. Nem ismertek el bennünket az antant miniszterek. De mihelyt a különféle külföldi hadvezéreknek valamennyi hajójukkal, tankjukkal és ágyújukkal ki kellett takarodniok Oroszországból, az antant is egyszeriben más hangon kezdett velünk beszélni. Csendben-rendben kereskedik most a szovjetekkel Anglia és Németország is, és mindegyik keleti szomszédunk. A pénz csábít! A tengerentúli kereskedő is bizonyára imádkozik istenéhez, de már nem a mi forradalmunk legyőzéséért, hanem inkább, hogy irodái minél sikeresebb üzleteket kössenek a vörös Oroszországgal.

Valami mintha megállította volna Izvekovot: az ablak felé pillantott. Régen felkelt már a nap, ragyogóan kéklett a szeptemberi égbolt, s a szél tömegével sodorta a házak felett az ősziesen aranyló első nyírfalombokat...

– A nagy vörös Oroszországgal! – fejezte be hirtelen halkan a gondolatát Izvekov, és előbbi hangján folytatta: – Mit tehettek még ti, banditák, a zöld erdőben, az árkokban, szakadékokban? Nem ismerni el a győztes bolsevikokat? Falhoz állni és meghalni a levert ellenforradalomért? Nem, ilyen ostobaságra már senki sem vehet rá benneteket. Mert a kulákok banditabőrbe bújtattak ugyan, de testestől-lelkestől parasztok maradtatok. Éles szemetek van, eleven észjárásotok, jól számot vetettetek magatokban: mi lesz veletek, ha nem jöttök elő, s nem hajoltok meg az egész becsületes nép előtt? Mert a nép már Októberben elismerte a bolsevikokat. És győzött. Szerencsétekre beismertétek a bűnösségeteket előtte. Nem úsznátok meg szárazon... Te itt (Izvekov a deres hajú ember felé bólintott) azt mondtad, hogy nem az a kártya jött ki, amelyiket a vénasszony megjósolt. Elég volt a vénasszonyokra hallgatni. Aki jósnőkhöz jár, könnyen börtönbe jut. Neked kellett volna elsőnek észre térned...

– Bocsánat! – kapta fel a fejét az összes kis ember, és még fel is ugrott a helyéről. – Engedelmével... parancsnok elvtárs uram...

– Nos?

– Kívánatos lenne tudni, miként intézkedik például a szovjethatalom aszályos nyár esetén? A nép máris éhezik, pedig a tél mellesleg még be se köszöntött.

A kis ember szűk helyen szorongott, félig ült, félig állt, a padszomszédjai között. Fejét félrebillentette, mintha valami kényelmetlen kis hasadékon akarna bekukkantani, tenyerével ajkához nyomkodta kurta szakállkáját. Egyszerre mind kíváncsian fordultak feléje. Látszott, hogy olyasféle lehetett a bandában, mint az iskolában a csintalan diák.

– Hát te az éhség ellen akartál harcolni a rozsdás vadászfegyvereddel? – kérdezte haragosan Izvekov. – Kétszeresen, háromszorosan megdolgoztatunk, hogy legyőzzük a nép nyomorát!

– De még mennyire – vágta rá fürgén a kérdező, de aztán megint csak bekukkantott a csalogató kis résen. – És még legyen olyan szíves, magyarázza meg minekünk, hogy: meg van-e most nekünk bocsátva vagy úgy kell kikunyerálni a bocsánatot? És még azt is, hogy melyik instanciánál kérjük?

– Ismételni nem fogok. Tudjátok a törvényt – felelte Izvekov. – Én teljesítettem a magam harci feladatát. Igyátok meg, ami az asztalon van, aztán, akik a közeli falvakban laknak, menjenek haza, tisztálkodjanak meg, aludják ki magukat. Akik messzebbről valók, azoknak itt fűtjük be a fürdőt. Holnap pontosan délben mind egy szálig legyetek a faluszovjetnél. De be ne csapjatok! Különben megjárjátok ...

Így értek véget Ivan Sosztak bandájának napjai.

Az utolsó óra Voronkin házában hangos mulatozással telt el. Ügyesen, testvériesen megosztoztak a felszeletelt birkahúson, töltögették a búcsúpoharakat, duhaj nótákra gyújtottak. Voronkin hol együtt fújta velük, hol sírdogált, hol a milicistákhoz törleszkedett, és óvatosan tudakolta, ép bőrrel került-e ki a veszélyes játékból, és érdemeket szerzett-e a szereplésével.

Izvekov még aznap bevitte Ivan Sosztakot a faluszovjetbe. Egymás mellett ültek a szekéren, de egész úton egy szót sem ejtettek. Csak amikor már felbukkant előttük a falu, akkor kérdezte meg Sosztak:

– Elintézed nekem, hogy láthassam ... az én rózsámat?

– Meglátod az első szembesítéskor.

– Csak belenézhetnék a szemébe – sóhajtott Sosztak. – Mindegy, hogy hol. Akár egy tyúklétrán is.

Nevetett, de hirtelen ajkába harapott, és elkomorodva, bántódottan mondta:

– Ha én nem vagyok ott, leszúrt volna a helyettesem. Megmentettem az életedet. Ezt be kell látnod.

– Zsarolni akarsz? Nem sikerül – hárította el Izvekov szenvtelenül.

– Az ördög szült téged, te érzéketlen! – dünnyögött Sosztak.

Izvekov csak mosolygott. Többet nem beszéltek. De másnap, amikor Sosztakot átadta Novozsilovnak, a bandavezér még búcsúzóul odafordult hozzá:

– Megtartottad a szavadat, hazaengedted az embereket látogatóba. Nem féltél. Az én szavamra is mérget vehetsz. Jegyezd meg: a rács nekem nem akadály, egy hónap múlva kint leszek a börtönből!

A hír, hogy a bandát egyetlen puskalövés nélkül sikerült elfogni és megadásra bírni, gyorsan elterjedt az egész járásban. A milícia parancsnokának neve ismertté vált, és egész vetélkedés indult meg érte, hol legyen ezután: visszatérjen a hadsereghez, vagy ott maradjon az új beosztásában. Természetesen a hadsereg győzött.

Innen eredt a Novozsilovval való barátsága. A búcsúestét kettesben beszélgették át, és mindent megtudtak egymásról, ami a bolsevikok között eltöltött első tíz év alatt történt velük. Novozsilov ekkor megszorította Kirill kezét, és ezt mondta:

– Most már két embert ismerek a világon, akinek egyformán hiszek. Az egyik: én vagyok, a másik: te.

Jóval később, véletlenül tudta meg Izvekov, hogy Sosztak beváltotta a fenyegetését: megszökött a börtönből, s a kihallgatásra kísérő fegyveres őrét is elvitte magával. Hogy azután mi lett vele, hogyan alakult a sorsa, arról nem hallott.

Amikor most Izvekov meglátta magát, olyannak, amilyen akkor volt, a polgárháború végén, ismét visszatért agyába a csak

az imént elvetett szó: kimenetel – vajon idején való-e már a háború kimenetelére gondolni, amikor még csak fél napja kezdődött. Nem mondta-e Lenin, hogy ma a *mai* dolgot kell elvégezni?

Lám, lám, kitől származik ez a szó: kimenetel! Lenin! Háborúban vagyunk (egyszerre eszébe jutott), és a forradalom sorsát e háború kimenetele dönti el.

A kimenetel: ez a háború feladata. Ez a háború célja, magától értetődően. Mi lehetne a háború feladata, ha nem a győzelem?

– Győzni fogunk! – fejezte be Novozsilov a felolvasást.

Nem ezzel a jelszóval hívta-e Lenin a Vörös Hadsereget életrehalálra szóló küzdelemre, amikor Gyenyikin Tulát fenyegette? Nem ő kiáltotta-e, hogy győzni fogunk, amikor Jugyenyics Petrográd kapuit döngette?

Igen, a háború első órájától fogva a kimenetelére kell gondolni, mert már a legelső órában eldől az utolsó óra sorsa, és ez az utolsó dönti el a nép sorsát. A ma dolga: a forradalom sorsa.

Ó, persze, persze, a háború felébreszti a Voronkinok szunnyadó reményét – a front morajlása kicsalja őket rejtekükből, mint az eső a gilisztákat a földből. Az Ivan Sosztakok lovon száguldoznak; nagylelkűen megengedik nekik, hogy kivezessék a lovakat a rozzant istállókból ott, ahol a Sosztak-félék pártfogókra találtak.

Ha a forradalom háborúra kényszerül, akkor harcol, de mindig csak az ellenforradalom ellen – gondolta Kirill. És hol lesz most az ő helye, amikor az ország önvédelemből fog fegyvert? Ott, ahol akkor volt, amikor a forradalom sorsa eldőlt – a Vörös Hadseregben. Sehol másutt – benne és vele.

Megpróbált az értekezlet szónokaira figyelni, akik arról beszéltek, miképpen teljesítették a nap és az adott óra feladatait. Már túl voltak a gyárak álcázásának, a város és a falvak elsötétítésének kérdésein. Már felszólalt egy katona, és közölte, hogy a helyőrség parancsnoka elrendelte a légvédelmi alakulatok készenlétének ellenőrzését. Egy politikai biztos már a járási hadkiegészítő parancsnokság személyi állományának küszöbön álló feltöltéséről számolt be, és arról, hogy gyülekezőhelyeket kell kijelölni a behívottak részére. Végül egy nagybajuszos katona-

orvos, aki hosszú fehér ujjával minduntalan a lecsúszkáló szemüvegét igazgatta, lágy hangon és a hivatalos iratok ellentmondást nem tűrő stílusában követelte: a végrehajtó bizottság azonnal rendeljen el szemlét a kórházaknak kijelölt épületekre, a tekintetben, hogy ezen épületeknek ilyen célra való alkalmassága a mozgósítási terv előírása szerint megállapíttassék.

Ekkor ismét Novozsilov emelkedett szólásra. Összefoglalta mindazt, amit a szónokok külön-külön elmondtak, és szigorúan figyelmeztetett mindenkit: ha szükséges, éjjel-nappal a helyükön kell lenniök.

– Nincsenek kis és nagy ügyek – mondta –, minden ügy nagy, ha a Haza hívó szavára végzik. Ami tegnap még polgári kötelesség volt, ma katonai kötelességé vált. Mindenünket és önmagunkat is kötelességünk odaadni a mi dicsőséges Vörös Hadseregünknek.

„A számból vette ki a szót. Osztatlanul odaadjuk magunkat a mi hadseregünknek" – gondolta Kirill. Izgatottan érezte, milyen fiatalosan cseng Novozsilov hangja, és őt is fiatalos lelkesedés fogta el.

– A szeretett Tulánk, Oroszország fegyverkovács-műhelye – folytatta Novozsilov –, nem ejt csorbát történelmi büszkeségén, hanem az ellenség feletti győzelemnek törhetetlen támasza lesz. Valamennyi intézményünk, mindenekelőtt a végrehajtó bizottságok és ügyosztályaik haladéktalanul átállítják munkájukat a katonai előírások szerint. (Novozsilov most Kirillre szegezte csillogó szemét, mint egy már előre kiszámított célra.) Izvekov elvtársra hárul a felelősség, hogy a város határain belül a katonai hatóságok minden parancsát teljesítse, bármely fegyvernemű alakulatok bekvártélyozását vagy lakóhelyeknek bármilyen katonai célra való átadását biztosítsa.

Kis szünetet tartott, félig hátrafordulva a zászlóra mutatott, amelynek súlyos ráncai, mint mozdulatlan vörös fémdarabok hullottak alá az aranyozott csillagos rúdról.

– A mi kezünk erős, mint a tulai acél. Ezt a zászlót ki nem veri a kezünkből senki ellenség, még ha háromszor olyan arcátlan is, mint a német fasiszták. Ma reggel ezen a szent lobogón a szovjet szív tüzétől gyúltak ki a szavak: halál a fasizmusra!

A terem vigyázzba merevedett, mintha közös esküt tenne. Kirill a többiekkel együtt felállt, és velük együtt tapsolt, magasba nyújtva kezét.

Novozsilov elsőnek indult meg a kijárat felé, nyomában azokkal, akik az elnöki asztal körül voltak. A terem tapssal kísérte őket, majd mindenki gyorsan az ajtó közelébe gyűlt.

Izvekov, aki az első sorban foglalt helyet, az utolsók közt ment ki. Mintha a moraj megélénkült volna, a hangok ércesebbek lettek, a mozgás meglassúdott. Az ajtóban tolongásba került, hozzá hasonlóan összepréselt és taszigált testek szorították, lökték kifelé. Így is kellett mindennek lefolynia, gondolta, a szokottnál sokkal egyszerűbben, céltudatosabban, lelkesebben.

De eszébe ötlött valami, amit nem egészen értett Novozsilov zárószavaiban – nem a vörös zászlóról mondottakban persze, nem, hanem azzal kapcsolatban, hogy őt, Izvekovot, a nevén nevezte. Ez az elkoptatott, és a magasztosan drámai pillanathoz oda nem illően köznapi szó: lakótér! Hiszen azt nem felejthette el Novozsilov, hogy ő az egész polgárháború alatt a Vörös Hadsereg komisszárja volt! Mivé akarják most tenni? Rendeleteket kiadni, meg lakásszemléket elrendelni, arra valami hadbiztosőrnagy is jó! Vagy talán azt gondolja Novozsilov, hogy egy egyszerű adminisztrátor nem boldogul a szállásmester feladatával? Akármilyen felelősséggel jár is. De hát ő, Izvekov, a hűséges, tapasztalt harcos elvtárs, csak hátországi munkára alkalmas?

Kijutott a tömegből, és már a folyosón lépkedett. Megvolt győződve róla, hogy mindjárt mindenre fény derül: az ő beosztására és Anocska megmentésére is.

Novozsilov előszobájában, a dolgozószoba ajtajánál kissé félrehúzódva, két hadnagy cigarettázott, a füstfelhő egy alacsony, telt idomú nőt vett körül, akinek orgonalila szalag fogta össze a haját, és szintén cigaretta volt a szájában. Kirill köszöntötte a titkárnőt és kérte, jelentse be Novozsilovnak.

– Novozsilov elvtárs most el van foglalva. Várjon.
– Ő hívott.
– Tudom.
– Azt mondta: a gyűlés után mindjárt jöjjek be hozzá.
– Tudom. Értekezlet van nála.

– Engedje meg, hogy telefonon beszóljak.

A két hadnagy egymásra nézett. Egyikük, fiatal legényke, vadonatúj egyenruhában, fontoskodva köhintett:

– Hiszen megmondták, hogy Novozsilov elvtársnál értekezlet van!

Kirill rábámult: ez az egyenruhás gyerkőc talán a felettesének képzeli magát? Azért-e, mert az ő zakóján nincs rangjelzés?

– Én Novozsilov elvtárs titkárnőjével beszélgetek – jegyezte meg halkan, de aztán akaratlanul felcsattant a hangja: –, és nincs szerencsém tudni, hogy ön milyen állást tölt itt be.

A titkárnő karonfogta, kedvesen megfordította, és néhány könnyed lépéssel a székekhez vezette; kis füstfelhőt fújva, félig suttogón mondta:

– A helyőrség parancsnoka van odabenn. Rövid beszélgetés csak. Novozsilov elvtárs kéri, hogy várjon.

– Meddig fog tartani? Fél óráig? No, mondjunk húsz percet, igen?... Hazaugorhatok közben? Meg kell... (Kirill megakadt, de a váratlan gondolat már világosan megfogalmazódott:)... csak átöltözöm.

Átöltözni, igen, ez az, ami még hiányzik, amit nyomban meg kell tennie. A régi zubbony és a csizmanadrágja ott pihen egy anyjától örökölt ládában. Novozsilov zubbonyban jelent meg a gyűlésen, noha ő is réges-régen nem viselte már. Most mind átöltöznek. Mind ehhez a kis fiatal hadnagyocskához lesznek hasonlók. Milyen kisfiú! És ahogy azt a megjegyzést tette! Talán hallotta már, hogy Izvekov továbbra is ottreked a maga községgazdálkodásában. Hogy őt nem szándékoznak mozgósítani. Nem engedik a hadseregbe – nem engedhetik!

„Büntetett!" – villant agyába a fájó gondolat.

Csaknem futott az utcákon, megkerülte a háztömböt, és kis iskolás fiúként kettesével véve a lépcsőfokokat, egyszuszra felszaladt az emeletre.

Kulcsa nehezen talált a zárba, aztán meg nem fordult meg benne – kihúzta, és türelmesen elölről kezdte. Közben lépések hangzottak lentről. Kizárta és kinyitotta az ajtót, de nem ment be, hanem visszatért a pihenőre, és lenézett.

Egy nő jött felfelé, kezében nagy csomó távirat. Kirill lerohant

elébe. A nő ceruzát nyújtott feléje, és ujját megnyálazva levette a legfelső táviratot. Megmutatta, hol kell aláírni, és Kirill sietősen odakanyarította a nevét.

Abban a pillanatban, amikor meglátta a címzés egymásra torlódott, elkenődött betűit, megremegett, s reménykedve gondolta: „Nem utazott el! Moszkvában maradt!" De amikor megfordította a táviratot, nyomban szemébe ötlött a jól olvasható másik szó: „Breszt . . .", s utána néhány számjegy, ezeket már meg se nézte, körmével feltépte a leragasztást, kibontotta a sürgönyt. Ez állt benne: „Kitűnően utaztam, csókollak."

A lakás távoli szobájából kitartó csengetés hallatszott. Kirill felszaladt a lépcsőn, bevágta maga mögött az ajtót, s a telefonhoz rohant. Maradjon a készüléknél, mondta egy hang, Moszkva keresi. Talán Anocska tért vissza? Könnyen lehetséges. Repülőgépen. Reggel elrepült, és már megint ott van Moszkvában. Tegnapelőtt is ugyanígy recsegett a telefon, amikor onnan hívta. Az ördög tudja, mi van ezekkel a telefonokkal! A technika! Vajon megjavítják-e valaha vagy sem?

Le akarta vetni a zakóját, vállát rángatva rázta a bal karját, kezében a távirattal, míg jobbjával a telefonkagylót szorította a füléhez. Fülledt meleg volt odabent, szerette volna kinyitni az ablakot, de nem ért odáig.

– Beszéljen! – szólt egy tisztán érthető alt.

Beszélt. Kiabált. Különféle hangok bugyborékoltak, majd egyenletes sercegés hallatszott, mintha vásznat hasítanának, lassan.

– Beszéljen! – hallotta ismét.

– De hiszen beszélek, az ördög vigye el! . . .

– Nyugalom, polgártárs – mondta a telefonos lány zavartalanul és bámulatos tisztán.

Kirill mintha magához tért volna, elhallgatott. És ekkor nagyon-nagyon halkan, mint távoli vészjelzések, megütötték fülét az ismétlődő, szaggatott szavak:

– Papa . . . papa . . . papa . . . te vagy az?

– Nágya! – kiáltott Kirill. – Én vagyok, én! Nágya!

– Mi van a mamával, papa? – most iszonyú közelből hallatszott a hangja, mintha a szomszéd szobába lépett volna be.

– Megígérték, hogy repülőgépen kihozzák – közölte Kirill, egyszerre teljes meggyőződéssel.

– Miért hozzák? Mi történt vele?

– Repülőgépre ültetik. Megígérték nekem.

– Mikor? Ki ígérte meg?

– No, ezt majd később! Egy felelős elvtárs!

– Te valamit elhallgatsz.

– Ne képzelődj. Nyugodj meg. Hogy utaztál?

– Szerzek jegyet, papa. Még ma visszamegyek. Vagy holnap. Legkésőbb holnap.

– De idehallgass, Nágya! Ne hebehurgyáskodj! Miért? Miért jönnél haza?

– Tulát adom!

– Nágya, hallod?

– Moszkva van a vonalon.

– Moszkvával beszélek! Ne bontson szét – kiáltotta Kirill. – Nágya! Nágya!

– Izvekov elvtárs? Maradjon, kapcsolom Moszkvát.

– Ez már mégiscsak felelőtlenség! Követelem, hogy ne kapcsoljon szét!

– Átkapcsolom közvetlenre . . .

Valami pattant a kagylóban, mint egy kiégett villanykörte. Nágya kétségbeesett hangocskája ismét felcsengett, mint végtelen messzeségből jövő hívójel:

– Papa! . . . Papa! . . . Hallasz engem? . . . Pa . . .

De már az ismerős, nyugodt alt tagolta:

– Előfizető van a készüléknél. Beszéljen!

Lassú, nyugodt férfihang szólalt meg:

– Izvekov elvtárs? . . . Szervusz! Ragozin háborgat téged . . . Igen, Pjotr Petrovics. Nem ismertél meg? . . . Igen, elég régen . . . Nem, eszem ágában sem volt megfeledkezni rólad. Mindenről tudok. Azt is tudom, hogy épp most jöttél haza a gyűlésről . . . Igen, Novozsilov telefonált. Mi történt a színésznőddel?

Ez volt az a kérdés, amit Kirill már várt, mihelyt Ragozin azt mondta, hogy esze ágában sem volt megfeledkezni róla. Különös módon két érzés keresztezte egymást a szívében: az öröm és a rettegés, hogy megvalósíthatatlan. Üvölteni szeretett volna

kínjában. De uralkodott a hangján, és halkan elmondott mindent, amit mondhatott, bár jól tudta, elég egyetlen szó: Breszt...

– Megteszek mindent, amit lehet. Ígérem – felelte Ragozin. – Légy erős! Novozsilov azt mondta, nagy feladatot bíztak rád. Dolgoznod kell. Igen, te megbirkózol vele, tudom. Minden jót, öreg barátom. Sok szerencsét! Szervusz!

– Köszönöm! – felelte Kirill.

Hozzá akarta még tenni: ölellek! – régi szokása szerint, de hallotta, hogy letették a kagylót.

Igen, tiszta szívből megölelte volna Ragozint. Ha nem is az öröm, de a remény megszületett szívében.

Kinyitotta az ablakot, és beszívta a meleg, de friss levegőt, amely az udvaron álló kőrisfa dús lombjáról áradt.

Érezte, hogy nyugalom tölti el. Csak a kétségbeesett hívó hangocska visszhangzott még a lelke mélyén:

– Papa!... Papa!...

És ujjai még egyre sodorgatták a távirat felpöndörült sarkát.

1

Anna Tyihonovna Bresztbe érkezése meglepetés volt a Moszkvából jött színtársulat számára. Csupa fiatalból állt ez a társulat, csaknem valamennyien most végezték el a színiakadémiát. Régi színész csak kettő-három akadt közöttük, ezeket szűk körben „öregek"-nek nevezték. Közvetlenül az elutazásuk előtt megbetegedett az a színésznő, aki az új társulat kis repertoárjában a főszerepeket játszotta. Felborult a munkaterv – a színháznyitás, a próbák, a premier, a kiadások és bevételek előre kidolgozott programja –, a színház örökké lázasan lüktető, bonyolult élete, amelyről az egyszerű néző, miközben a helyéről hallgatja egy ragasztott pofaszakállas ember nevezetes mondatát: „A hintó előállott", nem kíván tudni, és nem is kell tudnia. A társulat terve füstbe ment, a hintó nem állhatott elő.

Ulina ebben az időben Moszkvában volt – ott akarta eltölteni nyári szabadsága egy részét, és odavárta Nágyát, aki barátnőjéhez készült, egy Moszkva környéki nyaralóba; a két lány közösen szándékozott egyetemi felvételi ügyeit intézni.

Anna Tyihonovna ottléte első napját azzal töltötte, hogy ideoda szaladgált az utcákon, benézett az üzletekbe, csodálkozott, hogy Moszkvában „minden van", eperparfét evett, vásárolt egy féltucat képeslapot, mind a Kreml ugyanegy tornyáról, s a szájtátók csoportjában végignézte, hogyan bírságol meg a rendőr egy szalmakalapos, dilettáns sofőrt.

Amint a Mohovaján átment, összetalálkozott legkedvesebb

színésztársával, Glikerija Fjodorovna Okonnyikovával, vagyis Lika nénivel, aki valamikor melegen pártfogolta. Lika néni Alekszandr Pasztuhovval volt. A találkozás az úttest közepén zajlott le, a megrekedt gyalogosok tömegében, és Lika néni, ahogy megölelte, nem engedte ki a karjából, míg jobbról-balról autók robogtak el mellettük, és gyalogosok álltak összeszorulva. A két színésznő e néhány perc alatt vagy ötször csókot váltott, megbeszélték, hogy másnap találkoznak, és Lika néni bemutatta Ulinának Pasztuhovot. Anna Tyihonovna elmondta, hogy játszik a darabjaiban, és hogy – erre persze Pasztuhov nem emlékezett – Szaratovban már találkoztak.

– Maga akkor még pöttöm kislány lehetett! – állapította meg Pasztuhov. – Nem jártam ott már vagy huszon . . . bocsánat, hány éve is?

Lika néni leintette:

– Minek azt számolgatni! Ő most is ugyanaz, aki volt, az én kedves Anocskám!

A sárga jelzésre egy hosszú, csillogó gépkocsi szinte súrolta a tömeget. Anocska felkiáltott: elgázolnak!

– Hova gondol! – mondta Pasztuhov a legnagyobb lelkinyugalommal. – Idegeneket gázoljunk?! Még a moszkvaiakat sem tudjuk mind elgázolni.

Elmosolyodott, és szívélyesen meghívta Ulinát a nyaralójába.

A lámpa szabadot jelzett, a tömeg megmozdult, a két színésznő még egyszer összecsókolózott; Pasztuhov, amikor már elbúcsúzott Ulinától, még visszafordult, látta, hogy az asszony is visszanéz, odakiáltott neki:

– Lika néni elhozza hozzám! – és fejét kissé felemelve a foga között odaszólt: – Hozd el, Lika néni! Remek kis művésznő! . . .

Ulina kitűnő hangulatban ment haza a szállodájába; máris elkezdődött a mozgalmas élet, találkozásokkal, városkörnyéki látogatásokkal, új ismeretségekkel – szóval, a benyomásoknak az a tarka egyvelege, amelyet a vidéki városokban nélkülözött, különösen pedig Tulában, ahol az előző évadban játszott.

Amint a hallba belépett, két férfi, mintegy vezényszóra lekapta előtte a kalapját – nyilván régen vártak már rá –, és egyikük hadarva rákezdte:

– Drága lelkecském, Anna Tyihonovna! Micsoda öröm, micsoda boldogság, becsületszavamra! Hány éve már, drágám, és nem változik, ugyanolyan elbűvölő, egyszerű, könnyed, ragyogó, ezzel a páratlan mosolyával... Ugyanúgy csillog a szeme, emlékszik, azt mondogatták magáról: Anna Ulina szemében kiolthatatlan fény ragyog! Becsületszavamra! Ismerkedjenek meg, lelkecském, ez az én... a mi színházunk igazgatója. Mit is mondjak! Micsoda színház az!? Majd meglátja, becsület... Hányas a szobája, drágám? Tíz-tizennyolc, igen?...

Ulina nyomban megismerte ezt az embert, akit a tapasztalt színházi emberek a „Ne legyek Misa" gúnynéven emlegettek, és mivelhogy ebben a pillanatban minden tetszett neki Moszkvában, szívesen átengedte a kezét, hogy megrázza, szorongassa, és cuppanós csókot nyomjon rá.

– Menjünk fel a szobájába, drágám, nagy-nagy kérésünk van, csak öt percre, egy pillanattal sem tovább! Elmondok magának egy reális hírt, de tele romantikával! No, épp itt a lift! Gyorsan, drágám, mi értékeljük a maga szabadságának minden másodpercét, tudjuk, hogy pihen, tudjuk, hogy a tulai színház bezárta kapuit, hogy még egy idényre ottmarad, hogy Szaratovba hívják, Szverdlovszkba hívják, de Tulát választja, és ezt mi, lelkecském, nagyon is jól megértjük: a férj, a család, a helyzet a városban – mit tehetne mást? Vigyázat: az ajtó! Húzódjon közelebb hozzám. Így ni! Itt is vagyunk. Mindent tudunk magáról, drága Anna Tyihonovna, mindent, mindent!...

Valóban mindent tudott. Ha a színházi titkárkodás mesterség, úgy ő e mesterség hivatott művelője volt. Lomha színházgályák vezetése pénztelenség és bukások szirtjei közt; küszködés a bevételért, a színlapért, harc a színészekért – nem a művészeti vezető, hanem a közönség ízlése szerint, a repertoárért –, nem a vezetőségnek adandó jelentés céljából, hanem hogy sikert érjenek el; éjjel-nappal munka, lelemény, ötletesség, viták, sértődések, rettegés, kívánságok teljesítése, és végeredményben mindeme gyötrelmek szeretete, némi irigykedés a színészek dicsősége miatt és a színpad kissé túlzott imádata – senki sem mondhatja, hogy ez könnyű kenyér, s hogy ennek a mesterségnek nincsenek meg a maga fortélyai. Ulina e régi ismerőse nem mindig helye-

selhető tulajdonságaival szerezte népszerűségét. De példaként emlegették, ha egyik tulajdonságnak a másikba való átcsapásáról esett szó: életében annyiszor cserélt színházat, már nem akadt olyan, ahol ne lett volna otthon. Mihelyt új színházhoz tették, nyomban odatartozónak érezte magát, olyannyira, hogy már nem tett különbséget az enyém-tied között. Rendszerint botrány kísérte leváltását, de ha eltávolították, sajnálkozva emlékeztek vissza rá.

Amíg a lift felfelé ment, Anna Tyihonovna jókedvűen hallgatta a teljesen értelmetlen hadarást. De alighogy beléptek a szobába, és leültek a kis zöld plüssfotelekre, az ugyancsak zöld kép alá, amely így szerepel a szállodák leltárában „Siskin erdő, 90×60", érezte, hogy jókedve elhagyja.

A színházi titkár arca gyötrődő kínt tükrözött; elsápadt, amitől beretvált orcája egyre kékebbnek hatott. Egyik lába a fotelről lecsúsztatva térdben behajlott, és lakkcipőjének hegyével a szőnyegre támaszkodott – mint a hősszerelmes, amikor a színpadon szerelmet vall. Égő szemét Ulina arcára szegezte. Halkra fogott hangja remegett.

– Anna Tyihonovna – kezdte el-elfúlva –, mentsen meg minket! Bajban vagyunk! Tudja, micsoda ügy pusztul el?! És milyen történelmi szakaszban! Milyen fontos központban! Egy nagy politikai jelentőségű határvárosban, kedveském! Ha fel nem gördül a függöny a kitűzött időben, mehetek a börtönbe!

Feltartóztathatatlanul ömlött belőle a szó, egyszeriben elmondott mindent, ami véleménye szerint kellett ahhoz, hogy Ulinát a breszti utazás múlhatatlan szükségességéről meggyőzze; ékesszólóan méltatta a tehetséges fiatalokat, akik rózsás reményeket fűztek ezekhez a társulatuk jó hírnevét megalapozó napokhoz; esküdözve bizonygatta, hogy csupán két szerep eljátszását kérik Ulinától, méghozzá éppen olyanokét, amelyekben páratlan sikert aratott, és mindössze csak öt fellépésről van szó, s hogy ez lesz az ő útravalója e fiatal tehetségek számára, és egyúttal a színművészet hatalmas fejlődésének tanúbizonysága a szívünkben olyan drága közönség előtt, ebben a gyönyörű városban, amelyet csak nemrégen csatoltak vissza Szovjet-Belorussziához.

Egy percre volt csupán szüksége ehhez a tárgyat teljesen ki-

meritő s a maga nemében ragyogó beszédéhez, és ez alatt a perc alatt nem engedte, hogy Anna Tyihonovna kimondja azt az egy szót, ami az ajkán lebegett.

Ulina felállt. A titkár tudta: most harc következik, felső zsebéből pettyes zsebkendőt vett elő, megtörölte ajka körül a nedves fényű kékséget, és mintha azt akarná mondani: nem hátrálok, még ha lenyakaznak is – így fejezte be:

– A színház sorsa a maga kezében van!

– Ugyan miért? Ha csakugyan olyan kitűnő társulat, kell dublőzüknek lennie ezekre a szerepekre – mondta Anna Tyihonovna.

– Nem hiszek a fülemnek! Nem hiszem, hogy ilyet hallhatok a maga szájából! – kiáltott a titkár. – Hogy egy új színház megnyitásakor dublőz játssza a főszerepet! Lelkecském, ne, ne beszéljen így! Miért teszi ezt? Nekem szívem van. Én érző ember vagyok. Miért?...

Ulina az ablakhoz lépett. Kitárult előtte Moszkva, füstös messzeségeivel. Az összegabalyodott utcák rendetlenül elszórt másmás színű háztetőire a magas épületek hosszú alkonyi árnyai terültek. Az égetően forró júniusi nap heve még nem csökkent. Itt is, ott is sápadt szürkén gomolygott a meglocsolt forró asztfaltról felszálló pára. Aranyfényű kis porfelhők csillogtak. Mélyen az ablak alatt, az egyetem árnyékában a lovarda lapos épülete nyúlt el. A Kreml falát ölelő kert mentén, amelyet vörösre festettek a napsugarak, meg jobbra a téren is picinyke gépkocsik szaladgáltak. Minden játékszernek tetszett a magasból, a járdákon gyalogló emberek fürgén szedték művégtagnak ható, kurta kis lábukat.

Ulina Pasztuhovra gondolt, sima, borotvált két orcájára, amelyeket az áll mintegy talapzatként támasztott, a csaknem szigorú arc feltűnő mosolyára. A jóságos Lika nénire gondolt, számtalan sok kedves ráncára, a szemében bujkáló huncut, kedves pillantására. Elutazzék Moszkvából, a pihenőjét megszakítva, még mielőtt barátai közül bárkit is látott volna, mielőtt még Nágyával a múzeumokban és parkokban járhatna, s hallhatná, amikor először nevezi magát a lánya egyetemi hallgatónak – ezt a boldogságot, melyet ő nem ismert meg –, ugyan miért tegye ezt?

Biztos volt benne, hogy megtagadja a kérést, hogy már meg is tagadta, nem utazik – de e gondolatmenetét egyetlenegy mozzanat mégis megzavarta: adva van egy színtársulat, amely még meg sem kezdte a munkáját, bizonyára gyámoltalan, de minden vágya, hogy megmutassa, mit tud, mohón epekedik, hogy felkeltse a közönség figyelmét, tündököljön előtte és talán magával ragadja – hová? Hej, hová akarja ragadni a fiatalság, hová akarta magával ragadni a nézőket fiatalkorában Anocska is? De hiszen nem is olyan régen volt ez, hiszen még most is fiatal, igazán boldognak érzi magát az olyanok közt, amilyen ő maga is volt, szinte csak tegnap! Tegnap még ő is ügyetlen volt, de lélekben merész, még félszeg, de képzeletben tökéletes, remek. Ma ő taníthatna meg másokat, miként kell a színpadon élni – megvan hozzá a tapasztalata, és megvan a tanítókedve, amely általában éppen az ő korában jön meg és teljesedik ki, mert már küszöbön az, . . . nem, nem, semmi sincs a küszöbön, hanem amikor a fiatalság erőinek teljében van, és megértek ezek az erők, mint aratásra a termés.

Elnézte Moszkvát, és arra gondolt, hogy nem kell elutazni, és a világért el nem utazik, de ha mégis rászánná magát, akkor csakis ezekhez a zöldfülű fiatalokhoz utaznék, akik még egyetlenegy darabot sem játszottak el közönség előtt.

Zuhanás hallatszott a háta mögött, a szőnyeg tompította zaját. Hirtelen hátrafordította fejét. A még egyre könyörgő színházi titkár, a síkos plüssön leszánkázott a földre, és most térden állt.

– Bocsásson meg – szólt gyorsan Ulina –, úgy viselkedik, mint egy . . . Ez már bohóckodás!

– Istenem! Miért, miért! – sóhajtott a titkár, és két tenyerébe fogta arcát, mintha mosdana.

– Sohasem hittem volna, hogy ennyi év alatt még mindig nem szokott le az efféle komédiázásról!

A titkár visszaült a helyére, de még mindig tenyerébe temette az arcát, és meggörnyedve, valahogy nagyon panaszosan, alig hallhatóan vinnyogott.

– Mit képzelt? Én csak úgy fogom magam, s elrepülök, isten tudja, hová? – mondta Ulina fel-alá járkálva, és minden kérdés

után megállt. – Miért éppen én játsszak együtt ezzel a teljesen ismeretlen társulattal? Nem elég magának egész Moszkva, hogy egy most végzett kis színésznőnek helyettest találjon? És ha nyaralni mentem volna a lányommal, vagy otthon ülnék Tulában? Mit csinálna akkor, feloszlatná a társulatát?

Az igazgató előtt hirtelen megállt.

– Maga miért nem szól egy szót sem, igazgató elvtárs? Igaz, amit itt elmondtak nekem, vagy csak mese?

– Igaz, Anna Tyihonovna, sajnos, igaz – erősítette meg az igazgató bánatosan lágy hangon.

Beteges külsejű ember volt, aszott szája körül komor vonás, szelíd szeme szinte egészen fakó. Talán a titkár erőszakossága zavarta, vagy eleve reménytelennek vélte a rábeszélést, és inkább meg sem kísérelte, avagy megfontolt taktika vezette – de mind a hangja, mind szerény magatartása csakis a balszerencséjébe való csüggedt belenyugvást fejezte ki, s egyúttal tudomásul vételét, hogy Anna Tyihonovnát nem tudják megnyerni ügyüknek.

– Noha merész gondolat volt, hogy magát meghívjuk, tisztelt Anna Tyihonovna, azért korántsem véletlen szülte. Ma kellett volna Bresztbe repülnöm, de reggel telefonáltunk Tulába, és ott közölték velünk, hogy Moszkvában van. Ittmaradtam. A fiatal elvtársaktól származott az ötlet, hogy talán játszana a mi színpadunkon. Mindannyian még főiskolás korukban látták magát a moszkvai fellépésein. A mi megbetegedett, hogy úgy mondjam, primadonnánk pedig, a maga lelkes rajongója, kitüntetéssel végezte el a színművészeti főiskolát. Hát így állunk. Felelős missziót töltünk be, a helyzetünk pedig, amint látja, teljesen kilátástalan.

Ulina ismét az ablakhoz lépett. Egyáltalán nem leplezte felindultságát, az igazgató pedig, a hátára meredve, folytatta szívbemarkolóan szomorú beszédét.

– Helyettesítés, így kegyeskedett mondani. Hát nem tudjuk mi, mit jelent Ulina? Megtisztelő részvétel, vendégszereplés – ebben bátorkodtunk reménykedni. Ha ilyen megtiszteltetésben részesítene, kötelességem megtartani az ígéretet: öt előadás. Nem több.

A titkár nyomban megélénkült, egy kézlegyintéssel elhallgattatta az igazgatót, és először suttogott, majd hangosan folytatta:

– Négy... Négy! Eggyel se több!

– Meggondolom – felelte Ulina.

– Ne gondolkozzék! – A titkár izegni-mozogni kezdett. – Nincs idő rá, Anna Tyihonovna, lelkecském, nincs idő a gondolkodásra! Ez katonaváros! Mikor gondolkodhatnánk?

– Megtanácskozom.

– Kivel, kedves? Kivel tanácskozik? Bresztről van szó!

– Holnap találkozom Okonnyikovával, és megbeszélem vele.

– Lika nénivel? – rikkantott a titkár. – Miért holnap? Most, rögtön!

– Megállapodtunk vele. És különben is . . . most nincs otthon.

– Úristen! – kiáltott a titkár. Felpattant, és a telefonhoz rohant. Egy pillanat alatt fellapozta kopott noteszát, tisztelettel a kis telefonasztal fölé hajolt, tárcsázott, és megváltozott, kissé mesterkélt hangon szólt:

– Beszélhetnék Glikerija Fjodorovnával? . . . Ó, maga az? Bocsásson meg Glikerija Fjodorovna, nem ismertem meg a hangját . . . Ó, épp csak most érkezett haza? Elnézést kérek! Anna Tyihonovna Ulina szeretne magával beszélni . . . Igen, igen, úgy van, a maga Anocskája . . . Átadom a kagylót.

Kiegyenesedett.

– Anna Tyihonovna! Glikerija Fjodorovna várja a telefonnál.

Ulina mosolyogva vállat vont. A titkár fenségesen az ablakhoz lépkedett, hátratette kezét, és két ujjával szaporán dobolt a csuklóján.

Anna Tyihonovna elmondta Lika néninek, milyen támadás érte a mohovajai találkozásuk után, nyomban hozzátette, hogy természetesen esze ágában sincs elutazni, és borzasztóan örül a holnapi találkozásnak. Biztosra vette, hogy Lika néni nem ereszti el őt Moszkvából, csak nevetni fog vele együtt a térden állva könyörgő színházi titkár mulatságos történetén. De legnagyobb meglepetésére Glikerija Fjodorovna belesóhajtott a telefonba, és csaknem sírva bizonygatta, hogy Anocska odautazása nagy jótétemény lenne a bámulatosan tehetséges fiúk és leányok, az elbájoló breszti társulat számára. Lika néni ugyanis – mint kiderült – ott elnökölt a főiskolai záróvizsgájukon, és a most megbetegedett színésznő Csehov: *Három nővér*ében Másа alakításával különösen emlékeztette Anocskára, és ezt holnap okvetlenül el akarta mondani neki.

Olyan megindítóan ecsetelte mindezt, hogy Ulina félig-meddig tréfásan megkérdezte: nem beszélt-e össze a breszti igazgatósággal, mire azt felelte Lika néni: „Dehogy, szó sincs róla, esküszöm neked!" Ez a beszélgetés, miért, miért nem, nagyon fellelkesítette Anna Tyihonovnát – azzal az ígérettel fejezte be, hogy még gondolkodik a dolgon.

Amíg beszélt, a titkár egyre serényebben dobolt ujjaival, most már mind az öttel. Ulina letette a kagylót, és a férfi arcába nézett; ez az arc túláradó boldogságtól sugárzott, Ulina elnevette magát.

Később bevallotta: sohasem tudta megérteni, miféle ördög bújt bele abban a pillanatban, és kényszerítette, hogy hirtelen kimondja a két kis kurta szót:

– Rendben van!...

De ettől a perctől fogva ismét ahhoz a fontos gépezethez tartozott, amelyhez tartoznia sokszor nagyon örvendetes volt a számára és sohasem terhes.

A titkár a győzelmet kizárólag a maga zsenialitásának tulajdonította, így hát a legfennköltebb stílusra tért át, amire csak képes volt.

– Túlzás nélkül állíthatom, hogy ma nagy napunk van – kezdte. – Drága Anna Tyihonovna! Egy fiatal festő képe is műremekké válhat, ha a mester keze csak egy ecsetvonást tesz rajta. Ezt jelenti nekünk a maga nagylelkű gesztusa. A mi sokat ígérő színlapunkon felragyognak a betűk: „A köztársaság népművészének vendégszereplésével..." és Breszt elesett. Bevettük.

Mélyen meghajolt Anna Tyihonovna előtt, és ezzel a látogatás ünnepélyes része befejeződött. Sebtiben felsorolta, mit kell még az igazgatónak az elutazás előtt elintéznie, és olyan ügyesen beszélt, hogy Anna Tyihonovna a róla való figyelmes gondoskodásnak vélte szavait, az igazgató pedig utasításnak vehette, mindamellett egy cseppet sem sértették a tekintélyét. Majd megmentőjüknek nevezte Anna Tyihonovnát, karon fogta az igazgatót, és mielőtt a szobából kilépett, meggyújtotta a villanyt.

– Mit csinál? Még egészen világos van! – mondta Ulina ismét felvidulva.

– Bocsánat: megszoktam a szállodákban. Kiírják ugyanis: „Távozáskor kéretik a lámpát eloltani..." Két óra múlva elhozom, lel-

kecském, a szerződést, aláírás végett, és az előleget az útiköltségre. Pontosan tizenegykor. Ne legyek Misa . . .

Anna Tyihonovna éjjel telefonon beszélt a férjével. Rosszul lehetett hallani – talán nagy viharok voltak valahol –, de Izvekov megértette, hogy Anocska váratlan kiruccanása kilenc-tíz napig fog tartani, ő pedig érezte a férje hangján – nem annyira a füle fogta fel, inkább mert ismerte a hangulatait –, hogy helyesli az elhatározását. Úgy tetszett neki, világosan hallja, ezt a mondatot: „Elunhattad magadat itt Tulában velem . . ." meg a jóindulatú kurta nevetését. Azonnal írt neki. A levelezőlapon rendre beszámolt Lika néni áradozásáról a fiatalokkal meg az új színházzal kapcsolatban, és három felkiáltójelet tett a pajzán fenyegetés után, majd megnézi mivel büszkélkednek manapság a színiakadémiák. Bántotta, hogy öccse a távollétében tartotta a lakodalmát, s elhatározta, nem küld üdvözlő táviratot, de nekik is írt egy képeslapot, aztán még egy harmadikat Nágyának: megígérte, ha Brestből visszatér, ottmarad vele Moszkvában.

Majd hozzálátott, hogy bőröndbe rakja a ruhákat, amelyek még ki sem lógták magukat a faliszekrényben.

A színházi emberek, ha szükség van rá, törhetetlen energiát tudnak kifejteni, és az akadályok leküzdésében csupán az állam fegyveres erőihez hasonlíthatók. Anna Tyihonovna reggel repülőgépen ült, térdén tartva kézitáskáját, benne a breszti utazásra szóló határsáv-igazolvánnyal, mellette pedig, oldalra billent fejjel, s nyitott szájjal aludt a breszti színház titkára.

Nem mondhatni, hogy Ulina váratlan megérkezése különösebb feltűnés okozott Bresztben. Azokhoz a színészekhez, zenészekhez, énekesekhez és táncosokhoz, akiket a város látott és hallott az utóbbi másfél év alatt, a Vörös Hadsereg bevonulása óta, mindig jöhetett még egy-kettő, de meg is tudtak lenni nélkülük. A városiak túlságosan is telítve voltak művészettel, és a szállodákban például egyáltalán nem szándékoztak Ulinát vendégszeretetükkel megörvendeztetni. A szobáért vívott csata, amelyet Anna Tyihonovna színházi gyámja a szálloda katonai parancsnokával vívott, a fegyveres erők javára dőlt el. Ulinának be kellett érnie a megbetegedett színésznőnek lefoglalt szobával egy magánlakásban.

Anna Tyihonovna, miután megtekintette új lakóhelyét, nevető szemével a színházi titkárra kacsintott, és szándékosan lehalkított hangon – nehogy hosszú beszélgetést indítson meg, és mielőbb magára maradjon – azt mondta:

– No hát, mit tegyünk. Ha már helyettesítek, hát helyettesítsek mindenütt.

Egy kis papírszeletre gyorsan odafirkantott egy rövid táviratot a férje számára, és megkérte a titkárt, hogy még aznap este okvetlenül adja fel.

Tetszett neki a szoba. A nyitott üvegajtón egy kis teraszra léphetett ki, onnan néhány lépcsőfok a kertbe vezetett. Egy vén ezüstnyárfa lombja sátorként borult a ház fölé. A kis pad az elnyílt, barna fürtös orgonabokrok tövében, két három sor margaréta a frissen locsolt, jószagú ágyásokban – mindez a kis tulai udvart juttatta eszébe, amely már nagyon a szívéhez nőtt.

Útitáskájából könyvet vett elő, és olvasás nélkül elüldögélt a kertben alkonyatig, hallgatta a kerítés mögül csilingelő gyermekkacajt, s a város távoli, elhaló moraját.

Amikor a házba visszatért, már lámpát kellett gyújtania. Ismét nekilátott a ruhái kicsomagolásának, mint előző reggel Moszkvában, megrázogatta őket, méregette, melyik szorul vasalásra, és melyiket akaszthatja be vállfán az ódivatú diófaszekrénybe.

Félénk kopogtatás hallatszott az ajtón. Anocska rést nyitott rajta. Szállásadónője, az ajtófélfának támaszkodva, bedugta fejét a szobába, és lengyelesen zöngés orrhangon halkan jelentette:

– Madám, vendége érkezett.

– Ki az?

Az asszony közelebb lépett.

– Bejött, és itt áll – suttogta.

Ulina kitárta az ajtót.

A vidékies ízlésű szalonnak berendezett szobában, a bronz falikar alatt, amelyen két világoskék, liliomos lámpaüveg fénylett, feszes tartásban egyenes, szép öregember állt. Ősz haja a lámpafényben hullámosan kéklett barna homloka felett. Jól vasalt, de kopottas, könnyű nyerssselyem öltönyt viselt. Két kezében, a mellére szorítva, rózsaszínű papírosba csavart palackot tartott.

Ulina keresztbe tette két karját, s a vállát markolta.

– Cvetuhin! – suttogta alig hallhatóan, majd hirtelen felkiáltott: – Jegor Pavlics, kedvesem!

Egyikük sem bírt helyéről elmozdulni. A férfi egészen komolyan kezdte:

– Most közölték velem az utcán, hogy téged elraboltak Moszkvából. Ha szabadítóra van szükséged, íme, a lovag.

Hangja olyan ismerősen – úgy tetszett –, fiatalosan csengett. Ulina odafutott hozzá. Összecsókolóztak, a hagyomány szerint: háromszor.

Anocska bevezette vendégét a szobájába. Cvetuhin körülnézett.

– Ó–ó – szólt jelentősen elnyújtott hangon –, úgy látom, neked . . . nagyon kedveznek itt.

Letette az üveget az asztal közepére, és megkérdezte:

– Nincs kifogásod ellene?

Szótlanul, hosszan néztek egymás szemébe.

– Anocska – mondta a férfi.

Ulina szaporán lélegzett, a tekintete egyre jobban megfényesedett.

– Nem tudom, Jegor Pavlovics . . . nem tudom . . . de már régen nem voltam ilyen boldog!

Cvetuhin halkabban ismételte:

– Anocska! . . .

Könnyű neszre lettek figyelmesek, s a nyitott ajtó felé fordultak. A háziasszony készséges, cinkos mosollyal kérdezte:

– Teát hozzak az uraságoknak?

– Az uraságoknak két borospoharat! – felelte Anocska szinte énekelve; megfogta Jegor Pavlics könyökét, és mind a ketten felkacagtak, olyan mellet dagasztó nagy élvezettel, ahogyan nagyon régen nem nevettek már.

Húsz év alatt, azután, hogy Anna Tyihonovna elhagyta Szaratovot, és egy hadsereg-színház tagjaként a frontra indult, csupán egyszer találkozott első színpadi mesterével.

Moszkvában átutazóban, amikor a Művész Színház pénztára előtt sorban állt, felfigyelt a kis ablakhoz lehajló fejre. Félig még szurokfekete volt a haj, és a más válla felett látszó homlok szarvasbőrszerű, tompa barnasága olyan jellegzetes, hogy Ulina tüstént a nevén szólította Cvetuhint.

Cvetuhinnak jutott az utolsó jegy, ami valami csoda folytán az esti előadásra még megmaradt, és aznap éjjel tovább kellett utaznia Moszkvából. Mind a ketten vágytak rá, hogy kellően kibeszélgessék magukat, s nem maradt más hátra, bementek a kis művészkávéházba, szemben a színházzal egy épület alagsorába ... Konyakot, limonádét, gyümölcsöt rendeltek, és egy jó óra hosszat csevegtek.

Ez az óra megmutatta, hogy sokban közel állnak egymáshoz. Cvetuhin kissé oktató hangja cseppet sem zavarta Ulinát, az immár magabiztos színésznőt, aki azonban még ma is meghallgatta a tanácsokat – tíz közül talán egy arra indította, hogy játékstílusát vagy művészi felfogását felfülvizsgálja. Cvetuhin kinyilatkoztatásai inkább a többi kilenc kategóriájába tartoztak, elereszthette őket a füle mellett. Csakhogy ez az ember indította el Anna Ulinát a színészpályán, és ő nézte gyönyörködve az arcát, amikor Anna Parabukina új színésznevét elolvasta a színlapon, és titkos elragadtatással állapította meg: ez én vagyok!

A kávéházban kevesen voltak. A keményített bóbitás, rövidhajú pincérnők nesztelenül suhantak ide-oda könnyű, sarkatlan „topánká"-jukban, csendes gondtalansággal rakosgatták az asztalokra a hagyományos két-két kis és nagy talpaspoharat, és néhol könyörületes gyors ujjmozdulatokkal megbiztattak egy-egy utolsó óráját élő, hervadt kis szegfűt.

Hihetetlen, de egyetlen mesterségben sincsenek kiveszőben, és aligha vesznek ki valaha is azok az elemi munkamódszerek, amelyeket a mester egyszer és mindenkorra belevert a tanulójába.

A színész a színpadon ugyanolyan ösztönösen alkalmazza őket, mint ahogy a pincér asztalt terít. Itt nincs helye vitának, és mindenféle merészség kárba veszne – egyszerűen tudni kell letérdelni a hősnő előtt a közönség szeme láttára, mint ahogyan az étteremben felszolgálni kell tudni. A viták ott kezdődnek, amikor felvetődik a kérdés: milyen közönséget szolgál a színész, vagy (ami ugyanaz) kinek kell a tányér levest odaadni.

Cvetuhin és Ulina, tanító és tanítvány, más-más nemzedék tagjai, a forradalom előtti színház neveltjének vallották magukat, de testestől-lelkestől a szovjet színpad hívei voltak – egyik azért, mert a régit mindig szűknek érezte, a másik: mert élete az új színházban kezdődött. Lehettek persze ellentétek kettejük között, de e moszkvai találkozásuk alkalmával túlságosan sokat kellett önmagukról elmondaniok, és, ami fő: a legelső pillanatban olyan gyengéd érzés támadt bennük egymás iránt, amit egyikük sem várt.

A kis kerek asztal felett koccintottak. A férfi könnyed kézmozdulattal szájába öntötte a pohárka konyakot, Ulina csak alig ivott belőle, és kivett a tálból egy almát.

– Itt egy gyönyörű – mondta, látva, hogy Cvetuhin is válogat az almák között, és odakínálta a magáét.

Cvetuhin tenyerébe szorította Anocska ujjait az almával együtt. Ulina nem húzta el a kezét. Pillantása felfénylett, és mind a ketten egyetértően bólogattak annak jeléül, hogy ugyanazt érzik.

– Még inkább Éva vagy, mint régen – jegyezte meg a férfi. A héjastul evett alma hersegett a foga között. – De Ádámnak késő azt remélnie, amit annak idején nem ért el.

– Hogy vannak most Agnyija Lvovnával?

Cvetuhin felelet helyett vállat vont, és mosolyogva dünnyögte:

– Azelőtt is kissé diplomata voltál . . .

Töltött magának még egy konyakot, de nem itta meg, elkomorodott.

– Elhatároztam végre, hogy elválok. Nemrégen ismét megjelent Szaratovban. (Elhallgatott, és valami kihívó hetykeség gyúlt ki a szemében). És otthagytam Szaratovot! – vetette oda dacosan.

– Mi-cso-da-a? – kiáltott fel Anna Tyihonovna meglepetten, s az ő arca is kigyúlt a kíváncsiságtól.

– Ráeszméltem, hogy ott kell hagynom – mondta a férfi határozottan, és összeszorított két öklét az asztalra nyomta. – Három teljes korszakot ugyanegy városban! Ez meg kell hogy öljön egy színészt. A nep-korszak véget ért. Tudod, mit jelent ez? Mindegy, minek nevezik el majd ezt a kort, amelyben máris benne élünk. Nem fontos. De megint valami soha nem volt új kezdődik. Ismeretlen emberekkel, akik nem régen még kisfiúk voltak. Apáik a polgárháborúban harcoltak, és már deresedik a hajuk. A darvak elszállnak, a tyúkok egy helyben maradnak. Én nem akarok többé a tyúklétrán ülni.

– Szaratov maga nélkül – mondta Anocska csodálkozva. – Hiszen ha Szaratovról esik szó, mindenütt csak magáról hallok! Ha valami sikerről jön hír, a színházi emberek máris sebzetten morognak: Szaratov! Szaratov! Megnézhetnénk Szaratovot Cvetuhin nélkül!

Cvetuhinnak hízelgett ez a megjegyzés, de sértődötten elbigygyesztette ajkát:

– A híremhez nem fér kétség, a tiszteletnyilvánítás mégis egyre kevesebb.

– De hát Jegor Pavlics, maga sohasem csupán a tiszteletnyilvánításoknak élt! – mondta Ulina, és fojtott hangjában méltatlankodás csengett.

Cvetuhin büszkén megrázta a fejét.

– Igazad van. Igen, van valami, ami nekem mindennél drágább . . . A művészetünkre!

Kiürítette poharát, összegörnyedt, és bal szemével váratlanul ravaszul kacsintott egyet.

– És mégis! A tiszteletadás – a színész éltető eleme.

Tovább ette az almát, s közben Ulina arcát nézegette, gyönyörködött benne, meg tanulmányozta is. Anna Tyihonovna az elfogultan értékelő pillantás hatására nem titkolhatta el asszonyi elégedettségét.

– Nos, hogy tetszem? – kérdezte nevetve.

– Ha Szaratovban élnél, ottmaradtam volna – felelte a férfi melegen, de Ulina megérezte, hogy a gondolata másfelé jár.

– A városban kivételes művésznek tartanak, tudom – mondta Cvetuhin. – De már nem csodálják a tehetségemet, mint ahogyan

nem csodál az ember egy szobrot, amely mellett, munkábamenet naponta elhalad. Már nem érdeklik őket az én új-kereséseim. Csak mosolyognak, ha ugyan nem legyintenek rájuk: ez a Jegor Pavlics megint kitalált valamit! Énbennem meg... emlékszel? – nyugtalanság, szenvedély, szeretet lakik... El onnan! El! Különben végem.

Izgatottan körülnézett. Anna Tyihonovna megsejtette, hogy a pincérnőt akarja odahívni, és felemelte a poharát.

– Igya ki az enyémet! Én nem iszom többet.

– Terád! – mondta a férfi sietve, és elvette a poharat, egy kevéskét kilöttyintve belőle az asztalra.

– A közönség ne szokja meg a színészt, a művészt, ha mégoly tehetséges is – mondta egy szuszra. – Engem túlságosan ismer minden színházlátogató, a földszinten, a páholyokban, a kakasülőn egyaránt. Tapsolnak nekem, mert nevem van, s nem azért, mert jól játszom. Én pedig bóbiskolni kezdek a hírnév karosszékében. Maholnap elalszom benne. Az alvó művész pedig nem ébred fel. Nem kelti fel a taps. Aztán meg is szűnik. Ahol alszik valaki, ott igyekeznek az emberek csendben lenni.

Észrevehetően becsípett, de izgatott monológjából hipnotikus erő áradt, és Anna Tyihonovna egyre jobban felismerte benne a régi színpad-imádatot, az ábrándozó megszállottságát, s a feltaláló szertelenségét, de mindenekelőtt a színész hatalmát. Odaadóan hallgatta.

– Az először látott színésszel szemben a közönség zsémbes, bizalmatlan. Azt akarja, hogy hódítsa meg. Ez rákényszeríti a színészt, hogy állandóan résen legyen, nem hagyja poshadni – minden lelkierejéből dolgoznia kell. A régen ismert színész gyengeségét a közönség elnézően megbocsátja, mint anya a dédelgetett fiacskájának. A kedvenc színészben azt kívánják látni mindenképpen, amiért őt megszerették. Én pedig nem tudom, nem akarom, és nem fogom magamat ismételgetni! Én folytonosan gazdagodni akarok. Én mindig valami újat próbálok belevinni a már eljátszott szerepbe. Ha ez visszhangra talál a közönségnél, akkor gyarapodtam, szóval: élek! Ki öntött életet belém? A közönség, amelyik értékelte felfedezésemet, az én gyarapodásomat. A közönség nélkül egy lépést sem haladhatnék előre.

Cvetuhin hátradőlt, és átölelte a szék hátát. A beszéd mintha kifárasztotta volna. Arca megsárgult és meg-megvonaglott. Sokáig hallgatott.

– Köszönöm, kedves Jegor Pavlics – szólt a meghatott Anna Tyihonovna halkan, és nem tudva, mit is mondjon.

Cvetuhov az asztalra könyökölt, közelebb hajolt, és szemöldökét felvonva, mutatóujjával megfenyegette Anna Tyihonovnát – dallamos, mély hangján titokzatosan közölte:

– Csak neked. De senkinek egy szót se!... Könyvet írok. Ez lesz a címe: „A közönség színészformáló munkája."

– Ez emlékeztet... – kezdte Ulina, de Cvetuhin szigorúan megrázta a fejét.

– Ez nem emlékeztet, nem! Ez kiegészít! Ki fogja egészíteni a nagyszerű könyvet, amelyre gondolsz... Megmondom neked, mi a lényege. De idefigyelj: senkinek ne szólj róla! A lényeg: a közönség tulajdonságainak történelmi változásai. E változások tükröződése az előadóművészeken, a rendezésen. És természetesen a repertoáron. Érted? *Ki* néz a színpadra? – ebben áll az egész filozófia. *Ki* néz?

– Filozófia? – csodálkozott Ulina.

– Igen, igen, csak ne mosolyogj! Valami sajátos színészi miliőelmélet. Ez az elmélet a mi színpadunk gyakorlatából és tapasztalataiból született. Az én próbálkozásaimból, amelyekkel én, a színész, sohasem hagyok fel. Szüntelenül újjászületni próbálok, a környezet, vagyis a nagyközönség újjászületésének megfelelően.

– Miért újjászületésének? – kérdezte Ulina csodálkozva.

– Hát... Lehet, hogy a megszületésének. Nem ezen múlik a kérdés. Majd eltalálom. Még csak az első fogalmazás. A lényeg a fontos. A tulajdonságok változása. A változások története. Itt van a művészet mélységes igazságának magja. Itt – vágta el kurtán a szót, és szétterpesztett öt ujjával átfogta szép fekete fejét.

Szeme dühös elszántságtól szikrázott. Anna Tyihonovna megijedt a pillantásától, és ezért szándékosan élénkebben mondta, mint ahogyan ez indokolt lett volna:

– Tudja, Jegor Pavlics, magának meg kellene írnia a memoárjait! Mennyi szerep, milyen hatalmas élet!

– Azt majd később. Most ezt a könyvet írom. – Cvetuhin rosszallóan nézett rá, és így folytatta: – Te nem is ittál. Rendeljünk még egyet? Miért szomorodtál el?

– Azon gondolkodom... hogyan tetszik majd magának egy másik színpadon? Most hova megy?

– Leningrádba – felelte Cvetuhin még mindig elégedetlenül. – Régen hívnak oda. Befejezett dolog. A Nagy Drámai Színházba. Azt beszélik, Alekszandr Blok szelleme még ott kísért.

– Jaj, de jó! – lelkesedett Ulina riadtan, mert a lelkében nem hitt neki.

Cvetuhin megérezte hangjában a mesterkéltséget.

– Csak nem gondolod talán, hogy a szaratovi kis fészek nélkül nem tudok meglenni? Hiszen te is vándormadár vagy. Te miért nem ülsz meg egy helyben, te csavargó?

Ulina derűs mosolyától megenyhült és élvezettel hallgatta, amint egyik színházat az egekig magasztalta, hogy a másikat lehúzza, fényes jövőt jósolt egy kis barátnőjének, akiről még soha senki se hallott, vagy meghúzta a lélekharangot valamelyik ünnepelt nagyság felett.

– Milyen találóan állapította meg, Jegor Pavlics: a közönség azt várja, hogy meghódítsuk. Hát nem csodálatos ez: ismeretlen kollégákkal találkozni? Szokatlan kívánságaikkal szembeszállni? Meggyőzni őket a magunk erejéről? Valahányszor új színházba kerülök, mindig új lelkesedés fog el. Minden alkalommal, még a régi szerepeimben is, szinte úgy állok ki, mintha első fellépésem volna...

– Remek, remek – bólogatott Cvetuhin elérzékenyülve. – Ne üldögélj egy helyben, Anocska! Ha üldögélsz, elbóbiskolsz... Szóval helyesled a lépésemet? Igen? A közönségem túlságosan megszeretett engem. Elhagyom. Hadd búsuljon. Úgy van ez, mint minden szerelemmel: erősebb lesz. Egyetértesz velem? S ne gondold, hogy elmaradok tőled, kedves tanítványom! Nagy hőstettre vállalkozom. Öreg koromra csavargó leszek!

– Ó, hogy beszélhet öregségről? – tiltakozott Anna Tyihonovna őszinte hévvel.

– Gondolod? – kérdezte a férfi nagyon elégedetten, és gyengéd, behízelgő hangon kérdezte:

– Boldog vagy?

– Most?

– Most és általában.

– Most nagyon. Általában... szintén nagyon! – jelentette ki Anocska egyszerre rendkívül szilárdan.

Cvetuhin kételkedve lehunyta szemét, fejét ingatta.

– A szív válasza mindig gyors, az észé lassú.

– A szívem nyomban válaszolt, de az eszem ellenőrizni akarta – mondta élénken Ulina.

– S az ellenőr úgy látta, hogy nem tévedés? – firtatta Cvetuhin a kísértő modorában.

– Igenis, nem tévedés! Más vallomást várt? – fejezte be Anna Tyihonovna nevetve, és felállt.

A ruhatárba mentek – Ulina az ernyőjét tette le ott. Cvetuhin a kalapját. Ez a ruhatár kényelmetlen, szűk kis helyiség volt, a bejárati lépcső mellett, a sarokban szorítottak neki helyet, s függöny választotta el a kávéházteremtől. A portás eltűnt valahová. A sötétzöld, nehéz nyomottbársony-drapéria eltakarta őket. A szabadon maradt résen át senkit sem lehetett a teremben látni...

Cvetuhin váratlanul megölelte Anna Tyihonovnát, tenyerébe fogta arcát, és bajuszos száját az asszony ajkára tapasztotta.

A kárpit félrehúzódott.

– A számot, polgártársak – szólt a portás, némi köhécselés után.

Ulina mindkét kezét teljes erejéből Jegor Pavlics mellének feszítette, fejét elrántotta arcától, és hangosan mondta:

– Magánál van!...

– Mi? – kérdezte Cvetuhin értetlenül.

– A ruhatári jegy! – kiáltotta Ulina, és szétlibbentve a függönyt, a lépcsőkön felszaladt az ajtóhoz.

Az utcára kiérve megállt, és megkönnyebbülten felsóhajtott. Cvetuhin eljárása megdöbbentette, és újból feltámasztotta annak a másik csókjának emlékét, amellyel réges-régen, első fellépése után, megijesztette. De most nem érzett sértődöttséget, mint akkor. Szégyellte magát, és miért, miért nem, elszomorodott.

Jegor Pavlics délcegen kilépett a kávéházból, meghajolt, és átadta az ernyőt.

– Semmit se változtál, kis konok – jegyezte meg tréfásan bosszúságot színlelve.

– Maga sem.

Cvetuhinnak tetszett a válasz. De mégis restelkedett. Lassú mozdulattal az alacsony színházépületre mutatott, amely, mint mindig, most is azt a hatást keltette, hogy túlságosan kicsi önmagához, tulajdon nagyszerűségéhez, egyszerű olajzöld ruhájában, családi házhoz illő szűk kis ablakaival.

– Nagy dolog ez, hogy ebben a moszkvai szentélyben találkoztunk – monda Cvetuhin, mintha szerepet olvasna.

– Noha csak jegyért való sorban állás közben – felelte Ulina, és hirtelen rászegezve pillantását, felkacagott:

– Jaj, maga! Élveteg ember!

Így váltak el, harag és bántódás nélkül, de szomorúság nélkül is.

3

És íme, több mint tíz évvel a moszkvai találkozás után, most itt Bresztben látják újra egymást.

Ott ülnek az olcsó rózsadíszes lámpaernyő alatt. A szoba ajtaja nyitva van, kint a fülledt levegőjű kert sötétlik. Véletlenül csöppentek ide, és nem is látják ezt a szobát, amely egy levitézlett szépség budoárjához hasonlít – bizonyára büszke rá úrnője, a kimért modorú háziasszony, aki most szívélyesen, ha nem hízelkedve teszi le az asztalra a talpas poharakat, kissé összekoccintva őket, hogy az uraságok hallják, miként cseng a valódi baccarat-kristály. Csak egymást látják és hallják.

Jegor Pavlicsnak még mindig hullámos, dús a haja. De már tiszta ősz. A bajuszát leborotváltatta. Borotvált orcái petyhüdten ereszkednek a gyűrött állra. Szemöldöke sűrű, de az is megfehéredett, mintegy azért, hogy aszalt szilva színű szeme annál fényesebben ragyogjon.

Anna Tyihonovna nézi, s nem hisz a szemének. Öregember!

És mégis mennyi megható gyengédség van benne, ami valamikor a szívében visszhangra talált! Nyilván régi érzelmében sem volt mocskos szándék, pedig az taszította el Cvetuhintól Szaratovban, később pedig, a moszkvai találkozásukkor, ismét megdöbbentette. Nem, nem, sohasem volt élveteg. Egyszerűen az történt, hogy Anocska, még mint kislány, aljasságnak vélte természetes férfiúi vonzódását. Nem kellett ezt most bizonygatnia magának; ezekben a percekben érezte, hogy Jegor Pavlics őszintén ragaszkodik hozzá.

Koccintottak egymás egészségére, kiitták a pezsgőt, és Anna Tyihonovna nyomban kért még.

– Szörnyű hőség van!

– Ahá-á! – helyeselt Cvetuhin az asszony vidám kacagása közben – haladás, haladás!

Emlékezniök kellett a moszkvai beszélgetésükre, amint most újra megvizsgálták, mi maradt meg hajdani érzéseikből, és mi változott?

– Egyet nem tudok megérteni – mondta Cvetuhin, és csodálkozva mozgatta meg magas homloka ráncait –, hogyan egyeztetted össze azt, ami szerintem semmiképpen össze nem egyeztethető? Ha ez a te Kirilled úgy szeret téged, hogyan élhet külön tőled?

– Miért külön? – kérdezte a vidám és boldog-élénk Anna Tyihonovna, ugyancsak csodálkozva. – Egész életünkben együtt vagyunk.

– No, ez szépen hangzik. Mint egy jelmondat. De miféle élet ez? Nem ismerek egyetlenegy ilyen házasságot.

– Pedig van, amennyit akar! Hogy is lehetne másként, amikor a házastársaknak más-más foglalkozása van?! Kezdetben váratlanul alakult így. Őt más hadosztályhoz helyezték. Kétségbe voltam esve. Nagy nehezen sikerült eljutnom hozzá – egy művészegyüttesük volt ott. De, mintegy csak azért is, újból elvezényelték. Így ment ez: én utána, ő el tőlem. A háború után pedig, alighogy bekerülök a színházhoz, abban a városban, ahol ő dolgozik, máris új helyre irányítják! Mintha csak szándékosan tennék! Kezdetben szörnyen gyötört ez minket, de gondoltuk, majd csak vége lesz az utazgatásoknak. Azonban maradt minden a régiben. Beláttuk,

hogy elkerülhetetlen, kezdtük megszokni ezt a kóbor cigányéletet...

– A cigányok családostul kóborolnak, mindig együtt – mosolygott Cvetuhin...

– Éppen ez az, hogy nem vagyunk cigányok! Sem ő, sem én, nem hagyhattuk ott a munkánkat, s a munkánk mindig elválasztott bennünket. Nem mondhattunk le a boldogságról csak azért, mert nincs állandó lakásunk. Nekem a hivatásom olyan, mintha kötelességem volna. Kirillnek pedig a kötelesség, meggyőződtem róla, ugyanilyen hivatás.

– Megint egy jelmondat – szakította félbe ismét Cvetuhin a gyors beszédet. – Mondd meg: hol itt a szerelem? Lemondunk az együttélésről, ha nem szeretjük egymást – jó, ezt értem. Ha én szeretnék, semmi pénzért bele nem nyugodnék a különélésbe. Nem bocsátanám meg a feleségemnek. Nem tudnám elviselni.

– Akkor az nem volna szerelem! – mondta kevélyen Anna Tyihonovna. – A mi elválásainknak megvannak a csodálatos ünnepei: a viszontlátások.

Valami rejtett ujjongással ejtette ki ezt a két szót: a viszontlátások – nagyon halkan, mintha csak önmagának szólna, és az ajtó felé fordult. Cvetuhin is az ajtó felé fordította pillantását, a kert sötétjébe, és egy egész percig hallgattak.

– Ha boldog volnék, meg tudnám óvni a boldogságot bármi áron – jegyezte meg a férfi mélyen elgondolkozva. – Még a színházat is otthagynám.

– Soha! – kiáltotta Ulina hévvel, de nyomban elhallgatott, mintha hirtelen belelátott volna Jegor Pavlics lelkébe, és eddig ismeretlen, megdöbbentő vonást fedezett volna fel benne.

Cvetuhin meggörnyedt, térdére könyökölt, a feje csaknem az asztalra borult, és lesütött szemére árnyék nehezült. Egész arcát különös bánat ülte meg.

Anna Tyihonovna félt megzavarni mozdulatlan, keserű mélázását. Minden érzése részvétté változott iránta. Sose hitte volna, hogy ez a sikerekhez szokott ember ilyen szánandó lehet. Nem tudta, hogyan folytassa a beszélgetést, mivel próbálja csitítani a fájdalmát, amelyet bizonyára élénk ujjongásával ő okozott, önző boldogságában.

– Persze, nekünk is voltak, Kirillel... Egyáltalán nem mindig ilyen könnyű. Nem megy holmi... – Beszélt, de még egyre kereste, és nem tudta megtalálni a kellő szót. – Nem megy meglepetések, olykor nézeteltérések nélkül... Volt egyszer egy beszélgetésünk. Jól az emlékezetembe vésték. Kirillel. Elmondjam?... Kezdetben nagy figyelemmel kísérte a fejlődésemet. Mindig örült, még ha a legparányibb sikerről hallott is. Talán eleinte kételkedett bennem, nem tudom, nem beszélt róla. De egyre azt bizonygatta, hogy kitűnő képességeim vannak, és a többi... Rengeteget dolgoztam, egyre többet akartam elérni, mert úgy gondoltam, minél többre viszem a pályámon, annál jobban fog szeretni engem. Ez így is volt. Vagyis akkoriban. No persze, most is. De ezt akkor erősebben éreztem. Múltak az évek, s úgy vettem észre, hogy kevesebbet beszél a sikereimről. Ez bántott. De ő bizonyára megszokta... vagy már megbizonyosodott róla, hogy elértem a célomat. Meg aztán olyan elfoglalt, túl van terhelve munkával. Tudja, ez nem tréfadolog, először az üzemek, most ez az elviselhetetlen hivatal Tulában!... Ezt én nagyon is megértem! De egyszer szabadságon voltunk, a Kaukázusban, és sokat beszélgettünk – általában sokat szoktunk beszélgetni, de akkor, valami okból, a szokottnál is többet. A szabadságunkat igyekszünk mindig együtt tölteni. Az életünkről esett szó éppen. Szóval, végül is feltettem neki a kérdést... nos, azzal kapcsolatban, hogy miért beszél olyan ritkán velem a színházról. És újabban a leveleiben is kevesebbet foglalkozik a munkámmal. Én pedig nagyon sokat írtam róla. Most is írok. És mindig is fogok. Azt kérdeztem: miért? Szereti olykor tréfával elütni a dolgot. Azt mondja rá: kevesled talán a dicsőségedet? Azt feleltem, hogy nekem minden dicsőségnél többet ér az ő elismerése. Még egyre tréfál, hogy úgymond: már régen nem láttalak játszani. Követeltem, hogy válaszoljon. Akkor azt felelte, hogy ő engem *mindenképpen* szeret, függetlenül a sikereimtől, az elismeréstől, a hírnévtől. Szörnyen meg voltam sértve. Felháborodtam. Azt mondtam, nem lehet *mindenképpen* szeretni. Ha én téged szeretlek, mondtam neki, akkor mindazzal együtt szeretlek, ami benned van, a munkádnak minden kis parányát, az élményeidnek legkisebb cseppjét. Nem szerethetlek mindenképpen, mondtam neki, ha kommunista vagy, ha nem.

Azt felelte erre: no persze, mert az vagyok. De ha nem volnék az? Akkor nagyon megharagudtam rá, nem is akartam a beszélgetést folytatni, csak ennyit mondtam: és tudnál nem az lenni? Akkor egyszerűen *nem te* volnál! És *nem téged* szeretni nem tudok!...

– Ebben megegyeztetek, ugye? – kérdezte Cvetuhin mindent értő, bánatos mosollyal, és Anna Tyihonovna kissé zavart fejbólintással válaszolt.

Amíg az asszony beszélt, Cvetuhin lassan felélénkült, de az a különös, megdöbbentő szomorúság nem tűnt el az arcáról – valamit nem tudott legyűrni magában, és ezért várta, hogy megint az asszony szóljon.

De Ulina befejezte elbeszélését, és hallgatott. Úgy érezte, Jegor Pavlovicsnak részvétre van szüksége, és aligha ez a vigasztalás módja, hogy a férje iránt érzett szerelméről beszéljen neki.

– Egyetértek veled – szólalt meg Cvetuhin hirtelen. – A színész iránt érzett szerelemhez feltétlenül hozzátartozik tehetségének elismerése. Különben nem is érzi szerelemnek a szerelmet.

– Egyáltalán nem mondtam azt, hogy Kirill nem méltányolja a tehetségemet! – felelte Ulina védekezésre készen.

– De az elismerése nem elégít ki téged túlságosan.

– Ezt sem mondtam!

– Sok mindent nem mondtál – mosolygott a férfi. – De abból, amit mondtál, látom, hogy nem teljes az egyetértés köztetek.

– De hiszen ez éppen az ellenkezője annak, amit beszélek, Jegor Pavlovics! – kiáltott az asszony. – Maga mindent kiforgat.

A férfi mosolyogva nézte, mintha bosszantani akarná, és leereszkedő, jóságos hangon folytatta:

– Igazán megérteni egy színészt csak színész tudhat. Én téged nem láttalak a színpadon mint teljes értékű színésznőt. Pedig már népművész lettél. De az én szívemben még mindig csak kislány vagy, Lujza, aki nem tudja, melyik lábbal is kezdje a szertartásos bókolást. Én puszta szóra elhittem, hogy jó színész vagy. Csak hallomásból tudom, és méltányollak. Mert természet adta tehetség vagy. Jól tudom, nem fukarkodtál ez alatt a húsz év alatt a színészi munkával, amelyről a színészen kívül még csak fogalma sincs senkinek. Rabszolgamunka! – csattant fel dühösen, és egy kis szünet után suttogva megismételte: – Rab-szol-ga-munka!...

De más az, hogy én a színész, és más, ahogyan a . . . nem akarom a férjedet lebecsülni.

– Maga elfelejtette Kirillt! Nem tudja, milyen! – heveskedett Anocska.

– Nem tudom? Meglehet. De nem felejtettem el. Emlékszem rá, milyen kötekedőn nekem támadt és lehordott. Miért? Mert nem az ő ízlése szerint játszottam a Bárót az *Éjjeli menedékhely*-ben. Te még akkor ilyen kis varkocsokkal futkostál (ujját mutatta), a te Kirilled pedig már neves színészeket leckéztetett. És most nem méltányol téged, noha meg sem néz a színpadon . . .

– Nem igaz! – vágott a szavába élesen az asszony. – Miért beszél valótlanságokat? Kirill az elmúlt szezonban három új szerepemben is látott. Tulában ritkán mulaszt el egy darabot, amelyben játszom.

– Ne haragudj – mondta gyengéden a férfi.

– Cseppet sem haragszom – felelte Ulina sietve, de még mindig élesen. – És maga mindent félremagyarázott, és egyáltalán nem akar megérteni engem. Mi Kirillel kitűnően megértjük egymást. És semmit sem szándékozom bizonygatni. Maga kezdett rólunk beszélni. Meg a szerelemről . . . Meg tudom is én miről . . . Azután hirtelen rátért . . .

Anna Tyihonovna véletlenül rátapintott ellenfele sebezhető pontjára, és elhatározta, hogy lesújt rá; egy pillanatra megszakította a zavaros szóáradatot, és kimérten feltette a kérdést:

– Maga azt mondta: igazán megérteni egy színészt csak színész tudhat. Agnyija Lvovna nyilván mindig kitűnően megértette magát. Ugye? Hiszen ő is színésznő.

Jegor Pavlovics lesütötte szemét. Nem várta ugyan ezt a kérdést, de állandóan arra gondolt, hogy majd felelnie kell rá, okvetlenül, mert magától értetődően napirendre kerül. Amikor Ulinát őszinte beszédre kényszerítette, saját szükségérzetének engedelmeskedett, annak a vágyának, hogy önmagáról nyíltan beszéljen.

– Agnyija Lvovna persze színésznő – mondta csendes mosollyal. – Ez az éppen: szintén színésznő. De tudod, hogy sohasem szeretett engem. Különös lenne megértést várni tőle. Talán éppen azért, mert ő nagyon kevéssé színésznő . . .

– Elváltak már tulajdonképpen? – kérdezte Anna Tyihonovna kissé bizonytalanul; habozott ugyanis, hogy a megbánásnak engedjen-e, amiért ezt a Cvetuhinnak örökké fájó históriát érintette, vagy pedig kíváncsiságának a színész felesége iránt.

– Régen. Nagyon régen – felelte a férfi. – Agnyija Lvovna végre megadta magát. Talán megunta az ellenkezést, és főként nem vagyok már biztos rév számára, minthogy mostanában túlságosan sokat vándorolok. De tudod-e, mi a meglepő? Egész életemben egyre szakítani akartam vele mindörökre, válásról álmodoztam, és amikor végül is beleegyezett, valahogy olyan ... ürességet éreztem.

Halkan felnevetett, és bocsánatkérően nézett Anna Tyihonovnára.

– Mégiscsak kellettem neki ... Ha másra nem, arra, hogy gyötörjön – magyarázta, és ismét nevetett.

A régi sípoló nevetése volt ez, mintha teljesen átfújná arcát a levegő. Szemhéja eközben alig észrevehetően meg-megrebbent, mintegy gúnyosan jelezve, hogy nevetését nem kell komolyan venni. De még a legjobb akarattal sem lehetett őszintének hinni ezt a nevetgélést.

Anna Tyihonovna nem is a nyilvánvaló megöregedésén csodálkozott, mint inkább azon, hogy már nem fiatalítja magát, nem igyekszik szépíteni külsejét, mint valamikor, amikor még anélkül is szép volt. Abban, ahogyan beszélt, ahogy viselkedett, volt valami kérő. Mintha azt akarná, hogy így, szépítés nélkül fogadják el, olyannak, amilyen. És újból megsajnálta.

– Az ember vágyik rá, hogy kelljen valakinek – folytatta Cvetuhin mentegetőző mosollyal. – Nem úgy általában, mindenkinek, csak egy valakinek. Vagyis: kell, hogy szeressék ... Ez talán önvédelem. Amikor úgy érzi, a vég közeledik, akarva, nem akarva azt kérdi magától: ki fog vizet adni neki, ha már nem tud bögréért nyúlni?

– Jegor Pavlics! – állította meg mélységesen szánakozva Anna Tyihonovna.

– Hagyd, kedveském! Ez nem melodráma. Ez józanság ... Amikor boldog voltam, vagy azt hittem, hogy boldog vagyok, nem voltam igazán boldog. Egész életemben csak álmodoztam a

teljes boldogságról. Hogy mi a teljes boldogság, arra nem tudok felelni. De hát ki is felelhetne rá? Azt tettem, amit akartam. Igyekeztem azt tenni. És ez elég volt. A jövő meghozza, ami még hiányzik – szentül hittem benne, mert nemcsak a saját jövőmért dolgoztam, nemcsak önmagamért, hanem mindenkiért. Mindazokért, akik a színházban néztek, akik tőlem tanultak, és akiket mindmáig tanítok. De múlt az idő, és látom, hogy mindez nem elégít ki. Valaki kellene még. De nincs meg, nincs ...

– Nem hiszem. Nincs igaza – mondta megindultan Anna Tyihonovna. – Nem hiszem, hogy egyedül van, hogy csalódott hogy ...

– Megállj! Megállj! Szó sincs csalódásról! Csak félek ... félek egy kicsit ...

– Vannak barátai. – Az asszony nem hagyta, hogy folytassa. – Úgy szeretik magát ...

– Kik, kik azok? – kiáltott fel Cvetuhin. – Ki szeret engem? Hol szeretnek?

– Halkabban. Idegen házban vagyunk.

– Itt minden ház idegen a számomra ... És talán a te számodra is. Mindnyájunk számára ... – tette hozzá hirtelen, és ellenségesen nézett a körös-körül felaggatott, lámpaernyő árnyékolta képecskékre, a kis vázákra és bennük az élő, meg – mellettük – a művirágokra, az aranyozott karnisokon lógó, csipkerojtos tüllfüggönyökre.

Kiöntötte a maradék pezsgőt, poharával megkoccintotta Anna Tyihonovna még érintetlen poharát, és amíg a kristályos csengés sóhajtva elhalt, lassan kortyolgatott, mintegy remélve, hogy a csípős ital megnyugtatja. És csakugyan, kissé visszatért az önbizalma, pillantása megenyhült.

– Nem, nem! – hangosan sóhajtott. – Utálom a csalódást! Nem olyan szegényes az én életem. De ami igaz, az igaz. Mindig kívántam és kívánom még ma is a boldogságot, az ismeretlen boldogság érzését. Életemben csak egyszer rémlett úgy, vagy talán álmodtam, hogy mélyen, nagyon mélyen fellélegzek. Képzeld és hidd el, édes Anocskám, hogy ez nem azokhoz az asszonyokhoz fűződik, akikhez közöm volt, hanem a te tiszta mosolyodhoz, a te kezedhez ...

Hangjában könyörgés érzett, és kezét is mintegy könyörgőn tette össze, de nyomban erőtlenül leeresztette az asztalra.

Anna Tyihonovna nem nézett rá. Zavar lett urrá rajta. A félelem, valamitől, ami most esetleg bekövetkezhetik, s a vágy, hogy ne illanjon el az eleven erővel felidézett ifjú évek emléke, a bánat és a részvét – mindez nyugtalanítóan viaskodott benne.

– Ne félj – szólt Cvetuhin atyai mosollyal. – Nem szándékozlak megkérni, hogy pótold, amit nem kaptam meg.

A beszélgetés végeredményben a moszkvai kísértéshez kanyarodott vissza, és Anna Tyihonovna elhatározta, hogy ahhoz a mentőeszközhöz folyamodik, ami egész életében mindig megvédte.

– Nem vagyok félős. Örülök, hogy őszintén feltárta az érzéseit. Tudja, egy nő már magát ezt a szót is szereti: szerelem. De nehéz a szerelemről beszélnie. Különösen a magáéról. Talán igazuk van azoknak... igaza van az én Kirillemnek, aki egyszer azt mondta, hogy a szerelmesek nem beszélnek szerelemről, egyszerűen szeretnek.

– Ott hibáztam – felelte nyomban Jegor Pavlovics –, ott követtem el a hibát, hogy akkor akartam szerelemről beszélni veled, amikor még fogalmad sem volt róla... A te Kirilled, úgy látszik, afféle prédikátor. Nem unalmas az életed mellette?

– És maga nem túl sokat szórakozik? – fortyant fel sértődötten az asszony.

– Van benned valami flaubert-ien vidékies – mondta mosolyogva a férfi.

– Ezt sértésnek vegyem? Vagy dicséretnek?

– Büszke lehetsz rá.

– Mi köze ehhez Flaubert-nek?

– Bizonygatod magadnak, hogy boldog vagy. Ez pedig: viaskodás az érzéssel, amely tudja, hogy csak egy lépés, egy találkozás, holmi váratlanul felbukkanó ember kell, és megszületik a vonzalom, meginog a boldogság.

– Hallgasson, maga jós! – Ulina nevetett, és igyekezett a zavarát leküzdeni. – Nem volt elég a jövőbelátásból? Inkább ne beszéljünk többet rólam.

– No itt a felelet, hogy mi köze ehhez Flaubert-nek. Emma

Bovary sem hanyatt-homlok vetette magát az áhított boldogságba. Viaskodott a kötelességérzetével.

– Elég! Elég! – Anna Tyihonovna két kézzel legyintgetett. – Különben abbahagyom a társalgást.

– Félsz? – hunyorított feléje a férfi.

– Nem. Hallgatni akarok. Beszéljen ... Mi van a könyvével?

– Honnan tudsz te a könyvemről? – kérdezte Cvetuhin egészen meghökkenve.

– Hát elfelejtette? Hiszen Moszkvában maga avatott be az elméletébe!

– Én?

Riadt csodálkozással nézett Anna Tyihonovna arcába, aztán bizonytalanul elfordította a tekintetét.

– Kissé elkeserít ... Nem az, hogy te tudsz a könyvről – mondta megrezzenve. – Nem! Hanem kezdek feledékeny lenni ... A régen volt dolgokra, képzeld, mindre világosan emlékezem. De az újabbakra valahogy ... – (ismét gúnyosan elmosolyodott). – Tudod, minek a jele ez ... Hát igen. Szóval, a könyvemről ... Megírtam. Igaz, nem az egészet. Csak bizonyos részeket. Igen. Szűk körben felolvastam. Hogy úgy mondjam, szemelvényeket. Közöltem néhány kollégával. Nagyon szívesen hallgatták. Nos, ahogy ez általában lenni szokott, amikor a szerző magával ragad. Bíráló megjegyzések, viták, nagy érdeklődés, helyeslés, kézszorítások, és más efféle. Egy színházkutató még társszerzőül is ajánlkozott. Neves ember. Biztosan ismered. Csak azért nem mondom meg, ki, mert összevesztem vele. Nem akartam nyomban válaszolni az ajánlatára, ő meg fogta magát, és egy nyomorúságos kis vitacikkben kiforgatta az én dédelgetett gondolatomat. Elképzeled, ugye? És olyan ostobán ... Nem olvastad? Annál jobb. Nagy szószátyárkodás ... Nem iszod meg? – fejezte be élénken a mondókáját, és Anna Tyihonovna poharáért nyúlt.

Ulina úgy sejtette, hogy Jegor Pavlovics már túljutott a nehezán; világos dolog – nem írta meg a könyvet, és azzal, amit megírhatott, megbukott. Hirtelen arra gondolt, hogy fiatal korában kitűnő Hlesztakov alakításával szerzett hírnevet. Ettől felvidult, s a váratlanul felbukkant emlék még egyre foglalkoztatta, mialatt Jegor Pavlovics emelkedett hangnemre tért át:

– Még a gimnáziumból emlékszem Gyerzsavin önjellemzésére. Azt mondta magáról a költő; „szenvedélyes, és az igazság terén ördög". Mindig hajlottam rá, hogy példás tulajdonságokat neveljek ki magamban, ez a mi nemzedékünknél jellegzetes volt és kicsit divat is. Főleg az igazság terén igyekeztem ördög lenni. De az én ördögöm nem aratott nagy elismerést a feletteseimnél, és kevés pályatársamnál volt sikere. Érthető, miért. Véglegesen meggyőződtem róla, hogy a mi színészeink belefáradtak a tanulásba. A színház önmagát ismétli, akár csak a színiakadémiák. Csak a műkedvelő színpad, ahogyan azelőtt neveztük, csak az ígér jelentősebbet. Persze, ha agyon nem marjuk, mi színész-akadémikusok... Én nagyon sokat tanultam a vándorlásaim során. Helyesebben: újra megtanultam. Mennyi mindenféle színjátszó kört láttam az utóbbi években! Hányat szerveztem! Elhatároztam, hogy egészen a műkedvelőknek szentelem magamat. Meg is teszem. Miért vagyok itt, mit gondolsz? Egy kitűnő műkedvelő együttest kell kiegészítenem. Hiszen már megint három éve a leningrádi területen vagyok. Egy jó hősszerelmest keresek. Megtudtam, hogy van Minszkben egy csodálatos őstehetség. Odautaztam, azt mondják: Bresztbe ment. Idejöttem, visszautazott Minszkbe. De találtam itt egy elbűvölő kislányt, nadrágszerepeket játszik. Nem is lány, eleven kéneső! Okvetlen bemutatom neked. Ámulni fogsz...

Jegor Pavlovics arcán gyors egymásutánban változtak a kifejezések, ösztönös színészi beidegződés szerint, hogy arcjátékával is kifejezze a benne kavargó érzéseket. Ezekből a változásokból nyilvánvaló volt, hogy nem találja a főgondolatot – valahol elveszett, és állandóan bújócskázott; Cvetuhin arcjátéka nem győzte követni ezt a keresgélést. És csak beszélt, egyre beszélt.

Anna Tyihonovna szinte gyötrelmes figyelemmel nézte, és a megszokás hatalmánál fogva az ő arca is önkéntelenül tükrözte a férfi arcának minden változását. Akárcsak Jegor Pavlovics, ő is hol keménynek látszott, hol álmodozónak, rosszallónak, vagy lelkesültnek. De nem értette, hogy Cvetuhin miről beszél, csak azt látta, hogy nem tudja abbahagyni, és erről ismét eszébe jutott, amit a feledékenységről mondott, mint az öregség jeléről – ez a szóáradata is ugyanerre vallott. Ulina már nem hasonlította Jegor

Pavlovicsot Hlesztakovhoz* – ismét részvét sajdította meg a szívét. Dehogyis Hlesztakov! Inkább egy közönséges Szomorov** ... Egy örök, és mégis mindig, mindig új Szomorov! ...

Amikor ehhez a szomorú összehasonlításhoz eljutott, nem tudott elszakadni tőle, de arcának mozgása tovább tükrözte Jegor Pavlovicsét. Úgy látszott, mintha elmerülten hallgatná.

– Igen, igen, a vidék! – mondta Cvetuhin elgondolkozva, és nyomban szigorúra változtatta a hangját. – Minálunk ennek a szónak lenéző értelme lett. Csúfnévvé tették, ellaposították. A vidéki embert elnevezték nyárspolgárnak. Pedig hát hol volt több nyárspolgáriasság, mint a pétervári előkelő társaságban? A fővárosi kereskedők, hivatalnokok – ők mivel jobbak vidéki társaiknál? ... Gondolj a festőkre, a színészekre. Minden zsenit a vidék adott. A színház is honnan származott, ha nem egy isten háta mögötti zugból? S hol volna a művészet, ha nem telítették volna tehetségük, vérük hevével a Jaroszlavlból, Kazanyból, Szaratovból, a jobbágyfészkekből és falucskákból érkező hívott és hívatlan jövevények? Miféle kis zugokban nem jártam is az elmúlt évek alatt! Hogy rajonganak ott a tehetségért, hogy értékelik! Szeretheti-e bárki más az alkotást úgy, mint te meg én, mi vidékiek? Hogyan ejtettük mi ki ezeket a legmagasztosabb emberi szavakat: alkotás, szerelem! Hallod? – Kissé felemelkedett, és az asszonyhoz hajolt. – Sze-re-lem ... A mi tágra nyitott, nagy szemünk, amivel a természetet nézzük ... a hangunk, amely a lélekből fakad, mint a nyári hajnal ... És az önzetlen mohóság? Elég csak meghallani, hogy valahol egy Csehov- vagy Tolsztoj-levelet találtak – egy levelezőlapot vagy egy papírfoszlányt –, rohanunk megnézni. A nagyvárosokban halomszámra hevernek az értékek, a levéltárakban, múzeumokban. Ki megy megnézni őket, ha nem a futástól lihegő vidéki, akinek minden perce drága, hogy beszívja az áporodott levegőt, amely ezeket az ereklyéket körüllengi?

– De hiszen ez himnusz! – kiáltott fel Anna Tyihonovna. – Szegény fővárosiak! Még jó, hogy köztük is sok vidéki akad ...

– Ne tréfálj, kedves – szakította félbe halkan és szigorúan

* Gogol: *A revizor* című komédiájának szélhámos hőse.
** Osztrovszkij: *Erdő* című drámájának egyik szereplője, szegény vándorszínész.

Cvetuhin. – Túlságosan drágán kellett megfizetnem a meggyőződésemért, amely az alkotásért vívott küzdelemben alakult ki. Én egész életemmel kiérdemeltem a jogot, hogy ördög lehessek az igazság terén. Majd meglátod: teli torokból magasztalom a halhatatlanokat, akik vidékiekként jelentek meg a színpadon, és megteremtették a nagy orosz színházat. A mi földünk ősidőktől fogva színészeket kovácsolt a művészet iránti szeretetből. Most is, ma is. Csak meg kell tudni találni őket. Erről olvasol majd a könyvemben!

Cvetuhin felállt, felemelte kezét, magasztosan, mintha esküt tenne.

„Csak a rivaldafény hiányzik" – gondolta Anna Tyihonovna, de ő is gyorsan felállt, s kezet nyújtott neki; meghatotta a férfi lelkesedése.

– Ez a könyv magáról fog szólni, magáról, kedves, drága Jegor Pavlics!

– Meg rólad . . . mirólunk – felelte a férfi lassan.

Ulina biztosra vette, hogy ez az ötlet csak most született meg lázasan dolgozó agyában, ilyen könyvre nem is gondolt idáig.

Cvetuhin odalépett hozzá, mind két kezét megfogva az arcához emelte, de nem csókolta meg, hanem tenyerével a halántékához szorította, és Anocska könnyedén végigsimította sűrű ősz haját.

– Szeretlek, már csak azért is, mert nem lettél hűtlen a vidékhez – szólt Cvetuhin akadozva, és váratlanul gyerekesen felragyogott az arca. – Különben, úgy is szeretlek téged. Csak úgy, mindenféle bölcs megokolás nélkül.

Szelíd bánattal legyintett.

Anocska azzal az örvendező nyugalommal mosolygott rá, amely akkor támad az emberben, amikor lelki vívódás után végre feloldódik.

– Gyerünk ki a kertbe, nézzük meg a breszti éjszakát – mondta, és belekarolt Jegor Pavlovicsba.

Kiléptek a teraszra. Gyér lámpafény áradt a szobából, amelyet az ajtó és az ablakok köré boruló dús nyárfalombok árnyékoltak. Az éjszaka sötétnek látszott, de a szemük hamarosan megszokta. A kerti fák, bokrok, padok plasztikusan kiemelkedtek, majd már a kis margarétafejecskék is külön-külön fehérlettek, a falevelek kirajzolódtak, az ösvények világítani kezdtek. A levegő álmosan derült volt, az ég tiszta.

– Rövid az éjszaka – mondta Cvetuhin.

– Igen.

– Leülünk egy kicsit a kertben?

– Nem.

– Miért?

– Késő van.

– Egy egész óra még hajnalig – erősködött a férfi.

– Reggel próbám van, este előadás. Félek, Cvetuhin is megnéz – suttogta a fülébe Anna Tyihonovna. – Isten tudja, milyen színészek ezek a fiatalok, akikkel Lika néni idecsábított. Hej, hogy dicsérte őket!

Ahogy csendes éjszakákon lenni szokott, hirtelen hűs fuvallat támadt, a lombok itt-ott leheletnyi halk sóhajjal válaszoltak, aztán megint elcsendesült minden. Egy pillanatig harmonikaszó hallatszott, nagyon messziről.

– Honnan jön ez? – kérdezte Anna Tyihonovna.

– Táncolnak valahol... Vidám város ez. Úgy mulat itt mindenki, mintha hadjárat közben pihenne. Két hete vagyok itt. Esténkint nagy tömeg sétál, a mozik megtelnek. Rengeteg a szerelmespár, töméntelen fiatal. Sok színész jött össze, innen-onnan. Tudod-e, hol hallottam rólad? Új esztrádtársulat érkezett. Bementem a kis színházba, kíváncsiskodni. Egyetlen hely sem volt – telt ház. A közönségnek több mint a fele katona. Szombat van, mind kimenőznek. A folyosón álltam. A program: az ismert egyveleg. Énekesnő, bűvész, akrobaták, utánuk özönvíz előtti szavalóművész. Ezt már nem bírtam elviselni. A kijárathoz igyekezek – ott áll a te zseniális elrablód. Összeölelkeztünk, kimentünk

az utcára. Rögtön eldicsekedett, hogy: micsoda csillagot kaparintottam meg a moszkvai ég alatt!... No és diadalmasan előadta az egész históriát veled...

Jegor Pavlovics elnevette magát.

– Vidám város... Lika néni tudta, mit csinál. Érdekes lesz. Nem fogod megbánni!

– Nem bánom meg, mert magával találkoztam – suttogta Anna Tyihonovna. – Most pedig menjen. Igazán késő van már.

Cvetuhin gyengéden a vállára tette kezét. Egy kis ideig így álltak némán, mozdulatlanul.

– Te, mondd csak, mindig magázni fogsz?

– Amíg csak élek! – felelte az asszony. – Gyerünk! Csak csendesen.

Lábujjhegyen mentek az előszobába; a sötétben sokáig bajlódtak a zárakkal – egyet megtalálnak, kiderül, hogy másik is van, s miután kinyitották, akad még egy harmadik. Amikor kinyílt az ajtó, és átléptek a küszöbön, az utca egyenletes, sápadt fénye meglepte őket.

– Reggel van – mondta Anna Tyihonovna. – Viszontlátásra, este az előadáson!

Megérintette a férfi vállát, ugyanolyan gyengéden, mint az övét előbb a.teraszon Cvetuhin, s búcsúzóul könnyedén meglökte.

Szobájába visszatérve levetkőzött és lefeküdt, felajzottan attól félt, hogy nem egyhamar tud majd elaludni. De a hajnal nyugodt derengése lassan behatolt a szobába, és álomra hangolta. Szemhéja elnehezedett. A nap benyomásai összekeveredtek agyában, és összefüggéstelen, zavaros képeket szültek.

Többször is megpróbált felelni magának a vissza-visszatérő kérdésre, hogy csakugyan az a kislány-e ő, aki a hatalmas folyó partján élt a mamával, papával, öcsikéjével? Az a kislány, akit a színészek a földszinti zsöllyesorban csíptek el, mert odalopakodott be próbák alatt, és aztán Cvetuhin a térdére ültetve kérdezgetett erről-arról, ő volna az, Anna Tyihonovna? Ez a fáradt, ősz öregember, aki most hajnalig beszélgetett vele, bizony nem Cvetuhin, a fiatal, erős, szép fekete hajú férfi. S a kis Anocska, aki gyümölcspépet vitt édesapjának a kórházba, és apja vele etette meg, pedig először félt nekilátni, de azután mégis megette – az

a kislány, aki akkor volt, és a színésznő, Anna Ulina, akivé lett, annyi sok-sok év után, még ugyanaz-e vajon?

Nem szavak, hanem elszórt emlékek ébresztették fel benne ezt a kérdést, és minél több emléket idézett fel, annál jobban érezte, hogy elalszik.

Úgy rémlett, most elkapja azt a megfoghatatlan pillanatot, amikor az ébrenlét véget ér. Még mintha egy emlék bukkant volna fel benne, de ugyanakkor megállapította, hogy valójában soha nem történt meg vele . . .

Kislánynak látta magát, s úgy érezte, hogy valami puha, gyapjas meleg dolog burkolja. Nagy embertömeg ez a melegség, amely mindenfelől szorongatja, szinte testeken viszi őt. A tömegben mindenkinél gyertya van. Édesapja, akit oldalához szorítottak, szintén gyertyát tart nagy, erős kezében. Ünneplő gyapjúkabátját viseli, és szakállas, derűs arcán reszketve imbolyog a sárga gyertyaláng visszfénye. Ő tudja, hogy húsvét van, hajnali ájtatosság, s a tömeg körmenetben kerüli meg a hajnali sötétbe burkolt magas szemináriumépületet. Felfelé néz, és az alacsony kis harangtoronyban borzas szeminaristát pillant meg. Az rámereszti fehér szemét, amelyben apró lángnyelvek táncolnak, és hirtelen két kézzel megrántja a harangköteleket. Fülsiketítő csengésbongás támad. Anocska elrejti arcát apja szúrós-bolyhos kabátujjába, és apja megsimogatja a fejét. A harangszó csendesedik, egyre halkabb. A tömeg már a szeminárium házikápolnája elé ért, nesztelenül kitárul az ajtó, mint egy fényes madár szárnya, a nép énekelni kezd, és apja azt suttogja a fülébe, miközben szakállával csiklandozva hozzáér: „Te mért nem énekelsz, no, énekelj!" És maga is rákezdi, hogy: „Halálával győzött a halálon . . ." Megvilágított arca megint közel van a kislányéhoz, szeme nedvesen csillog, azt mondja: „No nesze, ez a tiéd, régen kívántad már . . ." Valami hideg, sima holmi van a kezében. Egy pár kis gumicsizma. Anocska boldogan felhúzza, nekifut, és már repül is, gyorsan siklik a lejtős kis jégcsíkon az úttest és a járda között. A hold tükörképe lenyírt ezüst körömként fut előtte. Ő már-már utoléri, de a kép elsiklik, és remeg, remeg, s játékosan csalogatja mind tovább. Ekkor észreveszi, hogy a jeges pálya valami gödörbe szakad. Nem tud megállni, félelem fogja el, s a rémülettől

összeszorul a torka. Valaki korcsolyán követi, és ezt kiáltja: álljl De ő csak száguld, és a sötét gödör egyre közeledik, közeledik, s ekkor hirtelen azt látja, hogy Kirill szélsebesen utóléri, iszonyatos gyorsasággal megfordul, korcsolyája nyomán magasra porzik a jégről felkapart hó, és Anocska a szakadékba zuhan. Még hallja a jégen megcsúszó korcsolyák éles csikorgását, amikor egy súlyos ütéstől egész testében megremeg, és erőlködve felnyitja szemét...

Anna Tyihonovna ébredése az a fajta átmenet volt a nyomasztó álmokból a valóságba, amely az első pillanatban teljes bizonytalanságból és kínzó vágyból áll: vajon vége van-e már az álomnak.

Hanyatt feküdt egy napfénnyel elárasztott, ismeretlen szobában, és a mennyezetről porszerűen apró szemű, száraz eső szitált rá. Alatta a matracban riadt rugók zörömböltek. A házban női sivalkodás, sírás hallatszott. Valahol messze, a szoba falain túl, mély morajlás közeledett hullámokban, egyre erősödve.

Anna Tyihonovna végigsimította verejtékes homlokát, és odatapadt, karcoló porszemeket érzett. A sivalkodás közelebbről hallatszott, most már a szomszéd szobából, és ugyanebben a pillanatban zokogva berohant a háziasszony, földig érő rózsaszín hálóingben, amelyet a melle alatt kis sodrott öv fogott össze.

– Madám! Madám! – visította, kulcscsomóval hadonászva feje fölött, s merev, könnyes szemmel nézve maga elé, a teraszajtóhoz rohant.

Anna Tyihonovna felkönyökölt, és a nyakát nyújtogatva kinézett a kertbe. Az asszony a kerti ösvényen futott, térdig felkapva inge alját, amely akadályozta a mozgásban, és a futás ütemére hadonászott a kulcsokkal, mint egy karmester.

Hirtelen felkapta fejét, egy pillantást vetett az égboltra, eleresztette az inge alját, oldalt ugrott, elesett. Nem kelt fel, csak négykézlábra állt, és szaporán szedegetve mezítelen lábát, egy kerti pad alá mászott.

A távoli morajlás fenyegetően közeledett; hirtelen éles süvítés hasított át rajta. A hang gyorsan mélyült, süvítésből tompa zúgásba, majd üvöltésbe ment át.

Anna Tyihonovna, anélkül hogy elgondolta volna, mi várható,

vagy hogy mit kell tennie, gyorsan lelógatta mezítelen lábát az ágyról a padlóra, és tapogatva kereste a papucsát.

Ebben a pillanatban a napfény, mintha villám érte volna, megremegett, s ezzel a villanással együtt mennydörgés csapott a földre, és iszonyatos robajban folytatódott.

Anna Tyihonovnát valami hátralökte, és az ágyra szorította. Lehunyta szemét a fájdalomtól meg a rémülettől, látva, hogy a falak meglobognak, mint a vitorlák. Érezte a ház remegését, és hallotta a csörömpölve földrehulló, szilánkokra tört ablaküvegek zaját. Moccanni sem mert.

Majd, amikor a szemét kinyitotta, a falban, éppen a feje felett, egy sarkával befúródott borospohár-szilánkot pillantott meg, látta a szakadtan libegő függönyöket, s a kitört ablakokon keresztül a kertben szállongó nyárfaleveleket, amelyek lassan ereszkedtek alá, mint a hópelyhek. Gomolygó mészporfelhő takarta el a napot.

Elnehezült teste akadályozta a felkelésben, de legyőzte a fájdalmat, és ismét felült ágyában. „Mi történt az asszonnyal odakint?" – gondolta, és éppen fel akart kelni, amikor a teraszon csoszogó lépéseket hallott.

A háziasszony, porral lepett, zilált fején hajcsavar-maradványokkal, fűmaszatos hálóingében, belépett, és keményen megállt. Felemelte kezét, és a markában szorongatott kulcscsomóval, mint fegyverrel s támaszával, megfenyegette Anna Tyihonovnát.

– Ezt, te! . . . – nyögte ki nehezen, fulladozva, a mellére nehezülő légszomjtól. – A te fajtáid . . .

Anna Tyihonovna még nem lett úrrá a rémületén, s nem értette, mit jelentenek az asszony szavai; félénken megfogta a paplan csücskét, és magára húzta. Az asszony szeméből nyomtalanul eltűntek a könnyek, arca szárazon lángolt. Nézte a falakat, amelyekről minden le volt tépve, fejéhez kapott, és hosszan felnyögött.

– Ó-ó! – majd ismét Anna Tyihonovna felé fordulva kiáltotta: – Átkozott légy, a te oroszaiddal, a bolsevikokkal együtt! Ti vagytok az okai, ti oroszok, te, te! . . .

Anna Tyihonovna meglátta gyűlölettől vérbe borult pillantását, s az orcátlan kiáltozás értelme most tűzként égette a szívét.

Heves mozdulattal lábáig lelökte a paplant, kiegyenesedett, és halkan mondta:

– Ne fecsegjen ostobaságokat! Hagyjon magamra!

– Te! Te! Takarodj a házamból! – üvöltötte az asszony, és a másik szoba felé indult, hirtelen feltámadt óvatossággal nézegetve, hova lépjen mezítelen lábával, nehogy az üvegszilánkok megsebezzék.

A szüntelen zúgásból kiszakadva a közelben újabb robbanás dübörgött.

Anna Tyihonovna párnájára borult, mint kiskorában, és belefúrta arcát. Az egyetlen szó, amelybe minden érzése belesűrűsödött, válasz nélkül ismétlődött agyában:

– Csakugyan? Csakugyan...

1

Anna Tyihonovna még mindig ott feküdt az ágyon, lábát lelógatva. Borzongott, de képtelen volt megmozdulni. Teste nem engedelmeskedett. Csak a szíve verte ki tompán a rettegését.

Egész testét megbénító rémületén a legszörnyűbb érzés uralkodott: egyedül van. Tudatában volt annak, hogy csak önmagára számíthat, hogy magának kell megtennie minden elképzelhetőt és megtehetőt. De nem tudta, mit kell tennie.

Egyik közeli robbanás után a másikat várta, még közelebbit. Mindenfelől hallatszottak ezek a robbanások, és valahol a robbanásokon túl a föld morajlása kavargott szüntelenül, a talaj mélyén kúszott, a házfalakig, s a falak zúgva válaszoltak.

Nem tudta, hány óra lehet, s mennyi idő telt el azóta, hogy az ablaküvegek kirepültek rámáikból. Hol úgy rémlett neki, hogy már régen nappal van, hol meg sejtette, hogy csupán a percek nyúltak ilyen gyötrelmes hosszúra. Többször is szemébe ötlött a szék, amelyre lefekvés előtt az óráját tette. A szék a hátára dőlt, elvetődött az ágytól, az ülés régi bőrhuzatán belefúródott kis üvegszilánkok csillogtak.

Ahogy az órára gondolt, nyomban meg is feledkezett róla. Mindegy volt neki, hogy a nap melyik órájában történik az, ami a falakon túl végbemegy. Egyetlen, gyötrő bánattal teli vágya volt csak, hogy megszűnjön.

A robbanások zaja kis időre elnémult, és csak zakatoló zúgás hallatszott a távolból.

Ekkor egy férfihang szólalt meg a házban, s ezt túlharsogta a háziasszony sírós kiabálása:

– A németek! No és aztán?! Ha a te vöröseid nem tudnak megvédeni minket, akkor kotródjanak vissza oda, ahonnan jöttek! Te is, azzal a színésznőddel!

E sivalkodás után a férfihang már a szoba küszöbéről hallatszott:

– Anocska! Te fekszel? Az egész város szalad. Gyorsan!

Cvetuhin zakó nélkül volt, halványkék inge, amelyet úgy-ahogy begyűrt a nadrágszíja alá, féloldalt kibújva lefegett. Nyitott szájjal kapkodta a levegőt, ajka vértelen volt, a homloka verejtéktől fénylett, vállát fehér por lepte. Az első szavak után körülnézett a szobában, megértette, mi történt, és eltakarta szemét.

Anna Tyihonovna felemelte fejét a párnáról, szólni akart, de hangja felmondta a szolgálatot, és e hang tehetetlenségével dacolva, felült.

– Te megsebesültél! – rémüldözött Jegor Pavlovics, amikor ismét rápillantott. – Véres az arcod.

Anna Tyihonovna az arcához kapott, megnézte ujjait.

– A párna! Látod? Vér! – kiáltotta a férfi, és odasietett hozzá.

Anna Tyihonovna egyszeriben összeszedte gondolatait, és kutatóan nézett ide-oda, a padlót vizsgálta.

– A füled! A füled vérzik! – kiabálta a férfi most már közvetlenül az arcába.

Anna Tyihonovna megtapogatta a fülkagylóját, ujjain piros foltokat pillantott meg, és még figyelmesebben nézegette a padlót.

– A retikülöm... – mondta szaggatottan, csak magának.

Hangja kissé erőre kapott. Miközben a füléhez ragadt hajtincseket igyekezett lefejteni, értetlenül mondta:

– Nem fáj. Biztosan az üveg...

Mintha csak most venné észre a szorosan mellette álló férfit, rémülettől tágra nyitott, ismeretlen szemébe nézett. Megragadta a paplant, és egy rántással magára húzta.

– Dobja ide a holmimat! Ott van!

Cvetuhin arrafelé pillantott. Az asztal alatt kusza gomolyagban

fehérnemű hevert. Amint előhúzta onnan, egyik harisnya a gumiharisnyakötővel együtt beleakadt az asztal lábába. Megrántotta, letépte, s az egészet egy csomóban az ágyra dobta.

Kintről robbanás hallatszott. Súlyos hullámai még a levegőben rezegtek, amikor fülsiketítő zúgással közvetlenül a háztető felett repülőgépek húztak el. Csaknem ugyanabban a pillanatban robbanás rázta meg az egész házat.

Jegor Pavlovics mélyen lehajolt, s az asztallapba kapaszkodva nem mozdult helyéről, mialatt a leszakadt függönyök és a lámpaernyő erősen hintáztak a tovaterjedő légnyomástól. Majd felugrott, és ráförmedt az asszonyra, hangja kétségbeesetten és türelmetlenül csengett.

– Nem érted, hogy szaladni kell? Minden autóról lemaradunk! Hagyd azt a harisnyát! Siess!

Anna Tyihonovna reszkető kézzel igyekezett az övhöz erősíteni a leszakadt harisnyakötő-gumit. A férfi kiáltására hirtelen észbe kapott, követelte, hogy forduljon el.

– Istenem! Mintha még nem láttam volna pucér nőket! – sóhajtotta Cvetuhin dühösen.

De nyomban engedelmeskedett, és ettől a pillanattól fogva, már nem kiabált, csak egyre sürgette az asszonyt: – Kész vagy már? . . . no, kész vagy?

Amíg az utcák során iderohant, érezte izmainak lázas tevékenységét, ez volt az egyetlen módja a borzadály legyőzésének. Most tétlenségre kényszerült, és minden pillanatot elveszettnek érzett az önvédelem számára. Abban látta a menekvést, hogy cselekvésvágyát átönti egy másik emberbe, és kettőjüknek közös akaratuk lesz. De most, mivel nem mozoghatott, és várakoznia kellett, úgy érezte, hogy Anna Tyihonovna az uralma alá hajtja és gátolja őt. S már könyörgött neki, kímélje meg a gyötrelemtől, ne kelljen állnia és várakoznia, amikor az életük célja a futás.

– Végre! – tört ki belőle a dühös megkönnyebbülés, amikor alig egy perc múlva az asszony cipője megkoppant a padlón, amint a kinyílt ruhásszekrényhez rohant.

Anna Tyihonovna letépte az akasztóról az első kezügyébe eső ruhát. Áthúzta a fején, majd odaszólt Cvetuhinnak, hogy segít-

sen. „Mit áll itt úgy?" – mondta. Kihúzta a szekrényből egy másik ruha ujját, gyorsan megtörölte vele az arcát. Közben szeme állandóan a retiküljét kereste; végre megpillantotta a felborult szék támlája alatt.

Éppen odalépett, amikor a szüntelen morajlásból ismét kitört a repülőgépek zúgása, és fokozódó sebességgel átcsapott a ház felett.

Cvetuhin átölelte, és mindketten a falhoz lapultak. Anna Tyihonovna lehunyta szemét; érezte a vékony közfal rezgését, és Jegor Pavlovics remegő testének rángásait, s a férfi remegése rá is átterjedt.

Egy pillanattal azután, hogy a repülőgépek fülhasogató zajjal átrepültek, Cvetuhin két kézzel megszorította Anna Tyihonovna könyökét, és ellenállhatatlan erővel húzta az ajtó felé.

Kirohantak az utcára.

A város felett elsápadt a nap. Az utakat és a házakat tégla- és mészportakaró lepte. E por felső rétege a levegőben lengett, ittott fekete, vörös füsttel elegyedve, vagy tűztől rózsállóan. A zúgás fentről az egész földet beborította, ugyanakkor mintha a föld mélyéből jött volna – érezték, remeg a talaj a lábuk alatt.

– Hová? – kérdezte Anna Tyihonovna. – A kőtörmelékkel és faforgáccsal tele úton egy faház mellett futottak el, amelynek ablaknyílásai üresen tátongtak.

– Ahová mindenki – felelte a férfi.

Még mindig kézen fogva húzta az asszonyt.

Befordultak egy végtelennek tetsző utcába. Az emberek, lehetőleg a házak mentén, hosszú sorokban siettek a járdákon, s igyekeztek megelőzni egymást. Az úttest közepe csaknem egészen üres volt. Olykor egy-egy teherautó robogott el teljes sebességgel. Férfiak, nők mindenféle ronggyal teletömött targoncákat, gyermekkocsikat toltak, vagy batyukat, zsákokat, szatyrokat cipeltek a vállukon, hátukon. Gyerekek futottak az anyjuk mellett, sírva, kiabálva kapaszkodtak kezecskéjükkel a szoknyájába. A magányosan menekülők hol letértek a járdáról az úttestre, hogy akadálytalanul futhassanak, hol meg ismét visszaszaladtak a házakhoz.

Anna Tyihonovna is megpróbálta Cvetuhint az úttestre le-

húzni, de az nem engedte, és ott lökdösődtek a járdán, vánszorgó öregeket előzve meg, összeölelkezett apróságokat, és riadt asszonyokat, akik könnyes szemmel sürgölődtek a kocsiból kiborult holmi körül.

Az utcakereszteződéseknél összetömörültek az emberek, egyrészt azért, mert féltek a nyitott térségnek nekivágni, másrészt pedig, mert a keresztutcákból is újabb menekülők özönlöttek. Az ilyen elakadások közben rövid, izgatott viták zajlottak le: merre érik el a leghamarabb a Moszkva utcát, hogy aztán a Kobrin útra jussanak; mindenki ösztönösen oda igyekezett – kelet felé – mint a menekülés forrásához. Az emberek egy része hirtelen elkanyarodott, vagy mert vonzotta őket a gesztenyefasor, amely árnyas lombjaival eltakara futásukat az égbolt elől, vagy mert azt remélték, hogy ha csak egy perccel is, de előbb érnek ki a városból. De egyre népesebb lett az utca, amely nyílegyenesen nyúlott, ki tudja hová.

Egyik utcakereszteződésnél Anna Tyihonovna egy egész családdal találkozott. Az anya csecsemőt szorongatott keblén, nyurga lábú növendék lánykája egyik kezében batyut cipelt, másik karján kisfiú ült, alig több egyévesnél; a pici szorosan átölelte nővérkéje vékonyka, kinyújtott nyakát, amelyen kidagadt erek kéklettek; az anya és a kislány után még két egyforma kisfiú iparkodott, ruhájukba kapaszkodva, lehettek vagy ötévesek, ők is batyut vittek egyik kezükben. Mindnyájan hallgattak. A kislány arca maszatos volt a portól és a szétmázolt könnyektől, s verejtéke cseppekben hullt gyerekesen elbiggyesztett ajkára.

– Add ide a batyut, segítek – szólt hozzá Anna Tyihonovna, szinte önkéntelenül.

– Nem, nem kell – húzódott el a kislány. – Viszem én . . .

– Visszük – erősítette meg nyomban az anya. – Szasenykával felváltva.

– De hiszen nem bírja!

– Nem, nem, köszönöm – mondta az anya, és a fiúcskákhoz fordult: – Kolja, ne lógasd a kezed! Te is fogózz, Ványa, Szásenykába kapaszkodj.

– Parancsoljon rá a kislányára, hogy hagyja vinnem! – makacskodott Anna Tyihonovna. – Mindkét kezem üres. Ketten

vagyunk, látja? Menjünk együtt. No, legalább a kisfiúkat hadd vezessük . . .

Már nekivágtak az úttestnek, Cvetuhin és Anna Tyihonovna elöl, utánuk az anya a lányával, és a többi gyerekkel.

Jegor Pavlovics először elképedt Anna Tyihonovna ajánlkozásán. Megint maga után akarta húzni, de amikor a kislányra pillantott, belátta, hogy Anocska helyesen cselekszik és jó, hogy olyan érző szíve van. Egészen elengedte – nehezére esett, hogy állandóan kézen vezesse. Kezdett kifulladni, szomjúság kínozta, s a porral keveredett savanyúszagú korom a torkát kaparta. Megkönnyebbülés volt ugyanolyan lassan menni, mint ez az asszony a kiskorú családjával, és Anna Tyihonovna, aki igyekezett nem téveszteni szem elől a gyerekeket. Anocska folytonosan hátratekingetett, különösen Szasenykára és Cvetuhin továbbra is azon jártatta az eszét, milyen derék asszony, hogy így sajnálja a kislányt.

Alig haladtak egy keveset, amikor észrevették, hogy az egész hosszú embersor hirtelen megbolydul, és csendben, de félelmetes gyorsasággal ritkulni kezd. Nyomban ezután felhangzott a már ismerős, egyenletes sivításba csapó motorzúgás, s még gyorsabban, mint ahogy a tömeg ritkult, közeledett feléjük. Az utca csaknem egy szempillantás alatt kiürült. Az emberek beszaladtak a tárva-nyitva hagyott kapukon és ajtókon, s az udvarokon, házakban bújtak meg.

Anna Tyihonovna és Cvetuhin összekapaszkodott; egymáshoz simulva – s így akadályozottan – futásnak eredtek.

A támadás egy hosszú kerítés mellett érte őket, de egy félig romba dőlt téglaházat láttak maguk előtt, s a romok közé futó embereket, és arra felé rohantak. Már a házhoz értek, amikor Jegor Pavlovics a repülőgép zúgásában száraz kattogást hallott, megértette, hogy ez gépfegyver, kiáltani akart, de megbotlott, és estében Anna Tyihonovnát is magával rántotta.

Nem lapultak a földre, hanem nyomban mind a ketten tovább kúsztak. Alig tíz lépésnyire tőlük ott magaslott a ház téglatörmelékkel lepett fatornáca; egyik oldalfala betört. Az a fekete lyuk a lépcső alatt menedéket ígért nekik – teljes erejükből igyekeztek, könyökükkel, lábukkal, hogy elérjék.

Anna Tyihonovna, miközben szaporán rakosgatta térdét, egy pillanatra a szállásadónőjére gondolt. Maga előtt látta, amint a kerti pad alá bújt, s haragja az asszony iránt meg a saját megalázottsága miatt – most először – ismeretlen fájdalommal hasított a lelkébe. Minden erejét összeszedte, hogy a lemaradó Jegor Pavlovicsot a tornác alá betuszkolja. Majd fürgén bemászott utána, összehúzta magát, karjával elfedte a férfi fejét, és arcával szorosan az arcához simult.

Nem hallhatta, de a füle mintegy megsejtette, érezte Jegor Pavlovics reszketegen elfúló sóhajában az öntudatlan szavakat:

– Istenem! Mi ez?...

S ő is ezt suttogta:

– Istenem!...

A repülőzúgás a hangosan kattogó gépfegyverek zajával olyan alacsonyan csapott át a fejük felett, hogy úgy rémlett: a repülőgép forgószélként rántja magával a levegőt.

Ekkor, ezt a forgószelet követően, egy másik repülőgép mély zúgása áradt szét az utca felett, minden más zajt elnyelt, és utána iszonyatos robbanás dörrent. A járda felől egy csomó törmelék zúdult be a tornác alá, a ház romjai között a megindult téglák tomja zajjal, forogva bukdácsoltak, porfelhő szitált a lépcsők hasadékai között.

– Kimászunk! – kiáltotta Cvetuhin. – Agyonnyom!

Fel akart emelkedni, de Anna Tyihonovna erősebben magához szorította a fejét. Még egy ideig így feküdtek, mozdulatlanul, amíg a járdán fel nem tűntek a tovább futó emberek lábai.

Amikor a robbanás után a pusztulás dübörgő zaja elcsendesedett, legelőször távoli, nyögő, síró hangok ütötték meg a fülüket. Majd valahonnan, közvetlen közelből, őrjöngő asszonyi kiáltás szállt feléjük:

– Szasenyka! Szasenyka!...

– Ők azok – mondta Anna Tyihonovna.

Elsőnek búJt ki a tornác alól. A por ködként gomolygott az utca felett, emberek bukkantak elő fátyolából, futottak el mellettük, és tűntek el újra.

– Szasenyka! – ismétlődött az átható kiáltás, de nem tudták megállapítani, honnan jön.

Anna Tyihonovna szétnézett, és éppen maga előtt az úttesten, valami mozgó gombolyagot pillantott meg. Két lépést tett feléje, majd hátratántorodott.

– Kedveském! Nézze! – kiáltotta, és Cvetuhinhoz húzódott. Odafutottak.

A kislány négykézlábról igyekezett felállni, de folyton visszaesett a földre. Lekonyult feje erőtlenül himbálózott. Arcáról sötét csíkban folyt a vér a kövezetre. Keze, ruhája csupa vér volt. Kissé felemelte a fejét, és a lehajló Anna Tyihonovna látta, hogy a szája eltorzult, és az ajka és az álla hiányzik.

– Szasenyka! – nyögte ki Anna Tyihonovna.

Még jobban lehajolva hátulról átkarolta a kislányt a hóna alatt, de nem bírta felemelni.

– Mit áll itt, maga férfi!... Adjon, adjon valamit! – kiáltotta.

Cvetuhin beduġta két kezét a sáros-piszkos nyersselyem nadrág zsebeibe és szótlanul megrázta fejét: még egy zsebkendője sem volt.

– De kell, kell! – hajtogatta Anna Tyihonovna tehetetlen kétségbeesésében. – No, hallja a tülkölést? Autó! Állítsa meg! Állítsa meg!

Egy teherautó zsúfolásig tömve szorosan egymás mellett álló asszonyokkal, gyerekekkel, tülkölve közeledett és elrobogott – alig tudta kikerülni az utolsó pillanatban Cvetuhint. Jegor Pavlovics csak legyintett.

– Még, még egy autó! – kiáltotta Anna Tyihonovna, elereszte a kislányt, és az úttest közepére rohant.

Két karját kitárva, teste keresztjével zárta el az utat. A teherautó halkan tülkölve közeledett feléje, de ő nem mozdult helyéről, amíg Cvetuhin az utolsó pillanatban rémülten magához nem rántotta. De a fékek megcsikordultak, a gépkocsi még néhány lépésnyit csúszott, és megállt.

Fiatal tiszt szállt ki a vezetőfülkéből, takaros, új egyenruhában, odafutott hozzá, és félig kérdezte, félig parancsnok módján felelősségre vonta:

– Megőrült, katonai gépkocsit megállítani?

Anna Tyihonovna két kezét a sebesült felé rázva bólogatott, mint aki teljesen egyetért vele, de már nincs ereje szólni.

Nem is kellett beszélnie. A tiszt meglátta a kislányt, egy pillanatra lesütötte szemét, és nyomban a gépkocsi felé fordult.

Társa, ugyanolyan délceg, de alacsonyabb növésű, sietve közeledett; ő elébe szaladt, futás közben kiáltottak valamit egymásnak, mire amaz megfordult, és a gépkocsihoz rohant, emez pedig visszatért, és parancsoló hangon mondta:

– Vigyük le az útról!

A kislány ott feküdt, erőlködve próbált felkönyökölni, de egyre tehetetlenebbül visszahullott.

A tiszt, ugyanúgy, mint az előbb Anna Tyihonovna, kétfelől a kis sebesült hóna alá nyúlt, de ő könnyedén felkapta az úttestről, és felemelte a vékony kis testet.

– Fogja meg a lábát – mondta Cvetuhinnak.

Jegor Pavlovics sietve teljesítette a parancsot. A kislány felnyögött, és vergődni kezdett a kezük között. Nem bírta a fejét fordítani, de könnyben úszó szemén látszott, hogy gyötrően szeretne hátranézni – oldalt sandított, és hangosabban nyögött. Mégis odavitték a járdára.

Csak Anna Tyihonovna állt mozdulatlanul. Nem szemével, hanem mintegy ösztönösen a történtek nyomán kereste, és meg is találta azt, amiről a kislány hasztalanul igyekezett szólni.

Az utca túlsó felén, egy alacsony ház előtt nemrég ültetett, satnya kis facsemeték sorakoztak, s köztük magányos vén gesztenyefa magaslott. Egy kisgyerek feküdt alatta, közvetlenül a törzsénél. Hátán feküdt, mint ahogy a picinyek alszanak, feje kissé feljebb, a járda szélén, mintha párnán lett volna, két keze a mellén keresztbe téve, zöld csizmás lábacskája szétvetve pihent a macskaköveken. A szállongó por már egyenletesen belepte, és a porréteg fehérsége egybefolyt a kis gyerekarc sápadtságával.

Az az egyéves kisfiú volt, akit Szasenyka a karján vitt. Halántékán, alig valamivel elhomályosult pupillájú félig nyitott szeme felett, kis seb feketéllett, s ettől vékonyka sötét vércsík húzódott le az aranyló haj felé; már alvadt hártya lepte. A kisfiú bizonyára szorosan odasimult fejecskéjével a nővére arcához, amikor az megsebesült, őt pedig a halál elérte.

Anna Tyihonovna nem kételkedett benne, hogy a kisfiú halott.

Egy pillanatig egyenesen, némán állt előtte. Majd sóhajtott, amilyen mélyet csak tudott, és lassan eresztette ki a levegőt, mintha attól félne, túlságosan hamar tör ki belőle az a soha azelőtt nem ismert, fojtogató érzés.

Ettől a pillanattól fogva minden mintha elhallgatott volna benne, magába zárult. Visszatért az utca túlsó oldalára. Cvetuhin már türelmetlenül hadonászva hívta. De Anna Tyihonovna nem gyorsította meg a lépéseit.

Az alacsony kis tiszt közben már a gépkocsihoz szaladt, s tiszta férfiinget hozott onnan. Társa, aki a járdára vitte a kislányt, és ülve a kerítéshez támasztotta, megrázta az inget, az aljától a gallérjáig kettéhasította, majd egyenlő csíkokat tépett belőle, és ezeket sorjában odaadogatta neki.

– Repesz – állapította meg az alacsony tiszt, amint az egyik csíkkal alulról átfogta a kislány arcát. – Pontosan az állkapocsba!... Hej, a gazok!...

– Gyorsabban! – sürgette a másik.

– Az őrnagy meg még azt állítja: határincidens! – folytatta a tiszt, kötözés közben. – A fenét!... Egyébről se beszéltek a városban, minthogy kezdődik már... Még a napot is megmondták. Vasárnap!... Úgy is lett.

– Jól van már! Gyorsabban! Az összekötő jelez...

De a kötözés már nógatás nélkül is a vége felé közeledett. Az első tépéscsíkot nyomban átitatta a vér, a másodikat már kevésbé, a harmadikon csak egy folt jelent meg. A sebesült arcát, fejét egyre vastagabban burkolta a kötés, már csak a könnyben úszó szeme látszott, pisze orrocskája, meg a panaszosan felvont, csaknem fehér, keskeny kis gyerek-szemöldök.

– Első segélynyújtás kész! – jelentette az alacsony tiszt, mintha parancsra válaszolna, talpra ugrott, és megszokásból tenyerével leporolta a térdét.

Ujjával a társa mellére mutatott. Az lehajtotta fejét. Vadonatúj egyenruháján vérfoltok sötétlettek. Szája megrándult, és keserű-gúnyos, dühös mosolyra húzódott. Egy pillanatra összenéztek, s megértették egymást; talán mind ugyanígy, szavak nélkül értik egymást a fiatal hadnagyok, akik épp csak hogy kikerültek a katonaiskolából, s most kezdik a csapatszolgálatot.

– Gyerünk! – mondták, s még hozzátették: – Sok szerencsét! – Tisztelegtek Anna Tyihonovnának, és elszaladtak.

– Hogyan? – kiáltotta utánuk az asszony. – Hát a kislány?

– Hát mi? – tört ki Jegor Pavlovicsból a kérdés.

Az alacsony kis hadnagy már csaknem fele úton a gépkocsi felé, magasba emelte karját, fenyegetőn intett vele, hátranézett és odakiáltott:

– Megint támadnak!... Légiriadó!...

Cvetuhin Anna Tyihonovna kezét ráncigálta, húzta. Nem értette ugyan a tiszt szavait, de az égen erősödő zúgás támadt, s az emberek ismét eltűntek a szeme elől, menedéket keresve – ezt hallotta, látta.

2

Amikor Anna Tyihonovna megértette, hogy a tisztek, miután bekötötték, sorsára bízzák Szasenykát, egy pillanatra felocsúdott elmerültségéből. Önmaga számára is váratlanul tört ki belőle ez a kiáltás, a kislányról. De aztán, látva, hogy a gépkocsi felé futnak, ugyanolyan gyorsan visszatért, új, magába zárt érzéséhez, mint hogyha az megfejtést követelt volna. Nem ellenkezett Cvetuhinnal, aki előre vonszolta, de nem is futott, ahogyan az kívánta. Engedett a lábak fásult munkájának, s nem bánta már, hogyan dolgoznak, lassan-e vagy sebesen.

A repülőgépek ezúttal elkanyarodtak, nagy körben kerülték meg a várost. Sőt, úgy látszott, hogy a moraj elhalása után csend következik. Ismét feltűntek az emberek az utcán, új reményre éledve, hogy sikerül eljutniok valahová, ahol talán biztonság vár rájuk.

Cvetuhin is bátorságra kapott e reménytől, s már nem rángatta Anna Tyihonovnát, alkalmazkodott a lépéseihez. Az asszony ütemes járása kissé lecsendesítette az izgatottságát. Kijózanodásféle ment végbe a gondolataiban. Karon fogta Anna Tyihonovnát, és most először figyelmesen nézett a szemébe. Ez a

szem, a dús szemöldök alatt, mereven bámult a messzeségbe. Cvetuhin szerette volna megkérdezni, hogy érzi magát Anna Tyihonovna, de ostobaságnak vélte a kérdezősködést, és csupán vagy kétszer melegebben szorította meg a könyökét. „Hogyan érezheti magát az ember, amikor minden ilyen szörnyűre fordult?" – gondolta. – Ettől csak eszét vesztheti. De hát nem vesztette máris el? Eszénél van Anocska?

Újból és újból rápillant. Minden lehetséges. A szerencsétlen... De talán ő is megtébolyodott? Nem, ő nem, úgy látszik. Ő gondolkodik, emelt fővel, keményen lépked. No persze, mit tegyen, ha így hozta a sors! Nem csak ő járt így. Mindannyian. De ő nem veszti el a méltóságát. Ember marad. Mindent meg kell tennie, amit csak lehet. Férfi. Anocskának felesleges őt erre emlékeztetnie. Megteszi, ami erejéből telik. Tudja a kötelességét. Inkább szomjan hal. Jaj, ez a szomjúság! Szegény Anocska!

Ismét kutatóan néz az asszonyra. Anna Tyihonovna szeme mintha megbénult volna. Meg se rebben. Minden lehetséges – ismétli magában Cvetuhin. Anocska megbetegedett. Tehát most kétszeresen tehetetlen asszonyra kell gondot viselnie. És ki ez az asszony? Anocska!... Most majd igazában megismerheti őt, Cvetuhint! Ő kiragadja ebből a káoszból. Elég bátorság van benne. Lám, mind milyen fejvesztetten futnak, rohannak. De ő magabiztos lépésekkel halad. Tudja, mit cselekszik. Látja saját magát. Mit tesz az, hogy az inge kibújik az öv alól és sárospiszkosan lobog? Ő is csak ember. Halandó. Mint valamennyien. De hogy megy? Délcegen. Megveti a veszélyeket. Hadd nézzék mind! Egy asszonyt vezet a karján, aki nem bírta elviselni a megrázkódtatásokat. Segítségre szorul. És ő, noha ugyanilyen nagy bajban van, nem gondol magára, hanem önfeláldozóan, nemesen...

Jegor Pavlovics fejét Anna Tyihonovnához hajtotta, és meggyőződéssel szólt:

– Én megmentelek.

Az asszonynak egy arcizma sem rándult – nem értette meg, vagy nem is hallotta a szavait.

Végre kiértek arra a széles utcára, amelyen az egész város

összecsődült, ha ugyan az egész város futásban keresett menekvést. Bizonyára nem. Nem az egész. Ott vannak azok a kis faházikók a hosszú utcasor jobb oldalán, csukott ablaktábláikkal, zárt kapuval, – kiment-e ezekből valaki ma reggel? És a bal oldali soron? Ugyanilyen kis házikók, azok is csaknem mind zárva.

„Hova bújjunk, hova dugjuk a fejünket, ha megint..." – tűnődött Cvetuhin, és körülnézett.

Micsoda távolságok! Mindaz, amit már megtettek, és ami mögöttük maradt, sokkal, sokkal rövidebb ennél a beláthatatlanul hosszú, végtelen utcánál! Közepén a fasor mintha együtt mozgott volna a hömpölygő emberáradattal. Öreg és fiatal kőrisfák futottak, magasak és alacsonyak, árnyasak és lombtalanok váltakozva. Nagyapák és gyerekek, férfiak és nők tolongtak egymás hegyén-hátán. Jobbra is, balra is kocsiút porzott. Kövezetükön versenyt robogtak az autók – mind egy irányba: arra, amerre a nép özönlött.

Ezen a hosszú úton több ízben is égő épületek mellett kellett elhaladniok. Nem álltak meg, se a felnőttek, se a gyerekek. Cvetuhin egy lángoló ház előtt ugyan lelassította a lépéseit, de nem a tüzet nézte, hanem azt, hogy milyen lázasan dobálják ki az ablakokon a párnákat, és hogyan cipelnek egy varrógépet. Anna Tyihonovna is odapillantott a párnák őrizőire, de nem nyitotta szóra ajkát, elfordult. Ezután már észre sem vették a tüzeket.

A földet visszhangoztató morajlás erősebben hallatszott. Jobb felől jött. Az eget ott valami zavaros tömeg takarta. Abból a tömegből repülőgépek tűntek elő, előbb alig-alig, majd már tisztán láthatóan, majd hirtelen kitörtek, egyesével, meg kötelékekben is. Minden pillantás feléjük fordult: merre tartanak? És mindenki úgy érezte: oda, feléje. Mindenki azt keresgélte: hová fusson, hol hasaljon földre? A sűrű lombos fák alatt összezsúfolódott a nép; mind földhöz lapultak. Az árnyéknak kellett őket megóvnia, s ha megóvta, mint ahogyan a jó szerencse óvja meg az embert, akkor fölkeltek és továbbmentek.

A lejtős emelkedő, ahonnan már látszott a kobrini híd, tömve volt emberekkel. A mozgás elakadt, mert a hídfeljáró keskenynek bizonyult, meg azért is, mert ez a hely mindenfelől nyitott

volt, és sokan nem tudták rögtön rászánni magukat, hogy a hídra lépjenek. Már jártak itt csatarepülőgépek: emberekre és gépkocsikra vadásztak. Valami ablaktalan raktárfal mentén a földön feküdtek a sebesültek – felnőttek és gyerekek. A közelükben egy felborult teherautó füstölgött. Egy bombatölcsér szélén kitépett hárs gyökerei ágaskodtak. A fa földre terült koronája alatt egy asszony a gyerekét szoptatta.

Cvetuhin és Anna Tyihonovna a tömeggel együtt átfurakodott a szűk helyen a bombatölcsérből kihányt föld s az emberekkel körülvett sebesültek tábora között. Már közel voltak a hídhoz. A szemhatár egyre szélesedett.

A híd alól kifutó vasúti pályatest bal kéz felől szétágazott, kitérő vágányok szövevénye lepte, szemaforok, váltók, lámpaoszlopok tarkították, mintegy csomóba kötve, amely a távoli pályaudvar bejáratát zárta el. Jobbra nyílegyenesen futottak a sínpárok a füst és por ködébe vesző messzeség felé. Onnan szakadatlan zúgás hallatszott, a tömeg szeme állandóan arra felé fordult.

– Mi van ott? – érdeklődött Anna Tyihonovna, és hirtelen Cvetuhin arcába nézett.

– A folyó – felelte a férfi.

Anna Tyihonovna nem vette le róla a tekintetét; szeme mintha elvesztette volna kék színét, és erősen megzöldült. Cvetuhin kisvártatva hozzátette:

– A határ.

– Ott harcolnak a mieink? – kérdezte az asszony sebesen.

– Igen. Harcolnak... – mondta a férfi, mint ahogy a gyerekeknek szoktak válaszolni a felnőttek, hogy lerázzák őket.

De ugyanekkor ő is ránézett. Az asszony szemöldöke megmegrándult, bizonyára a homlokáról hulló verejtékcseppek zavarták. Ajkát nyalogatta, harapdálta, és az arca mintha megélénkült volna. Cvetuhin megállapította, hogy Anna Tyihonovna éppúgy észnél van, mint ő maga, és türelmesen magyarázta:

– Erődítmény van ott. A folyó mentén.

Az asszony nem válaszolt. A tömeg nyomása váratlanul úgy forgatta őket, hogy szembekerültek egymással, s a férfi most hátrálva folytatta útját, az asszony melléhez szorítva. Arcába sóhajtott, magánkívül kiáltotta:

– Szoritsd az oldaladhoz a könyöködet! Összenyomnak!

A verejtékes arc kínos fintorából látta, hogy Anna Tyihonovna képtelen a karját behajlítani, amelyet az emberi testek a csípőjéhez szorítottak. Ekkor minden erejét összeszedte, mint aki iszonyú terhet akar felemelni, s nagy nehezen Anna Tyihonovna háta mögé dugta a két karját.

A tömeg a hídra tódult. Egyetlen erő irányította most, ezrekből kovácsolódott, amelyek elvesztették hatalmukat önmaguk felett. Az ezerfejű tömeg úgy lihegett a hídkorlátok között, mint valami pányvában; ez a pányva húzta, hol megrántva, hol kissé eleresztve, és a tömeg hol meglódult, hogy lavinaként hömpölyögjön előre, hol visszahőkölt, s mozdulatlanná dermedt.

Sírás és jajgatás szállt mindenünnen az ég felé; valahol Anna Tyihonovna mögött, egészen közel, egy nő felvisított, és ugatásszerű zokogásba tört ki. A tömeg most egyszerre hullámként a híd közepére zúdult, gyorsan megállt, sőt mintha megritkult volna. De ugyanekkor a belsejében itt-ott forgó mozgás indult meg, mintha az emberek körökbe olvadtak volna. Egy ilyen kör kerékszerű fordulata Cvetuhint és Anna Tyihonovnát is magával rántotta. Most nem Jegor Pavlovics, hanem Anocska fordult háttal arrafelé, amerre menniök kellett.

Mindkettőjüket a korláthoz szorították. Így Cvetuhinnak a jobb válla, Anna Tyihonovnának a bal válla felszabadult a tömeg nyomása alól, de testük a rács közé préselődött. Nagy kínnal végre kihúzták a karjukat, és tenyerüket nekifeszítették a vasrácsnak. A tömeg sokszoros túlerővel nyomakodott. Attól féltek: mindjárt összelapítja őket. Látták egymás szemében a rémületet, és csak nézték egymást, olyan azonos érzéssel, mintha egyetlen, megkettőződött egész volnának. Egyformán tudták: ha a kezük elerőtlenedik, agyonnyomják őket. Egyformán megértették: ha a korlát letörik, a pályatestre zuhannak, és összezúzzák fejüket odalent a mélyben, a híd alatt csillogó síneken. És egy emberként rettegtek attól, hogy ismét meghallják fejük felett a repülőgépek zúgását.

Cvetuhin ajka megsárgult, arcán verejték csorgott. Szemében, a pusztulástól való rettegésen kívül, Anna Tyihonovna a feléje áradó öreges, tehetetlen szánalmat is látta. A borzalom kínja,

amelyet már nem is szívében, de az egész mellkasában érzett, kegyetlenül belehasított. Elfordította tekintetét Cvetuhinról.

Ott alant, ahonnan a hídra feljöttek, még mindig látszottak a sebesültek körül rajzó emberek, a menekülők sora, amint a bombatölcsért megkerüli, és a kidőlt, mozdulatlan hársfa. A nap már magasan állt, és erősebben áttörte a füstréteget.

Hirtelen kétségbeesett kiáltások hangzottak fel a hídon. Egy teherautóból, amelyet a tömeg szorosan körülzárt, asszonyok másztak ki, és ugrottak fejvesztetten az emberek fejére, vállára. Estükben sem eresztették ki karjukból a gyerekeket, magukkal rántották őket a kocsi körül felduzzadt tömegbe.

Abban a pillanatban, amikor Anna Tyihonovna ezt meglátta, pillantása elkapta a körülötte levő sok-sok arcot, amelyek mozdulatlanul mind egyfelé néztek – nem a teherautó körül támadt lökdösődés felé, hanem éppen ellenkező irányba, és ő is nyomban arrafelé fordult.

Messziről, nagyon alacsonyan a vasúti pálya felett, széles szárnyú repülőgép közeledett. Egyenes vonalban szállt, a síneket követve, mintha nem sietne, és nem szándékozna sem irányt, sem magasságot változtatni. De egyenletesen nőtt, egyre nagyobbodott.

A hídon minden elcsendesedett. Anna Tyihonovnának úgy rémlett, hogy már senki sem mozog, és kissé több lett a hely. Elengedte a rácsot, hogy átölelje Cvetuhint, de keze elzsibbadt, nem engedelmeskedett. Jegor Pavlovics, mintha erre az erőlködésre válaszolna, pislogva és sietősen dünnyögte:

– No, kész. Most mindjárt . . .

És arca erőtlenül az asszony mellére hanyatlott.

A repülőgép egyre nagyobbra nőtt, és orrát felrántva gyorsan nyelte a magasságot. Sebessége most már szédítőnek tetszett. A motorok zúgása fokozódott. Egyik szárnya hirtelen emelkedni kezdett. A gép letért az egyenesről, emelkedve megfordult. Mintegy búcsúzóul egyik szárnyáról a másikra billent, vidáman megcsillant, szinte rákacsintott a napra, majd hatalmasan megmutatta szárnya alatt a két fenyegető fekete keresztet, ezüstös hasa mindkét oldalán.

Süvítve elzúgott a híd közelében. De most élesebben kanya-

rodott. Szárnya csaknem függőlegesen hajolt a föld felé. Félkört írt le, és újra közeledett. A híd volt a célja.

Anna Tyihonovna még látta, amint az emberek leszánkáznak a kifordított földhányások lejtőin a pályatestre, s rohannak, fedezéket keresve, ki el a hídtól, ki a híd alá. A repülőgép zúgása ebben a pillanatban egybefolyt azzal az áthatóan éles süvítéssel, amelyet felismert vagy megértett. Nem rejthette el arcát – állát a szorosan hozzásimuló Cvetuhin válla felfelé nyomta.

Csak lehunyta szemét, szemöldökével is leszorítva a teljes erőből összezárt szemhéjakat. De, noha semmit sem akart már látni, és gondolatban elbúcsúzott önmagától, a fehér villámló fény áthatolt a szemhéján, s a szeme akaratlanul kinyílt egy kurta pillanatra, hogy nyomban megint szorosan lezáruljon. Ez már másik pillanat volt, a robbanásé, amely egész testében megrázta.

A lökéstől a híd megingott pillérein. A levegőréteg, amelyet a robbanás elrántott a földtől, röptében mindent fölkapott, amit elbírt. Mennydörgő robaj követte.

Anna Tyihonovna elesett; úgy rémlett neki, hogy Cvetuhin döntötte fel, aki egész súlyával a híd deszkaburkolatához nyomta. Mintegy eszméletlenségbe hullt. De ebben az eszméletlenségben különös módon továbbra is látni vélte azt a villanáspillanatot, amikor akarata ellenére – kinyitotta a szemét: akkor azon a helyen, ahol előbb még a sebesültek voltak, magasan a levegőben hatalmas földkúpot látott, s a földdel együtt repülő hársat, fekete koronájával.

Majd eltűnt a látomás. Anna Tyihonovna fájdalmat érzett a gerincében; megpróbált felkönyökölni.

– Élünk? – kérdezte félig önmagától, félig Cvetuhintól.

A férfi elhúzódott tőle, váratlanul feltérdelt, és mindkét kezét megragadta.

– Hogy vagy? Nincs bajod? – mondta újult energiával, s igyekezett talpra segíteni. – Fáj? Hol?... No, valahogy majd csak... Állj fel.

Egyre erősebben húzta. Anna Tyihonovna arca eltorzult a fájdalomtól, de engedte, hogy a férfi oldalával a korlátnak támassza. Cvetuhin a füléhez hajolt:

– Kedvesem, no, kérlek!

Anna Tyihonovna leküzdötte a fájdalmat, lassan felállt.

– No látod! – mondta a férfi helyeslően és szemrehányóan. – Most menjünk. Menjünk, ha élni akarsz.

3

A nép már ismét mozgott. A gépkocsik úgy dudáltak, mintha a megmenekülést hirdetnék ki ünnepélyesen. Az emberek kérve, követelve, kiáltozva kapaszkodtak beléjük, és minél jobban közeledtek a híd végéhez, annál ritkább lett a tömeg, annál gyorsabb a mozgás és élesebbek körül a hangok.

– Nem kaptunk ilyen parancsot! – kiáltotta egy teherautó sofőrje a vezetőfülkéből. – Evakuálni! Nincs parancsunk rá!

– A nép parancsolta!

– De hiszen ez az asszony a nyolcadik hónapban van!...

– Mit fecsegnek összevissza: „Junkers"! A „Junkers ötvenhét" egymotoros!

– Hát ez milyen – kétmotoros?

– Azt mondom: „Heinkel"! „Heinkel száztizenegy".

– A lábacskája sérült meg, kedvesem, a lábacskája!...

– Elveszett a kisfiú. Az anyja elvesztette...

Senki sem nézett vissza. Ami ottmaradt – az ottmaradt. Minden pillantás csak előre irányult. A híd kijáratánál az emberek leszaladtak a töltés lejtőin, és odalent tágasabban voltak. Az úttesten most kevesebben mentek, átengedték a gépkocsiknak, amelyek zajosan gyorsítottak.

Anna Tyihonovna és Cvetuhin is lefutott a töltésről; a sík földön megálltak, hogy kifújják magukat. Cvetuhin az inge ujjával törülgette arcát. Végignézett magán, megigazgatta ingét, körüljárta Anna Tyihonovnát, óvatosan megtapogatta a hátát.

– Már nem fáj?

Az asszony nem felelt mindjárt, ránézett, majd mosolyt erőltetett az arcára:

– Nem nagyon. Látja, még szaladni is tudok!

– Azt hittem, nem kerülünk ki belőle. De te egészen bátor asszony vagy! – dicsérte Cvetuhin.

– Maga a bátor – mondta Anna Tyihonovna.

– Átkozott híd! – sóhajtotta a férfi megkönnyebbülten.

Megindultak, és kezdetben csakugyan jobb volt. Nem zavarták őket az előrehaladásban, és minden lépéssel távolodtak a várostól, s már nem érezték a fojtogató égésszagot. De nem egyedül mentek – a menekülők özöne sodorta őket, a sok-sok hang vagy az ő gondolataikra válaszolt, vagy olyasmin gondolkoztatta el őket, ami addig nem jutott eszükbe. És attól, hogy a mások szenvedései elmaradhatatlanul követték őket, saját szenvedéseik még nyomasztóbbá váltak.

– Ha... meghalunk – mondta Cvetuhin megállva, és minden szó után fújt egyet –, akkor a... a szomjúságtól.

Nemcsak az ő szomjúsága volt ez, hanem mindannyiuké, akik batyukat cipeltek, kocsit toltak, vagy gyerekeket vittek a hátukon, avagy üres kézzel meneteltek. Híre terjedt: állítólag valahol egészen közel – a temetőnél, vagy még azon is innen – van egy forrás. Majd, mintegy láncszerűen tovább adták, hogy nem messze az országúttól hamarosan egy virágkertészetnek kell lennie, kutakkal.

Cvetuhin újult reménnyel meggyorsította a lépéseit, de kis idő múlva megint alig vonszolta a lábát, és a nyöszörgős gyereksirámok hallatán maga is közel volt hozzá, hogy felsírjon, mint egy gyerek: „Anyu-u! Vize-et!..."

Már elérték a temetőt – alacsony, fehérre meszelt téglafala hosszan húzódott a síkságon. A temetőben nincs ugyan forrás – kezdték ekkor mondogatni –, de rögtön mögötte folyik egy patak, abban még fürödni is lehet. Könnyen meg lehetett bocsátani ezeket az anyai vigaszokból született híreket: a gyerekek emlékeztek rá, hogy anyjuk mindig igazat mond, és egy percig csendesebben sírtak. Jóllehet, a felnőttek sejtették a hazugságot, de ők viszont biztosan tudták, hogy nemcsak víz lesz ott elöl, hanem minden, ami az élethez kell, mivel ők a halál elől menekülnek, és talán már el is menekültek előle.

A tömegbe, a hömpölygő áradatot kettéosztva, láncba sorako-

zott vöröskatonák fonódtak – alig két szakasznyi, fiatal gyalogos, a puskájukon feltűzött szurony. Akik nem tértek ki idejében, azokat kikerülték, s rendezetlen menetben haladtak, hol utolérték egymást, hol megint hárman-négyen elakadtak valami váratlan akadály miatt. Ilyenkor a mellettük levők meghallották szaggatott beszédüket, és szájról szájra adták a katonák szavait.

– Szóval az a parancs, hogy: a régi határig? – hallotta Anna Tyihonovna, amint egy harcos halkan kérdezte az őrmestertől.

– Elismételjem neked, mi? – förmedt rá a kérdezett. – A parancsnok elvtárs így adta ki: a temető körletében védelemre berendezkedni!

Felzárkóztatta a láncot, kiáltott:

– Utat, polgártársak!

Anna Tyihonovna Cvetuhin felé fordult. Pillantásuk találkozott.

– Hallottad? Visszavonulnak – mondta a férfi.

– Nem – felelte gyorsan az asszony –, nem, hallottam, védekezni fognak.

– Mindegy – mondta Cvetuhin, ismét megállva. – Nem bírom tovább.

Anna Tyihonovna megsimogatta a vállát.

– Álljunk meg egy kicsit, jó?

Nem messze tőlük egy katona ült, s a kapcáját csavargatta le a lábáról. Társa ott állt mellette, és kezét a lehúzott csizmába dugva, tapogatta a talpbélését.

– Itt semmi sincs. Jól rázd ki a kapcát.

Néhány menekült is megállt körülöttük. Egy derűs szemű, nyilván kopasz öregember, akinek a feje zsebkendővel volt bekötve, részvéttel tudakolta:

– Mi történt, bajtársak, becsaptak titeket a németek, ugye?

Az, aki a csizmát fogta, az öregre sandított, ledobta a csizmát, és dühösen mondta:

– Sok az áruló!

– Irányzott tűzzel lövik a kaszárnyákat – tette hozzá az, aki a kapcájával foglalatoskodott.

Tenyerével kisimítgatta a kapcát, és miközben ismét a lábára csavargatta, csak úgy maga elé mondta:

– Tegnap a taracküteknél az egész technikai felszerelést állványokra rakatták. Az üzemanyagot is kifolyatták. Szemlét várnak, mondták. No hát itt van . . . a szemle!

Az öregember takaros kis kosárkából csipegetett valamit, és fogatlan szájába dugva, majszolta. Kíváncsian fülelt közben.

– Az az üteg ott az Északi-táborban? – kérdezte.

– Nem mindegy neked, hogy hol van? – torkolta le a haragos katona.

– Siess már, Szlavka! – kiáltotta, és szemével az öreg felé intett. – Kémek! Vigyázz . . .

Mind a ketten futásnak eredtek, könyökükkel hátra nyomva a puskát.

– Mind bűnbakot keresnek . . . Kereshetik . . . – mondta megvetően az öregember, s összecsípett ujjaival megint tett valamit a szájába.

Cvetuhin Anna Tyihonovnára pillantott. Minden szó felesleges volt, könyörgő arca beszélt helyette: nem bírja tovább. Az asszony a temetőfalhoz vezette. Leültek a fűbe, a falon kihajló juharfaágak sátra alatt, és itt, a váratlan árnyékban, most először vették szemügyre magukat.

Siralmasan összegyűrt, sárfoltos ruhájukban, mint a koldusok, megrendülten hallgattak és nem értették, megpróbáltatásuk végét jelenti-e ez a perc, vagy újabb gyötrelmek kezdődnek, még keservesebbek az átélteknél.

Jegor Pavlovics hanyatt feküdt, teljes hosszúságában elnyúlt, és lehunyta szemét. Anna Tyihonovna elnézte a férfi kiegyenesedett orrát, amely mintha megnőtt volna, horpadt halántékát, nyitott, cserepes ajkát, ádámcsutkájának mozdulatlan dudorát. Ha ő olyan kimerült, hogy nem bírna lábra állni, mit érezhet a másik? Csak nem haldoklik talán? De Cvetuhin csendesebben, egyenletesebben lélegzett. Hagyni kell. Akár el is alhatik – gondolta az asszony szinte közönyösen. Pihenés nélkül nem mehetünk tovább. Aludjon csak.

Elhatározta, hogy nem zavarja, talán csak azért, mert ő sem érzett semmi mást a kimerültségen kívül. A föld vonzotta magához, és ő is le akart dőlni, de ekkor észrevette, hogy a menekülők soraiban riadalom támad. Az emberek a temető felé ro-

hantak, s a fal tövében elterülve igyekeztek minél jobban odalapulni, összehúzni magukat, a legszívesebben benyomták volna testüket a téglák közé. A sík térség körös-körül elnéptelenedett. Csak az úton robogtak egymás után porfelhőben a feltartóztathatatlan gépkocsik.

Anna Tyihonovna vére tüzesen áradt szét, a teste hirtelen megrándult; feltérdelt, és kiegyenesedve, dermedten figyelt. Egy szó röppent át felette, s több hang is elkapta, ismételte, és értelme egyszerre agyába villant.

– A mieink! A mieink! – kiáltották az emberek egyre hangosabban, és akik az imént földre vetették magukat, és minden erejükből igyekeztek odalapulni a falhoz, most felugráltak, s visszafutottak az útra, egymást előzve, s fejüket felszegve integettek a magasba, ki kendővel, ki a kezével, ki amit ért.

A kék égen, szögbe sorakozva, három vadászrepülőgép szállt, és tűnt el messze a város mögött.

– A mieink! – harsogták egyre a hangok, mintha az a három repülőgép ott az égen szabadulást ígért volna minden földi gyötrelemtől, bánattól.

– A mieink! – ismételte szüntelenül gondolatban Anna Tyihonovna, s két kezét szétterpesztett ujjakkal a mellére téve, könnyes szemmel nézett a magasba. Ahogyan az imént, gyorsan, hogy elfusson valahová, feltérdelt, úgy maradt ott mozdulatlan, térden állva, amíg a pillantása Cvetuhinra nem esett.

– Jegor Pavlovics! Látta? A mieink! – kiáltotta.

A férfi még mindig feküdt, mint aki halálosan elfáradt, és átadta magát a nyugalomnak. Majd ajka megmozdult, mintha mosolyogni készülne, és szemét felnyitva, lassan mondta:

– A miénk, a miénk a temető. Az a miénk.

Az asszony rákiáltott:

– Ne merjen! Nem, ne merjen erre gondolni!

A felgyülemlett könnyek most megeredtek, de gyorsan, gyorsan két öklével szétmázolta őket arcán, mint a kisgyerekek, és ugyanilyen gyerekes, síró dühhel kiáltotta még egyszer:

– Ne merjen!... Én... én rögtön felteszem magát egy autóra! Azonnal!

Kétségbeesése szülte ezt a határozottságot. De a szavak, ame-

lyek így kitörtek belőle, csak azt jelentették, hogy látta: éppen szemben, az úton, egy ponyvaernyős teherautó két-három rándulás után az út szélére gördült, s ott megállt. Odaszaladt.

Az autót nyomban körülvették a menekülők, s a gyerekek izgatottan próbáltak a ponyva alá belesni. A vöröskatona-sofőr felnyitotta a motorház fedelét, és valamit piszkált a motoron. Türelmetlen hang szólt ki a nyitott ajtón:

– Mi baj van?

A sofőr felemelte fejét, hogy válaszoljon, de abban a pillanatban az út közepére ugrott, lekapta sapkáját, és egy közeledő személyautó felé integetett vele.

– Hadnagy elvtárs! – kiáltott hátra. – A mi „emká"-nk! Az ezredparancsnok elvtárssal!

A hadnagy kiugrott a fülkéből, sebtiben gombolgatva zubbonyán az engedetlen gombokat, és vállával erélyesen félretolta az útjában állókat. Már jött is feléje a parancsnoka, görnyedt tartású, hórihorgas ember, fején tüzérsapkával, öles lépésekkel közeledett, buggyos nadrágja két lefelé fordított hatalmas parfömös üvegre emlékeztetett. Az „emka" sofőrje futva megelőzte, a teherautóhoz rohant, és annak vezetőjével együtt belebújt a motorba, hogy megtudja: miért nincs gyújtás?

Fél lépésre a hadnagytól, még görnyedtebben, de így is fejjel magasabban nála, ott állt az ezredparancsnok, s a jelentést hallgatta, de közben nem a jelentéstevő arcába nézett, hanem hol az elálló vállszíjára, hol a nyitott gallér gombjaira függesztette szemét.

– Az ellenséges nehéztüzérség szakadatlan ágyúzása, valamint a bombázások miatt – fújta pattogó hangon a hadnagy, egy szuszra –, a kapun való kihajtás lehetetlenné vált, minek következtében az első gépkocsi az okmányokkal megrakottan az udvar mögötti kidöntött kerítésen keresztül indult a hátország felé, Oszennyik alhadnagy rádió-híradós parancsnokhelyettes kíséretében, akinek eltávozása után az ezredtörzs-főnökhelyettes azt a parancsot adta, hogy a többi láda okmányt a tarackütegtől jövő másik tehergépkocsira rakjuk fel, amely ládákat fel is raktuk, és az említett hézagon át az én kíséretemben a parancsnak megfelelően . . .

– Megálljon – mondta halkan az ezredparancsnok, s még mindig nem nézett a hadnagy arcába. – Röviden: minden okmányt kihoztak?

– Igenis, őrnagy elvtárs. A berakodás elvégeztével az ezredtörzs-főnökhelyettes szóról szóra ezt a parancsot adta nekem: ez most kész, és te, különleges meghatalmazott elvtárs, azonnal, hátra se nézve, robogj Zsabinka állomásra, ott várd be a további parancsokat. Jelen pillanatban, a felvonulási útvonalon, előre nem látott motorhiba folytán . . .

– Hagyja abba – vágott ismét szavába az őrnagy.

Éltes, lesoványodott arcán zavar tükröződött, hasonló az olyan ember elfogódottságához, aki szerelmet akar vallani, de nincs gyakorlata az ilyesmiben. Két ujjával megfogta a hadnagy vállszíját, és szinte erőlködve a szemébe nézett.

– Veszteségek? – kérdezte, majd elhallgatott, és zavarát leküzdve, magyarázatra kényszerítette magát: – A személyi állományban . . . jelentős veszteségeink vannak?

A hadnagy ekkor lábujjhegyen előrebillent, és a jelentés papírízű stílusából kizökkenve, ijedten, az őrnagy állába mondta:

– Igen nagyok. A kapun nem tudtunk kihajtani. Halottak, sebesültek. Akik kiszaladtak a kaszárnyából az udvarra, nyomban tűzbe kerültek, akik bentmaradtak, inkább a bombáktól pusztultak el.

– A parancsnoki állományból is?

– Abból is. Harcosok meg különösen sokan.

Az őrnagy ismét lesütötte szemét, elvette ujjait a hadnagy vállszíjáról, és egy gallérgombra helyezte át. A hadnagy gépiesen odakapott, kezük találkozott, és a hadnagy váratlanul keményen megnyomva az őrnagy hosszú ujjú kezét, a mellére szorította.

– Mi lesz az ezreddel, őrnagy elvtárs? – kérdezte, alig türtőztetve hirtelen hevét, s kimeresztett szemmel kutatta: mi rejlik a parancsnoki pillantás mögött.

Az őrnagy kiszabadította ujjait, két kezét zsebre dugta, ami által a nadrágja még jobban buggyosodott, és kissé félrefordulva mondta:

– Helyeslem a törzsfőnökhelyettes parancsát. Az ezred tel-

jesíti kötelességét. Menjen Zsabinka állomásra, különleges megbízott elvtárs.

Elhallgatott, de még mondani akart valamit – zavarral küzdött. A hadnagy lehelete az állát érte – kissé elhátrált.

– Nem lehetett a törzset felhívni. Az összeköttetés megszakadt, nyomban a . . .

– Igenis, megszakadt – erősítette meg kifogástalan határozottsággal a hadnagy, ismét helyzetére eszmélve, és ez a szigorúan szabályszerű „igenis" megkönnyebbülést szerzett az őrnagynak: mintegy udvariasságból fejezte be a gondolatát, szinte hanyagul:

– Egy összekötőt elküldtem a paranccsal. Már visszajött, és jelentette, hogy úgy határoztak: a törzset evakuálják. Helyes döntés – tette hozzá, ismét valahová félrefordulva –, az egyetlen helyes elképzelés az adott helyzetben . . .

A beszélgetés nem tartott tovább egy percnél, de ez alatt a perc alatt a menekülők, akiket a teherautó megállása oda vonzott, valósággal falat alkottak az út szélén, és ez a fal észrevétlenül, nagy tisztelettel közeledett az őrnagyhoz, két oldalról egyre jobban bekerítette.

Az emberek hallgatásából érződött, hogy megértik a különbséget önmaguk és a két katona között, akik sürgős, fontos beszélgetést folytatnak. Szavaik, amelyek itt-ott megütötték a feszülten figyelők fülét, sajátos értelmet tartalmaztak, a menekülő tömeg érdekeitől merőben eltérőt. A katonák parancsokról, döntésekről, okmányokról és törzsekről beszéltek, parancsnoki állományról, harcosokról és összekötőkről, berakodásról és felvonulási utakról. Olyan üggyel foglalkoztak, amely nem tűrt halasztást, és kétségtelenül menekvést jelent az „adott" helyzetből, ahogy ők nevezték. Ám egyúttal minden egyes menekülő arra gondolt, hogy a katonák dolga nemcsak a saját megmentésüket kell hogy szolgálja, hanem mindazokét, akiknek megmentéséért vannak. Kötelesek megmenteni magukat, hogy mindenkit megmenthessenek. És noha mindannyian belátták, hogy a katonák fontos beszélgetése tiszteletet kíván, minden menekülő tudta, hogy az ő érdekei csak látszatra különböznek a katonák érdekeitől, mert ezek a katonák ugyanúgy

menekülnek, mint ő. A különbség csupán annyi, hogy amazok gyorsan roboghatnak, ők pedig csak gyalogosan vonszolhatják magukat.

Anna Tyihonovnának idejében sikerült beékelődnie a menekülők tömegébe; azon a szárnyon állt, amely egyre jobban közeledett az őrnagyhoz. Úgy érezte: nem hiába hozta össze a sors olyan nagy főnökkel, mint amilyen egy ezredparancsnok. Annak egy intésébe kerül, hogy helyet adjon neki és Cvetuhinnak nemcsak a teherautón, hanem akár a parancsnoki személygépkocsiban. Minden akaraterejét összeszedte, s várta azt a pillanatot, amikor, mielőtt még a tömegben bárki megszólalhatna, az őrnagyhoz lép, és elmondja neki a bűvös mondatot: „Én, Anna Ulina, a köztársaság népművésze, tegnap Moszkvából repültem Bresztbe, és könyörögve kérem, őrnagy elvtárs" ...

Ez a pillanat félreérthetetlenül elérkezett, amikor az „evakuálni" szó megütötte fülét (a törzset evakuálni kell, mondta alig hallhatóan az őrnagy). Ez a szó úgy belenyilallt, mint valami színpadi végszó, s teleszívta a tüdejét levegővel, hogy a kész mondatával lépjen elő. Az őrnagy még szólt valamit, ennyit hallott belőle: „az adott helyzetben" – és ekkor ő határozottan feléje lépett, de ugyanakkor a hátuk mögött egymás után két kurta robbanás hallatszott, mintha az ég dördült volna meg váratlanul.

Az őrnagy átnézett a hadnagy feje felett, és hirtelen, hangosan mondta:

– Az utat lövik.

A hadnagy hátrafordult, és nyomban ráfelelte:

– Igenis, őrnagy elvtárs. Lövik, azzal a célzattal, hogy az összeköttetésünket elvágják. Két rövid lövés. A nyomjelző lövedékek világosan megfigyelhetők.

A menekülők mind, mintegy vezényszóra, arccal a temető felé fordultak. A sötétzöld, szétterült lombok felett simán ereszkedő, smaragdfényű kis pontok szálltak. Majd egyszerre négyöt helyen is nyilakként szerteröppenő fehér fények gyúltak a magasban, és ismét mennydörgésszerű robajok következtek.

– Srapnel! – mondta parancsnokának a hadnagy, valami különös lelkesedéssel a hangjában.

– Drága parancsnok elvtárs, én tegnap... népművész... jöttem.. – kezdte Anna Tyihonovna akadozva, s remegő kezét az őrnagy könyöke felé nyújtotta.

Az őrnagy elrántotta a könyökét, kimérten elismételte a hadnagynak a parancsot, hogy Zsabinka felé induljon, hosszú ujjaival sebtiben megérintette szép sapkája ellenzőjét, félfordulatot tett a sofőr felé, és odakiáltott neki:

– Kiszeljov! A volánhoz!

Senki sem nézte már, amint szaporán a kocsijához indult, egyre nagyobbakat lépve, úgyhogy a nadrág buggyai úszólábszerűen csapódtak, és ívbe görnyedt, hosszú alakja besiklott a gépkocsiba.

A nép szétszéledt, futott le az útról. A temetőfal volt az egyetlen menedék, és mind, akiket az ágyúzás a közelben ért, arrafelé futottak.

4

Anna Tyihonovna a futás lendületétől csaknem lezuhant Jegor Pavlovics mellé. Cvetuhin a régi helyén ült, két öklével a földre támaszkodva, testét hátravetette. Félig nyitott szája bántódottan meg-megrándult. Szaporán pislogott. De azért nyugalmat akart mutatni, és kissé rátartian felvonta a szemöldökét.

– Ideje már felhagyni a kapkodással, Anocska. Még soha egyetlen bölcs sem találta ki, mi van megírva a számára...

Az asszony nem engedte befejezni.

– Igen, igen! Gyorsan húzódjon a falhoz!

Cvetuhin nyomban engedelmeskedett. Mind a ketten odamásztak, és hátukat a szegély kiszögelléséhez támasztották.

Messze mögöttük néhány súlyos robbanás dördült, s a zaj átcsapott a temető felett. A kidőlt fák panaszos recsegése hosszan elnyúlt. A lombok felzúgtak.

Cvetuhin vállával szorította Anna Tyihonovna vállát a falhoz.

– Szerinted ez régi fal? – kérdezte.
– Nagyon.
– Nem baj, hogy alacsony?
– Nem.

A robbanások sortűzszerűen követték egymást. Egyre rövidültek a szünetek köztük. Mind közelebb hallatszottak, s már átléptek a temetőn: az első lövedék az út felett robbant.

Cvetuhin és Anna Tyihonovna dermedten nézett maga elé az útra.

Egy fürgén robogó terepjáró lassította iramát. A lendülete még éppen a ponyvaernyős teherautóig futotta – pontosan a háta mögött állt meg. Ugyanebben a pillanatban hat ember ugrott ki belőle; érthetetlen, hogyan férhettek el abban a kis kocsiban. Könnyedén, mint az árnyékok, átfutottak az úton és fürgén elbújtak a töltés mögött. A teherautó mellett már sem a hadnagy, sem a sofőr nem látszott.

Hirtelen a közelben történt egy becsapódás, nagyon gyengének tűnt fel. Ott, ahol a terepjárón érkezett emberek bújtak meg, sárga földrögök lövelltek süvítve a magasba. A terepjáró, mint egy kis játékszer a gyerekasztalról, felborulva legurult az útról. A teherautó megingott. Leszakított ponyvája rongyokban lobogott a csupasszá vált abroncsokon. Iratkötegek és papírlapok repültek szerteszét a kocsiszekrényből.

Anna Tyihonovna felhúzott térde közé rejtette arcát. Érezte, hogy Cvetuhin is ugyanezt teszi – meghajlott teste szorosan hozzásimult.

A robbanások egymást érték, s egyetlen fülsiketítő morajlásba olvadtak, amely az egész környéket betöltötte. A fal megremegett, úgy rémlett, hogy valahol közvetlen közelükben omlanak súlyos robajjal a kövek; törmelékük, mint lapáttal szórt apró kavics, kopogva hullott a földre, éppen Anna Tyihonovna lába körül.

Az asszony sokáig nem mozdult, majd egy egész kicsit felemelte a fejét. A nép futva menekült a faltól, ki merre látott. Kiáltások hallatszottak. Vörös porfelhő terjedt szét lassan a levegőben, s tépett juharfalombok ringatóztak benne. A becsapódások távolodni kezdtek: a tüzérség a várost vette célba.

Anna Tyihonovna Cvetuhinra pillantott. A férfi ismét a falnak dőlt. Feje a mellére konyult. Szeme révetegen meredt maga elé az összevont szemöldök alatt. Két keze, tenyérrel felfelé, a szétvetett térdén hevert. Ujjhegyei gyengén rángatóztak.

És akkor Anna Tyihonovna a jobb karján fénylőn terjedő fekete foltot vett észre. Csíkban ütött át az ingen, a könyökhajlástól a csuklóig, és látni lehetett, miként szélesedik ez a csík a kék anyagon, s egyre sűrűbb, nedvesebb fényű. A kézelő alól sötét kis sugárban folyt a vér a tenyerébe.

A rémület nem múlt el, hanem mintha e kis vérsugártól való félelembe összpontosult volna. A vér ugyanis már-már megtöltötte a sebesült tenyerét. A gondolat, hogy Jegor Pavlovics meghalhat, megborzongatta Anna Tyihonovnát, és mintegy magához térítette. Kigombolta a férfi kézelőjét, óvatosan felhúzta és feltűrte az inge ujját. A vér alig észrevehetően pulzáló kis lökésekkel tört elő az átvágott könyökvénából.

Anna Tyihonovna körülnézett, tétován keresett valamit, két kezével végigsimított a ruháján. Heves mozdulattal felhajtotta a szoknyája szélét, letépte a harisnyakötőgumit, s gyorsan lehúzta a harisnyáját, miután a cipőjét messzire elrúgta. Majd amennyire csak lehetett, feltolta Jegor Pavlovics ragacsos, feltűrt inge ujját, háromszor rácsavarta a harisnyát a felsőkarra, és csomóra kötötte, olyan erősen, hogy égető fájdalmat érzett a körmei alatt. Egy pillanatig figyelte, hogyan csillapodik és áll el a vérzés. Majd kigombolta Jegor Pavlovics ingét a mellén, s a férfi karját behajlítva, a keze fejét mélyen bedugta az ing öblébe.

– Így maradjon! – mondta szigorúan.

Cvetuhin felnyögött, halkan, mintha restellné, hogy nem állja meg nyögés nélkül. Majd alig hallhatóan, de tisztán mondta:

– Köszönöm.

Sápadt volt. Szeméből eltűnt a réveteg kifejezés, nedvesen fénylett, és simogatónak, szinte boldognak látszott.

– Ne hagyj el engem – kérlelte kissé érthetőbben.

Az asszony torka összeszorult. Két tenyerét a férfi térdére tette, és ott tartotta, kissé ránehezedve. Miután leküzdötte felindulását, keményen válaszolt:

– Hazaviszlek magammal.

A férfi ajka körül csendes mosoly játszott: lehunyta szemét.

Anna Tyihonovna elvette a kezét, s ekkor látta, hogy ujjai sötétvörös foltot hagytak a nyersselyem nadrágon. Nyomban a fűbe nyúlt és sokáig, kitartóan dörzsölgette róluk a vért.

– Végre megértem, hogy egyszer te is tegeztél! – szólt Jegor Pavlovics még mindig különösen mosolyogva.

Az asszony hallgatott, s a fűtől zöld ujjait nézegette.

– Járni tud? – kérdezte ismét szigorúan. – Mielőbb be kell kötözni a sebet.

– Szárnyam nőtt – mosolygott erőlködve a sebesült.

S az asszony keserűen válaszolta:

– Akkor repülünk.

Felsegítette Jegor Pavlovicsot, és a bal oldalán haladva igyekezett támogatni, amikor a férfi rogyadozó lépésekkel megtántorodott. Anna Tyihonovna próbálta megszólítani a nyomukban jövőket, kérdezgette, nincs-e kötszerük vagy bármiféle rongyuk, hogy a sebesültön segítsenek. Egyik-másik ember azt felelte, hogy maga is szegény, mint a templom egere. Mások siketen és némán mentek el mellette. Olykor egy-egy autónak integetett. Csakhogy akik az útszélen gyalogoltak, mind ezt tették, és a gépkocsiknak nem volt idejük új útitársakat felszedni.

Elhagyták a temetőt. Nyílt mező következett, itt-ott elszórt fácskákkal, házikókkal. A meleg rekkenő hőséggé fokozódott.

Jegor Pavlovics alig vánszorgott, és fejfájásra panaszkodott. Anna Tyihonovna nem bírta tovább vezetni. Lefektette egy fa alá, melléje ült, a fejét a mellére vonva, néhányszor megsimogatta a haját, homlokáról félrehúzta a csapzott fürtöket, és arra gondolt, milyen csillogó volt valamikor a fiatal fekete sörénye. Majd úgy vélte, hogy elaludt, s ez igen helyes. Őt is kerülgette, majd legyűrte az álom.

Zajra ébredt. Valami süvített, pufogott – első ijedtségében arra gondolt: nem ágyúznak-e már megint. De a közelében vörös felhő füstölgött, abban fekete gömbökként itt is, ott is áthatolhatatlan vastag korom gomolygott; olyasféle zörgést hallott, mintha kordély nyikorogna az úton, meg elszórt koppanásokat, amelyek közé női hangok vegyültek. A felhőből két ifjú bukkant

elő, egyikük barackszínű ingben, a másik égszínkékben, és csodálatos volt, hogy ezek az élénk színek így megmaradtak a koromban, füstben. Anna Tyihonovna érdeklődve figyelte, amint a fiatalemberek elfutottak mellette, mintegy vígan kergetőzve, majd egy magányos házikóhoz értek, összeszedtek egy-egy nyaláb fát a földhányáson levő farakásból; ekkor előugrott egy nő, és száraz gallyal hadonászva támadt a dézsmálókra, mire azok futásnak eredtek a zsákmánnyal.

A füstfelhő eközben megritkult, s egy teherautó bontakozott ki belőle, gázgenerátora most kissé mérsékelte ijesztő kitöréseit. Az egész gépkocsi nőkkel volt tele, a fejeken színes kendők, divatos kis kalapkák virítottak. A nők a kocsiszekrényben álltak, vagy a deszkafalon üldögéltek. Két-három soványka kislány a földre ugrott, és pipiskedve ráncigálta, porolgatta világos ruháját. A sofőr egy legényke segítségével igyekezett beindítani a motort, az pedig felberregett, és utána elnémult, mint a kutya, ha lusta vicsorogni. A vezetőfülke nyitott ajtaja előtt egy kövér ember kockás nadrágban, nadrágtartósan, vadul hasogatta a fát egy könnyű kis baltával.

Anna Tyihonovna földre fektette Jegor Pavlovics fejét, azt mondta: „Mindjárt jövök" – és megindult a teherautó felé.

Ahogy közeledett, egyszerre minden elcsendesült, megállt, s úgy rémlett, hogy haragos arcok fogadják. Nem tudta, mivel is kezdje, szótlanul nézett az ottlevőkre, és azok is, ezek az idegen, ellenséges emberek is ugyanilyen némán néztek vissza rá.

– Megsebesült valakim, és nincsen mivel bekötöznöm – mondta Anna Tyihonovna. – Segítsenek. Kérem.

Érezte, ha még egy szót szól, elsírja magát. De minden áron szólni akart még – meg volt győződve róla, hogy a legfőbbet még nem mondta el. És olyan kínnal keresgélte ezt a legfőbb mondanivalót, hogy amikor valaki kérdőn a nevét mondta, nem hitt a fülének.

– Legalább egy zsebkendőt! – tört ki belőle, és kezébe temette arcát.

Ekkor erőteljes női hang csendült meg felette a kocsiszekrényben:

– Anna Tyihonovna! Maga az?!

Valaki megölelte, és egymás szavába vágva egyszerre egy egész meglepett, örvendező kórus beszélt, kiáltozott körülötte.

– Kerestük magát. Ott voltunk. A szobája teljesen romokban van.

– Elvtársak! Ez Ulina!

– Mi meg azt hittük, meghalt!...

– Ki az a sebesült?...

– A titkár ment el magáért! Azt mondta, elhozza a színházba. Vártuk.

– Elvtársak! „Ne legyek Misa" megsebesült!

– Ördögöt, mozsárban se töröd össze az ilyet!

– Hol van, hol? – ordította a kövér ember, és meglóbálta fejszéjét a feje felett. – Adják ide nekem azt a semmirekellőt, agyonütöm!

– Így is úgy vagyunk már, mint a heringek – mondta valaki kelletlenül.

– Egy heringgel több! – felelték neki.

– No igen! Nem hiszi? Mi vagyunk a színtársulat! Azaz a fele. A másik fele előrement.

– Fél társulat maradt, a másikról nem tudni, hol van – tréfált a kövér.

– Anna Tyihonovna! Úristen! Hogy vártuk valamennyien!

Ulina könnyezve, merev mosollyal nézett egyikről a másikra, melle zihált. A lányok is sírtak mellette; egyikük, egy pisze orrú, gömbölyű csípőjű kis teremtés, kedvesen törülgette Anocska arcát, és szánakozva mondta:

– Csak fél pár harisnya van a lábán, Ulina elvtársnő.

– Hol az a sebesült? – kiáltottak az autóról.

– De hiszen Cvetuhin a sebesült! – kiáltotta hévvel Anna Tyihonovna. – Cvetuhin, a színész!

– Cvetuhin? – kérdezte a kövér, mintegy fenyegetően. – Jegor? Hol van?

Anna Tyihonovna a fa felé mutatott. Mindannyian oda néztek, miközben csendeskén elhúzódtak a gépkocsitól, árnyékot keresve.

– Jaj, istenem, ott, a fa alatt! Ott fekszik! – kiáltotta ijedten a kis fitos.

A kövér ember eldobta a fejszét, tölcsért formált a tenyeréből, és úgy harsogott:

– Je-gor! Ked-ves! Gyorsan gyere ide! Elkésünk a próbáról!

Valaki nevetett, de Anna Tyihonovna, mintha komolyan venné a színész szavait, kérdőn nézett annak pufók arcába.

– Hány óra van?

– Igaz, nincs hová sietni – nyugtatta meg a kövér. – Még hét óra sincs, drágám.

– Ho-ogy? Még ilyen korán van? – kérdezte Anna Tyihonovna halkan.

A színész részvéttel bólogatott, és lehajolt a kis fejszéért.

A fiatalok már a fa felé futottak, és Anna Tyihonovna, észbe kapva, utánuk iramodott.

Cvetuhin aludt. Anna Tyihonovna megérintette a vállát, és félénken keltegette, mint egy gyereket, aki nagyon megijed, ha hirtelen ébred.

– Felvesznek bennünket az autóra, Jegor Pavlovics!

A férfi felnyitotta szemét, és mintha nem ismerte volna meg rögtön, de aztán észrevette a fölébe hajló embereket, magához tért, és megszólalt:

– Á, te vagy az?

– Ezek a barátaink. Elvisznek minket. Bekötöznek – mondta Anna Tyihonovna.

Talpra segítették Jegor Pavlovicsot. A két színes ingű ifjú keresztbe fonta kezét.

– Üljön fel, üljön fel, kérem, elvisszük, ... visszük, csak üljön fel – ajánlkoztak szívélyesen, de kissé bátortalanul.

Jegor Pavlovics azonban felemelte ép karját, kedveskedőn megrázta a keze fejét, és büszkén elhárította a segítséget:

– Ne nézzétek, hogy gyenge vagyok ... Megyek én. Magam megyek ... A lelkem háborog ... Fennkölten forrong! ..

– Jaj, minek ez, minek? – szakította félbe Anna Tyihonovna.

Megindultak. Ő jobb felől ment, hogy a sebesült karra vigyázzon, a fiatalemberek pedig balról és hátulról támogatták Jegor Pavlovicsot, nagy tisztelettel, szinte szertartásosan.

A kövér elébük jött. Megcsókolta Cvetuhint, aki alig ismerte meg, amint ezt az összekacsintó ifjak megállapították.

– Jaj, kedves! Nem sok maradt belőled – mondta ki kereken a színész. – Mi meg, amíg kijutottunk, négy bombatámadást kaptunk. Sok szenvedést éltünk át... Gyerünk, kedves, Isten kegyelmével. Osszuk meg ezt a keserves sorsot. Bizony keserves dolog ez, kedves.

Jegor Pavlovics nem válaszolt a szívélyes szóáradatra. De amikor a gépkocsihoz értek, nagyon tisztán kimondta ezt a két szót:

– Könyörgök. Inni!

A kövér a kis bőröndjét kérte, s a színészek és színésznők sietve rakosgatták a poggyászt a kocsiszekrényben, amíg csak rá nem akadtak.

– Tessék, asszonyom – mondta a kövér, egy vizesüveget előhúzva, és Anna Tyihonovna felé nyújtotta. – Pontosan a felét kiihatják. Egy cseppel sem többet. A másik felét elteszem egy hasonló irgalmas cselekedethez.

Anna Tyihonovna gyorsan odaadta az üveget Cvetuhinnak. A pisze orrú kislány egy bögrét kínált feléje:

– Csak, ne haragudjék, ez a fogmosóm...

De Cvetuhin már rátapasztotta az ajkát az üvegre, hátraszegte fejét, és mind látták, hogyan csúszkál le-fel a nyakán hegyes ádámcsutkája.

Anna Tyihonovna elfordult, és megint kezébe temette arcát. Válla remegett.

Az emberekkel telezsúfolt nagy úti batár, mint egy cigánytábor, szörnyűséges kormozó szamovárával, engedetlen motorjával és az idegen portáról csent rönkfákkal zajosan készülődött az ismeretlen és elkerülhetetlen útra.

1

Csend volt körös-körül, s az öntudat is elcsitult, a legmélyéig. De Anna Tyihonovna testi érzékelésében valami átmenet következett be: valami véget ért, és valaminek kezdődnie kellett. Ez az átmenet nem zavarta a látomást, amely felrémlett előtte.

Érthetetlen, meredek magasságból néz le a moszkvai háztetőkre. A tetők között, az utca mélyén játékszerként kúszik egy öntözőautó, s zuhanya nyomán a kékes aszfalt elfeketedik, és tükörként veri vissza a napsugarakat. Két pirinyó fiúcska hol a zuhany alá ugrik, hol kiszökken alóla, és egy helyben táncol; a fekete lakkon ekkor feltűnik az árnyékuk, s a vízben négy fiúcska járja szökdécselve: két világos, két sötét.

Moszkva felett nyugalom honol. Anna Tyihonovna mintegy félálomban, nyugodtan nézi a házak összevisszaságát, az utcamélyeket. A vizes aszfaltról visszaverődő fény vakít, szeme nem bírja sokáig. Elhúzódik az ablaktól, s az asztalhoz lép.

Egy hang sem hallatszik a szobában. Tolla sebesen, simán szalad a fényezett levelezőlapon, és olyan pompásan röppennek róla az egymásra ugráló betűcskék. Kedves Nágya! Mindig így kezdődtek az anyai levelek, lánya legkisebb, legkoraibb gyerekkora óta: kedves Nágya! Moszkvában nagyon meleg van. Olyan meleg, hogy nem álltam meg, és az utcán úgy, ahogy voltam: ruhástul az öntözőautó zuhanya alá ugrottam, és ott fürdőztem, az utcagyerekekkel együtt. Ezek ketten voltak először, majd négyen lettek, mert az aszfalton csillogó vízben tükörké-

pük született. Én is egy voltam kezdetben, aztán kettő lettem. Lehet ezt így mondani: kettő lettem? Mert másként, Nágya, nem mondhatom. Kettő lettem: az, aki azelőtt voltam, és az, aki most vagyok. Eddig a te régi anyukád voltam. A zuhany előtt, amikor még nem áztam át, nem lettem csuromvizes, és nem hűltem át a csontom velejéig, amikor még nem jöttem el Moszkvából.

Anna Tyihonovna kezében megáll a toll. Miért írja, hogy eljött Moszkvából? Hiszen Nágya nem tud erről – úgy rémlik. Senki sem tudja, hogy elutazott a nyugodt Moszkvából, ahol minden csendes, és olyan simogató a napsugár. De hogyhogy senki? – kérdi önmagától. – Hiszen telefonon beszélt Kirillel, az tudja.

Amint ezt kimondja gondolatban: Kirill tudja – érzi, hogy nehéz lesz a szíve, hogy csakugyan merőben új kezdődik, más valami, egész testében, és a csend érzékelhetően meghátrál.

Lehetséges volna, hogy megfeledkezett övéiről? Kirillről és Nágyáról? Nem, nem! Minden percben rájuk gondol, minden pillanatban. Csakhogy elrejti a gondolatait a titkok tárházába, hogy se Nágya, se Kirill most szinte ne is legyen ott az emlékezetében, mert minden lelkierejére szüksége van, az utolsó parányáig össze kell szednie annak leküzdéséhez, ami Moszkva után érte.

Lehetséges-e, hogy Moszkva valóban nyugodtan maradjon, hogy semmi sem változott meg, amióta eljött onnét? Tud-e róla bárki is, hogy vele mi történt? Hátha mindenkivel ugyanaz történt, és mindenütt, mindenütt – Moszkvában is, meg ahol Nágya van, és ahol Kirill? Ha nem, akkor mi van most velük? Ha náluk nem úgy van, mint itt, ha másképpen, hát mégis hogyan? Lehetséges-e, hogy náluk most is csend honol, és sohasem tudják meg, hogy itt mi folyik?

De hol van ez az itt? Hol van ő, Anna Tyihonovna? Miért egyre nehezebb a szíve? S miért engedte ki agya titkos rekeszéből Nágyát és Kirillt? A rájuk való emlékezés állandóan ott élt benne, csak tétlenül. De lám, kitört a vak homályból, megvilágosodott, és most működik. Miért?

Testét kibírhatatlan súly nyomta a földhöz. Arcában égető

fájdalmat érzett. A csend megszűnt. Mindenfelől nyögés, sírás hallatszott. Ő is felnyögött, és saját nyögésének hallatára öntudata ismét kitisztult.

Úgy volt . . .

Már Zsabinka állomáshoz közelednek. Az utat teljesen ellepik a Bresztből menekülők. Teher- és személyautók, zsúfolásig teletömve emberekkel, szekerek, ágyúk, kordék – vad összevisszaságban – minden percben megállnak, csak alig-alig haladnak előre. Az út két szélén végtelen sorban a gyalogosok, család család után, mindenféle korú gyerekekkel, olyan szorosan, hogy a por nem tud felszállni, és csak a lábaknál gomolyog. A déli nap perzselően süt.

Hirtelen női kiáltások röppennek a tömeg felett. A száraz égen, és úgy látszik, igen-igen alacsonyan, repülőgépek közelednek V alakban, mint a darvak!

Darvak V betűje! Ó, ez a kifejezés ebben a pillanatban milyen varázsosnak tetszik! Hogy szerette a darvakat kiskorában, amióta csak az eszét tudja! Hogy nézte minden alkalommal költözködő seregüket, milyen soká, messze-messze kísérte a szeme azt az egyenletesen elhúzó V alakú madárrajt! Milyen hajlékonyan eveztek a madarak a levegőben lassú szárnycsapásokkal. És ő, lábujjhegyre állva, hogyan lengette a kiterjesztett karját le-fel, hogy a madarakkal együtt szálljon, ússzon el a föld felett, míg könnyeket csalt a szemébe a varázslatos, édes-bús sejtelem, hogy jobb madárnak lenni, mint kislánynak.

Igen, amikor a női kiáltások felhangzottak, váratlanul kigyúlt agyában e kifejezés: darvak V betűje! És e szívsajdító emléke most hogy beszennyeződik: borzadva pillant a haragos égre, amelyen V alakban ront az emberekre a halál.

De már elnémul a gyalogos tömeg, s a nyílt mezőn futásnak ered. Már ugrálnak kifelé az emberek a kocsikból, teherautókból, utolérik a tömeget, vele futnak, hirtelen mind egyetlenegy fallá tömörülnek, akik gyalog jöttek, s akik tengelyen, mind, mind együtt szaladnak. Néma futásuk mint a szélvész, nyomukban a széles mezőn sűrűn kavarog a por. Fut, fut a tömeg, fut előre, mindegy, hogy hová, csak előre.

A kis színésznők, mint gombák a kosárból, szóródnak ki a

teherautóból a földre, a színészek elkapják őket, a kövér színész, fél lábbal már a kocsiszekrényen kívül, vezényel, mint egy hajóskapitány:

– Előbb a nők, a nőket engedjétek előbb, elvtársak! Jegor Pavlovics, bátorság!

– Bátorság, anyámasszony katonája! Ne feledd el a kis bőröndödet! – kiáltják a kövérnek a fiatalok.

„Félelmükben nevetnek. Igen, nevetni kell!" – gondolja Anna Tyihonovna, amint kétségbeesetten kiugrik a kocsiból valaki karjába, és máris visszafelé nyújtja karját, a párkány felé, és szintén kiáltani igyekszik:

– Jegor Pavlics! Ide!

„Nem kell a többiekkel együtt futni – mondja magának –, nem tömegben." Megragadja Cvetuhin karját. Messzebb, minél messzebb a tömegtől – súgja a józan esze –, egy lépést sem szabad együtt szaladni. Lám, oda senki se fut. Oda, oda!" Húzza Jegor Pavlovicsot, de nem bírja erővel, az ujjai ernyedten kinyílnak.

Nem érzi a földet a lába alatt. Teste súlytalanná válik. Előre! Ott valami épületféle látszik. „Egyedül vagy. Magad válassz" – ismétli a gondolata szüntelenül. Itt egy kerítés. Átugorja? „Ne állj meg, ne válogass, nincs választék!" Van! Van választék. Ott kissé arrább a kapu. Be van zárva. Kinyitni! Teljes nekifutással, és egész testével neki a kapu rácsának. De nem enged. A két szárnya össze van akasztva és valami vassal körülcsavargatva. Drót! Lecsavarni, eldobni! Nem enged a retesz. Kirántani, kitörni! Mérhetetlen ereje van, és ebben a menekvés. Előre!

Itt, a nyitott kapun túl kemény kocsiút. A futása repüléssé válik. A távolban ajtó nélküli hosszú épület húzódik. A legvégén, kissé arrább, magányos katona áll. Puskát tart. Mozdulatlan. Feje hátraszegve. Szabad kezével a szemét árnyékolja a nap elől. Vagy húsz lépés még a katonáig. Tíz. Öt. Még két utolsó lépés – és szárnya-e vagy lába, odaviszi hozzá. Elesik – nem, ottmarad a katonán csüngve, arcát a verejtéktől nedves zubbonyához szorítja. A katona meg se mozdul. Felfelé néz. Anna Tyihonovna szeme önkéntelenül is követi a pillantását.

A repülőgépek átcsoportosultak – hármasával, ék alakban

berepülnek mindent, ami körös-körül látható, és készülődnek, keresik a célt. Majd egyszerre nincs se ég, se föld. Szóródó oszlopok lövellnek a magasba, és ágaznak görcsösen szét, ott, ahol a nép a nyílt mezőn fut, s ott is, hol az országúton, sok-sok versztányi hosszúságban torlódnak a teherautók, szekerek, ágyúk, pompás lovakkal és tüzérekkel a lövegmozdonyon, ahol az autók és kocsik alatt anyák lapulnak kisgyerekekkel, csecsemőkkel...

Anna Tyihonovna számolja a robbanásokat. Belezavarodik. Várja azt a robbanást, amely majd mindennek véget vet. De késik ez az utolsó, csak neki szánt, ez az *övé*. És egyre szorosabban, szorosabban fonja át karjával ezt a furcsán mozdulatlan, forró testet, ezt a puskájával a földbe nőtt katonát. „Nem, nem vagy egyedül – biztatja egy kitartó hang –, nem csak neked van szánva az utolsó robbanás. Veled együtt várja ez az ember, aki téged tart. Öleld át még szorosabban. Kapaszkodj bele. És tartsd magad, mint ő!"

Úgy rémlik, mintha ritkábban remegne meg a levegő. Mikor, mikor jön már az utolsó robbanás? Ritkábban, ritkábban. Most csak egy robbanás hallatszott, az is messziről. Még egy, még messzebbről. Távolodik, tűnik a zúgás. Elnémul a levegő. A föld kezd ismét elválni az égtől. Megvolt talán az utolsó robbanás? És nem neki szánták, sem ennek az embernek, aki még mindig tartja?

Az ember lassan szétválasztja, lefejti magáról a karját, kiszabadul a kéretlen ölelésből.

Anna Tyihonovna most látja a katona arcát – ifjú, dehogy, még csak legényke! – úgy fénylik feléje ez a váratlan arc, verejtékben ázva, s még mindig a leküzdhetetlen érzések remegő izgalmában, mint egy gyermekarc, amelyen még könnyek csorognak, de már-már mosolyog, örömre derül. Mondani akar neki valamit, de se szava, se hangja, és szeretné újra megölelni, a szívére szorítani, most már boldogságában, és nem a rémület önkívületében. De a katona gyorsan megtörülgeti zubbonya ujjával az arcát. S ez az arc egyszerre megváltozik: ajka szorosan összezárul, szeme keskenyedik, orrcimpája megremeg. Nem, ez nem ifjú, nem legényke.

– No, most menj, polgártársnő – mondja tompán. – Itt nem szabad.

Egy lépést hátrál, és ezzel a lépésével együtt lenyomja a puskatust a földre, a lába mellett.

Ekkor Anna Tyihonovna kiszáradt ajkával erőlködve kimondja, és aztán csaknem suttogva remegi, újra meg újra ismétli ezt az egyetlen szót:

– Köszönöm, köszönöm... Köszönöm, köszönöm!

A katona hátat fordít neki. Csak egy szót még, kell, kell, hogy még valamivel kipótolja azt az ügyefogyott dadogását, ha csak egyetlenegy szóval is. De megrándul, remeg az arca, álla, és nem tud úrrá lenni magán. Nézi a katona egyenes hátát, a feszülő vállakat. A katona továbbra is mozdulatlan. És Anna Tyihonovna már tudja, miért nőtt puskástól a földbe. Nem mozdul az őrhelyéről, amíg oda nem jön, le nem váltja valaki. Ha összefolyt is az ég a földdel – ő teljesítette kötelességét, helyén maradt. S másik kötelességet is vállalt: az erős kötelességét a gyengével szemben, aki a veszedelemben elvesztette akaratát önmaga felett. Nem hagyta, és nem hagyja, hogy elessék a gyenge.

– Elvtárs! – röppent el végre ajkáról a halk szó, amely még a hálájából hiányzott.

A katona hátrapillant, hallgat. Komoran összevont szemöldökkel, fejét leszegve. Anna Tyihonovna gyors meghajlással köszönti. Kitárt karral még egyszer feléje húzódik. De amaz hirtelen fejmozdulattal a kapu felé int: s ő megérti, mit akar: eredj az utadra! És megindul.

Egyre gyorsuló lépésekkel megy a sarkig tárt kapu felé, amelyen túl sűrű porfelhőben rejlik a tágas mező.

Hirtelen úgy rémlik: valami mozog az útszélen. Megáll. A kis árok lelapított bogáncsrengetegében egy ember küszködik. Látja meggörnyedt hátát, a világoskék ingben, ősz tarkóját, és nyúlfülekhez hasonlóan, a felkötött kis pirospettyes kendő csücskeit. No persze, persze, a fitos orrú kis színésznő résztvevően odaadta Cvetuhinnak a kendőjét, hogy a sebesült karját felkössék vele, és maga Anna Tyihonovna csomózta meg sebtiben a nyakánál, mihelyt a teherautón elhelyezkedtek.

– Jegor Pavlics! – szólítja a férfit.

Lám, itt volt az ő helye a kegyetlen bombázás perceiben! Miért hátrált meg a kötelessége elől? Miért hagyta itt Jegor Pavlicsot? Mi történt vele? Újból szólítja, fél közelebb lépni.

A férfi óvatosan kitekint az árokból, kezét nyújtogatja.

– Segíts már... Úgy összecsípett ez a csalán...

Behízelgően mosolyog, mintha valami nevetséges kis ügyetlenkedését kellene elsimítania. De hát nincs-e itt az ideje, hogy mosolyogjon, már csak azért is, mert kettejük közt nincsen többé semmi félszegség, semmi nevetséges? S a tetejébe ő és Anna Tyihonovna egymás lelkébe látnak?

– Ne hagyj el engem – mondja, megvonagló arcán ugyanazzal a zavart mosollyal, és előre tudja a választ.

– Soha, soha! – kiáltja az asszony hevesen; szenvedélyes részvétet érez a férfi iránt, és szégyenkezés fogja el.

Cvetuhin egészséges karjával a vállára támaszkodik. Megindulnak. A kapuhoz érve az asszony, mintha nekiment volna valaminek, megtorpan, és a földre néz.

Vastag drót hever a földön, széthúzott csigavonalban, s mellette egy fadorong. Honnan vette a hallatlan erőt, hogy lecsavarja ezt a drótot, s kiüsse ezt a dorongot a kapu vaskampóiból? „Ha a rettegés szülte az erőt – villant hirtelen agyába –, akkor hogy van ez? Ha a rettegés nincs bennem, erőm sincs? Ej, dehogyis..." – tűnődik döbbenten, és csodálkozva nézegeti vékony ujjait.

– Csaknem utolértelek, mikor ide betörtél – mondta Cvetuhin.

Az asszony rátörő gondolataiba merülve hallgat – de hiszen nem is gondolatok ezek már, csak valami kérdés körforgása, amely értelmetlen változatokat ölt. „Lehetséges, hogy merőben más erőm van? – kérdi önmagától. – De ilyen nagy, mint a rettegéstől, nincs és nem is volt soha. A félelem a legnagyobb erő. Ezek a szörnyetegek megölnek minket a félelmükkel. A saját rettegésükkel. Ők félnek, és ölnek. Eh, ostobaság!" – veti el ismét a gondolatot.

– S a mieink nincsenek és nincsenek – szólt Cvetuhin.

– Miféle mieink? Ostobaság! – felel Anna Tyihonovna, még

egyre önmagával vitázva. „Ostobaság ez a félelem. Ez a magány. Nincs kire számítani. Csakis önmagunkra. Ha mindenki önmagára támaszkodik, tízszerte erősebb. Minden erő a magányosságban van... És mindezt nem így kell, nem így!... Miért futnak mind együtt? Nem jutottam volna el a katonáig, ha Cvetuhinnal vagyok. Ő kimerült. Istenem, hogy is hagyhattam ott? De ha nem nyitom ki a kaput, ő is ottmaradt volna a mezőn. Megölték volna. És engem is. Mint mindenkit..."

– Jegor Pavlics! – kiáltja váratlanul. – Mi van ott a többiekkel? Miért állunk itt?

Úgy lehet, ebben a pillanatban egyformán féltek kilépni a kapun, mint valami bűvös küszöbön át, s most egyszerre megindultak, s mentek-mentek, meggyorsítva lépésüket, s nyitott szájjal kapkodva a kesernyés, égető déli meleget.

Porrá tört föld lebeg felhőként a mező felett. Sárga fényözön töri át. Kétoldalt árnyékok suhannak. Amott valaki fut, valaki támolyogva vonszolja magát, valakit lassan visznek. Egyre erősödnek a hangok. Valaki parancsokat oszt, a szavak erőlködve törnek elő melléből. Egy nő úgy jajgat, mint siratóasszony a nyitott sír előtt. Egy kisgyerek élesen fel-felvisít. Sírás, sírás hangzik gyötrelmes karban a távolból, s a közelben valaki hörög.

– Gyerekek! Hallja? Gyorsan! – Anna Tyihonovna lihegve sietteti az elmaradó Cvetuhint.

De hirtelen mind a ketten megállnak.

Az ég – a földi örömök forrása, az élet éke, az ember meleg takarója –, az ég dühödt tolvajjá és ellenséggé változott. Ismét zúgás következik, s növekvő hullámai reszkettetik a levegőt. Bombázók tűnnek fel a derült kékségben. Kiterjesztett szárnyak nőnek, és egyre sokasodnak. Talán csalárdul rejtőzködtek, hogy visszatérjenek, mihelyt a porfelhő eloszlik, s az emberek a mezőn újra láthatók. Visszatértek, hogy megöljék az élőket, hogy eltalálják a még megmaradottakat. S az ég nyomban rászakad a földre, hogy elpusztítsa.

Anna Tyihonovna ismét fut. Úgy rémlik neki, hogy visszafelé szalad, oda, ahol a megmentője van. Hogy odasimuljon verejtékes, nedves zubbonyához, megölelje, s hozzátapadva várjon, várjon, amíg mindez véget ér, elmúlik, s az ég ismét elvá-

lik a földtől. Csak ő – ez a fiú és ez a hős – ő óvhatja meg a haláltól. Senki se látja, hogy fut az életéért, el a haláltól. Hol van hát, hol az a kapu, amely felé rohan, és amely mögött az élete int?

– Feküdj le – hangzik feléje egy gyenge, de iszonyatos hang.

Gyorsan körülnéz. A mező üres, az emberek eltűntek – bizonyára földhöz lapultak. És ezen a kihalt földön egyre növekedő, szürke árnyékok siklanak: kiterjesztett szárnyak, s kurták, mintegy nyesett farok.

– Feküdj! – kiáltja utána a mögötte futó Cvetuhin.

De ő már nem hallja a hangját, nem látja, amint Jegor Pavlovics elbújik holmi szemétrakások között, megbotolva a szemétben tovább repül, vagy fut, fut valahová megállás nélkül.

Így történt:

Anna Tyihonovna öntudatát a saját fájdalmas nyögése térítette vissza. Nem az a szokott öntudat volt ez, amely ébredéskor váltja fel az elröppenő álmokat. A látomás még ott élt a valóság mellett, és hol úgy rémlett, hogy valóban levelet ír Nágyának, s a moszkvai szállodából nézi, hogyan öntözik az utcát, hol meg mintha álmában látná a vöröskatonát; az elfordult tőle, s ő kiáltani akar neki valamit, de nem tud.

De a kábulat lassan meghátrált a fájdalom elől.

Hasmánt feküdt. Közvetlenül a szeme előtt, amikor felnyitotta, forgács, mész és téglatörmelék hevert a halomban. Arca ehhez a törmelékhez nyomódott, de a fájdalom, amit ez okozott, enyhébb volt a fejébe s a testébe hasogató kínnál. Erőlködve oldalára fordult, s kissé felemelte fejét – a szemétkupacon vért látott. A fél arca égett. Megtapogatta. Ujjai ragacsosak lettek. De mintha a vér látása közönyösen hagyná, megpróbált felülni – nem tudott. A távoli kiáltásokat figyelte, és találgatta: ugyanazok-e, amelyeket akkor hallott kórusban, amikor Jegor Pavloviccsal együtt a kapun kilépett, vagy ezek más, újabb nyöszörgések, jajok? Miért fekszik, kínzó súllyal a földhöz nyomasztva? Magától esett el, vagy valaki fellökte? Miért szakadt el Jegor Pavlovicstól? És hol van most egyáltalán, hol?

Végre leküzdötte a fájdalmat, felhúzta a térdét, két karjával átfonta, és felült. Körös-körül por füstölgött, feljebb halványsárgán fénylő, alul csaknem áthatolhatatlan sűrű.

Hirtelen oldalt, és közvetlen közelében megpillantotta Cvetuhint. Ott ült, ugyanolyan törmelékszeméten, mint ő, és feléje nézve, lassan simogatta felkötött karját. Tudták, hogy kölcsönösen látják, és megismerik egymást, de sokáig hallgattak, mozdulatlanul.

Majd Cvetuhin felállt. Megindult Anna Tyihonovna felé, jól megnézte, hová lép, mintha nem bízna a földben. Amikor odaért, ugyanilyen bizonytalanul nézett az asszony arcába.

Ezalatt mind hangosabban szóltak az autódudák. Cvetuhin arrafelé mutatott, ahonnan jöttek, és ugyanolyan hangtalanul, csak egy kézlegyintéssel adta tudtára az asszonynak, hogy indulniuk kell. Anna Tyihonovnának még mindig nem volt ereje felállni. Cvetuhin a kezét nyújtotta. Anna Tyihonovna lassan felhúzózkodott, és lábra állt. Vagy egy percig úgy álltak ott összekapaszkodva, mint a gyerekek, akik éppen forogni készülnek, s a kezük ekkor csaknem elengedte egymást, és kétségbeesett erőlködés torzította el az arcukat. De ekkor sem szóltak egy szót sem, s a némaságuk még egyre tartott, amikor Anna Tyihonovna meggyőződött róla, hogy tudja mozgatni a lábait. Ha valami szó esett volna ezekben a percekben, csak a csodálkozás kifejezése lehetett volna, hogy ennyi halálveszedelem után még mindig élnek.

A mezőn mentek. Az asszony olykor megingott, s a férfi megállt, hogy támogassa. Kisvártatva ismét tovább indultak. A por ritkult. Egyre jobban lehetett látni. A hangok élesebben jutottak fülükbe.

Megkerültek egy bombatölcsért, amelynek mély torkából tiszta agyag hányódott ki; a gödör túlsó szélén egy ember bukkant elő: valamit vitt. Az ember hosszú, menetelő lépésekkel elhagyta őket. Hirtelen megállt. Terhével a karján kissé lehajolt, s a földre nézett. De csaknem ugyanabban a pillanatban valaki kiáltott:

– Nem körülnézni!

Az ember továbbindult, és Anna Tyihonovna megpillantotta a karjáról lelógó könnyű kis gyereklábacskákat, a távolodó ember futásának ütemére himbálóztak.

Ez a gyerek – sebesült vagy halott – felébresztette szunnyadó

erőit; felocsúdott, és az, ami történt, véglegesen elkülönült attól, ami öntudatra ébredése után még agyában derengett. Elhárította Cvetuhin kezét, és maga indult előre.

Ott, ahol az imént a gyereket vivő ember állt, egy nő feküdt. Egy katona hajolt fölébe – tömzsi kis ember, válla, háta, mint egy gömb. Ő parancsolta amannak: „Nem körülnézni!" – s ő maga nem állta meg, hogy oda ne nézzen, és most mozdulatlanul állt, öklével a térdére támaszkodva, és vele szemben Anna Tyihonovna Cvetuhinnal – ők sem mozdultak, a nőt bámulták.

Hanyatt feküdt, s ami legelőször szembetűnt rajta: nagy, terhes hasa volt, amelyre szorosan ráfeszült az élénk skótkockás szoknya. Szétvetett karja, vállig fedetlenül, hirtelen elvált a földtől, s könyökben behajolva egy pillanatra rásimult telt mellére, hogy azután ismét kitárulva földre hulljon, majd megint a mellén fonódjék lassan keresztbe. Ezek a folytonosan ismétlődő mozdulatok, különösen amikor a karok oldalt hanyatlottak, nemcsak kínt fejeztek ki, hanem mintegy valami különös csodálkozást is. A szürke arc, a leesett állal, élettelen volt.

– Haldoklik – mondta a katona csak magának, és felegyenesedett; levette sapkáját, és megtörölte vele verejtékes arcát. – Lehengerelték a népet – tette hozzá ugyanolyan halkan, majd hirtelen körülnézett, intett, s elkiáltotta magát:

– Fiúk! Ide hozzám! Ketten! Kettő ide hozzám!

Anna Tyihonovna önkéntelenül hátrafordult, és ott látta a kaput, amely mögött az első légitámadást végigállta; – most néhány harcos futott ki rajta, és szétszéledtek a mezőn.

– No, mért álltak meg? – mondta a katona, rangidősként vezényléshez szokott hangon. – A lábuk bírja, menjenek ki az útra. A sebesülteket felveszik a gépkocsikra.

Mutatta, merre menjenek.

Anna Tyihonovna ismét belekarolt Cvetuhinba – most rajta volt a sor, hogy támogassa, mint ahogyan előbb az támogatta őt, amikor az erejéből kifogyott. Nem volt egyedül, és már tudta, hogy így ketten nem hagyják kihunyni az életvágyukat. Élni, élni! – soha még ilyen makacsul nem követelte az élet, hogy küzdjön érte, és még sohasem érezte így ennek a küzdelemnek a hatalmát, mint most, amikor makacsul és parancsolón úrrá

lett elgyötört, megkínzott testén. Élni, élni! – ismételte szinte vadul, s annál dühösebben, minél határtalanabbnak látszott körül az emberi szenvedés, és minél iszonyatosabb formában fenyegetett mindenütt a halál.

Az út tele volt szórva a robbanások által kihányt földdel, teherautók, szekerek roncsaival, szilánkjaival, a menekültek szétszaggatott holmijával. Az árokban és távolabb is, jobbrabalra, felborult teherautók és ágyútól feldőlt lövegtalpak meredeztek. És mégis, ebben a föld görcseinek nyomát őrző kaotikus zűrzavarban, a szanaszét heverő hullák és a megnyomorodott, elcsigázott, félőrült emberek között – itt-ott mégis mocorogtak, kikecmeregtek a káoszból az épen maradt gépkocsik; lovakat fogtak be újra; sebesülteket vittek vagy vezettek, emberek segítettek bekötözni egymást s összeszedni, amit még használni lehetett. A motorok berregése egyre erősödve hasított a nyögésekbe, elnyomta az emberi jajszót, és ez a zaj mintegy biztatta a népet, hogy folytassa, amit a sors rákényszerített: asszonyok és gyerekek már sorokba tömörülve várakoztak az indulásra kész teherautók mellett, önkéntes rendfenntartók intézkedtek.

Az utolsó, amit Anna Tyihonovna ezen a halál mezején látott, tüzérek gyűrűje volt egy döglődő ló körül. A súlyos, sáros tompor, az alája szorult lábakkal – s a vértől összeragadt, kinyújtott rövid farokkal nem mozdult, a ló pedig szétcsúszó mellső lábaival egyre rugdalózott, erőlködve próbált felállni. Feje hol elvált a földtől, hol visszahullott, és végül magasan felszökött a kinyújtott nyakon. Ebben a pillanatban a parancsnok, aki legközelebb állt hozzá, kihúzta tokjából a pisztolyát, a ló fülére célzott, és kétszer egymás után elsütötte. A fej földre zuhant, a lábak kiegyenesedtek, utolsót rándultak. A ló kimúlt.

Ezt a halált Anna Tyihonovna egy sebesültekkel telezsúfolt teherautóból nézte, ahová őt Cvetuhinnal együtt felrakták. Mereven bámulta a lovat, le nem vette róla a pillantását. Megértette, hogy ezt az erős, szép állatot agyon kell lőni. Eszével felfogta, hogy szánnia kellene. De nem tudta, és nem is igyekezett megérteni, miért nem érez sem szánalmat az elpusztult ló iránt, sem rémületet, hogy a szeme láttára ölik meg. Úgy nézett rá, mint egy vak. Mindent arra összpontosított, hogy a józan eszét megőrizze.

Jegor Pavlovicsra pillantott, és a férfi tekintetéből is ugyanazt az elszánt önvédelmi ösztönt olvasta ki, amely rajta uralkodott. Zilált fehér sörényében egy beleakadt kis szilánkot pillantott meg, akkurátusan kihúzta, ujjaival könnyedén leveregette a férfi hajáról a szemetet, majd a magáét kezdte simítgatni...

Két órával később a teherautó némi huzavona után Kobrin városában egy gépkocsioszloppal elért egy vonatot, amely jóval az állomáson kívül vesztegelt. Ez a szerelvény a szétbombázott kobrini repülőtér sebesült pilótáit vette fel, és körülötte hamarosan nagy tömeg menekülő gyűlt össze.

2

A vagon zsúfolásig megtelt, de a folyosóján még mindig mozogtak az emberek, egyre előrébb lökdösték őket azok, akiknek a lépcsőről sikerült a csukott kocsielőtérbe bejutniuk. Jegor Pavlovics igyekezett sebesült karját minél magasabbra tartani, s az egészségessel támasztotta, amely nem kevésbé fájt annál. Anna Tyihonovna a hátával szorult hozzá s mindkét könyökének támaszt nyújtott. Mohón kutatta szemével, kit kérhetne meg, adja át a helyét Cvetuhinnak.

A padokon és köztük, a földön, asszonyok szorongtak egymáshoz tapadva, gyerekekkel a karjukon. A felső polcokról poros kis gyereklábak lógtak le, cipőben vagy anélkül; úgy sorjáztak ott az apróságok, mint tyúkok a tyúklétrán. A tolongás ellenére mindenki mintha megbékélt volna, elcsendesült, és csak kintről hallatszottak hangok: azokéi, akik elvesztették reményüket, hogy felférjenek.

Jegor Pavlovicsot lentről megbökte valaki. Cvetuhin súlyosan lehajtotta fejét. A kövér színész ült ott, egy pad legszélén.

– Azt gondoltam, magam vagyok gavallér az egész kocsiban – mondta a színész keserű humorral –, de hát az öregeket csak megbecsülik minálunk. Tehát élsz?

Anna Tyihonovna megpróbálta testével védeni Cvetuhint az emberek nyomásától.

– Adjanak egy kis helyet a sebesültnek! – szólalt meg váratlanul, panaszosan elnyújtott hangon, és végigtekintett az asszonyckon.

Egy öregasszony, aki a földön ült egy sápadt kislánykával, bátorítón megsimogatta annak csupasz, hegyes vállacskáját, és a színész felé bólintott:

– Te, öreg gavallér, felállhatnál. Úgy látom, a te helyeden ketten is elférnek.

A kocsi erős lökéstől megrándult, s a folyosón állók hátratántorodtak, Anna Tyihonovna meglökte Cvetuhint, s az a színész térdére esett. Valahol hangosan kiáltották: „megyünk!" – csaknem minden száj elismételte ezt a szót, és ugyanakkor mintha a megkönnyebbülés fénye siklott volna át a meggyötört arcokon. Az öregasszony keresztet vetett, és imát mormolt.

– Állj fel kicsit, Jegor, hadd másszak ki – szólt a színész. Anna Tyihonovnát átölelve húzózkodott, felállt, és segített Cvetuhinnak leülni.

Az öregasszony félbehagyta az imát, és szaporán intézkedni kezdett:

– Ülj le gyorsan, Florocska, ülj le a bácsika mellé – mondta, felkeltve a földről a kislányt, és beszuszakolta őt a padra Cvetuhin mellé. – Jó bácsika. Ülj le.

– Hogyan nevezed az unokádat, anyóka? – kérdezte a színész dühösen.

Az öregasszony legyintett.

– Nem én találtam ki. Az apukája nagyon művelt ember, Florinának nevezte. Így van ez... Ülj szépen, Florocska! A bácsika az ép karját a hátad mögé teszi. Egyikőtöknek sem árt.

– Flora – mondta mély sóhajjal a színész, bár még mindig haragosnak látszott. – A természet virágai... Lekaszálnak benneteket, letépnek... Miért?

A kislányról Cvetuhinra pillantott, megérintette a kis kendőt, amelyben a sebesült kar pihent, és megkérdezte:

– Emlékszel, kitől kaptad?... Nem felejtetted el a kis piszénket, Jegor?

Cvetuhin is némán elfedte szemét. A színész, a kendő csücskét sodorgatva, mintha a selymét vizsgálgatná, Anna Tyihonovnára nézett, és szaporán pislogott:

– Ennyi maradt meg belőle! A kis fitosból, Jegor! Ez a kendőcske . . .

Csaknem felzokogott, de erőt vett magán.

– A zsabinkai második bombázás után, akárhogy kerestük . . . Semmi! . . . Az első támadás alatt végig mellettem feküdt. A mezőn . . . És még egy fiú volt velünk. Annak is vége. Mindig nevetett. Anyámasszony katonájának nevezett engem. Nagyon tehetséges volt! . . . A kis pisze meg nadrágszerepekben milyen csodálatos! Utolérhetetlen. Hiszen te is láttad, Jegor! Leningrádba csalogattad, ugye? Jegor, hallod? Miért éppen őt érte, miért? . . . Inkább engem talált volna el . . . Leéltem az életemet, megértem a halálra. Úgyis mindegy már . . .

Már nem tartotta visza a szipogást, bánatosan a mellére csüggesztette reszkető, kopasz fejét. Az öregasszony keményen mondta:

– A fiatalokat szereti a háború – de nyomban ijedten pislantott az unokájára, és keresztet vetett.

Mialatt a színész beszélt, Anna Tyihonovna le nem vette szemét a kislányról. A gyerek visszanézett rá, először csak félénken, és egy-egy pillanatra, majd bátrabban, figyelmesebben viszonozta a kíváncsi és részvevő tekintetet. Anna Tyihonovna arca egyre jobban rángatózott, gyulladt alsó szemhéjai alá ráncok gyűltek, s egyszerre csak könnyek peregtek végig a meggyvörös, száraz karcolásokon. Talán a teljes kimerültségtől, vagy mert nem tűnt el a szeme elől a halálmező, amelyen csak az imént haladt át, de vörös karikák úsztak feléje, és azokban gyermekarcok, összevissza – egyik a másik után, és egymásból folyva, mint ezek az úszó vörös karikák; Nágya arca, kissé a sápadt kislányéhoz hasonló, csak valamivel sötétebb – Szasenyka arca a félelmesen vörös, széttépett állkapoccsal, és Szasenyka kisöccsének sápadt arcocskája, mészporral lepetten, és halántékán a cérnavékony, alvadt vércsíkkal, majd megint Nágya, Nágya hirtelen gyerekként, meg ismét felnőtten, egy pillanat alatt elönti a vörösség, és e vörösség mögött feltűnik a kis

pisze színésznő, amint Jegor Pavlovicsnak nyújtogatja a fogmosó bögréjét.

Ekkor meghallotta a kislány csipogó hangocskáját, amely komoly intelemként hangzott:

– Ne sírj, néni. Igazában megyünk. Ugye, nagymama?

– Megyünk, kedves, megyünk – bizonykodott az öregasszony. – Te szerencsés vagy. A néni meg hadd sírjon. Az asszonyszív megkönnyebbedik a könnyektől.

Anna Tyihonovna meg sem törölte arcát, megfogta a kislány keskeny, meleg kezecskéjét, és lágyan szorongatta elgyengült tenyerében. A kicsi most már egyáltalán nem fordította el a szemét, és ez a szem különös, megnyugtató fényt sugárzott, csendes hálát váltva ki az asszonyból.

– Hány éves vagy? – kérdezte Anna Tyihonovna.

– Öt elmúltam – felelte büszkén a kislány.

Akik hallották a feleletet, mosolyra derültek, és ez olyan váratlan volt; mindenki hihetetlenül pillantott a szomszédokra, aztán megint elmosolyodott, látva, hogy a reménytelen emberi bánatban sem alszik ki nyomtalanul az emberi kedvesség. Cvetuhin is rányitotta szemét a kislányra, összenézett Anna Tyihonovnával, a színésszel, és egy percre mintha eltűnt volna a fájdalom okozta tompa kábulata.

A kislány bizonyára nem gondolkozott rajta, mi okozza a felnőttek derültségét, de észrevette. Szükségesnek tartotta, hogy folytassa a beszélgetést, és udvarias komolysággal tudtul adta Anna Tyihonovnának:

– Nekem éppen olyan anyajegy van a vállamon, mint apukámnak.

Kissé előrenyomta hegyes kis vállát, rásandított, és meggyőződéssel folytatta:

– Apukámnak szerencsét hoz ez az anyajegy. Őt nem ölhetik meg, ugye, nagymama?

Anna Tyihonovna gyors pillantást vetett a nagymamára. Az öregasszony lehajtotta fejét, és az ölébe motyogta:

– Nem, Florocska, nem... Apukád az erődben van. Az erődben hogyan ölhetnék meg?

Ki lesütötte szemét, ki a mennyezetre pillantott, de akarat-

lanul mind elfordították tekintetüket a kislányról. Annak pedig lassan megváltozott az arcocskája: összevont szemöldöke alól kutatóan figyelte a felnőtteket, összecsücsörített szájacskája szigorúan mozgott, valami titkos szót suttogott, amíg végre csipegő kis hangján ki nem vágta a meglepő fenyegetést:

– Az én apukám minden németet lelő!

A zsúfoltságban moccanni sem lehetett, az embereket csak a vonat zötyögtette, de a kislány szavai után mintha megmerevedtek volna, s a felső polcokról hitetlenül néztek le rá a figyelő, szótlan gyerekek. Az öregasszony lázasan keresgélt a teletömött tarsolyában, örvendezve előhúzott a sarkánál fogva egy vékonyka, színes fedelű könyvecskét, és dugdosta az unokájának:

– No nesze, fogjad. Kérd meg a bácsikát, olvasson fel neked. A te tréfás könyved. Nevess csak. Fogd!

– Olvasol? – kérdezte a kislány kétkedőn Cvetuhintól.

Cvetuhin mintha most ocsúdnék, fellendítette a kezét, szétterpesztett ujjakkal egy pillanatig úgy tartotta, majd a fejéhez kapott:

– A szemüvegem! Mi lesz most velem? A szemüvegem!...

– Jaj, Jegor, kedves! – sóhajtotta a színész. – Mért sirassuk a bajunkat? Bármely pillanatban a fejünket vehetik!

Valaki felkapta ezt a gondolatot, a fejvételről, hangosan megjegyezte, hogy nincs csábítóbb cél a bombázók számára a vonatnál. De a kíméletlen emlékeztetés a levegőbe hangzott, válasz nélkül – senki sem akart hangosan beszélni arról, amitől magában mindenki félt.

A vonat ment, nem vesztegelt sokáig a kis állomásokon. Minden újabb állomásközzel fokozódott a remény, hogy már véglegesen túl vannak a veszélyen. De e remény növekedésével egyre gonoszabbul kínozta az embereket az éhség és a szomjúság. Aki gyerekekkel volt, és sikerült valami ennivalót elhoznia, odaadta nekik, vagy tartogatta számukra, s ő maga tűrt, a többiekhez hasonlóan, akiknek előző este óta egy falat sem volt a szájukban.

Újból esteledett, de a nyitott ablakon még mindig rekkenő hőség áradt be. A vagon fülledt levegőjében a gyerekek és a

felnőttek is elbágyadva engedtek az álomnak. Csak nagy ritkán hallatszott egy-egy gyenge hang a sóhajok között.

De hirtelen sok-sok hang harsant, az egész kocsi megtelt velük, és volt egy pillanat, amikor bizonyára minden agyba egy és ugyanaz a gondolat hasított: megint!... De ez csak egy pillanat volt, éppen olyan feszült, mint amilyen villanásnyi, s nyomtalanul elmúlt, mert a vagon egyik végétől a másikig visszhangzó kiáltások rajában valami felszabadult öröm csengett.

– Kenyér, kenyér! Víz!

Mintha egy iskola kapui tárultak volna ki, s a várva várt csengetésre borsóként szóródnának ki az udvarra valamennyi osztályból a növendékek, és kiabálnak, kiabálnak, felszabadultan, a fékevesztett futás dobogása közben.

Akkor történt ez, amikor a vonat mintegy tapogatózva, begördült egy hosszú peronos állomásra. Az állomásépület előtt, végig az egész peronon lányok sorakoztak fel teli vizesvödrökkel, amelyek rózsálló körökben tükrözték az alkonyi napot. Kenyérrel telt kosarak is álltak ugyanott. A lányok szigorúan egyenes vonalán, meg a nyilván rendfenntartás céljából a peron legszélére állított férfiak során is gondos tervszerűség látszott, sőt bizonyos ünnepélyes felkészülés, mint valami szemlére. Álomnak tetszhetett volna ez a váratlan kép, ha a valóság el nem fújja az igézetet, mihelyt a vonat lassítani kezdett: az emberek leugráltak a lépcsőkről, kezek nyúltak ki az ablakokon kérve, követelve, hogy mielőbb csillapítsák éhségüket, szomjukat.

Anna Tyihonovna és a kövér színész az ablakkeretbe kapaszkodva teljes erejükből ellenálltak a padokról özönlő apróhadnak, amely az idősebbekkel egyenlő mértékben készült megvédeni jogát a falat kenyérre, korty vízre. A színészben szenvedélyes szervezőkedv ébredt, erélyesen kiáltozott, nem engedte ki a szorításából az ablakkeretet:

– Előbb a gyerekek! A gyerekek! Sorban, sorban! Rendben, elvtársak. Jut mindenkinek! Jut!...

Megragadta a felnyújtott vödröt a fülénél fogva, de nem bírta felhúzni. Anna Tyihonovna két kézzel segített neki. Közös

erővel felemelték, és az ablakkeretre állították. Egy kis víz kilöttyent rájuk. A színész teli tüdőből kiabált:

– Kiöntitek! Gyerek polgártársak, ne tülekedjetek! Csendesebben! Rend legyen!

Ám a rend, kényszerűségből, egykettőre magától helyreállt: nem volt elég ivóedény. Akinél akadt egy kis csésze, bögre, kulacs, az a többiek feje felett nyújtogatta oda, és elsőnek kapott vizet. A többiek elhallgattak körülöttük, és türelmetlenségüket fékezve, de féltékenyen kísérték szemmel a szerencsések minden kortyintását. E szerencsések próbálkozásának, hogy még egy adagot kapjanak, közösen gátat vetettek. Az igazságosságot juttatták uralomra, és az igazság, mint mindig, áldozatot kívánt: a gyerekek közül is előbb a kicsinyeknek adtak inni a nagyobbak, s az anyák nem arra gondoltak, hogy rájuk ügyeljenek, hanem azért remegtek, hogy marad-e nekik is valami a vödör fenekén.

Aligha hozhatott bárki is keservesebb áldozatot, mint Anna Tyihonovna és a színész, akik a vizet merték, osztogatták. Még ha ez a víz a forraló ki nem hűlt melegét lehelte is, de szüntelenül hallották csábító csobogását, kezük megnedvesedett, és szemük előtt egymást váltották a pillanatnak örvendező arcok. De hát példát kellett mutatniuk a rendre, ha már egyszer ők szólítottak fel rá másokat. A színész már-már a vízhez hajolt, egy alkalmas pillanatban, hogy a vödör széléről kortyoljon, de Anna Tyihonovna olyan erélyesen utasította rendre az önkéntes szervezőt, hogy az nyomban észretért.

A közös ügy e lázas perceiben Anna Tyihonovna felébredt erélye viaskodott a kimerültségével. Futólag megpillantotta Cvetuhin arcát. A férfi a helyén ült, mozdulatlanul, hátraszegett fejét a fülke falának támasztva. Olyan volt ez az arc, mint egy sebtiben készített agyagmásolat, és semmiben sem különbözött volna a maszktól, ha az alsó állkapcsa nem ugrál szüntelenül: mintha a levegőből harapdálna le kis darabkákat, és azt rágná.

Anna Tyihonovna átvette egy nő bögréjét, megmerítette, de nem adta vissza, hanem felemelte, és nyíltan nézett a várakozó szemébe:

– A sebesültnek kell adni.

– Isten neki! Add gyorsan – felelte az asszony.

A körülállók utat nyitottak neki. Anna Tyihonovna Cvetuhin szájához tartotta a bögrét. A férfi fogai megkoccantak a cserépmázon. A víz az inge gallérjába folyt. Kettőt-hármat kortyolt.

– Rosszul van, Jegor Pavlovics?

– Alhatnék – felelte a férfi kelletlenül.

Anna Tyihonovna egy kis vizet fröcskölt a fejére, megráncigálta a haját, mint egy kisgyerekét, és vizes tenyerével megdörzsölte arcát.

– Mindjárt ideülök magához.

Visszament az ablakhoz, és belenézett a bögrébe, amely még félig volt vízzel.

– Idd ki, idd ki te! – szólt hirtelen kemény részvéttel az asszony, s ugyanakkor kivette a kezéből a bögrét, egyhajtásra kiitta a maradékot, majd a vödörhöz tört utat, telemerte, s óvatosan odaadta neki:

– Igyál!...

Ezek voltak az első kortyok Anna Tyihonovna szájában, amióta azon a békés éjen Jegor Pavlovics szerető, pajzán szemébe nézve, összekoccintotta vele poharát, és – ősi szokás szerint, szerencsét kívántak egymásnak. Égette ez a víz, mintha szesz lett volna, keserűen édes fájdalommal. Megtántorodott. Elkapták, és leültették Jegor Pavlovics mellé. A férfi fejét odavonta a vállára. Így ültek a padon, mind a ketten szemüket lehunyva.

Egy nagy lány, s vele egy kisebb piros nyakkendős úttörő kenyeret hordott végig a vagonon, s a szakaszban megkezdődött a fejadagok szétosztása. Szűkösek voltak ezek a első háborús adagok, de minden cseppjük, morzsájuk új hitet öntött e sokat próbált emberekbe, hogy nincsenek a sors önkényére bízva, hogy nem hagyták el őket azok, akiket „mieink"-nek neveznek. Ezek a „mieink", akik meghatottan készítették elő ezt a fogadást a sebesültek és a menekülők számára az ismeretlen állomáson, igen, ők élesztették fel bennük az életbe vetett bizalmat. És legfeljebb egy ádáz szkeptikusnak juthatott eszébe, hogy vonatuk csak a véletlen folytán, az állomásfőnökség szerencsés gondoskodásának köszönheti ezt a kis kenyeret meg a

kevéske vizet is. Az élet azáltal van, hogy hisz önmagában, habár az a veszély fenyegette, hogy elveszik az embertől.

– Az evangéliumi csoda, semmi más – mondta a kövér színész, áhítatos mosollyal, ahogy az egész adagját megette.

– Csak ne tréfálj, öreg – intette le az öregasszony. – Tudj illemet...

– Igazad van, anyó. Megvacsoráztunk, most aluszkáljunk – javasolta a színész.

– Ej, te vénember! – legyintett az öregasszony, elkerítette tőle az unokáját, és magához vonta.

Keveset aludtak, mint ahogyan általában röpkék az álmok a Poleszje síkja felett átsuhanó kurta éjszakákon, az egymásba folyó júniusi alkonyatok és hajnalok derengésében. A föld nem pihent el, csak mintegy részeg bódulatban hevert a lápok, gyér mezők és áthatolhatatlan erdőségek fojtogató ködeibe takartan.

A mese megvillant, és nem ismétlődött többé. Egyes állomásokon kihalt csend fogadta a vonatot, másutt fejvesztett kapkodás. Reggel felé mind arra gondoltak a vagonban: már egy teljes napja annak, hogy Breszt háborúra ébredt. Tudták már, hogy nemcsak Bresztet érte váratlan támadás – egymás után nevezték meg a városokat, amelyeket a németek bombáztak. De ezek csak hírek voltak, senki sem tudhatta, igazak-e. Beszélték, hogy az egész határon folyik a háború, déltől északig. De ezt sem fogadták el hitelesnek. Az állomásokon szinte szóról szóra ismételgették az ukrán vasutas klasszikusan tömör válaszát a kérdésre, hogy mit mond a rádió:

– A miénket egész nap nem hallottuk. A német indulókat jáccik. Meg Hitler üvöltöz.

Semmi sem változott a gyötrő úton. Minden megálláskor feléledtek a remények, és elmaradtak beteljesületlenül. A megpróbáltatások – bizonytalanság, éhség, testi, lelki szenvedések – egymással versenyezve, állomásról állomásra fokozódtak, míg este végre Pinszkbe ért a vánszorgó szerelvény; ehhez a nagy városhoz már jóval odaérkezésük előtt nagy reményeket fűztek az emberek.

A kitérővágányokon hangtalanul álltak a kocsik – külön-külön vagy rövid szerelvényekbe kapcsolva. A pályaudvaron nagy tömeg morajlott, de ebben a morajlásban nyoma sem volt az indulás-érkezés türelmetlen, izgatott örömének, amely máskor az ilyen helyeket betölti. A fojtott hangzavarban vigyázat rejlett, mintha minden ember a másikban látná a riadalmat, s a magáét igyekeznék eltitkolni, mint a beteg, aki fél bevallani, hogy láza van.

Kérdések röpködtek ide-oda a városból menekülni akarók s a határról jöttek között. Mindaz a rossz, amit a menekülők útközben hallottak, valónak bizonyult, s amit itt tudtak meg, semmi jobbal nem kecsegtetett: a pinszki hatóságok már aznap, a háború második napján, elhagyták a várost. A lakosság tulajdon szemével látta, hogyan menekülnek, és ki-ki szabadon dönthetett, a maga kockázatára, elmegy-e vagy ottmarad.

A menekültek számára az első bizonyosság az a parancs volt, hogy haladéktalanul ürítsék ki a vonatot, és mindannyian menjenek át a pályaudvar helyiségeibe. A szolgálati szobák körül tolongók szájról szájra adták, hogy állítólag sürgősen több vonatot kapcsolnak össze a sebesültek és a menekülők számára, de ugyanott azt is beszélték, hogy az állomásfőnök, aki bezárkózott a szobájába, nem tud választ adni a kérdésre: mit jelent ez a „sürgősen" és mikor indulnak a vonatok.

Anna Tyihonovna, mihelyt elhelyezte Cvetuhint a váróterem egyik zugában, a földön – körös-körül gyerekek sírtak vagy játszadoztak anyjuk ölében, batyukon vagy csupasz köveken –, kiment, hogy rendbeszedje magát.

Amint a sorban állók között a mosdókhoz közeledett, meg kellett kerülnie egy csomó nőt – egy régi állótükör körül szorongtak. Ő is nagyon szerette volna megnézni magát, de a sötét, homályos szivárványszíneket játszó tükör keskeny volt, csak idegen arcokat látott benne, meg átsuhanó kezeket, amelyek púderpamaccsal és ajakrúzzsal dolgoztak, és sebtiben simítgatták a hajakat. Önkéntelenül igazgatni kezdte a haját, éppen ab-

ban a pillanatban, amikor egyszerre két nő is eltávozott a tükörtől, és egy sávon ismét más arcot pillantott meg, s két keskeny kezet, amint kecsesen és furcsán-ismerősen igazgatják füle mögé a világos, sima fürtöket. Keze hirtelen megállt, és a tükörkép hasonlóan mozdulatlan két kezéről felismerte az idegen arcban önmagát. Nyomban összehunyorította a szemét, ujjai közé szorította arcát, s így, nem bírva a fénybe nézni, jutott el a lökdösődő sorral a mosdóhoz.

Gondosan megdörzsölgette a kezét a csap alatt, a ragacsosnak tetsző, meleg vízben, szokás szerint úgy, hogy a bőre érdes lett, majd sokáig mosta arcát – érezte a csípést a karcolások helyén és vigyázott, le ne tépje a kis száraz hegeket, de ugyanekkor mintha azt remélte volna, hogy tisztára lemossa mindazt a visszataszítóan idegent, ami a tükörben úgy megrémítette. A sorban várakozók siettették. Félt ismét magára pillantani, és mégis feltartóztathatatlanul igyekezett mielőbb megtenni ezt, kitartóan utat törve a nők által körülvett tükörhöz.

Csaknem egészen a tükörlaphoz simulva, apróra megvizsgálta arcát. Kemény heg húzódott végig rajta a halántékától az ajkáig. Kisebb karcolások pettyegették, mint szétszórt gabonaszemek. Jobb füle cimpáját kerek fekete var nehezítette: „Ez breszti – gondolta –, olyan, mint egy klipsz." Nem annyira ezek a horzsolások lepték meg (biztos volt benne, hogy nyomuk se marad), mint arcának élettelen vonásai, s a püffedtsége, és eszébe jutott, hogy csak egyszer volt ilyen, fiatal asszony korában, szülés előtt. „Iszonyúan megöregedtem" – gondolta, miközben könnyű ujjhegyekkel sorra tapogatta az apró ráncokat.

Egy kis dundi nő állt mellette: észre sem vette őt, teljesen elmerült üde, telt pofácskájának szemlélésébe, és fürge, gyengéd sietséggel púderozkodott. Amikor bekattintotta púderdobozát, és ujjacskáit megnyálazva, ügyesen törülgette velük festett szempilláit, majd a ritkított szemöldökét kezdte dörzsölgetni, Anna Tyihonovna, markát odatartva, megszólította:

– Nem szórna ide nekem egy kis púdert? – kérte bizonytalanul, kényszerítő szükségtől hajtva, hogy a saját baján javítson, és zavart irigységet érzett az önmagával láthatóan elégedett kis nőszemély iránt.

Az a tükörből egy pillantást vetett szomszédnőjére, telt, de fürge testével rögtön feléje fordult, és csodálkozva nézegette összekarcolt arcát.

– Onnan? Igen? – suttogta gyorsan.

– Igen – felelte Anna Tyihonovna, nyomban mégértve a kérdést.

A kis dundi egy ujjacskájával megérintette arcát:

– Ezt... *ők*... tették magával? – kérdezte suttogva, és az *ők*nél egy pillanatra megállt.

– Igen.

A kis dundi minden egyes „igen"-re összerándult, mintha borzongana – egyre nagyobbra nyitotta feketével árnyékolt szemét, és úgy látszott, mindjárt elszalad, ha nem tartaná vissza a szemében felfénylő kíváncsiság. Habozás nélkül, biztos mozdulattal felnyitotta a púderdobozt, megrázta Anna Tyihonovna marka felett, de nem állta meg, hogy tovább ne kérdezzen:

– Rémes?

– Mi rémes? – kérdezte Anna Tyihonovna már csaknem tréfásan, felcsippentett a markából egy kis púdert, és a hegre rakosgatta.

– Ott – suttogta a kis dundi, még jobban megborzadva.

Anna Tyihonovna a maradék púdert szétdörzsölte a két tenyerén, lágyan megtörölte velük egész arcát, aztán elfordult a tükörtől.

– Nem nagyon – mondta lassan, udvarias hangon. – Nem nagyon rémes – ismételte, elnevette magát, és ismét a tükör felé fordult.

– Úristen! – kiáltott fel rémülten a kis dundi, és kifelé igyekezett a tömegből, de hirtelen megállt, tömött tarsolya fenekéről, amelyben mindenféle zirgett-zörgött, előkapart egy ajakrúzst, és odanyújtotta:

– Tessék!

– Ugyan! Miért?

– Tessék, nekem kettő van! Fogja! Jaj, gyorsan, kérem, gyorsan! – dünnyögte hirtelen szinte sírva, erőszakkal Anna Tyihonovna kezébe nyomta a rúzst, fürgén befurakodott a nők közé, és eltűnt.

Anna Tyihonovna nem sokat habozott, ajkára kent egy kis rúzst, és ujjaival gondosan szétmázolta. Tetszett neki a színe. Se sötét, se világos nem volt. Éppen illett hozzá. Szinte úgy érezte magát, mintha átöltözött volna; így tért vissza a várócsarnokba, ahol elkapta a tömeg sodrása, és átengedve magát a legközelebbi emberáradatnak, kilépett az utcára.

Semmiféle célja nem volt, vagy pedig olyan sok lebegett előtte, és úgy összekuszálódtak agyában, hogy azonnal szét kellett választani őket, és értelmes sorrendbe szedni. Meg volt győződve róla, hogy most mindjárt tesz valamit, persze mihelyt kideríttette, merrefelé is van ez a „valami". Megújult erélye cselekvést kívánt: hogy beszálljon egy sebesültszállító vagy legalábbis menekültvonatba; hogy Cvetuhint végre rendesen bekötözhesse; hogy vele együtt teát igyék pohárból, nem pedig azt az édeskés löttyöt a láncon lógó pléhbögréből, amelyért sorban állva egyszer már elkínlódtak a vízforralóhoz; hogy megtáviratozza Tulába: él, mindennek ellenére, és hazafelé utazik, mindenekelőtt pedig, hogy rögtön, ebben a pillanatban egyék! Ez a legfontosabb, ezzel kell elkezdenie: az evéssel! A többi majd magától a kellő sorrendbe igazodik – és bármihez fog is, minden megvalósul.

Ó, ha csak a legkisebbke pénzt szorongathatná a markában az ajakrúzs helyett – mennyivel egyszerűbb lenne minden! Körülötte jött-ment, tolongott a nép, megostromolta az üzleteket, bódékat, körülfogta az utcai árusokat. Nem látott olyan embert, akinek valami kis zsák vagy szatyor ne lett volna a kezében – mindenkit elkapott a vásárlási láz, és a hirtelen újra felébredt szokás izgalma: rongyokat cserélni élelemért. Mit cserélhetne ő el ennivalóért? Ujjaival csak egyre görgette markában a hideg kis rúzstokot.

Egy férfi, az a fajta ritka testalkatú, akit tekintélyesnek neveznek, egy nyaláb csomagot és nehéz kenyereket szorítva finom kabátjához, átvágott az úton egy ócska kis vörös autó felé. Az autó ajtaja kinyílt előtte, és ő, hatalmas törzsét félig beszuszakolva, az ülésre szórta zsákmányát. Anna Tyihonovna odafutott hozzá.

– Mondja, ön elutazik... itthagyja... – kezdte, és se-

hogyan sem találta a kellő kifejezést, majd hirtelen elkapta, és úgy engedte ki, sorozatban, mintha célba irányítaná: – E-va-ku-ál, ugye?

A tekintélyes ismeretlen, háttal fordulva feléje, a sofőrrel együtt átrakosgatta a vásárolt holmit a hátsó ülésre, ahol bőröndök sorakoztak.

– Lehetséges – felelte hangosan, fújtatva, és nem nézett hátra. – Mit óhajt tőlem?

– Sebesültem van. Ismert színész. Nem súlyosan sebesült, csak könnyen. Én is. Vagyis szintén színésznő vagyok. A köztársaság népművésze. Mi . . .

A férfi, nehézkesen lehajolva, kihúzta törzsét a kocsiból, teljes hosszúságában kiegyenesedett, és határozott pillantással mérte végig.

– Hogy hívják?

– Ulina. Anna Ulina.

– Nem hallottam. És a férfi?

– Tiszteletben álló, régi színész . . .

– Megálljon csak, az, aki . . . – vágott a szavába a férfi némi érdeklődéssel. – Az a . . . hogy is hívják? Tudom, tudom! Láttam . . .

– Persze, nagyon lehetséges, ő nagyon népszerű, a neve . . . – folytatta reménykedve, gyorsan Anna Tyihonovna, de a férfi nem figyelt rá, vele egyszerre beszélt:

– Láttam . . . Szóval megsebesült? Hol van? Tegnapelőtt még szomszédos páholyban ültünk. Nagy ünneplésben részesítettük. Hogy is hívják, az ördögbe is, kirepült az agyamból! . . . Szkugyin! Hát persze! Szkugyin!

A sofőrhöz fordult, elégedetten, hogy mégis eszébe jutott:

– Hallottad? A vendégszínész bombázásba került, mi?

Anna Tyihonovna csodálkozva szólt:

– Miért Szkugyin? Én Cvetuhinról beszélek. Cvetuhin, a színész.

– Cve-tu-hin? – Az ismeretlen sértődöttnek látszott. – Népművész?

– Nem, de higgye el nekem, neves drámai . . .

– Nem hallottam . . . – vágott ismét szavába a férfi, most

már háttal furakodott a kocsiba, és forduláskor teljes súllyal ránehezedett a sofőrre.

– Vegyen fel, kérem, csak az első városig vigyen el minket! – Anna Tyihonovna egyre gyorsabban beszélt, és megragadta az ajtót, amelyet a férfi maga felé húzott.

– Hogy vegyem fel? – Az idegen az iménti határozott, szigorú pillantással nézett rá, és a bőröndök felé intett: – Hová?

– Értse meg, aggódom, egy sebesültet kísérek!

– Elképzelem a helyzetét. Sok sebesült van. Azon fáradozzék, hogy a szervezett úton . . . Sajnálom!

Becsapta az ajtót. A sofőr gázt adott. Anna Tyihonovna észbe kapva bekiáltott:

– Azt mondta: Szkugyin! Itt van?

– Tegnap még itt volt – hallatszott a dühös hang az üveg mögül. – De most . . . Csak nem bolond Pinszkben maradni? . . .

Az autó már elindult. Anna Tyihonovna az utolsó szavakat nem értette; egy pillanatig dermedten állt, majd szapora, határozott lépésekkel visszament a pályaudvarra.

Cvetuhin a régi helyén ült, kinyújtott lábbal, a földön. Álmosnak látszott, csendesen himbálózott, sebesült karját megtámasztva, de rámosolygott Anna Tyihonovnára:

– Sokáig elmaradtál – szólt gyenge hangon.

Az asszony lekuporodott vele szemben.

– Szkugyin itt van a városban! – mondta tisztán, ütemesen és olyan jelentősen, mintha Jegor Pavlovics éppen csak ezt a hírt várta volna. De az alig bólintott rá.

Anna Tyihonovna szentül hitte, hogy Szkugyin mindenben a segítségükre lesz – kitűnő összeköttetései vannak, páratlan befolyása, mindenütt tisztelik, és rendkívül baráti volt mindig irányában, és természetesen emlékeznie kell Cvetuhinra, hiszen egyszerre kezdték a pályafutásukat vidéken. Szkugyinnál biztosan van pénz, és örömmel kölcsönöz nekik. Ezért egy percet sem vesztegetve, megtudakolja, hol van megszállva (no hát majd telefonon, a színháztól vagy ahogy lehet!), és felkeresi.

– Tűrjön még egy kicsit, Jegor Pavlics, kedves, csak egy icipicit, egy órácskát még! Tűrjön, és ma büfében vacsorázunk, és – meglátja! – a legelső vonattal indulunk!

Amíg a tervét kifejtette, Cvetuhin Rózönyösen hallgatta, de amikor a vacsorához ért, ismét elmosolyodott, ezúttal hamiskásan:

– A holnapi túzok – mondta –, eredj, fogd el annál a te Szkugyinodnál. Én beérem azzal, amit Isten küldött.

Lassan elhúzott a zsebéből egy papírba burkolt kis csomagot, és az asszony térdére tette.

– Neked hagytam. Én már ettem.

Féltenyérnyi nagyságú, barna kenyérdarabka volt, likacsai körül kis nyirkos fehér karikák.

– Nem vizes, megsózták. Egyél, egyél – biztatta az asszonyt. – A só a szegények cukra, mondta valamikor Béranger.

Anna Tyihonovna hirtelen visszaemlékezett, hogy Cvetuhin már említette az ő szegénységüket – ott, a temetőfal tövében, a sebesülése előtt –, és meg akarta szidni, de nem állta meg, harapott egyet, majd még egyet az illatos kenyérből, és teli szájjal, rágcsálva kérdezte:

– Honnan vette?

A férfi a körülöttük ülő asszonyokra mutatott, akik szótlanul nézték őket.

– Vannak még jó emberek . . .

– De én mégis elmegyek azért a túzokért! Majd meglátja, kedves, meglátja! – erősködött Anna Tyihonovna makacs hévvel, és gyorsan felállt.

Élvezettel rágta a kenyeret, és közben lesimította Jegor Pavlovics összeborzolódott sörényét. A férfi elkapta a kezét egyik ujjánál fogva, húzta, hogy lehajoljon hozzá, és szeretettel rákacsintva, a fülébe súgta:

– Háború ide, háború oda, azért csak sikerült kifestened magadat!

Az asszony felkacagott, és megindult; zegzugosan tört utat az egész padlót ellepő nyugtalan tömegben, s izgatóan érezte orrában a rozskenyér csodálatos illatát.

A városban, amint a szembejövőktől megtudakolta, hogyan juthat el a színházba, úgy gondolta, a legjobb szállodát is meg kell keresnie – de mennyire! – hol is szállhatna meg máshol Szkugyin, a színész! Amikor azonban megtudta, hol a szálloda, megijedt, hogy nem találja ott Szkugyint, talán elutazott, egyáltalán nem is volt a városban, mit keresett volna holmi Pinszkben? Miről is fecsegett még a végén az az autós uraság? (Méltatlankodva felidézte emlékezetében, milyen dühösen sepergette a kabátját, az ablakon át nézve rá, és gondolatban nemcsak uraságnak nevezte, hanem bürokratának és harácsolónak is!) De azért, növekedő félelme ellenére, hogy nem találja ott Szkugyint, csaknem berepült a szálloda kivilágítatlan ajtaján, és – a félhomályban, az emberi árnyékok sűrűjében, a szanaszét rakott bőröndök és bálák között – eljutott a portásfülkéig. Ott nyomban kész volt a válasz:

– Itthon vannak.

– Igazán? – kiáltotta magánkívül az örömtől, úgy hogy az egész hall visszhangzott.

Ebben a percben különösen elbűvölte ez a kis szó: „vannak". Annyira illett Szkugyinhoz, az ő tiszteletreméltóságához, dicsfényéhez, ez a régimódi, távollétében is használt, megtisztelő többesszám! Habár – gondolta, amint csaknem tapogatózva megindult a sötét lépcsőn felfelé – talán nincs is egyedül a szobájában, és csak ő fantáziál itt összevissza a többesszámról. Akárhogy is, Szkugyin mindig egyes számban marad, egyetlen a maga nemében, aki ezekben az iszonyatos napokban is elragadtatást tud kelteni.

Kopogtatott, s a szobából öregesen reszketeg hang válaszolt:

– Tessék! Ki az?

A szobában teljes fénnyel égett a csillár, az ablakok el voltak függönyözve. Szkugyin a szoba közepén állt, a lámpák alatt, kezében teáspoharat tartott, a másikkal beárnyékolta szemét, és hunyorogva nézett az előszoba felé, ahová Anna Tyihonovna belépett. Kissé odább, a földön, háttal az előszobának, valaki terje-

delmes göngyöleget szorított egy plédszíjba. S mivel hogy a hallgatás elhúzódott, ez a foglalatoskodó ember, fél térdével a batyura nehezedve, hátrasandított, az előszoba sötétjébe. A következő pillanatban elengedte a még be nem kapcsolt szíjat, megfordult, olyan gyorsan, mint a csatból kiugró plédszíj, és tátott szájjal leült a batyura. Talán kiáltani akart, de Anna Tyihonovna besietett a szobába:

– Nem ismer meg, Prohor Gurjevics?

Szkugyin egy lépést hátrált. A tea kissé kilöttyent a poharából a szőnyegre.

– Galambocskám! – szólt. Feje megmozdult, és gyengén reszketett, mint ahogyan az öreg embereké szokott.

Ugyanekkor a batyuról felugró ember feleszmélt, kitörő lelkesedéssel kiáltotta:

– Prohor Gurjics! Hiszen ez a mi... Istenem, Anna Tyihonovna! Micsoda váratlan öröm! – Odarohant hozzá, útközben felkapott egy széket, és hellyel kínálta.

Anna Tyihonovna önkéntelenül elfordult Szkugyintól: a breszti színházi titkár hajbókolt előtte, s illegette magát a süppedő szőnyegen. Arcán a legellentétesebb kifejezések váltakoztak, és úgy tetszett, ha már egyszer belekezdett, nem tudja abbahagyni:

– Tudom! Mindent tudok és értek, mindent látok, utolérhetetlen Anna Tyihonovna. Látom, hogy szenvedett. Esküszöm, a lelkem sírt magáért! Alighanem a rossz szellemének tart engem! De ne okoljon, ne okoljon! Isten a tanúm, életem kockáztatásával kerestem magát, egész Bresztben kerestem. Halálos rettegésben voltam, reszkettem magáért, drága lény! Hát tehettem másként? Elrohantam a lakására – nincs ott. Gondoltam: Cvetuhin este magához készült, hátha ő vitte el valamerre? Futok hozzá! Ideoda!... Kérdezze csak meg Prohor Gurjevicset, mindent elmondtam neki, úgy ahogy történt. Igaz, Prohor Gurjevics, ugye?

Már túlontúl átlátszóan hazudott, de Anna Tyihonovna nem szakította félbe, csak egyre erősebben harapdálta ajkát. Szkugyin résztvevően tekintgetett rá, nagyokat sóhajtott, de úgy látszott, semmi kifogása ellene, hogy a váratlan találkozás alkalmából ez az olcsó, de gyakorlott szónok ragadja magához a kezdeményezést.

– Haragszik rám, Anna Tyihonovna! Azt gondolja: nyugalmának elrablója áll itt maga előtt, életének veszélybe sodrója! Elhívtam a fővárosból, úgy gondolja, és iszonyatos megpróbáltatásokba taszítottam. Átkozott legyen az óra, amikor erre a végzetes lépésre csábítottam! Hiszen az életét tettük kockára! De hát ki sejtette ezen a világon, az átkozott fasisztákon kívül, ki gyaníthatta sátáni tervüket?! Azon a szerencsétlen reggelen, amikor én... hiszen a bombazáporban, a lángok között, önmagamról megfeledkezve...

– Nemcsak önmagáról feledkezett meg, hanem az egész társulatról, amellyel pedig köteles volt... – szakította félbe Anna Tyihonovna, de a szónok nem hagyta befejezni.

– A társulatról? – kérdezte a sértett büszkeség kifejezésével. – De hiszen a mi társulatunk, ha tudni óhajtja, felbecsülhetetlen Anna Tyihonovna, az már régen árkon-bokron túl jár, ha nem éppen Moszkvához közeledik! S ki biztosította az elutazást, ha nem a maga alázatos szolgája? Jómagam csak nagy nehezen vergődtem el Pinszkig, és ha a jótevőm, Prohor Gurjevics nincs...

Büszke hangját meghatottra cserélte, de Anna Tyihonovna élesen közbevágott:

– Maga, úgy látszik, megszokta, hogy ilyen pillanatokban térdre hull?

– Ilyen pillanatokban! – méltatlankodott a titkár. – Nem vártam, nem vártam magától ezt a rosszindulatot. De hiszen ez tragé-di-a! Történelmi pillanatok! Ilyen pillanatokban Lear királyok születnek!...

– Vagy lelkiismeretlen fecsegők – tette hozzá gyorsan Anna Tyihonovna, és hátat fordított neki.

– Misa, hallgass már! – szólt Prohor Gurjevics fájdalmas könyörgéssel a hangjában. – Csomagold azt a vacakot, és hagyj beszélgetni.

Két kezénél fogva gyengéden leültette Anna Tyihonovnát, és vele szemben foglalt helyet úgy, hogy a térdük összeért. Szeme jóságos, öregesen hig világoskék fényt sugárzott. Nem engedte el az asszony kezét, csendesen simogatta, és ismét kedveskedően mondta: galambocskám!

Anna Tyihonovna minden erejét összeszedte, és egy szuszra

elsorolta mindazt, amit Cvetuhinnal együtt átélt: hogyan szedték fel őket útközben a breszti társulat fiataljai, hogyan kerültek ki a halálmezőről a zsabinkai bombatámadások után, amikor nem tudták, ki maradt épen a társulat tagjai közül, s nem értették, hogy ők maguk milyen csoda folytán maradtak meg. Amikor első ízben említette Cvetuhin nevét, Prohor Gurjevics a szívéhez kapott:

– Sebet ütsz rajtam, sebet!

Feje sűrűbben reszketett, láthatóan könnyekkel küzdött.

– Miket hazudtál nekem, Misa? – mondta szemrehányóan, nyájas, reszkető hangján, és hátrapillantott a szerencsétlen flótásra, aki szólni sem tudott, csak ült, behunyt szemmel.

– Sebet ütsz, jaj, sebet – sopánkodott nyögve Szkugyin, és könnyező, szelíd szemét ismét Anna Tyihonovna felé fordította. – Beszélj, lelkecském, hogyan volt a valóságban, mondd el. Ó, ó!...

„Megjátssza csak? Micsoda színész!" – gondolta az asszony csodálkozva, amint sóhajtozását hallgatta, és vele együtt sajnálta magát, de elűzte a bántóan tolakodó gondolatot: nem, hiszen a természeténél fogva képtelen a hamisságra. Csakugyan keservesen sír.

Prohor Gurjevics Szkugyin Moszkva élénk színházi életének egyik legtekintélyesebb, jellegzetes alakja volt. Az ősi főváros szülötte, ifjúkorában, mint sok más moszkvai, vidékre ment szerencsét próbálni. Nem sokáig kellett horoszkópját vizsgálnia – szerencsecsillaga, miután a kormányzóság színpadain vezetgette, már csaknem a közönség kész kedvenceként vezérelte vissza Moszkvába. Természete bővelkedett azokban a vonásokban, amelyeknek különösen ékes választéka található a moszkvai tehetségekben: fesztelen egyszerűség, harsány kacaj, szívélyes beszédmodor, éles elme, kedélyes tréfa és ravasz furfang jellemezte, tudott mulatni – könnyelműen a féktelenségig –, de ismerte a garas értékét. Hévvel dolgozott, és türelemmel viselte a kisebb balsikereket, tudott megbocsátani, de ha egyszer nem szívelt valakit, vagy megdühödött rá, akkor emlékezetében hordta utálatát, és nehezen változtatta dühét kegyelemre. A rokonszenvben pedig éppenséggel szenvedélyes volt: viszonzásul

legalább kétszer annyit követelt. Mindez így egymás mellett tökéletesen megfért benne, mint ahogyan jellegzetes orosz arcán is megfértek a hevenyészett, s mintegy más-más mértékre szabott, de egészükben rendkívül vonzó vonások. Ehhez járult érzelmessége is, amely annyira élénken nyilvánult meg, hogy mindazok, akik csak találkoztak vele, nőiesen gyengéd léleknek tartották.

Prohor Gurjevicsnek megadta a sors, hogy a közönség teljes mértékben értékelte tehetségét, ami a művészet berkeiben nem is olyan mindennapos jelenség. Őróla az újságoknak egy szót sem kellett költeniök, egyszerűen csak sorokba fűzték azt, amit a közönség gondolt róla, holott a színész nem egykönnyen csaphatja be a nézőt, hát még a kritikus! A szó szoros értelmében népszerű volt, neve közismert, és ezt festői megjelenése is nagyban elősegítette. Egyszóval a színészvilág csodái közé sorolták. Még ha történetesen a darab, amelyben játszott, megbukott is, róla így beszéltek: „Azért Szkugyin csodálatos volt."

Anna Tyihonovnával való személyes ismeretsége vagy tíz évvel azelőttről eredt. Akkoriban a rendezés terén próbálgatta képességeit. Mint zsánerszerepek alakítója, kitűnően ismerte Osztrovszkij színműveit, s úgy gondolta, ideje már, hogy a kedvelt klasszikus az ő, Prohor Gurjevics rendezői értelmezésében csillogjon a moszkvai közönség előtt. Megrészegült a vállalt munkától, és napról napra állandóan a legkülönfélébb színházi emberek rajzottak körülötte, akár a szúnyogok. Ekkor jelent meg nála Anna Tyihonovna is, pártfogójának, Glikerija Fjodorovna Okonnyikovának ajánló soraival.

Anna Tyihonovna a korához képest soká, harmincadik évén túl is, amikor már nevet szerzett a Volga-vidéki színpadokon, s Nágyát iskolába adta, megőrizte leányos külsejét, és olykor leküzdhetetlen félénkség lepte meg. Amikor Szkugyin pazar berendezésű szobájába belépett, s egy sereg ember között pillantotta meg a színészt, megállt a sarokban. Éppen véget ért valami vita, mind felálltak, és nagy zajjal topogtak az asztalnál, úgyhogy egyebet sem látott, csak hátakat. Majd általános hahota harsant, néhányan nevetve, gesztikulálva indultak az ajtó felé, de reá ügyet se vetettek. Az asztal mögött ősz fej tűnt fel,

lapos arccal, nagy fülekkel, arányosan gömbölyded, rövid törzsön. A határozatlanság még erősebben helyéhez láncolta Anna Tyihonovnát: mintha láz lepte volna meg e nagy szkugyini fej, a meglepett komolyságba merevült arc s a hamiskásan csillogó, kis kék szemek láttán, amelyek kérdőn fordultak hol az egyik, hol a másik beszélő felé, mintha nem értené, min hahotáznak. És Szkugyin hirtelen odakiáltott a távoli sarokba, ahol ő állt:

– Hát maga, kislány, mit keres itt?

– Levelet hoztam – felelte Ulina, de most sem tudta rászánni magát, hogy közelebb lépjen.

– Ahá! No várjon csak egy kicsit, kedves.

Egy perc múlva véget ért a beszélgetés, és mindenki kiment; Szkugyin ekkor mutatóujját begörbítve csalogatta az asztalhoz, mint ahogyan a gyerekeket szokták. Le sem ülve, feltette szarukeretes szemüvegét, és olvasni kezdett. Majd leszegte a fejét, mintha öklelni készülne, és a szemüvege felett figyelmesen nézegette Anna Tyihonovnát.

– No jól van. És hol az a högy, az az Ulina?

– Én vagyok.

Szkugyin felkapta fejét, és most már az üvegen keresztül vette őt szemügyre, majd hirtelen mozdulattal letépte az ókulárét, s ledobta az asztalra.

– Gyermekem! De hát miért nem mindjárt... Miért feledkezett ott a sarokban, mondja?

Csendesen odalépett hozzá, áhítattal két tenyere közé fogta Ulina arcát, és lassan lehúzta a fejét maga elé, és csókot cuppantott a feje búbjára. Szeme könnytől fénylett.

– Csakugyan maga az, drágám? – szólt szívhez szóló, lágy hangon – ó, milyen boldog vagyok, milyen boldog! Végre megismerhetem... De hát hogy lehet ez? Hiszen még egészen kislány! És hány éve hallunk már magáról! Bizony, bizony!... A háta mögött mindenki csak Anocskának hívja! Lika néni is azt írja itt... No lám, lám...

A diványhoz vezette Anna Tyihonovnát, és ha nem is nagyon sokáig, de ráérősen elüldögélt vele, tovább melengette a szívét a turbékolásával, és olykor megsimogatta, hol az egyik, hol a másik kezét.

Kiderült, hogy a bemutatásra kerülő darabnak nem a legszerencsésebb a szereposztása, és az egyik alkalmatlan színésznő helyébe éppen ilyen kellene, mint ő, Anocska. Szkugyin ezért úgy megörült neki, mint a sors ajándékának, és megígérte: okvetlenül, a lehető leghamarabb megnézi őt, hogy aztán már állandó szerződéssel hívja Moszkvába, amit az igen nagyra becsült Glikerija Fjodorovna a levelében tanácsol neki.

– Az ő szava szent – mondta búcsúzáskor Prohor Gurjevics –, Lika néni szava törvény a számomra. Magának pedig már régen itt van a helye a fővárosban, kedves.

De valami okból mégsem nézhette meg Ulinát, amíg Moszkvában játszott, és a szivárványos tervből semmi sem lett. Anna Tyihonovna azonban a lelke mélyéig meg volt hatva az ismeretségüktől, és ezt az első találkozást Prohor Gurjeviccsel felejthetetlennek nevezte.

Nem sokkal ezután részt vett a jubileumi ünnepségén (Szkugyint elég gyakran ünnepelték, de mégsem olyan sűrűn, hogy a babérok megszokottá váljanak, s a méltatók ékesszólása megkopjék). Prohor Gurjevics szívélyesen köszöntötte, megkérdezte, nem haragszik-e rá, és amikor a lelkes „egy cseppet sem!"-et meghallotta, azt mondta, nincs is oka rá: a rendezői pályán nem volt szerencséje, s ha Ulinát a moszkvai színházhoz csalta volna is, a sikerét már az sem fokozhatná. Moszkva nélkül is már egész Oroszország-szerte ismerik a nevét, mondta. Noha jóakaratú tréfának hangzott e kedves megjegyzése, mégis hízelgő volt hallani. De még jobban meghatotta Anocskát a teljesen váratlan elismerés, amikor a banketten odalépett hozzá koccintani, és Szkugyin gyengéden könyökön fogta.

– Egyet kívánok magának – szólt Prohor Gurjevics olyan halkan, hogy csak ő hallhatta: – boldogságot. De ha bármi érné, szerencséltessen bizalmával, hadd mutassam meg, milyen drága énnekem.

Anna Tyihonovna csaknem támolyogva ment vissza helyére. Lika néni, aki díszvendégként ott volt minden jelentős színészjubileumon, nyomban a fülecskéjéhez hajolt:

– Mit suttogott neked, ez a nagy kujon? Csak nem kérte meg a kezedet?

– Jaj, olyan csodálatos ember! – kiáltotta Anocska, és maga is úgy ragyogott, mint egy jubiláns.

Örült, hogy ez a csodálatos ember meglegyezgette hiúságát a dicséretével. Örült – noha ő maga egy szóval sem célzott volna a be nem váltott ígéretére –, hogy Szkugyin mennyire emlékszik rá (hiszen teljesíteni akarta, de hát mit tegyen, ha nem tudta! Szóval, lelkiismeretes, és jóságos)...

Most, a pinszki szállodában, ismét szemtől szemben Prohor Gurjeviccsel, melegen átjárta szívét a bizalom, amely azóta is szüntelenül ott pislákolt az emlékezetében.

– Fuss, Misa, egy kis teáért – szólt Szkugyin. – Csöngetésre nem jön ide a felszolgáló.

– Egy pillanat, Prohor Gurjics! – felelte a megélénkült színházi titkár, pincért utánozva, s a nagyobb hasonlóság kedvéért valami kis rongyot vetve át a karján, lakájmódra az ajtó felé tipegett.

A kis jelenet mintha egy régi moszkvai teázóban játszódott volna. De meg Prohor Gurjevicsnek már a kereskedői hangzású puszta neve is a hajdani moszkvai hangulatot idézte, és Anna Tyihonovna mosolyogva nyugtázta ezt a váratlan rögtönzést.

Mosolyában egy pillanatig egy más világ tükröződött – a változások, a játék, s az ihletek világa, az a szívéhez nőtt világ, amelyre az elmúlt két nap alatt elfelejtett gondolni.

5

Ahogy magukra maradtak, Szkugyin tárgyilagos hangon, indulatszavak nélkül, folyékonyan kezdett beszélni. Világosan átlátta, hogy Ulinának és Cvetuhinnak mennyire szükségük van a segítségre, és kijelentette: nemcsak teljes szívéből kívánja, de baráti kötelességének tartja mindent megtenni értük, amit lehet.

– Csak az a baj, hogy én itt voltaképpen kaszárnya-áristomban vagyok.

– Áristomban? Hogyan?

– Hát úgy. Az itteni hatóság szigorúan rám parancsolt, hogy ki ne mozduljak, itt üljek, és várjam a későbbi parancsokat. A színház is itt vesztegel. Az egész társulat békésen várja a telefonutasításokat.

– De hiszen azt beszélik, hogy a hatóság elmenekült? – tört ki a csodálkozás Anna Tyihonovnából.

– A telefonoknál hagytak embert...

Prohor Gurjevics ezután színesen ecsetelte, hogyan rekedt Pinszkben, s mit állt ki a háború két első napján. A történetében volt némi hasonlóság Anna Tyihonovna viszontagságaihoz, noha könnyebb, lelkesítőbb változatban.

Szkugyin egy új darab próbáit jött megnézni, amelyben két kedves tanítványa játszott. Megjelenését óhatatlan ünneplés követte; állítólag nem volt ez előkészítve, de viharos lelkesedéssé nőtt. Prohor Gurjevics, amint erről beszélt, kis kezével a bazsarózsa-csokrokra mutatott meg a telt szirmú késői orgonákra; nyalábszámra hevertek a padlón meg a kis asztalkákon Anna Tyihonovna háta mögött (illatuk túltelítette a tágas szoba levegőjét, egyre jobban érezte). Vasárnap reggel Prohor Gurjevicset távoli dübörgés riasztotta fel. A látóhatár felett füst gomolygott. Az a hír terjedt el, hogy gyakorlatozáskor tűz ütött ki az egyik repülőtéren. Egyesek kételkedőn csóválták fejüket, de a hiszékenyebbek többségben voltak – és a város úgy készült az ünnepnapot eltölteni, mintha mi sem történt volna.

A reggeli próba a színházban nemcsak hogy rendben folyt, hanem az együttes képességeinek legjavát adta, mert a színészeknek szinte szárnyakat adott az a tudat, hogy a játékukat az imádott mester figyeli. Ő lelkesítette őket. Arca megfiatalodva tükrözte a szereplők minden sikerült mozdulatát, fájdalmasan megvonaglott minden hibánál, és ilyenkor előkapta kis noteszét, belefirkált, míg fél szemmel továbbra a színpadot figyelte.

– Egyszerre hallom – (Prohor Gurjevics itt egy kis szünetet iktatott az elbeszélésébe) –, nyílik az ajtó, valaki belép a terembe – és a hátam mögötti székeken szokatlan mozgolódás támad. Összeráncoltam a homlokomat, s éppen hátra akarok nézni, de... el sem hiszed: azok a lépések!... Jaj, kedvesem,

ha hallottad volna! Nem tudom, mi volt a csizmája talpán ennek a jövevénynek – vas vagy kő? De úgy maradtam mozdulatlanul. Majd hallom, hogy valaki azt mondja mellettem – nem hangosan, de olyan fülbehasítóan: „Szóljon Prohor Gurjevicsnak, hogy hagyassa abba a próbát." Megremegek... tudod? Ki merészel ilyet? – gondolom. De megint azok a lépések... És holmi toprongyos alak megy át előttem a játéktérre, csaknem egyenest a színészekhez – nem értem: ez a kis mitugrász ejtett ilyen rémületbe? Megáll, végignéz rajtunk, és megint halkan megszólal: „Elvtársak! A rádió éppen az imént..."

Prohor Gurjevics legyintett:

– Mint egy lázálomban! – suttogta és összezsugorodott, meggörnyedt a karosszékében; Anna Tyihonovna már feléje nyúlt, hogy támogassa, de ekkor kiegyenesedett:

– Annyit mondok: azok a lépések!... Aki velem együtt hallotta őket, soha életében nem felejti el. A Kövendég!...

Kicsit várt, begörbített mutatóujját könnyedén megrázta nagy füle mellett, majd mozdulatlanná dermedve hallgatózott, és ez olyan hatásos volt, hogy Anna Tyihonovna is fülelni kezdett. De Szkugyin hangtalanul elnevette magát.

– Képzeld! A végrehajtó bizottság elnöke volt! A pályaudvaron fogadott engem. Csokorral. Beszédet mondott. Ahogy a próbán megjelent, az első percben nem ismertem rá. Mintha kicserélték volna... No, mit mondjak még? A rádióhoz rohantunk – a németek verik az indulóikat, dobolnak, sípolnak: tratatatam, fü-fü-fü! Moszkva áthallik egy kicsit, aztán megint felharsog a tra-ta-tam. Kisereglettünk az utcára, ott már nagyban robognak az autók a menekülőkkel. Hát így...

Anna Tyihonovna csak hallgatta Prohor Gurjevicset, egyszer sem szólt közbe. Ahhoz képest, amit ő szenvedett, mindez legfeljebb a körülmények nyugtalanító találkozásának tetszett. De Szkugyin szenvedett, rossz volt ránézni, és csak egyet nem értett, ez motoszkált a fejében szüntelenül, miért kerüli a legfőbb kérdést: mi lesz velük most már, mit remélhetnek? Éppen vissza akarta téríteni ehhez a legfőbbhöz, amikor a színész váratlanul megkérdezte:

– Általában mi a véleményed minderről?

Látta, hogy Ulina nem érti, és ezen elcsodálkozva, kitartóan magyarázta:

– A háborúról, a háborúról!

– Általában?... Még nem gondolkoztam rajta. Nem értem rá. Inkább arra gondoltam, ami az orrom előtt...

Anna Tyihonovna végighúzta kezét összekarcolt arca előtt, anélkül, hogy megérintené.

– Ó, ó! – komorodott el a férfi. Ráncai szánalmasan meggyűrődtek, de erőt vett a felindulásán, és beszélni kezdett, önmagának téve fel a kérdéseket, egyre élesebben:

– Mit gondol a német? A közmondás szerint akar cselekedni? Csalással veszik be a városokat, úgymond? Jóllakni jön hozzánk? Pucéran fog tőlünk hazamenni, pucéran!

Dühösen felugrott, néhány gyors kis lépést tett, megállt a bekapcsolatlan plédszíj előtt, szívére szorította kezét, mintegy csillapítóan.

– Csak előbb bennünket meg ne kopasszon – tette hozzá halkan.

– Én már úgyis csaknem mezítelen vagyok! – nevetett keserűen Anna Tyihonovna, és két lábát kinyújtva rájuk mutatott.

Prohor Gurjevics visszafordult, megdöbbenve kiáltott:

– Arra se volt időd, hogy harisnyát húzzál?!

– Az egyikkel Cvetuhin karját kötöttem el, a másik hová lett, nem tudom. Lehúztam... elvesztettem...

Szkugyin gyorsan csaknem odafutott hozzá, lehajolt és szaporán mondta:

– A parancsnokság azt ígéri, holnap reggel kivisz engem innen gépkocsin. Ha nem csap be, elviszlek magammal. És Jegort is... Pszt!... Hallgass!

Anna Tyihonovna átfogta a nyakát, rá akart csimpaszkodni.

Szkugyin kiszabadította magát, ujjával az ajtó felé bökött, s még erélyesebben pisszegett: „Pssz...!"

Valami megzörrent az előszobájában, és ugyanabban a pillanatban felhangzott a titkár hangja:

– Nagy nehezen szereztem! Kiálltam! Kikönyörögtem!

Hajbókolva hozta a csillogó tálcán a teáskannát, poharakkal.

– A maga nevében, Prohor Gurjevics, kikönyörögtem! Va-

rázserejű név! A felszolgáló azt se tudja, hol áll a feje. Egymaga mind helyett! De ahogy a maga nevét meghallotta...

– Jól van no, Misa – szakította félbe Szkugyin, és megszaglászta a teát: milyen? – Hova dugtad a citromot? Gyorsan vedd elő! Meg a kétszersültet. Maradt még kétszersült, azt is add ide!

Leült, kis tollkést vett elő a mellényzsebéből, levágta a citrom púpját, kitöltötte a teát, akkurátusan beletette a cukrot a pohárba, és kanállal kevergette.

– Húzódj közelebb, Anocska, az asztalhoz!

Az asszony, amíg ezt a hosszúra nyúló, lassú szertartást figyelte, beleszédült. De az első kortyok után a vére megpezsdült, és lágy-melegen áradt szét benne. Úgy érezte, egész életében nem ízlelt ilyen isteni nedűt! Szkugyin mosolygó arcába nézve, önmagát látta: amint egyre jobban és jobban tetszik neki, ahogy szépül, régi énjét ölti fel a szemében.

– Jaj, ha csak egy pohárkával elvihetnék ebből a mi Cvetuhinunknak!

– Galámbocskám! – Prohor Gurjevics zavartan széttárta kezét – mennyivel jobb lenne, ha mind a kettőtöket ide vehetnélek a szobámba!

– Ugyan, hova gondol?! Csak egy kis teát kaphatnánk, egy főzetre valót! És még... vagy öt rubelt a markomba. Mert (Anna Tyihonovna itt futó pillantást vetett a titkárra) sorba állni és forró vizet kikönyörögni már tudok a pályaudvaron.

Szkugyin még mindig levegőben tartotta széttárt kezét, és most reménytelenül legyintett.

– El sem hiszed, kedves, hoppon maradtam! A színháznak Minszkből azt az utasítást adták: vegyenek fel a bankból pénzt, és osszák szét a szerződéses dolgozók között. Én pedig nem vagyok a státuszban! Hadd gondolkozzam csak! – Ujjaival könnyedén megfricskázta a homlokát, és megdörzsölte; erősen töprengett.

– Figyelj, mit tanácsolok neked... – mondta határozottan. – Most azonnal menj el Jegorral a színházba. A színészek mindenütt egy család. Megosztják, amijük van. Ott töltitek az éjszakát. Reggel aztán ide hozzám, egyenest!

Letépett egy darabka újságpapírt, belecsomagolta a felvágott citromot, és letette Anna Tyihonovna elé. Felállt, nadrágzsebéből gyűrött papírpénzt vett elő, csücskeinél fogva kiegyenesítette a kis kékes bankót, és suttogva megismételte:

– Amijük van... – és odatette a kis papírt a citrom mellé.

Anna Tyihonovna is felállt, és közeledett hozzá. Szkugyin körülnézett, és szigorúan mondta:

– Misa! Idegen városban nappal is nehezen igazodik el az ember. Most meg olyan sötétek az utcák, hogy akár a szemed is kiszúrhatnák. Mutasd meg az utat a színházhoz. De vigyázz...

– Nem! – vágta el a szavát Anna Tyihonovna. – Magam is odatalálok. Tudom, hol van.

Megszorította Prohor Gurjevics kezét, és gyorsan elerészve, az ajtó felé indult.

– Mit csinálsz, Anocska? – kiáltotta a színész ijedten, felkapva a citromot a pénzzel együtt, és az előszobában utolérte vendégét. – Csak nem haragudtál meg rám, öreg emberre? Nesze, tedd el! – Hirtelen a füléhez hajolt: – Misa rám akaszkodott, mit tehetek? Nem dobhatom ki. Holnap jókor gyertek ide Jegorral. Ha Isten segít, elviszlek mindkettőtöket.

Anna Tyihonovna megölelte. Felelni nem tudott – a torka összeszorult.

De megújult erőinek lendülete csodásan röpítette a sötét lépcsőn, az előcsarnok embersűrűjén át s a sötét utcán, amíg csak fel nem eszmélt: jó irányba megy-e? Egy szembejövő megmutatta az utat a pályaudvarra: „Arra, amerre az az autó ment, egyenesen" – s ha nem lett volna sötét, futásnak eredt volna – előre, előre! Úgy érezte, most már minden világos, egyenes, messzire látni. Szíve megkönnyebbült, és most már szinte sajnálta, hogy nem búcsúzott el a fecsegő színházi titkártól. Mit kívánhat az ember bárkitől is az ilyen megrázkódtatások idején? No, és ha rá is akaszkodott Prohor Gurjevicsra az a szerencsétlen! Hiszen mindenki hányt-vetett most, mind azt nézi, kihez csatlakozhatnék. És boldog, ha olyan nagylelkű emberrel találkozik, mint Anna Tyihonovna.

A pályaudvaron nem volt könnyű dolog Cvetuhint megtalálnia. Az ajtók felett és a folyosókon árván fénylettek a kék

rongyokba csavart lámpácskák, a váróteremben pedig még nem csinálták meg az elsötétítést, és vak homály uralkodott. Tapogatózva ment az emberi árnyékok között, emlékezetből igyekezett tájékozódni, hol az a hely, ahol Jegor Pavlovics ül. Többször is, és egyre hangosabban szólította, amíg végre választ kapott, s felfehérlett előtte egy bekötött kéz – Cvetuhin egy padról kissé felemelkedett.

– Itt van a túzokunk! – mormolta halkan Anna Tyihonovna, kicsomagolta a citromot, és a férfi orra alá dugta.

– Hm . . . mi ez? Prohor bőkezűségéből?

– Igen, igen! Ugye, mondtam? Maga nem tudja, hogy milyen ember, milyen csodálatos a mi Prohor Gurjevicsünk, nem tudja!

Sebtiben elmondta a biztató tervet, amely ott a szállodai szobában született, és képzeletében légvárrá nőtt. Cvetuhin is fellelkesült a szavaitól, és ünnepélyesen kijelentette, hogy mozgósítottnak érzi magát. Anocska távolléte alatt a segélyhelyen bekötözték; s a kérdésre, jó-e a kötés, felvídulva, kitérően felelt:

– A harisnya jobb volt.

Cvetuhin gyorsan felkészült az asszony három pontból álló tervének teljesítésére: teleinni magát teával, sürgönyözni Tulába, és éjszakára elmenni a színházba. Megindultak egymás mögött a terem vak homályában, és útközben mérlegelték, mit is táviratozzanak Izvekovnak. A szöveg körül váratlan ellentét merült fel köztük; Anna Tyihonovna így fogalmazta meg: „Élek egészségben hazafelé".

– Hát énrólam? – kérdezte Cvetuhin.

Éppen belebotlottak valami szembejövőbe. Amikor kikerülték egymást, Anna Tyihonovna így válaszolt:

– Magát meglepetésnek viszem.

– Aztán nem üti-e kupán a te Kirilled ezt a meglepetést?

Síró gyerekek szaladtak nekik, majd egy asszony, és Anna Tyihonovna már csak az ajtó előtt mondta:

– Drága lesz.

– Micsoda?

– A sürgöny. Sok szó, ha még a meglepetést is beleveszem.

A vendéglői büfé felett halott kék fény pislogott. De ez a fény is elég volt ahhoz, hogy meglássák a sok-sok fejet, amelyek

a pultot eltakarva, alig-alig mozogtak. A tömeg úgy kínlódott, mint ágon csüngő méhraj.

Megkérdezték, mit vár ez a csődület. „Forró vízért jöttek" – felelték nekik. Úgy döntöttek, hogy először táviratoznak.

– Elég két szó: „Egészségben haza" – tűnődött Anna Tyihonovna. – Ha egészségben vagyok, akkor élek, természetesen, akkor élek.

Cvetuhin nem felelt. Őt a tea érdekelte.

– Szopogassa a citromot – tanácsolta az asszony. – Nagyon üdít.

A postán még sötétebb volt, mint a vendéglőben – a kis ablak előtt, ahol a táviratokat feladták, alig néhány arcot világított meg a kiszűrődő fény. Ámde ezek mögött ugyanolyan türelmetlenségtől elepedő, kirajzott méhgomoly várakozott, mint a büfében.

– Ne menjünk inkább egyenest a színházba? – kérdezte hirtelen Anna Tyihonovna. – El tud jönni odáig?

– A színházba? – rikkantott Cvetuhin. – A színházba holtan is elmegyek!

A megmentő tervnek ezt a pontját, az odamenést tartották a legfontosabbnak. A pályaudvaron csak csalódott reményeket hagytak: a vonatot még mindig nem kapcsolták össze, a nép gyötrődve várakozott. A sötét utcák izgalmában pedig mozgás lüktetett. Ez változást ígért, és minden autó, keskeny fényrésekkel a beragasztott fényszórókon csábító messzeségbe hívott, sürgetett.

Anna Tyihonovna, miután a színház egyik, majd a másik kapuján is hiába zörgetett, végre egy nyitott bejáratra akadt. Jegor Pavlovics egy pillanatra sem engedte el a kezét. Megálltak. Teljes sötétség volt. De valahol, szemmel nem mérhető távolságban, cigaretták parázslottak, olykor fel-felvillanva, mint piciny vörös szembogarak.

Anna Tyihonovna kézen fogva, óvatosan odavezette Cvetuhint a hangtalanul füstölő emberekhez, megkérdezte, beszélhet-e az igazgatóval vagy a színtársulat vezetőjével. Mind a ketten a veteményeskertben vannak, felelték neki.

– Hol?

– A többiekkel, a veteményeskertben. A színház mögött. A dohányzóba nem eresztik őket, nehogy esetleg meglépjenek.

– Most fordítva van a dolog – szólt közbe egy másik hang. – Az utcán lakunk, és dohányozni bemegyünk a házba.

– Kint nem szabad gyufát sercenteni – magyarázta az első. – Maguk kicsodák?

Ulina megnevezte magát. A cigaretták, mintegy vezényszóra, felfelé fordultak, tüzes szembogaruk kitágult. Kissé világosabb lett, és a bíborló fényben négy különböző fej vált láthatóvá, rámeredő szemekkel. A bíbor nyomban halványodni kezdett, kissé megpihent egy kopasz homlokon, és füstbe veszett.

– Anna Ulina? Honnan került ide? – kérdezte hitetlenül a kopasz.

Amikor megmondta, hogy sebesülttel van, és kimondta ezt a szót: Breszt, mind a négyen hüledezve fogták körül, s már nem tudta, melyik feléje nyúló karra támaszkodjék, hogy ezeket az egyformán készséges embereket kövesse.

– Látok. Ne féljenek, látok – mondogatta, noha semmit sem látott. – Csak Jegor Pavlovics karjára vigyázzanak, kérem!

Mindannyian kimentek az udvarra. Egyikük, nyilván a legfiatalabb, előrefutott. Itt világosabb volt, mint az épületben, de nem annyira, hogy ki lehessen venni az arcokat – mind egyformának látszott. Az este nyugalmat árasztott, és lépésről lépésre üdítőbben szállt feléjük a nedves föld hűs lehelete.

Hangtalanul előállt egy magas ember, levette kalapját Ulina előtt, és mintha szertartást végezne, sokáig, némán szorongatta a kezét. „Az igazgatónk" – mondta valaki. Anna Tyihonovna ebben a kézszorongatásban annyi rokonszenvet érzett, hogy nyomban kiöntötte szívét a szótlan ismeretlennek, elmondta, mit állt ki Jegor Pavloviccsal együtt, mennyit nélkülöztek, szenvedtek, végül a Prohor Gurjeviccsel való találkozást, és hirtelen e kérdéssel szakította félbe önmagát:

– Adnak neki kocsit, mit gondol?

– Szkugyinnak ne adnának? – felelte az igazgató vontatottan. – Csak azt nem tudom, hogy a mi kolhozunk milyen hintókon fog innen kikerülni?... No de hát... tessék parancsolni, csatlakozzék hozzánk!

Csendes megadással sóhajtott, és feltette a kalapját.

Még néhány ember lépett oda, és most már egész kíséret vezette Anna Tyihonovnát és Cvetuhint oda, ahol a színtársulat táborozott.

6

Így kezdődött az éjszaka, talán a legkülönösebb és legmeghatóbb mindazok között, amelyek, mint emlékezésre méltók, valaha is bevésődtek Anna Tyihonovna szívébe.

Nem láthatta, hány fa is magaslik azon a földsávon, ahová vezették őket. Lombsátoruk alatt olyan feketeség sűrűsödött, hogy azon túl, mint valami láda alól, minden világosabbnak látszott. Egy kis tisztáson emberek körvonalai rajzolódtak ki – ott ültek vagy feküdtek a színészek a cókmókjuk között. Távolabb egyenletes, sík föld következett, alig sejlő a napforduló rövid éjszakáinak e legsötétebb órájában. Öntözött veteményes ágyak illata szállt.

Sokan aludtak már, vagy fáradtan öntudatlanságba merültek. Anna Tyihonovna és Cvetuhin körül még két gyűrűben kis ideig ottmaradtak a kíváncsiak, majd, miután kifaggatták őket, és meghallgatták a válaszokat, ők is elvonultak a régebben kiszemelt helyükre, és egyre nagyobb csend lett. Kevés szó esett, szünetekkel, mintha megegyeztek volna benne, hogy tűnődni hasznosabb, mint beszélgetni. Úgy adódott, hogy Ulinával inkább a nők beszéltek, a férfiak pedig Jegor Pavloviccsal, de a hallgatóik olykor helyet cseréltek, mintha félnének, hátha elmulasztanak valami különösen jelentőset. Ez a kis klub is hamarosan feloszlott. Anna Tyihonovna két színésznő társaságában maradt. Cvetuhin mellett, a földre telepedve, egyetlenegy beszélgetőpartner tartott ki, az is nagyokat hallgatott, ha nem szunyókált.

És ekkor, amikor a pillanat már keserves csalódással fenyegetett, Ulinához és a két színésznőhöz, mintha csak a fa koronája szülte volna, csatlakozott egy harmadik.

– Nem jó a fűvön ülni, keljen csak fel, kérem – szólt egy mély hang. – Ezen a kis pléden kellemesebb lesz... Párnája senkinek sincs. Egy kabátkát csavartam össze, tegye a feje alá... Feküdjön le. Puha kis kabát. Nyúljon el kényelmesen.

Csakugyan hallatlanul kellemes érzés töltötte el Anna Tyihonovnát, amikor egész hosszában elnyújtózott, betakarta lábát a pléddel, és feje alatt érezte a csiklandozó, bolyhos szövetet. Lassan, kezdetben bizalmatlanul, mintegy újra ismerkedett a testével, amelyet végtelenül fáradtnak és fájdalmaktól összetörtnek érzett. Ezek a fájdalmak sorjában, felváltva jelentkeztek, és valahányszor egyik-másik sajgóbban lépett fel, ott látta magát valahol az elmúlt napok mélyén, és mondogatta: „Ez a híd", vagy: „Ez Zsabinka". De makacs fel-feléledésük nem nyugtalanította. Hiszen legyőzte már őket, elviselte, és csak azért támadnak fel újra, mert ő él. Él – ezért fáj a teste. Hadd fájjon! Sajogjon! Az élet győzött, kering, kering az ereiben – és milyen jólesik így feküdni, égő szemét behunyva, és érezni önmagát, teljes egészében, lábujjától a forró halántékáig, amely a szíve dobogását visszhangozza.

– Ki fektetett le ilyen nagyszerűen? – kérdezte, moccanatlanul.

A színésznők kétoldalt feküdtek – ébren mocorogtak, és a jobbra levő így válaszolt:

– Az öregasszonyunk.

– Nagyszerű nő – magyarázta a másik. – Őt választottuk meg a maga gyámjává.

– Kik?

– No hát mi, komszomolkák... És a komszomol-titkárunk jóváhagyta. Rend legyen, azt mondta!

Halkan beszélgettek. Az egyik hang mély volt és bizonyára erős, mintha egy mélyhegedű húrja zengene. A másikat, úgy látszott, nem könnyű visszafojtani, minduntalan magasba tört, s dallamosan csilingelt.

– Valójában nem öreg – mondta az alt hang –, csak egymás között nevezzük öregasszonynak, a szerepköre miatt.

– Értem – bólintott Anna Tyihonovna; kis ideig figyelte az éj csendjét, és mindennél világosabban érzékelte teste küzdel-

mét a szokatlan fájdalommal, majd ismét megszólalt: – Az én lányom is komszomolka.

– Ilyen fiatal nőnek? – csendült fel a bal oldali hang, s egy pillanatnyi szünet után, halkabban mondta: – Először Marina meg én akartuk a gyámságunkba fogadni. De a komszomoltitkár azt mondja: tessék, önkéntes alapon. De nekem tudnom kell, azt mondja, ki felel a művésznőért. Így aztán az öregasszonyt bízta meg.

– Szóval, Marina. És magát hogy hívják?

– Lena.

– És a gyámomat nem választották, hanem kinevezték?

– Mit számít... az adott körülmények között! – csodálkozott Lena, és mintha a beszélgetésnek véget akarna vetni, papírt zizegtetve rakosgatott vagy kibontott valamit a sötétben. Kis idő múlva abbahagyta. Anna Tyihonovna könnyű érintést érzett, mintha egy falevél hullt volna a vállára, és arra fordult:

– Fogja kérem – hallotta a suttogó hangot.

– Mi ez?

– No, én adom. Fogja!

Anna Tyihonovna a válla felett a levegőben tapogatózott, ujjai egy meleg kezet érintettek és ez a kéz, szintén tapogatózva, egy hosszúkás kis csomagot nyomott a markába. Erős sajtszag csapta meg az orrát. Beleharapott a sajtos szendvicsbe, és csak amikor már görcsösen lenyelte a félig rágott falatot, akkor köszönte meg. És tovább nyelt, nyelt, fékezte magát, hogy ne siessen, és féktelenül sietett.

Óvatos lépések surrogtak a fűben. A mély hang ismerősen duruzsolt:

– Megvárakoztattam? Sokáig vesződtünk a büféslánnyal... Kiégett a villanyfőző! Összeillesztjük a drótot, bedugjuk a konnektorba a dugót – pss! – megint kivágta... Fogja, Ulina elvtársnő... Meg ne égesse magát... Alján van a cukor, kavarja fel...

– Jegor Pavlovics! Gyorsan ide! – kiáltotta Anna Tyihonovna örömmel. – Teám van!

– Iszom már – felelte a férfi, és Ulinának úgy tetszett, hogy ismét a régi, szép, fiatalosan bársonyos hangját hallja.

A gyám valamit duruzsolt, lefeküdt Marina mellé. Anna Tyihonovna ivott, ivott, megégette magát, s a kortyok között sebtiben törölgette arcáról a szüntelenül pergő könnyeket, s egyre nyugodtabb lett, a fájdalmakról pedig mintha megfeledkezett volna.

Elmúlt a rövid napforduló sötétje, a kis tisztáson alvók mind észrevehetőbben különváltak, a köd csíkokban oszladozott.

Ekkor jobbról lassan megzendült Marina mély hangja:

– Már maguk előtt is találkoztunk breszti menekültekkel. Az utcán. Ki ahogy volt. Láttunk egy férfit, egy szál alsóneműben, az ágyból ugrott ki, úgy menekült. Valahol a város határán túl szedték fel és hozták ide. Akármennyit faggattuk is, egyre ugyanazt hajtogatta: éjjel dzsesszzenekarban játszottam, hazamentem, lefeküdtem aludni – hogy azután mi történt, nem emlékszem . . .

– Maga mindenre emlékszik? – kérdezte Lena.

Sokáig hallgattak, várták, mit felel Anna Tyihonovna, de ő nem válaszolt.

– Még egy esetünk volt – szólalt meg újra az alt hang. – Eljött ide hozzánk a területi művészeti bizottság vezetője. Hogy Szkugyinnal megismerkedjék. Megnézte a próbát. Amolyan pomádézott fekete hajú ember. Ahogy a hírt meghallotta, autóba vágta magát, és hajrá, Bresztbe. De már nem tudott bejutni: a városban németek vannak . . . Tegnap éjjel visszaérkezett. Galambősz fejjel . . . Csak ül, hintázik a széken, és dünnyög: „Ó, én alávaló, én hitvány." Szidja magát. Bresztben maradt a családja: asszony, gyerekek. Az asszony terhes. Egész héten könyörögve kérte férjét: vigye el onnan, a gyerekekkel együtt – mert már egyebet se hallott a piacon, mint hogy a németek egyik napról a másikra háborút indítanak. Ő meg szidta, rákiabált: „Nyárspolgár, ostoba liba." Most tépi az ősz haját. Körülvettük, nézzük. Ő pedig a fejéhez kap, meginog, és újra rákezdi, hogy: „Jaj, én alávaló . . ." Nem tudom, talán nem szép tőlünk, de valahogy nem sajnáltuk.

– Miért sajnáljuk? – mondta Lena. – Maga talán sajnálja, Ulina elvtársnő?

– Ejnye, mit zaklatjátok? – avatkozott bele gyengéd rosszal-

lással a gyám. – Mintha Anna Tyihonovna nem látott volna elég szörnyűséget? Hagyjátok pihenni. Eleget szenvedett a ti meséitek nélkül is.

– A szörnyűség elől nem futhatunk el, fel kell készülnünk rá – felelte határozottan Lena. – Ha ma nem, hát holnap... És nem is minden olyan szörnyűséges. Még nevetni való is akad olykor, ugye, Marina? Képzelje, Ulina elvtársnő: az első menekülők között, látjuk, robog egy teherautó tele mindenféle bútorral. S a közepén egy kövér asszonyság egy nagy-nagy tükröt ölel! Belecsimpaszkodik, kimereszti a szemét, arca vörös a hőségtől, széltől, mint a tégla! Kék muszlinsál úszik utána a levegőben.

Lena felkacagott, s visszhangra várt, de a története senkit sem derített jókedvre.

– Afféle házisárkány lehet... igazi uralkodó a családjában! A gyerekeket nem sajnálja, de a tükrét, azt óvja – tette hozzá keményen és mintegy visszavonulva.

Senki sem mozdult. Minél jobban hajnalodott, annál mélyebb csend borult a tájra. A foszlányokban ülepedő köd rózsállott, s a virradattal egyre jobban hűlt a föld. A füvek, fák mézes, fűszeres illata nehezebb lett, és mégis könnyű volt a légzés.

Anna Tyihonovna hirtelen felült. Kinyújtott két karját a földnek vetve, mozdulatlanul figyelt. Fiatal kis szomszédnői megriadtak: mi baja?

– Repülőgép! – suttogta Anna Tyihonovna alig hallhatóan, az égre nézve.

– Felderítő – mondta Lena. – Tegnap is így hajnaltájban kezdett el körözni.

– Éppen ebben az időben – erősítette meg Marina nyugodtan.

Anna Tyihonovna hitetlenül nézett rájuk, majd ismét az égre pillantott. A motorzúgás erősödött.

– Először borzasztóan féltünk a zúgástól – magyarázta Marina. – Ahogy valaki meghallotta, elkiáltotta magát, mi meg nyomban szétfutottunk vagy összebújtunk valamennyien. Így ment ez az első nap, állandóan. A másodikon már: oda se neki. Még ha egy egész raj száll is erre. Hát elfuthat az ember előlük?

Fedél alatt rosszabb. Tegnap reggel még hasmánt feküdtünk a földre. Valahogy az arcát félti mindenki a legjobban. Most pedig már hanyatt fekszünk, és nézzük . . .

– És átkozzuk, elátkozzuk ezeket . . . ezeket a . . . – Lena szavakat keresgélt, és vagy nem talált megfelelőt, vagy szégyellte kimondani azt, ami a nyelvére kívánkozott. Összeszorította száját, s hallgatott.

Anna Tyihonovna ismét lefeküdt, s a pléd sarkát egészen a szeméig húzta. Csak most, ezekben a napkelte előtti percekben nézhette meg sors ajándékozta új barátait.

Marina magas lány volt, világos bőrű, vörösbe játszó haja borzas, mint egy összehányt szénakazal. Ajka felbiggyedt, mintha duzzogna. Lena kicsinek látszott. Arcocskáját csupa egyenes, éles vonal alkotta. Álla erősen kiugrott, talán csak azért, mert a fejét hátraszegte. Kis kendőcske simult a homlokára, s a kendő szélével egy vonalban határozott, nyílegyenes szemöldök sötétlett. Minden vonása makacs természetre vallott, csak a szája volt éppen olyan lágy vonalú, mint Marináé.

A lányok a kabátjukkal takaróztak, és Anna Tyihonovna önkéntelenül megállapította, hogy mind a kettő izléssel választotta meg az anyagot, Marina sötétet, Lena világosat, típusukhoz illőt. Ugyanekkor eszébe jutott, hogy a repülőgépen, útban Breszt felé, nagyon szép, homokszín alapú, apró kockás szövetet látott, és elhatározta: ha visszatér Moszkvába, ilyet keres, és vesz belőle egy kabátravalót Nágyának. (Már nem hallatszott a motorzúgás a feje felett, s most arra gondolt, hogy soha többé, a világért sem ül repülőgépre.) Csodálkozott rajta, hogy a két lánynak ilyen sokáig megmaradt közös jellemzőjük, a száj naiv kifejezése, noha különben nem hasonlítanak egymásra. Így van Nágyánál is: a felső ajak középen kissé duzzadt, a száj rajza elmosódott, hanyagul odavetett, s gyerekesen durcásnak látszik. Igaz, hogy csak amíg el nem mosolyodik. Vagy amíg fel nem háborodik. (Vajon ezek a kislányok csakugyan egy cseppet sem ijedtek meg a felderítő repülőgéptől? De igen, gondolta Anna Tyihonovna, csak őt akarták megnyugtatni.)

Ismét rápillantott Marinára és Lenára. Azok még mindig nyitott szemmel feküdtek. Megkérdezte:

– Azt mondta, Marina: Bresztben a németek vannak?
– Igen.
– Talán nem hiszi? – csodálkozott Lena.

Anna Tyihonovna nem felelt mindjárt. Marina kurta „igen"-jéből és Lena csodálkozásából kiérzett, mennyire félnek az ő ingatag nyugalmát feldúlni – ismét könnyekkel kellett küszködnie.

– Kedves, kedves kislányok! Óvja meg a sors magukat attól, amit én ... óvja meg a bombázásoktól!

Egy pillanatra elhallgatott, hogy erőt vegyen magán, majd önmaga számára is váratlanul arról kezdett beszélni, hogyan ébresztette fel Bresztben a mennydörgő zaj, hogyan jött érte Cvetuhin, és mentek, futottak a városon át, és láttak először vért – a kis Szasenyka arcán, majd hogyan nézett e kislány halott öcsikéjére. Lassan beszélt, mintha gyerekeknek mesélne, és minél tovább nyúlt a mese, annál könnyebben folyt ajkáról a szó. Egyre csak Nágyát látta maga előtt, s arra gondolt: ugyanígy beszél majd mindezekről neki is, mihelyt hazaér. És akkor mindaz könnyű lesz, ami most még mérhetelenül nehéz ...

A lányok nem állták meg, olykor kérdeztek valamit. Ő válaszolt, és egyre inkább úgy érezte, bármit mond is, Lenának és Marinának sokkal szörnyűbb, mint neki. Zsabinkáig jutott az elbeszélésében, és itt megállt, mintha azt, ami ott történt, már nem lehetne szavakba önteni. De a lányok szörnyen vágytak tudni, mi lett a színészekkel, akik Anna Tyihonovnát és Cvetuhint megmentették. Mindenféle ravaszsághoz folyamodtak, csakhogy valamit kihúzzanak belőle. De a színésznő hallgatott.

– Mondja csak, mi volt a legborzalmasabb? – tudakolta Lena. Makacs arcocskáján rémület ült.

Ekkor felcsendült egy kijózanító hang:

– Elhallgattok végre, kislányok?

Mind azt hitték, hogy Anna Tyihonovna gyámja mélyen alszik, meleg kendője alatt összekuporodva. De ha álmából ébredt volna, aligha hangozhatik ilyen tisztán ez a rendreutasítás, tehát némán hallgatta a beszélgetést (kíváncsi az öregasszony, ezt a lányok jól tudták). Mégis engedelmeskedtek neki, másik oldalukra fordultak, hogy zsibbadta tagjaikat pihentessék – hiszen a föld csak alig valamivel puhább a csupasz deszkánál.

Felfénylett a reggel, júniusi hőséget ígért. A napfényben fürdő tábor még aludt, egy-két ember nyújtózott csak, megmozgatva sajgó csontjait, vagy álmatlanul gyötrődve.

Anna Tyihonovna még nem aludt el, amikor Lena óvatosan kibújt a kabátkája alól, s térden odacsúszott hozzá.

– Megcsókolom, szabad? – suttogta szaporán.

Anna Tyihonovna habozás nélkül magához vonta, és összecsókolta, mint anya a gyermekét, vagy mint idősebb a fiatalabb társát, ha közös megpróbáltatást kell kiállaniok.

– Aludnunk kell, aludni! – mondta, szintén az idősebb hangján, és jobban magára húzta a takarót. Testében és elcsitult lelkében is érezte, hogy most mindjárt édes álomba merül, a lombok még hűvös árnyéka alatt. Csak most, a levelek láttán, ismerte fel a juharfákat – éppen ilyenek magaslottak ott a temetőfal mögött is, ahol Jegor Pavlovics megsebesült. De nyomban szembeszállt a gondolattal: „Nem, nem szabad emlékezni, nem szabad! Hamarosan jóra fordul minden. Jó lesz. Jó." Ezt az egy szót ismételte egyre, mint egy dajka, a bölcső mellett, és ez a szó ringatta álomba.

7

Amikor felébredt, első gondolata ez volt: „Szaladni kell! Elkéstem!" Az utcáról kocsik robogása hallatszott. A kis tisztás, amelyre forrón sütött a nap, elnéptelenedett, csak a bőröndök és batyuk hevertek szanaszéjjel. Marina és Lena még aludt. A gyámja nem volt ott.

Anna Tyihonovna Cvetuhinra pillantott: Jegor Pavlovics is aludt, nem volt már mellette senki; bekötött karja a mellén pihent, feje a vállára csuklott. Az asszony lassan távolodott, nehogy az alvókat felriassza, de aztán már nem tudott a lábának parancsolni. A színház kapujában, teljes lendülettel nekiszaladt egy kibontott hajú nőnek.

– Hova megy?

A hangjáról nyomban felismerte éjszakai jótevőjét.

– Hány óra?

– Megriadt, kedves? Még csak hat óra van.

– Ha Cvetuhin felébred, mondja meg neki, hogy Prohor Gurjevicshoz mentem. És adjon neki enni, kérem. Nincs egy kendője?

– Jöjjön velem, kerítek. És mosakodjék meg mindjárt.

– Nem, nem! Nincs itt kéznél?

– Ejnye no, milyen türelmetlen! – zsörtölődött bosszúsan a gyám, és gyűrött kis kendőcskét húzott elő a ruhaujjából. – Ha feljönne, megreggelizhetne a többiekkel.

Anna Tyihonovna elkapta a kendőt, és a kijárat felé futott.

Nyugtalanság fogta körül. Teherautók száguldottak, emberekkel telezsúfolva. Végtelen sorokban mentek a gyalogosok, gyerekekkel, mindenféle holmival. Amikor megállt, hogy kicsit kifújja magát, és jobban szemügyre vette az embereket, riadtan megborzongott. Úgy rémlett, a breszti reggel követi nyomon – és ismét futásnak eredt.

De a szálloda halljában nyugalom volt, és olyan világos, hogy az első pillanatban idegenül nézett körül: jó helyen járok? Nem tévedhetett – világosban ugyan minden másnak látszik, mint sötétben, de ráismert a lépcsőre, amelyen este felment. Egy álmos ember lépett eléje, aki megkérdezte, kihez igyekszik ilyen kora hajnalban.

– Az ügyeleteshez kell fordulni – bólintott a portásfüle üvegezett fala felé.

A kis ablak mögött borzas női fej vált el az asztalon nyugvó csupasz karoktól.

– Kit? – kérdezte válasz helyett, nehezen nyitva szét leragadó szemhéját.

– Szkugyinhoz jöttem, a népművészhez.

– Ú-úgy . . . Elutazott.

Anna Tyihonovna eleresztette a választ a füle mellett.

– Megállapodtunk vele – közölte.

– Mondtam már, elutazott.

– Nem ért meg engem. Ő mondta, hogy reggel jöjjek el hozzá. Ebben az órában.

– Maga nem ért meg. Nincs már itt nálunk. Elment!

Anna Tyihonovna arcán mosoly derengett.

– Nem jól hallotta a nevet – jegyezte meg kissé fölényesen. – Szkugyin. Prohor Gurjevics.

– No jó, Szkugyin! – ismételte mérgesen az asszony, odahúzta a bejelentőkönyvet, és dühösen belelapozott. – Milyenek mind, mintha nem tudnám... Tessék, itt van: Szkugyin, P. G.

Felnézett a kérdezősködőre, elhallgatott, aztán kissé megenyhülten folytatta:

– Nem beszélek a levegőbe... Itt vannak a szoba kulcsai is. Éppen éjfélkor vettem át az ügyeletet. A tulajdon szememmel láttam, ahogy autóba ültették. Ezt a Szkugyint.

– Autóba? – ismételte Anna Tyihonovna.

Szemöldökét összevonta, mintha valami bonyolult kérdésen töprengene. „Autó" – mondta ismét.

Az *ő* autója ment el. Amelyiknek őt kellett volna vinnie, haza Moszkvába. Ezt várta egész este meg éjjel és hajnalban. Ezt várja most epedve Jegor Pavlovics.

– Köszönöm – mondta halkan. – Bocsánat.

Ellépett az ablaktól, majd hirtelen megfordult a lépcső felé, és felszalad rajta. Megzörgette az ajtót, előbb egy kézzel, majd kettővel verte. A dörömbölés zaja hosszan visszhangzott a folyosókon. De az ajtó mögött némaság honolt. Ekkor rugdosni kezdte.

Az a férfi, akivel a hallban találkozott, és aki a portáshoz utasította, lihegve odafutott hozzá, és a karjánál fogva elrántotta.

– Mit művel?

Anna Tyihonovna magához tért.

– Talán... benézhetnék a szobába? – rebegte.

– Mit akar ott?

Ulina ujjai közt tépdeste, gyürködte a kis kendőt; nem bírt úrrá lenni remegésén, úgy didergett, mintha jeges zuhany érte volna.

– Tegnap itt voltam Prohor Gurjevicsnál – rebegte kényszeredetten, és vagy mert ez a hazugság jutott eszébe, vagy csakugyan igaz volt, de gombóccá gyúrva a kendőjét, kivágta: – A szobában felejtettem az ajakrúzsomat! Az asztalon!

– Szégyellje magát, polgártársnő! Ilyenkor még rúzsra gondolni! Jöjjön, lekísérem.

Ulina támolyogva megindult, és amikor a lépcsőn leért, leült a legalsó fokra. Felvillant emlékezetében, hogy tegnap itt, a hallban, milyen tisztelettel említették Prohor Gurjevicsot, többesszám harmadik személyben.

Most miért nem ugyanígy beszélnek róla, miért mondták csak egyszerűen: „nincs itt"? Tehát a „van" és a „nincs" között szakadék van. És a szakadékban? Idő. Az idő, amely mindent felfal, az utolsó reményig, a lelkiismeretet is beleértve.

Látta, hogy állandóan figyelik: a férfi, aki a lépcsőn lekísérte meg a portásnő. Mintha félnének közeledni hozzá, csak nézték, mint egészséges emberek a lelkibeteget.

„Nem – gondolta, megbántottságában iszonyúan gyötrődve –, nem hagyom magam. Megismertem a gyámok értékét. Megleszek nélkülük. Magam hajlítom szét a drótot. Mint akkor, Zsabinkában. És ha megint megered a könnyem, nem engedem letörölni, senkinek! És ha szakadék van itt előttem... csak a halál taszíthat bele!..."

Felállt. Vissza se nézve, egyenest kiment az utcára. A színházig egyszer sem állt meg. Régi, megszokott lépésével járt újra, egyenletes-szaporán, és ezekben a percekben, úgy érezte, súlytalanul. A szállodában átélt megrázkódtatás után, útban a színház felé, a gondolatai mind egy pontban találkoztak: hallgatás! Túl sok szót hallott már tegnap, és túlságosan könnyen hitt ahhoz, hogy ismét hitelt adjon nekik. És nem beszélt-e túl sokat ő maga is, hogy most már csak hallgasson és cselekedjék, csak azt tegye, ami szükséges?

A színház előtt a járdán ott állt Cvetuhin, Lena, meg az a kis kövérkés színész a breszti társulattól (már messziről megismerte a kockás nadrágját). Amikor odaért, mind a hárman mintegy csodálkozva néztek rá, s a tekintetük egy másodpercig mereven a szemére irányult. Ő pedig Jegor Pavlovicsra pillantott, és szinte skandálva mondta:

– Méltóztattak elutazni, éjjel tizenkettőkor.

– Autón? – kérdezte Cvetuhin halkan, és az éjszakai pihenéstől megszínesedett arca ismét fakóra vált.

– Igen. Autóba ültették őket.

Lena szája elé kapta a kezét. A színész felhördült, és egész testében megremegett.

– Hogy lehet ez? Én meg azt hittem, hogy engem is beraknak valahová a csomagtartóba!... Misa is vele ment? – kiáltotta, hirtelen feleszmélve.

– Nem tudom. Nem voltam ott éjfélkor... Mi van a vonattal? Elment?

– Á, a vonat! Még mindig nem tudja senki, mikor állítják össze. Csak katonai szerelvények robognak... Én meg, ahogy elvesztettem magukat szem elől, tűnődtem: hova lehettek? Világos, gondolom...

Anna Tyihonovna közbevágott:

– Gyerünk! – megfogta Jegor Pavlovics karját.

– A pályaudvarra? – ámult a színész. – De hiszen éppen onnan jövök! Jegor, kedves! Ott olyan őrültekháza van! Megfullad az ember, ki se tud jönni! Itt, akármilyen rossz is, de legalább itthon vagyunk. Mit akarjunk még, mi öregek?

Anna Tyihonovna látta: Cvetuhin habozik. Már tiszta inget húztak rá, s fölébe valami pizsamakabátot, amelynek egyik ujját, üresen, kívülről biztosítótűvel odatűzték a vállához. Ez a gondoskodás lekötelezte a színészt. Határozatlanul pillantott Lenára. Ekkor az asszony megölelte a lányt, és magához szorította.

– Köszönöm. És adja át a köszönetünket minden, minden társának. Viszontlátásra!

– De hát miért, miért... ilyen teljes bizonytalanságba? – tört ki a hang sírósan, és mégis csengőn Lena melléből.

– Mindenütt bizonytalanság van. És mi jobb: benne maradni, vagy pedig megpróbálni kikerülni belőle? – felelte nyájasan Anna Tyihonovna. – Menjünk, Jegor Pavlics!

És valóban, sem azok, akik ottmaradtak az utcán, sem akik elindultak, nem tudták pontosan, miért maradnak ott, vagy mennek. Az akarat robbantó erejű, és ritkán tudja valaki előre, aki fuldoklót ment ki, hogy vízbe fog ugrani. Egyik úgy érezte, jobb, ha nem mozdul, a másik, hogy mennie kell.

Ulina és Cvetuhin még ötven lépést sem tett, Lena utolérte őket.

– Én kimegyek... viszünk a pályaudvarra... viszünk maguknak... – hadarta.

– Nincs szükségünk semmire, kedves, semmire – nyugtatta meg Anna Tyihonovna.

– De, mi úgyis kimegyünk!... Még nem is mondtam... Elhatároztuk, és már fel is adtuk a táviratot, hogy minket... hogy az egész társulatot frontszínháznak tekintsék! Bizony.

Volt valami naiv a fiatal lány gyorsan támadt, gyerekes ragaszkodásában, de egyúttal elbűvölő nyiltszívűség is. Anna Tyihonovna szomorkásan elmosolyodott:

– Hogy őszinte legyek, húsz évvel ezelőtt azt gondoltam, soha többé nem lesz nálunk frontszínház. De hát, mit tegyünk! Talán: viszontlátásra a fronton?

– Jaj, de örülnék! – kiáltott Lena.

Újból elbúcsúztak, mint rokonok.

– Örök front! Örök front! És a mi színészeink! Micsoda remek emberek! – lelkesedett Cvetuhin, miközben iparkodott társnője szapora lépéseihez igazodni. Láthatóan örült, hogy határozott irányba tarthat, ismét emelkedett derűre hangolta magát, és Anna Tyihonovna enyhe gúnnyal pillantott rá: ugyan meddig?

A pályaudvar egyáltalán nem olyan volt, mint amikor elhagyták, és amilyennek a színész lefestette, hogy elrémítse Jegor Pavlovicsot. Egészen másféle aggodalom kerítette hatalmába Anna Tyihonovnát, amikor a sarkig kitárt ajtókat, a félig üres folyosókat, és a várótermet megpillantotta, amelynek padjain csüggedt kis csoportok üldögéltek. Nyomban kisietett a peronra, maga után húzva Cvetuhint.

Csend volt. Végtelennek tetsző, hosszú vonat húzódott a peron előtt. Tarka összevisszaságban különféle nagyságú személy és teherkocsik, orosz és lengyel vegyest. Anna Tyihonovnának nem volt szüksége felvilágosításra, hogy tudja, mi történt. Ám az első ember, akit megkérdezett, mellette elhaladva megjegyezte: már nincs beszállás. A vagonajtók előtt itt-ott, mintegy odalapítva, hangtalan kis embercsoportok szorongtak. Az ajtók zárva voltak.

– Gyerünk! – mondta Anna Tyihonovna. – Gyerünk! – is-

mételte erélyesebben, és szinte ellökte helyéből az elképedt Cvetuhint. – Maga nélkül nem lehet.

A parancsnoki szoba előtt hatásos külsejű vasutas állt, testével zárta el a bejáratot. Ugyanolyan mozdulatlan, tömött embercsoport vette körül, mint a vagonokat. Anna Tyihonovna menet közben lelökte Cvetuhin válláról a sebesült kart takaró pizsama szárnyát, hogy a kötés jobban lássék.

– Engedjék be a sebesültet, kérem – mondta, keresve, hogy merről furakodhatnék legközelebb az ajtóhoz.

Senki sem fordult meg. Ekkor megérintette egy alacsony kis nő hátát és a szomszédja könyökét. Nem mozdultak. És megkezdődött a viaskodás, a szócsata ezzel a várakozásban kényszerűen összeforrott családdal. Ő egyre makacsabbul hajtogatta: a sebesültnek utat kell nyitni. Azt felelték neki, hogy előtte is sebesültek állnak, mindenkinek egyformán ki kell várnia, míg sorra kerül. Erre felcsattant; ez az ember Bresztben sebesült meg – mondta, de a szó mintha már elvesztette volna bűverejét, azt a választ kapta rá, hogy nem egyedül ő jött Bresztből. Ekkor kiabálni kezdett: meddig kell még gyötrődnie az embernek, amikor már azt se tudja, hány bombatámadást élt át, és csoda folytán menekült meg Zsabinkában? Ez a szó egy pillanatra elnémította a méltatlankodást, egyik-másik ember feléje fordult, végül is – a sebesült karjára vigyázva – sikerült beékelnie Jegor Pavlovicsot az emberi testek meglazult füzérébe. De nyomban felhangzott egy durva, vagy talán már a sok kiabálástól rekedtté vált hang:

– Kobrinban melegebb helyzet volt, mint a te Zsabinkádban! Semmi se maradt meg a repülőgépeinkből...

– Mit akar? Azt gondolja, a Zsabinkában elesettek nem érdemlik meg a hazától ugyanazt a megbecsülést, amelyre a kobrini áldozatok méltók? – kérdezte kihívóan Anna Tyihonovna.

Néhányan részvéttel szóltak hozzá. Ő meg kissé előbbre tolta Cvetuhint. Az ajtóőr kijelentette: – Elég a lármából. A parancs mindenkinek egyformán szól: megvárni a következő vonatot.

Valaki felháborodottan kiáltotta:

– Várhatjuk, ha megint ilyen beszállás lesz: az emberek megostromolták a vonatot! Valóságos közelharcot vívtak...

– Minek állították magát az ajtóhoz? Ni, az a nő hova befurakodott!

– De hiszen nem is sebesült, csak megjátssza . . .

Anna Tyihonovna, mintha görcs rángatná, arcához kapott, körmeivel tépte, szaggatta le a hegeket.

– Megőrültél, Anocska! – kiáltotta Cvetuhin, és igyekezett lefogni a kezét.

De nem hagyta magát, két ujjal megfogta a fülcimpáját, és megrántotta, egyszer, kétszer, amíg a var leszakadt róla, és fülét elöntötte a vér. Ekkor a kezére pillantott, és szétkente a vért az arcán.

A mellette állók egymást taszigálva elhúzódtak. A vasutas kissé kinyitotta az ajtót, intett valakinek. Dülledt vörös szemű, magas ember lépett ki. Zubbonyának gallérja ki volt gombolva, s a sovány nyak cövekként nyúlt ki belőle.

– Mi van itt?

– Mintha . . . – kezdte az őr, de aztán csak bizonytalanul megcsóválta a fejét.

A magas férfi már meglátta Ulinát. Anna Tyihonovna szemrebbenés nélkül állta a tekintetét, és azzal kezdte, aminek – szerinte most mindent véglegesen el kellett döntenie:

– Én nép . . . nép . . . – tovább nem jutott.

Cvetuhin zavartan mutatott hol reá, hol önmagára. A magas ember nyomban megértette.

– Gyerünk.

A szobában széket toltak Anna Tyihonovnának. Nem bírt szólni. A vér a füléből a ruhájára folyt. Cvetuhinnál akadt egy zsebkendő – a pinszki jó barátok nagylelkű ajándéka. Maga tette Anna Tyihonovna arcára, és ráparancsolt, szorítsa jól oda. Felkérték, mondja el röviden, mi történt. Elég sikeresen megbirkózott a feladattal.

Néhány perc múlva már mind a ketten a vonat felé tartottak, a magas férfi nyomában. Asszonyok és gyerekek futottak utánuk. A síró könyörgésekre az ember egyre ugyanazt felelte: „A következő vonattal." És csak olykor tette hozzá, mintha ellágyulásán nem tudna úrrá lenni: „Igen, hamarosan", vagy: „Igen, még ma."

Nem messze a mozdonytól, egy vöröskeresztes kocsinál megálltak. A férfi odaszólt a kalauznak, hogy engedje fel őket.

– Tömve van – szabadkozott amaz, tanácstalanul széttárta a kezét.

– Kell. És mondja meg a nővérnek, hogy a polgártársnőt részesítse... tudja már...

A kalauz kizárta az ajtót. A magas férfi megbiccentette fejét a vékony cöveken, és elment, a nők ismét foglyul ejtették.

Anna Tyihonovna és Cvetuhin ott maradt a zsúfolt kocsielőtérben. Kinéztek az ajtó üvegablakán, és hallgattak. Csakhamar összekoccantak az ütközők, a vagon megrándult, és lassan, nehézkesen kifelé gördült.

Ekkor az utolsó pillanatban, mind a ketten felkiáltottak. Lena és Marina futott a perronon, batyuval a kezükben, nézegettek be az ablakokon, és mögöttük fáradtan ügetett a kövér színész, kockás nadrágjában. Egyikük sem vette észre, hogyan integetnek nekik Ulina és Cvetuhin. A kalauz kívülről kinyitotta az ajtót, s a falhoz szorította vele Jegor Pavlovicsot. Anna Tyihonovna még idejében elhúzódott, és egész arcát a zsebkendőbe temette, amelyet vérfoltok és véres kacskaringók mintáztak.

A vonat egyre gyorsabban haladt...

Így nyújtózott az út, amelynek elején már túljutottak; elfutottak a haláltól. Az élet csillogott előttük. Hatalmasan hívta őket, soha még így nem érezték a vonzását. És ugyanakkor azt sugta az öntudatnak, hogy futással nem lehet megóvni. Miként és mivel védelmezzék – erre sem Ulina, sem Cvetuhin nem tudott még válaszolni. A közös megpróbáltatások óráiban két különböző sors egybeforrt. Ám az előttük álló közös órákban mindegyikük külön látta a maga sorsát, nem másokéval együtt. Milyen is lesz? Egyelőre csak menekülőknek érezték magukat.

Az első nagy állomáson megtudták, hogy a vonatuk elindulása után a németek ejtőernyős csapatokat dobtak le Pinszkben. A breszti tűzkitörések hullámai szünet nélkül terjedtek a földön. S a vonaton lévők egytől egyig attól rettegtek, ez lett a legtitkosabb s éppen ezért mindnél gyötrőbb aggodalmuk: mi lesz, ha ezek a hullámok megkerülik, megelőzik őket, s elvágják az útjukat?

A vonat minden szembejövő és egy irányba tartó szerelvénynek utat engedett, végtelen veszteglésekkel könyörgött ki csaknem minden nyílt vonalat egyik kitérő vágánytól a másikig. De minél messzebbre jutott el ezen az önkényes, rendkívüli útvonalon ez a hevenyészve összeállított, menetrenden kívüli vonat, elcsigázott utasai annál több megdöbbentő értesülést halmoztak fel a háborúról. S e hírek nyomán új fogalmuk támadt az eseményről, amelyet a történelem zúdított az országra.

Anna Tyihonovna számára Breszt volt a háború. Most már Breszt csupán egy fejezet volt tucatnyi más fejezet közt, amelyek döbbenetes gyorsan íródtak be az élet könyvébe, az egész szovjet nép vérével. Breszt tragédiája ettől nem lett kisebb – ez nyitotta meg a háború tragikus viszontagságainak büszke sorát.

És egy pillanatban Anna Tyihonovna tűnődve törte meg a csendet:

– De hiszen minket, Jegor Pavlics, a jó szerencsénk bámulatos nagylelkűséggel megkímélt!

A férfi felvonta szemöldökét, és sokáig nem felelt, mintha meglepte volna ez a gondolat. Majd megvakarta borostás állát, és elmosolyodott:

– Igen, mi voltaképpen nagy csávából másztunk ki.

Az utóbbi években hozzászokott, hogy ne nagyon bízzék a sorsában, amely fiatal korában annyi sok jóval kecsegtette. Most, e fáradságos út vége felé, kételkedni kezdett hirtelen fogant elhatározásában, hogy Tulába megy. Nem kerül-e ott újabb csávába? Nemcsak csüggedés szülte-e ezt a tervet? Nem okosabb-e hazamenni a leningrádi kis zugba – ha magányos, szegényes is, de a sajátja – és várni, amíg csalhatatlan bizonyossággal a munka, és az egész élet is véget ér?

Utazásuk ötödik napján Anna Tyihonovna hangja riasztotta fel kábultságából:

– Már látszik Moszkva!

A mindenkit elfogó izgalom a végletekig fokozódott, a legnagyobb nyugtalanságba csapott át, majd elcsitult, és csüggedés váltotta fel. A vonatot ugyanis nem engedték be a fővárosba, egy távoli helyen vesztegeltették. A mozdonyt lekapcsol-

ták, a kocsikat lezárták, a sínek mentén mindkét felől őrök álltak. Már esteledett, amikor újra megcsörrentek a láncok, összekoccantak az ütközők, s a kerekek megcsikordultak a váltókon. De nem a pályaudvar felé haladtak, hanem oldalra tértek. Egyszeriben híre terjedt, hogy a vonatot a Körvasútra irányították át, és keletre megy, Moszkvában nem szállhat ki senki.

Ámde Moszkva, tízfelé futó utaival, nem csupán a moszkvaiaknak jelentette a hőn áhított szabadságot. Anna Tyihonovna és Cvetuhin egy alkalmas pillanatban, amikor a vonat erősen lassított, kiment a kocsi előterébe. A kalauz, minthogy állomáshoz közeledtek, felszólította őket, hogy térjenek vissza. Megtagadták az engedelmességet, mondván, megfulladnak odabent. A kalauz azzal fenyegetőzött, hogy őrséget hív. Kilépett a hágcsóra, és becsapta maga mögött az ajtót. A vonat fékezett. A kalauz ott állt, a hágcsókorlátba kapaszkodva, és testével takarta a kijáratot.

– Leugrunk? – fordult hirtelen Anna Tyihonovna Cvetuhinhoz.

– Le. Engedj előre.

– Nem!

Ulina megragadta a zár fogantyúját, lábujjhegyre állt, könnyű testével ránehezedett, és kinyitotta az ajtót. Mielőtt a kalauz hátranézett, és kinyújtotta szabad kezét, hogy visszatartsa, már a lépcsőn állt, és leugrott a peronra. Elesett. A kalauz a vasutasok gyakorlott, hosszú lépésével, simán leszállt utána, hátrafordult, és kiáltott valakinek: „Ide!"

Anna Tyihonovna látta, hogy Cvetuhin is leugrott, fél térdre esett, de nyomban kiegyenesedett, és kezdett feltápászkodni. Máris két fiatalember futott hozzá, mint akik a bajbajutott felebarát segítségére sietnek, és közrefogták. A kalauz egy másik vagon hágcsójára ugrott fel. Anna Tyihonovna mellett is ketten álltak: egy leány meg egy legény – a leány karon fogta.

– Nem ütötte meg magát?

– Nem köszönöm, semmi bajom.

– Akkor menjünk!

És most ott ülnek, Anna Tyihonovna és Jegor Pavlovics, egymással szemben, a fekete viaszosvászonnal borított asztal előtt. Az ablakon át látják, hogyan húz el a menekültvonat utolsó ko-

csija is. Moszkvában vannak, vagy ha nem ott, akkor a tőszomszédságában. Az asztal túlsó oldalán katonaruhás, elmélyült tekintetű idős férfi ül. Tiszta ívpapirosokat rakott szét éppen az imént, és melléjük valami űrlapokat, de egyelőre nem szándékozik írni, hallgatásra készült fel. Már megkérdezte Anna Tyihonovnát, megvan-e még a Bresztbe szóló határsáv-igazolványa.

– Csak én vagyok meg – válaszolta Ulina, nem minden tréfás színezet nélkül. De megjegyzése hatástalan maradt. Jegor Pavlovics épen húzta elő piszkos nyerssselyem nadrágja hátsó zsebéből a műkedvelő színjátszó kör megbízólevelét, az üzemi bizottság pecsétjével. Ez az irat mosolyra késztette a katonát, de ott maradt az űrlapok mellett.

A bekísértek elmondják történetüket. A katona mintha rokonszenvvel telnék el a sokat szenvedett Ulina iránt. Sőt részvevő pillantása megpihen a fiatal lányon, aki Anna Tyihonovnát a peronról bevezette, és most ott áll az ajtóban az ifjúval együtt, aki, csakúgy, mint ő, az önkéntes őrség tagja. A leány arcán foltok jelennek meg és sűrűn pislog, hallván, miként bombázzák a hitleristák az országúton a gyerekekkel menekülő nőket. Majd Jegor Pavlovics beszél, kissé hanyag hanghordozással, mintha azt az érzést akarná kelteni, hogy mindezeket a borzalmakat ő meglehetős könnyedén állta ki. Amikor a kérdésre, miért ugrott le a vonatról, azt felelte, hogy Leningrádba utazik, nem Szibériába, Anna Tyihonovna furcsán nézett rá. A katona figyelmét ez nem kerülte el.

– Szóval, maga Leningrádba igyekszik – szögezte le –, maga pedig Tulába? Érdekes pontokat választottak ki.

– Nem hiszi? – csodálkozott naivan Anna Tyihonovna.

– Erre még visszatérünk. Most személyes motozást kell elrendelnem.

Ulina felpattant a helyéről. Sápadt volt, magasra emelte a fejét, tompán mondta:

– Azok után, amiket átéltünk ... ugyanilyen emberek, mint maga, szovjet emberek ... Mindazok után ...

– Üljön le – vágott közbe a katona.

Ha szükségét érezte volna, hogy gondolatait közölje, bizonyára ezt mondja: „Ne akadályozza meg a hatósági közeget kö-

telessége teljesítésében. Magának nincsenek iratai. Katonai övezetből jött. A tilalom ellenére elhagyta a vonatot. Sem rokoni, sem szolgálati kapcsolatban nincsenek egymással. Véletlenül találkoztak a határon. Véletlenül kerültek a menekültvonatra az ellenség által elfoglalt területen... És mi szélnek eresszünk akárkit, akit ez a vonat idehurcol?"

De csak hivatalos hangon, kurtán odavetette:

– Menjen be a bal oldali ajtón.

Anna Tyihonovna ismét felugrott:

– Ez sértés! Hogy nem szégyelli!... Telefonáljon a férjemnek, Izvekovnak, Tulába! Ő a végrehajtó bizottság elnökhelyettese. Engem ismernek Moszkvában. Kapcsoljon össze bárkivel a tíz személy közül, akiket megnevezek... Jegor Pavlovics! – Hirtelen könyörgésre fogta a szót: – Miért hallgat?!

– Mit tehetek? – Cvetuhin felvonta a vállát. – Első ízben tapasztalatom, hogy így kezelik a szovjet színészeket. Mint a pestiseseket. Megértem: háború van. Az éberség... Hátha valami titkos iratot rejt a kötésem!...

– A kötést is megvizsgáljuk – hunyorított feléje a katona.

– Ez már erőszak! Egy sebesülttel szemben – kiáltott fel indulatosan Ulina. – A bombázások alatt segítettek egymásnak az emberek, maga pedig... Miért nem tesz semmit a dolog tisztázása érdekében? Igazolni fogják a személyazonosságát. Hívja fel... Kapcsoljon össze Okonnyikovával... a köztársaság népművészével!...

Vannak nevek, amelyeknek puszta kimondása is úgy hat, mint a szénába hajított égő gyufaszál. A nedves széna persze nem lobban lángra: korántsem minden ember figyel fel még a legismertebb nevekre sem. Glikerija Fjodorovna nem számíthatott rá, hogy az egész utca megforduljon a kiáltásra: „Ott megy Okonnyikova!" – mint ahogyan annak idején megfordultak volna, ha azt hallják: „Saljapin megy ott!". De hírének tüze lángra gyújtotta a moszkvai színházrajongókat.

A katona, úgy látszik, nem volt színházrajongó. A fiatal lány azonban, aki nem mozdult el őrhelyéről az ajtó mellől, Okonnyikova neve hallatára, láthatóan türtőztetve lelkesedését, megkérdezte:

– Lika néni?!

– Az, az, Lika néni! – örvendezett Anna Tyihonovna. – Őt hívja fel! Kérem!

A lány felbátorodva engedélyt kért, hogy a telefonszámot kikereshesse, de felettese egy kézmozdulattal rendreutasította. E buzgóság láttán mégis meglágyult a szíve: elővett egy elnyűtt telefonkönyvet.

Anna Tyihonovna, mihelyt a beszélgetés megkezdődött, el akarta venni a kagylót, de a parancsoló kézmozdulat megtette hatását. A katona jottányit sem engedett az előírt formából. Csak amikor kielégítő választ kapott, mondta, szinte nem is hivatalos hangon: „Átadom a kagylót Ulina polgártársnőnek!"

Anna Tyihonovnát ezzel lényegében visszahelyezték a polgárjogaiba, és mint minden ünnepélyes aktus, e pillanat óhatatlanul felizgatta. Csak belekiáltott a telefonba: „Lika néni!" – s meghallotta az ismerős hangot. Ezután ráborult az asztalra, és heves zokogásba tört ki. A katona vigyázva kivette kezéből a kagylót, és beleszólt:

– Tessék várni. A polgártársnőnek meg kell nyugodnia.

Ami ezután következett, nyugalom volt, csakugyan – a nagy vizek mélyén honolhat ilyen. Ám az a kis esemény, amely ebben az órában a Körvasút teherpályaudvarán lezajlott, inkább a szélben nyargaló tarajos hullámok sistergő zúgását idézte.

Lika néni Dorosztkova kíséretében érkezett. Nyomban karjukba zárták Anna Tyihonovnát, és addig el sem eresztették, amíg első könnyeiket mind a hárman el nem sírták. Aztán megindult a kérdések és feleletek zavaros áradata, rövid pityergésekkel, amelyek öröm és ujjongás kitöréseivel váltakoztak. Majd Lika néni Anna Tyihonovna füléhez hajolt:

– Bocsáss meg nekem, vénasszonynak!

– Miért, Lika néni?

– Úristen, hát ha én nem hajszollak erre a kiruccanásra!... Gyere csak, gyere, hadd csókolom meg még egyszer a sebecskéidet, te kedveském!

Cuppogva csókolgatta Anocska arcán a már ismét behegedt karcolásokat, és nyomban közölte vele a legnagyobb moszkvai újságot:

– Azt beszélik: Prohor Gurjevics a németek kezére került! Mindenki csak őt emlegeti: Szkugyint!

Anna Tyihonovna megvallotta, hogy látta őt Pinszkben, és biztos tudomása szerint szerencsésen elindult. Ámde elutazása óta semmi hír nem érkezett róla Moszkvába, és – így mondta Lika néni – emiatt minden színházban nagy az izgalom. Anna Tyihonovna egy szóval sem említette, hogyan bánt el vele Szkugyin, s örült, hogy abban a percben, amikor róla beszélgettek, Jegor Pavlovics éppen kiment a szobából. Mielőtt autóba szálltak volna, még gyorsan odasúgta Cvetuhinnak: ő se mondjon Szkugyinról senkinek semmit.

– Talán csakugyan elpusztult. Ne bántsuk. Az ember nem mindig ura az akaratának.

– És a katona, az ura? – kérdezte Cvetuhin ellenségesen.

– Ő nem katona... No meg mi is... miféle katonák vagyunk?

– No, azt hiszem, megkaptuk a kiképzést – mosolygott Cvetuhin, és hozzátette: – Nem mindenki olyan jó, mint te.

Búcsúztatásuk merőben más volt ott az állomáson, mint a fogadtatás. A szolgálatosok, akik különféle ürügyekkel igyekeztek egy-egy pillantást vetni a színészekre, amíg a viszontlátási jelenet folyt a szobában, most mind az ablakokból nézték, hogyan ülnek be Lika néni nagy fekete kocsijába. Volt, aki kiállt az útra, és még a komoly katona is tisztelettel halántékához érintette ujjait, amikor búcsút vett Okonnyikovától, aki mind ez ideig nemigen szólt hozzá.

Ulina és Cvetuhin Lika néninél töltötte az estét. Éjszakára is az ő vendégei voltak. Mielőtt elváltak, hogy ki-ki a számára kijelölt hálószobába térjen, jó éjszakát kívántak egymásnak. A mosoly sokáig ott játszott ajkuk körül. De az utolsó pillanatban Anna Tyihonovna meglehetősen szigorú hangon megkérdezte:

– Mit beszélt maga azon a kihallgatáson, a teherpályaudvaron? Leningrádba akar menni?

– Úgy gondolom, Anocska. Hiszen már jól vagyok... Meg aztán mit szólnának hozzá a tieid, ha csak úgy beállítok?

– Amíg teljesen meg nem gyógyul, egyszerűen a hatalmamban van – mondta Ulina. – Holnap utazunk.

Cvetuhin meghajolt. Engedelmeskedni – olykor ez a könnyebb és jólesőbb.

A tulai vonaton csaknem egész idő alatt egymás mellett álltak az ablaknál, de nem beszéltek, egyformán pihentek, és – ki tudja – nem egyformán gondolkodtak-e?

Az égbolt változékony volt – hol kis felhőktől füstölgött, hol meg azúrkéken fénylett. Az orosz erdők mintha ezért teremtődtek volna, hogy megnyissák az emberi lelket, és gyengédséggel töltsék meg a világ iránt.

Az Oka hídján Anna Tyihonovna megjegyezte, hogy ennek a folyónak a láttán valami okból mindig izgalom fogja el.

– Csaknem Volga – válaszolta Cvetuhin. – A Volgánál pedig mi lehetne kedvesebb?

A háborúról egyetlenegy szót sem ejtettek, talán azért, mert egy percre sem tudtak megfeledkezni róla. Breszt lebegett a szemük előtt, és most ritkán néztek egymás szemébe. Az a Breszt, ahol egy derűs reggelen felbomlott minden emberiesség. Az a Breszt, ahonnan olthatatlan szeretet áradt az ember iránt, Szeretet, amely az állatiasság ellen védekezik.

Tartalom

ELSŐ KÖNYV

BEHATOLÁS

Első fejezet 7
Második fejezet 44
Harmadik fejezet 111
Negyedik fejezet 136
Ötödik fejezet 199
Hatodik fejezet 230
Hetedik fejezet 303
Nyolcadik fejezet 341
Kilencedik fejezet 375

A kiadasert felel az Európa Konyvkiado igazgatoja
Felelős szerkeszto Nyiri Éva
A szoveget az eredetivel egybevetette: Árvay Janos
A védőborító és a kotésterv Pap Klára munkaja
Kepszerkesztő. Láng Pálné
Műszaki vezető Siklós Béla
Keszult 12 980 példányban, 27,75 (A/5) iv terjedelemben
az MSZ 5601–59 sz. szabványa szerint
EU 72 — 1 — 6365
63 425 1 Alfoldi Nyomda, Debrecen